НОВИ БЕОГРАД — BEOGRAD D'AUJOURD'HUI

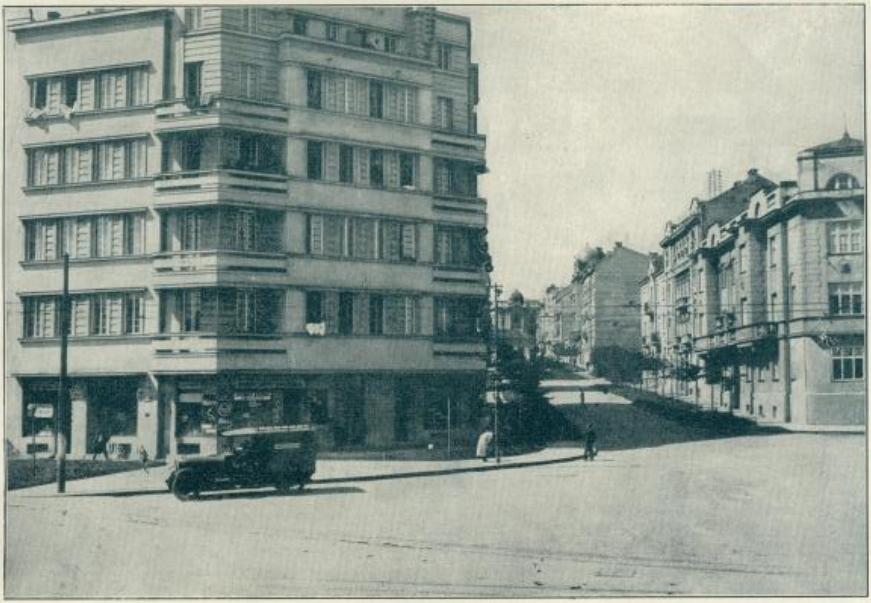

Угао Видинске и поглед на Палмотићеву улицу
Un coin de la rue »Vidinska« et la vue dans la rue »Palmotitch«

(Из Фото-архива Одсека за штампу, пропаганду и туризам О. г. Београда)

(Photo-archive du Bureau communal de la presse de Beograd)

СТАРИ БЕОГРАД — ANCIEN BEOGRAD

Део Поп Лукине улице
Une partie de la rue »Pope-Loukina«

(Из фото-архива Одсека за штампу, пропаганду и туризам О. г. Београда)

(Photo-archive du Bureau communal de la presse de Beograd)

Г 168.
Г 3204

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

ЧАСОПИС ЗА КОМУНАЛНО-СОЦИЈАЛНИ, ПРИВРЕДНИ И КУЛТУРНИ ЖИВОТ БЕОГРАДА

Бр. 7-8
Година 52

РЕДАКЦИОНИ ОДБОР:
Dr. Ксенофон Шаховић, Драгослав Стојадиновић, Мих. Стефановић, Павле Кара-Радовановић, Воја Симић

УРЕДНИК:
Слободан Ж. Видаковић

Јули-Август
1934 год.

Август 1934

Буџет Београдске општине за 1934 г. — Васа Л. Лазаревић, потпретседник Општине града Београда, стр. 497

Принадлежности градских службеника и растерећење градских буџета. — Д-р Драгољуб Т. Ђулизибарић, финансијски директор Општине београдске, стр. 499

Неколико социјалних проблема у Београду (II). — Дим. Ј. Стојановић, стр. 501

Значај скаутизма у животу градске деце. — Д-р М. Ђ. Поповић, стр. 506

Незапосленост у Београду. — А. Б. Херенда, стр. . . 514

Надлежност и поступак општинских судова с обзиром на нови грађански парнични поступак Краљевине Југославије. — Боривоје Д. Петровић, адвокат, стр. 520

Градске библиотеке у Сједињеним Америчким Државама. — Илија М. Петровић, стр. 523

ЈАВНА ГОВОРНИЦА:

Изградња пиргова у Београду. — Јеврем Герасимовић, стр. 528

Карађорђев парк. — Сава Дубљевић, претседник Друштва за улепшавање Карађорђевог парка, стр. 532

ПРИЛОЗИ ЗА ИСТОРИЈУ БЕОГРАДА:

Како се у Београду живело у првим данима Светског рата. — Света Млутиновић, новинар, стр. . . 534

СТОЈАН МАРИЋ

ПРАВНА ХРОНИКА:
Тротоарска такса. — Александар Давинић, референт Државног савета, стр. 540
КОМУНАЛНА ХРОНИКА:
Буџетска расправа у Одбору Београдске општине, стр. 543
Заклетва новог Општинског одбора, стр. 551
Претседник Београда о Загребу и Соколском слету, стр. 557
Основан је Савез словенских градова, стр. 558
ДРУШТВЕНА ХРОНИКА:
Освећење темеља Новинарског дома у Београду, стр. 563
Скупштина друштва „Напредак" за улепшавање Бановог Брда и Бановог Шанца, стр. 565
ПРОПАГАНДА БЕОГРАДА:
Beograd the Piedmont of the Southern Slavs. — Slobodan Ž. Vidaković, str. 567
Комуналне белешке, стр. 573
Прикази, стр. 576

„Београдске општинске новине" излазе једанпут месечно као часопис за комунално-социјални, привредни и културни живот Београда и једанпут недељно (сваког четвртка) као службени недељни лист Општине града Београда.

Претплата на оба издања износи укупно:

за годину дана 150 динара

за пола године 80 динара.

Претплата се прима само на оба издања. Чековни рачун код Поштанске штедионице бр. 54.300.

Уредништво се налази у ул. Косовској бр. 39/IV. Телефон 26-242.

Администрација се налази у улици Узун Мирковој бр. 1/II. Телефон 23-331.

Рукописи се не враћају.

Слика на корицама: Тулбе Мустафа Паше, зв. „Српска Мајка" у Горњем Граду, уметнички рад г. Б. Војновића-Пеликана.

Васа Л. Лазаревић,
потпретседник Општине града Београда

Буџет Београдске општине за 1934 г.

Почетком овога месеца Суд и Одбор Београдске општине свршили су један врло важан посао, доносећи буџет за 1934/35 годину у укупном износу од динара 320,630.759*). Потребно је дати мало коментара и истаћи какву важну улогу игра буџет уопште у општинским финансијама, као и шта је њиме постигнуто специјално у овој години. Не мислим да овде излажем детаље, шта један буџет треба све да садржи и како он утиче на поједине гране општинске организације, јер су то опште познате чињенице и јер би томе требало посветити много и много страница овог престоничког часописа. Уместо тога изнећу неколико карактеристичних и важних чињеница данашње финансиске политике престоничке општине.

У буџету имамо две главне врсте издатака: личне и материјалне. Лични издатци данашњег нашег буџета износе скоро *једну трећину* свих издатака, што само по себи довољно истиче важност њихову како по буџет тако и по целокупно пословање у општини. Последњих година лични расходи имали су једну сталну тенденцију за повећавањем и ова се констатација најбоље утврђује ако се узму цифре личних издатака за последњих неколико година. Општински суд желео је да ове године учини крај томе сталном повећавању личних расхода, имајући при том жељу да буџет и у својој целини буде мањи него прошле године, и да у њему дође до изражаја сва она схватања и принципи које је Краљевска Влада усвојила у државном буџету. Пошто је овај проблем личних издатака врло деликатан по својој природи, он је био предмет многих конференсања у овој години и дошло се до закључка да многе чињенице императивно изискују њихово смањивање, ако се не жели да општинске финансије буду озбиљно угрожене. За смањење личних издатака постојала су два пута: редукција броја службеника, или редукција њихових принадлежности. Имајући у виду наше друштвене прилике, као и економске тешкоће које притискују наш живаљ, изабран је други пут— смањивање личних издатака само путем редукције принадлежности и то у првом реду оних које се дају у виду додатака и хонорара.

На тај начин извршено је растерећење буџета у округлој цифри од око 5 милиона динара. Овај пут, можда као и сваки други пут који би био употребљен, није задовољио општинско особље, *коме су и досадашње принадлежности биле скромне, а за многе и недовољне.* Али се мора имати у виду да су смањења принадлежности извршена *са много правичности и у најнижој мери.* Ове уштеде у персоналним издатцима могле су бити извршене и доцније, у смислу позитивних законских одредаба новог Закона о градовима, који ће се ускоро имати да уведе у живот, али је буџетска равнотежа неодложно изискивала уштеде и на тој страни и њима се морало одмах приступити.

Овим либералним мерама, да уз велике жртве задржи у својој служби што већи број лица, Општина је желела да избегне да од *финансиског* питања не створи једно *социјално* питање, јер би се отпуштањем знатног броја службеника створила једна социјална невоља коју би опет општина морала да лечи. Ове мере либералне нису нимало у сагласности са финансиским стањем општине, а показало се да и оне нису довољне да задовоље све оне невољнике који у данашње време очекују од општине да им помогне. И ту се у вези са буџетом јавља једно важно питање, један проблем који се сам ставља у први ред оних проблема које ће општина морати да решава.

Социјални проблем у данашњим данима добио је првокласну важност и у најкраћем времену мораће се од стране општине предузети специјалне мере за његово решавање. Ја сам већ једном приликом истакао да се путем техничких радова ово питање не може решити тако да задовољи специјално београдске становнике који су у беди. Варошко становништво може се у врло малом броју употребити за физичке радове и зато се морају наћи и нове финансиске мере и завести један јаче контролисани систем збрињавања тих невољника.

Тај проблем збрињавања незапосленог света почео је да тежи на све меродавне факторе у општини, да се велики део времена како од стране чланова Суда и Одбора, тако и од стране оних општинских органа који спроводе политику општинске управе употребљава на обавештавање и упућивање ових

*) Буџет је у Министарству финансија у неколико измењен и повећан на 334, 514.171 див.

невољника, којима се у великом броју случајева не може помоћи, а који једино од општине очекују спас. Ко не познаје физиономију наше општине, тај не може да схвати у којој је мери ово питање потисло у позадину сва друга питања. Никада, можда, наши престонички грађани нису били у овако тешким приликама. Гледајући свакодневно пред собом њихову борбу за макаквим запосленьем, гледајући њихову готовост да се приме макаквог посла и то са најскромнијом зарадом, ја сваког дана стичем све дубље уверење, *да тај њихов проблем постаје најосетљивији, најважнији и најделикатнији проблем, који се мора ставити за решавање на дневни ред у што краћем времену.* Досадашње палијативне мере морају се делом изменити, а делом употпунити, да би се учинио крај невољама које су захватиле толики број нашег престоничког грађанства. То не би била никаква новина и ми у томе не би били први, јер се тим проблемом одавно већ баве сви велики градови код нас и на страни. То би било само испуњавање једне основне обавезе коју једна општинска управа има, *да својим грађанима осигура минимум егзистенције.*

Истим принципима и истом тежњом за једном рационалном штедњом Општински суд био је руковођен и приликом одређивања појединих материјалних издатака. Општински суд сведан је тога, да је његов комунални програм везан и за извођење многобројних техничких радова у вароши. Из жеље за што бољим уређењем наше престонице, да она одговара духу данашњег времена, ти су издатци из дана у дан све већи. Али на супрот тим нашим жељама стоје тешкоће финансиске природе, које се морају увек имати у виду, а које су некад непремостиве. Мора се имати у виду општа финансиска ситуација наше општине и садашње њене финансиске могућности. Становиште, да су у доба кризе и незапослености општине дужне да својом делатношћу пруже могућност запослења, довело је до тога да је Београдска општина у последње време показивала велику активност на своме уређењу и унапређењу града, али је на другој страни створило и оне финансиске тешкоће са којима се данас мора рачунати. Општи привредни и финансиски поремећаји затекли су Београдску општину у моменту када је требало приступити претварању краткорочних дуговања у дугорочне, тако да је она приморана да све техничке радове извршује из својих редовних прихода, а да у исто време отплаћује и своје краткорочне обавезе. С обзиром на све те тешкоће финансиске природе, Општинска управа била је приморана да и на тој страни учини једну радикалну редукцију многих иначе потребних и корисних техничких подузећа, која би употпунила досадашње напоре и обогатила већ постојеће институције, тако потребне једној културној средини, којој припада и наша престоница. С тим настојањима сложио се и г. Министар финансија, који је у томе правцу ишао чак и даље, дубоко свестан финансиских прилика у којима живимо.

Тако на пр. две врло важне гране општинске делатности нису у овом буџету задовољене у потпуности са кредитима, а то су *сахрањај и водовод.* И њима је ова општа тежња за редукцијом расхода онемогућила да се са својим потребама покажу у буџету у пуној својој форми. Зато ће се, у колико њиховим насушним потребама није одговорено у буџету, морати потражити ванредне мере да им се изађе у сусрет.

Трамвајски саобраћај у најскоријој будућности стајаће пред крупним задатком: успостављање везе са Земуном. Како се и у самом Београду намеће као врло актуелно завођење неких нових трамвајских пруга, то ће се потребама саобраћаја неизоставно морати на неки начин повећати кредити.

Колике су, опет, потребе водовода, најбоље се види из тога, да у *Београду имамо преко сто улица у којима није проведена водоводна мрежа.* Поред тога потребно је појачати и број бунара како би се појачала количина пијаће воде, јер се за време неколико топлих дана могло констатовати да садашња количина није довољна.

Садашњи буџет Општине београдске значајан је већ и по томе, што је то последњи буџет рађен за Београд у границама старог његовог атара. Већ од априла месеца идуће године њему ће се припојити и буџети оних 14 сеоских општина, које су Законом о проширењу атара ушле у атар Београда.

Мада се до данас, за једну трећину буџетске године, финансирало по прошлогодишњем буџету који је било већи, ми се ипак надамо да ће нови буџет и за ово скраћено време показати оне резултате који су се кроз њега хтели да постигну.

Д-р **Драгољуб Т. Ђулизибарић,**
финансиски директор Општине београдске

Принадлежности градских службеника и растерећење градских буџета

Принадлежности градских службеника постале су недавно предметом дискусије како у службеним круговима тако и у јавности.

Разлог ове дискусије треба тражити у општем настојању да се државни терети и терети установа јавно-правног карактера смање и прилагоде привредно-финансиској снази нашега народа.

Пратећи ову дискусију, има се утисак да у службеним круговима влада уверење, да се путем смањења принадлежности градских службеника може постићи осетно растерећење буџета градских општина, слетствено градског становништва.

Мало даље у овоме чланку ми ћемо путем аутентичних података доказати да ово уверење није основано, јер се на основу тих података долази до сасвим једног другог уверења и једног другог закључка.

За моменат да се претходно позабавимо о односу принадлежности градских службеника према принадлежностима државних службеника. Према подацима Савеза организација чиновника и службеника градских и сеоских општина Краљевине Југославије, у 36 градова принадлежности градских службеника мање су од принадлежности државних службеника: у 29 градова ове принадлежности су једнаке; у 4 града, оне су местимично код виших чиновника веће од принадлежности државних службеника, и само у 5 градова оне с[illegible] веће од принадлежности државних службеника.

Слика овога односа у напред означеном броју градова изгледала би у процентима овако:

1) принадлежности градских службеника веће од државних 6,7%

2) принадлежности градских службеника веће од државних само код виших чиновника 5,6%

3) принадлежности градских службеника једнаке са државним 39,2%

4) принадлежности градских службеника мање од државних 48,5%

Приказани проценти упућују нас у главноме на два следећа закључка: а) да је висина принадлежности градских службеника у односу према државним различита, што је сасвим природно кад се има у виду чињеница, да услови живота нису једнаки у свима градовима, те према томе у колико та разлика постоји, она резултира из разлике ових услова, и б) да су принадлежности градских службеника у већини градова или једнаке или мање од принадлежности државних службеника.

Ова два закључка доказују да је неоснована тврђење о томе да су градски службеници у односу према државним пренаграђени. Кад је реч о томе, могло би се пре приметити, што важи и за државне службенике, да се у служби налази већи број него што га у ствари служба потребује.

Да видимо сада како стоји са оптерећењем градског становништва, које долази од личних расхода, односно службеничких принадлежности.

Узели смо за расматрање овога питања буџете и број становника ових градова: Београд, Загреб, Љубљана, Скопље, Суботица, Сарајево, Ниш, Битољ, Сплит, Дубровник и Осијек.

Укупна сума личних расхода по буџетима поменутих градова у 1933 години износи 231,531.915 динара, а укупан број становника ових градова износи 1,019.947. Према томе, оптерећење личним расходима од 1 становника износи годишње 227 динара.

Што се тиче 1932 године, она се у томе погледу незнатно разликује од 1933 године, пошто су лични расходи у напред поменутим градовима тада износили 229,085.116 динара.

Ако би претпоставили да се принадлежности градских службеника ових градова у будуће смање са 10%, онда би растерећење од 1 становника, а према буџетима ових градова за 1933 годину, изнело годишње свега 22 динара и 70 пара. Код претпоставке да ово смањење принадлежности иде до 15%, растерећење од 1 становника изнело би годишње свега 34 динара и 5 пара.

Код овакога стања ствари, као што смо напред наговестили, уверење о томе да се становништво може осетно растеретити смањивањем принадлежности градских службеника неосновано је и недоказано.

С друге стране међутим смањење принадлежности у буџету појединца, макар и са 10%, значило би много, јер на плату од 1.800 динара ово смањење износило би месечно 180.— динара. То значи да би се оваквим смањењем појединцу од градских службеника узело 60 килограма хлеба месечно, а то није ни мала ни безначајна животна намирница.

Поставља се питање, да ли је умесно и оправдано смањење принадлежности градских службеника, кад се, као што смо напред утврдили, од тога један становник може растеретити месечно са око 2.— динара, и не би ли за тако злехудо растерећење проузроковали читави низ штетних и тешких последица по службу градских општина и интересе градског становништва.

Дим. Ј. Стојановић

Неколико социјалних проблема у Београду

II

А. Заштита мале деце

Питање заштите мале деце важно је како за саму децу, којој је потребна заштита, тако и за целокупно друштво, јер, као што је познато, од процента рађања и успеха одгајивања деце зависи множење једног народа.

За Београд то је нарочито важно, јер становништво Београда живи под нарочито неповољним хигијенским, економским и социјалним приликама, те је смртност велика и код одраслих и код мале деце, нарочито код одојчади, чија смртност иде до преко 20%. А сем тога искуство показује, да је све већи број превременог рађања, абортуса, као и чест случај одбацивања деце. (Централни уред бележи да је 1932 год. тражио родитеље за 60 напуштене деце, а 1933 год. за 75 деце).

Међутим проценат нормалног рађања смањује се. Статистички је утврђено, да је било рођених 1927 год. 19,55%, 1932 год. 16,32%, а 1933 год. 15,02%.

Те појаве као штетне нагоне све Београђане, који се баве социјалним питањима, да о њима размишљају, да им траже узроке и изналазе лекове.

Ове појаве нису специјалитет Београда; оне су резултат социјалних и економских прилика свих великих градова па и Београда, као највећег и најважнијег града у држави, чији се и социјални и економски живот све више диференцира и стога приближује животу великих градова на западу.

И у колико се Београд издваја у држави по стању социјалног и економског живота, у толико се он издваја и по социјалној служби, која иде упоредо са развијањем социјалног живота.

Београд, као први град у држави, има највише институција за социјалну службу. Стога Београд треба да предњачи не само са бројем и квалитетом ових институција, него и са резултатима њихова рада.

У Београду за заштиту мале деце и њихових матера, јер је у томе стадијуму дечијег развића и матери потребна заштита, врше социјалну службу, поред добротворних институција: Материнског удружења, Српске мајке, Кап млека, Обданишта у улици Војводе Миленка и у Млетачкој, још и ове општинске и државне институције: два Општинска диспансера са заводом за стерилизацију млека и 6 саветовалишта, Универзитетска клиника, Општа државна болница и Окружни уред за осигурање радника. Сем ових институција ову службу врше и око 30 дечјих лекара и око 90 дипломираних бабица, од којих је 14 општинских.

Све су ове институције најбоље по вршењу својих задатака, па ипак статистика и искуство показују, да су зле појаве у погледу губитака подмлатка стално. Према томе значи да нешто недостаје у вршењу ове престоничке социјалне службе, да би се у њој постигли бољи резултати и смањио проценат губитака.

Како је интерес и друштва и државе, да све способне жене рађају здраву и за живот способну децу и да их као матере рационално одгајају, — то је и дужност друштва и државе, односно општине, да се побрину за заштиту деце и матера, јер су мати и дете нераздвојни за један дужи период времена.

С погледом на овако постављени проблем, а у вези са постојећим институцијама, изнећемо даље своје мишљење, расматрајући ово питање заштите мале деце по одељцима које сам проблем намеће.

I. Заштита пре рођења

Заштита детета почиње не од часа његовог рођења, него од часа зачећа.*) Од зачетка до рођења детета његова се заштита може вршити и врши се само преко матере која га носи. Дете се развија у материној утроби пуних 9 месеца. За све то време његов организам и развиће зависе од материног организма и његових функција. Стога, ако се жели да се зачетак правилно развија и да на време дође на свет, нужно је створити повољне и моралне и материјалне животне услове његовој матери. Она мора бити

*) Еугеника води рачуна о матери и оцу у погледу способности за доношење здравог плода и пре зачећа детета; али ми немамо ни претензија ни потребе да улазимо тако далеко у ово питање. Нама је циљ заштита детета. А она постоји од његовог зачећа.

материјално обезбеђена и поштеђена од душевног потреса и физичког претераног напора. Ако тих услова нема, ако је она изложена борби моралне или материјалне природе и упућена на тешке физичке напоре, или на све то истовремено, онда је доведен у питање и плод њене утробе, јер је он нераздвојни део њеног тела. У колико пати њено тело, у толико и још у већој мери пати њен плод, нежан и тек у почетном стадијуму развића.

Централни уред за заштиту матера, деце и младежи О. г. Б.

Чим жена осети да је зачедила, у њој се врши најпре душевна, а затим и телесна промена. Прва мисао, да ће бити мати, код жене, обезбеђене у браку, изазива радост и пријатно расположење, што је сасвим природно, јер је материнство крајња мета жениног живота. Међутим, и ако је то природно, код жене ван брака и код жена без обезбеђене егзистенције та мисао — ма како да је јак инстинкт материнства — изазива бол, бригу и непријатна осећања у вези са њеним социјалним положајем. Телесне промене, које затим наступају и које обелодањују зачеће, још више појачавају душевну борбу, бол и бригу.

Ове промене код жене у нормалном браку и обезбеђене егзистенције имају значаја само за њих саме и њихову кућу; међутим, код жена необезбеђених, од великог су значаја и за њих и за друштво у коме живе. И у колико је њихов број већи, у толико су и ове промене значајније. А у Београду је број оваквих жена доста велики и из године у годину он је све већи.

Социјалне прилике Београда клоне се све више приликама великих градова Запада. Све теже социјалне и економске прилике за склапање брака и тешке економске прилике за живот у опште, стварају услове у којима се све више стварају бракови на подлози обостраног рада и зарађивања, као и ванбрачне везе, које резултирају повишеним рађањем ванбрачне деце.

По статистици у Београду су брачне везе у опадању, јер се проценат нових бракова смањује. 1927 год. било је венчања 10,30%, 1928 год. 9,74%, а 1929 год. 9,11%. За даље године нема података, али се из ових цифара види тенденција сталног опадања. Међутим, број рађања ванбрачне деце у Београду пење се, јер је 1927 год. ванбрачно рођене деце 399, 1929 год. 530, а 1933 год. 428.

Већина жена, које зачеде ван брака, јесу са необезбеђеном егзистенцијом, а у колико су обезбеђене, тим фактом, да су зачедиле ван брака и тиме погазиле моралне а и законске скрупуле друштва, оне долазе под удар друштвених закона и обичаја и губе место које им је дотле обезбеђивало егзистенцију, или губе углед и поштовање које им је обезбеђивало будућност. Стога је положај матера ван брака врло тежак, често неиздржљив. Због тога код њих тада наступа душевна депресија, наступа једно душевно стање у коме су оне неспособне за хладно и мирно размишљање и расуђивање. Оне под утиском незгода и неизвесности за себе и за дете, готове су да пренагле и да се одлучују на крајње мере, те се лаћају или самоубиства, или чине све да се опросте зачетка. У отклањању зачетка абордирањем, оне, захваљујући садашњим приликама и средствима, у много случајева успевају, ма да многе ипак то плате здрављем, а неке и главом. Оне ванбрачне жене, које немају куражи ни за самоубиство ни за абордирање, чине све да сакрију своје стање, најчешће стезањем, због чега рађају недоношчад, кржљавце, неспособне за живот и развитак.

Али није у питању само губитак ванбрачне деце. У питање долазе и губици деце и у многим нормалним брачним везама. Велики је број брачних жена, економски слабих, принуђено да ради ван куће. Стога је за њих ра-

њање превелики терет. Рађање им доноси глад и оскудицу, јер им одузима зараду. Стота се и многе од ових жена труде да свој зачетак униште; или ако у томе не буду имале успеха, оне, оптерећене физичким радом, рађају слабу, недовољно развијену и неспособну децу за живот.

Кад се имају на уму ови узроци, који, природно изазивају рану смрт, сваког четвртог београдског одојчета, онда се тај велики проценат умирања одојчади, не може приписивати само рђавој нези!

О београдским женама, које спречавају рађање из комодитета, нећемо говорити, јер је то болесна друштвена појава, коју је тешко лечити мерама, које данашње друштво може да пружи.

Нерађање или смањено рађање код обезбеђених жена појаве су које иду у стопу са развитком цивилизације. Мање са економским стањем.

Губици ванбрачне, па у неколико и брачне деце пре времена (абортусом) у Београду велики су. Ту се не можемо послужити статистиком, али многе појаве, које то наговештавају и износе, дају нам доказа да смемо изнети ово тврђење. Међутим, и друштву и држави у интересу је да се што више живота сачува и што више привредне снаге одгаји. Стога је нужно да се о овој појави превременог рађања, затим и рађања кржљаваца, води рачуна; нужно је да се нађе начин да се спрече ови губици у животима пре нормалног рођења.

*

Из досадашњег излагања види се од колике је важности социјална служба као јавна установа за заштиту матера у времену благословеног стања. У Београду таква институција, може се рећи, не постоји. Постоји свега једна институција саветовалиште за трудне жене „Српске мајке", које ради само четвртком од 11—12 часова. Занимљиво је да се виде резултати рада овога јединог саветовалишта за трудне жене. Њему се у 1932 год. пријавило на преглед 168 трудних жена, од којих су биле првороткиње 26 а вишеторкиње 142; удатих 155, а неудатих 31. У свему је приближан број и за 1933 год., у којој се пријавило 183 жене.

Као што се из ових бројева види, пријављује се несразмерно мали број трудних жена [illegible], а од тога врло мали број пријављених првороткиња и ванбрачних жена, што се [illegible] лако може објаснити. као што и објашњавамо, стидом и неупућеношћу тих младих жена с једне и сакривањем трудноће с друге стране. За Београд, у коме има годишње неколико хиљада затруднелих жена, ово једно саветовалиште са овако малим бројем пријављених жена не служи ни најмање намењеној сврси. Али без сумње у највећој мери ту службу сада врше појединачно и на своју руку лекари, бабице и извесан број „искусних" жена, већином са периферије Београда.

Да би социјална служба за заштиту жена у благословеном стању добила прави значај и ишла у корист друштва, нужно је организовати је, нужно је створити јавне институције за ту сврху.

Ове би институције имале да врше једну врло деликатну мисију, пуну тешкоћа и компликација. Али то је разумљиво, кад се има на уму дискретност у коју се увија и трудноћа брачних, обезбеђених жена, а у коликој дискретности тек мора чувати зачеће жена ван брака и жена којој је због тога у питању егзистенција, или и цела будућност.

Али се пред тим тешкоћама не сме стати, кад интерес друштва и интерес тих несрећница и њихових плодова захтева, да се ова служба организује и пусти у рад као јавна установа.

Деца са сестрама у дечјем обданишту

Организација те службе била би неминовно везана за Централни уред за заштиту матера, деце и младежи, била би део њен. Према томе, овај Општински дечји уред, који већ постоји, био би централа и за ову службу, која би имала свој одељак, своја шефа и све остало помоћно особље: стручне лекаре, стручне сестре посетиље и, као нарочито помоћно особље, све дипломиране бабице, било општинске, државне или приватне и све лекаре у Београду.

Сем централне канцеларије, која би држала целу ову службу у својим рукама, нужно би било организовати и неколико саветовалишта са стручним лекарима, првенствено лекарима женама, и евентуално и са једним правним лицем.

Централа би имала за главну дужност, да сазнаје и води евиденцију о свима женама које су у благословеном стању, а којима је потребна помоћ било морална, било материјална, или обе у исто време. Затим би њена

дужност била, да преко својих органа пружи потребну помоћ, да би плод дошао на свет на нормалан начин.

За сазнавање о женама које су у благословеном стању, централа би се послужила првенствено бабицама и лекарима, пошто се жене, које зачну, најпре њима поверавају, тражећи или њихово мишљење о томе, или њихову помоћ.

И бабице и лекари били би дужни, да сваки такав случај, пре своје интервенције, доставе обавезно централи, а централа би, према томе, на дискретан начин, преко свога особља, стручних сестара посетиља, проверавала те случајеве, испитивала домаће, економске и здравствене прилике; затим би сестра одмах по потреби пружила први савет, улила наду у добар свршетак, подигла морал код дотичне жене, дала прва упутства и понудила даљу помоћ преко саветовалишта или посетама у кући.

Београдска деца забављају се у пољу под надзором лекара

Сви прикупљени подаци предавали би се централи, а ова би их проучила и за даље одредила потребне мере: известила реонско саветовалиште, одредила врсту помоћи с нарочитим обзиром на моралну помоћ, а у случају сумње, да се ради о побачају, одредила би строжији надзор над дотичном особом, са утицањем на њу да издржи прву кризу итд.

И лекари и бабице, сем пријаве, имали би дужност и да упућују у саветовалишта сваку жену, која је у положају да јој је потребна помоћ ма које врсте.

Природно, овде, као што је речено, долазе у обзир жене које су необезбеђене и чији је плод због тога у питању. Сем тога долазе у обзир и жене (девојке), чији је плод у питању и из моралних разлога.

Централа би, преко својих органа, пратила овакве жене све до порођаја, омогућујући им на све могуће начине да плод донесу нормално.

Жене раднице и жене радника осигураних код Окружног уреда за осигурање радника биле би још на време упућене ради поштеде од рада и примања помоћи на случај порођаја итд.

За почетак централа би се морала послужити и другим путевима за проналажење ових жена, којима је трудноћа немио и нежељени терет; а временом, док би се та установа популарисала, верујемо, да би стекла толико поверења, да би се многе и многе несрећнице и саме јављале и тражиле решење тога питања, пре но што би се решиле на крајње мере, насилни побачај или самоубиство.

Али централа за заштиту матера морала би бити спремна, не само да региструје и прати полицијски овакве случајеве, него и да ефикасно помогне, да рационално поступи. Ту долазе у обзир многе несрећнице, нарочито девојке, чиновнице и жене других професија, којима због трудноће и порођаја долази у питање опстанак и будућност. Њих сачувати од пренагљености, као и од компромитовања, сачувати дете и успети да се нормално развије, све је то тако деликатан посао, скопчан са много обзира, са великом дозом умешности и, најзад, посао који изискује и веће материјалне издатке.

Не само то, него кроз тај рад стећи углед и улити, поверење у овакву установу, такође је један разлог за много пажње и много озбиљног прегнућа.

За све то нарочито је важно имати ваљане, умешне и поверљиве сестре посетиље. Оне треба да су попут анђела-хранитеља.

Природно и бабице морају бити упућене у своју дужност у вези са овом службом, јер су и оне у положају да дају савет и мишљење, па и поуку.

Овде је, дакле, реч о заштити детета кроз матер, о заштити плода који тек има да угледа свет, али под условима врло тешким и за матер и за плод.

*

Кад је реч о помоћи женама које су зачеле у приликама које су за њихову материнску дужност врло неповољне, не сме се пренебрегнути дужност социјалне службе, односно Централног уреда за заштиту матера, деце и младежи, и у организовању ове помоћи и за жене у нормалном браку и оне без обезбеђене егзистенције.

У погледу ношења детета, живљења за време трудноће и припреме за порођај, може се рећи да су скоро све наше жене, без обзира на образованост и имућност, пре првог зачећа подједнако необавештене. Пуно којекаквих грешака чине оне за време трудноће из незнања, неупућености, придржавајући се савета „искусних" жена, или ослањајући се

на оно како се у коме случају осећају, а често и како им је потребно ради провода или посла, не водећи рачуна о последицама за себе и свој будући пород од таквих поступака.

Није ту у питању ни недостатак материјалних средстава, ни добра воља и пажња према зачетку. Не, у питању је основна необавештеност о животу и поступцима у томе стању, које је изузетно, које се равна у неколико са болесним стањем. А болесно јесте, јер тада наступају и телесне и душевне промене, које онеспособљавају жену за нормалан, дотадањи живот и које тражи нарочиту негу и изузетан живот. Девојке, стидљиве кад је реч о благословеном стању, нити траже нити им ко нуди поуке о њему. Међутим, кад се дође у то стање, онда се прима све што им се каже, природно, највише у дискрецији, јер стид још ни тада не попушта.

Јавна комунално-социјална служба дужна је да разбије фатализам и да уклања лажни и неразумни стид, па да у општем интересу пружи поуке и савете на најефикаснији начин и у времену кад се може потпуно правилно да разуме и прими. А зато је најбољи начин основати јавне, општинске институције за саветовање и поучавање оних које ће бити мајке, које су на путу за матерински позив.

Девојке у својој кући поред матере, а нмуњиње и у заводима, уче се разним домаћим радовима и кућанству; уче се ручним радовима, спремању и намештању куће, кувању, мешању итд. — свему ономе што као будуће домаћице треба да знају. Међутим, ни у кући, ни у заводу, ни у школи не добивају поуке о најважнијим, животним потребама, о ономе што их неминовно чека; не уче се о животу и нези за време од зачећа до порођаја и даље. За сав кућевни посао жена може наћи замену у доброј и добро плаћеној послузи; међутим, у ношењу зачетка и другим процесима у вези с тим њих нико не може да замени. Оне то саме преживљују, стављајући свој живот и здравље у питање, као и живот зачетка, који се са толико радости и страха очекује. И, ето, о томе стању, о томе периоду времена девојке пре удаје, и као жене пре зачећа, немају ни најосновнија знања. Оне знају да ће то доћи, очекују га са зебњом, али због стида, због укорењене фаталности не траже обавештења и поуке.

Јавна социјална служба, без обзира на оваква схватања, мора и треба да предузме мере и да почне са обавештавањем и поукама. То је најбоље чинити путем курсева за образоване девојке преко, рецимо 18 год., па поступно прелазити на све шири круг, док се не обухвате сви друштвени слојеви. У почетку ће то ићи тешко, неће бити довољно слушалаца, али временом, ако се то постојано изводи, стећи ће ови курсеви и код нас у Београду и право грађанства и слушаоце. Они ће постати обична обавезна институција као и све друге јавне институције. Њих само треба допунити са саветовалиштима, о којима је већ било речи. На тај начин градска социјална служба вршила би једну превентивну службу, која би донела много користи Београду и нацији и која би се осетила у повећаном броју новорођенчади.

— Наставиће се —

Д-р М. Ђ. Поповић

Значај скаутизма у животу градске деце

Један од главних задатака људског друштва уопште, као и свих мањих градских и локалних скупина, да се стара о свом подмлатку: да буде зачет и рођен од родитеља у сваком погледу здравих: да се добро одгоји и васпита и спреми за живот, и да се младима створе добри услови за опстанак.

Ове разноврсне задатке дужни су да врше: *држава* преко општине као управљач и старалац целокупног народног живота, а за тим породица, у којој мати има најважнију улогу за одгој детета и нарочите комуналносоцијалне *установе*, чији је задатак да се старају о одгоју, подизању и васпитању подмлатка.

Савремена држава узима све више на себе дужност да интервенише и у погледу *поправке расе* или евегеника. И у многим државама доносе се нарочити закони у овом циљу.

И доиста држава као целина мора се преко општина као локалних заједница старати у општем интересу да се повећава број њених чланова, јер оројно стање претставља стварну снагу једне скупине; даље да смртност њених чланова буде што мања, да што боље спреми за привредни рад своје чланове, да њихова радна способност што дуже траје, тј. да не болују и онеспособе за рад пре времена и не падају на терет друштву као социјално слаби чланови. Ипак јачина економска (материјална) као и морална и духовна, не зависи само од броја њених чланова, већ исто тако и од њихове способности. Историја нас учи да су чак и мали народи на високом стушњу културе и образованости имали водећу и већу улогу у свету, од бројно великих, али заосталих народа.

Наша држава је у изузетно повољним приликама и располаже обилним природним богатством и радном снагом, да се може свакоме обезбедити могућност за рад и опстанак. Без овог првобитног услова сви наши напори неће моћи дати никад жељене резултате, јер ће недостајати основни материјални услови за њихово постигнуће.

Нарочите *установе* за одгој, васпитање и образовање подмлатка деле се на државне и самоуправне. Главне државне и самоуправне установе за образовање подмлатка су данас *школе* и многобројне комуналне установе за збрињавање деце. Школе се данас у главном баве наставом — обучавањем ради стицања извесних знања која су предвиђена њиховим посебним програмима. Напоменућемо да се наше школе још недовољно баве физичким васпитањем и да не воде довољно рачуна о практичној спреми за живот, и према томе да се поставља врло важно питање реформе наших школа, а нарочито *реформе метода рада у школама*. Најзад, као важан фактор јавља се уз *комуналну и приватна иницијатива* у свима гранама друштвеног живота, па и у старању за наш подмладак. Сваку иницијативу изазивају извесне потребе. И иницијативу за старање о подмлатку изазивале су потребе и недаће нашег подмлатка. Исто тако као што се појединац по нагону бори за свој опстанак, и брани од свега што може да му буде од штете, у колико год има отпорне снаге и свести, исто тако и читаве људске скупине, веће или мање, по извесном скупном, колективном нагону боре се за свој опстанак.

Код сваког човека постоје двојаки осећаји у врло различној мери: егоистички — себични, оличени у нагону за лични опстанак, и социјални осећаји или алтруизам, који је оличење колективног нагона за одржање врсте. Приватна иницијатива увек је руковођена овим алтруистичким побудама, а као покретачи ове иницијативе јављају се они људи код којих је социално осећање веома развијено, исто тако и свест о потреби помоћи, и који имају љубав према послу који предузамају и истрајности и стрпљења и пожртвовања да га често и уз огромне тешкоће савлађују и раде. Ако се ова приватна иницијатива која долази од приватних личности тиче једне широке и опште потребе или невоље у друштву, онда тај рад на... мо *социалним покретом*.

Покрети и установе за старање о омладини и њеном унапређењу, у највише случајева старају се о њеном физичком васпитању, јер се нарочито по нашим већим градовима, где је омладина лишена могућности природног развића физичким радом и бављењем у природи, јавила потреба да се овај недостатак надомести на други вештачки начин — теле-

сним вежбањем или гимнастиком. Тако су постала и соколска друштва.

Соколство је нарочито раније, код Словена који нису живели у својим националним државама, истакло за циљ и друге задатке — подизање националне свести и опште морално васпитање.

Код англо-саксонских народа и њиховог градског становништва оскудног у кретању, јавља се *спорт* који се развија из разних народних игара. И као што је код соколства национални елеменат постао врло важан фактор, тако је код спорта за његово ширење, постало такмичење један важан елеменат. *Утакмице* у спорту, и ако су у многоме његовом ширењу, оне су поред правог спорта и активних спортиста — играча, створиле још већу *навијачку војску*, која са правим спортом — са физичким развићем — никакве везе више нема. Она је једнака свакој страној гледалачкој публици, која навија па било то за борце бикова, пеливана, петлова или некад борбу гладијатора. То је основна мана данашњег спорта.

Најзад, јавља се такође у англо-саксонским земљама, првобитно у Енглеским градовима један нов покрет — скаутизам, који се шири у свима културним земљама, прилагођава се свима народним обичајима и традицијама и садржи све елементе који га чине привлачним омладини и у исто доба потребним за успешан рад на свестрано васпитање омладине.

Да бисмо видели у колико скаутизам задовољава све потребе данашње наше градске омладине, првенствено београдске, и то у разним друштвеним слојевима, осмотрићемо из ближе прво, у каквом се стању налази градска омладина и каве су њене разноврсне потребе, којим сретствима и којим методама треба радити да би се томе задовољило. Затим ћемо се упознати са скаутским методама и видети у колико оне свему овоме одговарају и задовољавају.

Стање наше градске омладине није ни мало задовољавајуће. Смртност деце је код нас за 8—10% већа него што је у другим напоеданим земљама. Због тога, и ако је постотак рађања код нас велики, услед велике смртности, нарочито код деце, приноса није толика, колика би могла да буде, да је смртност мања. Велика смртност претставља чист губитак у општој народној економији, јер се деца која умру, дакле пре него што постану привредни чланови друштва, падају уопште на терет друштву и не могу да се одуже за оно што је за њих друштво учинило. Исто тако велики је број болести, нарочито код деце на периферији града, што долази од недостатка неге и нездравих станбених прилика. Исто тако и туберкулоза је у нашем народу јако раширена, нарочито код градског становништва сиромашних слојева. Алкохолизам је исто тако раширен и може се сматрати да је један од главних узрока дегенерације. У кратко можемо рећи: да рђаво стање здравља и велика смртност наше деце долазе поглавито из два узрока — оскудице и незнања и заблуда. Оскудица подржава заблуде, а заблуда и незнање ометају економско као и свако друго подизање и напредак. Алкохолизам највише доприноси да се одржавају заблуде и да широке масе сиромашног грађанства не долази до свести о своме тешком и бедном положају, и немају довољно отпорне снаге за самопомоћ и самоодбрану.

Кад је говор о болестима наше омладине, морамо поменути читав низ болести које зовемо с правом *школске болести*, и које су у главном последица нездравих прилика у нашим школама, као што су нехигијенске учионице, рђаво осветљење, недовољна чистоћа, претрпаност и пренареност, а које се појачавају оскудном исхраном, недовољним кретањем, отсуством неге тела и чистоће. Оне се испољавају као малокрвност, искривљена кичма, слабост мишића, кратковидост, оболење органа за дисање и живчаних органа. Према школским статистикама једна трећина наших ученика потпуно је нормално развијена, а читава трећина показује врло слабо развиће и многе тешке мане и недостатке физичке и душевне.

Према свему томе савремена лекарска и педагошка наука захтевају коренште промене — реформе у целокупном животу омладине и начину њеног одгоја и васпитања.

Пре свега сва градска омладина мора се складно — хармонично васпитавати у погледу физичком, моралном и умном (менталном). Начини — методе за овакво васпитање морају потпуно одговарати природи деце и младих и морамо се служити сретствима која потпуно одговарају овим методама.

У скаутском систему и начинима рада налазимо идеално остварене ове захтеве. У првом Уставу Савеза Извидника и Планинки (скаута) обележен је тај циљ на следећи начин: „Циљ Савеза је да уз најтешњу *сарадњу* родитеља и васпитача свестрано и складно подиже и *васпитава* народну омладину за корисне чланове друштва и добре грађане; да омладину *заштити* од свих штетних утицаја рђаве околине: да је *упути* добрим правцем и спреми за живот и да проповеда народно *јединство*, мир и братство међу људима."

„Овај циљ постиже образовањем карактера, и то, пре навиком на заједнички и кооистан рад, самопоуздан-е, послушност, љубав и правичност према ближњем, службом општем добру и стварањем о своме развићу и хигијенском начину живота."

А сад да видимо једном како скаутизам остварује своје циљеве?

Скаутски савез је пре свега једна *социјално-васпитна установа* која треба да послужи као помоћница онима, који су по свом позиву дужни да раде на васпитању омладине, а то су родитељи и васпитачи. Скаутизам је ставио себи у дужност да теоретски и практично проучава сва питања која се односе на одгој и васпитање омладине и да у раду стекне потребна искуства која може корисно да употреби при свом даљем развићу и да их подесно прилагоди разним приликама и средини у којима дела.

до 11 година) „вучићима и летицама" („пчелицама") сарадња матера је неопходна, јер је деци у том добу најбољи и најподеснији васпитач и воћа жена која је и сама мати.

Пошто се скаутске јединице највише оснивају по школама, то је исто тако неопходна сарадња школских људи — наставника, и ради ауторитета који код деце имају наставници, као и ради надзора над радом који захтева школа од свих оних који ван школе долазе у додир са ученицима. И доиста, највише својих сарадника старешина,

I скаутска чета српских (у већини београдских) ученика на школовању у Енглеској (Фавершаму—Кент) за време избеглиштва 1916 год.

Постоји, на жалост, чињеница да већина родитеља или немају могућности или немају спреме да се баве васпитањем своје деце. Скаутске јединице су баш због тога подесне да такве родитеље помогну у њиховом васпитачком послу. Али зато има других родитеља који су у стању и који имају пуно разумевања за васпитни рад. Такви родитељи могу да буду најбољи сарадници скаутских воћа и скаутских јединица. Сарадња са родитељима у скаутској организацији најбоље се остварује у *родитељским саветима* — већима, који непосредно са старешинама и воћама скаутских јединица материјално, морално а често и стручно сарађују и изводе скаутску обуку. Веза између родитеља и воћа скаутских потребна је и из других разлога да би родитељи знали како се њихова деца васпитавају, да се зна какав је утицај био на децу, да воће знају у ком правцу треба са децом радити. Сарадњом са родитељима деле воће, који су често врло млади, и одговорност и старање о деци — скаутима с којима раде. За рад са најмлађом децом (од 7

скаутских наставника и воћа имамо међу наставницима. Нарочито је пак драгоцена сарадња наставника по струци педагога, природњака, школских лекара и учитеља вештина, ма да се врло често и ван ових струка као и ван школских људи нађе одличних скаутских помагача.

У градовима где имамо универзитете и стручне школе, студенти као и старији ученици (нарочито Учитељских школа) постају наши одлични сарадници, у толико пре, ако су и сами провели дуже време као скаути. Сарадња родитеља и школе даје најбоље услове за рад, јер се том сарадњом најлакше добија скаутски стан, без кога уопште је рад немогућ. Многе школе указују скаутима гостопримство и стављају им своје просторије на расположење.

Имајући своје сараднике и своје спремне воће, сретства и стан, скаутизам може да ради на остварењу својих циљева: свестраном и складном подизању и васпитању омладине за корисне чланове друштва и добре грађане. Скаутизам доиста може успешно да ради

на остварењу овог циља, јер се служи средствима и методама помоћу којих се ово може извести.

Скаутизам изводи своју обуку (вежбање, рад) помоћу игара, бављењем у природи, ручним радом и музиком.

Игре су у васпитању деце и младих средство које је дубоко усађено у дечју природу. Дете, као и свако друго младунче, без икаквог нарочитог упута и учења игра, играјући се оно се развија, стиче искуство и спрема се за озбиљан рад — за живот. Дечје самоникле игре сретамо код свих народа, уроњеника — примитиваца као и код високо културних народа. Скаутске игре имају исту улогу да децу и младе физички развију, свака игра је у вези са кретањем, вежбање са често врло сложеним — координираним покретима, који у исто време вежбају и усавршавају сва наша чула. Игра такође дисциплинује, у игри се учи реду, стрпљењу, заједничком и сложном раду. Кроз игре могу многе корисне ствари да се науче и скаутизам врло често употребљује игре да помоћу њих лакше, брже и са више интересовања изврши обуку многих ствари (прва помоћ, значарство, развијање способности опажања, посматрања, извођења закључака, оштрења чула, окретности итд.). у играма се развија и такмичење које још више привлачи игру. Али у скаутизму се увек пази да утакмица у игри не постане главни циљ, као у спорту. Обраћа се пажња увек на најслабијег играча, на најслабијег свога члана. Тежи се више да се слабији и мање вешти усаврше, него да се само појединци истакну и постигну рекорде и недостижно савршенство. Игре су готово увек скупне, и цени се способност целе групе, а не само појединаца. *Тиме се развија солидарност, дух заједнице и сузбијају се превелике личне амбиције и себичност.* Све се ради за целину, за другове, за општу ствар.

Из игара се прелази на једну озбиљнију ствар, а то је *ручни рад* (вештарства или аматерства). Ручни рад је саставни део физичког васпитања као и игра, као и гимнастика, само је он од много веће моралне и практичне вредности. Ручни рад развија физички (мишиће), вежба чула, васпитава укус, развија жељу и способност за стваралачки рад, даје задовољство које има сваки кад нешто створи, начини, постиже извесну корист, ствара поштовање за рад, нарочито мануелни рад, као и поштовање за оне који се баве поглавито или искључиво мануелним радом. Исто тако и игре, као и ручни рад, одговарају природи дечјој, јер свако дете је по нагону активно и тражи занимање, ако му га не пружимо, ако га у томе не руководимо, оно може лако отићи странпутицом. Дете радо подражава и зато му треба пружити прилике да подражава добре и корисне ствари. Упућени васпитачи обилно се користе овим дечјим природним особинама, које, ако се на њих не пази, могу да буду врло опасне (подражавање пушења, пијења, коцкања, апашких дружина, као и многих других неморалних и криминалних поступака итд.).

Скаутизам врло много води рачуна у каквој ће средини и под каквим спољним околностима изводити своју обуку и вежбе. Најподеснија и најздравија је средина *природа*, то је чист ваздух. Због тога се избегава непотребно и дуго бављење у затвореним, непроветреним просторијама, јер нарочито градска школска деца и сувише се баве у таквој средини, те је за њих прека потреба да по могућству све своје слободно време проводе на чистом ваздуху. Најчистији ваздух наравно може се имати у пољу, шуми, крај воде, далеко од града и његове прашине и дима. Игре и многе ручне радове (вештарства), скаути изводе зато у пољу. Све слободно време, било да је то дневни одмор, недељни или школски распуст употребљује се за шетње, излете, путовања и логорована. Бављење у природи, на чистом ваздуху,

Београдски скаути на логоровању: Управа Шумске школе за воће са старешином г. др. Поповићем

користи прво здрављу и телесном развићу. Непосредно посматрање природних појава, растиња и животиња у шуми и у пољу, дању и ноћу у разна годишња времена морално васпитава, непосредно поучава, освежава телесно и душевно. Од нарочите је важности дуже путовање и бављење у пољу — у логору. *Логорски живот* је најбоља, не само скаутска школа, већ школа за практичан живот. За логор се скаути целе године спремају о њему многи маштају, а стари логораши жељно га ишчекују, јер су осетили сву драж бављења у логору. У логору се најбоље примењују скаутска знања, ручни рад, игре и практична спрема. Ипак логоровање се мора изводити врло пажљиво под руководством искусних логораша, јер ма колико да логорски живот има разноврсне вредности ипак може, ако се невешто води, нанети и штете. У погледу здравља у логору, корист је од кретања и спавања под шаторима на чистом пољском или шумском ваздуху. У погледу практичном скаути су у логору упућени на самосталан и одговоран рад, да сами себи подигну логор, да га уреде, да створе себи угодности, да сами кувају, да се о свему сами старају, и да створе себи пријатан боравак. У логору се најбоље опажају добре и рђаве особине, у логору се најлакше могу лечити и поправљати многе мане и недостатци. Добар утицај околине и друштва нигде се боље и јаче не осећа него у логору. Неуредни постану уредни, лењи се провредне, нејешни — пробирачи добију апетит, несретни се обуче (оспособе), разуздани се смире, а повучени живахну а сви се освеже, и кад се замарају — одмарају се од школе и градског живота, поправе се у сваком погледу и врате се као препорођени, спремни за нове напоре и рад који им неће бити досадан ни тежак, јер су за њега такође добили добар апетит.

Сваку игру, ручни рад, забаву и сваки други посао скаутски, прати *песма*, музика, клицање и весело расположење. Скаути сви певају, кличу, свирају, било да су музикални или не, било да имају слуха или не. Цео скаутски живот је једна лепа и весела игра и једна песма у којој сви учествују. У скаутском раду, играма, песмама, нема играча и певача посматрача, сви су учесници. Само тако може да се створи прави скаутски дух, који све спаја, ма како појединци били различити, у једну хармоничну целину, спремну да поднесе и тегобе и рад, да подели добро и зло, да се једнодушно весели, као и да једнодушно саучествује и међусобно се потпомаже. Скаутски дух има да послужи као први корак у стварању још ширег националног духа и у крајњој линији општечовечанског осећања љубави преба ближњем и солидарности.

Као што се у својим методама скаутизам руководи дечјом природом и њеним познавањем, као што се држи начела науке о васпитању — педагогије, тако у својој организацији примењује један систем познат под именом *водни систем*, систем рада са малим јединицама, систем *поделе рада*, одговорности постепеног и систематског рада. Цела организација је састављена у виду степеница, по којима се, почев од приправника сви постепено пењу стичући нове способности и знања, добијајући са њима напоредо чинове и одлике. Сваки успех обележен је видним спољним знаком, оним што је за младе привлачно, разумљиво и очигледно. Скаути носе нарочиту своју *униформу*, одору, одело и опрему, која задовољава практичне и естетичне захтеве. Скаутска униформа, која и по спољашњости зближава, у ствари је *радно одело* у коме се могу слободно кретати, остављајући слободан врат, руке и ноге, она је подесна за пут и бављење у пољу, економична и проста, те на тај начин сузбија код омладине кинђурење и кађиперство и изједначује све разлике између деце разних сталежа и имућности.

Скаутизму је осим тога стављена у дужност *заштита омладине* од свих штетних утицаја њене околине. Данас је градска омладина изложена превеликим опасностима и искушењима. После светског рата настао је огроман преокрет. Сам рат оставио је тешке последице, нарочито на омладину која је за време рата расла. Ми се све више удаљујемо од патријархалног живота, а нарочито у нашим великим градовима са тескобним становима, под притиском економске и моралне кризе. Деца су све више остављена сама себи тј. градској улици која ни у ком случају не може да им да нечег доброг. На против, претставља за њих највећу опасност. Родитељи се све мање баве васпитањем своје деце, зато је и све већа потреба да се сви старамо, не само о деци сирочади и напуштеној већ и о једном врло великом броју деце којој је потребна морална и ментална заштита. Скаутизам у том погледу може необично много да учини. Он је у стању да задовољи и упосли корисно све оне бујне енергије младих жељних пустоловина, склоних сваком претеривању, и који услед тога у сваком погледу угрожавају и себе и своју околину. Јер се из њихових редова доцније лако регрутују криминални и опасни типови, од којих би смо могли бити поштеђени, да се на време имао ко о њима да стара и да их на добро упути.

Скаутизам, ширећи хигијенске појме и здрав и прост начин живота, заштићује градску омладину и од других опасности по здравље, којима би била иначе изложена, јер је скаутизам доиста права школа не само моралног већ и физичког здравља. Захтеваћући од свих својих чланова потпуну трезвеност и захтев да не пуше дуван, на тај начин, за-

штићава омладину једне од највећих опасности по њихово здравље и морал. Наравна је ствар да *личин пример* мора и овде да игра најважнију улогу, и да старешине и воће не само у трезвености, већ и у свему другоме, морају давати пример, како би се млади могли да угледају и да их подражавају све шта они раде.

Скаутизам је почео свој рад са дечацима од 12 до 17 година. Али убрзо се осетила потреба да се рад прошири и на млађе и на старије. Млађе од 7 до 12 година оснивач скаутизма сер Роберт Баден Паул назвао је вучићима и узео је за основу њиховог васпитања Киплингову причу о вучићу Мауглију који је одрастао у шуми међу вуковима! С друге стране да се задрже у покрету и старији дечаци преко 17 година као „поверн"— брођани или побратими како смо их ми назвали, подешена је за њих нарочита обука, која се састоји у томе да се спремају за воће млађих и за добре социалне раднике.

Али поред мушке омладине, постоји и *женска омладина*, и за њено добро и васпитање требало је исто то чинити. Паралелно организацији скаута — извидника, организовао је ње носинвач и оделења за девојчице — gelguides — планинке како смо их ми назвали. Циљеви скаутски у васпитању женске омладине треба да одговарају њиховом позиву и задатку у животу. Као што су нам потребни корисни чланови друштва и добри грађани, исто тако су нам потребне спремне здраве жене и домаћице а нарочито *матере и васпитачице*. У том правцу се и целокупна обука планинки креће. Али поред свих разлика које захтева сама природа — разлика полова, ипак има заједничких начела и заједничких метода на којима почива целокупан рад скаута.

У своме *Завету и законима*, о којима ће бити засебно говора, сажета су правила за будући живот. Скаутски закони нису никакве ни забране ни наређења. Скаути само кажу: скауту се верује на реч. скаут је трезвен, учтив, послушан, скаут воли ближњег, чист је у мисли, речи и делу. Скаутизам тежи да створи добре навике из малена, а навике из младог доба остају за цео живот. Скаутска је лозинка *Буди спреман*, у њој се садржи суштина скаутског рада и циља, његова активност и готовост за службу своме ближњем, нарочито ономе коме треба помоћи.

Скаутизам уопште почива на начелима нове *школе рада*, у којој долази до пуног изражаја активност младих, самородња, одговорност, самопомоћ и *индивидуализације*.

Испитаћемо још неколико општих начела која важе за целокупан наш рад. Скаутизам због тога што хоће да у својој обуци увек индивидуалише, тражи од својих воћа и наставника коренито познавање телесних, и још више духовних особина не само код деце већ да и воћа добро упозна себе (самоваспитање и самопознавање).

Скаутизам не тежи да својим васпитницима да велику количину знања, његов главни задатак је да испитујући њихове особине развије све добре способности, да сузбије рђаве и да на тај начин васпитава *карактере* који су толико потребни једној заједници за њен опстанак и напредак.

Сваки воћа и наставник скаутски уноси увек један добар део своје индивидуалности и свога карактера, због тога, при избору воћа, мора се обратити највећа пажња. Да бисмо добили добре воће постоје нарочите *школе и течајеви за воће* на којима се воће или приправници за воће упознају највише

Изглед једног логора београдских скаута у шуми

са начелима рада, са проучавањем и упознавањем основа педагогије и психологије. На тај начин скаутизам не само што постаје помагач васпитачима и родитељима, већ уноси и у школске методе многе врло крисне идеје, новине и искуства која будућим школским наставницима и будућим родитељима могу да буду од велике користи.

Постоје још два важна питања на које се у скаутизму обраћа велика пажња. Једно је питање *коедукације* — заједничког васпитања мушке и женске омладине. По овоме питању уопште подељена су мишљења. Док су једни за потпуно одвајање мушке и женске деце, други налазе да је боље да се васпитање врши заједнички. На једној скаутској конференцији пре неколико година расправљано је и ово питање и наши сарадници су се изјаснили: да обуку мушких и женских чланова — извидника и планинки треба вршити засебно, то захтева сама природа посла, као и програм рада и циљ обуке. Наравна је ствар да воће планинки треба да буду само женски чланови. Даље је питање узајамних односа мушких и женских заједница (чета и кола), и уколико треба да се негују братски и сестрински односи и везе међу њима. Ми стојимо на том становишту да повремено треба одржавати заједничке са-

стапке, излете, посете, путовања, а нарочито приликом скаутских као и других свечаности.

Што се тиче логоровања и ту стојимо на принципу да логори планинки треба да буду одвојени од логора извидника, и само изузетно, под надзором старијих чланова и родитеља могу се подизати ови логори у близини, али опет одељени. Уопште између извидника и планинки треба гајити чисте, другарске и срдачне односе, тако да сваки извидник у планинкама гледа доиста своје праве сестре као и оне у њима своју браћу. На тај начин могу се најбоље избећи све евентуалне неприлике, које би услед погрешног васпитања могле да се десе. Под погрешним васпитањем подразумевамо потпуну одвојеност и забрану сваког општења, а још више обавештавања са непознате стране.

Друго је питање *полног обавештавања* омладине. Несумњива је ствар да полни нагон игра једну необично важну улогу у човечјем животу, не само у време његове пуне полне активности, већ и много раније. За време пубертета, а у том добу има највише чланова у нашим скаутским јединицама, обраћа се највећа пажња, пошто је то доба најосетљивије и најкритичније, доба полног буђења и сазревања.

Због тога, у свим програмима скаутским налази се и полно обавештавање. Ове пуке по могућству треба да дају лекари, наставници природних наука и старије вође. Са пуним обавештавањем треба почети и пре пубертета и то не само код мушке, већ и код женске омладине, којој је добро упућена мати најпознатија да даје ово обавештење.

У колико цео полни живот буде обавијан тајанственошћу, лажним стидом и лажним тумачењем (приче о роди и тсл.), утолико ће и последице бити теже, а често и врло кобне. О полном животу треба говорити са највећом озбиљношћу као једној најважнијој природној и социјалној функцији. Цео програм скаутског васпитања баш је тако подешен, да најповољније утиче прво, на отклањању и заштити од свих странпутица, а нарочито прераног полног буђења и злоупотребе овог нагона, а у другом реду, у јачању физичких и моралних способности добија се најбоље јемство за здраве погледе и назоре у животу, па и у погледу сексуалном.

Скаутизму, као новом, и што је најглавније, довољно непознатом покрету и установи, чињене су код нас многе *замерке*. Због тога сматрам за потребно да на све те замерке и одговоримо а необавештене грађане да објективно обавестимо.

Замера се скаутизму да није довољно националан, да је туђ и да ми имамо наше народне организације, као што је соколство и друге, те да због тога скаутизам нам није потребан. Многи тврде, да је чак и штетан, јер одроњава омладину и нарочито му се замера да је интернационалан, а неки га доводе у везу чак и са слободним зидарством!

Све су ове замерке потпуно неосноване. Ми, као млада нација и врло много заостали у култури, науци и свима другим правцима, морали смо примати и позајмљивати од других, напреднијих од нас. Такве позајмице и поуке не примају данас само заостали и мали народи, већ се размена умних и културних добара врши у целом свету између свих народа и делова света. Наука, уметност, цивилизација, разне организације и установе постају заједничко добро свих људи. Све се више захтева зближење и сарадња на свима пољима људске делатности, то је створило многобројне међународне организације: хумане, научне, политичке, економске и др. Све брза саобраћајна средства умањила су даљине, аероплани преносе људе за неколико дана у најудаљеније пределе, радио, телефон и телеграф су потпуно укинули разлике у времену. Свет може да буде у истом трепутку обавештен о свима догађајима на целој земљи. Због тога данас се све више негују *међународне везе*, а оне су у складу и са савременим тежњама и жељама за остварењем светског мира. Овај задатак најбоље се може извршити преко зближења омладине. Скаутизам, дакле не само што корисно служи васпитању и одгоју омладине већ доприноси идејном зближењу младих у свима земљама, јер је сваки скаут другоме скауту брат, па ма коме народу, раси, нери или друштвеном положају припадао. Скаутизам дакле васпитава народе у правом демократском и слободном духу.

Све то не значи да скаутизам није у исто доба и национална установа. Више него и једна друга организација, он негује националне традиције и обичаје: језик, народне умотворине, поезију, музику. Међусобно зближење и упознавање су исто тако у програму скаутском и изводе се са највише успеха. Скаутизам, поред својих међународних веза, пре свега одржава и негује словенску скаутску заједницу у своме словенском скаутском савезу, у коме су учлањени сви словенски скаути.

Чињена је замерка и скаутској униформи, да је страна, а заборављамо да у свима нашим градовима а чак и по селима носе „европско одело" а не народно: гуњ и чакшире и опанке, а за женско одело и да не говоримо. Скаутска униформа је лепа, практична, здрава и не стаје много, она је као што смо рекли: најподеснији *радно одело*. Сравните друге униформе са укрућеним оковратницима, дугачким чашкирама, утегнутим копоранима и нехигијенским капама, па ћете видети одмах предности и лепоте скаутске одоре.

Исто тако отпада замерка да је скаутизам само господска и варошка установа. Скаутизам се могао снажно укоренити и прилагодити у свима народима на свету, чак и тамо, где су постојале сличне старе националне организације, као што је случај у Јапану, код браће Чехословака и других. Скаутски програм омогућује рад исто тако са варошком као и са сеоском омладином, са школском као и оном ван школа. Скаутизам је донета допуна васпитању и образовању, он пружа омлидини оно што јој недостаје. Свима: хигијенске поуке, образовање карактера, смисао за лепо и добро, љубав према ближњем, практичну спрему за живот, посебно градској омладини кретање и физичко васпитање, а радничкој: хигијенске поуке, опште образовање, писменост и потребна знања. И у томе је разлика између других сличних организација које су у свом програму много уже и мање еластичне и прилагодљиве за различне средине и потребе.

Потпуно је измишљено да скаутизам има ма какве везе са слободним зидарством или да оно има ма каквог утицаја на скауте. Колико су пак наши скаути, још пре рата били национални, види се да су у чувеном Бањалучком процесу као инкриминисане књиге и организације оптужене прве наше чете, као и прва скаутска књига „Четник."

Најзад, многи мисле да у скаутизму има много елемената милитаризма — војничког духа. Сам оснивач скаутизма Баден Паул, и ако по занимању стари војник и ратник, највећи *је поборник мира*, а скаутизму је намењио искрене пацифистичке тежње. У свом уређењу скаутизам има извесних сличности са војним уређењем, али узима само оно што је добро и практично уопште. Међутим, у суштини је велика разлика. Док се у војсци људи уче како треба непријатеља уништавати, дотле скаути проповедају љубав и братство међу свима народима; док у војсци влада крута дисциплина и безусловно покоравање старијим, дотле скаутизам спроводи то кроз самодисциплину и спонтану послушност као навике и обичај, коме се сви њени чланови добровољно подвргавају, а која се заснива на једном породичном и братском односу. Није искључено да појединци некипут у скаутским јединицама и у погледу дисциплине хоће да се угледају да војничку дисциплину, али то су грешке појединаца а не правило и начело скаутско.

Место сваке политичке, верске, уске националне политике, скаути се баве само социалним питањима и социалном политиком, тј. социалним радом и спремају се за добре социалне раднике, како мушки, тако и женски чланови. Колико је скаутизам близак нашем народном духу, види се и по томе, што се сви скаути међусобом, не само ословљавају са „брат и сестра" већ се збиља тако и сматрају, а то братимљење је наша народна црта. Скаутизам почива даље на заједничком *задружном раду*, а задружне идеје су основа нашег народног живота, и због тога ће скаути моћи бити најбољи проповедници задругарства и задружних идеја — идеја будућности.

Скаутизам је и у нашој земљи нашао плодно тле. Основан још пре рата (1911 г.), у почетку се прилагодио био тадашњем живом националном полету, и донста кад је дошао час да се и практично примене његове идеје о љубави према отаџбини, *мали четници* (како су се тада звали скаути) као и *мали добровољци* који су се из њихових редова регрутовали, стављали су се на службу за општу ствар као добровољни помагачи у свима установама где је била потреба за радним снагама. Познато је њихово легендарно учешће у одбрани Београда када су деца — добровољци, од 12 и 14 година, гинули по београдским улицама.

Чак и за време рата скаутизам је у близини фронта (у Водену) помагао и васпитавао напуштену ратну и другу избегличку сирочад као скауте у скаутским логорима. Исто тако имали смо за време рата јаке националне српске скаутске чете и у Енглеској, нарочито у „Fawerstam-kent-u". После рата скаутизам продужава свој рад, скупља први сву омладину и проповеда *државно и народно јединство*, и сопственим снагама, борећи се са разноврсним тешкоћама осваја омладину, црпе из сопствених извора снагу, и ниједног часа не губи наду да ће, једног дана, под много повољнијим условима, моћи да развије у пуној мери своју активност. Али поред свега тога, његове идеје стално зраче, многе друге и наше установе их примају, као и скаутске методе рада, и тиме скаутизму признају његову предност и његово право на опстанак.

Чак и у државама, где је скаутизам забрањен, изводи се по његовим методама обука и примењује се само под другим именима као што је случај у Италији и Совјетској Русији. Ми се поносимо што наша држава допушта да се скаутизам слободно развија, и зато ће се скаутизам достојно одужити својој држави и народу, помажући им да лакше и брже остваре своје најпрече и највеће задатке доброг одгоја и васпитања свога народног подмлатка.

Да би сваки могао објективно да оцени скаутизам, потребно је да га добро упозна. Ко га упозна, мораће да му призна вредност и да постане његов пријатељ, а тиме ће у исто време постати пријатељ наше омладине, за коју је скаутизам у стању да данас учини врло много.

А. Б. Херенда

Незапосленост у Београду

Незапосленост радништва, као неминовна и социјално свакако најтежа последица кризе, погодила је на првом месту и у најјачој мери индустриске земље. Милиони беспослених, безнадежне војске очајника, су страховите последице једног система привредних односа, који преживљује врло тешке часове на раскрсници два схватања: с једне стране система слободне производње и слободне трговине, а с друге стране система социјалне производње и социјалне поделе добити.

Аграрне земље су много мање погођене беспослицом него ли индустријске. Док је у индустријским земљама, услед опадања производње, радник остао без посла, дакле без икакве зараде и без икаквих сретстава, осем оних које му даје социјална милостиња, у аграрним земљама беспослица није могла да се осети ни из далека у толикој мери. Састављене у претежној већини од сељака, малих поседника и малих произвођача, аграрне земље нису дале војске беспослених. Оне су осетиле реперкусију у осиромашењу свог становништва, услед великог пада цена аграрних производа. Али, осиромашење и беспослица ипак није једно исто. Јер, док с једне стране стоје гомиле оних, који немају ни најосновнијих сретстава за живот, с друге стране се сретства за живот становништва само ограничавају у мањој или већој мери, снижавајући стандард живота, али остављајући ипак могућност егзистенције.

Наша земља, у овој општој привредној депресији, има ипак ту срећнију околност, што је аграрна. И код нас, узевши целу државу уопште, незапосленост је много мањи општи проблем, него ли на пр. у Америци, Енглеској, Немачкој, Аустрији, Чехословачкој, Француској итд.

Али, ово не значи да и код нас не постоји потреба, да се питању незапослености посвети највећа социјална пажња.

Ма да питање незапослености не постоји на селу, тј. на великој већини територије и међу великом већином становништва наше земље, ипак у већим градовима, где се сконцентрисала наша индустрија, а поред ње и главни део трговине и лепо развијеног занатства, незапосленост се осетила врло јако и у свим својим тешким последицама.

Београд, као највише насељен град, осетио је последице незапослености највише.

Да би имали тачну претставу о стању незапослености у Београду, потребно је да претходно рашчланимо привредну структуру његовог становништва.

Београд има 240.000 становника (стари атар по последњем попису Државне статистике од 31 марта 1931 г. у тачној пописаној цифри 238.775 становника). Од тога укупног броја становништва учествује у привређивању, према општинском попису од 1929 године, 47.9%, или у апсолутној цифри око 115.0000. Преостали проценат од 52.1% отпада на децу, немоћне и неспособне за привређивање.

Дакле, скоро половина Београђана привређује, у ком било виду. То је велика и тако рећи абнормална цифра. Јер, као нормална породица узима се породица од 4 члана (муж, жена, двоје деце). Нормално економско стање захтевало би да само један члан породице привређује (обично муж) и својим приходима издржава остала 3 члана. Факат, да у Београду учествује у привређивању скоро сваки други становник показује већ сам по себи очигледно, да економске прилике Београђана нису најбоље и да је у једној просечној породици (од 4 члана) поред мужа, принуђен да привређује директно још један члан, тј. жена, или једно дете.

Заиста, група економски јаких становника Београда је врло мала. Укључујући ту трговце, индустријалце, самосталне привредника и сопственике разних предузећа, самосталне лекаре, адвокате, више бирократе, разне слободне професије и рентијере, та група обухвата свега око 11.000 грађана. То би износило 9,5% свих лица која привређују.

Али кад се узме у обзир да данас има велики број и трговаца, и привредника, и лекара, и адвоката, и слободних професиониста, који су, услед слабих зарада, јако осиромашени и готово пролетаризирани, онда се број економоско јаких грађана не може ценити више од просечно 7.000, што износи свега око 6%.

У Београду је концентрисан један добар део наше индустрије, велики део трговине и занатства. Услед тога, у демографско привредном погледу београдско становништво пружа сасвим друкчију слику него ли становништво у унутрашњости. У Београду има

42.634 мушких и 15.661 женских радника пријављених преко радничких установа осигурања. Укупно, Београд има 58.295 пријављених радника и радница. Ако се томе дода и број непријављених (ма да он није велики) онда се број радника и радница у Београду може заокруглити на 60.000.

У процентима, од свих београдских становника који привређују 52.1 % тј. већина, су радници. Дакле, ма да је наша земља уопште узевши сељачка, тј. земља малог поседника, Београд је варош радничка, тј. пролетерска.

Полазећи са ове чињенице, питање незапослености у Београду треба третирати са сасвим друге тачке него ли остале проблеме последица привредне кризе у Југославији уопште.

Реперкусија кризе у радничким редовима у Београду осетила се истом оном јачином, као што се осетила у свим осталим индустријским земљама. И та незапосленост радништва у Београду расте из месеца у месец.

Претстављајући стање незапослености ми ћемо узети као основне тачке почетак, средину и крај прошле зиме, односно почетак овога пролећа, тј. октобар месец 1933, те јануар и април месец ове, 1934 године. Општи бројни преглед стања даје нам наша Табела 1.

ТАБЕЛА I

Стање незапослености у Београду у почетку зиме, у средини зиме и у пролеће 1933—34 г.

Месец	Без посла			Повуда упослења			
	Мушки	Женски	Свега	Мушки	Женски	Свега	% понуде упослења према броју радника
Октобар 1933	8476	2677	11.153	853	179	1032	9·2%
Јануар 1934	9502	2476	11.978	253	262	515	4·3%
Април 1934	11.860	1661	13.521	605	133	738	5·4%

Неупосленост у порасту

Из те табеле видимо да се број незапослених стално увећава, док се понуда посла стално смањује. Од октобра 1933, до средине зиме, тј. јануара 1934 год., број незапослених радника у Београду порастао је са 7,3%, а од јануара до априла порастао је још наглије, са 17,3%. Односно, од октобра прошле године до конца априла ове године број незапослених радника порастао је са свих 25.1%.

Међутим, понуда посла, која је још у почетку зиме била ванредно мала, доцније је још страховитије опала и свела се на половину. У октобру 1933 тражња рада према понуди износила је свега 9,2%. У јануару о. г. та тражња већ је спала на 4,3%, а у априлу се мало повећала, али се ипак задржала свега на минималној цифри од 5,3%.

У срачунавању података ми смо, према службеним извештајима Јавне берзе рада, сумирали како тражње тако и понуде рада преостале из прошлог месеца са онима из дотичног месеца, јер се једино тако може створити најтачнија слика стања незапослености и понуде посла у једном месечном периоду времена.

Јавна берза рада, као и остале радничке установе, поделиле су групе индустрије, обрта и заната у 26 одељака и то:

1) Пољопривреда и вртларство,
2) Рударство,
3) Талионичарство,
4) Шумарство,
5) Индустрија камења, земље, иловаче и стакла,
6) Прерађивање ковина,
7) Индустрија стројева, инструмената, апарата итд.,
8) Индустерија дрвене и резбарске робе,
9) Индустрија каучука, гуме, гутаперке и целулозе,
10) Индустрија сирове и израђене коже, чекиња итд.,
11) Текстилна индустрија,
12) Тапетарски обрт,
13) Индустрија одела, обуће и накита,
14) Индустрија папира,
15) Индустрија животних намирница,
16) Гостионичарски и крчмарски обрт,
17) Хемијска индустрија,
18) Грађевинска индустрија,
19) Графичка индустрија,
20) Остала звања и занимања у различитим обртима и творничким предузећима,
21) Трговачка струка,
22) Надничари,
23) Саобраћајна предузећа,
24) Кућна послуга,
25) Слободна звања (приватни намештеници),
26) Шегрти.

У нашем излагању ми ћемо се придржавати ове поделе, резимирајући само пољопривреду, вртларство и шумарство у једну рубрику, с обзиром на сродност ових послова.

По врсти радништво делимо у:

1) Чиновнике (интелектуалне раднике),
2) Квалификоване раднике,
3) Неквалификоване раднике,
4) Сељаке, односно повремене неквалификоване раднике.

Сваку групу делимо опет по полу на мушке и женске.

Одбивши број тражње од понуде рада, незапосленост по групама професија у октобру 1933, те у јануару и априлу 1934 г., кретала се према нашој Табели II

17 квалификованих, 4 неквалификована радника и 2 сељака ,све мушки, а нуђен је посао за 5 квалификованих мушких радника.

У рударству број незапослених је у јануару нагло порастао да би се опет у априлу знатно смањио и забележио мали вишак пре-

ТАБЕЛА II

Незапосленост у Београду у октобру 1933, у јануару и априлу 1934 године.

ГРУПА ПРОФЕСИЈЕ	октобар 1933	јануар 1934	април 1934
1. Пољопривреда, вртларство и шумарство	36	23	18
2. Рударство	158	337	167
3. Талионичарство	13	16	9
4. Индустрија камена, земље, иловаче и стакла	114	148	246
5. Прерађивање ковина	223	368	320
6 Индустрија стројева, инструмената, апарата и слично	203	349	370
7. Индустрија дрвене и резбарске робе	119	417	287
8 Индустрија каучука, гуме, гутаперке и целулозе	—	1	3
9. Индустрија сирове и израђене коже, чекиња и т. д.	41	79	45
10. Текстилна индустрија	48	162	60
11. Тапетарски обрт	2	7	9
12. Индустрија одела, обуће и накита	619	1247	921
13. Индустрија папира,	22	21	28
14. Индустрија животних намирница	1555	777	947
15. Гостионичарски и крчмарски обрт	496	736	558
16. Хемијска индустрија	10	22	9
17. Грађевинска индустрија	443	885	976
18. Графичка индустрија	68	86	88
19. Остала звања и занимања у разним обртима и фабричким предузећима	61	103	135
20 Трговачка струка	216	269	330
21. Надничари	4461	4073	6214
22. Сакупљања предузећа	74	127	135
23. Кућна послуга	619	585	688
24. Слободна звања (приватни намештеници)	490	489	759
25. Шегрти	1	2	—
Свега:	10.121	11.463	13.953

Највише неупослености има међу надничарима

Као што видимо из поменуте табеле, највише незапослености има код надничара, махом неквалификованих радника. Затим долази грађевинска индустрија, па индустрија животних намирница и индустрија одела, обуће и накита. Незапослености нема међу шегртима. Незнатна је у индустрији каучука, гуме, гутаперке и целулозе, у талионичарству, у тапетарском обрту и хемијској индустрији, а то су готово све гране индустрија које су код нас слабо развијене, те је и број запосленог радништва у њима врло мали.

У пољопривреди, вртларству и шумарству број незапослених је све мањи и опада овим редом: октобар 36, јануар 23, април 18. У октобру били су без посла два чиновника, 17 квалификованих и 29 неквалификованих радника, све мушки, а нуђен је посао за 12 неквалификованих мушких радника. У јануару било је без посла 13 квалификованих, 2 неквалификована радника и 9 сељака, све мушки, а нуђен је посао за 1 квалификованог мушког радника. У априлу било је без посла ма октобру. У октобру било је незапослених 160 квалификованих и 82 неквалификована мушка радника, а нуђен је посао за 40 квалификованих и 44 неквалификована мушка радника. У јануару било је без посла 283 квалификована, 54 неквалификована радника и 8 сељака, све мушки, а посао је нуђен свега за 8 мушких квалификованих радника. У априлу било је без посла 179 квалификованих и 12 неквалификованих мушких радника, а посао је нуђен за 20 квалификованих и 4 неквалификована мушка радника.

У талионичарству беспослица је била незнатна, у јануару у порасту, а у априлу у опадању. Било је незапослених у октобру 13, у јануару 16, у априлу 9, све квалификовани мушких радника.

Индустрија камена, земље, иловаче и стакла показује сталан пораст незапослености, који се нагло повећао у априлу. У октобру било је без посла 117 квалификованих и 12 неквалификованих мушких радника, а нуђен је посао за 10 квалификованих и 5 неквалификованих мушких радника. У јануару било је без посла 138 квалификованих и 11 неквалификованих мушких радника, а посао је ну-

ђен свега за 1 квалификованог мушког радника. У априлу било је без посла 284 квалификованих мушких, 2 квалификована женска и 3 неквалификована мушка радника, а посао је нуђен за 43 квалификована мушка радника.

У прерађивању ковина имамо у јануару нагли пораст незапослености, који се донекле смањује у априлу. У октобру било је без посла 230 квалификованих мушких и 5 женских радника, а посао је нуђен за 12 квалификованих мушких радника. У јануару било је без посла 379 квалификованих мушких радника, а посао је нуђен за 11. У априлу било је без посла 322 квалификована и 4 неквалификована мушка радника, а посао је нуђен за 6 квалификованих мушких радника.

У индустрији стројева, инструмената, апарата и сл. имамо сталан пораст незапослености. У октобру било је 226 незапослених квалификованих мушких радника, а посао је нуђен за 23. У јануару било је 358 незапослених квалификованих мушких радника, а посао је нуђен за 9. У априлу било је 383 незапослених квалификованих мушких радника, а посао је нуђен за 13.

У индустрији дрвене и резбарске робе незапосленост је у јануару врло много порасла, а у априлу се знатно смањила, али ипак је била много већа него ли у почетку зиме. У октобру било је незапослено 202 квалификована мушка и 2 женска радника, а посао је нуђен за 85 квалификованих мушких радника. У јануару било је незапослених 430 мушких квалификованих радника, 2 мушка и 1 женски неквалификовани радник, а посао је нуђен за 16 квалификованих мушких радника. У априлу било је незапослених 338 мушких, 3 женска квалификована радника и 4 мушка неквалификована радника, а посао је нуђен за 58 мушких квалификованих радника.

Индустрија каучука, гуме, гутаперке и целулозе има минималан број незапослености. У октобру није било ни једног незапосленог, у јануару 1, а у априлу 3.

Индустрија сирове и израђене коже, чекиња итд. нема много незапослености. Већи број забележен је у јануару, али је у априлу опет пао на готово исту меру као у октобру. У октобру било је незапослених 38 мушких и 3 женска квалификована радника, а понуде посла није уопште било. У јануару било је незапослених 78 мушких и 1 женски квалификовани радник, а понуде посла такође није било. У априлу било је без посла 45 квалификованих мушких и 1 женски радник, а понуђен је посао за 1 квалификованог мушког радника.

У текстилној индустрији број незапослених порастао је у јануару, али је доста опао у априлу. У октобру било је незапослених 21 мушки и 38 женских квалификованих радника, а посао је нуђен за 11 мушких квалификованих радника. У јануару било је без посла 52 мушких, 111 женских квалификованих радника, а посао је нуђен за 5 мушких и 2 женска квалификована радника. У априлу било је без посла 38 мушких и 37 женских квалификованих, 1 мушки и 3 женска неквалификована радника, а посао је нуђен за 13 мушких и 6 женских квалификованих радника.

У тапетарском обрту незапосленост је мала, али у порасту. У октобру било је 2, у јануару 7, а у априлу 9 незапослених, све квалификованих радника.

Индустрија одела, обуће и накита има велики број незапослених, који је нарочито порастао у средини зиме. У октобру било је незапослених 447 мушких и 219 женских квалификованих радника, а посао је нуђен за 44 мушка и 3 женска квалификована радника. У јануару било је незапослених 1122 мушка и 156 женских квалификованих радника, а нуђен је посао за 18 мушких и 14 женских. У априлу било је без посла 746 мушких и 246 женских квалификованих радника, а посао је нуђен за 69 мушких и 2 женске.

Индустрија папира нема велики број незапослених, али је тражња рада незнатна. У октобру било је без посла 8 мушких и 14 женских квалификованих радника, а понуда посла није било. У јануару било је без посла 22 женска квалификована радника, а понуђен је посао за 1 квалификованог мушког радника. У априлу било је без посла 20 мушких, 10 женских квалификованих радника и 2 женска неквалификована радника, а нуђен је посао за 2 мушка и 2 женска квалификована радника.

Индустрија животних намирница има велики број незапослених, али је утешна појава да је тај број знатно опао у средини зиме, да би се у пролеће опет мало повећао. У октобру било је без посла 295 мушких и 50 женских квалификованих радника, 552 мушка и 696 женских неквалификованих радника, а посао је нуђен за 15 мушких квалификованих, 19 мушких и 4 женска неквалификована радника. У јануару било је без посла 442 мушка и 132 женска квалификована радника, 95 мушких и 87 женских неквалификованих радника, 20 сељака и 16 сељанки, а нуђен је посао за 13 мушких и 2 женска квалификована радника. У априлу било је без посла 571 мушки и 71 женски квалификовани радник, 205 мушких и 106 женских неквалификованих радника, 3 сељака и 2 сељанке, а посао је нуђен за 10 мушких и 1 женског квалификованог радника.

Гостионичарски и крчмарски обрт има знатан број незапослених, који је, у упоређењу према средини зиме, опао у пролеће. У октобру било је без посла 404 мушка и 92 женска квалификована радника, 63 мушка и 14 женских неквалификованих радника, а посао је нуђен за 43 мушка и 22 женска квалифико-

вана радника, за 10 мушких и 2 женска неквалификована радника. У јануару било је без посла 561 мушки и 141 женски квалификовани радник, 67 мушких и 12 женских неквалификованих радника, а посао је нуђен за 9 мушких и 30 женских квалификованинних радника, 4 мушка и 2 женска неквалификована радника. У априлу био је без посла 1 чиновник, 484 мушка и 44 женска квалификована радника, 71 мушки и 6 женских неквалификованих радника, 2 сељака и 1 сељанка, а посао је нуђен за 42 мушка, 4 женска квалификована радника и 4 мушка неквалификована радника.

У хемијској индустрији број незапослених је мали. Износио је у октобру 10, у јануару 22, у априлу 9.

У грађевинској индустрији незапосленост се стално повећава, а и број незапослених је у пролеће достигао високу цифру. У октобру било је без посла 533 квалификована мушка, 5 женских и 76 неквалификованих мушких радника, а рад је нуђен за 150 квалификованих мушких и 21 неквалификованог мушког радника. У јануару био је без посла 1 чиновник, 783 квалификована, 77 неквалификованих мушких радника и 29 сељака, а понуђен је посао за 5 квалификованих мушких радника. У априлу била су без посла 2 чиновника, 976 квалификованих, 13 неквалификованих мушких радника и 44 сељака, а рад је понуђен за 70 квалификованих и 87 неквалификованих мушких радника.

Графичка индустрија показује такође сталан пораст незапослености. У октобру било је без посла 68 мушких и 6 женских квалификованих радника, а рад је понуђен за 6 мушких квалификованих радника. У јануару било је без посла 72 мушка и 15 женских квалификованих радника, а рад је понуђен за 1 женског квалификованог радника. У априлу било је без посла 86 мушких и 2 женска квалификована радника, а посао није уопште нуђен.

Остала звања и занимања у разним обртима и фабричким предузећима бележе уопште пораст незапослености, која је ипак у пролеће била у опадању. У октобру било је без посла 50 мушких и 1 женски квалификовани радник, 15 мушких и 3 женска неквалификована радника, а посао је нуђен за 8 квалификованих мушких радника. У јануару било је без посла 89 квалификованих мушких, 103 мушка и 4 женска неквалификована радника, а посао је нуђен за 3 квалификована мушка радника. У априлу био је без посла 1 чиновник, 73 квалификована мушка, 57 мушких и 4 неквалификована женска радника, а посао је нуђен за 2 мушка квалификована радника.

У трговачкој струци незапосленост је у сталном порасту. У октобру био је без посла 1 чиновник, 218 мушких и 7 женских квалификованих радника, а посао је нуђен за 10 мушких квалификованих радника. У јануару било је без посла 2 чиновника, 282 мушка и 5 женских квалификованих радника, а посао је нуђен за 3 квалификована мушка радника.

Надничари, састављени готово махом од неквалификованих радника, као професионална група беспослицом су највише погођени. Њихове редове још више увећава велики број сељака, који, услед осиромашења села, долазе у Београд из свих крајева унутрашњости, у нади да ће овде наћи посла и зараде. У октобру било је без посла 3955 мушких и 652 женска надничара, 122 сељака и 15 сељанки, а посао је понуђен за 262 мушка и 25 женских неквалификованих надничара. У јануару било је без посла 1768 мушких и 867 женских неквалификованих надничара, 1532 сељака и 20 сељанки, а понуђен је посао за 18 квалификованих мушких, 73 мушка и 23 женска неквалификована надничара. У априлу било је без посла 4288 мушких и 379 женских неквалификованих надничара, 1497 сељака и 172 сељанке, а понуђен је посао за 115 мушких и 4 женска неквалификована надничара, 1 сељака и 2 сељанке.

У саобраћајним предузећима незапосленост није велика, али је стално у порасту. У октобру било је без посла 82 квалификована мушка радника, а нуђен је посао за 8. У јануару било је без посла 155 мушких и 11 женских квалификованих радника, а посао је нуђен за 8 мушких, 30 женских квалификованих радника и 1 мушког неквалификованог радника. У априлу било је без посла 126 мушких квалификованих, 9 мушких неквалификованих радника и 1 сељак, а нуђен је посао за 1 мушког квалификованог радника.

Код кућне послуге незапосленост је опала у току зиме, али је порасла у пролеће. То је свакако била реперкусија смањења чиновничких принадлежности. У октобру било је без посла 15 мушких и 500 женских квалификованих, 21 мушки и 205 женских неквалификованих радника, а посао је нуђен за 1 мушког и 59 женских квалификованих, 2 мушка и 60 женских неквалификованих радника. У јануару било је без посла 17 мушких и 513 женских квалификованих, 47 мушких и 171 женских неквалификовани радник, и 1 сељак, а посао је нуђен за 75 женских квалификованих, 11 мушких и 75 женских неквалификованих радника. У априлу било је без посла 23 мушка и 164 женска квалификована радника, 76 мушких и 438 женских неквалификованих радника, 108 сељанки, а посао је нуђен за 25 женских квалификованих, 11 мушких и 77 женских неквалификованих радника, и 8 сељанки.

У слободним звањима (приватни намештеници) незапосленост је у пролеће нагло порасла. У октобру било је без посла 115 чинов-

ника, 22 чиновнице, 266 мушких и 117 женских квалификованих радника а посао је нуђен за 2 чиновника, 24 мушка и 4 женска квалификована радника. У јануару било је без посла 136 чиновника, 18 чиновница, 215 квалификованих мушких и 178 женских радника, а посао је нуђен за 5 чиновница, 20 мушких и 3 женска квалификована радника, 30 неквалификованих женских радника. У априлу било је без посл 205 чиновника, 29 чиновница, 412 мушких и 87 женских квалификованих радника, 52 неквалификована женска радника, а посао је нуђен за 2 чиновника, 2 чиновнице и 22 квалификована мушка радника.

Међу шегртима није било незапослености. Као најјевтиниja радна снага, која се данас често искоришћава за тешке и грубе послове уз готово никакву награду, шегрти су тражени и међу њима беспослице нема.

Резимирајући опште стање незапослености и упоређујући средину зиме са пролећем видимо, да је незапосленост порасла у следећим струкама: у индустрији камена, земље, иловаче и стакла; у индустрији стројева, инструмената, апарат и слично; у индустрији папира; у индустрији животних намирница; у грађевинској индустрији; у трговачкој струци; међу надничарима; међу кућном послугом и у слободним звањима. Незапосленост је незнатно порасла у индустрији каучука, гуме, гутаперке и целулозе; у тапетарском обрту и графичкој индустрији. У осталим раније набројаним струкама незапосленост је опала. Општи пораст незапослености од октобра до априла износи је 25,1%.

Незапосленост у пролеће

У априлу месецу највише незапослености било је међу квалификованим радницима, тј. 6131, затим међу неквалификованим 5748, међу сељацима 1834, међу чиновницима 240. Посао је нуђен највише квалификованим радницима, тј. 421, затим неквалификованим радницима 302, сељацима 11, чиновницима 4. Односно, у процентима према понуди рада нуђен је посао за квалификоване раднике 6,8%, за неквалификоване раднике 5,2%, за сељаке 0,6%, за чиновнике 1,6%. Као што се види, запослење у Београду најтеже добијају сељаци као повремени неквалификовани радници, који долазе у Београд у нади да ће ту наћи заради, и чиновници тј. интелектуални радници.

Највише незапослености радница било је у кућној послузи, тј. 710, затим међу надничаркама 551, у индустрији одела, обуће и накита 246, у индустрији животних намирница 179, у слободним звањима (приватне намештенице) 168, у гостионичарском и крчмарском обрту 51, у текстилној индустрији 40, у трговачкој струци 14, у индустрији папира 12, у индустрији дрвене и резбарске робе 3, у индустрији земље, камена, иловаче и стакла 2, у графичкој индустрији 2, у индустрији коже и чекиња 1.

Нуђен је посао највише за жене као кућну послугу, тј. 110, затим у текстилној индустрији за 6, у трговачкој струци за 6, у гостионичарском и крчмарском обрту за 4, у индустрији одела, обуће и накита за 2, у индустрији папира за 2, за чиновнице 2, у индустрији животних намирница за 1.

Занимљиво је, да је незапосленост код женског радништва од октобра до априла у сталном опадању, док је код мушкараца у сталном порасту. Узрок треба тражити свакако у томе, што је женска радна снага редовно јевтиниja, а често више експлоатисана од мушке радне снаге, те се према томе све више тражи.

23,9% незапослених радника у Београду

Према броју радника у Београду проценат незапослених био је: у октобру мушких 19,8%, женских 17,1%, уопште 19,1%; у априлу мушких 27,8%, женских 10,6%, уопште 23,9%.

Проценат понуђеног посла према понуди рада био је: у октобру за мушке 10%, за женске 6,6% ,уопште 9.2%, у априлу за мушке 5.1%, за женске 8%, уопште 5.4%.

Без понуде посла, према општем броју радника у Београду, остало је: у октобру мушких 17,8%, женских 16%, уопште 18,3%; у априлу мушких 26,4%, женских 9,5%, уопште 22,7%.

Као што се види, април нам показује незапосленост од 22,7% што износи више од једне петине радника у Београду. Другим речима, на 5 радника један је без посла. Ова цифра је свакако врло велика и захтева да се проблему незапослености у Београду посвети пуна пажња.

Према општем броју становника незапосленост у Београду износи 5,8%, а према броју становника способних за привређивање 12,2%. Ма да наша земља, по својој привредној структури аграрна, нема уопште тако горуће питање беспослице као велике индустријске земље, сам Београд, по својим незапосленим становницима, није на много бољем нивоу него ли индустријске земље уопште.

Сам факат, да на 8 становника Београда способних за привређивање долази 1 који не може да нађе заради, а са њим и његова породица, те да тако и он и његова породица морају пасти на терет оних седморице који зарађују показује, да је незапосленост за Београд један врло крупан и економски и социјални проблем.

Боривоје Д. Петровић, адв.

Надлежност и поступак општин. судова с обзиром на нови грађански парнични поступак Краљевине Југославије

Ступањем на снагу Грађанског Парничног поступка за Краљевину Југославију од 13 јула 1929 год. а који предвиђа т. зв. маличии (багателни) поступак у својим §§ 543—547, укида се надлежност Општинских судова за расправљање грађанских спорова у вредности до 500 динара. На основу ових законских прописа за расправу багателних спорова надлежни су једино Срески судови. На тај начин цела цивилна спорна јурисдикција прешла је у надлежност редовних грађанских судова. Овим је освештено начело да редовну јурисдикцију врше само за то позвани редовни судови, а не ванредни, као што су то општински, као што је то до скора практиковано не само код нас, него и у осталим државама Европе (пример Француска).

Међутим од горњег принципа законодавац је одступио. Он је спорове о багателним предметима (малични поступак), и даље доделио у надлежност општинских судова. Како данас стоји законодавство које нормира поступак и надлежност општинских судова? На ово питање добићемо одговор из излагања које следује.

а) Општинске судове, као посебне судове или ванредне, законодавац је предвидео у § 1 ст. 2 Закона о уређењу редовних судова од 18 јануара 1929 године као судове одвојене од опште управне власти. Према томе начелно ови су судови установе које спадају у домен грађанског правосуђа, те је са гледишта поменутог закона ирелевантно што исти нису предвиђени и у Грађанском парничном поступку, где је било логичније да су и ови судови предвиђени.

Према § 102 Закона о уређењу редовних судова нормирано је: „Где постоје општински судови или њима сличне установе остају и даље на снази наређења о њиховој надлежности. Ближа наређења о саставу и надлежности општинских судова, као посебних судова (§ 1 одељак 2 овог закона) „о поступку тих судова, прописаће се посебним законом." Законодавац, као што се види, оставља и даље општинске судове у систему устројства цивилног правосуђа, а устројство, надлежност и поступак ових судова оставља да уреди спицијални закон. Међутим до данас овај закон није донешен и ако је Грађански парнични поступак за Краљевину Југославију ступио на снагу у већем делу правног подручја исте.

На место специјалног закона дошао је чл. 7 Уводног закона за Законик о судском поступку у грађанским парницама који привремено предвиђа општинске судове надлежне за извесне грађанске спорове. Овај члан гласи: „Општински односно месни судови као и општински уреди за посредовање, где данас постоје, остају за сада." Даље се вели у истом члану: „Министар правде прописаће Уредбом потребна наређења о саставу и надлежности општинскх (месних) судова и о поступању пред њима, а овлашћује се да Уредбом установи општинске судове где још не постоје, или да их укине где данас постоје или да их замени општинским властима за посредовање, за које ће издати потребне прописе."

Као што се види из предњег законског прописа излази: 1) Да до доношења специјалног закона о општинским судовима остају даље постојећи општински судови и поступања на снагу Грађанског парничног поступка у већем делу наше државе. 2) Да ће Министар правде специјалном Уредбом прописати састав, надлежност и поступак општинских судова у грађанским парницама, и 3) Да се Министар правде овлашћује да Уредбом установи општинске судове где ови данас

не постоје односно да онде где постоје исте замени општинским властима за посредовање. Овако Закон прописује, али шта је до данас урађено према наређењима овог законског прописа? Данас је стање ствари следеће: а) остали су и данас општински судови надлежни за спорове грађанске природе до извесне суме новаца као и за извесне специјалне спорове без обзира на вредност спорног предмета; б) није донешена специјална Уредба којом се нормира надлежност, састав и поступак општинских судова, већ је место тога Министарство правде путем једног расписа наредило да и даље остају прописи до сада важећих Грађанских парничних поступака као и специјални закони који говоре о овој материји. Тај распис Министарства правде издат је 22 децембра 1933 године и он гласи: „Дана 1 јануара 1934 године Закон о судском поступку у грађанским парницама од 13 јула 1929 године добија обавезну снагу на подручју Апелационог суда у Београду.

По чл. 7 Уводног закона за Законик о судском поступку у грађанским парницама од 9 јула 1930 године општински судови, где данас постоје остају и даље све дотле, док не буду евентуално укинути на основу става 2 истог члана.

По ставу 2 истог члана Министар правде овлашћен је, да Уредбом пропише потребна наређења о саставу и надлежности постојећих општинских судова и о поступку пред њима.

У вези тог наређења Министарству правде достављена су питања: по ком ће поступку поступати постојећи општински судови, да ли по новом или по старом.

Поводом тога доставља се судовима ово објашњење: По чл. 7 став 2 Уводног закона Министар правде овлашћен је да Уредбом пропише потребна наређења о саставу и надлежности општинских судова и о поступку пред њима ради изједначења ове правне материје пошто постоје на појединим правним подручјима неједнаки прописи о томе. Одатле се, излази, да док таква Уредба не буде издата, имају, да важе, за састав, надлежност и поступак поменутих судова досадашњи прописи, дакле прописи старог Грађанског и парничног поступка, као и односни прописи Уредбе о убрзању рада код судских и изледних власти, а не прописи новог Закона о судском поступку у грађанским парницама."

Као што се види, цитирани распис Министарства правде оставља и даље у важности све досадашње прописе било Грађанских судских поступака било специјалних закона који говоре о надлежности и поступку општинских судова у грађанским парницама. Ово ће стање трајати све до доношења Уредбе која ће регулисати ову правну материју.

Најзад, од важности је и то што је Министар правде овлашћен према чл. 7 Уводног закона да укине општинске судове, што ће вероватно и учинити с обзиром на прописе о багателном (маличном) поступку који предвиђају надлежност среских судова за спорове до 500 динара.

б) Као што смо видели из изложених законских текстова, егзистенција општинских судова као судова у грађанским споровима је загарантована на несумњив начин и после ступања на снагу Грађанског парничног поступка и на територији Апелационог суда у Београду. Како ствар стоји у погледу надлежности општинских судова по досадањим законским прописима? На ово питање доћи ће одговор из следећег излагања. Пре свега да напоменемо да ови судови данас постоје у Србији, Војводини, Међумурју, а месни судови у Хрватској и Словенији. Ми ћемо изложити стање ствари према постојећим прописима који важе на тим територијама данас с обзиром на чл. 7 Уводног закона за Грађански парнични поступак Краљевине Југославије у вези цитираног расписа Министар. правде. Тако:

1) *Србија (где се подразумева и Јужна Србија).* На овом правном подручју општински судови су надлежни према чл. 15 Уредбе о убрзању рада код судских и иследних влати у вези § 6 Српског Грађ. суд. поступка да решавају по свима споровима у вредности до 500 дин. закључно а у споровима непокретнина до 200 динара, док по меничним споровима до 100 динара. Поред тога решавају о споровима због службености из § 335 Српског Грађ. зак. Исти је случај и у погледу поравнања.

2) *Војводина и Међумурје.* Општински судови на овом правном подручју у погледу грађанских парница и надлежности за расправу ових предвиђени су Наредбом угарског Министарства унутрашњих дела и Министарства правде бр. 197.100/14. Према овим законским прописима а у вези чл. 45 Уводног закона за Југословенски парнични поступак општински судови у Војводини и Међумурју

надлежни су за расправу грађанских спорова у вредности до 500 динара.

3) *Хрватска и Славонија.* И у Хрватској и Славонији постоје месни (општински) судови, који су надлежни за расправу грађанских спорова до 500 динара с обзиром на чл. 45 Уводног закона.

в) *Правни лекови против пресуда општинских судова као судова грађанског правосуђа.*

Као што смо видели поступак пред општинским судовима и надлежност ових нормирана је горе поменутим прописима. Што се тиче правних лекова против пресуда општинских судова и у погледу ових су остали и даље у важности прописи појединих Грађанских парничних поступака као и прописи Уредбе о убрзању рада код судских и иследних власти. Ово гледиште се заснива на пропису последњег става цитираног расписа Министар. правде у вези чл. 7 Уводног закона за Грађански парнични поступак. Питање жалбе против пресуда општинских судова, а специјално на правном подручју Србије расправља чл. 15 Уредбе о убрзању рада у своме последњем ставу где каже: „Пресуде општинских судова су извршне, ако не прелазе вредност од 100 дин. Против пресуда општинских судова у споровима преко 100 дин., жалба се изјављује надлежном првостепеном суду. Против пресуда општинских судова у меничним споровима има места жалби без обзира на вредност." Према цитираном тексту Уредбе о убрзању рада излази да је за расматрање жалбе против пресуде општинског суда надлежан окружни суд. Међутим ово гледиште не одговара садањем стању законодавства а нарочито не одговара нормама новог Парничног поступка. Према нашем мишљењу за расматрање жалби изјављене на пресуде општинских судова надлежни су Срески судови, а не Окружни судови. Ово гледиште заснива се на следећим аргументима. Према прописима §§ 543—547 Југословенског Парничног поступка, Срески судови су надлежни за цео тзв. багателни поступак тј. за поступак по споровима до 500 динара, али како су ови прописи суспендовани ,као што смо то напред видели, то излази да се под првостепеним судом има сматрати срески суд, а не окружни. Дакле пропис чл. 15 Уредбе о убрзању рада у вези цитираног расписа Министра правде има се тако протумачити да се реч „првостепени" има узети као прва инстанца. У прилог овог тврђења иде и то што у Војводини и Међумурју расправљају по жалби на пресуде општинских судова срески судови а не окружни. Ово ће важити само дотле док се дефинитивно не регулише питање надлежности општинских судова за расправљање по грађанским предметима, и ако срески судови остану надлежни за багателни поступак онда за расматрање њихових пресуда биће надлежни судови предвиђени у Југословенском грађанском поступку.

Илија М. Петровић

Градске библиотеке у Сједињеним Америчким Државама

Према статистичким подацима из 1870 године, тада је у Сједињеним Америчким Државама број неписмених износио око 20%. Од те године па до данас број неписмених се брзо и постојано смањивао. Попис од 1920 године показао је да се још увек налази око 6% неписмених, и то ван градских насеља (ма да и међу њима велики део уме да чита, само што не зна да пише); а и овај број не би био толики, да није било сталног прилива неписмених досељеника, што су успевали да се увуку у Сједињене Државе и поред строгих прописа, којим је неписменим лицима забрањено досељавање.

Већ сама та чињеница, да се у једној држави са близу 120 милиона становника налази тако мали проценат неписмених лица, навела би нас лако на помисао, да се тамо свакодневно издаје један огроман број књига свих врста, од којих многе у издањима од по неколико стотина хиљада примерака. Сем тога, тиме ћемо бар донекле моћи да објаснимо и постојање онако великог броја библиотека, којим данас располаже становништво у Сједињеним Државама. Број библиотека, нарочито градских, тамо је заиста огроман, према европским схватањима и у поређењу са нашим приликама. Ако се латимо опет статистичких цифара, стање ствари је овако: Библиотека јавних, и градских, приступачних публици, било је већ 1926 г. око 18.000. Ту су урачунате све градске јавне библиотеке, почев од оних са по неколико милиона књига, па до малих сеоских библиотека са по којом стотином књига. Али ипак, и да би нам ситуација била јаснија, навешћемо одмах да је од тога броја 8050 библиотека од прилике имало на својим полицама најмање по хиљаду књига. Као што се у опште све у Сједињеним Државама развијало гигантским корацима, тако су се и градске библиотеке тамо врло брзо развијале. По свим библиотекама у Сједињеним Државама 1903 г. било је свега 46,765.677 књига: године 1913 тај се број попео на 75,112.935, а године 1923 достигао је већ цифру од 115,688.909. Само што ипак у том великом развоју америчких библиотека били би на погрешном путу, ако би тај развој тумачили једино ширењем писмености код америчких маса. Једно мање или више механичко познавање азбуке код човека не значи много. Не значи много ни аутоматско свршавање школа и стицање диплома, ако ту нигде нема ни потребне љубави ка науци и књизи, ни довољно духа одгајеног и подигнутог у том правцу. То ће нам најбоље показати наше прилике. Наше градско становништво пати данас од тако зване кризе интелигенције. Имамо много више школованих људи, људи са дипломама, но што то може да поднесе грбача нашег социјалног склопа. Огроман је број њих сада незапослен, а огроман је број опет нашао неко склониште у коме запечку наше гломазне бирократске машине. Број библиотека је, међутим, код нас тако мали, да би се у том правцу могле да пореде са нама само најназадније земље на свету. Тешко је, на жалост, доћи у том погледу код нас до свих потребних статистичких података — а када би се једном до тога дошло, уверен сам да би цифре биле поражавајуће. Па ипак, те тако малобројне наше библиотеке као што су, са тако ограниченим бројем седишта у својим читаоницама — а са тако великим бројем „интелигентних" грађана (т.ј. људи са дипломама, што се код нас употребљава као синоним) на све стране — могли би још да помислимо као да је оно неколико сиромашних наших библиотека тако опседнуто од јутра до мрака људима жељним знања, да се једва може до места доћи. Тако би бар требало да буде према општем стању ствари, и када би се упоредило то са одговарајућим околностима у другим културним земљама. Дали је пак то заиста тако — о томе би добро било да припитамо мало наше библиотекаре.

Није, дакле, само стање писмености у једној земљи, није само довољно висок број школованих људи у једној средини, онај неопходни *vis vitalis* за библиотеке и библиотекарство на томе месту. Оно што је далеко неопходније, то је општи дух у томе смислу код свих слојева народних маса, једна општа љубав и поверење према књизи код свих, и оних са дипломама и оних без дипломе; као и једно опште уверење, да човек сваком послу треба да приступи тек након извесног претходног теориског упознавања и припремања са датим задатком, а до чега се може доћи само помоћу књига и по библиотекама.

Тај потребан дух, то свесно схватање да су библиотеке једна врло важна чињеница у народном културном развитку, тога има у Сједињеним Државама у великој мери; и томе се једино и може захвалити, што су америчке библиотеке дошле до онако завидне висине на којој су данас. Библиотека је тамо исто толико важно и неопходно васпитно средство као и школа. Библиотека је тамо један *активан* а не *пасиван* фактор у просветном систему. Она не чека на приватну иницијативу овог или оног читаоца, који ће се с времена на време сетити да се њом послужи и стресе прашину са неколико њених ућмалих свезака на полицама — већ се библиотеке тамо такмиче у изналажењу путева којим ће да привуку што већи број читалаца у своје читаонице, организују специјалне популарне

Библиотека Колумбије универзитета

изложбе ретких књига, старих рукописа и слика, приређују у својим просторијама нарочита предавања за одрасле и за децу, и довијају се како ће својим грађанима да пруже што више олакшица, те да им боравак у библиотеци учине што угоднијим.

Мора се признати да узрок толикој активности код једног америчког библиотекара треба потражити мало дубље, у самом корену целокупне америчке библиотечке организације, у оном економско-финансиском базису на коме почива цео тај систем, и од кога донекле зависи напредовање у служби и повишица у плати сваког појединачног чиновника. Као и кроз све друго у Америци, тако је и кроз библиотекарски посао у Сједињеним Државама спроведен донекле послован дух. Траже се резултати, тражи се ефикасност у послу, тражи се лична иницијатива, тражи се успех, и то јасан, очевидан успех. Библиотекар треба да докаже потребу своје егзистенције — а доказаће је тиме, ако успе да га публика тражи, да посећује у што већем броју његову установу, и да се заинтересује за његов рад. На тај начин обратиће на своју библиотеку пажњу и богатим људима, који тамо сматрају да им је дужност да из својих прихода издвоје нешто и на просветне сврхе. Библиотека расте, посетилаца све више, књига све више — а библиотекар добија повишицу или аванзман на бољи положај. Али и поред тога што би овакво објашњење изгледало можда и сувише грубо и материјалистичко, у својој основи оно је тачно, а у својим резултатима оно се показало за сад као најбоље и најуспешније. Само о овоме, као и о начину на који ради један амерички библиотекар, како организује свој посао, којим се средствима служи, како се спрема за свој позив у животу — о свему томе биће говора у следећем нашем чланку о библиотекарству у Сједињеним Државама. Ми ћемо овде да се задржимо укратко само на главним типовима америчких библиотека, илуструјући сваки такав тип описом по једне репрезентативне библиотеке те врсте.

Америчке библиотеке у малом броју припадају федералним или појединачним државним властима. Много већи број, односно апсолутна већина библиотека јесте потпуна или делимична својина општина првенствено градских, а затим разних градских института, фондова итд. Највећа библиотека у Сједињеним Државама, главни стуб њиховог библиотечког система и као нека врста њихове Народне Библиотеке, јесте Library of Congress у граду Вашингтону. На овој библиотеци ћемо се нарочито задржати.

The Library of Congress.

Ова библиотека основана је године 1800. Од свог постанка до данас два пут је страдала од пожара (1814 год. и 1851 год.). Зграда у којој се библиотека данас налази подигнута је 1897 године, и коштала је тада око 7,000.000 долара. То је једна врло монументална грађевина од гранита, са пространим мермерним холовима прекривена фрескама, и снабдевена је најмодернијим механичким постројењима за што брже преношење књига у главну читаоницу, као и разним обезбеђењима од пожара. У њој се данас налази више од 4,000.000 књига, и тај се број повећава са око 100.000 нових књига просечно годишње. У библиотеци је запослено преко 500 чиновника и послуге. Библиотека је отворена за сваког од 9 пре подне до 10 увече непрекидно. Л[illegible] која се баве каквим истраживачким и науч[illegible] радом, могу да добију у самој библиотеци, коју од специјалних ложа за ту сврху, са неколико празних полица, на којим би могли да привремено сместе сву литературу потребну им за рад.

Да би се добила бар бледа слика организације рада у овој вашингтонској библиотеци, ја ћу овде да поборим сва одељења на која је библиотека подељена, и од којих сва-

ко има свог шефа, главног помоћника и остало особље. На челу библиотеке стоји главни библиотекар, који има свог главног асистента и секретаријат. Општом администрацијом библиотеке и персоналним одсеком рукује Главни чиновник, под чију управу спада и благајна библиотеке. Остали одељци иду овим редом: Одсек читаоница, Библиографско одељење, Књиговезачко одељење, Одељење за карте, Одељење за каталог, Класификационо одељење, Одељење за документа, Легислативно одељење, Поштански одсек, Одељење за рукописе, Одељење за мапе, Музичко одељење, Одељење за нарудбине, Одељење за новине и часописе, Одељење за отиске, Семитско одељење, Словенски одсек, Одељење за Смитсонијану, Правно одељење, Одељење за „copyright", и најзад надзорништво зграде (машинисти, електричари, чувари и послуга).

Главна читаоница је једна врло висока округла просторија у средини зграде, са стакленим кровом и великим балконом унаоколо. Она је везана са свим магацинима за књиге пнеуматичним цевима и електричним дизалицама, тако да читаоцу не треба да чека више од два до три минута, па да добије књигу коју тражи. Сем главне читаонице у библиотеци се налази специјална читаоница за Одељење за новине и часописе, засебна читаоница за слепе и засебна читаоница за чланове Дома претставника и Сената.

Оно што одржава ову библиотеку у центру америчког библиотекарског система, то није толико чињеница што је по броју књига она највећа библиотека у Сједињеним Државама, колико је то због њеног одељења за израду каталошких карата. Свака књига која уђе у ову библиотеку прође кроз одељење за каталог, класификационо одељење и одељење за карте. У тим одељењима ће израђена карта за централни каталог (са узгредним картама према наслову, садржини итд.), књига добија свој број под којим ће стајати у магацину; и затим се у малој приватној штампарији саме библиотеке отштампа већи број истих таквих карата, које се после разашиљу разним другим библиотекама претплаћеним на те каталошке карте. На тај начин многе библиотеке су ослобођене потребе да саме раде своје карте за каталог. Сем тога све те библиотеке знају увек које се све књиге налазе у Конгресовој Библиотеци, и према томе читаоци тих библиотека могу лако путем позајмице доћи до књига потребних им за рад, а да не путују специјално у Вашингтон, или да не прибегавају ради тога обимној преписци. Према годишњем извештају Комесара за просвету Сед. Држава за годину 1927/28, Конгресова Библиотека је до тада већ отштампала била 4,000.000 својих каталошких карата. Данас их свакако има знатно више. Да напоменемо још и то, да те карте припремају нарочити стручњаци, који сви раде по једном истом систему, са истим скраћеницама и потпуно уједначено — тако да свака карта на малом простору пружа тако рећи све информације о књизи на коју се односи, а врло често наводи и цео садржај, ако то само простор омогућује.

Главни извор помоћу кога ова библиотека долази до нових књига, налази се у њеном одељењу за „copyright". Сваки издавач у Сед. Државама, који хоће да обезбеди ауторско право за своја издања, обраћа се том одељењу прилажући уз молбу увек два примерка књиге за коју тражи заштиту. На тај начин *The Library of Congress* добија скоро сваку књигу која се појави у Сед. Државама. Али сем тога не само држава и општина, већ и многа приватна лица, пружају Конгресовој Библиотеци велике своте за куповање страних књига и ретких старина и рукописа.

Конгресова библиотека у Вашингтону

После ових неколико речи о тој централној библиотеци у Сед. Државама, требали би сада да пређемо на описивање неколико типичних претставника разних врста библиотека у Америци. Задржаћемо се најпре на Народној Библиотеци *(The Public Library)*, у Њу-Јорку, као једном од згодних примера за илустровање градских комуналних библиотека, *The Public Library, New York.*

Комунална Библиотека у Њу-Јорку није по броју књига у својим магацинима ни близу тако велика као Конгресова Библиотека. Она располаже са 2,500.000 књига. Али је њена функција као библиотеке за шире масе грађанства далеко значајнија и ефикаснија. Поред своје централе на Петој Евњи (између 41 и 42 улице), ова библиотека има широм града Њу-Јорка око 50 својих филијала, тако да сваки њу-јоршки грађанин може да се послужи најближом филијалом, место да иде у саму централу, која често може да буде врло далеко од његовог стана. У централи и филијалама ове библиотеке запослено је око 1400 службеника. У централној згради могу да се сместе до 1800 читалаца, а у филијалама, како у којој, од 50 до 300 читалаца. Централна зграда је једна монументална грађевина од

мермера и гранита, са врло укусно, скоро луксузно, намештеним просторијама, и са свим оним онаквим механичким постројењима за брз рад, као што смо их већ описали у Конгресовој Библиотеци у Вашингтону. Многе филијале су такође смештене у таквим зградама, да би за сваком поједином од њих (као на пример за оном у *Seward Park*-у или *Harlem*-у) могле дубоко да уздишу београдске библиотеке.

Ова библиотека је постала пре четрдесет година уједињењем неколико бесплатних библиотека за народ (подигнутих разним фондовима и даровима), као и општинских библиотека у Њу-Јорку. Од тада се ова библиотека налази под надзором њу-јоршке општинске управе, ма да њом стварно управља један одбор, у коме сем претставника њу-јоршке општине седе и неколико најугледнијих њу-јоршких грађана. Њу-јоршка општина подноси највећи део библиотечких трошкова. Нарочито су службеници на њеном платном списку; а и скоро све земљиште на коме су подигнуте зграде ове библиотеке поклонила је општина. Ипак многи приватни дародавци су много учинили за напредак њен, међу којима се нарочито истиче породица Астор, која је дала 1,700.000 долара, С. Тилден, који је дао преко 2,000.000 долара и А. Карнеги, који је дао 5,200.000 долара.

На полицама ове библиотеке има места за 3,000.000 књига у централној згради само. Кроз неку годину то ће све бити попуњено, и централна зграда ће морати дозиђивањем да се проширује, као што је то већ био случај пре три или четири године са Конгресовом Библиотеком. Њујоршку градску централну библиотеку посећује дневно око 7.500 лица просечно, а око 2,000.000 до 3,000.000 књига се изда годишње на захтев по реверсу; док то не значи да је у библиотеци само толико књига употребљено, јер се један огроман део њених књига налази на отвореним полицама у главној и специјалним читаоницама, и њима се свако може сам да послужи без икаквог реверса. Свако има права да се користи библиотеком и њеним књигама, да посећује њене изложбе и њена предавања, без икакве легитимације и потпуно бесплатно. А добар део књига из ове библиотеке може се узети и на употребу код куће за две недеље, пошто се најпре од библиотечке управе за то сврху добије нарочита легитимација.

Поред многих других специјалних одељења у централној згради, у њој се налази и Словенско Одељење, које је после словенског одељења у Конгресовој Библиотеци највеће одељење те врсте у Сједињеним Државама.

Унутрашњост ове библиотеке је врло пријатна и привлачна. По пространим ходницима налази се много камених клупа за одмор, као и малих фонтана са чистом водом за пиће. Пред главном читаоницом је врло велика квадратна соба за каталог, који је смештен дуж зидова у малим фијокама; а у средини налази се ограђен четвртаст простор, у коме седе чиновници што дају информације читаоцима, примају реверсе и издају бројеве по којима ће се добијати тражене књиге у главној читаоници. Као и скоро све друге библиотеке у Америци, и ова је отворена за публику од 9 пре подне до 10 увече непрекидно. А отворена је такође и недељом по подне од 2 до 10 увече.

Нема скоро места у Сједињеним Државама које не би имало по једну општинску библиотеку, ове врсте, већу или мању, то се већ разуме, према самом месту у коме се налази. А. Карнеги је својим чувеним завештањем допринео да се подигне велики број таквих муниципалних библиотека. Његов фонд је обично пружао потребну своту за зидање зграде, уз услов да општина бесплатно уступи земљиште, и у извесној се мери бар обавеже да сноси трошкове око одржавања библиотеке.

Друга једна врста библиотека је такође врло важна у америчком систему, јер су и те библиотеке широм отворене градској публици уопште (не само студентима и професорима), и то су универзитетске библиотеке. У свакој групи зграда што сачињавају један универзитет или колеџ у Сједињеним Државама, обично је највећа и најлепша зграда у центру „кампуса" библиотека те школе.

Ја ћу се као на претставнику библиотека те врсте задржати овде на Библиотеци Колумбије Универзитета у Њу-Јорку. *Columbia University Library.*

Колумбија Универзитет је састављен из врло много разних факултета, одсека и специјалних школа, као и из једног колеџа за ученике и једног за ученице. Сваки од тих специјалних одељака има и своје нарочите потребе у погледу књига и погодности за рад. Отуда је настало то, да поред главне библиотеке Колумбије Универзитета, која се налази у једној монументалној згради у средини, по разним факултетима и школама овог универзитета имаде још преко тридесет департманских библиотека. Сви ти одељци чине са главном библиотеком једну целину, и сви заједно имају један заједнички каталог у згради главне библиотеке. Целокупна ова библиотека има данас преко 1,300.000 књига.

Особина ове библиотеке јесте то, да се књиге могу узети апсолутно све књиге на домаћу употребу, на дужи или краћи рок, већ према природи саме књиге, а најкраће на употребу за једну ноћ. Ради тога се ова библиотека и отвара пола сата раније од осталих библиотека, како би дужници могли лако да поврате узете књиге, и да буду у 9 сати на свом редовном послу.

Међу појединим одељцима ове библиотеке, који су у неким случајевима врло богато опремљени специјалне стручне библиотеке, вреди поменути нарочито *Avery Library*, библиотеку школе за архитектуру, која садржи преко 30.000 књига из области архитектуре, урбанизма и примењених уметности, и у том погледу је највећа оваква стручна библиотека у Сједињеним Државама. Затим је исто тако вредна помена и библиотека на *Teachers College*-у (Вишој Педагошкој Школи Колумбије Универзитета), која има преко 100.000 педагошких и филозофских дела. Тако исто је врло велика и библиотека Правног Факултета, која има преко 150.000 књига.

Поред стручно образованог библиотечког чиновништва у овој библиотеци, у њој је на раду још и огроман број студената, којима се плаћа на сат по 30 до 40 цента. и који се на тај начин помажу док су на студијама. Такво упославане студената практикује се скоро по свим школским библиотекама у Америци.

Али нису само универзитети тамо снабдевени тако богатим библиотекама на којима им се мора позавидети. Нема градске средње школе у Сједињеним Државама, која није снабдевена једном пристојном библиотеком за наставнике и ученике, и то лепо уређеном библиотеком, из које можете узимати књиге преко целога дана, и којом рукује специјално за то плаћено особље.

Ја сам видео више таквих библиотека у њиховим средњим школама, и овде ћу се задржати нарочито на оној, која се налази у њујоршкој средњој школи *The Lincoln School*.

Библиотека ове школе је смештена у три собе, од којих средња је највећа и служи као читаоница, једна је библиотекарева соба за рад, а друга је подешена као учионица са покретним столићима и клупама, и у тој соби се држе разна пригодна предавања и састанци у вези са радом у библиотеци. Библиотекар ове школе је у рангу наставника. Он држи специјалне часове за ученике појединих разреда, и на тим часовима он поучава ђаке како треба да чувају књиге од квара, како да организују своје приватне домаће библиотеке итд.

У читаоници има на полицама места за 5(00 књига, и ученици могу сами да их узи[illegible] са полица и да се служе њима док су у [illegible]оници, а реверс на књигу дају само ако [illegible] да је изнесу ван библиотеке. Књиге су смештене по полицама према разредима, то јест груписане су на једно место све оне књиге које би одговарале једном дечијем узрасту, и имале неке везе са оним што један ученик те године учи у својој класи. Сем књига у читаоници се налазе и табле за истицање огласа разних школских група и удружења, затим табле на које ученици прибадају интересантна саопштења, занимљиве исечке из новина, разне цртеже итд. Ту се налазе и два изложбена сточића прекривена стаклетом за излагање ретких старих књига, разних куриозитета, ученичких радова и других таквих ствари.

Функција библиотекара једне овакве мале школске библиотеке није само да чува књиге и држи их у реду, већ је он као нека врста ученичког ментора, он их уводи у свет књига, навикава га на служење књигама, гледа да га одвикне од бубања факата напамет и да га привикне свестранијем проучавању сва-

Народна библиотека у Њујорку

ког предмета, да га убеди, најзад, у то да су му књиге највећи пријатељ у животу ако уме правилно да их искористи.

Комунална библиотека уопште игра врло велику улогу у америчком животу. Нема ни једне мале сеоске школе тамо са само једном учионицом, а да се у тој једној учионици не налази бар неколико полица пуних књига. Касарне, болнице, ратни бродови, клубови, хотели, велика предузећа, железничке станице, разни институти, велике фабрике, многа удружења, сви они имају свако своју велику библиотеку, са нарочитим библиотекаром, која не постоји ту само као украс или парче намештаја. У америчкој јавној служби постоји нарочита листа библиотекарских положаја, и у ту службу се ступа тек после претходно положеног стручног испита. Библиотекарство се тамо учи на нарочитим стручним школама — али о тим школама за библиотекарство, о начину рада по америчким библиотекама и о основним принципима њиховог библиотекарства биће нарочито речи у следећем чланку кроз наш часопис „Београдске општинске новине".

Јавна говорница:

Јеврем Герасимовић,

Изградња пиргова у Београду

Има у нашој средњевековној архитектури мотива пластике; орнаментике и саме конструкције, који би се данас дали сјајно применити на свакојаке градске грађевине, некад онакви какви су онда били, много чешће вешто и уметнички допуњени и разрађени.

Али наши архитекти бране се увек на један исти начин: стари српски стил не припада само прошлости, већ искључиво сакралним грађевинама; данас се од једне грађевине, ма чему служила, тражи нешто друго, нешто ново, нешто савремено; данас располажемо материјалом који дозвољава више но некада малтер, камен, цигла и креп.

Као да је једна грађевина икада била нешто друго до скуп паралелипипеда, и као да ће икад бити нешто друго! Као да се тобожњи модерни стил не изводи у камену, цигли, малтеру и црепу!? Као да се због од данашње грађевине тражи нешто више од оног што се тражило од средњевековне, и као да се то постиже само модерним стилом!? Као да има стилова у којима су подизане само сакралне грађевине! Најзад, као да су у нашем средњевековном стилу подигнуте само цркве!

Наши стари владари и њихова властела оставили су, истина, цркве, јер су њихови станови били већином од слабог материјала. Али, да ли су оставили само цркве? Хиландар је пун најпрофанијих зграда, манастирских конака. А близу Београда, међу остацима смедеревског града, налазимо на рушевине дворца Ђурђа Бранковића. А шта је постојало у Магличу, у Звечану? У Крушевцу данашња Лазарица била је придворна црква. Турци заиста нису рушили црквене грађевине, сем случаја борбе око њих, али то не значи да нису рушили и станове, да не кажемо дворове наших владара и њихове властеле, и старе српске градове, у којима није становала само најпростија војска. А горњи примери јасно нам казују да је било и таквих грађевина, подигнутих у истом стилу у коме и цркве, примењеном, природно на те профане грађевине.

А после, где је тај стил који није био прво примењен на сакралне грађевине па са њих временом сишао на најпрофанију зграду? Преко манастирских конака и црквених кућа на бискупске дворове (дворове бискупа који су све друго били само не свештеници) и других верских великодостојника, примењиван је и на дворове владалаца и богате властеле, док се није спустио преко комуналних и еснафских зграда на грађевине богатијих чланова трећег сталежа.

Уметник је свакад славио неког: Бога или његовог свештеника, владаоца или његовог војсковођу, капетана индустрије или његовог радника.

Да кроз грађевину није певао химну нечем нематеријално великом, уметник не би дао лепоту кроз стил, јер не би био искрен у своме обожавању. А да је певао химну нечем материјално великом, дао би лепоту нуво-риша, лепоту покондирене тикве, каквих лепота данас по рату има код нас у Београду тако много у свима областима људске радиности, уметности и занатства, лепота чији је канон посве прост и гласи: што скупље, то лепше!

И кад су наши средњевековни неимари, тако српски, после химне Богу, певали песме и његовим свештеницима, а знамо да су је певали и седоме деспоту Ђурђу, природно је да би у истоме смислу певали и песме осталим меценама, властели и другима. Али за то није било времена, настало је убрзо веома дуго и мрачно доба, у коме се није могла певати никаква архитектонска песма. Али су певане друге песме: дивна народна песма и дивна народна орнаментика. . . .

Ако знање служи напретку, благостању, задовољству, срећи, — монопол знања сигурно томе не служи, нити људима помаже да до тога дођу, већ силно одмаже.

У песништву давно већ не постоји такав монопол, па су зато нови уметници на основи народне песме новом потком испевали нове лепоте. У области орнаментике као да већ преовлађује дух монополског знања, јер чујете овда-онда да глас стручњака забрањује уметничкој души да на основи старе народне орнаментике новим потцкама нове лепоте свету пружи. Али у области архитектуре и самим законом признато је формалним стручњацима искључиво право неексплоатације и експлоатације старе српске архитектуре, и право да деле епитете „лепо" и „ружно", „може" и „не може", те зато радосно богаство нашег старог српског стила

лежи неискоришћено, а кад се ипак нешто подиже у „националном" стилу, тада се прибегава — чистој византици! Београдски архитекти несвесно признају, и невољно, да нису *уметници* већ само *занатлије*.

гледа, као јабланови у некадашњем Београду и у данашњим градовима Јужне Србије.

То је пирг, кула четвртасте, квадратне основе, на више спратова, покривена кровом на четири воде. Није ми познато да ли је она

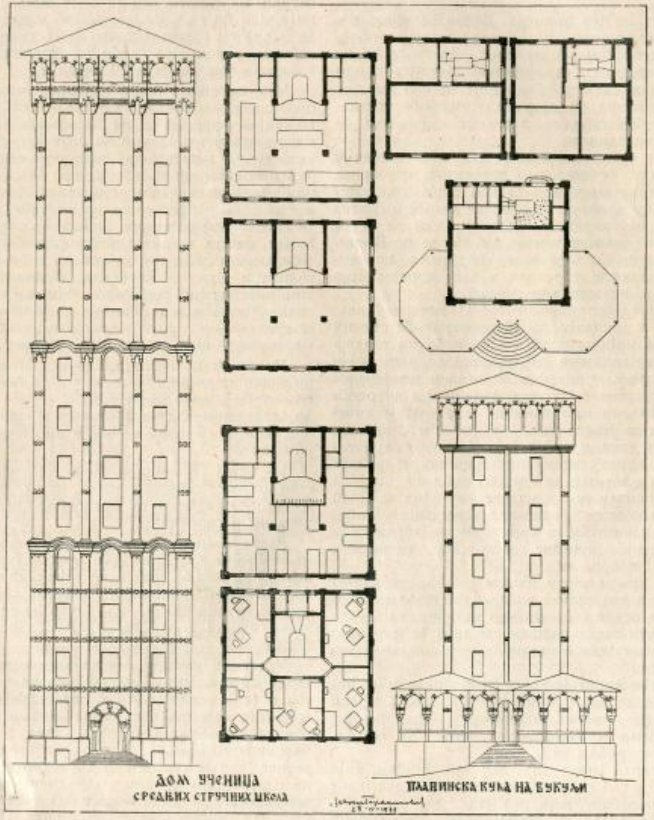

ДОМ УЧЕНИЦА СРЕДЊИХ СТРУЧНИХ ШКОЛА

ПАДИНСКА КУЋА НА ЕБУКУЉИ

Него у нашој старој архитектури има један објект који није сакралне природе, а дао би се у Београду лепо искористити и донео би нашим суморним градовима, једноликим и досадним за око, веселији, радоснији тон и изгде на нашој старој области одмакла од византике, али ако није, може данас одмаћи. Само ја то овде нећу ни покушавати, јер је циљ ових редова да укаже на могућност подизања многих зграда у облику пирга, и на

његове добре стране које нема нити икад може имати једна модерна зграда у „велеграду" ма колико се пута звала *„палата."*

Као што се из приложених цртежа види, *пирг* би требало да буде *српски облакодер*, али без претензија да допре небу под облаке и без рђавих страна америчанских облакодера.

Дата су два примера. Један се може извести делимично у цемент-малтеру с обичним бетонским серклажима; други се не да ни замислити без армирано бетонског или гвозденог скелета с испуном зидова циглом. Оба примера су дата без стилских претензија и без дубљег статичног рачунања, — само као замисли.

Дом ученица средњих стручних школа у Београду (учитељске, трговачке, техничке, занатске) замишљен је као пирг подигнут на плацу палилулске основне школе, основне школе на западном Врачару или на месту садашње женске учитељске школе из Босанске улице. Састоји се из подземља, приземља и дванест спратова, а под кровом има отворен, незастакљен чардак.

Основе спратова имају 11 метара у квадрату и почивају на 16 армирано-бетонских стубова који се проваче из дубоких темеља кроз све спратове до пода самога чардака у подкровљу. Спратови су везани гвозденим степеништем с гуменим газиштима и особном дизалицом, а извесни спратови и дизалицама за намирнице, јело, посуђе и слично.

У подземљу су на једној страни купатила, на другој перионица, суционица, пеглерница и одељење за прљаво рубље.

У приземљу се налазе вестибил и мали хол из кога се улази кроз чекаоницу у амбуланту и апотеку, а кроз собу за вратарку у канцеларију управе и оставу ученичких ствари, кофера итд.

На првом спрту налази се стан управитељице од две велике собе, једне мање и купатила, а остатак служи као магацин.

Други спрат садржи све што је потребно за спрему јела и оставу, поред магацина намирница.

Трећи спрат је сав у трпезарији сем позадњих делова у којима су на свакој страни по једно тоалет одељење и одељење за сервирање и десервирање јела, за посуђе, астал ско рубље итд.

Четврти спрат има салу за пријем, која служи и као соба за музицирање, и две мање собе за забаву, шах, вез итд.

Пети спрат има читаоницу — књижницу и две мање собе за разоноду.

Шести и седми спрат су посвећени цели учионицама. У позадњим деловима налазе се лавабои кроз које се иде у клозете.

Осталих пет спратова садрже заједничке ложнице са по 14 кревета, и по два одељења у којима су умиваоници, а на одмориште је место за оставу обуће, горњих капута и сл.

Тако би у овој згради нашло места 70 ученица средњих стручних школа.

Када би се применио систем појединачних соба, у којима би по две ученице становале, училе и спавале, тада би на сваком спрату било по пет соба са по две постеље, два стола, умивоником и осталим. У том би случају на трећем спрату опет била трпезарија, али би се у њој ручавало у две партије, а она би служила и као соба за пријем и забаву, разоноду, те би на осталих девет спратова нашло места 90 ученица.

И у касарискоm и у индивидуалном типу овог дома, питомице би живеле под најповољнијим здравственим условима који се могу замислити. Једино би се код последњег типа могло нешто мало замерити оној соби окренутој истоку и северу, али би се променом вертикалне и конструктивне пластике могао добити прозор на најјужнијем делу и те собе и оне окренуте западу и северу. Међутим, ништа не смета да се питомице из те собе мењају месечно с оним из собе окренуте југу и западу. Уосталом, у нашим познатим интернатима и ђачким домовима нису само учионице и трпезарије већ и ложнице положене под веома неповољним околностима, управо рећи, нездрвим и штетним.

Место Дома ученица, на истој квадратури може се подићи и хотел, који би на сваком спрату имао по пет соба, једно купатило, два клозета и лавабо испред ових, или две веће и две обичне собе и оно што је већ поменуто.

На истој површини може се сместити и стан од три собе, купатила, кујне, собе за млађе, оставе, клозета, предсобља, два улаза, главним и споредним.

Врсте распореда и намена просторија многобројне су, и на истој квадратури и на већој или мањој, као и на већем или мањем броју спратова, само се извесна величина основе не сме прећи, као што ће се видети ниже, ако се хоће да одржи здравствени оптимум.

У сваком случају, ма каква намена просторија била, имамо много здравије собе и сва остала одељења но у две трећине београдских станова где, услед правца улица, облика и положаја плаћена, једва да једна половина одељења задовољава хигијенске услове, док је све остало директно нездраво, да не говорим о оним одељењима која с вентилирају и осветљавају из „светларника" или из бунарастих дворишта. Никаква вајда није од „модерно" зиданих станова са „културним конфором" када кроз прозоре никад не допире сунчани зрак, или само пре шест јутром и после шест вечером.

Код пирга, напротив, свако одељење плива у светлости и купа се у сунчаном зраку најмање шест сати преко дана, а већи део одељења и свих 12 сати дневно. Јер пирг

иако подигнут с обзиром на линију регулациону, ипак није везан за улицу, за њен правац и положај према сунцу, јер се одаје увек окрећу на најздравију страну, ма какав плац био и ма где се налазио.

Природно је да се овакви пригови не би могли подизати на сваком месту и у свакој улици, већ би било предвиђено под којим се условима могу подизати грађевине у облику пирга, дакле квадратне основе до 13 метара величине једне стране, на више спратова. Висина једног пирга ниуколико не би сметала осталим грађевинама, ако би се, примера ради, установило да се они подижу на међусобном растојању осам до десет пута већем но што је њихова висина. Њихова сенка најшира би била једанаест до осамнаест метара, али она дође и прође, а сенке данашњих вишеспратних зграда, подигнутих једна уз другу, остају преко целога дана.

Зидање оваквих пиргова било би и финансиски повољније но зидање зграда од четири или пет спратова, јер они траже веома мало земљишта, а оно данас стаје просечно 1000 динара м², те позиција „плац" износи 50% до 80% од позиције „зграда" у уложеном капиталу, а у случају пирга не би изнела ни 10% до 30%, што зависи од његове висине.

За Дом ученица, хотел, болницу, приватне станове, на основи од 11 метара у квадрату, ако је плац на углу, не би требало да је већи од 200 кв. метара.

Очевидно је да пирг може бити и вертикални наставак једног дела какве пространије грађевине од 3—4 спрата, а не свакад зидан из темеља на истој квадратној основи, коју он, природно задржава и у таквој грађевини, као и своје сопствене темеље и стопе, из статичких разлога, али је архитектонски сливен са целом зградом. Тако би овај Дом ученица могао бити скраћен за све оне спратове који нису посвећени заједничким ложницама, те би они могли бити смештени у само два спрата и приземљу.

Други пример је планинска кућа на Авали са плитким подземљем, приземљем, пет спратова и отвореним, незастакљеним чардаком под кровом на четири вода.

У подземљу су одељења за спортске справе, горивo, намирнице и одељења кујне. У приземљу има трем и трпезарију, лавабое и клозет, и одељење за дизалицу за јело. На првом спрату за закупце две собе и купатило а трећа соба за послугу. На другом су три собе са по две постеље за госте. Остала три спрата имају по једну заједничку ложницу и по једно одељење за обућу и одећу. Клозети с тушем налазе се у међуспратовима с приступом са одморишта степеништа гвозденог с гуменим газиштима. У њему теретни лифт. Основа има 8,70 м. у квадрату.

Као у случају Дома ученица и у овој планинској кући било би централно грејање из постројења ван зграде, по страни, али би се код ове могло комбиновати грејање врућом водом с електричним грејањем и осветљењем, директним и преко акумулатора, на основи једног саугас мотора, јер је кубатура мала, а у зимско доба слаба и повремена фреквенција. И при овом распореду, а тим пре при нешто измењеном а веће основе, опак централног грејања могао би се спровести до врха крова и испустити у виду „капиња" у стилу самог чардака, што општи утисак не би нимало покварило.

На овај начин могу се подизати и разноврсне зграде по нашим бањама, санаторија, опоравилиштима, бањске виле са собама за издавање или са засебним целим спратовима, бањски хотели. У бање иду, истина, болесни или бар слаби људи, али је мање заморно отићи на десети спрат дизалицом, па пет корака у своју собу, него 50 степеника на други спрат па педесет корака до своје собе.

Оно што је главно код ових пиргова, то је, да се не пређе основа од највише 13 метара у квадрату, јер ово задовољава услов „три собе с лица", па и сваку другу комбинацију, почев од два стана са „собом и осталим", до једног стана од пет соба и с целим „модерним конфором", а свака већа основа приморала би нас на осветљавање извесних одељења за боравак или и за спавање искључиво са севера, или, при знатнијем проширењу основе, на испуњавање појединих делова терасама, те би се ипак изгубио донекле максимум здравствености.

Сава Дубљевић,
Председник Друштва за улепшавање
Карађорђевог парка

Карађорђев Парк

Нема ни једног Београђанина, који не би знао за Карађорђев парк и његов историски споменик и кога не везују неке мале успомене из доба своје лепе младости. Он се налази на левој страни Булевара Ослобођења, сада модерне улице која води ка Авали, Дедињу и Вождовцу и Небојшине улице која везује Душановац, Пашино Брдо и даље као главне саобраћајнице пут Неимара и уласка у парк.

Ту се налази, као један језичак, лепо уређени парк са историским спомеником из на-

Споменик Карађорђевим јунацима, изгинулим при освојењу Београда 1806 год. подигнут у Карађорђевом парку

шег првог ослобођења, затим „треће-позива" из Балканских ратова и великог пророка данашње Југославије Француза песника Ламартина, једини парк у овоме крају Београда који служи за разоноду и одмориште великом броју Београђана.

Памте га многи нараштаји, какав је некад био а какав је сада? Некада запуштено гробље са утрвеним пешачким стазама, пун јаруга и ровова још из доба Карађорђевих хероја, пун расутих изломљених крстача и гробова, надгробних плоча и каменова, поцрнелих и оштећених од зуба времена, које их је газило и сатирало. Многе плоче и натписи оштећени су непажњом пролазника и деце, којима је то место још пре Балканског рата било игралиште а уморном сељаку и раднику сан и одмориште за даљи пут.

У средини парка, са леве стране главнога пута, налази се тај историски споменик славних првих ослободиоца Београда испод кога су сарањени незнани јунаци Карађорђеви при првом ослобођењу Београда од Турака 1806 године. Старци причају, да је ту погинуо и славни војвода Карађорђев Васа Чарапић и кад је од тешких рана умирао, тражио је да се сахрани код манастира Раковице, тамо где је као млад момак коло водио са сеоским девојкама.

Овај споменик изгинулим херојима у славу и чест, Кнез Александар Карађорђевић, син Карађорђев, подигао је 1848 године као вдну захвалност и трајан помен за чест и славу храбро изгинулим Срб-јунацима 1806 г.

Свесни историске вредности и захвални грађани овога краја, који је до скора био пуст и ненасељен, а у тежњи да удруженим снагама на заједничком пољу рада, сачувају овај историски споменик и припомогну на уређењу овога парка основали су 1907 године *„Друштво за улепшавање Карађорђевића споменика, парка и околине"* — које је својим агилним радом и сретствима, а уз припомоћ сваке општинске управе, које су друштвеним захтевима на сусрет излазиле на уређењу овога парка и чувању овог историског споменика.

Друштво је уредило цео горњи део парка, нивелисало земљиште, направило стазе, засадило липе, кестење и украсно шибље, посејало цветну траву, куповало гледиће живу ограду, засађивало тује око споменика, те речју и делом деловало на чувању и уређењу овога парка. А о својој слави Ђурђевдану, сваке године кадило и преливало гробове и вршило помен изгинулим херојима по аманету првог великог добротвора Великог Краља Петра Ослободиоца. Оно је за непуних 25 година свога рада подигло три киоска, један у средини парка, у коме се про-

дају освежавајућа јела и пића у летњим жарким данима. Оно је тражило, да на месту где су сада оне две бедне кућице чуварева, подигне свој дом — павиљон, а кад му та концесија није одобрена, оно је ипак дошло до свога лепог дома у Небојшиној улици бр. 39, који ће бити камен темељац за његов даљи рад на подизању првог споменика Бесмртном Вожду Карађорђу, првом и највећем хероју, кога нам петстогодишње робовање даде „и коме све препреке на пут беху али доспе циљу великоме."

У томе циљу друштво је изменило и своја правила а за покровитеља друштва примио се Њ. В. Светост Патријарх српски господин Варнава и када се наше опште прилике побољшају и прегрми ова незапамћена криза, друштво ће равзити пуну акцију свога несебичнога рада.

Заузимљивошћу овога друштва, у чијој су управи, два академска сликара, пет инжињера, три лекара, два банкара са осталим угледним члановима и предусретљивошћу општинске управе, подигнута је лепа бетонска ограда са целе доње стране парка, са којом су заклоњена сва приватна имања, која су својим алејама гледала у сам парк.

Парк је данас постао главно и једино место за одмор и разоноду целог Врачара, Јатаган мале, Душановца и целе околине. Ту се скупља маса наше омладине, старо и нејако, ради одмора и освежавања у цветном зеленилу и свежем ваздуху.

Карађорђев парк и Његов споменик данас познаје свако дете; он је највећи и најповерљивији друг наше омладине, песме и живота, ту су вам младост, здравље, песма и музика. Зато је он у летње дане највише и посећен а празником и недељом у њему врви као у кошници до касно у ноћ.

Њему данас недостају још само две ствари: лепа модерна ограда, која треба да замени ону бедну искидану жицу на коју се сваки пролазник преплиће и сваки посетилац стиди, јер се овај парк сада налази у самој средини наше лепе престонице. Стога се с правом апелује на данашњег агилног претседника Општине, да ће увидети потребу, нарочито због историског имена, који овај парк носи, у чијој слободи ми данас сви уживамо и настати, да се искидана жица што пре уклони и замени модерном оградом какву он и заслужује.

Исто тако, да се улица Небојшина, која га додирује целом дужином парка, изради модерном калдрмом ради што лакшег приступа у сам парк. Општина, као наша заједничка кућа, дужна је да помогне своје грађане а ми ћемо умети ценити и поштовати ту општинску управу, која употребљава максимум своје снаге и знања за свестрано унапређење Београда.

Прилози за историју Београда:

Света Милутиновић,
новинар, гл. секретар Удружења
бранилаца Београда

Како се у Београду живело у првим данима Светског рата

Једна сцена пред буру...

И ако је са Турском и Бугарском већ одавно био потписан уговор о миру, у Београду су се још и после тога виђали многи рањеници са уфачљованим главама, рукама и ногама. Власници београдских биоскопа још и у почетку 1914 године ове рањенике пуштали су у своје биоскопе, да гледају претставе. Тада сам, као дечак, био присутан једној сцени, која се одиграла не на биоскопском платну него у дворани биоскопа „Коларац". Главни јунаци ове сцене били су: опуномоћени министар Аустро-Угарске монархије на нашем Двору, г. Гизл, и десетина наших рањеника, јунака са Куманова и Брегалнице. Као да сада гледам, сећам се кад је плавокоси г. Гизл, елегантно одевен, са моноклом на десном оку, пришао групи наших рањеника за време биоскопске паузе, поздравио се са њима и упитао их на српском језику:

— *Но, како је, јунаци?*

Рањеници, не знајући с ким имају част да говоре, а сматрајући тога господина за свога пријатеља, слегоше раменима и одговорише:

— *Вала, све је добро, господине. Само нам је жао што нам Шваба оте Драч и море, у које смо већ били својим ногама загазили, као Христос у Јордан!*

Депеша која је милионе мајки и деце завила у црно

Од овога разговора плавокосог г. Гизла са нашим рањеницима у дворани биоскопа „Коларац" једва ако је протекло шест месеци, а већ је телеграфисткиња у београдском Главном телеграфу примила ову ужасавајућу депешу од стране Владе, коју је г. Гизл на нашем Двору претстављао. Та депеша, упућена 15, 28 јула 1914 године из Беча преко Пеште нашој Влади у Београд, и ако се она тада налазила у Нишу, гласила је:

„Краљевском српском Министру
иностраних послова,
Београд.

Пошто Краљевско српска влада није дала задовољавајући одговор на ноту, коју јој је предао аустро-угарски посланик у Београду 23 јула 1914 године, Царско-краљевска влада налази за потребно да сама дâ задовољење својим правима и интересима и да ради тога прибегне оружју. Аустро-Угарска сматра, дакле, да се од овог тренутка налази у ратном стању са Србијом.

Министар спољних послова
Аустро-Угарске,
Граф Бертхолд с. р."

И ако се Србија, према затегнутом и непријатељском држању Аустро-Угарске, могла надати свему, ипак је ова депеша на десној обали Саве и Дунава изазвала неочекивано изненађење.

Почетак рата и страдања Београда

Овом депешом дипломатски односи Аустро-Угарске са Србијом били су званично прекинути. Али и ако је рат већ био објављен, у Београду још многи за ову ужасну депешу нису знали. Живот је у вароши и после ње текао као обично, истина са мало више нервозе и забринутости, што се приметно могло опазити на лицу сваког Београђанина.

Да је рат од стране Аустро-Угарске званично Србији објављен, и ако је депеша о објави рата из Пеште у Београд примљена још у 1 сат у подне, шире масе Београђана о томе су сазнале тек после пет часова по подне. Јер требало је прилично времена док се депеша из Београда пошаље Влади у Ниш, и док је ова исту проверила, пошто је она послата обичним путем, отворено преко пог као и свака друга депеша. (Касније се уг дило да је Аустро-Угарска Влада ово учинила намерно, да би добила у времену како би нас изненадила и напала неспремне).

Као по команди, 15 јула (по старом календару), око шест часова увече, после овог страховитог сазнања, на свима београдским радњама спуштене су ролетне. Закључавајући своје радње, трговци и занатлије пожурили су се да из њих изнесу само новац, док

су робу и друге ствари остављали судбини. Није се имало времена, јер је сваки желео да што пре стигне кући и своју породицу склони од опасности и смрти, која је лебдела у ваздуху над Београдом.

У вароши је тог вечера завладала права паника. Људи су се узмували, као пчеле у кошници. Једни су се спремали у своје команде, други, опет, хитали су да што пре напусте варош, јер се муњевитом брзином била пронела вест, да ће Аустријанци још у току ноћи почети тешким граната да бомбардују Београд.

Први плотуни у Светском рату испаљени су на Београд

Највећа ужурбаност овог првог вечера у почетку Светског рата владала је на београдској железничкој станици, на чијем су стријанци још у првом часу рата били употребили) допуњавала је ужасна вриска и цика преплашене деце и жена. Срећом, људских жртава није било, јер је машиновођа пуном паром пројурио кроз ово место смрти и заокренуо поред Гасаре ка Топчидеру.

Овај први плотун, испаљен на голоруке грађане, жене и децу из Београда, имао је за последицу то што се трећи воз са београдске железничке станице није смео кренути. Он је тек у току ноћи, празан, кренуо из Београда и прошао кроз оно страшно место, да би у Топчидеру примио избеглице, које су га тамо нестрпљиво очекивале. Али већ у току идућег дана возови се више нису смели задржавати ни у Топчидеру, јер су и у њега већ почеле да падају тешке непријатељске гранате. Полазна станица из Београда за унутрашњост тада је постао Ресник, у који се

„Бежанија": Београђани и сељаци из околних села избегли од тешких граната повлаче се ка унутрашњости

се колосеку налазила три воза спремна да одмах крену за унутрашњост. За тили час сва три ова воза била су препуна. Војни обвезници и грађани са ситном дечицом и најпотребнијим пртљагом на леђима тискали су се [illegible] заузму и последња места у вагонима. Чак [illegible] возови вагона били начичкани људима.

Тако натоварен, накрцан, први воз је срећно прошао поред старе зграде Монопола дувана, али други је већ морао да прође кроз кишу непријатељских куршума, коју су са оне стране Саве непријатељски војници из својих пушака сипали на голоруке грађане и децу. Пуцњаву пушака и експлозију дум-дум куршума (које су противно Међународном уговору о употреби оружја, Аубезопасно могло доћи једино преко Торлака и друмом испод Авале.

Страшна вест, да су Аустријанци већ почели да пуцају на Београд, пронела се кроз варош невероватном брзином. Многи су се забринули за животе својих, који су били кренули као последњи путници из Београда у она два нападнута воза.

Са зебњом и страхом очекивала се наступајућа ноћ.

Једна лађа тоне а железнички мост на Сави лети у ваздух

Прву ноћ Светског рата Београђани су дочекали како ко. Махом у групама. Жене су

биле најпреплашеније. Док су мушкарци одлазили од кућа, да би на улици или у кафани сазнали новости, жене су са децом остајале у кућама, збијене по четири и пет фамилија из комшилука у једној соби. Неизвесност и страх од смрти за час су избрисали све заћевице и комшијске свађе. Стиснуте једна уз другу, жене су се храбриле и тешиле.

Жељезнички мост на Сави срушен првог дана рата 1914 год.

Одједном, између 1 и 2 часа по поноћи, 29 јула (по новом календару) страховита детонација затресла је из темеља све београдске куће тако, да су прозорска окна на свима домовима од Дорћола и Савамале па чак до Западног Врачара и Чубуре била полупана. Ово је код Београђана, који нису знали шта се догађа, изазвало страховиту панику. А још нарочито када су после овога праска, који се ужасно проломио кроз тиху ноћ, отпочеле на савској обали да праште пушке. Свима се коса подигла у вис, срце престало да куца и крв се следила у жилама. Уз страховиту заглушну вриску преплашених жена и деце, могли су се разабрати, гласови:

— Аустријанци прелазе!

— Куку! Шта да радимо?

Многе су жене своју мушку децу почеле да повезују марамама и да их облаче у сукње, јер су веровале да непријатељски војници, бар према женском полу неће бити брутални, сурови и крволочни.

После пола часа све се утишало и опет је завладала тишина обмотана мраком и неизвесношћу.

Тек ујутро се сазнало да су то Танкосићеви четници са Јованом Бабунским потопили мађарску лађу „Алкотмањ" и бацили савски жељезнички мост у ваздух, преко кога је непријатељ покушао да се пребаци у Београд.

Први спонтани бранноци Београда и прва жртва у Светском рату

Први напад непријатеља на Београд храбро су одбили спонтани браниоци Београда: четници из Танкосићевог одреда, финанси, жандарми, једна чета 18 пеш. пука и чланови гимнастичког друштва „Душан Силни", који су у своме друштвеном дому код Саборне цркве имали и пушке. Они су се још исто вече растурили по савској обали од утока Саве у Дунав, поред Соларе, испод моста, до Гасаре и Аде Циганлије, да штите варош од евентуалног напада, док не стигну регуларне војне трупе.

У овој првој борби, као прва жртва у Светском рату, пао је баш кад је мост бачен у ваздух, одмах испод Сиротановића стругаре **Душан И. Ђоновић**, ученик Трговачке академије, четник у чети старог комитског војводе Јована Бабунског. А исто тако, после експлозије моста, кад је са шлеповима, у којима су се налазили непријатељски војници, потонула мађарска лађа „Алкотмањ", погинуо је и њен капетан Карло Еберлинг.

Монитори, страх и трепет Београђана, сеју смрт на све стране

16, 29 јула Дунавом од Земуна запловиле су и у Саву некакве мале блиндиране лађице, које су на себи имале учвршћене топове и митраљезе. Још страшније него објава рата на грађанство је деловала вест, да се ове оклопљене лађице зову монитори и да им наша артиљерија ништа не може.

Прва граната са монитора пала је тога дана на зграду у Кнез Михаиловој улици, преко пута хотела „Гочка Краљица", али није било жртава нити је пак учинила велику штету. Комадиће ове распрштене гранате која су попадала и зарила се у дрвену грађу, за час је покупила радознала деца, која их је носила свуда по вароши, показивала грађанству и продавала по динар један комадић.

Касније су ови монитори, све до доласка две батерије са дугачким топовским цевима, које су нам послали Французи и Енглези за борбу против монитора, по Београду чуда чинили и убијали становништво на спавању у њиховим домовима.

Г-ђа Вука Попадић, жена која, кад је спасавала животе других, није знала за страх

Од топовских зрна са монитора највише су страдали Дорћол и Савамала, јер су били најближи обалама Дунава и Саве. Требало је имати доста храбрости и присебности, па у овим крајевима остати и даље по објави рата. Јер довољно је било да међу становнике ових крајева залута који пушчани метак или падне која граната па да сви од страха заћуте и главе изгубе.

У Душановој улици бр. 4, баш на самом домаку и пушчаних и топовских зрна, становала је тада са својом сестром Лелом и кћерком Зеленом, старом 11 год., г-ђа Вука Јовановић, сада супруга г. Живка Попадића, благајника Дирекције трамваја и осветљења.

Својом храброшћу и пожртвованошћу још у првим данима рата г-ђа Попадић је задивила не само своје сугрђане него чак и саме војнике и официре, који су се налазили на положају, на Дорћолу.

У своју кућу г-ђа Вука скупљала је жене и децу са Дорћола, храбрила их и тешила, нарочито онда када би се на Дорћол спуштала права паклена киша од усијаних шрапнела и граната. Као прави јунак и велики добротвор народа, г-ђа Попадић се показала тек касније, кад је непријатељ у два маха заузимао Београд.

У пећини на Ташмајдану и у подрумима Београђани су тражили спас од непријатељских граната и смрти

Четири дана по објави рата Београд је већ добио други изглед. Улице пусте. Скоро све радње затворене. Гранате су већ биле удариле у зграде: Друге београдске гимназије, у Поенкаревој улици, Гранд хотелу и Нови мајдан. А у Савамали и на Дорћолу гранате су разриле читаве улице и по њима направиле јаруге. Али, ипак, оно најстрашније што се очекивало, бомбардовање Београда, још није наишло.

Па, ипак, 5 августа (по новом календару) дошло је и то. Од куће до куће ишли су жандарми и наређивали становништву да бежи изван вароши или да се сакрије куд ко зна, јер ће, вели, тачно у три часа по подне тога дана отпочети бомбардовање Београда.

Они који су били мало ситуиранији и који су имали код кога у унутрашњост да оду, спремах су зграбили најпотребније ствари, постељину и пребуку, па су се за скупе новце колима и фијакерима упутили преко Торлака у Ресник. Многи су са пртљагом и децом на леђима кренули у Ресник пешице. А они који нису имали материјалних могућности остали су да у вароши сачекају бомбардовање, да заједно са Београдом поделе горку и неумитну судбину.

Главна склоништа од смрти и граната ови сироти Београђани потражили су у великој пећини на Таш-мајдану и у мрачним и мемљивим подрумима. Сви подруми били су препуни Београђана са малом и ситном дечицом. У подруме су се, као у Нојев ковчег, уносиле сламњаче, душеци, јоргани, јастуци, шта је ко имао, а поред тога и храна и вода за неколико дана. Јер Београђани су мислили да ће ова паклена киша од усијаног челика пљуштати све дотле док се варош не сравни са земљом.

За пакост, да и ово унесем као детаљ, у Београду су се тада појавили читави ројеви бува, које Београђанима у њиховим подрумима нису по читаве ноћи дале ока склопити.

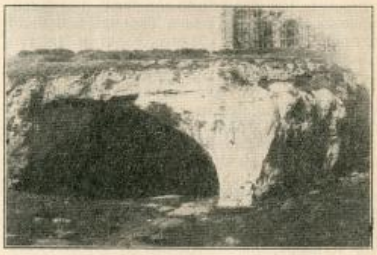

Пећина у Ташмајдану која је Београђанима служила као склониште за време бомбардовања Београда 1914 год.

Пећина у Таш-мајдану била је препуна. Једно поред другог лежали су и од страха дрхтали: даме из најугледнијих кућа и сироте праље и надничарке из Палилуле и околине. Разлика класе није постојала. А што је још интересентније смрад у препуној пећини и у подрумима нису осећале чак ни оне Београђанке, које су некада стављале мараминце на нос кад би прошле кроз коју мало прљавију улицу.

Прва опасност је прошла...

У страшној неизвесности и узбуђеном ишчекивању да бомбардовање отпочне, прошло је неколико часова, а да нико ни главу из подрума и пећине није помолио.

Тек пред вече они мало слободнији бојажљиво су изишли напоље, на улицу да виде чега има новог и зашто бомбардовање не почиње.

Као и увек, код нашег се народа и у најтежим тренутцима, чак кад је у питању и опасност по живот, појављује жеља за шалом. Тако се и у овом судбоносном и критичном тренутку нашао један шаљивчина, који је обилазећи подруме да види шта се тамо ради, улазио у сваки и викао:

— Сад ће Шваба дум-дум-дум. Бежте жене у подрум!

Овај шаљиви стих убрзо су сви Београђани научили на памет. И он је и у најстрашнијим тренутцима код преплашених жена, а нарочито код деце, уносио смех и ведро расположење.

Како ни до следећег јутра до бомбардовања није дошло, то су многи напустили подруме и опет се вратили у своје домове. Прва грозница страха од бомбардовања је прошла.

Почетак бомбардовања од кога се запалио цео Београд

Оно што непријатељ није учинио кад су се сви надали, учинио је кад је он хтео. Следећег дана са Бежанијске Косе и од Земуна отпочело је прво бомбардовање Београда. Прво се на Горњи Град и Топчидерско Брдо сручило неколико граната, а затим је као град отпочео и на варош да пада усијани челик са запаљивом материјом.

Грађанство је опет потражило склониште у пећини и подрумима.

Граната за гранатом је падала. Потмула топовска грмљавина допирала је са Бежаније. Рефлектори су обасјали одједном целу варош. Да би ова ратна илуминација била што потпунија, непријатељ је запалио неколико зграда старог Монопола дувана, у чијим се магацинима налазило много прерађеног и непрерађеног дувана. У пламену су истог вечера горели: Сиротановићева стругара, Акционарски млин и фабрика Гоњевац. Фабрички торањ за ливење сачме, који је био нека врста београдске Ајфелове куле, уз страховит тресак срушио се.

Цела је варош била у пламену. Магацини на жељезничкој станици и магацини соли на Сави, који су били такође од дасака, буктали су у пламену. Водоводска мрежа била је уништена. Гасити се ништа није могло. Нема воде. А нема ни ко. Људи нису знали хоће ли пре спасавати зграде од пожара или главе своје и своје породице. До зоре све што је запаљено, изгорело је. Зору је Београд поздравио димом са згаришта.

Гранате провољују у подруме и од сиротих жена и деце чине крваве гужве исецканог меса

Последице овог првог бомбардовања највише су осетили баш они који су се сакрили у подруме. Јер огромне и тешке 305 м.м. гранате тешких аустријских мерзера провољавале су и најчврше зидове. Оне су пробијале чак и по пет метара дебеле зидове на древној београдској тврђави.

У један подрум, у Савамали, где су се биле сакриле десетак жена са децом, граната је ударила, експлодирала и у крваву кашу претворила све живо што се у њему налазило. Иста судба сустигла је још неколико породица које су спас потражиле у подрумима.

Расељавање грађанства са Савамале и Дорћола

После ове ужасне погибије недужних жена и деце, кад се увидело да подруми, не само што не могу бити никакви заклони него да су чак шта више и много опасни, власти су наредиле да се све грађанство са Дорћола и Савамале расели у друге крајеве, који нису били толико на домаку непријатељским гранатама.

Дорћолци и Савамалци потражили су тада склониште код својих сугрђана на Чубури и у Новом Селу.

Интересантно, грађани са Чубуре и из Новог Села, који су и сами били пука сиротиња, избеглице са Дорћола и Савамале примили су оберучке, чак као своје фамилије. Не само да су овим избеглицама дали уточиште под кровом, него су са њима и њиховом децом делили и последњи залогај хлеба.

У Савамали и на Дорћолу остале су само мачке

Сву суровост бомбардовања нису осетили само људи, него и недужне домаће животиње, а на првом месту мачке, које ни по цену живота нису хтеле да напусте домове својих господара.

Тако се дешавало, да кад би нека жена, са дозволом власти, дошла у пратњи жандарма, да из своје куће узме неку потребну ствар, на њу је ужасно маукајући од глади навалило по десетак и више мачака, које сироте по месец дана нису имале шта да окусе. Ове су једне животиње на својим костима имале само кожу. Од глади су обневиделе, а од жеђи било их је доста и бесних, тако да су и оне, поред граната, почеле да угрожавају животе Београђана, јер су на дошљаке кидисале као гладни вукови.

Ваља напоменути да је онда у Београду владала беспрекорна безбедност за имовину. И ако у читавим крајевима није било живе душе, опет је сваки своје ствари затицао на месту кад је дошао по њих. Краће су се по кућама и радњама почеле догађати тек онда кад су полиција и војска напустили варош и кад је непријатељ први пут заузео Београд.

Сахрањивање изгинулих Београђана вршено је уз фијуке и прасак граната у трку

Култ према мртвима код Београђана од увек био је јако развијен, па се чак и изгубио ни за време рата. Све оне који падали и умирали као жртве бомбардовања Београда, Београђани су сахрањивали на гробљу, и ако је ово сахрањивање било скопчано са опасношћу по живот.

Пратња са погинулим Београђанином вршена је обично утрку. Јер су по улицама падале гранате на сваком кораку. Није био редак случај да породица погинулог, која је ишла, управо касала за мртвачким колима,

одједном застане и полеже на земљу док граната не падне и не експлодира.

Једном приликом на Новом Гробљу вршена је сахрана једног угледног Београђанина. Пратња је, за оно доба, била прилично велика. Аустријски аероплан, који је баш тога тренутка прелетео преко Београда, опазио је ову пратњу и јавио непријатељу. Одједном, тек што је мртвачки ковчег био изнесен из кола, аустријска артилерија засула је цело Ново Гробље гранатама тако да се пратња цела морала разбећи и спуштање мртваца у раку обављено је тек сутрадан, кад је канонада престала.

Како је г-ђа Вука Попадић заробила 15 аустријских војника

Све до првог преласа Аустријанаца у Београд 1914 год., Дорћол и Савамала били су пусти. Јер непријатељ је свакодневно ове крајеве засипао топовским и митраљеским зрнима.

Они који су се при првом заузимању Београда затекли расткрани по периферији и околним селима, после неколико дана крију ћи су се вратили својим кућама. Међу овима се налазима и г-ђа Вука Попадић са својом једанаестогодишњом кћерчицом Јеленом.

Г-ђа Вука Попадић са својим унуком и братанцем

Кад је дошла кући, у Душанову улицу бр. је опет је отпочела око себе да прикупља и помаже, уливајући им наду да непријатељ неће дуго остати у Београду.

И, збиља, кроз неколико дана наде г-ње Попадић су се испуниле. Непријатељ је почео да оступа. Куражна и храбра г-ђа Попадић је изишла из свога стана да види има ли у вароши још непријатељске војске. На своје велико изненађење, чим је изишла на улицу, на углу Душанове улице, испод Малог Калимегдана, спазила је једну групу преплашених аустро-угарских војника, који су тражили склониште од митраљеских и топовских зрна, којима су наши гонили побеђену Ћесарову војску.

Преплашене аустријанце, који су се били збунили, г-ђа Попадић је строгим, скоро војничким гласом позвала да побацају оружје и да пођу за њом да их склони како не би улудо изгубили главе. Аустријанци су послушали г-ђу Попадић, побацали су оружје и пошли за њом, где их је она у капији свога стана заклонила и из страха повратила послуживши их слатким и водом.

Кад су наши војници ушли у варош и у Светосавски дом, у Душановој улици, сместили свој штаб, г-ђа Попадић је своје заробљенике, 15 аустро-угарских војника, повела и предала нашој војсци, на чему јој је командант наше војске честитао, а и Аустријанци су јој били благодарни што им је спасла животе.

Прво превијалиште за време одбране Београда у улици Принца Евгенија

Своје јунаштво и своју пожртвованост, најхрабрија Београђанка у Светском рату, г-ђа Вука Попадић, показала је још једном, када је спасла стотине живота наших тешких рањеника, за време уличних борби на Дунавском кеју 1915 године.

Још страшније него за време првог бомбардовања 1914 год., Београд је страдао септембра 1915 год., када је на њега пало преко 4.000 зрна из тешких аустро-угарских и немачких топова.

Најкрвавија борба наше малобројне војске са многобројним непријатељем, борба на нож и смрт, водила се на Дунав. кеју и Дорћолу.

И тада, када су наши војници падали мртви и тешко рањени на сваком кораку по београдским улицама, г-ђа Попадић није седела скрштених руку. Одмах је, са својом сестром г-ђом Лелом Милутиновић и кћерчицом Јеленом, отворила привремено превијалиште у улици Принца Евгенија, баш на самоме месту где су се борбе водиле. У томе превијалишту г-ђа Вука је превила стотине наших тешких рањеника и са својом кћерчицом, као воћом, под кишом непријатељских куршума упућивала их у болницу. На тај начин г-ђа Вука је спасла преко стотину живота наших војника, због чега је она сада, као једина жена, Београђанка, поред своје сестре Леле и кћерке Јелене, стекла право и постала члан Удружења бранилаца Београда.

Међу рањеницима које је г-ђа Попадић превила био је и писац ових редова.

Ето, тако се у Београду, у коме данас струји и тече један нов и слободан живот, живело пре пуних двадесет година у првим данима Светског рата.

Поменуло се, не повратило се!

Правна хроника:

Александар Давинић,
референт Државног савета

Тротоарска такса

„Чл. 13 Правилника о наплати тротоарске таксе, по коме наплаћена тротоарска такса оптерећује имања и приликом преноса имања прелази и на новог сопственика, није противан закону."

Пресуда Држ. савета број 36979/33 од 1934 год.

Н. Н. као сопственик имања у Радничкој ул. бр. 52, позват је налогом Општинског суда да плати 10.267,16 динара на име тротоарске таске за израду асфалта, ивичњака и тротоара у 1929 години пред тим имањем. На његово тражење да буде ослобођен плаћања ове таксе због тога што је он кућу пред којом су извршени ови радови купио тек у 1932 год., док су радови за које се тражи наплата извршени још у 1929 год. те је дужан да сноси ову таксу ранији сопственик а не он. Суд га је одбио својим решењем позивајући се на чл. 13 Правилника о наплати тротоарске таксе по коме пропису обавеза на плаћање таксе терети само имање те према томе прелази и на новог сопственика. Овакву одлуку Општинског суда оснажио је, по изјављеној жалби, и Министар унуташњих послова, као надзорна власт над Београдском општином. Противу таквог решења управне власти, Министра унутрашњих послова, заинтересована странка, на основу чл. 17 и 18 Закона о Државном савету и управним судовима, поднела је тужбу Државном савету. У својој тужби странка је истакла да обавезу плаћања тротоарске таксе према § 125 Грађевинског закона сноси сопственик пред чијим је имањем обављен посао. На како је ту личну обавезу сопственика установљену Законом Правилник о наплати тротоарске таксе, претворио у једну реалну обавезу, истакао је, да је Правилник у том делу противан Закону. Но Државни савет својом пресудом бр. 36.979/33 од 1 јануара 1934 год. одбацио је ову тужбу као неумесну и зато у пом. пресуди навео ове разлоге:

„Према чл. 13 Правилника за наплату тротоарских такса у Београду од 4 јуна 1930 год. обавеза плаћања тротоарске таксе оптерећује имање, тако да у случају прелаза имања у нову сопственост пре потпуне исплате тротоарске таксе, прелази на новог сопственика сва неисплаћена тротоарска такса, без обзира како стари и нови сопственик о овој такси уговоре. А по чл. 2 истог Правилника, сваки сопственик имања у атару Општине београдске, пред чијим је имањем општина у времену од 1 јануара 1919 године до 28 новембра 1929 године израдила сталан тротоар од асфалта дужан је да плати Општини таксу за израђени тротоар пред својим имањем у износу ефективних трошкова грађења тротоара, без обзира на то, да ли је сопственик Општини раније платио што за израду старог тротоара или га је сам израдио.

Како је тужилац своје имање у Радничкој ул. бр. 52, пред којим је Општина израдила тротоар у 1929 год. купио 1932 год. а ранији сопственик тог имања није био платио Општини дужну тротоарску таксу, то је према наведеном пропису тужилац као нови сопственик имања дужан да поменуту таксу плати Општини.

Тужиоцу међутим ништа не стоји на путу да особеним спором код редовног суда против ранијег сопственика, тражи накнаду спорне тротоарске таксе, ако сматра да на такву накнаду има права по закону.

Неоснован је навод тужбе да пропис чл. 13 Правилника о наплати тротоарске таксе, на основу кога прописа је тужиоцу као сопственику имања у Радничкој улици бр. 52 издат налог да плати 10.267,16 динара за израду асфалта, ивичњака и тротоара у 1929 год. када он и није био сопственик тог имања, противан одредби § 123 Грађевинског закона.

Правилник о наплати тротоарске таксе донет је на основу овлашћења из чл. 8 Закона о продужењу важности одредаба досадашњих закона односећих се на самоуправна тела, по коме је пропису Суд Општине београдске овлашћен да у споразуму са Министром грађевина пропише Правилник по коме ће се у будуће вршити наплата такса од власника зграда за подизање тротоара од асфалта или другог грађевинског материјала, који Општина буде усвојила, у висини ефективних трошкова. Исто тако и у § 123 Грађевинског закона предвиђено је, да су

власници зграда дужни надокнадити Општини ефективне трошкове за израду тротоара дуж својих имања у улицама предвиђеним регулационим планом.

Као што се према изложеном види и један и други пропис установљавају право Општине да од сопственика зграде наплати ефективне трошкове за израду тротоара. Ниједним пак од тих прописа Општина није ограничена да наплату има тражити само од оног сопственика имања који је био сопственик имања баш у време кад се тротоар пред тим имањем градио. Према томе и одредба чл. 13 Правилника о наплати тротоарске таксе којом је предвиђено да у случају преноса имања поред кога је извршено постављање тротоара на новог власника, тротоарска такса терети новог власника, није противна закону.

Са ових разлога тужба се има одбацити као неумесна."

Спор о висини отпремнине отпуштеног сталног општинског службеника

„Висина већ признате отпремнине отпуштеног општинског службеника не зависи од слободне оцене Општинског суда већ од дужине службе отпуштеног службеника."

Пресуда Држ. савета број 538/34 од 10 јануара 1934 год.

У т. 6 чл. 51 Статута Дирекције трамваја и осветљења Општине града Београда (т. 6 чл. 49 Статута Општине града Београда) предвиђено је, да ће се службеник, који три пута у току службе добије рђаву годишњу оцену отпустити из општинске службе. Ако је такав службеник био сталан а до дана отпуста (престанка службе) није стекао право на пензију, Општински суд му, према ст. III чл. 55 пом. Статута, може признати право на отпремнину. Висина пак ове отпремнине може се, по чл. 47 општинског Статута, признати до највише онолико месечних плата колико је година отпуштени службеник провео у служби Општине београдске.

Према наведеним прописима јасно је да Општински суд, при одлучивању, да ли ће отпуштеном службенику у општ признати право на отпремнину, има потпуно слободну оцену, јер при доношењу одлуке по том је њу није ничим ограничен. Али како се, ипак, при одлучивања о висини већ признате отпремнине, по пом. прописима општинског Статута, узима у обзир и дужина општинске службе, при чему је постављено ограничење да висина отпремнине не може прећи онолико месечних плата колико је отпуштени службеник имао година службе, у пракси се појавио спор у томе, да ли Општински суд и висину отпремнине одређује по слободној оцени. Т.ј. да ли Општински суд отпуштеном службенику може одредити отпремнину колико хоће само под условом да она не буде већа од онолико месечних плата колико је овај имао година општинске службе, или му отпремнину мора одредити за онолико месечних плата колико је имао година општинске службе.

До спора по постављеном питању дошло је на овај начин:

Н. Н. службеник Дирекције трамваја и осветљења отпуштен је из општинске службе, на основу т. 6 чл. 56 Статута дирекције трамваја и осветљења, због тога што је у току свога службовања три пута слабо оцењен. При томе му је Општински суд, као сталном општинском службенику, признао право на отпремнину. Али и ако је исти службеник пре отпуста провео више од шест година у општинској служби отпремнина му је призната само у износу једномесечних принадлежности. Овакво решење општинске власти, по изјављеној жалби оснажио је и Министар унутрашњих послова, као надзорна власт над Београдском општином својим решењем бр. 2794/33 од 4 новембра 1933 год. Противу таквог решења Министра унутрашњих послова интересант је поднео тужбу Државном савету спорећи законитост тога решења као због тога што је у опште отпуштен због слабе оцене и ако је од саопштења последње оцене прошло дуже времена, тако и због тога што му је отпремнина одређена у износу само једномесечних принадлежности.

По овој тужби Државни савет донео је своју пресуду бр. 538/34 од 10 јануара 1934 год. којом је тужбу одбацио као неумесну у колико је истом спорена правилност самог отпуста док је у другом делу тужбу уважио и решење министрово поништио.

Та пресуда Државног савета гласи:

„Неоснован је навод тужбе о неправилности отпуста из општинске службе због тога што није отпуштен одмах по саопштењу треће слабе оцене, већ доцније. Отпуст из службе због слабе оцене предвиђен је чл. 55 т. 6 Статута Дирекције трамваја и осветљења Општине града Београда. Нити у том, нити пак у коме другом законском пропису није предвиђен рок у коме се службеник у овом случају има отпустити. Према томе, надлежна власт није повредила ниједан законски пропис на штету тужиоца, када га својом одлуком није отпустила из општинске службе одмах по саопштењу треће слабе оцене, већ доцније.

Неоснован је навод тужбе да је се одлука о његовом отпусту имала донети у року од 2 месеца из чл. 64 пом. Статута, јер је тај рок предвиђен за ислеђења дисциплинских кривица и није се имао применити на овај случај.

Тужба се пак има уважити у колико је иста управљена у погледу висине одмерене му отпремнине.

У ст. III чл. 55 Статута Дирекције трамваја и осветљења предвиђено је: да општински суд може сталним службеницима, отпуштеним пре него што су навршили потребан број година за пензију, признати отпремнину сходно чл. 47 Статута Београдске општине. По овом пак пропису отпремнина се може признати у висини до највише онолико месечне плате колико је година отпуштени службеник провео у служби Општине београдске.

Према овим прописима јасно је да Општинском суду припада потпуно слободна оцена о томе, да ли ће отпуштеном службенику дати уопште отпремнину или не. Али што се тиче саме висине отпремнине, када Општински суд по слободној оцени одлучи да отпуштеном службенику призна отпремнину, висина њена не зависи више од слободне оцене суда. Висина њена према пом. одредби чл. 55 Статута Дирекције трамваја и осветљења и чл. 47 Статута Београдске општине има се одредити до највише онолико месечних плата колико је година отпуштени службеник провео у служби Општине београдске, што значи да се при одређивању отпремнине не сме прекорачити овај максимум али да се при томе мора водити рачуна о годинама службе, колико је отпуштени службеник провео у служби Општине. Па како се из акта овог спора види да је тужилац пре но што је отпуштен из службе провео више од 8 година, а да му је отпремнина одређена у износу само једномесечних принадлежности, значи да се при одређивању висине отпремнине није водило рачуна о дужини тужиочеве службе нашта је надлежна власт, према одредбама чл. 55 Статута Дирекције трамваја у в. чл. 47 општинског Статута, била дужна да пази, то се оспорено решење има поништити по чл. 26 Закона о Државном савету и управним судовима."

Условно издавање грађевинске дозволе услед евентуалне промене нивелационе линије

Грађевинским законом од 16 јуна 1931 године, предвиђено је, да се ни једно ново грађење у смислу овог закона не може отпочети без грађевинске дозволе (§ 84). Ову дозволу према § 85 истог Закона издаје општина. По истом законском пропису уз молбу за издавање грађевинске дозволе поред осталог има се приложити исправа о издатој регулационој и нивелационој линији. Ову исправу такође издаје општина која мора имати израђене регулационе и нивелационе линије за свако градилиште. Како Београдска општина није утврдила нивелациону линију за цео Београд она је на тражење појединаца, издавала ипак нивелату али под условом да у случају доцније промене нивелационе линије није одговорна за евентуалну штету. Но на жалбу појединаца Министарство грађевина је такве одлуке општинске власти, као виша инстанциона власт, ништила, сматрајући да је Општина по закону дужна да утврди нивелациону линију и да је с тога, на тражење појединаца, дужна да нивелациону линију изда без икаквог ограничења. Такво гледиште прихватио је и Државни савет. Примера ради наводимо пресуду Државног савета бр. 9592/33 од 31 марта 1933 год., којом је Државни савет у једном оваквом случају одбацио тужбу Општине београдске противу решења Министра грађевина и за такво гледиште навео следеће разлоге:

„Државни савет не може усвојити разлоге тужбе да се ограничење одговорности за евентуалну штету услед промене нивелације мора стављати у дозволе с тога што нивелата за цео Београд није утврђена, јер утврђивање ове нивелате дужност је општине па је она и одговорна за последице неизвршења такве дужности. Погодба у томе смислу приликом издавања дозволе за грађење није могућа, јер коришћено својином (§ 211 Г. з.) не може бити стављено у зависност од слободне оцене власти, већ ограничење може бити само позитивним законским прописом."

Комунална хроника:

Буџетска расправа у Одбору Београдске општине

На својој седници од 4 јула т. г. Одбор Општине града Београда усвојио је буџет престоничке општине за 1934 годину, који је пре тога био свестрано проучаван на многим конференцијама свих општинских одборника. То је у исто време био и последњи акт Одбора у старом саставу, пре именовања Одбора за проширени атар.

Експозе Суда

Дискусију начелну о буџету отворио је Експозеом Суда сам претседник г. Милутин Петровић, који је подвукао:

— *„Саставу предлога буџета за 1934/35 годину претходиле су извесне радње од великог значаја за крајњу цифру расхода, а и неке чињенице које су имале осетан утицај на формалну страну овога Предлога.*

Међу овим радњама најистакнутије место заузимају преговори са повериоцима по унутарњим зајмовима Општине града Београда и са претставницима Друштва швајцарске банке и Друштва „Снага и Светлост" из Базела. Започети крајем прошле године, ови преговори завршени су са домаћим повериоцима у току марта месеца, а са иностраним тек крајем јуна месеца ове године.

С друге стране, проширење атара општинског у вези § 74 Финансиског закона за годину 1934/35 налагалао је Суду да припреми Предлог буџета који ће се временски поклапати са државном буџетском годином. Другим речима, овај Предлог буџета обухвата време од 1 априла 1934 до 31 марта 1935 године, у место од 1 јануара до 31 децембра 1934 год.

Овим радњама и чињеницама у главноме објашњава се задоцњење у подношењу овога предлога Општинском одбору на усвајање.

На супрот овоме задоцњењу, које у крајњој линији има чисто формалан карактер, стоје резултати који су напред поменути преговорима постигнути и који су утицали на растерећење буџета расхода, поред тога што су допринели основноме преначењу неких важних одредаба и услова под којима су својевремено постале општинске обавезе.

На страни прихода Предлога буџета за 1934/35 годину предвиђена је сума од динара 320,630.759, т.ј. мање за 18,983.023 динара него што је било предвиђено по буџету за 1933 годину. Ово осетно смањење прихода за 1934/35 годину доказује да су предвиђени приходи у овоме Предлогу свестрано и строго процењени. Суд је овога пута за процену прихода који се могу у новом буџетском периоду очекивати узео за основицу приходе наплаћене у току 1933 године, шта више и ефекат остварених прихода за прво тромесечје 1934 године. Овакав начин процене опредељује Суд на очекивање да ће се предвиђена цифра прихода показати реалном и да ће се предложени приходи за 1934/35 годину остварити.

Г. Милутин Петровић
претседник Београдске општине

Кад је реч о приходима, Суд мора напоменути да је у току 1933 године предузео строге мере за уредну наплату општинских прихода и потражнвања, а исто тако мора нагласити да се међу дужницима општинским налази доста велики број грађана чије је ма-

теријално стање такво, да би могли уредније одговарати својим обавезама према Општини. Те тако строго предузете мере прошле године биће још појачане у току ове буџетске године. Суд ће према томе настојавати свима сходним мерама, да се убирање општинских прихода и наплата општинских потраживања доведе у једно редовно стање и да се у томе погледу не може да допусти никаква разлика међу грађанима и у опште између дужника општинских.

Што се тиче расхода, и они су били предмет строге и свестране оцене, те су сведени од првобитно предложене цифре у износу од преко 400,000.000.— динара на износ прихода који су предвиђени за 1934|35 годину, т.ј. на 320,630.759.— динара. Оваквим смањењем првобитно предложених расхода морао је бити изостављен читави низ комуналних потреба и неопходних радова. Ово компромирање материјалних расхода морало је бити пропраћено и смањењем личних издатака, који су у 1931 години већ били предмет смањења.

Према рекапитулацији која је на крају овога Предлога приказана, предвиђени расходи су расподељени, и то: на личне 83,302.196; на редовно материјалне 216,387.107.— и на ванредно материјалне 20,941.456.— динара. Поређењем расхода овога Предлога са расходима буџета 1933 године може се уочити највећа разлика код личних расхода: по буџету за 1933 годину, они су износили 101,716.696.— динара, што значи да су у Предлогу за 1934|35 годину смањени за 18,414.500.— динара. Ова велика разлика објашњава се прво тиме што су кредити предвиђени у буџету за 1933 годину на име радне снаге код личних издатака сада предложени код материјалних расхода и друго тиме што су, као што је већ речено, принадлежности часнишшва и целокупног особља општинског смањене.

Ближом анализом материјалних расхода, може се констатовати да за одржавање службе, инсталација, трамвајских пруга, електричне мреже и осталих објеката, као и за довршење започетих радова од укупно предложене цифре преостаје једна трећина, пошто се на име електричне енергије, ануитета и обавеза по специјалним законима има исплатити у округлој цифри 140,000.000.— динара.

Што се тиче кредита за нове радове, Суд је кроз ванредно-материјалне расходе предвидео 20,941.456.— динара с једне стране да би пружио запосленима особљу које се је затекло, пошто је са социјалних разлога за сада немогуће томе особљу службу отказивати, и с друге стране, да би смањио број незапослених грађана, пошто би у осуству рада Општина ипак морала незапосленима под једним другим видом у помоћ притећи.

Закључујући овај кратак експозе о Предлогу буџета за 1934|35 годину, Суд сматра за потребно да изјави да ће се и у току извршења овога Предлога руководити доследно оним начелима која је, примајући дужност ова Општинска управа 12 маја 1932 године објавила. Какви су резултати од дана доласка њеног на дужност постигнути, то се може видети у троброју Београдских општинских новина, који је из штампе изашао на Видов-Дан ове године.

Имајући у виду све напред наведено, Суд се нада да ће Општински одбор, проучавајући Предлог буџета Општине града Београда за 1934|35 годину, стећи уверење да је овај Предлог у погледу прихода реалан, а у погледу расхода одмерен, и да ће га као такав усвојити.

Експозе претседника г. М. Петровића поздрављен је аплаузом одобравања.

Реч известиоца буџетске комисије

За овим је дао своју реч о буџету Одборник г. Божидар Вукашиновић, известилац буџетске комисије:

„Господо одборници, решењем Општинског одбора одређена је буџетска комисија на тај начин што је за сваку дирекцију одређено по два одборника. Тако нас је било свега 12. Суд је овај буџет израдио и као таквог он нам га је презентирао да га прегледамо, да га евентуално коригирамо и да извесне цифре снизимо. То је исто било и са финансиским овлашћењима. Ми смо тај буџет прегледали у више седница, које су се пржоужавале дубоко у ноћ. И дошли смо до овога закључка. Приходи који су показани у овоме буџету узети су на основу прихода остварених у 1933 години. Принцип на коме смо базирали израду овога буџета био је тај што смо у буџет на име прихода унели оне цифре које су у току 1933 године остварене. Према томе овај буџет у погледу прихода, ако приходи не подбаце и ако не буду мањи него што су били у 1933 години, — биће потпуно реалан. Према приходима морали су да буду удешавани и расходи. И они су предвиђени у износу преко 300,000.000 милиона динара с обзиром на то што се претпостављало да ће и приходи бити преко 300 милиона. Поред тога ми смо прегледали сваку дирекцију понаособ. Прво су прегледали одборници који су за дотичну дирекцију били одређени. Ја сам на пример заједно са г. Јоцом Викторовићем прегледао финансијску дирекцију. Г. г. Шаховић и Душманић прегледали су Санитетску дирекцију итд. Пошто је сваки од нас то свестрано и предано прегледао буџет је изнет пред наш заједнички општи пленум да се ту поново прегледа и ревидира. Личне расходе смо прегледали и видели смо да се може на први поглед показати да има више службеника него што је било 1933 године, те изгледа да има нових места. Међутим нова места уопште нису установљавана, јер је у 1933 години постављен један известан број службеника и тај

број је био на извесној буџетској партији и ти су се службеници привремено деташовали. Сасвим је природно да су ти службеници морали бити намештени онамо где раде. На пример у финансиској дирекцији појавила се потреба, с обзиром на повећани број пијаца, јер је Општина у прошлој години израдила око седам пијаца, да се постави известан број чувара и инкасаната и повећао се број за 14 службеника. Тих 14 нису били предвиђени у прошлогодишњем буџету. Због тога су тих 14 деташираних службеника морали бити предвиђени у овом буџету, те на први поглед изгледа као да су нови. Међутим они нису нови већ стари службеници. Вама је познато да је у прошлој години враћена трошарина, те се према томе појавила потреба да се постави још 29 нових службеника као трошаринских органа. И тих 29 исто су тако деташовани, али сада су метнути у одељак финансиске дирекције. Тако на први поглед изгледа да има 40 нових службеника, међутим то су све стари службеници. Буџетски одбор није се држао само старог обичаја да буџет креше или снижава, него се Буџетски одбор старао да поједине потребе Општине буду потпуно задовољене и дотичне позиције добро предвиђене. Примера ради наводим да је Буџетски одбор на појединим местима и повећавао издатке. Тако је у Управи водовода констатовано и утврђено да је партија за набавку нафте и угља недовољно предвиђена и тражио је и успео да се та партија повећа. Према томе Буџетски одбор је свестрано прегледао не само личне и материјалне издатке, него је свестрано и темељно прегледао и финансиска овлашћења уз овај буџет. У финансиским овлашћењима ми смо предвидели једну одредбу, да се не би дошло до дефицита, да се расходи имају чинити у границама остварених прихода. Ако се Суд буде држао тога начела израженог у финансиским овлашћењима, а ја сматрам да се мора држати јер је то Закон, онда ће се ипак и ако се приходи не буду остварили у предвиђеној цифри, избећи дефицит. Из тих разлога у име Буџетског одбора ја вам предлажем да овај буџет примите.

Говор г. Јована Гавриловића

О раду општинске управе уопште, као и финансиским приликама Београдске општине, говорио је детаљно одборник г. Јован Гавриловић:

Када смо пре две и нешто више година решењем надлежних фактора постављени као управа Општине београдске, ми смо сматрајући да не треба да чепркамо по прошлости, пропустили један моменат да подвучемо дотадашњи рад и да пред грађане изнесемо шта смо затекли у Општини београдској. Због тога смо ми, сматрајући да треба да идемо напред, на челу са нашим претседником, а не да се назад осврћемо, и пропустили тај моменат, који извесни наши противници хоће да искористе и да од тога праве ћар и политички капитал. Свесно, не презајући ни од каквих срестава и злобни што су морали неки раније а неки доцније да напусте ова места, они су сматрали да треба међу грађане да пусте једно море клевета и неистина како би се на тај начин дискредитовала општинска управа. На те клевете ми се нисмо обазирали, јер смо испитивали у своме раду своју савест и када смо нашли да наша савест одговара нашем раду и да смо исправно и савесно радили, ми нисмо хтели ни да мислимо шта ће о нама говорити они који кад би били испитивали своју савест не би могли бити на овим местима, на којима смо ми. Они су нам пророчали врло кратак живот у општинској управи. Тврдили су да смо неспособни да управљамо Београдском општином. Износили су много којечега што озбиљни људи не би смели да износе. Протекле су две године, како смо на челу општинске управе, без икаквог резиља и без икакве афере. То је доказ да се општинска управа на челу са њеним претседником старала и трудила да одговори својим задацима по најчистијој својој свести.

Ми смо господо, долазећи на општинску управу, затекли дугова од разних општинских управа око 650 милиона динара. Ми смо дошли на општинску управу онога момента када је привредна криза почела да тресе и Београд и Београђане. Ми смо дошли на општинску управу када су приходи општински и приходи грађана почели да падају. Ипак зато ми ево две године седимо у општинској управи. Ми нисмо отишли оним путем којим су ишле општинске управе пре нас. Старали смо се и трудили да не задужујемо више Општину београдску него да је одужујемо што је могуће више. Резултати нашега рада налазе се у овој књизи која је пред нама, и у којој су наши партијски шефови дали своју реч. Она је намењена широком публицитету београдских грађана. Из ових извештаја, који су оштампани, Београђани ће имати прилике да виде какав је био рад ове општинске управе за протекле две године. За ове две године како седимо овде, имали смо проширење атара Београдске општине, имали смо спајање са Београдом Земунске и осталих општина. То је проширење извршено по уредби донесеној од стране министра унутрашњих послова и сходно решењу Народне скупштине. По тој уредби о проширењу атара ми имамо још једину дужност, да овај буџет претресемо, да га гласамо и да изгласамо. После овога наступиће попуњавање и формација нове општинске управе те се, према томе, вечерас наш рад завршава, ми овде, овај општински одбор завршавамо овим радом своју функцију.

Господо одборници, ведра чела и поносно, усправнога стаса, заједно са претседником на челу ми имамо да погледамо грађанима Београда у очи и да им кажемо шта смо до сада урадили. Ми се господо, не само нисмо задужили него из редовних прихода, које је Општина имала, старали смо се и трудили да одговоримо свима обавезама, у колико се то могло, и да исплатимо на име ануитета по зајмовима у 1932 години равно 114,362.712 динара и да, тако исто, у 1933 години, поред свију незгода и поред све кризе, исплатимо динара 112,726.307. Када се ове две цифре, које се приближавају округлој суми од четврт милијарде динара, доведу у везу са свима осталим издатцима, који притискују Београдску општину, онда ће се увидети колико је напоран рад био и општинског суда и ове општинске управе.

Нека они који мисле да ће разним дошаптавањима и клеветама наћи некакав ћар и шићар буду уверени, да су београдски грађани свесни, и да они знају ко их је у Београдској општини претстављао, какав је њихов рад, и да ће према томе и ценити и оценити и своје критике управљати.

Ми господо, нисмо ни правили дугове, ни продавали централе, ми не правимо, поред ових исплаћених ануитета зајмове, ми смо само приморани да годишње издајемо 61 мил. динара швајцарским банкама на име отплате зајма и Друштву Снага и Светлост за 30 хиљада киловата часа електричне енергије. Када се ти издатци, поред свију осталих дугова саберу заједно са свима осталим издатцима, које је Општина приморана да даје да би уклонила беду од београдских грађана, онда ће се видети колико је напоран био рад да се све ово преброди а да ми можемо до овога резултата доћи.

Господо одборници, завршавајући вечерас, или сутра, или када овај буџет буде донет, свој рад у овоме периоду и у овој формацији имамо ведрог чела да одавде сиђемо, са уверењем да смо своју дужност извршили онако како треба да буде извршена од савесних, поштених и честитих људи.

Ја ћу гласати за овај буџет и молим вас да и ви то урадите. **(Бурно одобравање и узвици: Живео!)**

Реч г. др. Фридриха Попса

Обилну критику предлога буџета дао је одборник г. др. Фридрих Попс у следећем свом говору:

Господо Одборници, допустите да ја наставим онде где је стао мој предговорник г. Јован Гавриловић-Гачуља. Ја бих хтео да додирнем само предлог буџета који је данас пред нама и о коме ми имамо данас да дамо свој глас.

Општинска Управа поднела нам је предлог буџета у износу од 320 милиона динара. То је од прилике мање за 19 до 20 милиона него што је било предвиђено у прошлогодишњем буџету. Овај предлог претставља напредак у оном смислу да уштедимо и смањимо издатке и на тај начин олакшамо терете нашим грађанима. Ја сам, господо, имао прилике у одборској буџетској дебати, а и на конференцијама пре тога, да дам своје мишљење о начину израде самога буџета, па налазим да не би било потребно да то своје мишљење понављам и сада. Али иако овај буџет претставља један напредак ја не могу да будем потпуно задовољан са њим. Ја налазим да је општинска Управа требала да се постара па да учини још веће уштеде и да буџет смањи још више, с обзиром на данашње тешке финансиске прилике наших грађана. Верујем да општинска управа у том смислу није могла лако да се снађе, верујем да је она у погледу смањења персонала имала можда једну добру, можда једну племениту замисао према тим људима, али то је једини прави начин да се дође до циља. Ја ћу један пример само да наведем зашто сам изнео онакве идеје. Ми на пример у Техничкој дирекцији имамо 120 инжењера. Међутим, онда када су највећи технички радови извођени било је свега 80 инжењера. Значи да имамо једну трећину инжењера више, него што смо имали онда када су били радови у пуном јеку.

Општинска управа не може тако лако сада да се снађе у овој ситуацији и да овим људима, у данашњим тешким приликама, у данашњој тешкој кризи, покаже пут, да им откаже службу. Јесте, господо, то је лепа црта, племенити гест, лепа појава. Али, господо, ми се морамо упитати: како ћемо овако да изађемо на крај, докле ће овако да се иде и где ћемо ми стати са овом политиком нагомилавања особља у Београ. општини.

Господо, општинска Управа је у објашњавању својих побуда и овога буџета у буџетском одбору изјавила да ће се она старати да, према приликама и како се економске прилике и иначе прилике у земљи и у Београду буду развијале, терети општинског буџета буду смањени и да по могућству евентуалним непостављањем новога особља тај плус особља који ми имамо уопште, не говорим само о Техничкој дирекцији, него уопште о свему особљу, и кажем да на тај начин, не постављањем новога особља, евентуално смањи терете, који се појављују у буџету.

Ми се надамо да ће општинска управа наћи и могућности и прилике да у том погледу сукцесивно дође до тога циља и резултата и испуни она обећања, која нам је изнела и дала. Али се морамо уздати да ће општинска управа наћи пута и начина да овај стварни буџет данашњи смањи колико је могуће и да, по могућству, оствари онај предлог који је један од наших колега изнео, а то је

да буџет смањи у свима расходима са 10 до 15%.

Ја бих Вас молио да ми допустите да замерим што је општинска управа постигла ово смањење буџетских расхода на тај начин што је појединим установама, којима по мом мишљењу није требала ништа одузети, смањила дотације. Ја томе морам да замерим. Узмимо само субвенције. Материнском удружењу смањена је субвенција за 50 хиљада динара. Исто тако учињено је смањење још неким установама. Ја верујем да се и ту општинска управа држала идеје штедње и да је пропустила да пружи ону што је најпотребније. Сматрам да је општинска управа требала ову штедњу да управи на другу страну, а не код ових установа каритативних и добротворних, које врше службу општинску. Њима није требало смањити потпору која им је до сада давата. Напротив ја налазим да општинска управа није учинила неке ствари којима би се могло помоћи и којима би се могло омогућити лакше функционисање, а то је да привредне установе општинске тако организује да оне повећају своје приходе. То је у првом реду питање трамваја, осветљења и воде. Ми данас имамо трамвајски саобраћај који је врло жив, али који кад би се подигао, када би био снабдевен са новим колима трамвајским, и аутобусима итд., остварио би много веће приходе, био би много ефикаснији. Исто тако ми имамо читав низ улица које данас још немају воде, а којима се вода мора пружити. Пружањем воде повећава се и приход саме општинске управе. Са електриком стоји слично ствар. И зато, мислим, да би општинска управа требала у току ове године да уради оно што је пропустила сада при изради буџета и да на тај начин повећавајући приходе општинске управе омогући лакше финансирање општини.

Крај свих ових замерака нека ми је допуштено да кажем да сам их учинио у најбољој намери, и најискреније, и ја налазим да овај буџет, како је предложен јесте напредак за саму Београдску општину и зато изјављујем да ћу гласати за овај буџет.

Говор г. Павла Кара-Радовановића

Затим је добио реч г. Павле Кара-Радовановић. Г. Кара-Радовановић рекао је, измену осталог, и ово:

Драга браћо и пријатељи, много година пењао сам се на ову исту говорницу кад као одборник већине кад као мањине. Као одборник већине бранио сам буџет, а као одборник мањине нападао сам буџет. И у једном и у другом случају ја сам савесно вршио своју одборничку дужност. Али овом приликом морам признати, да је вечерашњи моменат и моје пењање на ову говорницу далеко теже но што је то прошлих година било. А теже је по томе што су финансијске прилике београдске овога пута далеко теже но што су икад биле и што у овоме садашњем одбору нема леве и десне стране но сви колико нас има припадамо данашњем политичком режиму и у општини и у држави. По мојем скромном мишљењу буџетску дискусију не треба заснивати на цифрама и доказивати да ли је двапута два четири — Решавањем буџета ваља да се јасно и гласно изрази мишљење општинске управе — рачунајући ту Суд и одбор — о комуналној политици; о овоме што је граду потребно и шта треба урадити па да град добије све оно што му је потребно. То мислим, господо, буџетска дискусија треба да испадне. Признајем да су садашње прилике такве да се у томе не може ићи докле би ваљало ићи. Али ћу ја ипак на своју личну и пуну одговорност, на неке ствари обратити пажњу меродавним чиниоцима и овде у општини и горе у држави. Наравно с молбом и жељом да у што потпунијој мери постигнемо циљ ради кога смо дошли у овоме дому и да оправдамо поверење дато нам за руковање општинским пословима.

И ја сам, као и вероватно и сви ви, синоћ добио овај пројекат буџета са овако и оволико огромним материјалом са којим је ваљало приказати и образложити буџет од више стотина милиона. Навикнут да савесно вршим своју одборничку дужност целу сам прошлу ноћ пробдио на читању и промишљању о свему ономе што нам овај буџет пружа. И кад сам све ово урадио ја сам дубоко зажалио што немам старијега, па да ми опали 25 по туру што сам дубоко стар узалуд провео ноћ неодморивши се од дневних напорних послова. А колико тек треба жалити господина финансијског директора, који је овај огроман материјал морао урадити и средити; а тек колико треба жалити сироту дактилографкињу Гордану, која је све морала искуцати без грешака и средити да све дође на своје место. А цео тај рад и директоров и Горданин показао је резултате, што рекли наша браћа Хрвати, набацане цифре за опсенити простоту.

По прочитању буџетског пројекта видео сам јасно и несумњиво да је овај буџет творевина силе тешких прилика у којима се данас налазимо. Молим да ми незамерите, јер ја говорим, као што већ рекох, у своје име и на своју пуну одговорност. Ваљало би да видимо ко је стварао узроке за данашње неповољне при-

лике у нашој општини и ко је крив што је до данашњих тегоба дошло. Али наш уважени г. Претседник много је пута изјавио са претседничког стола, да он не жели да губи време чепркањем по прашини прошлости. Као другови и ми смо се са њим сагласили и легли смо на посао, да што боље одговоримо своме позиву са врло мршавим средствима са којима смо располагали. Али ипак ја са овога места не само у име своје но мислим и у име свију вас, могу и хоћу да изјавим да ми непримамо на себе одговорност за велике тегобе у које је запала општина београдска кривицом других наших претходника. (Бурно одобравање и аплауз). Ми стојимо одговорни за послове које смо ми радили и које ћемо још радити док будемо овде у овоме дому седели и радили. За све своје послове примамо одговорност пред Београђанима, као и пред сваким који добронамерно хоће да наш рад изложи критици. А дање Бог — што ја искрено желим — да се Београђани ускоро на општинским изборима изјасне, одобравају ли рад данашње општинске управе и хоће ли јој и за убудуће поклонити своје поверење. Ми тај суд београдских грађана спокојно очекујемо и ради би били да што пре до њега дође.

После ових општих напомена, допустите ми господо, да се са неколико речи задржим на неколико ствари који сам и устао да говорим. Рекох већ да не треба да се толико осврћемо на по неке — ма и уочљиве ситнице — које нам се указују у овоме буџету. Ваља пређи на крупније ствари. Ваља да јасно и гласно без икаквога двоумљења истакнемо у овој буџетској дискусији, да се у Београдској општини не може и не треба водити политика каква се до сада водила. Ја сам недавно написао чланак у коме сам изложио, да Београд, као престони град, није само београдске општине, но једном добром половином државни. То и овде морам поновити. Београд је персонификација наше велике и уједињене Краљевине Југославије (Бурно одобравање и аплауз). И зато, господо, држава треба Београду да даје оно што је дужна давати за његово свестрано унапређење, као престоног града. Меродавни чиниоци из овога дома морају се једном испрсити пред државом и тражити од ње да и она врши своју дужност према својој престоници.. Морамо настојавати да држава Београд помаже у ономе што је дужна, а не да нас одмаже, као што је то до сада радила, бацајући на Београд и Београђане огромне терете, које је сама држава дужна да сноси за своје државне послове. (Бурно одобравање са узвицима: Живео чика Павле). Београд је био носилац оне велике, свете и узвишене идеје — ослобођење и уједињење читаве наше нације. Његови мудри државници на челу са нашим узвишеним Господаром (живео Краљ) припремили су све што је било потребно, да створе данашњу нашу велику и слободну Отаџбину. Београд — његови трговци, занатлије, радници, чиновници, мали службеници и сви остали грађани давали су и последњу своју пару само да створе велико дело народног ослобођења и уједињења. И, према овоме, Београд је био у праву да очекује да ће му се велика држава којој је он глава на достојан начин одужити, те да и Београд после страхота које је преко своје мученичке главе претурио, доживи благодети срећнијега живота. Међутим десило се обратно. Београд не само што није помогнут да се подиже, него је ометан у својем подизању од онога, који је позван да га у општем интересу свесрдно помаже. (Бурно одобравање и узвици тако је). Београду су натурене многе дажбине државне које други градови у нашој земљи не сносе нити су им натурене. Београд читаве милионе за државне потребе сноси, што је дужна да сноси држава, као што их сноси у осталим градовима. Са милионима које нам држава сваке године неправедно узимље, Београд би могао сам себе да подиже и да уређује онако како његова потреба изискује. Овој се неправди ваља што пре учинити крај и да држава што пре почне да Београду даје оно што је дужна давати, а нарочито да му што пре скине државне терете неправедно му натурене. (Одобравање). Из овога предлога буџета јасно се види, да он није оно што би требало да је и што ми желимо; да он није оно што је Београду потребно али не нашом кривицом, него кривицом прилика у којима смо. Ни милионити део овај буџет није од онога што би ми желели да буде. Ми би хтели буџет у коме би имали довољно средстава, да Београд, као престони град, добије све оно што му је потребно и што имају његови другови у осталим великим државама у свету. То би ми желели, али тога на жалост нема. По мојем мишљењу, у Београдској општинској политици мора се поћи другим путем, који има не само да нас води но и да нас одведе коначном и жељеном успеху. Морамо најодлучније настојавати да се са Београда скину терети натурени од стране државе и да их држава прими на своја леђа, јер су њена леђа далеко јача, као веће заједнице; и она их

лакше може подносити. Ми тим путем морамо поћи да постигнемо циљ, који мора имати сваки престони град и његова општинска управа, без обзира на који начин овде дошла. — Ви знате, господо, да се сваки човек у својем пословању нада да да сваке године постиже напредовање и да осећа благодети од својега напорног рада. Међутим ми смо доживели страшну појаву. Доживели смо оно што нисмо желели и што је контра ономе што сваки човек у својем пословању очекује. Доживели смо да после толикога низа година, нашему службеноме особљу, које са нама сарађује, место да их за заслужни рад наградимо, да им овим буџетом смањујемо иначе злеуду плату за њихов марљив и напоран рад. Ја овде на овоме месту и овом приликом морам да изјавим своју дубоку жалост што смо овај страшан моменат дочекали. Али сем тога жаљења ништа више не могу учинити, да се ствар на боље измени, јер сам сламка међу вихорове и у теснацу кроз који се мора проћи. Ми немамо другога излаза, већ хтели не хтели морамо примити предложени буџет, но с тим да се постарамо ми или они који на наше место дођу, да се постарају, да се прилике измене и да се у првоме идућем буџету исправи неправда, која је, по сили прилика, учињена службеном особљу овим буџетом.

Као што знате, господо, ја сам првога дана кад смо се заклели и отпочели рад тражио да се приступи решењу најважнијега питања у комуналној политици; да се реши на здравој основи чиновничко и службеничко питање Београдске општине, без којега решења не може општина имати реалан буџет. Тражио сам да се утврди број службеничких места; за свако место квалификација, да за свако место одреди награду, да особље обезбеди, те да оно легне на посао; да му ова установа омили, као што сваки домаћин воли свој дом. Али су и то неке прилике омеле. Али хвала Богу долази нови Закон о градским општинама и он ће и ово чиновничко-службеничко питање решити, те да у будуће не буде остављено на милост општинским управљачима и да сваку промену општинске управе чекају као јагње касапски нож. Ја, а мислим и сви остали моји другови, радоваћемо се, ако се ово питање што пре и што праведније реши.

Ја сам напоменуо да је безпредметно у овим приликама осврнути се на појединe буџетске позиције. Али се ипак са неколико речи морам осврнути на извесну позицију буџета претседништва општине. Као што већ рекох, ми морамо да радимо не како би желели, но како морамо. Висте ваљда слушали за ону причу како је један богаташ у својој занешености изашао пред црквом и просјацима изделио све што је имао, па после и сам сео у ред просјака, да и њему други деле. Чини ми се да би се ова прича могла применити на извесну позицију буџета претседништва општинског. Буџетом је предвиђено да општина даје субвенцију појединим друштвима и установама. Ми смо то чинили сваки пут; али овога пута надазим да није требало и да се и саме те установе, односно њихови управљачи, са тим у души не слажу. Јер одузимати и смањивати принадлежности својем службеном особљу, па са тим чинити милостињу и доброчинство, сматрам да би требало да то буде недопуштено. Познато је да ко проси не дели, и општина не чини хумано дело кад својем службеноме особљу смањује и онако мале принадлежности, да даје субвенцију другима. Ја лично, а мислим и сви ви моји другови, дубоко жалимо што нисмо у могућности да свима означеним друштвима и установама дамо на име помоћи од сто хиљада па до милион динара. Зато сам мишљења, да за ову годину не би требало дати те субвенције, а смањивати принадлежности особљу. Јер иако би овако остало, онда би те субвенције у суштини својој дали службеници Београдске општине смањивањем својих принадлежности, а не и никако општинска управа. Било би и боље и корисније, да се са смањивањем принадлежности службеника, изгради вода у многим улицама које немају воду, но да се даду као субвенција, јер се без воде не може живети. Најзад, господо, не треба да се варамо. Београд опада. Општ. управа мора уверити све надлежне чиниоце, да је потребан свестрани напредак Београда. Београд данас живи искључиво од својих сиромашних грађана. Његова трговина и занатска радиност спали су на најситније детаљисте, а ту нема живота за престони град. Бог је дао сва преимућства Београду и за велику трговину, и за јаче занатство и за, ако хоћете, и највећу индустрију, јер се налази на сучељавању две пловне реке, једна од светског значаја, а друга наша домаћа. Па онда налази се на железничким чворовима са чега је приступачан свима деловима света. Па и ако је овакав природан положај Београда, он нема, готово никакву индустрију, док је имају многи наши сиромашнији градови са слабијом околином и слабијим условима за трговину и индустрију. Ми морамо настојавати и то треба да бу-

де дух наше општинске политике, да се у атару београдске општине подиже индустрија за наша домаћа тржишта, јер без тога Београд не може напредовати нити се становништвом увећавати. Ми до сада нисмо имали средства да помажемо развитак индустрије. А сад проширењем атара имамо могућности да омогућимо подизање индустрије у околини Београда. Проширењем атара Београд. општине пружена је могућност београ. општинској управи; да врло издашно потпомаже подизање индустрије у својем атару. У проширеноме атару наша је општина добила огромне комплексе општинског земљишта особито подесног за подизање индустрије, све крај воде у непосредној околини Београда — Овча, Борча, Вишњица, Макиш итд. — Ми морамо давати за подизање индустријских предузећа бесплатно потребно им земљиште, не само за фабрична постројења но и за радничке станове. Уз то морамо давати и бенефиције у води, осветљењу и погонској снази за моторе, као и све остале олакшице потребне за развитак предузећа. Оваква наша помоћ за подизање индустрије ишла би, за свако појединачно предузеће, на читаве милионе. А у сваком случају онолико колико би предузетник имао да уложи свога капитала за само подизање предузећа. Сем тога и држава својом сваобраћајном тарифском политиком имала би да помаже подизање индустрије у атару Београдске општине. За извесан низ година морале би се давати врло осетне повластице, како за довоз сировина, машина, алата и осталих потреба, тако и за разношење производа по домаћим тржиштима. То је држава дужна да учини своме престоном граду, као глави читавога Краљевства и наше нације. Мора се предузети све што је потребно за привредно подизање Београда. (Бурно одобравање и аплауз). — Мислим да није право ни за општину корисно, што је предвиђена такса на животне намирнице месарских производа подједнака, како за намирнице које узимају економски јачи, тако и за намирнице које купују економски слабији. Било би право, а за општину без штете, ако би нешто више оптеретиле намирнице, које троше имућнији домови, а са свим ослободиле оне намирнице које једе сиротиња. Ако се хоће то се може изменити и желео би да се то учини. Процењивајући прилике у којима смо, нама ништа друго не остаје већ да буџет примимо овакав какав је. Ово у толико пре што су га, поред наших стручњака прегледали и до ситница претресли и наши тако високо постављени наши београдски посланици, чију ми политику у општини и спроводимо како то изискују и општински и државни интереси. Примајући овај буџет ваља да на себе примимо и обавезу да док будемо овде седели и радили свој рад и своју политику упутимо правцем, који сам у најкраћим потезима додирнуо у своме говору. А уверен сам, да ће нас у свакоме добром и корисном раду за свестрани напредак Београда, помагати врло енергично и наш узвишени Краљ, који дано-ноћно бди над свима пословима у нашој земљи, па и над пословима у нашој београдској општини. (Бурно одобравање са узвицима живео наш Краљ и Његов узвишени Дом). Високи државни функционери признали су, да су нам са извесним теретима учинили неправду и сами су похитали да нам неке терете скину. Та је политика праведна и њу изискују општи и свестрани интереси наше слободне и уједињене Краљевине Југославије. (Бурно одобравање и узвици живео!).

Пошто се више нико није био јавио за реч, прешло се на гласање буџета у начелу. Гласало је 35 одборника и сви гласали за.

Претрес у појединостима

Када се прешло на дискусију у појединостима г. Павле Кара-Радовановић покренуо је питање унапређења и регулисања особља у одељку за штампу.

Потпретседник г. В. Лазаревић дао је обавештење да се нова звања не могу вршити кроз буџет, већ се морају вршити путем промене статута.

Г. Кара-Радовановић је, даље, предложио да се за ову годину из буџета бришу све субвенције, изузев 40.000 дин. за сиромашне студенте чији су очеви погинули у одбрани Београда. Кад општина смањује принадлежности својим службеницима, значи да није у могућности да даје ни субвенције појединим друштвима.

Потпретседник г. В. Лазаревић одговорио је да је ситуација финансиска у општини заиста тешка, али се извесне установе ипак морају помагати новчано, макар и са смањеним сумама, јер многе од њих врше функције које би иначе општина морала да врши.

Проф. г. Коста Тодоровић упозорио је на извесна повећања личних и материјалних издатака код појединих партија и тражио обавештење да ли су то нова постављења. Моли да се задржи чиновништво и персонал којим општина сада располаже, да се не чине редукције, али да се нова постављења не врше на рачун материјалних расхода.

Потпретседник г. В. Лазаревић изјавио је да општински Суд не жели да попуњава у току ове године нове чиновнике. Повећања на појединим партијама долазе услед тога што

се чиновници размештају из појединих одељака у друга и што се предвиђају она лица која су већ ушла у администрацију посредним путем.

Одборник г. Момир Митровић тражио је укидање места директора Општег одељења, пошто то место стоји непопуњено већ две године.

П.претседник г. В. Лазаревић одговорно је да је то место потребно сачувати у буџету, јер се новим законом о градовима укида положај кмета-правника, и потребно је имати директора који ће руководити целокупним радом у Општем одељењу.

Г. др. Коста Тодоровић такође је за то да се укине место директора Општег одељења и изјавио је да гласа против буџета тога одељења због повећања од 430 хиљада динара.

Код буџета Судског одељења г. др. Коста Тодоровић био је противан додељивању функционог додатка особљу које га досада није уживало и које ради канцелариски посао, јер се истовремено смањују теренски додатци инжињерима, који су прошле године већ смањени са 40%.

П.претседник г. В. Лазаревић дао је објашњење да је функциони додатак особљу смањен за 40—45% у укупној цифри, док је додатак инжењерима смањен само 25%.

Одборник г. Мих. Стефановић заступао је мишљење да правници, можда, више излазе на терен од инжињера; док ови излазе само лети, правници излазе и зими и лети.

Г. др. Коста Тодоровић молио је да ово објашњење г. М. Стефановића уђе у записник, изјављујући да гласа против буџета Судског одељења.

Када се прешло на дискусију буџета Дирекције за социјално и здравствено старање г. др. Коста Тодоровић је говорио о раду дечије установе „Кап млека". Излажући њен значај г. др. Тодоровић је пледирао да јој се не смањује помоћ која јој је давана.

П.претседник г. В. Лазаревић одговорио је да Општина даје овој установи 40.000 динара и једног лекара. Смањена је субвенција и Материнском удружењу, које је такође хумана установа, па се морала смањити и овде.

Г. др. К. Тодоровић изјавио је да гласа против буџета ове дирекције.

Г. Момир Митровић предложио је да се пијачни одељак претвори у отсек, пошто по обилности овога свога познавања и по приходу који даје то заслужује.

П.претседник г. В. Лазаревић одговорио је да ће се то питање морати регулисати новим статутом.

Буџети Техничке дирекције и Дирекције трамваја и осветљења примљени су без веће дискусије, а тако исто и финансиска овлашћења, па је претседник г. Милутин Петровић ставио буџет на коначно гласање. Гласало је 28 одборника и сви су гласали за.

Величина овогодишњег буџета

Изгласани буџет износи укупно 320,630.759* динара. Расходи су подељени овако: редовни материјални 216.387.107 дин.; ванредни материјални 20,941.456 и лични расходи 83,302.196 динара.

Према прошлом буџету саданји је мањи, и то за 18,983.023. Ово смањење износи за: редовне материјалне издатке 481.979; ванредне материјалне 86.544 и за личне 18,983,023 динара.

* Буџет је у Министарству финансија, приликом одобравања, повећан на 334,514.171 дин.

Заклетва новог Општинског одбора

Законом о проширењу атара Београдске општине предвиђен је нов Општински одбор од 75 чланова, а у њега улазе и претставници припојених насеља Земуна, Вишњице, Миријева, Малог и Великог Мокрог Луга, Кумодража, Јајинаца, Ресника, Кнежевца, Жаркова, Железника, Бежаније, Борче и Овче.

Решењем господина Министра унутрашњих дела од 27 јула т. г. именован је тај нови одбор проширеног атара Општине града Београда. У њему су остали скоро сви чланови старог Општинског одбора као искусни и истакнути радници на пољу комуналне политике. Поред претставника 14 припојених општина, ушли су први пут у нови одбор десетак такође врло истакнутих јавних, интелектуалних и комуналних радника Београда.

Заклетва новог Општинског одбора

10 августа т. г. извршена је свечана заклетва чланова новог Општинског одбора. То је у исто време била и пета редовна седница одбора Општине града Београда за 1934 годину.

Док су и све одборничке клупе, као и обе галерије, биле пуне, за столом претседништва седели су претседник г. Милутин Петровић, потпретседници Васа Лазаревић и Добросав Богдановић и кмет-правник г. Добривоје Вујић.

Седницу, која је имала врло свечан карактер и историски значај, отворио је претседник г. Милутин Петровић.

Деловођа Одбора г. Божа Павловић прочитао је решење господина Министра унутрашњих дела којим се именују нови општински одборници:

Решење г. Министра унутрашњих послова о разрешавању старих и постављању нових одборника Општине града Београда

На основу § 1 Закона од 22 новембра 1929 године о измени Закона од 6 јануара 1929 године о измени Закона о општинама и областним самоуправама и § 73 Финансиског закона за 1934/35 годину

Решавам:

I Разрешавају се одборничке дужности одборници Општине града Београда:

Анђелковић Стојадин, грађевинар; **Беловић Александар**, трговац; **Бркић Душан**, трговац; **Викторовић Јован**, апотекар; **Вукашиновић Божидар**, адвокат; **Гавриловић Јован**, трговац; **Гавриловић Радојко**, трговац; **Граовац Михаило**, индустријалац; **Динић Аца**, трговац; **Доганџић Војислав**, столар; **Душмановић И. Владимир**, адвокат; **Ђорђевић Милосав**, хотелијер; **Ђорић Бора**, трговац; **Живковић Живко**, месар, **Кара-Радовановић Павле**, новинар; **Матејић Драгиша**, индустријалац; **Маторчевић Живко**, трговац; **Ђурић Михаило**, трговац и потпретседник Трговачке коморе; **Милошевић Драгољуб**, абадија; **Митровић Момир**, трговац; **Николић Михаило**, кафеција; **Николић Ђ. Никола**, трговац; **Поповић Бранко**, професор Универзитета; Др. **Попс Фридрих**, адвокат; **Сасо Сима**, пензионер; **Симић Воја**, штампар; **Сокић Милић**, инжењер; **Солдатовић Јеша**, трговац; **Сретеновић Јоца**, пензионер; **Станковић Илија**, хотелијер; **Стефановић Михаило**, адвокат; **Стојадиновић Драгослав**, адвокат; **Стојановић Милан**, ташнер и претседник Занатске коморе; **Тодоровић Н. Коста**, професор Универзитета; **Фирт Алберт**, електричар; Др. **Шаховић Ксенофон**, професор Универзитета; **Шуменковић Никола**, кафеција; **Старчевић Бранко**, трговац; **Демајо Самуило**, адвокат; **Живковић Миливоје**, чиновник Народне банке; **Коен Менахем**, трговац; **Костантиновић Живко**, инспектор Мин. соц. пол. у пензији; **Павићевић Јован**, трговац, и **Терзић Петар**, трговац, — сви из Београда.

II За одборнике Општине града Београда постављају се:

Анђелковић Стојадин, грађевинар из Београда; **Атанацковић Цветко**, економ из Великог Мокрог луга и бив. претседник Општине вел. мокролушке; **Беловић Александар**, трговац из Београда; **Др. Благојевић Никодије**, лекар из Београда; **Богдановић М. Милан**, пензионер из Београда; Др. **Брандајс Лав**, адвокат из Земуна; **Бркић Душан**, трговац из Београда; **Весковић Вићентије**, обућар из Београда; **Викторовић Јован**, апотекар из Београда; **Вукашиновић Божидар**, адвокат из Београда; **Гавриловић Јован**, трговац из Београда; **Гавриловић Радојко**, трговац из Београда; **Граовац Михаило**, индустријалац из Београда; **Дамњан Крста**, економ из Овче и бив. претседник Општине овчарске; **Демајо Самуило**, адвокат из Београда; **Динић Аца**, трговац из Београда; **Доганџић Војислав**, столар из Београда; **Драгичевић Лазар**, економ из Бежаније и бив. претседник Општине бежанијске; **Драгутиновић Слободан**, претседник Удружења Гостионичара у Земуну; **Душмановић Владимир**, адвокат из Београда; **Ђаковић Светозар**, инжењер из Београда; **Ђорђевић Милосав**, хотелијер из Београда; **Ђорић Борислав**, трговац из Београда; **Ђурић Михаило**, трговац и потпретседник Трговачке коморе из Београда; **Живадиновић Божидар**, архитекта из Београда; **Живковић Живко**, месар из Београда; **Живковић Јоца**, економ и бив. претседник Општине јајиначке; **Живковић Миливоје**, чиновник Народне банке; **Живојиновић Танасије**, економ из Ресника и бив. претседник Општине ресничке; **Зрнић Ђорђе**, стаклар из Земуна; **Јовановић Драгослав**, судија из Београда; **Јоргићевић Димитрије**, економ из Малог Мокрог Луга и бив. претседник Општине мало-мокролушке; **Кара-Радовановић Павле**, новинар из Београда; **Кнежевић Васа**, индустријалац из Београда; **Коен Менахем**, трговац из Београда; **Костантиновић Живко**, инспектор Мин. соц. политике у пензији из Београда; **Крезић Коста**, економ из Кнежевца и бив. претседник Општине кнежевачке; **Лазић Сретен**, економ из Мириједа и бив. претседник Општине мириједске; **Лудошан Жива**, економ из Борче и бив. претседник Општине борчанске; **Марковић С. Милорад**, земљорадник из Земуна; **Матић Живко**, трговац из Београда; **Маторчевић Живко**, трговац из Београда; **Милошевић Драгољуб**, абадија из Београда; Др. **Милутовац Војислав**, лекар из Београда; **Митровић Момир**, трговац из Београда; **Мозер Бруно**, винарски трговац из Земуна; **Николић Михаило**, кафеција из Београда; **Николић Ђ. Никола**, трговац из Београда; **Огњановић Спасоје**, економ из Жаркова и бив. претседник Општине жарковачке; **Павићевић Јован**, трговац из Београда; **Панић Живан**, економ из Железника и бив. претседник Општине железничке; **Петровић Јован**, инжењер и индустријалац из Земуна; **Петровић Б. Коста**, економ из Земуна; Др. **Попс Фридрих**, адвокат из Београда; **Пупић Ђорђе**, адвокат из Београда; **Савковић Илија**, адвокат из Београда; **Сасо Сима**, пензионер из Београда; **Симић Воја**, штампар из Београда; **Смиљковић Михаило**, кафеција из Вишњице и бив. претседник Општине вишњичке; **Сокић Ми-**

лић, инжењер из Београда; **Солдатовић Јеша,** трговац из Београда; **Спишић Лав,** пензионер из Земуна; **Сретеновић Јоца,** пензионер из Београда; **Старчевић Бранко,** трговац из Београда; **Стефановић Михаило,** адвокат из Београда; **Стојадиновић Драгослав,** адвокат из Београда; Др. **Стојаковић Сава,** јавни бележник из Земуна; **Стојановић Радомир,** економ из Кумодража и бив. претседник Општине кумодрашке; **Терзић Петар,** трговац из Београда; **Тодоровић Н. Коста,** професор Универзитета из Београда; **Ћирковић Бранислав,** апотекар из Београда; **Фирт Алберт,** електричар из Београда; **Хаџи-Ристић Александар,** адвокат из Београда; Др. **Шаховић Ксенофон,** професор Универзитета из Београда, и **Шуменковић Никола,** кафеџија из Београда.

27 јула 1934 године
Београд

Министар унутрашњих послова,
Жив. А. Лазић, с. р.

После тога је архијерски намесник за град Београд, г. Никола Божић, извршио свечани чин заклињања, и на крају упозорио општинске одборнике на светињу заклетве: Дај Боже да свака ваша седница донесе плода и користи нашем милом и драгом Београду! завршио је стари свештеник.

Католички жупник заклео је једног католичког одборника г. Др. Лава Спишића. Три одборника сефардског реда (г. г. Сима Сасо, Самуило Демајо и Менахем Коен) и два одборника ешкенаског реда (г. г. Алберт Фирт и Лав Брандајс) Мојсијевске вероисповести такође су се заклели пред својим свештеницима.

Говор претседника г. Милутина Петровића

После извршене заклетве, претседник Београда г. Милутин Петровић поздравио је нове одборнике, одржао је један програмски говор, у коме је, између осталог, рекао:

Са свечане седнице Одбора Београдске општине: Заклетва нових одборника

Господо Одборници,

Законом о проширењу атара Општине београдске од 29 марта ове 1934 године истекао је мандат наименованог старог општинског одбора. Доношењем буџета завршен је плодан и успешан рад тога одбора. Решењем Министра унутрашњих послова од 27 јула 1934 године именован је нов одбор, који је надлежан за нову територију Београдске општине. Општински суд честита од свег срца то високо одликовање и поверење које је вама указано!

Као што су прошлом општинском одбору и Суду били претстојали нарочити послови, који су произилазили из датих прилика, тако и новом одбору, данашњој општинској управи, претстоје нарочити задаци, који истичу из буџета појединих саставних делова Београдске општине до сада самосталних, и новог Закона о градовима.

Први и основни задатак наше управе је: да, извршујући садање посебне буџете, припреми све што је потребно да се за идући буџетски период створи један буџет, буџет који ће важити за целу нову територију.

Други задатак је: да се у припреми за изборе општинске управе, предвиђене законом о

градским општинама, постигне такав резултат, који ће дати грађанима довољно могућности да за тај свој врло важан грађански изборни акт имају што објективније политичко мерило како у погледу постављених комуналних програма тако и у погледу истакнутих личности за њихово извођење. Треба зато, нашим радом, омогућити грађанима целокупне територије да добију што јаснију слику и оријентацију о свима задацима и могућностима не само појединих места већ целокупног Београда у његовом новом обиму. Треба на време да буду упознати и проучени сви проблеми, и, да се унесе сав потребан активитет у остваривање оних многобројних задатака који се сами по себи намећу из нове структуре наше Општине.

Те задатке је у толико лакше остварити што нови одборници готово сви долазе са вођења комуналних послова. Проблеми комуналне политике њима нису непознати нити им недостају реални и објективни погледи на могућност остваривања разноврсних задатака. То знају и стари, опробани и верни сарадници у непосредним радовима у Београдској општини; то знају и сви нови сарадници из места, која су до сада имала своје посебне комуналне програме, посебну комуналну политику. Данашњи рад наш није, у ствари, ништа друго до наставак рада старих одбора. Само под једним широким видиком и са једног новог политичког становишта.

До сада су постављани проблеми комуналној политици, и до сада су решавани задаци који су из њих истицали, али све то у једном мањем обиму, у једном ужем видокругу. Локални месни интереси били су при томе пресудни. И даље остаје и она воља и онај активитет, који су и до сада, успешно, и на добро грађана радили на општинским пословима. Али ни мотиви ни циљ тих акција нису више локални посебни интереси, већ се мора полазити са гледишта целине, са гледишта целокупног Београда, онако како га је нови Закон ограничио. Сви посебни интереси, сви засебни моменти уступају места интересу Београда, престонице Југославије, заједничког града свих нас. И Општинска управа исто онако, као што ни до данас није у своме раду фаворизирала ни један крај града, ни један ред грађана, већ јој је увек лебдела пред очима она велика линија, којом има да тече развитак наше престонице, јавног и социјалног живота у њој, исто тако она има и у будуће — а Београд с правом то захтева, чини од тога једну императивну дужност за све нас целокупну општинску управу — да у свом посматрању и у свом раду гледа све проблеме са највише могуће тачке новог и великог Београда.

Нови Београд, у свом новом пространству једна је синтеза. Његова основна структура није промењена али је добила нове моменте, нове задатке. Нови атар Београда има да омогући престоници Југославије: да се развије, да постане у истини престоница једне државе, пуне снаге и развитка, једног народа који је препун снажних замаха и активности. Нови Београд хоће да остане не само достојна престоница Југославије, снажни економски, културно напредни и водећи град земље, већ и град социјалног благостања, социјалног спокојства.

За све то дају му подлогу могућности нови атар, његово ново пространство. Престоница данас не само да је проширила своју територију на три старе области, симболизујући на тај начин јединство, један микрокозмуз Југославије, већ је уз градове обухватила и села, као да је хтела да каже: у овом јединству, у овој солидарности градских и сеоских интереса лежи наша будућност, лежи онај извор економске и социјалне динамике Београда. На овој општинској управи лежи дужност да ту синтезу села и града учини што лепшом, по интересу престонице што повољнијом. Нека Београд буде онај велики иницијатор за уздизање села на један висок културни и економски ступањ, на један ниво који ће бити углед свима осталим градовима.

Ми смо данас једно са Земуном, градом који је и у прошлости кад се Београд, под врховним вождом Карађорђем ослобађао од Турака, указивао сву братску љубав, не само то, већ и ефикасну помоћ са Земуном, који је кроз целу историју имао саосећања за дане радости као и жалости у којима се Београд налазио, са Земуном од кога су нас до сада Сава и Дунав одвајали, а који ће од данас да нас спајају у једну нераздељиву целину. Мост „Краља Александра" на Сави је она братска рука која са железничким мостом стеже Земун на братске груди Београда. Земун више није сам, то није више мали провинцијски град, већ стиче ту част да постоје органски део престонице Југославије. Тај братски загрљај омогући ће да убрзамо наш развитак и постанемо велика престоница велике Југославије.

И ви остали из Железника, Жаркова, Ресника и осталих места околине Београда са ове стране Саве и Дунава, где се рађају Чарапићи и Војводе Степе, чија је судбина и у прошлости била тесно везана са историјом Београда, који сте имали великих заслуга и за слободу Београда, и за његово снабдевање животним намирницама и за његов бројни прираст; и ви из Бежаније, који се понова враћате на недра онога града који је и вас и све крајеве са оне стране братски волео и био готов за сваку жртву за ваше ослобођење и ви из Овче и Борче који сте са нама спојени преко плавог Дунава Панчевачким мостом, сви ви, са нама, спојени смо се данас у један велики венац, који има да стоји као најлепша дијадема око главе наше Отаџбине, наше велике и нераздељиве Југославије.

Господо одборници,

Не заборавимо да имамо да радимо, да служимо, да се истрошимо у акцијама за један град чији је први грађанин Његово Величанство Краљ Александар, који је увек, пре свих, изнад свих, стизао и налазио и воље и разумевања и времена да помогне наш град у његовом развијању, да помогне сваку акцију у корист њених грађана, у корист престонице. На нама свима лежи да се покажемо достојни те високе пажње.

Господо одборници,

Нека у нашем раду мотив буде љубав, нека нам пред очима лебди увек интерес Београда, и нека будемо свесни да радећи савесно, предано и марљиво, ми радимо за Београд, престоницу Југославије, постајемо неимари велике будућности нашега града, наше Отаџбине.

Београд треба, он мора да постане напредан град задовољних грађана.

Желим свима нама срећан рад и нека нам први почетак тога рада буде изражен у топлој молитви за здравље и срећу Краља и Отаџбине и у снажном узвику:

Живео Краљ!

Живела Југославија!

Живео нови Београд!

Говор господина претседника, који је више пута прекидан громким узвицима целог одбора: **Живео Краљ,** поздрављен је једнодушним и дугим аплаузом.

Говор г. Јована Гавриловића

У име свих одборника говорио је и одговорио претседнику дугогодишњи одборник г. Јован Гавриловић-Гачула:

Господине Претседниче,

Поздрав који сте као Претседник Београдске општине, упутили нама новонаименованим Одборницима Општине града Београда, испуњава нашу душу задовољством.

Још од онога историског дана, када је се радоначелник славом увеличане *Династије Карађорђевића Неумрли Вожд Карађорђе*, са једном шаком својих другова без оружја и без муниције, али са јуначким срцима у грудима подигао да ослобађа и Србију и Београд, па све до данашњег дана, ниједном Општинском одбору Београдске општине, није учињена већа част нити му је стављена већа дужност; него што је та част учињена овоме Општинском одбору.

Ми смо Господине Претседниче свесни и те части која нам је учињена, и дужности, која се као Одборницима Општине Београдске самим положајем намеће. Ми ће мо се старати и трудити, да учињену нам част оправдамо и да својој дужности како треба најсавесније одговоримо.

И ми, који смо до сада били сарадници Суда, и наши новонаименовани другови из свију присаједињених крајева, прожети смо једном и истом идејом; да са своје стране учинимо све, како би припомогли да Београд Престоница Југославије буде подигнут, и културно, и социјално и економски у толикој мери да у истини буде као Престоница, водећи град и метропола целе Југославије.

У нашој сарадњи Господине Претседниче, Суд Општине Београдске неће оскудевати. Уверени да ћемо најбоље послужити народу Краљу и Отаџбини, као и да ћемо најбоље одговорити својој дужности и према Општини београдској као њени Одборници, и према грађанима Београда као његови заступници ако будемо вршили своју дужност онако како се то од нас као савесних и исправних грађана тражи. Ми ћемо се старати да тој дужности одговоримо у најпотпунијој мери.

Свако настојање Општинског Суда, које се буде кретало у интересу Општине београдске, Београда и грађана Београдских, биће од наше стране својски прихваћено и потпомогнуто. У колико рад Суда у овоме правцу буде интезивнији у толико ће и акција Општинског одбора у помагању Суда бити јача и ефикаснија.

Стараћемо се, да са Судом испунимо први задатак новог Општинског Одбора, те да за идућу годину донесемо једнообразан буџет за целу територију Општине београдске. Тај буџет треба да је израз правога стања Општинских финансија. Он има да буде распоређен онако како то захтевају интереси целокупног београдског грађанства. *У изради тога буџета ставићемо Суду на расположење и све потребне податке и сву добру вољу, рад и труд, да тој дужности одговоримо по најбољој својој савести.*

Исто тако припомоћи ћемо Суд и свом својом снагом и свом својом енергијом, да се и други задатак овога Одбора у целости испуни.

Ми ћемо у овој својој изјави у погледу испуњења другог задатка бити мало јаснији.

Новим Законом о градовима од 25 јула т. год. који добија обавезну силу и снагу на дан 25 септембра предвиђен је пут и начин, како се има вршити избор нове Општинске управе.

Вршећи и у овом погледу најсавесније своју дужност ми ћемо уложити све своје напоре заједно са Судом да тај задатак буде извршен најсавесније како би се, када за то буде дошло време, и овај посао обавио онако како то од нас очекују сви београдски грађани који ће тада бити позвани да наш рад цене.

Али наша настојања и наш рад неће се у погледу само ове две дужности уставити.

Ми ћемо сви уложити све своје знање и сав свој труд да Општинском Суду припомогнемо у извршењу његовога тешког задатка. Он може свакада рачунати на пуну помоћ и сарадњу по свима питањима како на оне своје досадање сараднике тако и на све остале Одборнике, били они из Земуна, Бежаније, Железника, Овче, Кумодража итд. јер смо ми сви прожети једном идејом да учинимо све да Београд у истини буде Престоница достојна дивљења, *а која иду у корист Општине београдске и њених грађана,* исто тако ћемо испитујући сваки рад Општинског суда енергично устати противу свега онога што би по нашем мишљењу било противу интереса Београдске општине и београдских грађана па ма од кога то долазило, јер сматрамо

да само тако одговарамо и својој дужности и својој савести.

Ниједног тренутка Господине Претседниче, ми нећемо смести са ума, да се трошимо у акцијама за унапређење једног града, чији је први грађанин *Њ. В. Краљ Александар.*

Многобројни племенити гестови нашега узвишеног Господара Његовог Величанства Краља Александра Карађорђевића да притекне у помоћ Београдској општини у по Општину тешким моментима најубедљивије доказују, његову жарку љубав према Београду и београдским грађанима.

Дубока поданичка оданост и бескрајна љубав Београђана према Њ. В. Краљу и Краљевском Дому биће му једина награда за сва добра која чини Београду.

Прихватајући Вашу изјаву означену у завршетку исте, и ја сматрам за своју најсветију дужност да завршим у име својих другова — одборника — и себе ову изјаву са топлом молитвом и узвиком:

Живео Краљ
Живео Краљевски Дом
Живела Југославија
Живео Београд.

Крај говора г. Гавриловића пропраћен је једнодушним поклицима Њ. В. Краљу, Југославији и Београду.

У име југословенског Земуна

У име југословенског Земуна, који је срећан што се братски спојио са Београдом и тако остварио свој вековни идеал, говорио је нови одборник Др. Лав Спишић, ранији подначелник Земуна:

— У часу, када се састаје прво општинско претставништво велике престонице Југословенске краљевине, рађају се пред мојим очима светли и велики моменти наше националне прошлости, подвизи, напори и жртве поколења великих народних неимара, који су се кроз векове патили и борили и својим делима створили велику слободну отаџбину.

Диван сан одсниван у прољетним данима постао је стварност у јесењим данима мога живота.

Идеално патриотска жеља, која је у тадање доба само у сну могла своје остварење очекивати, данас постаје јава, данас је то истина.

Овај диван сан, који се је сада претворио у истину, јесте моје именовање одборником престонице велике Југославије.

До крајности патриотски раздраган у души, угодно сам присиљен да по диктату те и такове душе у овом хисторијском моменту следеће изјавим:

Ја ћу се и на овом положају руководити пре свега тезом, да служим националној и државној мисли Југословенској у смислу прокламације Његовог Величанства Краља од 1 децембра 1918 и Његовог Манифеста од 6 јануара 1929 и трудећи се око задовољења комуналних потреба, помоћићу Краљевску владу и претседништво општине у свим напорима који иду за добро и напредак Краљевине Југославије и нашег Београда.

Вурујем да је Југословенство чисто и некомпромисно, једина здрава национална идеја водила нашег целокупног јавног живота, и служећи тој идеји и овде по својем најбољем убеђењу и чистој савести бићу једино њојзи покоран.

Таква покорност биће мој понос.

Нас чекају хитни и крупни задаци. Они се стављају на дневни ред нашег рада и услед општих потреба времена и услед затеченог стања по појединим до јуче самосталним општинама и стварањем великог Београда.

И на досадашњем положају као дугогодишњи општински одборник и подначелник, ја сам у општинском одбору и у грађанству бивше градске општине Земунске најоданије сарађивао на остварењу тежње Југословенског Земуна, за духовном, социјалном и привредном потпуном асимилацијом Земуна са Београдом.

Осећам да образовање велике престоничке градске Општине београдске, одговара и потребама отаџбине и интересима становништва градова и села обухваћених том општином. Већ и поради њиховог природног положаја. Прелазећи преко раузмљивих осећања сентименталности и пролазних незгода, које не смеју ометати извршење великих задатака данашњег времена, ја у име увек југословенског и увек само југословенског Земуна, чије једнодушно поверење уживам, доносим југословенском Београду братске поздраве.

Тај Земун жели да се сакриви у великој Београдској општини и да у њој буде једнак свим њезиним деловима, једнак не само у правима него и у дужностима.

Са већим и оправданијим поносом него што је био онај цивис романи, ја се дичим што сам члан Југословенске Престонице и као њезин општински одборник служићу само државној и општинској целини и њиховим идејним задацима. Онако исто као и у југословенској лепој нашој домовини, и мени ће у општинском одбору и изван њега бити једнако драг сваки део великог Београда и једнако мила сарадња сваког нашег су-

грађанима у општинским пословима за остваривање чистих југословенских идеала.

Да ова сарадња буде што ефикаснија, мора она произићи из чисте душе.

Народна душа јесте регулатор целокупног народног живота. Она, јединствена, даје сјај Круни а моћ и јакост држави. Уздам се у вас господо одборници другови као и родољубље свих наших сугрђана, да апостолском речи и патриотским радом довршимо велики процес духовног уједињења.

Тако ће садржај 6-то јануарског Манифеста бити у потпуности извршен и засјаће Карађорђева Круна пуним сјајем а Југославија ће бити тако јака и моћна, као камен-хрид на хисторијском Кајмакчалану.

После свечано положене заклетве обраћам се Теби Свемогући Боже:

Ти који све видиш,
Ти који све знаш
Чувај нам земљу,
Краља и Београд наш!

Претседник г. Петровић закључио је ову свечану седницу у подне, и чланови новог одбора повукли су се на пријем у кабинет претседништва ради међусобног упознавања.

Претседник Београда о Загребу и Соколском слету

Југословенско соколство, које уистину преставља корињске стубове наше националне државне зграде, доживело је најснажније манифестације свога идеолошког покрета, прожето безмерном љубављу према Краљу и народу и гигантским полетом за стваралаштвом на свима пољима друштвеног живота као и физичке и духовне културе. Сто хиљада Сокола, свесних Југословена и снажних претставника свих генерација, дошло је било на Соколски слет у Загреб да још једном манифестује духовно јединство нашег народа. Из свих крајева велике отаџбине, свих покрајина и жупа хитали су Југословенски Соколи на свој земаљски слет, на прави збор Словенских Сокола.

Београд, пијемонт и жижа Југословенства, такође се најснажније одазвао позиву братског Загреба. Читав низ специјалних возова, пуних београдских сокола отишло је у Загреб, те су се тако ове велике соколске свечаности претвориле и у једну прославу хармоничне радости грађана Београда и Загреба и њихове међусобне љубави, сливене у остварењем идеалима народног јединства.

У тим великим данима градоначелник Загреба проф. унив. г. Др. Иван Крбек позвао је у госте Загребу претседника Београда г. Милутина Петровића, који се са пуним задовољством и братском љубављу одазвао овом позиву и провео сва три главна слетска дана у Загребу.

Пред свој повратак у Београд, 6 августа т. г., претседник Општине града Београда г. Милутин Петровић дао је новинарима једну изјаву, из које избија отворено и снажно она дубока, братска љубав *шумадијског* Београда према *загорском* Загребу:

„Загреб, чији сам гост захваљујући љубазности његовог уваженог претседника г. др. Крбека, био је увек моја симпатија, моја љубав. Ја сам у Загребу увек видео један град пун усталаштва, културне и економске динамике, поштовао сам радљивост његовог малог човека, трговца, занатлије и радника.

Овај соколски слет пружио ми је нове доказе да видим да је моја љубав била реална. Овај соколски слет дао ми је још једну прилику да видим и дивну манифестацију југословенске свести и југословенског расположења Загреба. Пролазио сам улицама и видео из очију широких маса не само интересовање за једну велику ревију југословенског сокола, већ и велико одушевљење, велику љубав, одлучну љубав за нашу нацију, за нашу државу, за њену будућност.

Осетио сам и видео оно искрено срце Загреба и његових грађана који су изражавали своје расположење и своје одушевљење не само кроз френетичне поздраве нашим соколима, већ и много више, кроз оне замагљене очи сузама које су јасно показивале сву дубину осећања за ове идеале чији је носилац наш врховни вођ Њ. В. Краљ.

Више од тога, ја сам видео и сву готовост њихову да најактивније и са свим самопрегоревањем послуже Краљу и Отаџбини.

Гледао сам оне соколске поворке које су пролазиле поред једног великог дела културе Загреба, поред Народног позоришта, видео сам онај непрегледни ланац соколских жупа у коме су се као у најлепшем живом мозаику мешали сви краљеви наши, све социјалне групе наше, где су поред грађана одлучним и мушким кораком ишли густи редови сељака, где су са истом одлучношћу и религиозном оданошћу соколске идеје корачали и мушкарци и жене.

Неколико генерација било је ту, од младића, једва нагарених наученица, до стараца, који су у соколским одорама ишли напоредо показујући новим генерацијама истрајност и чврстину коју ни године не могу да саломе. То је била једна неупоредива слика, највећа симфонија нашој држави и нацији.

Прошао сам кроз Загреб дивећи се његовим великим и монументалним зградама које су доказ високе културе његових грађана. Пролазио сам романтичном и шумовитом околином испуњеном сјајним пејзажима који са Сљемена и са Пљешивице испуњују и очи и срце незаборавним сликама.

И све то говорило ми је јасно: да је ово град велике будућности, да је позван да игра значајну улогу у изграђивању будућности наше велике Југославије.

И у граду и ван њега, и у разговору са интелектуалцима и грађанима као и са сељацима, осећа се да смо једно велико и неразлучиво. Љубав према Краљу и Отаџбини спаја нас и она ће одолети свим искушењима и одвести наш државни и национални брод великој будућности.

Био сам и у Озљу, видео сам град великих Зрињских, видео остатке једне велике историске прошлости, многобројне ликове и споменике знаменитих људи, великих неимара наше заједничке националне будућности, и са изразитог лица, мушке и одважне фигуре Зрињског као да сам прочитао: да градимо добрим путем, да и ми сви настављамо велико дело њихово да обезбедимо државу и националну будућност нашу.

*

И Загреб, и загребачки соколи били су врло задовољни и почаствовани посетом претседника престонице г. Милутина Петровића. То се види, поред осталих јавних братских манифестација и из овог лепог акта Загребачке соколске жупе, који је претседник г. Петровић примио:

„Част нам је да Вам овим потврдимо пријем суме од 10.000.— (десет хиљада) динара, коју сте, приликом Соколског слета у Загребу, изволели предати брату Чеди Милеусићу, као дар Општине града Београда Соколској жупи Загреб.

Користимо ову прилику да, захваљујући Општини београдској на овој новчаној помоћи нашој жупи, изразимо своју искрену благодарност и Вама лично, Господине Претседниче, који сте својим присуством на слету као претседник престоничке општине увеличали наше славље; и Одбору Општине града Београда, који је правилно схватио значај Соколског слета у Загребу, те помогао да се постављени циљеви што потпуније постигну; а преко Вас и целокупном београдском грађанству, које је такође својим бројним присуством на Слету допринело да су се соколске слетске свечаности у Загребу претвориле у снажну и дивну манифестацију југословенске националне свести и свесловенске солидарности.

Будите уверени, Господине Претседниче, да ће Соколство загребачке жупе знати да се користи моралним капиталом, стеченим приликом слета уз сестрану помоћ и сарадњу соколске браће и осталог патриотског грађанства, те ће удвостручено силама наставити да шири и јача једино спасоносну соколску мисао."

Основан је Савез словенских градова

Пуних седам година радило се на оснивању Савеза словенских градова, на стварању једне моћне словенске комуналне заједнице, која би сва стремљења Словенских градова снажно скристалисала и иницијативним проучавањем свих актуелних питања повела њихову комуналну политику што благотворнијим путем.

Од првога састанка 1928 год. у Прагу и конференције у Варшави и Познању 1929 г., најбоља словенска имена ангажовала су се за реализовање ове лепе идеје о свесловенској комуналној идеологији. Између осталих, ту сретамо имена др. Карела Баксе, др. Едуарда Бенеша, проф. др. Петра Зенкла, др. Казимира Бартела, др. Аугуста Залевског, др. Зигмунда Стоминског, др. Ота Надолског, др. Кирила Ратајског, проф. др. Петра Станиова, др. Алојзија Штула, др. Јозефа Владека, др. Јарослава Мафоржа, др. Стјепана Сркуља, др. Динка Пуца, др. Милослава Стојадиновића, проф. Ев. Јареца, др. Ив. Крбека, Ивана Тавчара и осталих комуналних и јавних радника Чехословачке, Пољске, Југославије и Бугарске.

До 1930 г. акцију су водили покретачи њени — Чехословачки Савез градова са својим функционерима г.г. проф. Жипеком, др. Штулом и др. Јарославом Шафаржом, а од 1930 г. активно је помагало ову акцију и Отправништво послова Савеза Југословенских градова у Београду, које је било и специјално овлашћено од Претседништва Савеза наших градова да ради на оснивању Савеза свесловенских градова.

Одлуком Пословног пленума Савеза градова Краљевине Југославије и конференције претставника Пољског и Југословенског савеза градова, ушли су у име нашег савеза у Врховни комитет Савеза словенских градова г. г. проф. др. *Иван Крбек*, градоначелник Загреба и претседник савеза градова, *Добра Богдановић*, потпретседник Београда и савеза градова, др. *Динко Пуц*, župan Љубљане и потпретседник савеза, проф. др. *Еуген Јарц*, поджупан Љубљане и заступник потпретсед-

ника савеза, сенатор *Дане Шарић*, гл. тајник савеза, *Слободан Видаковић*, отправник послова Савеза градова и шеф одељка Београдске општине и др. *Јарослав Данеш*, градоначелник Сремске Митровице и члан управе савеза градова. Као претставници ових делегата Југословенских градова на седници у Прагу били су г.г. Добра Богдановић, проф. др. Еуген Јарц, др. Јарослав Данеш и Слободан Ж. Видаковић. Г. Потпретседник Добра Богдановић и Слободан Ж. Видаковић, били су делегати и Београд. општине као Престонице.

Наши делегати стигли су у Праг 26 јуна. Од железничке станице, где су их дочекали претставници Савеза Чехословачких градова и Прага, па до последњег дана проведеног у Прагу и другим чехословачким градовима били су дочекивани са пажњом Словенске гостољубивости. Чехословаци искрено воле Југословене. Они су то и овога пута топло показали...

СВЕЧАНИ ПРИЈЕМ У ПРАШКОЈ ОПШТИНИ

Делегација Југословенских градова била је свечано дочекана у Прашкој општини 26 јуна, пре подне. Пријем је био братски, срдачан. Делегацију је поздравио сам приматор Прага др. Карел Бакса, као и Претседник Чехословачког Савеза градова, др. Жипек. Захвално је на дочеку и отпоздравио вођа Југословенске делегације г. Добра Богдановић. За тим су проведена пуна 2 сата у срдачној расправи око актуелних комуналних проблема, нарочито социјалних, који тиште све наше велике градове. Г. Добра Гогдановић, као потпретседник Београдске општине, предао је приматору Великога Прага г. др. Бакси поклон Београдске општине — неколико дела о Београду, специјално повезаних. Г. др. Бакса у разговору о комуналној књижевности нарочито је похвално часопис Београда *„Београдске општинске новине"* као један од најбољих и најлепших комуналних часописа у Словенству. Подвукао је да овакав часопис служи на част не само Београду него и комуналној политици Словенства. Затим је г. др. Жипек упознао делегацију са културним развојем Прага, а приматор др. Бакса са историјским развојем Прашке општине, коју је Југословенска делегација детаљно прегледала, одељење по одељење. Највећу импресију оставила је на њих свечана сала општинског одбора, као и организација социјалног и културног одељења града Прага. Оба ова одељења уживају корисну аутономију и самосталност акције. Исто тако за дивљење је свечани дом за репрезентацију града Прага, у коме Општина приређује све велике свечаности. То је једна мермерна палата пуна репрезентативно и уметнички уређених сала. Ту је приматор др. Бакса приредио и овога пута свечан ручак и вечеру Комитету Словенских градова.

И сутрашњи дан, 27 јуна, проведен је у проучавању социјалних установа Великога Прага и званичним посетама маршалату Њ. Е. Претседника Републике Масарика, Чехословачком Министарству спољних послова, гробу Незнаног јунака, где је Југословенска делегација положила венац, Југословенском опуномоћеном министру г. др. Гризогону итд. опуномоћеном министру г. др. Гризогону, др. Петру Зенклу, претседнику социјалног збора града Прага у Карловим Варима, итд.

Управа Савеза словенских градова

Поподне истога дана било је посвећено конференцијама делегата. А увече је била свечана оперска претстава у Прашком позоришту.

ОДЛУКЕ КОМИТЕТА СЛОВЕНСКИХ ГРАДОВА

Главна седница Комитета Словенских градова одржана је 28 јуна 1934 г., у сали Чехословачког савеза градова, који ужива врло лепе апартмане у самој згради Општине града Прага.

Сходно одлуци Конференције од 21 фебруара 1932 г. у Кракову, ову је седницу отворио и њоме претседавао г. др. Алоиз Штула.

После лепих поздравних говора г.г. др. Алоиза Штуле и проф. др. Жипека, Претседника Чехословачког Савеза градова, који је

подвукао радост Чехословачких градова што се остварује идеја Словенског савеза градова, на којој су они напорно радили још од 1927 г., и исто толико топлог отпоздрава у име свих делегата г.г. Добре Богдановића и др. Јарослава Данеша, добио је реч први референт г. др. Јарослав Шафарж, директор Чехословачког Савеза градова.

У своме врло обимном реферату др. Шафарж је подвукао:

Нарочито се јако осећало осуство једне словенске комуналне солидарности и међусобне сарадње приликом Конгреса и пословних пленума Међународног савеза градова, у коме врло активно учествују и Чехословачка и Пољска, али свака посебице, сепаратно. Претставник Чехословачког Савеза градова, г. др. Шафарж осетио је да Стални одбор Међународне уније градова не задовољава потребе ни жеље Словенских градова. Словенски градови у Међународном комуналном форуму нису довољно ни репрезентовани, ни респектовани. На Пленарној седници Међународне уније у Дизелдорфу то се најбоље осетило. Тада се г. др. Шафарж договорио са делегатом Пољског Савеза Министром г. Залевским да се предузме акција за стварање Савеза Словенских градова. Али ту акцију Чехословачка није хтела да поведе све док се није створио Савез Југословенских градова. Зато је Чехословачки Савез градова још 1926 год. радио на стварању братског савеза Југословенских градова. Прве везе одржавао је у 1926 г. са градовима Љубљаном, Загребом и Београдом. А чим је 1927 г. створен Савез Југословенских градова, Чехословачки је Савез отпочео акцију за Савез Свесловенских градова.

Говорећи даље детаљно о неопходној сарадњи Југословенских и Чехословачких градова, г. др. Шафарж истиче да се неприсуство Југословенских градова стално осећало на пленумима Међународне уније. То се нарочито осећало у Дизелдорфу, када се примила Немачка у Савез. . .

И Чехословачко Министарство спољних послова одговорило је још 1927 г. своме Савезу градова да за стварање једног Савеза Словенских градова нема никаквих међународних препрека.

Бугарски Савез градова срдачно је примио предлог за заједничку комуналну сарадњу Словенских градова. Још у своме акту од 1928 г. он подвлачи да та идеја стоји веома блиско његовим програмским жељама.

Први састанак делегата био је у Прагу под претседништвом приматора др. Баксе. Ту је из Југославије присуствовао др. Динко Пуц, жупан Љубљане. Тада је Чехословачки Савез примио на себе дужност да створи основне принципе овога заједничког Свесловенског Савеза. 5 јула 1929 г. одржана је конференција у Варшави. Створена је тада нарочита комисија, која је имала да проучи основе заједничке сарадње. Нарочито од 1930 г. и Југословенски Савез градова врло снажно, са пуно виталности и живот одушевљења помаже ову акцију. Са Љубљане интересоване прелази и на све остале Југословенске градове. Београдско Отправништво послова Савеза градова развија лепу делатност. Најбоља словенска имена окупљају се око ове његове акције.

У тој оживелој акцији долази и до шире конференције, одржане 21 фебруара 1932 г. у Кракову. Ту је изабран и Врховни комитет споразума Словенских градова. Прва седница заказана је у Прагу, али се ни у 1932 г., ни у 1933 није могла да одржи због тешких међународних прилика. У току 1933 г. долазио је у Праг г. др. Крбек, претседник Југословенског Савеза градова и конферисао са др. Штулом, а од 17 до 22 маја 1934 г. одржана је у Београду конференција претставника Пољског Савеза са претставником Југословенског Савеза градова. Пољски Савез градова заступао је потпретседник г. др. Јозеф Влодек, а Југословенски отправник послова савеза градова г. Слободан Ж. Видаковић.

Најзад, као резултанта свега тога — завршава др. Шафарж — дошла је ова седница Комитета Словенских Савеза у Прагу.

Обиман реферат г. др. Шафаржа, управо до танчина детаљисани историјат ове акције за заједничку комуналну сарадњу свих Словена, поздрављен је са одобравањем.

Затим је говорио референт г. Сл. Ж. Видаковић. Он је изнео узроке који су отежавали све ове претходне припреме као и потребу да се претходно провентилирају сва питања и проучи сви заједнички актуелни комунални проблеми који су скопчани са програмским плановима Свесловенског Савеза.

Пошто је исто тако опширно поднео извештај о раду Југословенског Савеза градова на реализовању идеје Словенског Савеза градова, референт г. Видаковић поднео је формулисане предлоге за решења и текст резолуција овог повог скупа Врховног форума Словенских градова.

По поднетим предлозима развила се врло жива дискусија, после које су сви предлози са малим изменама једногласно усвојени. Тако је једногласним решењем прокламовано оснивање Савеза Словенских градова. Затим се прешло на расправу о будућем конгресу Словенских градова, о социјалним проблемима градова, о свима начинима међусобне комуналне сарадње и комуналног упознавања итд. На предлог претседника Чехословачког Савеза градова др. Жипека, подвучен је принцип: *да је сарадња Словенских градова заснована на међусобној сарадњи појединих Савеза градова као највиших комуналних форума у својим државама.* Ова се комунална сарадња кроз Савез Словенских градова има

манифестовати путем организоване измене међусобних комуналних искустава, нарочито припремањем конгреса, комуналних екскурзија, урбанистичких изложби, систематског студирања комуналног газдовања и најбољих метода комуналне управе. Затим обрађивања најправичнијих принципа градске социјалне политике. Једном речју у међусобном упознавању и зближавању комуналних функционера и међусобној помоћи и саветима подигао би се просперитет комуналне политике Словенских градова и избегли даљи прескупи експерименти и још скупље плаћена локална искуства у појединим практичним комуналним делатностима.

Исто тако проучено је до свих танчина питање заједничке акције на одбрани интереса Словенских градова пред Међународним форумом.

На крају су једногласно донете све резолуције и решења, у којима се, између осталог, подвлачи:

ИЗВОДИ ИЗ РЕЗОЛУЦИЈА И РЕШЕЊА ВРХОВНОГ КОМИТЕТА САВЕЗА СЛОВЕНСКИХ ГРАДОВА:

„После свестране расправе, а по саслушању свих реферата и извештаја делегата — Комитет за Савез Словенских градова одлучио је једногласно:

I) Да се данас, 28 јуна 1934 г. на седници Комитета Словенских Савеза, одржаној у Прагу, оснива Савез Словенских градова и општина, с тим да ову одлуку санкционише Конгрес Словенских градова и то доношењем Статута Савеза.

Оснивачи Савеза јесу:

1) Савез градова и општина Чехословачке републике;

2) Савез градова Пољске републике;

3) Савез градова Краљевине Југославије;

4) Савез градова Краљевине Бугарске.

„Савез Словенских градова и општина има задатак да путем међусобног упознавања, зближавања и сарадње помогне изграђивање што боље и социјалније комуналне политике Словенских градова, као и да подупре пацификацију света кроз Словенску солидарност и узајамност."

„Идеја неминовног зближавања Словенских народа на путу је пуне победе."

„За решавање тешких и судбоносних социјалних проблема данашњице и за ублажавање ове тешке привредно-финансиске кризе потенцирањем радне делатности наших градова — Савез словенских градова имаће исто тако значајну улогу."

У погледу учешћа Руских градова у Свесловенском Савезу, седница Комитета унела је у резолуцију за Конгрес ову одлуку:

II) „Конгрес Словенских градова би искрено желео да у интересу сачувања светског мира и боље будућности читавог Словенства, Руски народ, као највећи Словенски народ, што пре суделује у раду Савеза Словенских градова својом сличном комуналном организацијом."

III) Извршен је избор и конституисање привременог управног одбора Савеза Словенских градова у који су ушли: за Претседника г. др. Алоиз Штула (Чехословачка) а за потпретседнике г.г. инж. др. Ратаљски (Пољска), г. Добра Богдановић (Југославија), г. др. Иванов (Бугарска). За главне секретаре г. др. Јарослав Шафарж, директор Чехословачког Савеза градова и г. Слободан Ж. Видаковић, отправник послова Савеза Југословенских градова.

IV) Одлучено је, да се изради за Конгрес предлог статута и идеолошког програма Савеза. Ови послови поверени су г.г. др. Јарославу Шафаржу и Слободану Ж. Видаковићу.

V) „Решено је да се покрене издавање органа — часописа Савеза, који ће претстављати најснажније средство за међусобно упознавање и унапређивање на пољу комуналном, урбанистичком, социјалном и муниципалистичком.

Овај ће тромесечни часопис излазити свака три месеца у по једној од савезних Словенских држава а о трошку респективног националног Савеза.

Први број излази септембра месеца ове године као свечана конгресна едиција у издању Чехословачког Савеза градова. Одређени су за ову едицију уредници г.г. др. Јарослав Шафарж и Слободан Ж. Видаковић.

Орган Савеза доносиће чланке на свима Словенским језицима.

VI) Одлучено је, да се први манифестациони конгрес свих Словенских градова одржи од 26 до 30 септембра 1934 г. у Прагу под почасним претседништвом и протекторатом Претседника Чехословачке републике г. др. Томе Масарика. Из Југославије у почасно претседништво изабрани су г.г. Живојин Лазић, Министар унутрашњих послова и Милутин Петровић, Претседник престоног града Београда.

У утврђени дневни ред Конгреса, поред свечане седнице, затим извештаја Управног одбора и Секретаријата, пријема статута и идеолошког програма Савеза Словенских градова и избора Управе Савеза, улазе и инструктивна предавања и реферати из комуналних питања градова. Теме су изабране више из области актуелних проблема него чисте теорије. Из сваке Словенске државе одржаће се по два предавања. Предавање — реферат: „Најактуелнији социјални проблем и дужности Словенских градова" поверено је г. Слободану Ж. Видаковићу, а о проблемима урбанизма и грађевинског закона Краљевине Југославије г. инж. Јовану Обрадовићу.

У ЧЕХОСЛОВАЧКИМ ГРАДОВИМА

Када су седнице завршене у Прагу, делегати Београда обишли су скоро све велике градове Чехословачке, где су детаљно проучавали њихове социјалне институције, а уз пријем који је најбоље манифестовао наше братство и нашу словенску душу. Са задовољством истичемо да су чехословачки градови дали највише резултата на пољу социјалне политике. Врхунац социјално-хуманитарне акције свих словенских градова јесу „Масарикови Домови" у Прагу, које је створно проф. др. Петар Зенкл, претседник социјалног збора града Прага и неоспорно највећи претставник Словенске социјалне политике. „Масарикови Домови" претстављају јединствену концентрисану комуналну институцију за заштиту немоћних, где су рационално подигнуте установе од заштите деце па до заштите стараца.

У Прагу су Југословенски делегати прегледали и Дом Југословенских студената „Колеж Краља Александра Првог". И ову прелепу институцију подигао је проф. др. Зенкл, као велики пријатељ нашег народа. Дом наших студената и у погледу конфора и у погледу архитектуре, као и у свима осталим детаљима уређен је до беспрекорности.

У Прагу су проучавали још уређење градских школа, како основних, тако занатских и домаћинских, које издржава Општина. Све је то узорно и за подражавање.

У једној напорној турнеји прегледани су између осталих и градови: Пилзен, Карлови Вари, Брно, Оломоуц, Злин, Моравска Острова, Витковица, Братислава итд.

Свуда је наша делегација проучавала градске социјалне установе и свуда је нанлазила на по нешто специфично, узорно. На пр. градске основне школе пуне сунца и светлости, типа павиљона савремене архитектуре, имају обавезне гимнастичке сале, огромне соларије и кварц-сунчања, позоришне дворане, зимске и летње басене, кујне за исхрану сиромашне деце итд. Око 30% све школске деце храни се у школским кухињама, које издржавају социјална одељења респективне општине. Лепе су установе и социјални домови за средњошколску младеж, која живи ван и у околини града, те у овим домовима добија бесплатну храну и обданицу. Исто тако изврсно су уређени и шегртски домови, као и школе за материнство, домаћинство итд. Нарочиту похвалу заслужују општинска купатила, која су својим најсавременијим уређајима пружила целокупном грађанству све врсте купања од летњих пливачких басена до зимских такође пливачких басена, тераписких купања и разних тушева, сала за масаже, за сунчана купања итд. Ова градска купатила узорна су у Пилзену и Брну, где их је општина подигла пет на броју, а свако је коштало по 7,500.000 ч. круна. Кроз ова општинска купатила чехословачка комунална политика реализовала је своју аксиому превентивне градске хигијене: „сунце, вода, ваздух." И остале социјалне делатности чехословачких градова врло су снажне. На пр. Брно има специјалне општинске отсеке за неупослене; Оломоуц т.зв. оазне дечје домове; Братислава специјалне домове „Харитас", где сиромашно становништво, нарочито средњи сталеж за најмању накнаду, односно за најнижу цену добива одличну храну и модерно уређене станове. Поред тога сви градови имају т.зв. „Лидове кујне" за сталну исхрану сиромашног грађанства, као и породица неупослених.

Станбени проблем решен је скоро у већини градова врло добро. Већином на бази задружној и специјалних станбених друштава.

Да би се искуства чехословачких градова на свима пољима комуналне и социјалне политике могла да и код нас практично искористе, то ће „Београдске општинске новине", као часопис за комунална питања, објавити низ информативних чланака о социјалним делатностима чехословачких градова. У идућем броју отпочећемо са социјалном политиком града Прага.

Друштвена хроника:

Освећење темеља Новинарског дома у Београду

Југословенско новинарско удружење — секција Београд успешно приводи у дело једну од давнашњих идеја — подизање Новинарског дома у престоници. После пет деценија од оснивања Новинарског удружења, београдски новинари са великим напорима почињу изградњу свога дома. За престоничке новинаре и њихову организацију тај догађај представља нарочити значај.

Новинарски дом подиже се у Франкопановој улици, на земљишту које је Београдска општина још пре четири године поклонила Новинарском удружењу. Дом се изграђује од прикупљених прилога у току последњих година, када су београдски новинари енергично радили на прибирању материјалних средстава за подизање дома. Њиховом апелу свесрдно су се одазвали не само многобројни пријатељи новинара и штампе из наше државе већ и наши саплеменици растурени широм целог света, а нарочито наши исељеници из Америке. На овој начин створен је почетни капитал с којим се почело са изграђивањем дома.

Пројект је израдио архитекта г. Ернест Вајсман из Загреба. По пројекту Новинарски дом представљаће једну архитектонски занимљиву и ретку грађевину у Београду. Дом ће се подићи са више средстава искључиво од армираног бетона и имаће најмодернији уређај, без ичега сувишног. Просторије за Удружење и Новинарски клуб предвиђене су у партеру и мезанину, а на спратовима биће станови и канцеларије за издавање.

Дом треба да постане доминентна зграда за новинаре и њихове пријатеље и за цео интелектуални Београд. Тако ће дом бити кућа свих оних кругова који се нтересују за носиоце нашег културног и јавно-политичког живота.

15 пр. месеца у 11 часова пре подне у присуству изасланика Њ. В. Краља и великог броја угледних гостију извршено је свечано освећење темеља Новинарског дома у Београду.

У Франкопановој улици бр. 28, на градилишту, још око 10 часова, дошло је поред чланова Југословенског удружења — секције Београд један велики број представника министарстава, установа и друштава.

У 11 часова стигао је изасланик Њ. В. Краља ваздухопловни потпуковник г. Драгутин Савић. Одмах, затим је у присуству свих делегата и многобројних гостију извршено освећење темеља Дома. Водоосвећење и црквени обред извршио је протојереј и парох београдски г. Владимир Стаменковић, који је у исто време заступао и Њ. Св. Патријарха Варнаву.

Освећење темеља Дома честитали су телеграфски пријатељи новинара из свију крајева наше државе.

Г. Добросав Кузмић, претседник Југословенског новинарског удружења и Секције — Београд

Овој лепој свечаности присуствовали су, између осталих, од стране министра спољних послова помоћник г. Јуришић с г. Бакотићем и г. Животићем, шефом отсека за штампу, у име мин. просвете помоћник г. др. Владимир Дворниковић, од стране министра унутрашњих дела г. Хајдуквељковић, у име министра за физичко васпитање г. Боначић, од стране Завода за спољну трговину г. Мандић, затим шеф Централног пресбирао Претседништва владе г. др. Коста Луковић. Нарочито је запажено присуство нашег посланика у Берли-

ну г. Балугџића и скоро свих претставника дипломатског кора. Београдску општину претстављали су претседник г. Милутин Петровић, потпретседник г. Добра Богдановић и одборници г. г. Воја Симић и Павле Карађевић, новинар. Од стране Сената био је потпретседник г. др. Урош Круљ, претседник управног одбора Агенције „Авале" са секретаром г. Котуром, у име Скупштине народни посланици г. г. Михаило Живанчевић, Мита Димитријевић, Б. Вошњак, затим по-

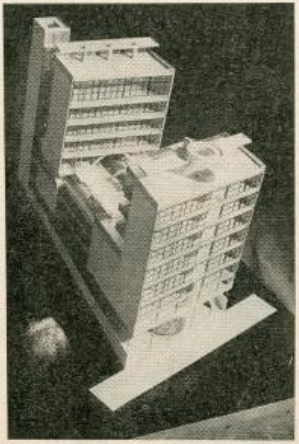

Пројект Новинарског дома

сланици г. г. Др. Милослав Стојадиновић, Никола Никић, Милоје Сокић и Василије Трбић. Од стране Београдске трговинске коморе тар г. Милан Живановић, у име Друштва Црпретседник г. Милутин Станојевић и секревеног Крста и Друштва за сузбијање туберкулозе генерал г. др. Јордан Стајић, претседник Удрушења ратних инвалида г. Божидар Недић, претседник Српског трговачког удружења г. Недељко Савић, претседник Београдске трговачке омладине г. Никола Беловић, у име Удружења власника листова г. Јован Тановић, од стране Лекарске коморе г. др. Душан Поповић, у име Лекарског синдиката г. др. Коста Јовановић, од стране Удружења драмских лутора г. Вамар Јанковић, претседник Удружења власника непокретних имања г. Ераковић, у име Кола српских сестара г-ђа Перса Продановић, од стране Друштва Књегиње Љубица г-ђа Главинић-Кнез Милојковић, у име Друштва „Књегиње Зорке" г-ђице Лазаревић, Јела Петровић и Маца Стефано-

вић, од стране Друштва „Мајка Јевросима" г-ђица Даринка Николић, из Обданишта број 2 г-ђица Сека Матић, од стране Дома ученица средњих школа г-ђица Угричић, у име Друштва за заштиту девојака г-ђа Мика Кочић, као и многобројни претставници свих других установа и удружења.

Међу осталим нарочиту пажњу изазвала је велика добротворка г-ђа Перса Миленковић.

После црквеног обреда претседник Београдске секције Југословенског новинарског удружења г. Добросав Кузмић прочитао је текст повеље, која је узидана у темеље Дома — Повеља гласи:

„За време владавине Његовог Величанства Краља Александра Првог Карађорђевића, Југословенско новинарско удружење — секција Београд полаже данас, петнаестог јула хиљаду девет стотина тридесет четврте године, камен темељац Дома београдских новинара.

Овај дом се подиже помоћу Београдске општине и прилозима новинарских пријатеља, а у спомен оних новинара, који нису дочекали остварење својих сталешких идеала. Нека он будућим новинарским генерацијама буде школа у којој ће учити како се служи истини, правди, народу и држави.

Нека он буде симбол другарства и љубави и нека новинари у њему прпе снагу за нова прегнућа у подизању свога културног и материјалног живота."

Затим је г. Стаменковић, протојереј, одржао пригодан говор. Он је на крају рекао:

„Као служитељу олтара Божијег, указује ми се част да у нашем престоном граду у име Њ. Св. Патријарха, који јако жали што због неодложних послова не може лично доћи, извршим за мене једну веома пријатну дужност и са радошћу кроз молитву освештам темеље Дома штампе.

У овом свечаном моменту ја осећам искрену радост што видим да и наши новинари — претставници нашег јавног мнења — с многобројним пријатељима и поштоваоцима својим и наше домаће штампе, овако свесрдно приносе топле молитве Богу за успешно подизање свога новога дома — те да тај дом буде не само украс престонице наше, већ да буде она кула светиља на мору друштвеног живота; дом просвете, морала, истине и правде, оне правде која држи земљу и градове; да буде школа народа нашег као и реалан ослонац у раду на извршењу многобројних узвишених задатака Југословенског новинарског удружења. Све ово да буде на славу уједињене велике Отаџбине нашег, за чије су уједињење и величину у темеље исте и наши новинари унели не само перо своја него и драгоцене крви своје".

Затим је г. Добросав Кузмић, претседник Новинарског удружења изнео детаљан историјат како се дошло до подизања Новинар-

ског дома. Г. Кузмић је, између осталог, рекао:

„Већ је прошло 50 година откако је основано Српско новинарско удружење. Његови оснивачи нису тада могли ни да претпоставе да ће морати да прође више вд пет деценија, па да београдски новинари добију кров над главом. Нису могли ни да замисле, да ће њихова организација, која је почела са пуно полета, имати да се бори са толиким тешкоћама и да подноси толике жртве, па да ипак, ни после 50 година не реши, ма и делимично, оно питање које чини основу животног спокојства сваког човека. Планове и настојања предратних новинарских генерација, које су за своју земљу дале све што су могле, живот је разбио. И тако многе породице оних који су пали и оних који трају последње дане живе у најтежим приликама.

Наше удружење није могло да забележи неки видни успех ни после ослобођења и уједињења. Његова улога, силом прилика, морала је да буде у првом поратном периоду чисто манифестационог карактера. Стапање покрајинских новинарских друштава у једно цитрално, југословенско удружење, тражило је много и времена и стрпљења. О професионалним интересима, када су прилике биле најпогодније, није се могло ни мислити просто због тога што процес потпуног стапања још није био завршен, а уз то и удружење није још могло да се постави на чисто професионалну основу. А то је био основни услов за снажну акцију на материјалном и културном подизању нашег сталежа.

Тек када су сва та питања углавном била срећена, поведена је акција за економско и социјално обезбеђење новинара. И та наша акција имала је још у почетку успеха. Тадашње општинске управе којима су на челу били г. Милош Савчић са потпретседником г. др. Милосавом Стојадиновићем и г. Милан Нешић сасвим су правилно сватиле наша настојања и сасвим правилно оцениле улогу новинара у јавном животу, њихов пожртвовани рад на општем добру и њихово тешко материјално стање. И београдским новинарима поклониле су за њихов дом ово земљиште, дале прилоге у новцу и код Хипотекарне банке гарантовале зајам.

Једновремено с тим, управа је повела акцију за скупљање прилога. Ма да се почело у тешким приликама, ма да је криза већ била ухватила маха, ипак су наши пријатељи учинили за нас све што су могли. И ето, помоћу Београдске општине и помоћу наших пријатеља, ми данас освећујемо темеље Дома београдских новинара.

Ми смо свесни тешкоћа, свесни смо својих обавеза, али се надамо да ћемо моћи снаге да све препреке пребродимо, јер је у питању дело којим се ми поносимо.

Овом приликом треба да напоменем да је наша годишња скупштина наменила овај дом Потпорном фонду београдских новинара, установи која донекле треба да ублажи недостатак нашег пензионог осигурања. Из средстава тога фонда дају се само потпоре за најтеже случајеве: болест, беспослицу и смрт. Али та средства никако не могу да ублаже нашу неосигурану тешку будућност.

Па ипак ни пред таквим перспективама ми не очајавамо, ми нећемо клонути. Почетци су добри, снага неће попустити, пријатеља неће нестати.

Са том вером и са том надом ми смо почели да решавамо и ово тешко питање. И када га једном будемо привели крају, то ће бити наша највећа свечаност.

На овом месту, у овом свечаном тренутку, ми вам, драги гости, отварамо своја срца и из дубине душе захваљујемо што сте још једном доказали да нас волите и да ћете увек бити с нама.

Нашим добротворима, а нарочито Београдској општини, београдски новинари дугују вечиту благодарност."

Скупштина Друштва „Напредак" за улепшавање Бановог брда и Бановог шанца

На Бановом Брду, у кафани „Жарковац", 29 јула т. г., чланови Друштва „Напредак" за улепшавање Бановог Брда и Бановог Шанца, одржали су своју редовну год. скупштину.

Чланови овог друштва су само власници имања и зграда са овог најлепшег предграђа Београда. Изузетак је чинио једино претседник друштва, г. Михаило Јаковљевић, који нема своју кућу, али кога су грађани овога краја изабрали за претседника друштва због његове велике агилности и заузимања да се овај крај, ова најлепша ваздушна бања Београда, уреди и улепша.

Истина овај крај за сада за Београдску општину претставља један тежак комунални проблем. Јер ни Баново Брдо ни Банов Шанац, на којима има врло велики број лепих кућа, немају оно што је свакоме грађанину најпотребније. Једном речју, још немају готово ништа. Немају ни своју школу, те њихо-

ва деца по мећави, цичи и зими, нарочито кад се помами Северац, морају са брда да силазе чак на Чукарицу и пролазе кроз непросечене и некалдрмисане улице до чукаричке основне школе. Овај крај такође још нема: водоводну, електричну и саобраћајну мрежу. Нема своју пијацу, а улице у њему све до једне су скоро некалдрмисане и кад киша падне сасвим непроходне.

На скупштини је вредни члан друштва „Напредак", његов претседник Надзорног одбора, г. Душан У. Илић, прочитао обиман извештај о раду друштва у минулој години.

Из извештаја се види, да је друштво у прошлој радној години стајало веома често у тесној вези са претставницима Београдске општине, који су друштву обећали да ће по његовим молбама, којима се тражи увођење водовода, електрике, нове трамвајске пруге, која има да веже Чукарицу, Баново Брдо, Банов Шанац, Макиш и Жарково са Београдом; калдрмисање улица и подизање тротоара, подизање пијаце и школе итд., у границама могућности изаћи у сусрет.

Општина је у овоме крају, по молбама друштва, већ подигла неколико стубова са електричним сијалицама. А из изјаве потпретседника Београдске општине, г. Васе Лазаревића, поводом доношења буџета за 1934 годину, види се да је Општина већ резервисала потребне кредите и за улепшавање овога краја, а калдрмисању улице Васе Пелагића већ се приступило. И, тако, захваљујући агилном раду управе друштва „Напредак", која је у Београдској општини, код свију чланова Суда, увек наилазила на разумевање и потпору, надајмо се да ће Баново Брдо и Банов Шанац у току идуће године добити ако не све, а оно бар оно што је најпотребније.

На крају скупштине, којој је присуствовао и почасни претседник друштва, г. Јован Викторовић, одборник Општине београдске, скупштина је поздравила рад старе управе и дала јој разрешницу.

У нову управу, која већ има да иде утврђеним путем, захваљујући раду старе управе, за претседника на место г. Мих. Јаковљевића изабран је г. Тодор Перић, трговац.

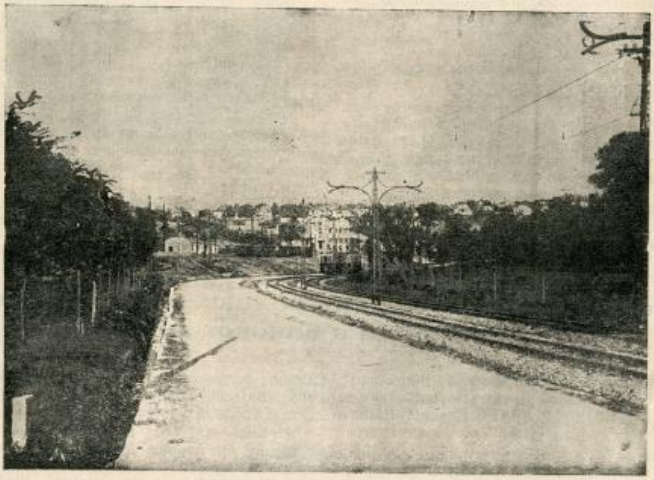

Пропаганда Београда:

Slobodan Vidaković

Beograd — the Piedmont Slavs of the Southern

Belgrade is not the usual type of religious shrine for its people, as Mecca for the Moslems or Benares for the Hindus: rather is it a national shrine, a spiritual centre.

There are almost a thousand capital cities on the earth's surface but in scarcely one in ten is the soul of their people molten and transformed; in which the fullest cycle of their national consciousness is represented; from which pulsates the whole life of their people, every thought, every nobility, every initiative.

Among this inconsiderable number may be reckoned Belgrade, the principal city of Yugoslavia.

The impulsive and spontaneous spirit of the Yugoslav people has attained its fullest and most wonderful expression in their capital, Belgrade. In the history of the people, there is no outstanding incident which has not been refracted, as by a prism, though the soul of Belgrade, not one fateful moment which did not owe its inception or its impetus to the soul of Belgrade. For years upon years it has been the echo of the people's sorrows, the Jericho trumpet of their hopes and dreams!

When its soul is peaceful as a mirrored lake, then, indeed, all is well with our people: but when it is perturbed, when storms gather frowning around it, then it is ill for our people, then it suffers, then one can hear the volcano of human suffering rumbling deep within its depths and the crater of that volcano has always been Belgrade! From the hour when the Turks killed Erlija at Čukur Česma, across all the barricades of its political upheavals, the May revolution that came as a national punishment for the murder of the Obrenović royal pair, through the proud protests of its enormous national demonstrations at the time of the annexation of Bosnia, the unpremeditated élan of the mobilization in the wars of freedom, when all Belgrade seemed as if borne up upon the wings of her symbolic white eagle, and at last to the bitter tragedy when it was occupied by the Kaiser's army; all this turbulent life, these intense emotions, this élan of the spirit in hope and in suffering, all this was but the true pulsation of the nation's soul, which like an Aeolian harp quivers and moans beneath the sighs, the hopes and the protests of its people.

Such is Belgrade. The bounty of Heaven has rewarded it with luxuriant beauties, both spiritual and natural, but it has been punished also by being placed on the threshold of East and West, amid the outposts of European culture against the Tatar-Mongolian North and the barbarian East.

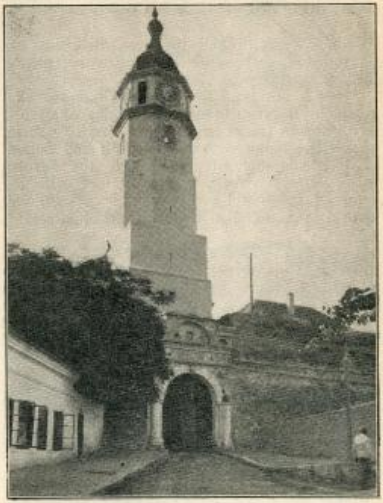

Old Belgrade: entrance to the Old Town.

Its blood has been poured out though twenty centuries of strife. A hundred conquerors have trampled on it, but could not vanquish it. Its shrines have been demolished but not obliterated, its citizens slain but never annihilated, its

homes burnt and itself transformed into a fiery holocaust, but always rising unconquered once again, as a phoenix from her ashes.

For many hundreds of years the defence of western civilization from the barbarians of the

New Palace, which H. M. King Alexander has donated to the city of Belgrade for an Art Gallery and Museum

north, the south and the east, Belgrade has played one of the greatest roles in the cultural history of Europe.

Had it not been for her, who knows what might be the map of Europe to-day or even if civilization might not have ended there, where five hundred years before it had begun!

It is said that, fifty years ago, the Serbian writer, Bogosavljević, a peasant yet with the mind of an enlightened savant, was arguing with a famous Italian writer. The Italian said:—

Old Belgrade: part of the old town, recently made into a park

„Your Belgade is wonderful, but it is a pity that you have no ancient monuments, no beautiful sculptures or buildings".

„We have them,", answered Bogosavljević, with spirit and acumen. They are over there in Rome! If we had not defended Europe for five hundred years against the Turks and barbarians, you would not have them either. The crescent would for long have shone over the Church of St. Peter."

For two thousand years Belgrade has been unintermittently ruined, destroyed and plundered by all the uncultivated barbarians of the world. As no other European city, Belgrade has lived through the terrible invasions of the Celts, Huns, Romans, Avars, Sarmatians, Góths, Gepidae, Byzantines and Turks and finally, during the World War, of Hungarians, Austrians and Germans.*)

All these have destroyed the walls of Belgrade, burnt its buildings, killed its inhabitants. In times of trouble the »White City« of the Bal-

*) In order to illustrate the age-long struggles of the peoples around Belgrade, we give below a short summary of its troubled history: —

15 A. D. Romans take Belgrade.
441 „ Huns take and sack Belgrade, but the following year the Romans return.
584 „ Avars take Belgrade and again destroy it. Once more rebuilt 598 A. D.
878 „ Belgrade in the hands of the Bulgarians.
1071 „ Hungarians take Belgrade.

During the XIth and XIIth centuries, Belgrade was the seat of a Greek strategos (Byzantine general).

1272 A. D. Belgrade passes into Serbian hands under Dragutin.
1402 „ The Serbian ruler, Stephen the Tall, begins to rebuild Belgrade, which then became one of the best ordered European cities of its time.
1427 „ Belgrade pases into Hungarian hands; ably defended by John Hunyadi.
1521 „ Sultan Suleiman takes Belgrade from the Hungarians and razes it to the ground.
1688 „ Maximilian Emanuel of Baden with a German army takes Belgrade from the Turks.
1690 „ Turks recover Belgrade from the Germans and again raze it to the ground.
1717 „ Belgrade taken from the Turks by Prince Eugene of Savoy.
1740 „ Turks recover Belgrade from the Germans.
1789 „ Laudon takes Belgrade from the Turks.
1791 „ Germans again hand over Belgrade to the Turks.
1806 „ The Liberator of the Serbian people, Karageorge, takes Belgrade from the Turks.
1813 „ Turks again occupy Belgrade.
1867 „ Turks finally and entirely hand over Belgrade to the Serbs.
1914 „ Austrians take Belgrade.
1914 „ Belgrade again in Serbian hands.
1915 „ Austrians again take Belgrade and destroy it to its foundations.
1918 „ Belgrade definitely freed. On its ruins is founded the present beautiful capital of Yugoslavia."

kans was always in the fighting; in days of peace it was ever prepared for war. While luckier European cities founded cathedrals, towers, monuments and wonderful works of architecture, the inhabitants of Belgrade built bastions and ramparts to defend the cultural heritage of the West.

But Belgrade lived through the greatest tragedy of all during the World War, when, for the sixteenth time in its history, it was levelled with the ground. On that occasion, as always, it was defended with legendary heroism. The bulk of the Serbian army had been withdrawn to new and more strategic positions. But nevertheless three whole days of street fihting were necessary before the invaders, even with a hundred thousand men, could take Belgrade from the handful of fanatic volunteers, schoolboys, students, who maintained their patriotic and heroic defence of Belgrade. At that time one hundred and thrity thousand shell fell upon tortured Belgrade, so that the very soil was literally ploughed up. Perhaps not even Leonidas at the Pass of Thermopylae showed such unreflecting heroism as these youthful defenders of Belgrade.

Then came the terrible hour of hell's reckoning. The history of humanity holds few examples of so terrible a massacre of flesh and blood as there was then, fifteen years ago, in the streets of burning Belgrade. It opened first with a terrific artillery bombardment. For two days and nights the soil of Belgrade quivered beneath the terrible hurricane of death, from artillery fire and conflagration. Then were the days of Hell made history. Whole cloud-bursts of shell fell over Bežanijski Kose and the Bočanski hills; monitors and aeroplanes attacked the city; houses and even whole streets were destroyed by the shaking and thundering; fire broke out on all sides and lightnings charged with doom flashed across the heavens. At last in an almost empty Belgrade, like shadows, their bayonets firmly grasped, some few battalions of volunteers awaited the enemy, awaited them, hungry, drenched, with wounds unbandaged, for three days without food, rest or sleep.

On the third day came the hour of trial. The enemy had penetrated our defences just below the Nebojša Tower with one strong division, but the ranks of the volunteers and fanatic schoolboys beat them back, partly by force of arms, partly to drown in the blood-reddened waters of the Danube at the foot of the ancient tower, from whose summit the accursed shades of the Agas and Čučuk Ali once more looked down upon the destruction of their allies.

But the enemy was persistent and as numerous as a cloud of locusts. Another column, protected by a shrapnel barrage, broke through along the railway line from Klanice. Our by the enemies' fire.

Terrible street fighting took place. Bodies were hacked and mutilated, bayonets broke against bare bone and cursing dumbly from dying eyes they yielded up their beloved Belgrade inch by inch.

So passed two days in a hurricane of death.

A glimpse of the Ferraces of the Old Town

On the third day scarcely a handful of survivors, volunteers fighting bare-handed, students, schoolboys, without cartridges and with scarcely a bomb left at their belts, remained to defend Belgrade. That was all.

There was darkness too, darkness filled with blood, as if in hell. Through the minds of these schoolboy-defenders passed the memory of their lessons, the story of the Last Judgment. Finally our searchlights were destroyed; the electric current in the ruined buildings had long

New Belgrade: the new Parliament building

since been useless. Now there was only the light from the burning town to illuminate this spectacle of death.

The enemy, in column of march, advanced through the streets of ruined Belgrade, advancing in close formation, dead-beat, their hearts numbed by fear, only to meet an unexpected

and yet more terrible butchery. Suddenly from the dark streets and ruined houses, still smouldering, from behind piles of stones and earth, came yet one more loud cheer and a hundred volunteers with bombs and bayonets in their hands rushed out to atack an enemy a thousand

One of many terraces in Kalimegdan in the old fortress (at the junction of the rivers Sava and Danube)

times more powerful. Then the butchery began once more, bombs exploding, bayonets clashing, knives slashing, human bodies ripped, torn and mutilated..... The enemy, driven on by their own machine gun fire, knew that they must choose one of two deaths and advanced across the bleeding heaps of corpses of their dead comrades, the Kaiser's soldiers... The other side of the street was piled high with the bodies of the volunteers, students and schoolboys...

The Geographic Institute in the old fortress . .

Thus, paying for every step with thousands of human lives, Mackensen cruelly took Belgrade.....

The citizens, the students and the small remnant of the soldiers and volunteers fought on with superhuman courage. Then they built their last and most terrible barricades. Everything was hauled out of the houses which might, even for a moment, check the advance of the enemy, from sandbags to grand pianos and valuable pieces of furniture. And behind these barricades a handful of volunteers, students, even mere children with cheeks still smooth, held back for hours the enemy's advance, fighting with superhuman force and self-sacrifice. But the forces of the enemy, a hundred times more powerful, succeeded in breaking through on every side and the red-hot cord of death tightened more and more around outwearied Belgrade. Banovo Brdo, Ada Ciganlija, Jalija, ing with superhuman force and self-sacrifice. were literally ploughed up with artillery fire. About a hundred and thirty thousand shells had fallen on martyred Belgrade.

The last student fell. They died with a smile on their lips; not one gave himself up, not one fled not one deserted his holy Belgrade. And when the light autumn mists lifted and the Kaiser's trumpets sounded the fall of the last barricade, the corpses of the fallen heroes lay across them in blood and sweat, bodies of little children which lay there on the stones sleeping their last sleep, like white lilies sprinkled with a dew of blood.

Through the corpse-strewn streets the Kaiser's soldiers marched on, weary yet watchful, fear gripping their hearts... They feared even the dead.... The houses were still smouldering and a dull red light illuminated the agony of Belgrade. The enemy planted his standard on the conquered fortress, while the last hero of the legendary defence of Belgrade was still lying in his death throes. And when the dawn broke red as blood, Mackensen announced that Belgrade was taken. A hundred thousand Austro-Germans had taken it from a mere handful of our heroes. It was a Pyrrhic victory, won by the holocaust of a city and over the corpses of his own unburied legions....

Thus Belgrade once more revealed the greatness of its spirit and once more added its chapter of blood and pain to the history of the human race in its defence of civilization and its laws. In the ultimate agonies of those who died with it was written the final postscript in the chapter wherein the culture of Europe was saved and it died the more easily in that, like the fabulous phoenix, in three years it would once again arise....

There are cities, perhaps, which have suffered more than it, but there is no city in the history of the world which has been more heroically defended than Belgrade!

Out of the ashes of that martyred city has arisen a new and strong Belgrade. Where once there were gaping holes, to-day rise the wonderful buildings of a world-city and a new and vigorous life courses along its frozen veins. From the 47,980 inhabitants which it had in 1916, the population of Belgrade has now

grown to three hundred thousand. Its building, its town planning and its social and communal development have also grown with the same terrific energy.

The task of modernizing Belgrade has been carried out at a tremendous pace. For many cities a century has been required for what Belgrade has carried out in the last fifteen years. Of all Balkan cities it has the finest conditions and the clearest conception of urban development.

Till recently Belgrade was little more than a wonderful work of nature, since nothing of great importance or progress could be carried out beneath a conqueror's yoke; now, fifteen years after the day of liberation, it is a tribute to our reawaned people.

A whole series of great communal problems have been tackled as part of the day's work and settled without noise and clamour and without parvenu self-importance.

Old Belgrade, with its oriental picturesqueness, an exotic little town of twisted, narrow streets and old Turkisch houses, like those that so enchanted Pierre Loti, has made way for a new city of vigorous, contemporary architecture, a city of boulevards, parks and asphalt streets.

To-day Belgrade has six hundred and five modern asphalt streets totalling 3,300,000 m². In building also the progress of Belgrade has been gigantic. Since the war there have been erected, amongst others, 11,580 new, hygienic flats and 3,418 carefully built houses of architectural merit. Many other communal and urban problems have also been settled in the most up-to-date manner, such as waterworks, street lighting, slaughterhouses, markets, local communication &c. &c.

We must also make reference to the rapid extension of the city. As well as rebuilding its streets, markets and parks in the most modern manner, Belgrade is extending its limits with a speed that is really astonishing. The environs of Belgrade, which were utterly laid waste during the war, have to-day been for the most part re-afforested, so that in a comparatively short time the whole city will be encircled by a girdle of forests. In connection with this, work is being carried out on an enormous scale for the conversion of the Belgrade forest of Lipovica into a National Park, on a scale unknown in Europe.

The social and communal activity of the Belgrade Municipality during the past ten years is also worthy of praise. One has only to point to its numerous social-communal establishments, such as labour hostels, many children's day-nurseries, schools, etc., to see how able and productive are the Yugoslav people.

Further, the bridge across the Danube, connecting Belgrade and Pančevo, which is incorporated in the new world-city, has been completed. To-day it is one of the largest bridges in Europe. The greatest bridge over the Sava, which will unite Belgrade and Zemun and make the latter also part of the great city, has been completed. It is no exaggeration to say that, when these links are finally completed, which will be at the end of this year, Belgrade will develop into a world-city of the first rank, with almost half a million inhabitants.

In place of the old, romantic Belgrade, with its little houses and gardens that might have come out of some oriental tale, a new world-city is arising, with parks unique in the world for their natural beauty and position.

Thus has Belgrade advanced, with tremendous strides. From day to day the last remnants of the past disappear and where once were low, old-fashioned Turkish houses with wide overhanging eaves and twisted lintels, are now rising proud palaces, mostly in modern architectural styles. Industry is developing along the Danube bank which, in the prospective plan of the new Belgrade, is reserved for industrial undertakings. The outskirts are becoming more and more typical of the homes of middle-class citizens, while the centre assumes more and more the character of a real city and while the Sava—Danube banks are enriched by new industrial factories, from whose chimneys pours forth smoke and in whose vitals men are working, in the sweat of their brows for gold. All the indications, in fact, of a European world-city!

The Ministry buildings

In a word, all that has been done in the last ten years towards beautifying stil futher this naturally most beautiful city of Europe illustrates the struggle of an industrious people, who are dismayed by nothing when it is a question of developing their capital city.

Greater Belgrade is to-day the cultural and political centre of the Balkans. The Balkan peoples listen reverently to the words of their Balkan arbiter. Chauvinist regimes may try, as they will, to check this spontaneous feeling among the mass of the people but they, guided

by healthy instinct, keep their eyes turned towards Belgrade. So also, with even greater force and reason, does all Yugoslavia to-day. Should ever Yugoslavia once again mourn in bitter pain, then Belgrade, its dear and proud »White City« will again thunder with a storm of fury; should it rejoice, then the white eagles of Belgrade will scream with pleasure and tear asunder the rosy skies of Yugoslavia with their cries.

Because of its natural site, Belgrade is one of the most beautiful and romantic of cities. In the long list of its natural beauties one must take a special note of the romantic forest of Košutnjak and the mountain of Avala. This last is now linked to Belgrade by a modern asphalt road thirty kilometres long so that every visitor to Belgrade is able also to visit this historic mountain, on whose summit are the ruins of a romantic and wonderful fortress. It is the greatest shrine of our people.

Equally beautiful and picturesque is the wooded hill of Dedinje, on the summit of which is the palace of King Alexander, built after the style of the old Serbian national architecture. There are few poets who could describe the beauties of the view from Dedinje out over the River Sava, the old city of Belgrade and the forests of Košutnjak and Rakovica, where rise the greatest radio antennae of the eternally unquiet Balkans.

The wooded and flower-covered hill of Dedinje, planned and arranged in the most modern manner with wide boulevards and modern asphalt steets, embellished with the luxurious villas of the Belgrade moneyed aristocracy, reminds one in many ways, partly by its flowers and greenery, partly by its natural position, of the child's story of the Gardens of Paradise, or of the Utopian dreamings of the social reformers of Europe and their towns of the future set among gardens and greenery.

Still more provocative of emotion is the Park of Kalimegdan, situated directly above the spot where the River Sava flows into the Danube. In this park there is something symbolic, full of meaning for our peace loving but heroic people. At one time the most powerful fortress of Europe, which stood contemptuously for hundreds of years against a rain of arrows, lombards and artillery fire, it is to-day a park, its many terraces transformed into one the most beautiful promenades of Europe. The unconquered and scornful thousand year old bastions are today turned into green and flowery walks of peace!

But what can never be changed is the heroic spirit of Belgrade, which to-day is turned towards peace. Belgrade itself, always the first to be exposed to the attacks of enemies and barbarians is to-day a temple of peace.

From the Kalimegdan, near the walls of that thousand year old fortress, by its ancient bastions which have withstood the arrows and remained firm amid the attacks of a hundred conquerors, the French writer and traveller, Maurice Rivoire, has exclaimed: „Belgrade is the most beautiful city of Europe. It can be proud not only of its history but of the gifts it has received from Heaven."

The great writer and lyric poet, Maurice Rivoire is right!

Belgrade is magnificent in the dawn when she awakes: wonderful in the night when she sleeps!

From the fortress plateau, on the very junction of the Sava and the Danube, when the red disc of the sun rises or sets, one can see a vista magnificent and unparalleled, like the sunrise on the Rigi Kulm. Before one's eyes ripples the sea of the Srem wheat fields with, beyond them, far away, the dark contour of the Fruška Gora Mountains. Below one the Sava and the Danube glitter blue as though covered with sapphires, shining in the sun's rays as drops of dew upon a hyacinth.

But what is greatest about Belgrade, what she alone possesses, is — let me say it once again — her soul, as broad as the unending Russian steppe, steeled to revolt but human in its self-sacrifice!

And this Belgrade, unconquerable in spirit, exalted among her natural beauties, more beautiful still because of her new buildings, stronger than the walls of her fortress — this Belgrade will always live on, proudly and gloriously.

Комуналне белешке

„Варош медицине и хирургије" у Паризу

Одбор париске општине расправљао је о једном врло важном и интересантном питању из области социјалне медицине. Једно друштво коме се на челу налазе најугледније париске даме, обратило се парискоj општини, тражећи да му се уступи у закуп један општински терен од 4700 квадратних метара, на коме би друштво имало да подигне праву варош медицине и хирургије. Уосталом, тај би се изграђени терен и назвао тим именом.

Разлози за ову иницијативу су разновrсни. На првом месту, осећа се у последње време оскудица у локалима за указивање лекарске помоћи; нарочито је ту оскудицу осећала средња класа, која одавно тражи да се болесницима средњег стања омогући иста нега која се указује имућнијим грађанима у болницама, уз цене које ће бити приступачне свачијем џепу.

Тај будући организам подразумевао би у главним линијама: медицинску службу, хирургију, разне врсте тераупетског лечења са најмодернијим апаратима електричним, за хидротерапију итд. Ова би медицинска варош имала да постане центар и превентивне медицине и имала би и одељење за лечење морском водом за слабуњаву децу.

Сваке недеље давале би се бесплатне лекарске консултације и од ове установе очекује се да ће бити регулатор цена, које су у данашње време такве да је првокласна лекарска нега привилегија само богатије класе, док је за средњу и сиромашну класу неприступачна.

Друштво се обавезује да у потпуности уплати капитал од милион и по. Сви детаљни планови зграда биће поднети на одобрење техничком отсеку париске општине, која ће преко својих органа имати и право контроле приликом изградње.

Закуп ће трајати 60 година и друштво ће плаћати кирију 100.000 франака годишње. Тако ће општина имати у току закупа да прими шест милиона франака, док је њу недавно купљени терен коштао шест стотина хиљада франака. Осем тога, после истека закупа све зграде са инсталацијама прелазе у својину општине. Сви радови стаће друштво преко 60 милиона.

Уговором је предвиђено, да ће сва деца основних школа, која су слабуњава, имати бесплатно лечење у базенима са морском водом, као и бесплатан лекарски преглед. Довољно је да добију упут од управника школе или од школског лекара.

Обнова Марсеља

Французи сматрају свој Марсељ за престоницу Средоземног мора. Да Ђенова не би привукла цео промет да иде преко ње за Италију, Швајцарску, Немачку и средњу Европу, општина у Марселју, предузела је била иницијативу да се Марсељ уреди и пристаниште знатно прошири, како би одговарало своме задатку садашњице.

У ту сврху, претседник Марсељске општине г. Рибо, позвао је познатог француског арх. урбанисту и професора Урбанистичког института на Сорбони г. Гребера, да изради план за генералну обнову Марсеља. Као великн знавац своје струке, неподлежан никаквом приватном утицају, г. проф. Гребер успео је да заврши план, уз припомоћ Техничке дирекције Марсељске општине, после пуне две године рада на њему. Марсељци се сад хвале, да су у том погледу претекли и сами Париз, који још није успео да створи ритам свога развитка.

Г. Гребер је схватио план тако, што је прво очистио цео један кварт иза Берзе, који је имао скоро 3000 становника на хектар. На том месту ће се подићи (3 ха), нов трговачки крај који ће растеретити садашњи трговачки кварт Канебијер. На њему ће бити подигнут један трг, величине 1 ха са зградама унаоколо високим 45 м. Две широке саобраћајнице, које су истовремено и главне осовине Марсеља, пролазиће дијагонално кроз кварт.

Друга мало деликатнија операција састојала се у уређењу једног кварта, који је много познат чак и у Провансалским причама, и у коме се морало пронаћи место за нову општинску зграду и за трг пред њом. И то је успело. Затим су простудирани и уређени приступни путеви, везе између жел. станица; дата су места за нове терестне станице.

Нездрави и загушљиви блокови и узане „улице без радости", натерали су г. Гребера да их нарочито простудира и да закључи да је најбоље те старе кварторе освежити на тај начин што ће се лепо уредити блиска предграђа, знатно слабије насељена, која ће готово аутоматски привући известан део становништва док би се остатак баш могао и присилним путем исселити, па тек онда приступити *хирургији* старог краја. А већ се констатовало да из четири прва кварта становништво сиромо бежи у предграђа таква каква су сад.

Сем ових измена пројектант обраћа нарочиту пажњу на слободне површине и на Гарден-сити-е. На војном егзерцишту пројектован је и велики спортски стадион. Урбаниста предвиђа и друге мање стадионе, али оно што је најоригиналније у овом пројекту, то су игралишта за децу за време школе а и кад је *школа затворена*. Да би то постигао, пројектује поред сваке школе један нарочито уређени мали парк (1/2 ха), са нарочитим тлоцртом и сматра да су тако мали а многобројни паркови (биће их око педесет) много погоднији и кориснији него ли један велики који се због удаљености ретко посећује. Слободна површина колико има предност са хигијенске стране има и са естетске. Свако се сећа колику драж дају Марсељу велике групе пиниja, које ће се по новом пројекту само умножити.

Заштитни појас Марсеља или зона „мон едификанди" има по пројекту, пуних 410 ха. Али и она је уређена као што су уређена и даља, па чак и далека предграђа, јер би иначе разне шупе, кућерци и „виле" ницале као печурке! Предграђа остављена сама себи постала су, због своје „слободе" зидања, која ниоу ништа друго до неред и триумф глупости, у травом

смислу губање оазе за сваки већи град. Због тога је пројектант обратно нарочиту пажњу на њих.

Чување старина била је тема жучних расправа са општинским одбором који није дао да се у њих дира, а није хтео да на другу страну кантара стави нове потребе живота и неминовност техничких захтева. Случај је овде био врло занимљив јер се морало борити са предрасудом да урбаниста није само пројектант широких улица, да би кроз њих прошло што више аутомобила, већ да је Урбанизам уметност као и свака друга. Ту је такође г. Гребер одиео победу. Он није хтео да тиранише поједине старине и зграде и да брутално поквари изглед досадњег квартa, већ је правио врло успеле компромисе. Приметио је нарочито да је Марсељ у последње време на више места покварио размере између трговa и зграда, између споменика и зеленa. Све је то повода претресено, колико је било могуће. Да би старо пристаниште сачувало и даље свој карактер лепе слике, са својим морем, којом, околним зградама које нису много високе, то јест да би се и даље сачувала размера снега досадашњег, пројектант је израдио нарочите детаље за цео крај намењући му сервитуде; као: да се зграде могу подизати само до три спрата, више од три спрата морају се степеновасто повлачити унутра и на свима зградама кров мора бити покривен римском керамидом, те ће и нове силуете бити у пуном складу са постојећим стањем.

Противно ономе што се готово свуда ради, као се мање рало пре волова или као се град разним начинима и споменицима декорише и ако се нема најосновнија општа композиција града пред очима, Г. Гребер је прво одредио главне и основне линије плана па је онда почео са споменицима. Због тога ће постављање тих споменика личити на цветање самог плана.

Једном речју пројектант се показао као одличан техничар, мајстор урбаниста, човек коме су присне финансиске науке. Експропријација овде односи велике суме али је поможено са начином паплате повећања вредности терена и доприноса.

Цео овај рад схваћен технички и финансиски дат је у форми једне повеће брошуре, под покровитељством Института за урбанизам на Сорбони.

Урбанизам у крајњој линији није ништа друго до тежња да се град пластично изрази у своју својој форми, ако се ово схвати према замисли Фистед де Куланжа. Хиподамос из Милета, који је био највећи урбаниста античког доба, био је филозоф. Схватање идеалног града, кога је Аристофан ставио као пародију у својим „Птицама", одушевљава „Републику" Платонову.

арх. Д. П.

Буџет париске општине за 1934 годину

У току 1934 године становници Париза даће само својој општини суму од 7 и по милијарди динара.

После дугог проучавања одбор париске општине донео је буџет општински за 1934 годину, који са буџетом полиције износи за наше прилике мало тешко схватљиву цифру од 2 милијарде, 473,843.408 франака, или око 7,5 милијарди динара, више него целокупни наш државни буџет, без привредних државних предузећа.

Неће бити без интереса изнети овде главне идеје које је бранећи буџет изнео известилац буџета г. Фијанџети.

Неподношљивост терета

Пре свега г. Фијансет наглашава да се неколико година буџет мора уравнотежавати са истим изворима прихода, док се обавезе општине стално повећавају. Тако је само за издржавање незапослених радника париска општина у току пр. 1933 год. издала 210 милиона франака (600 милиона динара — скоро два пута износ буџета Београдске општине), док је у 1931 години издато на те сврхе свега 1 милион франака.

У поређењу са буџетом прошле године, буџет показује смањење од 125 милиона франака, а на непредвиђене расходе има суму од 11 милиона франака.

Поред тога, Париз са својим становништвом у правом смислу је преоптерећен државним теретима. Он са својих 2,891.000 становника (на 41.835.000 колико има цела Француска) претставља око 8% целокупног становништва државе, а сноси терете државне: 36% свих државних непосредних пореза, 33,8% свих посредних пореза и 38,2% таксе на обрт.

Само на ануитетној служби буџет предвиђа суму од 1,105.253.000 франака, док чисти расходи износе 1,468.590.408 франака. Дефицит у буџету износио је према првобитном пројекту буџета преко 254 милиона франака, али је он покривен било смањењем извесних расхода, било тачнијим предвиђањем извесних прихода.

„Специјалан фонд" за помоћ неупосленим уметницима

Одбор париске општине дао је један аванс од 1,200.000 за стварање једног специјалног фонда за помоћ незапосленим уметницима. У тај фонд унеће се дохиње већа сума, али је ова дата као један аванс, пошто буџетске прилике не допуштају давање веће суме. Приликом решавања о овој ствари чуле су се врло лепе и племените речи о недаћама оних који живе једино од свога талента, а од којих се велики број налази данас у беди. Из тога фонда помагаће се ове врсте уметника: музичари, певачи, хористи, играчи, лирски и драмски уметници, сликари, цртачи, вајари, декоратери, гравери, кинематографски уметници.

Дефицит у саобраћају Париза

Број путника, због кризе, знатно је смањен, како на подземним тако и на уличним линијама Париза. Губитак износи 10 до 15 сантима од једног путника, како на којој линији. У Општинском одбору постоји чврста тенденција да се тарифа на трамвајима ипак не повишава, мада је у томе смислу већ постојао предлог од стране префекта париске полиције.

Али приликом дискусије наглашене су извесне ствари по којима се даје наслутити да се ипак спрема неко решење које ће задовољити буџетске потребе, а неће оптерећивати

становнике Париза. Наиме, истакнуто је да се париским трамвајима не служе само Парижани, већ је готово половина путника странаца и оних људи који из провинције долазе послом у престоницу. Одборски известилац напоменуо је, да није право да париска општина чини презент од 10 до 15 сантима тим путницима приликом употребе превозних сретстава, пошто толико износи дефицит који становници Париза плаћају из свога џепа за те дошљаке. Предвиђа се могућност установљавања блокова карата који ће се Парижанима продавати по досадањој цени, док би сви остали остали имали да плаћају карте по тарифи повишеној, тако да би они стварно плаћали онај дефицит.

Социјално и здравствено старање односе највећи део буџета Париза

Социјално старање кошта Париз велике суме новаца, али ипак ником није пало на памет да ту тражи неко смањење које би ишло на штету функционисања те службе, већ се само тражи начин да се избегну они трошкови који се не морају чинити.

За издржавање умно поремећених Париз даје, поред државног доприноса, око 110 милиона динара.

Париз је највећи орфелинат Француске. На издржавање сироте деце издаје се годишња сума од близу 100 милиона франака.

Париски саобраћај

Подаци које публикује службени орган париске општине о кретању саобраћаја у другом тромесечју прошле године показују извесне врло интересантне карактеристике. Прво што пада у очи то је пораст броја превежених путника на аутобусима, док трамвајски саобраћај показује знатна смањења у томе погледу. Тако је од 1 јула прошле године превезено аутобусима 144,118.744 путника, за 34,933.343 више него у истом периоду 1932 године. За исто време прошле године трамваји су превезли 128,160.277 путника, што је за 15.399.613 мање него у години 1932.

Друга карактеристика је рентабилност аутобуског саобраћаја, док трамвајски саобраћај показује дефицит у експлоатацији. Тако су аутобуси у поменутом периоду времена дали приходе 106,262.502 француских фр., док су трошкови експлоатације износили француских фр. 95,329.944. Трамваји су донели прихода 86,972.468 франка, док су расходи изнели 97,484.267 франака. Отприлике дефицит на трамвајима износи колико приходи од саобраћаја на аутобусима и с те би стране буџет био уравнотежен. Али оно што чини дефицителним саобраћај јесу терети амортизације разних закупа, који падају на терет округа сенског.

Конгрес Националног удружења претседника општина Француске (Савеза француских градова)

Одржан је у Паризу Конгрес удружења коме припадају сви претседници француских општина. Био је то импозантан скуп претставника 38.000 француских општина и вредност њиховог саветовања најбоље се види из реферата који су том приликом одржани.

Претседник одбора париске општине у једном делу свога говора, одржаног приликом свечаног пријема делегата у Парискоју општини, рекао је између осталог:

„Творци устава од године VIII били би сигурно запрепашћени када би чули да изабрани претставници вароши и села Француске могу да се удруже у једно удружење и то са изричним одобрењем Владе. Али се Французи, верни нашим установама, томе могу само радовати.

„У тренутку када изгледа да су и најсолиднији принципи доведени у питање, када жестоки потреси љуљају најсолидније режиме, када се појављују све компликованији проблеми, чије је решење све деликатније, добро је да наша земља у својим општинама има и у будуће најбоље школе *Слободе*."

Господин претседник истакао је велику техничку, економску и финансиску спрему људи који администрирају француским општинама, што су показали у току дискусије и у својим рефератима на конгресу.

Претседник Удружења претседника општина, господин Пол Морел, у својој речи истакао је принцип солидарности који треба да везује градове:

„Исто као за појединце, тако је и за вароши солидарност услов и закон бољег живота. Ја знам, постоји различитост интереса: она је можда више привидна него стварна; постоје различитости средине, али зар те средине да имају заједничке тежње, исте жеље за благостањем и напретком физичким, интелектуалним и моралним? И ми, као и државна власт, са истом вером, са истом упорном вољом, трудимо се да те жеље и остваримо. Ми мислимо да радећи тако служимо истовремено великој и малој отаџбини, јер је по нашем мишљењу општина за државу оно што је њена за тело, и њено здравље је нужан услов развоја и лепоте целог организма.

„И ако смо ми сви сложни у томе да бранимо оно што обично називамо општинском самоуправом, то је зато, зар не, јер сте ви и они који су око вас, и сви ми једнодушни у томе, да једна велика демократија као што је наша, демократија моћна, свесна својих права, отворена свима иницијативама, амбициозна на све напретке, треба да постави слободу у основу своје организације, то ће рећи под ков општрине."

„Кад то кажемо, осећамо да нисмо ни револуционари, ни заверенници. Слобода, за нас, она коју тражимо, то је, према лепој формули коју је једног дана употребио Клемансо, „право да дисциплинујемо сами себе." Од ње нема се бега бојати и, остварујући је као што ми тражимо, ми се само инспиришемо говором једног трибуна, који је одржао у овом истом Паризу пре педесет пет година. То је био Гамбета, који је рекао, *да је једна земља у толико слободнија у колико је општинска самоуправа већа, јер комунални дух је нешто најбоље, нешто најсигурније у демократији и он чини неку врсту утробе демократије.*"

Прикази

ДРУМОВИ. — ПРОЈЕКТОВАЊЕ

(Едо Бранда инжењер Техничке дирекције О. г. Б. и асистент Универзитета. Лито-штампа Графичког завода при Техничком факултету Универзитета у Београду; 202 стр. 144 слике и XXXVI табела).

Опремљена техничким врло добро, са одличном штампом и добро технички израђеним цртежима, изашла је из штампе књига о **Друмовима,** која је попунила једну осетну празнину код нас у литератури те врсте. И ако писана концизним стилом, књига ће добро послужити како стручњаку тако и студенту.

Г. Брадна третира питање друмова само с обзиром на њихово пројектовање, на његову чисто техничку страну, не улазећи у питање материјала горњег строја друма. Горњи строј ће ући у други део књиге који је у припреми.

Три главе књиге говоре: о саобраћају, возилима и међусобном утицају између возила и друма; о конструктивним елементима друма и најзад о пројектовању друмова.

Саобраћај, који се из године у годину све више развија на свима својим гранама, захтева да се питање друмова специјално одлично проучи јер се данас троше огромне своте на њихову изградњу и на њихово одржавање. Појетињавањем превоза појетињава се и цена роби, добар промет подиже привреду, развија туризам, служи као крвоток једне земље. Потребна је дакле што већа рационализација саобраћаја, друмова напосе. Књига г. Брадне има то као основну тему, стручно излажући ствари као н. пр.: да превелика ширина друма није економична јер се мора знати да коштање самога застора износи 3/4 укупног коштања друма, да ће се у будуће сам избор нагиба а и трасирање друмова за моторни саобраћај вршити са потпуно новог гледишта од онога које важи искључиво за сточни саобраћај, да су знатно смањени разлози за бојазан од изгубљених успон јер за моторну вучу има успона који су „нештетни", да је однос између густине саобраћаја и капацитета коловоза врло важна чињеница при пројектовању друма и т. д.

Књига говори о друмовима за искључиво моторни саобраћај, који код нас-тек треба да се уведе.

Нарочито је од интереса део о чистом трасирању друмова по Launhardt-y који одвојено посматра комерцијално трасирање од техничког трасирања. За наше прилике је од највећег значаја проучавање тог комерцијалног трасирања, јер су многи друмови израђени добро само са техничке стране док је друга комерцијална била чисто занемаривана.

Г. Брадна подмлачи градски саобраћај, говорећи о радијалном и тангенцијалном саобраћају; третирајући градске раскрснице према броју „опасних тачака", напомиње да је потребно шоферима на раскрсницама омогућити добар видик; тумачи потребу подножњака и укрштавања „плави ниво-а" и т. д.

Г. Брадна наводи литературу којом се послужио; већином немачку, поглавито Најмановом књигом Der neuzeitliche Strassenbau Berlin 1927. Међутим књига је далеко да буде какав плагијат, већ је као и све стручне књиге писане на основу разних раније искустава и позитивних истина. Уколико издање само повећава њену вредност и потребно би било да је има сваки наш стручњак.

Арх. урбанист **Драгомир М. Поповић.**

Власник: Општина Београдска. — Уредник: Слободан Ж. Видаковић, шеф одсека за штампу ОГБ. Престолонаследника Петра 103
Државна штампарија Краљевине Југославије. — Београд

НОВИ БЕОГРАД — BEOGRAD D'AUJOURD'HUI

Угао Краљевог трга и Узун Миркове улице данас
Le coin de la Place du Roi aujourd'hui

(Из фото-архива Отсека за штампу, пропаганду и туризам О. г. Београда)

(Photo-archive du Bureau communal de la presse de Beograd)

СТАРИ БЕОГРАД — ANCIEN BEOGRAD

Исто место пре десет година
La même Place avant dix ans

(Из фото-архива Отсека за штампу, пропаганду и туризам О. г. Београда)

(Photo-archive du Bureau communal de la presse de Beograd)

БИБЛИОТЕКА
ОПШТИНЕ ГРАДА БЕОГРАДА

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

ЧАСОПИС ЗА КОМУНАЛНО-СОЦИЈАЛНИ, ПРИВРЕДНИ И КУЛТУРНИ ЖИВОТ БЕОГРАДА

Бр. 9
Година 52

РЕДАКЦИОНИ ОДБОР:
Павле Кара-Радовановић, Др. Ксенофон Шаховић, Аца Динић, Илија Савковић, Самуило Демајо, Воја Симић

УРЕДНИК:
Слободан Ж. Видаковић

Септембар
1934 год.

Септембар 1934

Основи организације нове градске општине. — Радмило Белић, стр. 583

Неколико социјалних проблема у Београду (3). — Дим. Ј. Стојановић, стр. 598

Исхрана београдског радништва (1). — Д-р Александар Петровић и Д-р Марио Селем, стр. . . . 603

Проблем пречишћавања пијаће воде. — Д-р Ђорђе Пешић, стр. 611

Социјално-комунална политика града Прага (1). — Слободан Ж. Видаковић, стр. 616

Основне потребе, приходи и исхрана Београђана. — А. Б. Херенда, стр. 631

ДРУШТВЕНА ХРОНИКА:

Прослава рођендана Њ. В. Престолонаследника Петра (Реви трупа на Бањици) — стр. 636

Скупштина међународне интерпарламентарне конференције за трговину у Београду — стр. . . . 642

Дани Црвеног крста у Београду су прослављени свечано — стр. 644

Срдачан дочек бугарских правника у Београду, стр. . 646

БЕЛЕШКЕ И ПРИКАЗИ:

Трамваји и осветљење града Београда. — Инж. Александар Дојчиновић и Инж. Михаило Ђуровић, стр. 648

„Београдске општинске новине" излазе једанпут месечно као часопис за комунално-социјални, привредни и културни живот Београда и једанпут недељно (сваког четвртка) као службени недељни лист Градског поглаварства града Београда.

Претплата на оба издања износи укупно:

за годину дана 150 динара

за пола године 80 динара.

Претплата се прима само на оба издања. Чековни рачун код Поштанске штедионице бр. 54.300.

Уредништво се налази у ул. Косовској бр. 39/IV. Телефон 26-242.

Администрација се налази у улици Узун Мирковој бр. 1/II. Телефон 23-331.

Рукописи се не враћају.

Слика на корицама: Угао улице Кнеза Лазара, уметнички рад сликара г. Б. Војновића-Пеликана.

Др. Радмило Белић

Основи организације нове градске општине

Закон о градским општинама објављен је у „Службеним новинама" 25 Јула 1934 год. То је врло важан датум у историји наше градске самоуправе као и у историји унификације нашег законодавства. Шесдесети дан по обнародовању тај закон добија обавезну снагу и тиме престаје да важи вишеструко законодавство које је до данас важило за градске општине у разним подручјима наше државе. То је већ једна велика добит и напредак у сређивању наших унутрашњих прилика и у развијању националне и југословенске идеје као и у јачању државне организације.

Двојаки карактер органа градске самоуправе: факултативан и законски

Закон о градским општинама предвиђа две врсте органа градске самоуправе: *законске* или *обавезне* и *факултативне*. То је једна битна карактеристика или ако хоћете оригиналност овог закона. Обавезни су органи: 1) *градско веће* и 2) *претседник градске општине;* а факултативни: 1) *стални одбори,* 2) *потпредседник градске општине;* 3) *Управни одбори* и 4) *старешине одељака.*

1) *Формална разлика.* — Између те две врсте органа градске самоуправе постоји прво једна формална разлика која се састоји у томе: што законске органе мора да има свака градска општина, јер су они установљени самим законом; док факултативне органе не мора да има свака градска општина, пошто се они установљавају статутом по потреби коју цени градско веће са надзорном влашћу.

2) *Материјална разлика.* — С материјалне стране посматрана та разлика је много дубља и она управо сачињава суштину проблема. За разлику од законских, факултативни органи немају самосталне надлежности. Ту надлежност они добијају на основу делегације власти из надлежности градског већа или из надлежности претседника. Колико ће се та тако пренесена надлежност простирати то зависи у којој ће мери она бити изузета од градског већа или претседника.

Факултативни органи не могу сви произвољно добијати власт из надлежности градског већа или претседника. Закон је одредио који факултативни органи добијају власт претседника а који власт градског већа. Стални одбори једино и искључиво могу добити да врше послове из надлежности градског већа; док потпретседник, управни одбори и старешине одељка могу да врше послове само из надлежности претседника градске општине.

3) *Практичне последице тога разликовања.* — Ову разлику треба добро уочити, јер ако би статутом било друкчије одређено — на пример управни одбори или старешине одељка, добили послове из надлежности градског већа — одлуке донете од стране тих факултативних органа у вршењу тако незаконито делегиране надлежности биле би ништавне и правно сматране као да нису никад ни постојале. Такве би правне последице морале да наступе и онда када би тај статут формално био потпуно исправан: донет од градског већа и потврђен од надзорне власти.

Као друга последица оваквог начина преношења власти јесте то што органи који врше надлежност претседника градске општине непосредно су потчињени претседнику, а они који врше надлежност градског већа непосредно потчињени градском већу. Другим речима први су дужни да раде по упуствима претседника и овај може увек њихове послове и сам да пуноважно свршава; а други су дужни управљати се по интенцијама и упуствима градског већа, које исто тако може њихове послове увек пуноважно и само да предузима. Ово је правило и у закону формулисано: „изузетно од става трећег статутом се може установити у градовима да потпретседник стално врши поједине послове из надлежности претседника градске општине, *а по његовим упуствима и под његовим надзором*" (§ 81); службеник на челу одељка „отправља послове самостално у име претседника градске општине, *а по његовим упуствима и под одговорношћу претседника градске општине*" (§ 85); ....„Ови (управни) *одбори раде по упуствима и под одговорношћу претседника градске општине*" (§ 86).

4) *Формалана и материјална ограничења делегирања власти.* — Најзад, закон поставља границу до које се могу пренашати послови из надлежности претседника и градског већа на факултативне органе. Не могу се сви послови пренети из њихових надлежности. За градско веће закон задржава из-

весне послове веће важности у његову искључиву надлежност и забрањује њихово преношење на стално одборе. То преношење надлежности градског већа на стално одборе трпи двојако ограничење: формално и материјално. Формално ограничење се састоји у томе што се то делегирање мора извршити статутом; а материјално ограничење у томе што се извесни послови таксативно побројени у закону не могу преносити на стално одборе.

Ограничење које трпи преношење послова из надлежности претседника овако је формулисано у § 85 :...,осим оних (послова) који тражи својом природом једнообразно вршење, или прелазе територијалну надлежност тога краја, или који због своје важности траже да их непосредно отправља претседник градске општине". Док је у погледу градског већа закон тачно прецизирао који се послови не смеју препаштати из његове надлежности, дотле кад је реч о преношењу послова из надлежности претседника закон поставља једно тако растегљиво и опште ограничење које се може најпроизвољније и најшире тумачити. Зато је законодавац пожурио да одмах иза те опште одредбе пропише једну другу одредбу по којој се има донети статут којим се има предвидети тачно „које послове претседник градске општине из своје надлежности може поверити појединим чиновницима који су на челу појединих управних грана" (§ 87). Према томе не може се извршити делегирање претседникове власти на поједине чиновнике пре него што се статутом утврде границе до којих се сме у том делегирању ићи. *Статутом се морају предвидети сви послови који се могу пренети из надлежности претседника градске општине, исто онако као што је законом у § 95 предвиђено који се сви послови не могу препаштати на стално одборе.*

5) *Временска ограничења за установљење факултативних органа.* — Пошто смо утврдили да се факултативни органи и њихове надлежности имају тек статутом установити, морамо да видимо сада да ли закон не поставља за то какве рокове, и какве последице наступају ако се ти рокови пропусте.

На то питање даје нам одговор § 148 З. О. Г. О.: „Нова градска већа дужна су у року од годину дана донети овим законом прописане статуте и уредбе о организацији и нову организацију спровести по овом закону. Градске општине које могу имати потпретседника са сталном надлежношћу у смислу става 4 § 81 донеће у року од једног месеца по ступању на снагу овог закона одлуку о томе да ли ће се установити стална надлежност потпретседника".

Према овако стилизованом законском тексту постоје две врсте рока: *Општи рок* који важи за све статуте и уредбе који се имају донети у циљу организације градске општине по новом закону, и *специјални рок* који важи само за оне случајеве који законом изричнo предвиди. Општи рок почиње да тече од дана избора градског већа па траје годину дана, а специјални рок почиње да тече од дана ступања на снагу закона о градским општинама, а то је 23 септембра 1934 год., па траје месец дана.

Пошто је до сада било речи само о факултативним органима градске општине и њиховим надлежностима које се статутом имају установити, то ће се на њих овако применити горе назначени рокови: за потпретседника важи специјални рок т. ј. за њега се има статут донети месец дана по ступању на снагу закона о градским општинама, а то је до 23 октобра 1934 год., за стално одборе, управне одборе и старешине одељака важи општи рок од годину дана по избору градског већа.

Шта је хтео законодавац прописивањем ових рокова? Он је хтео да се у што краћем времену градска већа изјасне о потреби постајања факултативних органа да би организација градских општина била што пре коначно изведена. Установом факултативних органа пошло се на то да се створи могућност градовима да сваки према потребама и својим специалним приликама организује своју општину у једном даном законском оквиру. Било би штетно и за саме градове као и за интересе државне целине ако би се попуњавање тога законског оквира отегло у бесконачност и оставило искључиво слободној вољи градских већа. Да се не би то десило законодавац је прописао рокове и тиме градским већима ставио у императивну дужност да за одређено време ту потребну организацију спроведу.

6) *Санкције пропуштања рокова за установљење факултативних органа.* — Шта може да правно наступи ако би градска већа пропустила те рокове? На то питање од тако далекосежних последица законодавац не даје јасан и непосредни одговор. Ми знамо да право и дужност без санкције претстављају лепе жеље без изгледа на њихово остварење. Да ли је пропуштање рокова на некојн начин санкционисано, то је питање за које морамо због његове огромне правне важности потражити решење из недостатка изричног законског текста, у логичним аргументацијама извучених из самих законских прописа.

Да се зауставимо прво на положају потпретседника градске општине. Може ли се његова самостална надлежност установити и после истицања рока од месец дана по ступању на снагу Закона о Г. О.? Не може већ по томе што је законодавац за њега установио специјалан рок који је у исто време и преклузиван. Али баш да се тај рок и пропусти, статут о његовој самосталној надлежности мора бити перфектан (донет од градског већа и одобрен од надзорне власти) нај-

даље на осам дана пре расписаних избора за градско веће. Ово тврђење заснивано на ова два пресудна аргумента која изводимо из §§ 37 и 81 З. о Г. о. По § 81 потпретседник се бира на исти начин као и претседник, с тим да и за њега важе сходно прописи 37 став трећи . По § 37 став трећи уз оригиналне кандидатске листе мора се Среском суду предати и „писмен пристанак кандидата за претседника", додати, и за потпретседника. Те се листе морају предати суду најдаље до осмог дана пре избора. То значи да потпретседник са самосталном надлежношћу дотле треба већ да постоји, да је већ установљен једним перфектним статутом. Иначе не буде ли то свршено до тог времена, потпретседник са самосталном надлежношћу за дотичну градску општину не може се више установљавати, баш кад би се прогледало и кроз прсте пропуштање њеног законског рока од месец дана.

Питање је само да ли би Суд потврдио једну кандидатску листу на чијем би се челу са претседником налазио потпретседник установљен после истицања рока од месец дана. *Суд који би такву листу одбио да потврди стајао би на једном сасвим исправном гледишту исто као и надзорна власт која не би одобрила један тако задоцнели статут. У томе би се управо састојала санкција пропуштања законског рока за установљавање потпретседника самосталне надлежности.* То нас је навело да томе року дамо карактер перклузивности.

Што се тиче санкције за пропуштање оног законског рока од годину дана за доношење статута о сталним одборима, управним одборима и старешинама одељка, ту се могу поставити више могућности: или надзорна власт такве статуте не би одобрила као незаконите на основу § 134 З. о Г. о. и тим неодобравањем дала повода за вођење административног спора код Државног савета; или ће надзорна власт користити се правом које јој даје § 136 З. о Г. о који гласи: „ако надзорна власт примети да град не предузима или не предузима у довољној мери оно што изискују самоуправни задатци стављени у дужност граду овим или другим законима, може, ако веће не усвоји примедбе надзорне власти, ставити предлог Државном савету шта је град дужан предузети".

Нама изгледа да не би имало места примени ове одредбе на факултативне органе. Законодавац је оставио градском већу да цени постоји ли потреба за те органе и о томе да се изјасни у року за годину дана. Ако се градско веће у томе року не изјасни значи да та потреба не постоји, и то је надзорна власт дужна да поштује. Али ако се после годину дана та потреба укаже и градско веће донесе статут о факултативним органима, *надзорна би власт могла да тај статут не одобри због повреде закона; а по истом основу и сваки члан општине могао би против таквог статута поднети жалбу из става 4 § 143 З. о г.о.*, и, најзад, једна општа санкција из § 93: „сви судови као и Државни савет и управни судови имају право да цене законитост градских статута, уредаба и правилника у сваком посебном случају који њима, у кругу законом одређене надлежности, дође на решење".

Принцип изборности градског већа и легитимности надзора државне власти

— Закон о градским општинама садржи неколико главних принципа на којима градска самоуправа има да се оснива. *Не може се рећи да ти принципи одговарају теоретским претпоставкама једне самоуправе.* Закон није у потпуности одговорио овим двема битним теоретским претпоставкама самоуправе: 1) изборност одлучујућег самоуправног органа и 2) легитимност контроле државне власти. Закон је у овом погледу завео један мешовит систем. Он је усвојио принцип изборности али не у потпуности: две трећине одборника бирају грађани, а једну трећину поставља орган владе односно надлежни ресорни министар или бан. Што се тиче легитимности надзора државне власти и ту је закон усвојио мешовити систем. По принципу легитимности, одлуке самоуправне власти могу бити предмет испитивања надзорне власти само у погледу њихове законитости тј. да ли те одлуке нису ван оквира закона о делокругу општине, и, у случају сукоба самоуправне и државне власти у погледу оцењивања те законитости коначну одлуку имао би да донесе суд грађански или административни. Закон о градским општинама с једне стране поштује принцип легитимности надзора, подвргавајући сукобе између градске самоуправне власти и државне надзорне власти Државном савету, као врховном административном суду; али, с друге стране, даје право надзорној власти да задржи од извршења одлуке градске самоуправе које су „штетне по важне опште државне интересе" (§ 139 З. о Г. о.), и то задржавање не може бити предметом спора код Државног савета него само код више Управне власти односно министра. Дакле, принцип легитимности надзора који је у § 134 З. о Г. о признат трпи изузетак у § 139 З. о Г. о. односно мешају се две идеје: идеја легитимности надзора и идеја политичког опортунитета.

Јасно је да су у овим уступањима од теоретских постулата самоуправа превладали политички моменти. Несумњиво да се желело да претставници наших градова, који и по

броју становника и по привредној и културној функцији претстављају један важан национални чинилац, у својој политичкој делатности не повреде основе нашег државног и политичког уређења; југословенство и јединство, под чиме би требало разумети „опште државне интересе" како се законодавац изражава у § 139 З. о Г. о. Та би се оступања по духу закона и по намерама законодавца правдала државном потребом, и било би идеално да се она врше само када та потреба збиља то изискује.

Принцип квалификованости градских већника

Има још једна жеља што је изражена у закону. То је само жеља а не императив са законском санкцијом. На име законодавац би желео да у накнаду за та оступања од теоретских претпоставки самоуправе добије у оној једној трећини постављених одборника квалитативне гаранције за добро вођење комуналних послова. Он ту жељу изражава на тај начин што у § 23 каже: „Једну трећину градских већника поставља бан, а за градове Београд и Панчево Министар унутрашњих послова, *из реда лица посвећених у комунална питања*". Та једна трећина постављених одборника не би требала да буде лаик у комуналним питањима. Жеља је да то буду лица посвећена у та питања. То не значи да би она морала да имају свршене неке специјалне комуналне течајеве. Законодавац је ваљда мислио на лица која имају шира образовања, за која се и по њиховим свршеним школама и по њиховом сталном занимању мора претпоставити да су упућена у комунална питања. Законодавац у избору тих лица не поставља никакав формални критеријум него оставља потпуно одрешене руке оној власти која их поставља. Из којих ће професија постављени одборници бити највише заступљени, то ће се видети приликом примене самог закона о градским општинама. Не може се закључити ни из једне законске одредбе да се желело да буду у броју постављених одборника заступљене сразмерно све професије, што би било нешто позајмљено из корпоративног система који је примењен, на пример, у Италији. Има само једно платонско ограничење да постављени одборници буду „из реда лица посвећених у комунална питања".

Принцип највише надлежности градског већа

Кроз овај закон спроведен је *принцип највише надлежности* градског већа у погледу пословања из општинског делокруга. Градско веће (општински одбор) добило је готово сву власт у свим оним одлукама којима се ангажује општинска имовина. По закону о општинама од 1903 год. и по доцнијим изменама и допунама та је власт била подељена између одбора и суда. То су била два колегијума са две самосталне надлежности у погледу решавања по материјалним и личним питањима. Данас постоји само један колегијум — градско веће, на кога су пренете обе те надлежности. Градско веће схваћено је као једина одлучујућа власт градске општине, а претседник градске општине као једина његова извршна власт. По закону о општинама од 1933 год. одлучујућа власт подељена је између општинског одбора и општинске управе, с обзиром на важност и вредност предмета, а по закону о градским општинама та је власт усредсређена у градском већу.

Факултативни органи градске општине

1) *Стални одбори градског већа.* — Статут о сталним одборима градско веће има да донесе а надзорна власт да одобри. У главним линијама тај би статут имао да садржи број сталних одбора, њихов састав и поделу послова. При доношењу тога статута мора се водити рачуна да број сталних одбора буде што мањи као и да се њихово чланство сведе на што мању меру, јер главни разлог за њихово установљење лежи баш у томе да се за извесне послове избегне покретање гломазног тела градског већа и да се ради њиховог бржег свршавања прибегне поступку код мањих тела као што су стални одбори.

Што се тиче послова који се не могу статутом пренети на сталне одборе, њих је закон у § 95 таксативно набројао. То су следећи послови: 1) доношење статута, уредаба и правилника; 2) установљење буџета и одобрење завршних рачуна; 3) стицање, отуђивање и оптерећивање градске имовине и узимање зајмова; 4) унутрашња организација градског поглаварства, оснивање завода и предузећа, подела града на градске одељке и установљење њихових надлежностима; 5) оснивање места градских службеника и уређење њихових принадлежности; постављење, отпуштање и пензионисање чиновника; 6) вођење парница које не спадају у редовну управу градске имовине; именовање правних заступника у таквим случајевима и сталних правних заступника; 7) одлучивање о накнадним и ванредним кредитима; 8) Увођење нових и повишење постојећих дажбина; 9) одобравање уговора који не спадају у редовну управу градске имовине или који трају преко рока мандата градског већа; 10) одлучивање о грађанским уређајним основима, експропријацији и подизању нових градских грађевина; 11) примање у чланство градске општине и додељивање почасног чланства; 12) решавање жалби противу одлука претседника у самоуправним пословима; и 13) сви

други послови који су било којим законом нарочито придржани одлуци већа.

Ван делокруга ових послова, стални одбори могу доносити пуноважне одлуке. Који су ти послови који се статутом могу ставити у надлежност сталних одбора, закон не говори ништа већ само набраја оне који се не могу ставити у њихову надлежност. С обзиром на природу тих искључених послова, може се закључити и предвидети да практично стални одбори имају да свршавају све оне редовне и свакодневне послове без којих се не да замислити живот ниједне установе: то су разне набавке, поправке, градње и доградње, дозволе, закупи итд. Кроз те Сталне одборе има да пулсира свакидашњи живот градске општине. Да би тај живот текао без прекида и застоја и без уштрба интереса града и грађанства, Стални одбори морају по свом личном саставу бити исправни и готово сваког дана на лицу места и у непрекидном додиру са општинском администрацијом. За сада се друкчије не да замислити функција тих одбора. Када буду ступили у живот, видеће се у ствари како ће њихов рад изгледати.

2) *Управни одбори.* — Са Сталним одборима, које предвиђа § 95 З. о г. о., не треба бркати управне одборе који се спомињу у § 86 З. о. г. о. То су две *сасвим различите* установе. Оне имају само то заједничко што се обе морају статутом предвидети. Иначе по своме саставу, по својим надлежностима и задацима оне немају ничег заједничког.

По замисли законодавчевој, која је врло скучено у једном једином параграфу изражена, управни одбори имали би изгледа да представљају нека помоћна и саветодавна стручна тела градске општине. То би био Стручни савет придодат и подчињен искључиво претседнику градске општине. Стручни карактер тога одбора може се извести из оне одредбе § 86 која гласи да се у те одборе „могу бирати и лица која нису чланови градског већа"; а да је тај одбор подчињен претседнику то се да извести из законског текста по коме ти одбори „раде по упутствима и под одговорношћу претседника градске општине". Саветодавни карактер управног одбора по тексту закона није искључиви његов карактер. Ти управни одбори могу и надзиравати а могу и сами вршити поједине послове градске самоуправе „привредне и социално-културне природе". По овој последњој реченици која је текстуелна ти се одбори могу бавити само пословима привредне и социално-културне природе. Други послови им се не могу статутом поверити. И лица према томе која буду изабрана у те одборе треба да буду стручњаци или по свом позиву заинтересовани за те послове.

Из свега излази да су управни одбори саветодавни органи претседника градске општине, и то за послове привредне, социалне и културне природе. Закон не одређује ко је надлежан да бира лица у тим управним одборима. Пошто се ти одбори имају статутом установити, то и та надлежност има истим статутом бити предвиђена.

По природи функције тих одбора било би логично да претседник одређује њихов састав. Кад закон установљава одговорност претседника за рад управних одбора, и када је то помоћни орган општинске администрације, на чијем врху стоји претседник, онда би било логично и право да претседник сам изабере лица која ће у те одборе да уђу. Стоје дакле, две могућности за које статут о управним одборима има да се определи: или ће право избора чланова управних одбора да уступи претседнику или ће га задржати Градском већу.

Овде се поставља једно правно питање: може ли статутом односно може ли Градско веће то право да уступи претседнику, када закон изричито забрањује да се на сталне одборе пренесе право постављања чиновника? Не може се на ово питање одговорити пре него што се тачно не одреди положај чланова управних одбора: да ли су то чиновници или су то почасна звања за грађане који су по свом позиву и образовању предодређени као саветодавни органи по питањима привредне, социалне и културне комуналне политике? По томе што у те одборе могу бити изабрани и чланови градског већа може се закључити да су звања чланова управних одбора почасна и да њихов положај не може се равнати с положајем чиновника. До истога закључка може се доћи и кад се узме у обзир стручни и саветодавни карактер тих одбора. Ма како закон у погледу природе и функције тих одбора био нејасан и непотпун, ипак се може видети из онога што законодавац није хтео тим одборима да да какву улогу они у ствари треба да играју у градској самоуправи. Јасно се види да он није хтео да ти одбори личе на сталне одборе нити да они уђу у административну поделу и хијерархију градске самоуправе. То значи да управни одбори имају да буду нешто треће и ново, а то може бити само саветодавни орган састављен од лица која су стручно посвећена или су сталешки заинтересовани за привредну, социалну и културну политику градске самоуправе. Према томе њихов положај не може се сравнити са положајем општинских чиновника а самим тим за њих не може важити ни она законска одредба по којој је постављање чиновника задржано у искључиву надлежност градског већа. То значи да се може слободно статутом одредити ко ће да врши (претседник, стални одбори или Градско веће) избор чланова управних одбора. Сем тога као друга важна ствар статутом има да се утврди из којих редова друштвених првенствено има да се узимају лица за те управне одборе. Пошто

закон предвиђа више таквих одбора („посебним управним одборима"), онда се статутом мора предвидети и њихов број као и послови који ће се сваком посебно поверити. По томе што закон изрично набраја и ограничава који се послови могу тим одборима поверити, а то су послови привредне, социалне и културне природе, излази да статутом могу бити установљени само управни одбори за ту врсту послова — привредни, социални и културни управни одбори.

3) Старешине одељака. — Ми смо већ раније рекли да градско веће може донети статут о образовању одељака општинске администрације. Образовање тих одељака има за циљ да растерети централну општинску администрацију у већим градовима. Администрација одељака мора да има тачно означену територијалну надлежност. Одељци су у ствари изузети територији једне градске општине којом по делегацији власти управља старешина који је на том делу атара градске општине извршни општински орган као што је то за целу општину претседник градске општине. „Његове одлуке сматрају се као одлуке претседника" — § 85 З. оп г. о. Он врши послове из надлежности претседника, и то само оне које су статутом на њега пренете.

У селимо која улазе у састав градских општина, градско веће може одредити из редова становника настањених стално у тим местима једно лице које би у име претседника вршило полициску власт. То би био нека врста сеоског кмета. Он не мора да се предвиди статутом. Њега градско веће бира простом већином гласова. Статутом о одељцима може бити предвиђено да та лица буду потчињена директно и старешини одељка.

4) *Потпретседник градске општине.* — Како се његова стална надлежност установљава, чију надлежност он може по делегацији вршити, у каквом је он односу према претседнику, у коме року његова надлежност треба да буде установљена — о свему томе смо већ говорили и дали мишљење. Сада остаје да се мало ближе још упознамо са положајем који он по закону треба да заузме у градској општини.

Звање потпретседника предвиђено је већ самим законом. Али по закону то је звање чисто почасно које не повлачи никакву самосталну функцију у градској општини. Кад не би статутом било установљена његова самостална надлежност, његов би се посао у градској општини, ако већ не би истовремено био и градски већник, састојао једино у томе да заступа претседника кад је овај отсутан, или је његово место упражњено. *Другим речима по закону, потпретседник не представља никакав орган било извршне било одлучујуће власти градске самоуправе. Он то постаје тек ако се његова самостална надлежност статутом утврди.* То је био разлог због којега смо га уврстили у ред факултативних органи градске самоуправе.

Потпретседника градске општине треба сматрати као *personna grata* у политичком смислу. То је после претседника најистакнутија политичка личност у градском већу. Не може се друкчије разумети његов положај у градској општини с обзиром да закон за њега не предвиђа никакву надлежност. Он само заступа претседника кад је овај отсутан. Иначе кад се место претседника упразни. потпретседник не добија звање претседника аутоматски, него се мора извршити нови избор претседника.

Потпретседничко звање не мора кумулирати са звањем градског већника. То се види из последње реченице § 81 која гласи „Потпретседник и кад није већник позива се на седнице већа и у њима има право говора". Једном речи потпретседник је личност која са претседником има да иоси кандидатску листу и брани и представља политички програм оне странке која ту листу истакне. Због тога он се на исти начин бира као и претседник. (в. ниже о избору претседника) За разлику од претседника, потпретседник после избора не уводи се ниукакве функције градске самоуправе — сем ако му статутом исте не буду додељене — него и даље остаје само као истакнута политичка личност која је прва позвана да у осуству претседника врши његове функције и која је предодређена да у многоме утиче на правац послова и политике управе градске општине.

Обавезни органи градске општине

Градско веће. — Градско веће је једини одлучујући орган Градске самоуправе. По принципу најшире надлежности, за све послове из делокруга градске општине надлежно је градско веће. Ту је извор и утока све самоуправне одлучујуће власти. У колико Градско веће може ту власти пренети на друге органе, то смо видели када је било речи о факултативним органима. Сада остаје да испитамо како се формира Градско веће, како функционише и како престаје.

1) *Начин формирања Градског већа.* — Још на почетку смо утврдили да је Градско веће састављено из две врсте већника: *биране* и *постављене већнике*. Две трећине градских већника бирају се општим, једнаким, непосредним и јавним гласањем; другу трећину поставља бан, а за градове Београд и Панчево министар унутрашњих послова.

Избор већника врши се по кандидатским листама. Исправност кандидатске листе цени се с формалне и материјалне стране. Ако су сви материјални и формални услови које закон тражи испуњени, кандидатска се листа прима, истиче на изборима и тако добија право грађанства и учествовања у расподели већ-

ничких мандата. У закону су тачно и јасно назначени ти услови, и било би излишно преписивати их овде, у толико пре што је цео тај изборни поступак детаљно објашњен и мање више стереотипан. Нас би могло овде да интересује само то да ли међу тим условима за пријем кандидатске листе нема и таквих који би онемогућавали или отежавали изборни иступ појединих политичких групација. У том погледу може се рећи да је овај закон *врло либералан*. Свака и најмања групација грађана може без икаквих превентивних сметњи са стране управне власти да истакне кандидатску листу под условима тачно набројаним у закону чије правилно испуњење цени надлежан суд приликом одобравања кандидатских листа. Ово је констатација била потребна с обзиром на концесиони режим који влада у погледу сварења политичких странака и политичких удружења. *Е, пријем кандидатских листа за избор градског већа није условљен никаквим одобрењем управне власти нити оне морају органски да потичу од једне постојеће политичке странке. Такав режим даје широке могућности грађанима да се групишу по својој вољи и нахођењу.*

Не од мање важности је истаћи овде начин поделе већничких места. У том погледу могу постојати више система који су мање или више демократски према томе да ли мање или више дају могућности политичким групацијама да буду сразмерно добијеним гласовима претстављене у изборним—претставничким телима. Има система по којима се за поделу већничких места узимају у комбинацију само оне кандидатске листе које су добиле највећи број гласова или по извесном кључу одређени број гласова; друге листе отпадају и не могу дати ниједног претставника; или, мало ублажено, дају претставнике чији је број у великој несразмери са бројним стањем добијених гласова. Примењен тај би систем дао овакве резутате: 1) Кандидатска листа А која би добила највиши број гласова добила би сва већничка места; или, 2) кандидатска листа. А добила би $^2/_3$ већничких места — $^1/_3$ поделила би се на листе В и С.

Ову другу варианту тога система који искључиво фаворизира већину усвојио је Закон о општинама од 1933 год. Закон о градским општинама, међутим, напушта тај систем и усваја Донтов систем којим је његов оснивач d'Hondt тежио да у расподели мандата узму по могућству све кандидатске листе учешћа сразмерно добијеним гласовима. То је систем сразмерног претставништва који је најсоцијалнији, јер он даје могућности да у претставничким телима буду заступљене све политичке групације, које су истакле своје кандидатске листе на изборима, и на тај начин се добија једно такво претставничко тело које ће бити верна слика свих политичких снага и тежња с којима треба рачунати у једном даном моменту.

По Донтовом систему расподела места у претставничким телима врши се према величини количника који се добијају кад се број гласова који су пали за једну листу подели са 1, 2, 3, 4 и т. д. Ако има, на пример да се поделе 20 места на 5 листа од којих добије листа а) 25.000 гласова; б) 20.000; в) 15.000; г) 10.000; д) 5000— онда би се добиле овакве величине резултата:

а) 25.000 : 1 = 25.000
25.000 : 2 = 12.500
25.000 : 3 = 8.333,3
25.000 : 4 = 6.250
25.000 : 5 = 5.000
25.000 : 6 = 4.166,3
25.000 : 7 = 3.574

б) 20.000 : 1 = 20.000
20.000 : 2 = 10.000
20.000 : 3 = 6.666,6
20.000 : 4 = 5.000
20.000 : 5 = 4.000
20.000 : 6 = 3.266,6

в) 15.000 : 1 = 15.000
15.000 : 2 = 7.500
15.000 : 3 = 5.000
15.000 : 4 = 3.750
15.000 : 4 = 3.750
15.000 : 5 = 3.000

г) 10.000 : 1 = 10.000
10.000 : 2 = 5.000
10.000 : 3 = 3.333
10.000 : 4 = 2.500
10.000 : 5 = 2.000

д) 5.000 : 1 = 5.000
5.000 : 2 = 2.500
5.000 : 3 = 1.666,6
5.000 : 4 = 1.250
5.000 : 5 = 1.000

За 20 места која има да се поделе имали би се ови количници редом по величини узети: 25.000 (а), 20.000 (б), 15.000 (в), 12.500 (а), 10.000 (г), 10.000 (б), 8.333,3 (а), 7.500 (в), 6.666,6 (б), 6.250 (а), 5.000 (а), 5000 (б) 5.000 (в), 5.000 (г), 5.000 (д), 4.166 (а), 4.000 (б), 3.750 (в), 3.571 (а), 3.333,3 (г).

Закон о градским општинама предвиђа исти поступак приликом поделе већничких места, с том разликом што прима само оне кандидатске листе које имају количник. То је једно отступање од Донтовог система, али врло благо, пошто је тај количник врло мали да би могао искључити кандидатске листе мањина из поделе већничких места. Тај се количник добије кад се укупан број гласова подели са бројем изборних већника дотичне градске општине. На пример градско веће у Београду састављено је од 72 већника, од којих једну трећину т. ј. 24 поставља министар унутрашњих дела, а две трећине т. ј. 48 бира

грађанство. Под претпоставком да у Београду изиђе на бираличе 48.000 гласача, тај би количник износио 1000. Значи да би за поделу већничких места биле примљене само оне кандидатске листе које би добиле најмање 1000 гласова. То је незнатан број — количник да би био у стању да обесхрабри истицање кандидатских места мањих политичких групација. Ако би биле истакнуте три листе, па од њих листа А добила 30.000 гласова, листа Б 10.000, листа В 8000 — онда би се по Донтовом кључу извршила оваква подела већничких места: *А добила 30 већника, Б 10 већника, В 8 већника.* У градском већу ниједна листа дакле не би имала већину за рад. Она би се могла добити само комбинацијама и споразумима претставника листа и постављених већника. У овом случају комбинацијама листе А и ма које друге, листе Б или В, добила би се већничка већина. Та се већина још може добити ако се постигне споразум између већника са листе А и постављених већника с једне стране, или између већника са обеју листа Б и В и постављених већника.

Несумњива је ствар да у образовању већничке већине односно градске управе предоминантну улогу игра група постављених већника. Коју листу та група помогне, њена је већина. Владини већници треба да представљају неки политички регулатор у градском већу, и њихова група биће несумњиво гравитациона тачка градскога већа. То је у неку руку постављена противтежа свим оним политичким струјама које кроз Донтов систем могу добити изражаја у градском већу, и евентуална кочница њиховом скретању у политичке екстремности.

2) *Рад и престанак Градског већа.* — Градско се веће бира на четири године. За то време оно ради у јавним или тајним седницама пленума или par delegatione у седницама сталних одбора, о којима је већ раније било речи.

Седнице сазива и њима руководи претседник градске општине. На седницама се решава само о оним предметима који су на дневном реду. Изузетно од тога могу се после свршеног дневног реда расправљати и предлози претседника или већника ако то прими веће двотрећинском већином.

Потребан кворум за пуноважност одлука градског већа је половина више један стварног броја већника. Ако се прва седница није могла одржати из недостатка кворума, за другу седницу кворум је једна трећина од стварног броја већника.

Одлуке се доносе већином гласова. У случају равне поделе гласова, сматра се да је предлог одбијен, сем у случају избора одбора ка дје глас претседавајућег одлучујући.

Седнице су јавне. Оне су тајне кад то претседник одреди или једна петина присутних одборника то затражи.

У извесним случајевима тајност седнице је забрањена: то је кад се решава о буџету.

Гласа се јавно или тајно листићима. Обавезно је тајно гласање у случају избора градских чиновника. Закон не каже ништа да ли је обавезна тајност гласања и када се отпушта градски чиновник. Овде се мора послужити аргументом из ratio legis да би се доказала обавезност тајног гласања и у случају отпуштања градског чиновника.

Што се тиче унутарњег пословања градског већа, то се има предвидети и уредити једним правилником — пословником. Овај Закон не предвиђа више звање деловође одбора, па би се тим пословником нарочито имали предвидети органи администрације градског већа као и организација његовог бироа.

Градско веће престаје на два начина: 1) истицањем четворогодишњег рока и 2) разрешењем. У првом случају његове функције престају нормално, силом Закона; у другом оне падају под удар једног акта владе. Акт је двојаке природе с обзиром на то да ли се против њега може изјавити жалба Државном савету или не. Другим речима тај акт је или *административног или политичког карактера.* У првом случају против њега се може изјавити жалба Државног савету; у другом даљег правног лека нема.

Како ће се разликовати административна и политичка природа таквог акта? Они се разликују по свом основу или образложењу. Административни акт има за основ повреду Закона (већници не испуњавају законске услове за већнике, или веће не врши своје законске дужности: неће да положи заклетву и т. д.), а политички акт има за основ повреду државног или политичког интереса. Једно решење или изјава градског већа, која би била штетна по мишљењу владе за опште интересе може да буде разлог за разрешење управе градске општине. У разлозима разрешења леже елементи по којима ће се утврдити да ли је у питању административни или политички акт. Разрешење без образложења било би према томе незаконито.

Претседник градске општине. — Свака градска општина на челу свом има претседника. Претседник је шеф општинске администрације и орган извршне општинске власти. Он припрема све предмете за седнице градског већа, саставља дневни ред, извршује одлуке Градског већа и потписује сва акта у име градске општине.

Као врховни шеф општинске администрације, он има право издавања наредаба општинском чиновништву, право њиховог кажњавања и све друге мере може предузимати које су у вези са општинском администрацијом. Право постављања и отпуштања општин-

ОПШТИНЕ ГРАДА БЕОГРАДА

ских чиновника одузето је из надлежности претседника и предато надлежности Градског већа. Он може само по потреби службе да чиновника удаљи привремено са дужности.

1) *Суспензивни вето претседника.* — Као извршни орган Градског већа, претседник градске општине стара се да на време и потпуно буду извршене одлуке Градског већа. Овде се поставља једно питање важно за карактерисање односа који постоје између претседника и Градског већа, на име, да ли претседник може и у ком случају да задржи извршење одлука Градског већа? По § 96 став 1 претседник то може да учини у два случаја: 1) кад буде нашао да је та одлука противна закону и 2) да је противна интересима града. За сваки од ова два случаја постоји посебан поступак који је обавезан за претседника који се користи тим суспензивним ветом. У првом случају претседник је дужан да одлуку Градског већа спроведе надзорној власти; у другом случају, он је дужан да такву одлуку поново изнесе пред веће.

Законодавац је омашком или умишљајно пропустио да одреди рокове у коме ће претседник бити дужан да тако поступи са задржаним одлукама Градског већа. Недостатак тих рокова врло је карактеристичан за одређивање односа претседника и Градског већа. Практички то суспензивно вето претседника може да значи господарење претседника над Градским већем. Ако се извесна одлука Градског већа не допадне претседнику, овај је може просто не извршити. Пошто не постоји никакав рок за поновно изношење такве одлуке пред веће, претседник је може задржавати све дотле док не натера Градско веће да је прими онакву какву је он предложи. И у поновном поступку пред Градским већем ако већ једном задржана одлука не претрпи жељене измене, претседник и такву одлуку може да задржи од извршења. И ту се двобој између Градског већа и претседника може тако у бесконачност продуживати све док једна или друга страна не капитулира. *Дотле, претседник је у моћи да не поштује вољу Градског већа.*

Као што се види суспензивни вето у рукама једног претседника, који је мало расположен за чување права Градског већа, претставља практично власт над Градским већем. Врло је деликатна ствар употребити ту власт. То је питање чисто политичног опортунитета. У мало случаја од ње ће се чинити употреба када буду збиља угрожени интереси града извесном већничком одлуком. *Суспензивни вето претседника више пружа изглед једног принудног него спасоносног инструмента.*

2) *Власт претседника да доноси одлуке из надлежности Градског већа.* — Принципијелно претседник је извршни орган Градског већа. Суспензивни вето претседника претставља знатније оступање од тога принципа. Друго веће оступање, то је право претседника, које му даје § 98 да може у извесним случајевима у сагласности са надзорном влашћу да наређује по предметима који спадају у надлежност Градског већа. Тај случај наступа онда када има хитно „да отклони штету или непосредну опасност" по општинске интересе. О предузетим мерама претседник је дужан да извести Градско веће. Ако Градско веће не одобри такав рад претседника, одлуке претседника остају у важности у онолико у колико су извршене до одлуке већа.

Законодавац је овде пропустио да реши два питања: 1) у ком је року претседник дужан да већу поднесе на накнадно одобрење одлуке предузете из надлежности Градског већа, и, 2) ко је позван да цени оправдану хитност предузетих мера. Пошто претседник није везан никаквим роком у погледу саопштења већу о предузетим мерама за отклањање штете и непосредне опасности, то он може чекати да те мере буду у целости изведене па тек онда да их поднесе већу на одобрење. У овом случају одлука већа не би могла ништа да измени у материјалној ситуацији већ створеној претседниковом одлуком. Ако би веће и поред тога одбило да дâ одобрење, могло би то да има само моралне последице за претседника на кога би пала сва одговорност за тако предузете мере.

Што се тиче оног другог питања: ко је позван да цени оправданост предузетих мера — на њега не можемо добити директан одговор из законског текста. Пошто претседник те мере предузима у сагласности са надзорном влашћу, то је несумњиво да се та сагласност има постићи по питању да ли постоји разлог за хитно отклањање штете или непосредне опасности. У недостатку накнадног одобрења већа, претседнику остаје да се за предузете мере изван већа покрије одобрењем надзорне власти. Оправданост таквих мера цени, дакле, претседник са органима надзорне власти. Без претходног одобрења надзорне власти претседник не би могао без тешке одговорности доносити одлуке из надлежности Градског већа.

Сем тих формалних ограничења употребе власти Градског већа од стране претседника, друга ограничења не постоје. Претседник је овлашћен да доноси одлуке из надлежности Градског већа по свим предметима по којима Градско веће може да решава. Под већ горе назначеним формалним ограничењима, претседник може да врши вирмане, закључује разне уговоре, и врши све оне послове који би по својој природи могли да одрже претпоставку о оправданој хитности.

3) *Начин бирања претседника.* — Претседник се може бирати на два начина: 1) *гласањем грађанства*, и, 2) *гласањем Градског већа.* То су две законске могућности избора претседника које се не постављају једна према другој у алтернативном него у сукцесивном положају. Другим речима није остављено би-

рачким факторима да слободно одлуче хоће ли претседника бирати грађани односно општински збор или Градско веће, већ та два начина бирања долазе по извесном законски утврђеном реду један за другим. Други начин бирања претседника долази увек за првим и употребљава се само у случају ако се место претседника упразни. Дакле, упражњеност места претседника повлачи онај други поступак за бирање претседника.

а) *Претседник са кандидатске листе.* — Први поступак непосредног бирања претседника раван је поступку бирања Градског већа. Претседник се бира заједно са Градским већем и ставља се на чело кандидатске листе као кандидат за претседника. За претседника је изабран кандидат са најјаче листе. На кандидатској листи за избор градског већа„ претседник се не назначује као већник већ као претседник. Он и није већник, и у случају да поднесе оставку, он више нема никакве функције у градској општини. То је лице које се ставља на чело кандидатске листе чији политички програм и рад има да се манифестује преко њега. Приликом поделе већничких места, претседник са мањинске кандидатске листе не може се узимати у комбинацију, пошто је то само лице које је бирано за претседника. Листа која остане у мањини тј. која не добије највиши број гласова дисквалификована је за претседничко место. Но ако се у току четири година колико траје мандат једног градског већа упразни претседничко место и буде се приступило другом поступку бирања, онда све листе које су добиле своје претставнике у градском већу могу претендовати за своје већнике на претседничко место, и према томе истицати своје кандидате за претседника.

б) *Претседник из средине Градског већа.* — Други поступак за бирање претседника, који се примењује кад се место претседника непосредно изабраног од грађанства упразни тражи мало више разјашњења. Тај поступак изнет је у једном једином параграфу: 82 З. о г. о. који гласи: „Ако се место претседника упразни, претседника бира Градско веће из своје средине у року од једног месеца. Избор се врши тајним гласањем. Ако при првом гласању не добије ниједан кандидат апсолутну већину даних гласова, гласање ће се поновити. Ако ни на поновном гласању нико не добије апсолутну већину, врши се ужи избор између два кандидата који су добили највећи број гласова. Ако је остало неодлучено која лица улазе у ужи избор, коцком ће се одлучити која два кандидата улазе у тај избор. У случају равне поделе гласова при ужем избору између два кандидата одлучује коцка".

Једна од фрапантних празнина овога текста несумњиво је та што је законодавац пропустио да тачно наброји случајеве кад се сматра да је место претседника упражњено, јер од тога зависи примена овог другог поступка за бирање претседника.

Друга празнина овог законског текста не од мање важности је та што законодавац није назначио да ли се могу сви већници бирати за претседника по овом другом поступку.

Што се тиче, питања кад се треба сматрати да је место претседника упражњено, ми морамо испитати све случајеве који повлаче упражњавање претседничког места. Такви случајеви могу бити следећи: 1) смрт претседника; 2) оставка претседника; 3) разрешење претседника. Има још два случаја која се не могу узети у обзир. То су истицање четворогодишњег мандата општинског управи и изгласавање неповерења претседнику од стране градског већа. У првом случају не може се применити посредни начин бирања претседника с разлога што је тај начин употребљив само у току трајања четворогодишњег мандата односно дотле док се не распишу нови избори. Чим се распишу избори за градско веће претседник се може бирати само заједно са већницима на кандидатској листи. У другом случају кад се изгласа не поверење претседнику питање се поставља да ли се самим тим актом сматра да је место претседника упражњено. То може бити спорно питање у недостатку изричног законског текста. Закон каже да је претседник оно лице које се налази на челу најјаче листе. То се стање може изменити само у случајевима који су законом предвиђени. Изгласавање неповерења није нигде у закону назначено као узрок упражњавања претседничког места. Закон спомиње само оставку и разрешење. Кад је реч о оставци закон је врло строг: „претседник градске општине и већници морају остати на својим положајима и вршити службу за све време док траје њихов мандат. Само они код којих постоје такви узроци који их спречавају да даље врше ову дужност могу дати оставке. О томе решава Градско веће на првој наредној седници". Претседник који жели да поднесе оставку мора за то да изнесе врло озбиљне разлоге. Ја не видим озбиљнијег разлога него што би било непријатељско расположење и изгласавање неповерења градског већа. Ако се претседник доведе у немогућност да ради са градским већем, биће укочен цео рад градске општине. Претседник може извесно време да се служи правом вета и правом одлучивања из надлежности градског већа, али такво једно затегнуто стање не би могло трајати дуго и оно би морало бити ликвидирано било разрешењем целе општинске управе у ком би се случају морали расписати нови избори, било разрешењем само претседника или оставком његовом у ком би се случају приступило посредном начину избору претседника из средине градског већа. Према томе изгласавање неповерења претседнику не би могло *ipso facto* повући упражња-

вање претседничког места, него би могло бити само један од најозбиљнијих разлога за оставку претседника и његово разрешење као и за разрешење целог градског већа. Оставка или разрешење претседника имала би за последицу примену поступка бирања претседника из средине градског већа исто што и смрт претседника; док разрешењу целе управе општинске следили би нови општински избори на којима би претседник био биран по систему кандидатских листа.

г) *Специалан услов за кандидацију претседника из средине градског већа.* — Пошто смо утврдили када има место избору претседника из средине градског већа, настаје сада друго једно важно питање које је закон пропустио да реши. Може ли веће поставити за кандидата претседника било кога већника? Ово би питање било депласирано када би градско веће било састављено само из изборних већника. Међутим, оно је потпуно на свом месту код једног градског већа које је састављено од две трећине изборних и једне трећине постављених већника. То се питање дакле своди на следеће: може ли се за кандидата претседника истаћи изборни већник исто тако као и постављени већник? Закон каже да градско веће бира претседника „из своје средине" (§ 82). шта се има разумети под „из своје средине"? Свакако целокупност већа. То значи да је градско веће слободно да изабере за претседника кога хоће из своје средине, па дакле и постављеног-владиног већника. *Таква једна солуција не би могла да се прихвати јер би она значила повреду основних принципа закона о градским општинама.* Један од тих основних принципа јесте принцип изборности претседника. Ако би се назначена солуција прихватила тај би принцип био лако изигран великом махинацијом која би на чело градске општине довела именованог већника. То би значило грубу повреду оне одредбе изражене у § 23: „претседник и две трећине градских већника бирају се општим, једнаким, непосредним и јавним гласањем".

Истина да поступак бирања претседника из средине градског већа преставља сам по себи један изузетак од наведених принципиелних законских одредаба. Тај изузетак се мора најуже тумачити. Тако протумачен тај изузетак се састоји у овоме: претседник биран из средине градског већа *не бира се непосредно* него *посредно*, преко градских већника који се приликом тога избора претварају у повереснике својих гласача. Према томе поступак бирања претседника из средине градског већа претставља само изузетак од принципа непосредности израженог у § 23 З. о г. о. Остали принципи остају и даље у важности за лица која се тим посредним начином бирају за претседника, а то је да су она бирана општим, једнаким и јавним гласањем. Таква се лица могу наћи само међу већницима који су већ бирана по кандидатским листама општим, јавним и једнаким гласањем. У том смислу треба тумачити и онај законски израз „из своје средине". *Законодавац је јасно тиме казао да за претседника кога бира градско веће не може бити лице које није већник као што је случај код избора претседника по кандидатским листама; али је прећутао изрично да каже да тај већник може бити само изборни већник. То је, дакле, специални услов за кандидацију претседника из средине градског већа.*

У вези овога питања надовезује се једно друго питање које законодавац исто тако изрично не додирује: да ли на седници градског већа на којој се врши избор претседника могу гласати и владини већници? То је питање много трновитије од претходног. Малопре смо напоменули да већници кад бирају претседника играју улогу повереника и врше једну специалну дужност која им је прећутно поверена са већничким мандатом. Тако резонујући владини већници требали би бити дисквалификовани за гласање приликом избора претседника. Међутим, то мишљење не може бити подржано ниједним законским текстом или одредбом.

Администрација градске општине

1) Потреба хитне реорганизације градске администрације. — Администрација градске општине мора да се саобрази новој организацији градске општине. То прилагођавање нарочито ће бити већих сразмера у онима градским општинама које су досада биле уређене по србијанском закону о општинама. Реорганизација администрације у тим општинама неће бити лака ствар, и зато ће требати више времена и труда. Закон је оставио за то један рок од године дана по избору градских већа. Али тај посао је толико обиман и деликатан, да не би било на омет да свуда комисије већ почну да раде на спремању статута за реорганизацију градске администрације и статута за градске чиновнике. И за један и за други статут закон је створио само један оквир кога тек треба попуњавати. Ово важи нарочито за питање реорганизације гдадске администрације. Како ће она да изгледа, то ми не можемо да знамо дефинитивно пре него што се статут донесе. Према ономе што знамо о основима организације градске општине, могле би се извући главне линије те нове градске администрације које се сучељавају код претседника а од овог рефлексно путем делегације на више градске чиновнике и стручне референте. Како је по новом закону ова одлучујућа власт усредсређена у градском већу, и како је градско веће један многољудни ко-

легијум, то ће требати доста пажње и вештине да се створи један такав однос између органа градске администрације и тога колегијума који би омогућио ефикасну и брзу службу градске општине. Контакт између та два тела мора бити коректан, перманентан и пријемљив за брзе инструкције и информације по свим питањима из делокруга града. Такав контакт је могућ само ако главни органи градске администрације буду снабдевени свим потребним школским и стручним квалификацијама које њихова функција неопходно изискује. Нова организација градске општине не да се замислити без тако уређене администрације.

2) *Изједначење градских и државних службеника као основ у решавању питања градских чиновника.* — Законодавац је то разумео, па је нарочиту пажњу поклонио питању градских чиновника, што ће рећи питању систематизацији њихових места и плата, њиховим квалификацијама и пензијама као и њиховом начину постављења и отпуштења. Законодавац је схватио службу градских чиновника као службу државних чиновника. *Идеја изједначавања тих двеју служби служила је за основ у решавању питања статуса градских чиновника.* И, збиља, и питање квалификација, и питање принадлежности, и питање пензија решено је по кључу закона о држав. чиновницима. Градски чиновници не могу имати основне и положајне принадлежности веће од државних чиновника; сви правни и стручни референти морају имати најмање исту школску и стручну спрему као и државни службеници одговарајуће струке; за сва друга места у општинској служби имају се прописати квалификације; одредбе за државне службенике о општим условима за пријем у службу, о вршењу службених дужности, о престанку службе, о пензијама, као и о дисциплинској одговорности имају се сходно смислу примењивати и на градске службенике у колико законом О. Г. О. није друкчије одређено. То је законски оквир једног статута о градским чиновницима. Ван тога оквира законодавац забрањује да се ма шта прописује. Статут о градским чиновницима, сем прописа у вези са одредбама Ч. З., имао би да садржи и прописе о систематизацији звања градских службеника, о њиховом броју, о квалификацијама за свако систематизовано место, о назначењу којем звању и положају државног службеника одговара звање градског службеника, и о утврђивању места везано за право на пензију.

3) *Право пензије градских службеника.* — Што се тиче услова за стицање права пензије градских чиновника као и основа за одређивање количине њихове пензије, ту се у свему има поступити у смислу одредаба §§ 113—133 Закона о чиновницима. Према томе градски службеници стичу право на пензију тек по навршеју десет година стварно проведених у активној општинској служби. Количина њихове пензије има се израчунавати по основима предвиђеним у Ч. З., с тим да се градском службенику који по Ч. З. испуни услов за стицање права на пензију време проведено у државној или самоуправној служби пре ступања у градску службу рачуна при одмеравању количине пензије (2 став § 104 З. О. Г. О.). Из ове се одредбе argumentum a contrario може закључити да се време проведено у општинској или ма којој другој самоуправној служби, ван оне градске општине из чије се касе има исплаћивати лична пензија, не може рачунати у оних десет година ефективне службе које се траже за стицање права на личну пензију.

Али за градске чиновнике, сем тих општих услова за стицање права на личну пензију који су прописани у Ч. З., постоји и један специјални услов који пропису је З. О. Г. О. Није довољно бити градски чиновник, па тражити у погледу права пензије примену одредаба Ч. З. Потребно је поред тога да тај чиновник има звање које повлачи право на личну пензију. Која ће звања повлачити право на пензију, то није законом регулисано, већ је то остављено градском већу да статутом одреди. Статутом се морају именовати сва она места за која се везује право пензије, као, на пример, директори, шефови одсека и одељења, референти, секретари и т. д. У том би се смислу имале да стилизују одредбе статута о градским чиновницима у колико се односе на тај специјални услов за стицање права на личну пензију. По којим основима ће се израчунавати та пензија, после колико времена право на пензију се стиче, како се оно губи — све то не може бити предметом статутне регламентације, већ се та питања имају решавати сходно смислу одредаба закона о државним службеницима. Нема сумње да ће се строго повести рачуна који ће се звањима дати право на пензију. За мерило се мора свакако узети важност и сталност функције, али се том приликом сигурно неће сметати с ума финансиска моћ градске општине. Јер закон наређује да се личне пензије исплаћују из градских сретстава, а што се тиче породичних пензија, он поставља алтернативу градском већу које треба да о томе донесе статут: или ће одредити да се породична пензија има исплаћивати из градских сретстава, или из пензионих фондова. Како ће се то решити то ће зависити од прилика појединих градова и схватања већничке већине.

4) *Право пензије и сталности у односу на прописе о ревизији стечених права.* — Како се имају тумачити одредбе § 159 З. о г. о. у вези §§ 100 и 104 у погледу стечених права на пензију и сталност, то је питање на које закон даје један нејасан одговор, и ако је оно по својој важности заслуживало да буде ослобођено сваког двосмисленог тумачења. Стечена права на пензију и сталност, да ли се уки-

дају наведеним одредбама? По слову закона она се *не укидају* него се *„ограничавају"*. Да видимо како се „ограничава" стечено право на пензију и сталност. Стечено право на пензију је једно субјективно право које појединац изводи из низа прописа позитивног законодавства, и *оно само по себи искључује свака ограничења. Свако ограничење претставља већ повреду стечених права.* Говорити о ограничењима то је исто што говорити и о повреди стечених права. Игра речи при којој се суштина ствари не мења.

Прво од тих „ограничења" јесте то што се *о праву на пензију и сталност има донети одлука, и то право пензије да би остало у важности мора да се изводи не више из позитивних законских одредаба него из те одлуке коју доноси претседник општине са два већника.* Мора, дакле, да постоји једно формално решење којим се признаје стечено право на пензију. *Стечена права стављају се у зависност од једног формалног акта.* Тај факат је већ довољан за постојање *повреде* стечених права!

Том факту придружује се један други са истом последицом: *то решење којим се имају да признају стечена права не може бити предметом административног спора.* Против тог решења може се изјавити жалба само вишој надзорној власти која га може одобрити, преиначити или поништити. *Значи да је то решење један акт дискреционе власти који има за циљ само целисходност а не законитост. Тај акт не пружа никакве гаранције појединцу да ће његово право бити поштовано, јер се њему одузима могућност да том праву, у случају његове повреде, прибави поштовање средством једне пресуде административног или редовног суда.*

Томе се надовезује још једна противуречност у самом законском тексту из које се закључује да законодавац или није знао шта су то стечена права, или је знао али је хтео на један заобилазан начин да их укине. § 159 З. о г. о. садржи низ противуречности и конфузности. Ретко је у закону наћи тако енигматичне одредбе. То је параграф за кога би се могло рећи да једном руком даје а другом одмах одузима. Његов став први и други могу послужити као класичан пример противуречности и повреде оног основног начела једне правне државе да закон нема повратно дејство. И баш противречност лежи у томе што први став проклamује то начело, а други га опозива. *Док први каже да ће се одлука о признатим правима донети по прописима која су важила у времену када су се та права стекла;* други став каже нешто сасвим супротно: „призната права која су у противности са одредбама §§ 100 и 104 свешће се сходно тим одредбама". Другим речима ако је један градски чиновник стекао право пензије или сталности сасвим у духу ондашњих прописа, па то право не буде у сагласности са одредбама §§ 100 и *104*, оно се мора одузети, јер ст. 2 § 159 даје ретроактивно дејство закону. На основу оваквих овлашћења могу многи пензион. изгубити пензију, а многи активни градски чиновници остати без стечених права на пензију и сталност. То им се може одузети одлуком претседника општине и два већника, против које се не може употребити правни лек ни код управних судова ни код Државног Савета, сем жалбе код више надзорне власти, бана, а за Београд и Панчево, код Министра унутрашњих послова.

Ова одлука мора бити донета за три месеца пошто министар унутрашњих послова донесе уредбу којом ће се привремено регулисати којем звању и положају државног службеника одговара звање градског службеника. То је предмет градског статута, али привремено то се има уредити министровом уредбом, пошто је немогуће применити уредбе о ревизији стечених права пре него што се не саобразе звања градских службеника са државним. Та немогућност долази отуда што је на пример *искључено извршити изједначење у погледу величине пензије док се нема тачно утврђено којем положају и звању државног службеника одговара звање градског службеника.*

5) *Обавезност квалификације за градска службеничка места.* — Та обавезност може бити двојаке природе: и *законска* и *статутска*. Законска је она који предвиђа сам закон, као што на пример, § 101 прописује да „сви правни и стручни референти морају имати најмање исту школску и стручну спрему као и државни службеници одговарајуће струке"; или, § 154 да „судску надлежност општинског суда и посебне надлежности кмета по досадањем законодавству врши општински чиновник који има свршени правни факултет". Статутске квалификације су оне, као што и сама реч каже, које су предвиђене статутом. Какве ће се квалификације тражити за поједина места у градској општини, то ми не можемо да знамо пре него што се донесе статут. Несумњиво да ће се и ту највећим делом учинити позајмица из закона о државним службеницима.

6) *Бенефиције жртвама ревизије стечених права.* — Под овим жртвама треба разумети: 1) Градске службенике који не могу више да заузимају дотадања места због тога што немају за њих квалификације тражене по статуту или закону; 2) градске службенике који су имали сталност па буду отпуштени; 3) градске службенике који нису имали право на пензију, а затекли су се на положају који по статуту повлачи право на пензију (ове последње строго узев не би требало убрајати у *жртве*).

Градски службеници под 1) могу се задржати на затеченом положају ако на дан ступања на снагу овога закона имају нај-

мање десет година општинске службе (§ 161) иначе, ако немају десет година општинске службе, они се морају преместити на положај који одговара њиховим квалификацијама, или се са отпремнином отпустити из службе.

Градски службеници под 2) који немају десет година општинске службе на случај отпуста добиће отпремницу у износу једногодишњих принадлежности ако имају најмање пет година *ефективне* општинске службе, а отпремнину у износу шестомесечних принадлежности ако имају мање од пет година *ефективне* општинске службе (2 став § 161).

Између првог и другог става § 161 има једна разлика у речи на којој се морамо мало више задржати. У првом ставу се каже најмање десет година „општинске службе", а у другом најмање пет година *„ефиктивне"* општинске службе или мање од пет година *„ефективне општинске службе"*. Законодавац је *тиме хтео да каже да за додељивање отпремнине служи за мерило ефективна општинска служба у коју се не може рачунати време проведено и чак признато у другој некој служби. Али ако то време заједно са ефективном општинском службом износи најмање десет година, онда такав службеник може остати на затеченом положају за који нема потребне клалификације.*

Право отпремнине је једна, дакле, бенефиција дата оним градским службеницима који су имали сталност па отпуштени. Отпремнине су као што смо видели доста велике, и ако би било отпуштање у масама, *то би могло прилично да исцрпе и оштети општинску касу.* То ће бити свакако једна јака брана отпуштању у масама.

Што се тиче градских службеника под 3), за њихову пензију рачунаће се оно време које буде статутом прописано, а највише десет година.

7) *Начин постављања градских службеника.* — Овако постављено питање садржи две врсте материје: материју коју је сам закон узео за предмет својих прописа, и материју која је пропуштена статутној регламентацији. Другим речима законодавац разликује две врсте градских службеника: једне подвргао својим прописима, друге оставља одредбама статута. Дакле постоје два начина постављања и отпуштања градских службеника: један законски, други статутски. Законски начин постављања и отпуштања важи за ону прву врсту градских службеника коју он назива „градским чиновницима", а статутски начин важи за другу врсту градских службеника коју он назива „јавним службеницима".

Градске чиновнике бира градско веће на основу надтечаја који се има расписати и објавити у бановинском службеном листу, а у Београду и Панчеву у „Службеним новинама", најмање на месец дана пре избора. Начин постављања осталих службеника прописује градско веће статутом (§ 102 З. о Г. о.). Али ни избор градског већа није дефинитиван за све градске чиновнике. Има и таквих градских чиновника чији избор треба да одобри надзорна власт: то су правни, санитетски, технички и остали стручни референти". Шта је закон мислио под „стручним референтима", то се може на разне начине тумачити: или су то само они градски чиновници чија су звања као референти статутом предвиђена; или су то сви они градски чиновници који су позвани као стручњаци по извесним питањима да реферишу претседнику, градском већу или сталним одборима. У овом другом случају, то би били сви они градски чиновници *који се налазе на челу стручних одељења, а у директним односима са претседником, градским већем и сталним одборима.* Закон придаје велику важност тим стручним референтима, јер за њих тражи специјалне квалификације и њихово постављење подвргава надзору централне власти, па из тога се може извести да ти стручни референти по законодавној замисли *имају да заузимају највише места у градској административној хијерархији, и да то имају да буду у ствари они градски чиновници који пред претседником, градским већем и сталним одборима имају да сносе одговорност за сваки акт из њихове надлежности.* Приликом доношења статута о систематизацији звања градских службеника мора се повести рачуна о важности коју законодавац признаје стручним референтима, и мора се тачно дефинисати појам стручних референата, јер за то звање везују се нарочите квалификације, а тражи се и одобрење надзорне власти када се оно попуњује. Стручни референти су схваћени као најважнији органи градске администрације, па је због тога њихов избор, за разлику од других градских чиновника, стављен под контролу централне власти. У садањој администрацији Београдске општине, као статутно звање, референата има мало, и њихова је функција *другостепене* важности, *поред шефова и директора који у ствари код суда и одбора врше службу онаквих стручних референата какве је замислио законодавац стављајући њихов избор одобрењу надзорне власти.*

Као што је важно знати тачно који се све градски службеници имају сматрати стручним референтима, исто је тако важно знати који су градски службеници чиновници. Прво је важно знати због тога што само избор стручних референата одобрава надзорна власт; друго је важно знати због тога што је градско веће надлежно за избор само оних градских службеника који се сматрају градским чиновницима, док постављење осталих врши-

ће она лица из градске администрације која буду Статутом одређена. Према томе мора се јасно дефинисати који се градски службеник сматра чиновником. То ће бити предмет статутне реглементације. Градски чиновници свакако могли би бити само они градски службеници који се постављају на неодређено време и под сталном месечном платом. Такве би службенике имало да бира градско веће. У том би смислу имали да се стилизују и прописи статута о градским чиновницима.

8) *Престанак службе у градској општини.* — За градске чиновнике у погледу престанка службе имају се применити одредбе Ч. з. (§ 104 З. о г. о.). Према томе за престанак службе градских чиновника важе §§ 104—112 Закона о чиновницима грађанског реда. Од многобројних узрока престанка службе који су наведени у 16 тачака § 104 Ч. з., нас овде може интересовати последња тачка која гласи: „ако надлежна власт одлучи да му престане служба", у ком случају она отпушта градског чиновника ако није задобио право на пензију, у противном пензионише. Значи да градски чиновник, док не наврши десет година ефективне општинске службе (в. § 113 Ч. з. у вези са § 104 З. о г. о.), под претпоставком да његов положај по статуту повлачи право пензије, може бити у свако доба отпуштен. Отпушта га она иста власт која га је и поставила. Ако је у питању градски чиновник његa отпушта градско веће; а ако је у питању други градски службеник који није чиновник, њега отпушта она власт која га је по статуту и поставила. По навршењу десет година проведених у општинској служби, градски чиновник може бити само пензионисан, под претпоставком, наравно, да не постоје узроци за губљење пензије. *Право сталности не постоји више ни по закону ни као стечено право.* (в. зирча). *Оно се не може установити ни статутом, под претњом ништавости у противном.*

Дим Ј. Стојановић

Неколико социјалних проблема у Београду

(3)

II Заштита одојчади

Свако дете рођењем добија право на негу, без обзира на то где је и од кога рођено. Оно је дошло на свет и постало члан друштва, а тиме је стекло сва права, која једном члану друштва припадају.

Али онако исто као што је констатовано да се губи много живота у стадијуму пре порођаја, абортусом итд., тако се губи велики број деце нормално рођене због ненормалних прилика дечјих родитеља, нарочито мајке, као и због њихове неспреме и неумешности у гајењу деце. Наведено је већ да у Београду проценат губитака одојчади иде до преко 20%, како показује статистика Општинске здравствене службе.

Да се овако стање побољша, управо да се отклони овако велики број смртности одојчади и да се сведе на минимум, нужно је да јавна социјална служба Београдске општине, као орган друштвене заједнице, пружи помоћ свуда тамо где је она потребна. А она је потребна првенствено у случајевима крајње сиротиње, код ванбрачних порођаја, рђавих хигијенских прилика, болесних матера, недостатка материнског млека итд. — дакле у случајевима који од првог дана рођења угрожавају егзистенцију детета.

За овакве случајеве, који су у Београду, захваљујући његовој грађанској структури и другим приликама, многобројни, већ постоји социјална служба. Њу врше поред извесних приватних, добротворних институција, још и општинске и државне институције већ побројане напред. Оне врше ту службу врло ревносно и врло корисно. Оне су је вршиле и независно једна од друге, а од скора је врше и у извесној сагласности.

Правилник саветовалишта за одојчад и малу децу Општине града Београда, издан 13 октобра 1932 године, који регулише социјалну службу око одојчади, путем саветовалишта, предвиђа и сагласну сарадњу свих сличних приватних и државних установа. Он сем тога дели Београд на осам реона, те свако саветовалиште добива свој реон.

Оваквом организацијом у многоме је олакшан и рационализован рад на помагању матера у нези одојчади.

А колико је овај рад потребан и колико је благотворан, најбоље ће показати рад ових институција изражен у бројевима.

Шест општинских саветовалишта имала су у 1932 години 3935 случаја саветовања, а у 1933 години већ 7305 саветовања. Ови бројеви најбоље показују како сиромашне мајке правилно поимају ова саветовања и како ревносно посећују саветовалишта.

Саветовалиште Универзитетске клинике обавило је у 1932 години 2200 саветовања код 545 одојчади.

Саветовалиште „Српске мајке" обавило је у 1933 години 4189 саветовања код 596 деце. Према статистици коју води „Српска мајка" види се да број саветовања расте, јер је у 1928 години било 2773 саветовања код 376 деце, а у 1933 години је тај број знатно већи.

Завод за стерилизацију млека Општине града Београда издао је у 1932 години 68.643 лит. стерилизованог млека у 493.812 порција; а 1933 године 78.398 литара у 541.704 порције. Просечно је хранио дневно 1932 год. 400 одојчади, а 1933 год. 420.

Кухиња одојчади Универзитетске клинике, независно од Завода за стерилизацију млека, издавала је 1932 године за 59 одојчади млечну храну; а сем тога издала је обданишту за одојчад 4.062 порције млека.

Два Обданишта за одојчад, која постоје у Београду, вршила су такође корисну службу примајући на обданишту одојчад, док су им матере запослене изван своје куће.

Обданиште у Милоша Поцерца улици, којим управља Универзитетска дечја клиника, примило је и неговало је у 1932 години 177 деце, тако да је просечно било по 40 деце дневно.

Обданиште у Млетачкој улици прима и негује дневно просечно по 50 деце. Деца добивају у обданишту млечну храну. Ово обданиште прима и породиље на 14 дана бављења после порођаја.

Оба ова обданишта наплаћују по 4 дин. за дневно бављење детета. Сиромашним, незапосленим мајкама прима децу бесплатно.

За децу находчад и болесних и умрлих матера и др. постоји Дом Материнског удружења, у коме раде лекари Универзитетске

БИБЛИОТЕКА ОПШТИНЕ ГРАДА БЕОГРАДА

дечје клинике. Дом је у 1932 години примио 255 деце, одојчади, тако да је просечно дневно било око 75 деце.

Сем тога Београдски Централни уред за заштиту деце и Универзитетска клиника основали су у Београду колонију за смештај одојчади у приватне куће.

Статистика Универзитетске клинике показује, да је такве деце било 28.

Централни уред располаже са 10 сестара посетиља. Оне су 1932 год. посетиле 6123 дома и 9892 деце, а 1933 год. 6849 домова и 9576 деце. Универзитетска клиника преко својих сестара учинило је 1790 посета колонијској деци.

Сем ових помоћи које су пружане одојчади и њиховим матерама, Централни уред издао је велики број разних одећних ствари за децу. Исто тако и Универзитетска клиника издала је леп број ствари за одојчад. „Српска мајка", преко свог саветовалишта издаје велики број повојница, а и других одећних ствари. Женско јеврејско друштво помаже матере појачаном храном и повојницама за децу.

Независно од ових помоћи породиље помаже и Окружни уред за осигурање радника. Он помаже породиље чланице и породиље жене чланова. Помоћ почиње на 6 недеља пре порођаја и траје 6 недеља по порођају. Уред издаје за опрему детета 150 дин. Затим дневну потпору и награду бабици; плаћа и дојиљску потпору.

У 1932 години Окружни уред издао је: на опрему 409.179 дин.; на породиљске потпоре 528.433 дин.; на бабичке награде 367.701 дин. и на дојиљске награде 54.831 дин.

Здравствену заштиту оболелој одојчади пружају пет диспанзера и одељење за децу Опште државне болнице.

Два општинска диспанзера обавила су и то: диспанзер у Средачкој улици 1932 године 12.204 прегледа над 3581 дететом, а 1933 године 10.950 прегледа над 3771 дететом; а диспанзер у Ломиној улици 1932 години 6052 прегледа над 1143 деце, а 1933 години 6367 прегледа над 1381 детета. Диспанзери дају и бесплатне лекове.

Диспанзер Универзитетске дечје клинике прегледао је 1932 год. 915 деце 1926 пута. И овај диспанзер даје извесну количину бесплатних лекова.

„Кап млека" обавио је у 1933 год. 7193 прегледа и у исто време давао бесплатне лекове.

Као што се види, београдска социјална служба за одојчад као и здравствена, биле су обилате, и, у колико се могла упоређивати са ранијим годинама, показује сталан бројни напредак, што значи да ове установе постају све популарније и да им се мајке све више обраћају за помоћ, што је не само утешна него и похвална појава и за установе и за мајке. Овако вршене социјалне и здравствене службе око одојчади без сумње имају утицаја и на смањење морталитета; али овај резултат има тек да се осети; а осетиће се у толико пре и више, у колико буде ова социјална служба ефикаснија.

А да би била што ефикаснија, да би се могле да искористе створене институције што рационалније, држимо да би ову службу требало још јаче везати и поставити јединствен систем рада, а сав рад приказати кроз једну статистику, која би дала јединствену слику рада на заштити одојчади и њихових матера.

Данас те јединствености нема, а то смета.

Да би се та не само сагласност него и јединственост службе манифестовала у најбољем смислу те речи, треба извести и јединствену организацију, која као што је речено, још није постигнута, али којој се тежи.

Ова се организација може постићи на лак начин.

Из дечјег диспанзера О. г. Београда

Као што смо видели, Општина има своју централу за заштиту деце: Централни уред за заштиту матера, деце и младежи. Ова Централа треба да има дужност, да прикупља и сређује све податке о сваком новорођенчету у Београду и да упућује матере и децу у одговарајуће установе, са картом, која се за ту сврху има, и у којој би било места за уписивање свих учињених помоћи.

Тако би све данашње приватне, општинске и државне установе за одојчад, које постоје и које су у вези са Централом, биле сразмерно упослене и обезбеђене од злоупотреба.

Централа би сем тога за ову службу морала имати довољан број сестара посетиља, а у њеној помоћној служби имали би бити, сем лекара и бабица, још и сви свештеници.

Прва брига Централе била би истраживање и сазнавање случајева порођаја. Те податке имали би свакодневно да дају лекари, бабице и свештеници.

Сви лекари и бабице били би дужни да извештавају централу о порођајима које су дневно извршили, и где је, по њиховом

мишљењу, нужна социјална помоћ. Од свештеника би прикупљали податке стручне сестре. Свештеници познају своје парохијане, па би и они могли указати на породиље којима је потребна помоћ. А њима дође извештај о рођењу истога дана, пошто дају знамење. Кад би у Београду постојали матричари, ствар би била лака. Подаци о порођајима добијали би се одмах и на једном месту.

И евиденција о женама у другом стању служила би у неколико као контрола, пошто би се тако знало од прилике време порађања за већи број жена.

А врло је важно сазнати о порођају одмах, истога дана, јер је много жена неуких, много жена без потребне спреме, много жена самих, без икакве помоћи; сем тога многе при порођају оболе, или новорођенчету треба нека специјална нега итд. Од првих момената често зависи и живот матере и детета. Стога је нужно, да се после бабице одмах

Вештачко сунчање одојчади у диспанзеру О. г. Б.

нађе ту стручна сестра, да она са социјалног становништва преузме ствар, па омогући и потребну помоћ.

Пошто се ствар уреди око породиље и детета за прве дане, породиља би добила своју карту са назначењем саветовалишта, а евентуално и диспанзера којима има да се обрати за помоћ пошто устане. Код матера радница и чиновница одредило би се и обданиште за негу одојчета. У Београду постоје сада свега два обданишта за одојчад: Обданиште у Млетачкој улици и Обданиште у Војводе Миленка улици. Међутим, нужно би било основати још 3—4 обданишта у радничким крајевима, као и поред већих фабрика, у којима ради већи број жена. Ово је једна неопходност коју треба што пре задовољити, било да обданишта буду општинска, било да их организује које добротворно друштво, што би општинска социјална служба имала да потпомогне и омогући.

У тешким случајевима болести, или у случајевима где мати нема хране, наређују се потребне мере за исхрану и негу деце, давањем одређене порције стерилизованог млека, или упућивањем детета у дом или болницу на негу док мати или дете оздрави. Овде је важно напоменути, да ће, код добро организоване службе, проналажења жена које су у благословеном стању, бити један број деце коју, одмах по рођењу, треба дати у дом за одојчад, или у колонију, да би мати из оправданих обзира била ослобођена неге детета. Стога је нужно увек имати у приправности места за смештај овакве деце. Дом Материнског удружења недовољан је, пошто он прима децу и из других места.

Уз дом за одојчад нужно би било уредити бар *једну колевку за тајно остављање новорођенчади*. Овакве колевке имају многи велики културни градови, јер се на овај начин сачувају многи животи новорођене деце, која се сада или уништавају или остављају на улици неизвесној судбини.

Социјална служба у првом моменту рођења и првих дана после порођаја, док се мати и дете не оспособе за нормални живот, врло је важна. Међутим, данас ова врста социјалне службе нарочито је недовољна. Матере су остављене самим себи и самилости суседа, међу којима је баш најмање оних, који би разумно учинили помоћ. Због тога баш првих дана страдају многе матере и многа новорођенчад.

Установе, које сада постоје за заштиту одојчади, долазе у обзир тек доцније, пошто мати устане и дете ојача.

Кад би се ова социјална служба уредила како је овде изнето и тако јаче повезале установе које већ постоје, ова би служба била ефикаснија и корисније, па и резултат знатно већи и бољи.

Сем тога тада би се много боље могло оценити шта у овој служби још недостаје, шта би се и где требало поправити итд.

Овако уређена социјална служба око одојчади могла би да прати развој сваког детета, све док дете зависи од матере, док је на сиси и у крилу материном.

Природно, издаци на овакву социјалну службу били би знатно већи, али би се за то морала наћи средства, јер за живу снагу Београда не смеју се жалити никакве жртве.

*

Али Београд, као велики град, у коме је сконцентрисан велики број новорођенчади и у коме су услови за њихово гајење често врло неугодни и директно штетни, а који треба да предњачи у разумном одгајивању деце и да буде углед осталим местима, мора имати социјалну службу која ће да служи не само беспомоћнима, него и свој другој одојчади без обзира на имућност и социјални положај родитеља.

А не греше у одгајивању деце само сиромашне београдске мајке. Није нехигијенски

стан само сиромашних родитеља. Нису упослене само крајње сиромашне матере. И нису новорођенчад нежна и осетљива само код сиромашних матера. Према томе судбина је новорођенчади иста, чим су прилике за њихово развиће непогодне ма из кога узрока.

Данас се као и код сиромашних и у имућним кућама и код образованих матера, мајка учи неги и васпитавању деце тек од онога дана кад роди, кад стече дете. Она се учи негујући дете. Тече искуства без икакве претходне спреме, на неги свога детета. На њему прави експерименте. Је ли чудо онда што такве матере греше и што те грешке плаћају деца животом својим?

Још кад се узму у обзир разне предрасуде, у неколико стидљивост младе мајке да призна неукост и упита за савет, па затим мешање старијих „искусних" жена у тај матерински посао, — све то још више доприноси рђавим поступцима у нези одојчади, због чега она пате и у Београду у великом броју страдају.

Због тога је и за овај период материнства нужно да социјална служба, као јавна комуналне установа, а у општем интересу, предузме потребне мере, сличне онима означеним у претходном одељку. Дакле, и за образоване матере треба основати повремене курсеве за изучавање неге и васпитања одојчади и поучавати зрелије девојке, дакле девојке које су пред удају и које су већ самим тим у многоме заинтересоване и које ће стога озбиљно схватити овај рад.

У овоме правцу чињени су извесни покушаји. Њих је чинио Подмладак црвеног крста оснивајући курсеве за „мале мајке", како су их погрешно називали. Ови су покушаји пропали, јер су вршени сувише рано, код ученица гимназије које за такво учење нису имале ни интереса ни смисла; оне су то схватиле више као забаву и играчку, него ли као озбиљан рад.

Оснивање и одржавање ових курсева био би један врло користан и врло захвалан задатак општинске социјалне службе.

Сем тога велики је број матера и из имућнијих кућа, које из разних узрока не могу саме дојити своје дете, а немају толико средстава да плаћају и издржавају дојкињу. За исхрану деце таквих матера нужно је имати нарочито препарирано, стерилизовано млеко. Спремање таквог млека не може да врши са успехом појединачна кућа; стога је нужно да то на себе узме социјална служба, једна нарочита социјална институција, било добротворна, било општинска или државна. У Београду ту службу врши од пре више година општинска установа: Завод за стерилизацију млека. Завод је пре две године тако организован, да за сада задовољава најскрупулозније хигијенске прописе и задовољава потребе све деце у Београду, упућене на овакву исхрану, без обзира на имућност њихових родитеља. Као што је раније речено, Завод дневно храни око 400 деце, а може и већи број.

Допуњујући социјалну службу на заштити одојчади у Београду у смислу како је овде изложено, Централни уред за заштиту матера, деце и младежи одговорно би у пуној мери својој дужности и оправдао би у правом смислу своје постојање и сав утрошак који Општина чини за његово одржавање и деловање.

III Заштита деце од 1—3 године

Кад дете одрасте толико да буде одбивено и да прохода, тада је социјална служба извршила свој најважнији задатак: *дете је подигнуто на ноге.* Сем тога, од овога доба може да се обрати пажња само на дете, без обзира на мајку, пошто дете није више нераздвојно од мајке. У толико је, ако се тако може рећи, олакшано социјалној служби, јер се опростила мајке.

Код деце овога узраста може без опасности да се изврши одабирање и категорисање према томе: која деца могу остати и даље поред матере, а коју треба из разних узрока узети и сместити у дом, или колонију.

. О деци, која остану уз матер, социјална служба сад има мање бриге. Нешто повремене материјалне помоћи, савет и евентуално какав лек, довољни су за заштићену децу ове категорије. Све остало у погледу неге може им пружити мати и кућа.

Али пошто су многе од ових матера раднице и чиновнице, које раде ван својих кућа и децу морају остављати на чување, социјална служба дужна је да створи могућности, да ова деца буду обезбеђена у сваком погледу за време док су им матере на послу. То се најбоље постиже оснивањем обданишта и за децу од 1—3 године.

Ову децу у Београду примају сада свега два обданишта, и то: Обданиште у ул. Војводе Миленка и обданиште у Млетачкој ул. Примају их поред одојчади, што није практично, јер су то две категорије деце, којој су потребне различите неге и према томе различите инсталације у обданишту. Сем тога, ова су два обданишта и недовољна и удаљена од крајева, у којима станује раднички свет. Оваквих обданишта треба да има још бар три-четири, са по 30 места и треба да су у крајевима где живе жене раднице, да оне не би морале децу далеко носити, те их излагати непогодама, а себе непотребном физичком замору пре одласка на рад и после напорног рада.

О деци, која су без матера, и о деци, која буду после одбијања одвојена од матера из разних узрока, Централни уред за заштиту деце мора да узме на себе целокупну бригу. За њихову даљу негу постоје три могућности: смештање у дом, смештање у колонију, или давање под своје.

Давање под своје деце без матера, што често бива са децом овог узраста, најбољи је начин збрињавања. Нови родитељи, узимајући дете под своје из велике љубави према деци, дају највише гаранције да ће дете родитељски неговати и васпитавати; стога социјална заштита, сем бриге да утврди ваљан уговор и води евиденцију, нема друге бриге о таквом детету.

Овај начин збрињавања мале деце, сирочади, као најбољи, треба узети највише у обзир. Њега треба енергично пропагирати; треба чешће преко јавности згодним члановима и белешкама обраћати пажњу на добре стране усвајања, па би се нашли добри људи без деце, који би се одважили и потражили децу за усвајање.

Овом приликом социјална служба би морала водити рачуна о томе, да даје под своје само децу потпуну сирочад; сем тога морала би водити рачуна и о пореклу детета и здравственом стању његовом и његових родитеља и предака, у колико је то могуће, због боље сигурности оних који децу узимају.

После овога начина, као препоручљиво за негу и васпитање деце, долази колонија, тј. смештање деце у породице.

За децу ове категорије (1—3 год.) у обзир долази сеоска колонија, где има добре и јевтине хране, пространих станова, ширине на сунцу и ваздуху, као најелементарнијих услова за развитак младог и нежног организма. Оваква једна колонија могла би бити у једном већем, или у два-три оближња села због вођења надзора и надгледања дечјег развића.

О њима би водила бригу и надгледала их једна стручна и савесна сестра, надзорница. Она би децу редовно, а по потреби и ванредно, обилазила, мерила их, прегледала чистоћу личну и чистоћу собе, постеље, рубља, одела итд.; огледала храну, начин поступања и др. На случај болести упућивала лекару; а у случају рђавог поступања предлагала промену породице. Ова би сестра имала за дужност да изналази породице и за смештај друге деце, или премештај већ дате деце.

Тако би ова деца расла под најповољнијим околностима: у селу, на ширини, у чистом ваздуху, на сунцу, чисто држана и добро негована. И не само то, него би пажња на њихову негу учинила, да се знатно поправи и нега сопствене деце у дотичним породицама, па и у суседним кућама. То би био силан утицај и најбољи начин за поправку хигијенских прилика на селу.

Београдски дечји Централни уред већ има на расположењу две колоније, и то једну у Београду, а другу у селу Милошевцу, којим управља Универзитетска дечја клиника. Ову прву Централни уред може искоришћавати више за одојчад, или старију децу, али за малу децу сеоска колонија је препоручљивија.

Смештање деце у дечје домове најмање је за препоруку, пошто су у оваквим домовима велика ограничења за слободно кретање деце, јер велики број тражи нарочите регуле за све поступке, а деци су те регуле највећи непријатељ. Овакве се установе касарнизирају, а деца најмање могу да трпе касарнске стеге и регуле. У колико морају да их трпе иду на њихову и физичку и моралну, па и интелектуалну, штету. Београд, сем Дома Материнског удружења, нема ни једне дуже сличне установе за децу овога узраста.

Овакве су установе препоручљиве само за децу са дефектима, за децу која се тешко могу да негују у породици међу нормалном децом.

Сем тога, дечји домови су добри као репрезентативне установе. Али ни овај разлог не може да опстане, кад се имају на уму преимућства отворене заштите, заштите у породицама.

Као и код одојчади, тако и код ове мале деце (од 1—3 год.), физичка нега главни је васпитни услов. Ова деца још нису духовно толико развијена, да им треба у томе правцу обраћати велику пажњу; али су физички још врло нежна, те се на њихову исхрану и хигијенске услове мора обраћати велика пажња. Стога и обданишта, и колоније, и домови морају бити узорно уређени, нарочито у хигијенском погледу.

*

И у погледу заштите мале деце обезбеђених родитеља социјална служба би имала извесне дужности. Овој деци нису потребна обданишта ни колоније, али је, према структури Београда као великог града, потребно побринути се њима за сунце и ваздух. Наша Општина се последњих година у неколико побринула, стварајући у већим парковима одељке за забаву мале деце, где су најчешће уређени басени са песком. Једино на Калемегдану има и справа за малу децу.

Штета је што је ових оваквих игралишта само неколико, а нужно би било да их има у свима крајевима Београда, ако не у свима квартовима, нарочито у ужем реону Београда. Доцније, кад се Београд више изгради, ова ће се потреба још јаче осећати, стога је саветно побринути се за ова игралишта још сада, док има празних комплекса за њихово постављање.

(Наставиће се)

Др. Александар Петровић и Др. Марно Селем

Исхрана београдског радништва

Увод

Исхрана градског становништва треба да интересује не само лекаре, социјалне хигијеничаре него и све оне, који се баве социјалном економијом. Испитивање радничке исхране требало би да интересује и њихове послодавце. У многим случајевима наднице се одређују минимумом, који је раднику потребан да сам или са својом породицом живи. Од чега зависи тај минимум? Од ступња његовог културног развића. Постоји функционална веза између минимума потребног за живот и културног развића човека. Обично, што је виша култура неког човека, веће су и његове потребе.

Кад говоримо о минималним потребама човека уопште, без обзира на његов културан развитак на првом месту мислимо о његовим најелементарнијим, тако рећи животињским потребама: храна, стан, па тек онда обућа и одело. Ма да приликом ових наших испитивања ми нисмо могли бирати породице које смо требали изучавати, ипак сав наш материјал можемо поделити на три главне групе. У прву групу долазе 5 београдских радничких породица, које станују у разним крајевима Београда и за које се може рећи да „културније" живе и боље се хране од осталих. У другу групу долазе 15 породица, све оне станују на Дунаву. Карактеристично је за ову групу, да све изучене породице заузимају само по једну собу, да су јако прљаве и нечисте. У трећу долазе породице јужносрбијанских цигана, мухамеданаца, који се баве у Београду чишћењем обуће. Исхрана породица из ове групе зависи не само од њихових материјалних услова него и од навика и потреба, које су они донели из свога завичаја, Јужне Србије.

Нећемо говорити о свима методама, којима се ова испитивања врше, него ћемо у кратко нешто рећи о оној методи, којом смо се ми послужили. Ми смо испитивали вођењем дневника. А то ће рећи да смо сваког дана, за извесно време, записивали све што се поједе у кући коју смо испитивали. Такве дневнике* може да води или неко од самих укућана, или сам испитивач. Приликом ових испитивања све је дневнике водио један од нас, (Др. Селем), који је са социјалним сестрама овога завода сваког дана пре и после подне обилазио куће, које су се испитивале, гледао шта је тога дана купљено и шта се спремало за ручак, и — све то записао.

Па и то није све. Приликом израчунавања средње количине потрошене хране на једног одраслог ми смо често могли да учинимо још и друге грешке. Најважнија је од њих, што ми незнамо како ћемо рачунати децу.

Код сваког човека потреба у храни зависи: од његовог узраста, тежине, висине и од тога чиме се он бави (од кретања). Код деце се још мора узети и питање пубертета. Али све су то само питања потребе човечијег организма. Сасвим је друге природе питање колико дотични стварно уноси хране у свој организам. Колико ће човек данас појести, унети у своје тело хране, зависи од апетита, врсте хране и могућности да потребну храну набави. Ове су три величине: апетит, врста

*) Наша метода није била сасвим поуздана. Ми нисмо могли проверити оно што се у свакој од тих кућа појело за доручак. Ми нисмо могли видети шта се спремило за вечеру у кућама у којима се вечера засебно спремала. Записивали смо према исказу укућана. Али и да смо били у стању да присуствујемо доручку и ручку ипак неби били сигурни да ли није неко од укућана што год појео и између два обеда. У том би случају морали ради сигурности пратити укућане ако неко од њих сврати у комшилук у госте и т. д.; бити са домаћином — свирачем целе ноћи у кафани, и бележити да ли он што год тамо поједе и попије. Поћи с другим домаћином на рад и тамо контролисати да ли ће он што год да купи и поједе. Разуме се да ми то нисмо могли да чинимо.

Али има и других узрока зашто оваква испитивања *морају* бити нетачна. Приликом наших израчунавања ми смо узимали у обзир средњу количину поједене хране за један дан. А то ништа друго не значи него, да ми претпостављамо да у кући сви одрасли подједнако једу, као да су им исте потребе и исти апетити. Што свакако да није тачно. Апетит човеков може зависити од његових стварних потреба, али не мора. Тешко је замислити да здрав човек једе мање него што му стварно потребно, али да једе више, дешава се врло често. Зато се људи и гоје. Зато што неко више једе, а други мање и зато што се потребе у храни код разних људи индивидуално мењају, наши рачуни са средњом количином употребљене хране не морају бити увек тачни.

хране и материјално стање човека, тако испреплетени међу собом да се не могу одвојити једно од другог. Све то ми морамо имати у виду кад изучавамо исхрану нарочито деце. Код старијих људи број дневних оброка зависи од навике да у одређено време унесу неку одређену количину хране у свој организам; код деце пак број дневних оброка зависи од васпитања. Онако исто као што се код паметне мајке сисанче дојн тачно у одређено време, друге мајке задоје га кад год заплаче. У овом последњем случају, кад се расплаче дете, мајка не може знати, плаче ли оно што је гладно или због нечег другог. По свима београдским кућама, које смо ми овом приликом испитивали, имали смо прилике да видимо како дневни оброци деце нису били одређени, него да је свако дете јело „кад стигне и кад мајка има да му што год дâ". По нешто за јело та су деца добијала из комшилука, нека су просила на пијаци; трећа просто крала....

Двориште радничке куће

С обзиром на то ми смо у једном случају (кућа бр. 2 из II групе) ћерку од 12 година и сина од 14 рачунали као једног одраслог. У кући бр. 3 из исте групе, троје мушке деце од 10, 8 и 1 године и троје женске од 13, 5 и 3 године рачунали у троје одраслих. Код куће бр. 9, из исте групе, сина од 15 година, фотографског ученика, рачунали смо као једног одраслог, а четворо деце од 13, 7, 6 и 3 године као двоје одраслих. Благодарећи таквоме оцењивању количине хране, које деца примају у себе, нису могле бити много објективније ни средње цифре утрошене дневне хране на једног одраслог у тим породицама. Тако например, у споменутим кућама израчунали смо да се у кући бр. 2 троши дневно по 1557 калорија хране на одраслог; у кући бр. 3, само 1195, а у кући бр. 9, 1800 калорија. Други критеријум суђења о томе колико су деца у тим кућама дневно уносили у себе хране, дао би друге цифре средње количине утрошене дневне хране на одраслог.

У вези са овим, што рекосмо стоји и једно друго, много и много важније питање, а то је: у колико одговарају стварности резултати до којих смо дошли приликом ових наших испитивања. У трећој групи ми знамо да су одрасли у току нашег испитивања примали у себи од *1195* до *2742* калорија хране. Друга цифра нас не интересује, *али прва је нижа од свих могућих минимума хране, потребне за опстанак неког човека.* Кад би човек 24 сата само лежао, без икаквог кретања њему би било потребно најмање *1539* калорија. (За човека 163 см. висине, 60 кгр. тежине и 25 година узраста). Сваки његов покрет тражи повећање тога броја дневних калорија. Као што видимо, приликом наших испитивања ми смо наишли и на београдске радничке куће, у *којима се одрасли хране испод сваког физиолошког минимума.* Али пре него што тај наш налаз просто објаснимо тренутним немањем и бедом морали би бити начисто и с неким другим питањима. Осим једне циганске породице, (из III групе) ми нисмо наишли на кућу у којој се буквално гладује. Наша су се испитивања вршила у јесен, и свако је од њих могао још по нешто да заради. Тако да можемо слободно рећи, да овакав начин исхране, какав смо ми имали прилике да видимо код ових кућа није случајан, него чак за те куће, може бити и — нормалан. *Да ли је онда нормално,* а то ће рећи физиолошки, *да један одрасли прима у себи дневно само по 1195 калорија хране?*

Овакав један закључак противи се свима експериментално - лабораторним резултатима вршеним на животињама и људима. Да би му се могло поверовати потребно би било испунити ове захтеве:

1. Потребно је бити уверен, да се је у дневник уносило све што се у кући (и изван куће!) поједе.

2. Потребно је наћи тачан критеријум какву количину хране уносе у себи свакодневно деца у одношају према одраслим и

3. Доказати, да количина хране, коју дневно чланови породице куће, која се испитује, уносе у себи, не утиче на њихово здравље у смислу слабљења. А то ће рећи: да код те породице нема никаквих клиничких симптома хроничког гладовања.

Пошто ми та три захтева, приликом ових испитивања нисмо могли да испунимо, наши резултати имају више услован значај. Али то што се није овом приликом урадило учиниће се другом, јер се ова испитивања продужују и даље код породица београдских радника.

Благодарећи томе што су се наша испитивања вршила сврштком лета и у почетку јесени, (1933 године), када је на пијаци било много свежег поврћа, зелени и воћа, питање о витаминима није узимано у обзир, њих су

без сумње све ове породице имале релативно у довољној мери.

Али то нису једини извори погрешака у испитивањима ове врсте. Има и других. На пример, ми записујемо да је једног дана утрошено 1 кгр. хлеба, 2000 калорија. Ту може бити неколико грешака. Прва је, да ли је тај хлеб приликом сагоревања у организму дао 2000 калорија топлоте. Калорична вредност хране ми смо оцењивали по: *Kestner u. Knipping: Die Ernährung des Menschen*, II. auflage. Springer 1926 и по *Bames E.: Lebensmittel-Lexikon. Heymann. 1933.* Међутим зна се, да врста пшенице, количина воде, начин печења могу утицати на калоричну вредност хлеба. Осим тога, 2000 калорија даје цело кило хлеба. Ми нисмо могли контролисати колико се хлеба приликом сечења и једења измрвило, и да ли су остајали парчићи и колико. Исто је тако било и с месом. Месо се обично (ако није купљено исецкано) продаје с костима, које нисмо никад мерили. (Кад би то чинили онемогућили би наше испитивање). Осим тога, калориска вредност меса зависи и од тога да ли је дебело или мршаво. Тако на пример: 1 кгр. много дебеле говеђине даје 3000 калорија, таква иста количина говеђине средње дебљине даје само 1500 калорија, а мршава говеђина само 1150! У таквим приликама морали смо заједно са домаћицом да проценимо од прилике колико је месо дебело. У неким се кућама сваког дана пила црна кафа, турска, у другим није. У кафу се неће шећер, који ми нисмо узимали у обзир.

1. Пет породица.

Заједничко је код ових породица, што све оне „културније" и боље живе од осталих изучених у овој студији. (По занимању имамо: 1 берберског радника, 2 зидарска квалификована радника, 1 кићиговезачког радника, 1 радницу у штампарији.

По дужини наших испитивања имамо: 20, 30, 31, 32 и 41 дан.

Кућа бр. 1 — Муж 28 год., по занимању берберски радник, род. из В. Кикинде. Жена је две године млађа од мужа, родом је из Вршца, ради кућевне послове. Венчали су се пре 5 година. Имају мушко дете старо 4 год. Жена је до сада имала 4 побачаја, три намерног. Због намерних побачаја два пут је лежала у болници. После последњег побачаја имала је јако крварење, које по мало и сад траје. Муж има стално посла. Плату има 700 динара месечно. Али су много важнији бакшиши, који добија на раду. „За храну муж даје колико кад има — прича жена. — То зависи од бакшиша, који просечно износи 6—7 динара дневно". Празником је већи, обичним даном мањи. Плата и бакшиш износе око 950 динара месечно. Од тога за стан плаћају 160 динара, у касу за штедњу дају по 100 динара месечно, остало се троши за храну и друге потребе. У касу улаже сваког месеца „због припрема за евентуално отварање радње". За последње време у кућу ништа није набављено од ствари.

Станује у Јатаган мали. Заузимају само једну собу, која им у исто време служи и као кујна. Запремина је те собе 36 куб. мет. (дужина и ширина по 3 мет. и висина 4 метра). Патос је дрвен. Има само један прозор окренут к истоку, дужине и ширине по 1,70 мет. Соба је сува. У њој од намештаја има: 1 кревет велики, у коме спавају муж и жена и 1 кревет мали у коме спава дете, 1 сто и 2 столице. Кува се на маломе штедњаку. Осветљење: пелтролеумска лампа. У том стану станују од 1930. Пре тога су становали на Пашином брду и тамо су плаћали кирију 400 динара месечно.

Мужа интересује: спорт, позориште, „али воли само наше комаде", балет и опере га не интересују. У кафану иде врло ретко, само на пиво, вино не пије „ради стомака". Из

Прање веша у дворишту радничке куће

радње се кући враћа око 8.30, кад је нека утакмица онда доцније. жена ретко излази из куће, једино кад иде на пијац. По неки пут оде у Карађорђев парк, који је врло близу до куће у којој станују. Устаје у 6 до 6.30, а лежу у вече око 9.30—10 сати.

Једу три пут дневно. У јутру доручкују сви троје пола литра млека. Кува се само једанпут дневно и то за ручак. Вечера се остатак од ручка. Месечно троше по 1½ кгр. соли, што износи по ½ на сваког у кући. Дрва купују сваког дана по 2 динара.

24-VI Субота.*) Грашак без меса, зелена салата, ½ л. млека (300) 1.50; 1½ кгр. грашка (900) 3; салате 1; 125 гр. масти (1150) 2; 1 кгр. хлеба (2000) 3.50. Укупно 4350 кал., 11 динара.

25-VI Недеља. Пржен кромпир с похованом јагњетином, салата од парадајза, ½ л. млека (300) 1.50; ½ кгр. меса јагњећег (675) 5; 2 кгр. кромпира (1200) 3; ¾ кгр. парадајза (80) 2; ½ кгр. трешања (200) 2; 1 кгр. хлеба (2000) 3.50; ¼ лит. пива (25) 4. Укупно 4480 кал., 21 динар.

*) Цифре у загради значе број калорија, а цифре без заграде цену у динарима.

26-VI Понедељак. Кисела чорба од кромпира и парадајза без меса. ½ лит. млека (300) 1.50; 1½ кгр. кромпира (900) 3; 125 гр. масти (1150) 2; зелени 1; 1 кгр. хлеба (2000) 3.50. Укупно 4350 кал., 11 динара.

27-VI Уторак. Резанци са маком. ½ лит. млека (300)1.50; 1 кгр. брашна (3000) 4; мака 2.50; 3 јајета (225) 1.50; ¼ кгр. масти (2300) 3.50; 200 гр. шећера (780) 3; 1 кгр. хлеба (2000) 3.50. Укупно 8605 кал., 19.50 динара.

28-VI Среда. Пасуљ са шницлом. ½ лит. млека (300) 1.50; ½ кгр. свињског меса (1275) 7; 1 кгр. пасуља (2600) 2; лука 2; паприке 1; мирођије 0.50; 1 хлеб (2000) 3.50. Укупно 6175 кал., 17.50 динара.

29-VI Четвртак. Бораниja на масти, салата, воће. ½ лит. млека (300) 1.50; 1 кгр. боранuје (600) 2; ½ кгр. кромпира (300) 1; ½ кгр. парадајза (80) 2; ½ кгр. трешања (200) 2; 100 гр. киселог млека (60) 1; 1 хлеб (2000) 3.50. Укупно 3540 кал., 13 динара.

30-VI Петак. Паприкаш од младог кромпира, без меса. ½ лит. млека (300) 1.50; 2 кгр. кромпира (1200) 2; ¼ кгр. масти (2300) 3.50; 1 хлеб (2000) 3.50. Укупно 5800 кал., 10.50 динара.

1-VII Субота. Динстован грашак са свињском шницлом, сланине, воће. ½ лит. млека (300) 1.50; ½ кгр. свињског меса (1300) 7.50; ½ кгр. грашка

Ручак у дворишту

(300) 2; 100 гр. сланине (780) 3; дука 1; зелене паприке 1; ½ кгр. трешања (200) 2; 1 кгр. хлеба (2000) 3.50. Укупно 4880 кал., 21.50 динара.

2-VII Недеља. Поховано пиле и парадајз салата. ½ лит. млека (300) 1.50; 1 пиле (700 гр.), (500) 10; презле (300) 1; ¼ кгр. масти (2300) 3.50; 2 јајета (150) 1; паприке 2; ½ кгр. парадајза (80) 2.50; 1 кгр. хлеба (2000)3.50. Укупно 5630 кал., 25 динара.

3-VII Понедељак. Бораниja без меса, воће. ½ л. млека (300) 1.50; 1 кгр. боранuје (600) 2; 1 кгр. кромпира (600) 1; 1 кгр. трешања (400) 2.50; 1 кгр. хлеба (2000) 3.50. Укупно 3900 кал., 10.50 динара.

4-VII Уторак. Паприкаш од кромпира с парадајзом, с месом, воће. ½ лит. млека (300) 1.50; ½ кгр. меса говеђег (700) 6.50; 1 кгр. кромпира (600) 1.50; ¾ кгр. парадајза (120) 3; паприке 1; ¼ кгр. масти (2300) 3.50; ½ кгр. трешања (360) 3; 1 кгр. хлеба (2000) 3.50. Укупно 6380 кал., 23.50 динара.

5-VII Среда. Пасуљ са шницлом. ½ лит. млека (300) 1.50; ½ кгр. свињског меса (700) 4; ½ кгр. пасуља (1300) 2; 1 кгр. хлеба (2000) 3.50. Укупно 4300 кал., 11 динара.

6-VII Четвртак. Кромпир без меса. ½ лит. млека (300) 1.50; 1 кгр. кромпира (600) 1.50; 200 гр. киселог млека (120) 2; 1 кгр. брашна (3000) 4; 2 јајета (150) 1; 1 кгр. хлеба (2000) 3.50. Укупно 6170 кал., 13.50 дин.

7-VII Петак. Пасуљ са шницлом, салата од парадајза. ½ лет. млека (300) 1.50; 1 кгр. пасуља (2800) 2.50; 300 гр. свињског меса (800) 4.50; 250 гр. масти (2300) 3.50; 1 кгр. парадајза (160) 3; 1 кгр. хлеба (2000) 3.50. Укупно 8160 кал., 18.50 динара.

8-VII Субота. Кромпир с месом. 1 лит млека (600) 3; 1 кгр. кромпира (600) 1.50; ½ кгр. меса говеђег (700) 6; 1 кгр. хлеба (2000) 3.50. Укупно 3900 кал., 14 динара.

9-VII Недеља. Бораниja с месом. ½ лит. млека (300) 1.50; 1 кгр. боранuје (600) 2.50; 250 гр. масти (2300) 3.50; 1 кгр. меса говеђег (1200) 10; 1 кгр. хлеба (2000) 3.50. Укупно 6400 кал., 21. динар.

10-VII Понедељак. Чорба од парадајза с пиринчем. ½ лит. млека (300) 1.50; 1 кгр. парадајза (160) 3; 250 гр. пиринча (800) 2; 1 кгр. хлеба (2000) 3.50. Укупно 3260 кал., 10 динара.

15-VII Субота. Паприкаш од кромпира с пилећим месом, салата од парадајза. ½ лит. млека (300) 1.50; 1 пиле (400 гр.) (300) 7.50; 1 кгр. кромпира (600) 1; ½ кгр. парадајза (80) 2; 250 гр. масти (2300) 3.50; лука 1; 1 кгр. хлеба (2000) 3.50. Укупно 5580 кал., 20 динара.

16-VII Недеља. Пилећа чорба, поховано пилеће месо, салата од парадајза. ½ лит. млека (300) 1.50; 1 пиле (400 гр.) (300) 7.50; 250 гр. масти (2300) 3.50; 2 јајета (150) 1; 1 кгр. хлеба (2000) 3.50. Укупно 5050 кал., 17 динара.

17-VII Понедељак. Бораниja без меса, сланине. ½ лит. млека (300) 1.50; 2 кгр. боранuје (1200) 2; 75 гр. сланине (у вече) (580) 2; 1 кгр. хлеба (2000) 3.50. Укупно 4080 кал., 9 динара

18-VII Уторак. Резанци са шећером и маком. ½ лит. млека (300) 1.50; ¾ кгр. белога брашна (2200) 3; 3 ком. јаја (225) 1.50; 100 гр. шећера (390) 1.50; 200 гр. мака (1072) 2; 1 кгр. хлеба (2000) 3.50. Укупно 6187 кал., 13 динара.

19-VII Среда. Бораниja без меса, салата од парадајза. 2 кгр. боранuје (1200) 2; ½ лит. млека (300) 1.50; ¼ кгр. масти (2300) 3.50; ½ кгр. парадајза (80) 2; лук 1; 1 кгр. хлеба (2000) 3.50. Укупно 5880 кал., 13.50 динара.

20-VII Четвртак. Пржени кромпир, шницле, салата од краставаца. ½ лит. млека (300) 1.50; 1½ кгр. кромпира (900) 1.50; ¼ кгр. свињског меса (800) 4; 3 краставаца 1; 125 гр. масти (1150) 175; 60 гр. зејтина (550) 1; 1 кгр. хлеба (2000) 3. Укупно 5700 кал. 13.75 динара.

21-VII Петак. Пасуљ са сувим месом, салата од парадајза. 1 кгр. пасуља (2600) 2; 70 гр. сува меса (100) 2; ½ кгр. парадајза (80) 2; 1 кгр. кајсија (250) 4; 1 кгр. хлеба (2000) 3; ½ лит. млека (300) 1.50; 125 гр. масти (1150) 1.75. Укупно 6480 кал. 16.25 динара.

22-VII Субота. Паприкаш с месом од кромпира, салата од парадајза. ½ лит. млека (300) 1.50; 1 кгр. кромпира (600) 1.50; ½ кгр. телећег меса (600) 3; 125 гр. масти (1150) 1.75; ½ кгр. лука 0.50; паприке 0.50; 1 кгр. хлеба (2000) 3. Укупно 4650 кал., 11.75 д.

23-VII Недеља. Пуњене паприке. ½ лит. млека (300) 1.50; 12 ком. паприка 2; 1 кгр. парадајза (160) 3; 100 гр. пиринча (320) 1; 100 гр. исецканог говеђег меса (300) 2.50; 125 гр. масти (1150) 1.75; бибера 0.50; фашна 0.50; 1 кгр. хлеба (2000) 3. Укупно 4230 кал., 15.75 динара.

24-VII Понедељак. Сладак купус без меса, ½ л. млека (300) 1.50; 2 кгр. купуса (480) 3; 1 кгр. парадајза (160) 3; 125 гр. масти (1150) 1.75; фашне 0.50; 1 кгр. хлеба (2000) 3. Укупно 4090 кал., 12.75 динара.

25-VII Уторак. Бурaниja без меса на зејтину. ½ лит. млека (300) 1.50; 1½ кгр. боранuје (900) 1.50; ½ кгр. парадајза (80) 1; 125 гр. зејтина (1150) 2; 1 кгр. лука 1; паприке 2; 1½ кгр. хлеба (3000) 4.50; ½ кгр. крушака (200) 1.50; 200 гр. брашна (600) 1. Укупно 6230 кал., 16 динара.

26-VII Среда. Говеђе шницле. 1 кгр. говеђег меса (1500) 9; ¼ кгр. лука 0.25; салата 1; ½ лит. млека

(300) 1.50; 1 кгр. хлеба (2000) 3. Укупно 3800 кал., 14.75 динара.

27-VIII Четвртак. Пасуљ са сланином. ½ лит. млека (300) 1.50; 200 гр. сланине (1800) 3; 60 гр. масти (550) 1; алеве паприке 0.50; 1¼ кгр. хлеба (3000) 4.50. Укупно 5650 кал., 10.50 динара.

Као што се из таблице види, за 30 дана ова кућа потрошила је 207.887 калорија хране у вредности 456 динара. Или просечно дневно по 6927 калорија, за које се издавало по 15.20 динара. У кући је било њих троје: двоје одраслих и једно дете од 4 године. Ако горње цифре калорија и потрошеног новца поделимо на три дела, добијамо *по 2309 калорија на свакога и по 5,06 динара дневно.* Али четиригодишње дете заџело није јело хлеба и меса као одрасли, и зато на одрасле долази већи број калорија.

Сад погледајмо на одношаје потрошеног новца за храну према заради и осталим трошковима ове куће. Зарада за месец дана износила је око 950 динара. За храну (по 2309 калорија дневно) издато је 456 динара, што износи половину месечне зараде. Стан је био јефтин, али разуме се, рђав: 160 динара.

Тако да буџет изгледа од прилике овако: *приход* 950 дин. месечно.

Расходи: за храну 456 динара
за стан 160 „
у штедњу 100 „
Свега 716 динара

234 динара остају им за одело и остале трошкове.

Насеобина „Јатаган-Мала" сматра се као неки дивљи израштај на планско уређење Београда. С гледишта хигијене станови те мале већином су испод сваке критике. Пре тога она породица становала је на Пашином брду. Тамо је за стан плаћала 400 динара месечно. Ако су се тада хранили као сад што се хране, они су издавали само за стан и храну по 856 динара месечно. Ако су и онда зарађивали као и данас — 950 динара месечно, њима је остајало на све друге потребе само по 94 динара месечно.

Кућа бр. 2. — Муж је стар 41 годину, по занимању зидар. За време испитивања неко време радио је у Топчидеру на једној грађевини. Родом је из Чоноплја, Соморбски срез. Жена је стара 32 године, из истог села. Доселили су се у Београд 1926 године. Имају троје деце. Најстарије, син од 14 година свршио 4 разреда основне школе и 1 грађанске у Сомбору. Он би желео да учи за механичара, али не може да добије место. Био је неко време на занату, па је изгубио место после боловања и операције од слепог црева. Сад иде с оцем и ради у Топчидеру. Девојчица, 12 година, ове године завршила је с одликом четврти разред основне школе. Сад је због слабога здравља, малокрвности, одређена од школе да иде на море. Треће дете, девојчица од 11 година, иде у основну школу. И млађа девојчица добила је од Црвеног крста да иде на море, због малокрвности. Кад немају школе оба су женска детета код куће. Старија кроји и шије лутки хаљине, „много воли да буде кројачица". А млађа се игра по дворишту с другом децом.

Станују у Штросмајеровој улици. Имају свега собу и кујну. *Соба* има ове размере: дужина 4 мет., ширина 3 мет., и висина 2½ мет. Свега 30 куб. мет. Прозор има: 80 и 100 см. *Кујна:* дужина 4,5 мет., ширина 4 мет. и висина 2,5 мет. Патос је дрвен. Имају 4 кревета, астал и столице. Отац и мати спавају у једном кревету, а деца, свако има засебан кревет. За последњу годину од одела ништа нису куповали. Од 19-VI и за све време наших испитивања домаћин је радио. Дотле је био дуго беспослен. Отац је зарађивао по 30 динара дневно, а син је понекад помагао оцу и зарађивао по 10—15 динара дневно. Радно време од 6 сати ујутру до 6 у вече, са паузом од једног сата у подне. Жена је пазикућа куће у којој станују, има 300 дин. ме-

Унутрашњост једне радничке куће

сечно. За стан плаћају 450 динара месечно.

Муж пуши. Кад ради попуши за 2 динара цигарета, кад неради по 4 динара дневно.

Устају у 5 сати ујутру. Муж доручкује и одмах иде на посао. Празником сви устају у 7 сати. Домаћин после доручка празником иде у кафану, остаје тамо до подне. Од 1 до 4 сата спава. Затим опет иде у кафану и тамо остаје до 8 сати. Лежу да спавају у 8½ сати сваке вечери. *У* биоскоп и позориште не иду.

За време нашег испитивања увек је по једно женско дете осуствовало. Прво је старија њерчица била на мору, па онда млађа.

22-VI Четвртак. Доручак: млеко, 1 хлеб. Ручак: кисело млеко, 1 хлеб. Вечера: паприкаш од кромпира без меса, 1 хлеб. 1 лит млека (600) 2; ½ кгр. киселог млека (300) 3; 125 гр. масти (1150) 2; 1 кгр. кромпира (600) 2; 3 хлеба (6000) 6. Укупно 8650 кал., 15 динара.

23-IV Петак. Доручак: млеко, 1 хлеб. Ручак: кисело млеко, 1 хлеб. Вечера: запржена чорба с поклицама, 1 хлеб. 1 лит. млека (600) 2; ¾ кгр. киселог млека (300) 3; ½кгр . белог брашна (1500) 4; 2 јаја (150) 1; 3 кгр. хлеба (6000) 6. Укупно 8550 калорија, 16 динара.

24-VI Субота. Доручак: млеко, 1 хлеб. Ручак: пржен кромпир без меса, 1 хлеб. Вечера: исто. 1 лит. млека (600) 2; 2 кгр. кромпира (120) 4; 3 кгр. хлеба (6000) 6; 125 гр. масти (1150) 2. Укупно 7870 калорија, 14 динара.

25-VI Недеља. Доручак: млеко, 1 хлеб. Ручак: супа говеђа с резанцима, воће, 1 хлеб. Вечера: кромпир са свињским месом, салата; 1 лит. млека (600) 2; ½ кгр. говеђине (750) 4; 1½ кромпира (900) 3; ½ кгр. свињског меса (1250) 6; 1 јаје (75) 0.50; ½ кгр. брашна (1500) 1.50 2 хлеба (4000) 6; ½ кгр. трешања 1.50. Укупно 10,075 кал., 24.50 динара.

26-VI Понедељак. Доручак: млеко, 1 хлеб. Ручак: кисело млеко, 1 хлеб. Вечера: пржен лук са сланином, 1 хлеб. ½ лит. млека (300) 1; ½ лит. кисела млека (300) 4; прног лука 0.50; 125 гр. масти (1150) 2; 200 гр. сланине (1500) 4; 3 хлеба (6000) 6. Муж је за ручак јео сланине. Укупно 9250 кал., 17.50 дин.

27-VI Уторак. Доручак: млеко, 1 хлеб. Ручак: грашак без меса, 1 хлеб. Вечера: боранија, 1 хлеб. 1 лит. млека (600) 2; ½ кгр. грашка (300) 0.50; 125 гр. масти (1150) 2; 1 кгр. боранije (600) 2; 3 хлеба (6000) 6. Укупно 8650 кал., 12.50 динара.

28-VI Среда. Доручак: млеко, 1 хлеб. Ручак: кисело млеко, 1 хлеб. Вечера: боранија, 1 хлеб. 1 лит.

Двориште радничке куће

млека (600) 2; ½ лит. кисела млека (300) 3; 1 кгр. боранije (600) 2; 3 хлеба (6000) 6. Укупно 7500 кал., 13 динара.

29-VI Четвртак. Доручак: млеко, 1 хлеб. Ручак: пржен хлеб на масти, 1 хлеб. Вечера: резанци, 1 хлеб. 1 лит. млека (600) 2; 125 гр. масти (1150) 2; 1 кгр. брашна (3000) 4; 2 јаја (150) 1; 3 хлеба (6000) 6. Укупно 10.900 кал. 15 динара.

30-VI Петак. Доручак: млеко, 1 хлеб. Ручак: пржен кромпир, 1 хлеб. Вечера: остатак од ручка и по једно кувано јаје, 1 хлеб. 1 лит. млека (600) 2; 2 кгр. кромпира (1200) 2; 5 јаја (375) 2.50; 3 кгр. хлеба (6000) 6. Укупно 8175 кал., 12.50 динара.

1-VII Субота. Доручак: млеко, 1 хлеб. Ручак: пасуљ,1 хлеб. Вечера: остатак од ручка, 1 хлеб. 1 лит. млека (600) 2; ½ кгр. пасуља (1500) 2; 3 кгр. хлеба (6000) 6; 125 гр. масти (1150) 2. Укупно 9150 кал., 12 динара.

2-VII Недеља. Доручак: млеко, 1 хлеб. Ручак: боранија с месом, 1 хлеб. Вечера: остатак од ручка, 1 хлеб. 1 лит. млека (600) 2; 2 кгр. боранije (5800) 4; ½ кгр. свињског меса (1530) 6; 3 кгр. хлеба (6000) 6. Укупно 13930 кал., 18 динара.

3-VII Понедељак. Доручак: млеко, 1 хлеб. Ручак: пржен кромпир, 1 хлеб. Вечера: резанци са сиром. 1 хлеб. 1 лит. млека (600) 2; 1 кгр. кромпира (600) 2; 1½ кгр. брашна (4500) 4.50; ½ кгр. сира (1040) 4; 125 гр. масти (1150) 2; 3 кгр. хлеба (6000) 6. Укупно 13890 кал., 20.50 динара.

4-VII Уторак. Доручак: млеко, 1 хлеб. Ручак: грашак, палачинке, 1 хлеб. Вечера: остатак од ручка. 1½ лит. млека (900) 3; ¾ кгр. брашна (2250) 2.25; 3 ком. јаја (225) 1.25; 125 гр. шећера (490) 2; 1 кгр. вишње 2; 3 кгр. хлеба (600) 6. Укупно 9865 калорија, 15.50 динара.

5-VII Среда. Доручак: млеко, 1 хлеб. Ручак: боранија, 1 хлеб. Вечера: остатак од ручка, 1 хлеб. 1 лит. млека (600) 2; 2 кгр. боранije (900) 2; 125 гр. масти (1150) 2; 3 хлеба (6000) 6. Укупно 8650 кал., 12 динара.

6-VII Четвртак. Доручак: млеко, 1 хлеб. Ручак и вечера: резанци с маком, 2 хлеба. 1½ кгр. брашна (4500) 6; ¼ кгр. мака (1340) 5; 2 јаја (150) 1; 3 хлеба (6000) 6. Укупно 11990 кал., 18 динара.

7-VII Петак. Доручак: млеко, 1 хлеб. Ручак: пасуљ, 1 хлеб. Вечера: остатак од ручка, 1 хлеб. 1 лит. млека (600) 2; ½ кгр. пасуља (1500) 2; 3 кгр. хлеба (6000) 6; 125 гр. масти (1150) 2. Укупно 9050 кал., 12 динара.

8-VII Субота. Доручак: млеко, 1 хлеб. Ручак: боранија, 1 хлеб. Вечера: исто. 1 лит. млека (600) 2.50; 1½ кгр. боранije (900) 1.50; 125 гр. масти (1150) 2; 3 хлеба (6000) 6. Укупно 8650 кал., 11.50 динара.

9-VII Недеља. Доручак: млеко, 1 хлеб. Ручак: говеђа супа, пуњене тиквице, 1 хлеб. Вечера: остатак од ручка. 1 хлеб. 3 кгр. хлеба (6000) 6; 1 лит. млека (600) 2; ½ кгр. говеђег меса (600) 3; 1½ кгр. тиквица (450) 3; зелени 1; 1 јаје (75) 0.50; ½ кгр. брашна, (резанци за супу) (1500) 2. Укупно 9225 кал., 19.50 динара.

10-VII Понедељак. Доручак: млеко, 1 хлеб. Ручак: паприкаш од кромпира, 1 хлеб. Вечера: исто. 1 лит. млека (600) 2; 1½ кгр. кромпира (900) 1.50; паприке 3; 3 хлеба (6000) 6; 125 гр. масти (1150) 2. Укупно 8650 кал., 14.50 динара.

11-VII Уторак. Доручак: млеко, 1 хлеб. Ручак: цушпајз од бундеве, 1 хлеб. Вечера: исто. 1 лит. млека (600) 2; 2 кгр. бундеве (640) 4; 3 хлеба (6000) 6. Укупно 7240 кал., 12 динара.

12-VII Среда. Доручак: млеко, 1 хлеб. Ручак: Резанци са сиром, 1 хлеб. Вечера: остатак од ручка и кисела млека: 1 хлеб. 1 лит. млека (600) 2; ½ лит. кисела млека (300) 4; 1½ кгр. брашна (4500) 6; ½ кгр. сира (1000) 4; 3 хлеба (6000) 6; 125 гр. масти (1150) 2. Укупно 13.550 кал., 24 динара.

13-VII Четвртак. Доручак: млеко, 1 хлеб. Ручак: пасуљ, 1 хлеб. Вечера: исто. 1 лит. млека (600) 2; ¾ кгр. пасуља (2000) 1.75; 3 хлеба (6000) 6. Укупно 8600 кал.; 9.75 динара.

14-VII Петак. Доручак: млеко, 1 хлеб. Ручак: бундева с киселим млеком, 1 хлеб. Вечера: исто. 1 лит. млека (600) 6; 2 кгр. бундеве (640) 1.50; 250 гр. киселог млека (150) 2; 3 хлеба (6000) 6; 125 гр. масти (1150) 2. Укупно 8540 кал., 17.50 динара.

15-VII Субота. Доручак: млеко, 1 хлеб. Ручак: паприкаш од кромпира, 1 хлеб. Вечера: остатак од ручка, 1 хлеб. 1 лит. млека (600) 2; ½ кгр. отпадака од свињског меса (1250) 4; 3 хлеба (6000) 6. Укупно 7850 кал., 12 динара.

16-VII Недеља. Доручак: млеко, 1 хлеб. Ручак: пиле с бундевом, воће, 1 хлеб. Вечера: исто, 1 хлеб. 125 гр. масти (1150) 2; 1 лит. млека (600) 2; 2 кгр. бундеве (640) 2; ½ кгр. пилећег меса (320) 8.50; ½ кгр. крушке (100) 1.50; 3 хлеба (6000) 6. Укупно 8810 кал., 22 динара.

17-VII Понедељак. Доручак: млеко, 1 хлеб. Ручак: грашак, 1 хлеб. Вечера: исто, 1 хлеб. 1 лит. млека (600) 2; 1 кгр. грашка (600) 1.50; 3 хлеба (6000) 6; 125 гр. масти (1150) 2. Укупно 8950 кал., 11.50 динара.

18-VII Уторак. Доручак: млеко, 1 хлеб. Ручак: боранија, 1 хлеб. Вечера: исто, 1 хлеб. 1 лит. млека (600) 2; 1½ кгр. боранije (900) 1.50; 3 хлеба (6000) 6; 125 гр. масти (1150) 2. Укупно 8650 кал., 11.50 динара.

19-VII Среда. Доручак: млеко, 1 хлеб. Ручак: пасуљ, 1 хлеб. Вечера: исто, 1 хлеб. 1 лит. млека (600) 2; 1 кгр. пасуља (2600) 3; 3 хлеба (6000) 6. Укупно 9200 кал., 11 динара.

20-VII Четвртак. Доручак: млеко и 1 хлеб. Ручак: пржен кромпир и 1 хлеб. Вечера: сланина и 1 хлеб. 1 лит. млека (600) 2; 2 кгр. кромпира (1200) 3; ¼ кгр. сланине (195) 4.50; 3 хлеба (6000) 6; 125 гр. масти (1150) 2. Укупно 9145 кал., 17.50 динара.

21-VII Петак. Доручак: млеко, 1 хлеб. Ручак: бораниja с киселим млеком, 1 хлеб. Вечера: исто. 1 лит. млека (600) 2; 2 кгр. бораније (1200) 2; ½ кгр. киселa млека (300) 3; 3 хлеба (6000) 6. Укупно 8100 кал., 13 динара.

22-VII Субота. Доручак: млеко, 1 хлеб. Ручак: паприкаш од кромпира без меса, 1 хлеб. Вечера: исто. 1 лит. млека (600) 2; 1 кгр. кромпира (600) 150; лука 1; 3 хлеба (6000) 6; 125 гр. масти (1150) 2. Укупно 8350 кал., 12.50 динара.

23-VII Недеља. Доручак: млеко, путера, 1 хлеб. Ручак: супа од говеђине, бундева, 1 хлеб. Вечера: исто. 1 лит. млека (600) 2; 50 гр. путера (390) 1.50; ½ кгр. говеђине (600) 3; 1 кгр. бундеве 1.50; 1 зелен 1; ½ кгр. брашна за резанце (1500) 2; 2 јаја (150) 1; 3 хлеба (6000) 6. Укупно 9240 кал., 18 динара.

24-VII Понедељак. Доручак: млеко, 1 хлеб. Ручак: бораниja, 1 хлеб. Вечера: исто. 1 лит. млека (600) 2; 1 кгр. бораније (600) 2; 3 хлеба (6000) 6; 125 гр. масти (1150) 2. Укупно 8350 кал., 12 динара.

25-VII Уторак. Доручак: млеко, 1 хлеб. Ручак: хлеба, 1 хлеб. Вечера: хлеба, 1 хлеб. 1 лит. млека (600) 2; 3 кгр. хлеба (6000) 6. Укупно 6600 кал., 8 динара.

30-VII Недеља. Доручак: млеко, 1 хлеб. Ручак: ћувеч, 1 хлеб. Вечера: исто. 1 лит. млека (600) 2; ½ кгр. свињског меса (1250) 7; 1 кгр. парадајза (160) 3; 1 кгр. црног лука 0.75; 150 гр. пиринча (480) 1; ½ кгр. кромпира (300) 0.75; 3 хлеба (6000) 6. Укупно 8790 кал., 20.50 динара.

31-VII Понедељак. Доручак: млеко, 1 хлеб. Ручак: кисело млеко, 1 хлеб. Вечера: 4 кувана јаја, 1 хлеб. 1 лит. млека (600) 2; ½ кгр. киселог млека (300) 3; 4 јаја (300) 2; 3 хлеба (6000) 6; 125 гр. масти (1150) 2. Укупно 8350 кал., 15 динара.

1-VIII Уторак. Доручак: млеко, 1 хлеб. Ручак: чорба од парадајза с нокличама, ћувеч, 1 хлеб. Вечера: исто. 1 лит. млека (600) 2; ½ кгр. свињског меса (1250) 7; 1 кгр. парадајза (160) 3; 1 кгр. кромпира (600) 1.50; 150 гр. пиринча (480) 1; ½ кгр. лука 0.50; 250 гр. брашна за нокличе (750) 1; 1 јаје (75) 0.50; 3 хлеба (6000) 6. Укупно 9915 кал., 22.50 динара.

2-VIII Среда. Доручак: млеко, 1 хлеб. Ручак: пасуљ, 1 хлеб. Вечера: исто. 1 лит. млека (600) 2; ½ кгр. пасуља (1300) 1; ¼ кгр. брашна за запршку (750) 1; зелени 1; 3 хлеба (6000) 6; 125 гр. масти (1150) 2. Укупно 9800 кал., 13 динара.

3-VIII Четвртак. Доручак: млеко, 1 хлеб. Ручак: пржен кромпир. Вечера: исто. 1 лит. млека (600) 2; 2 кгр. кромпира (1200) 2; 3 хлеба (6000) 6. Укупно 7800 кал., 10 динара.

4-VIII Петак. Доручак: млеко, 1 хлеб. Ручак: резанци с кромпиром, 1 хлеб. Вечера: исто. 1 лит. млека (600) 2; 1 кгр. кромпира (600) 1; 1½ кгр. брашна (4500) 6.75; 2 јаја (150) 1; 3 кгр. хлеба (6000) 6; 125 гр. масти (1150) 2. Укупно 13.000 кал., 18.75 динара.

5-VIII Субота. Доручак: млеко 1 хлеб. Ручак: пржен кромпир, салата од парадајза, 1 хлеб. Вечера: сланина, 1 хлеб. 1 лит. млека (600) 2; 1 кгр. кромпира (600) 1; ½ кгр. парадајза (80) 1; ½ кгр. црног лука 1; 4 паприке 0.50; 3 хлеба (6000) 6. Укупно 7280 кал., 11.50 динара.

Као што се из наше таблице види за 41 дан, колико смо укупно водили записивања, ова кућа је потрошила 379.680 калорија хране у вредности 613 динара. Или просечно, она је трошила по 9262 калорија, у вредности од 23 динара дневно. Или, ако ове две последње цифре, колико се калорија сваког дана трошило и колико је новаца за њих било издавано, — поделимо са 4, (отац, мајка и двоје деце, треће за то време није било код куће) онда имамо да је сваки члан ове породице, одрасли и деца трошио по 2315 калорија дневно, а за сваког се члана дневно издавало по 3,73 динара само за храну.

Сад да видимо колико је њима било потребно калорија:

Отац има 167 см. висине, 63,5 кгр. тежине, стар 41 годину. Ради тежак зидарски посао по 11 сати дневно. Њему је потребно најмање по *3600* калорија дневно.

Мати 32 године стара, 146 см. висине, 61,5 кгр. тежине, радила је посао у кући и као пазикућа. Њој је било потребно најмање *2400* калорија дневно.

Унутрашњост куће

Сину 14 година, 145 см. висине, 35,5 кгр. тежине. Њему је било потребно по *2500* калорија кад не ради на грађевине, а кад ради сигурно много више.

Млађа *ћерка* 11 година, 129 см. висине, 25,5 кгр. тежине. И њој би било потребно најмање *1800* калорија.

Према овоме рачуну овој је кући требало за 4 душе најмање по 10.300 калорија дневно, (кад старији син не ради на грађевини). У ствари она је трошила свега 9163. Или *1000 калорија мање из дана у дан.*

Али је још жалосније што и кад је треће дете код куће, много више се не кува и на храну не троши, према савету оне старе пословице: „где се за четворо спрема, тамо може и пети да једе".

Приходе ове куће тачно не знамо. Кад би отац *преко целе године, сваког дана* радио, он би највише 26 надница месечно зарађивао што по 30 динара, износи 680 динара месечно. Али, ниједан зидарски радник у свету не ради преко целе године из дана у дан. Они готово преко целе зиме не раде. И не

раде по рђавоме времену. Осим ових 680 динара жена је имала 300 динара месечно сталне плате. Ако не узмемо у обзир случајну зараду четрнајестогодишњег дечака на грађевини, која нити је стална нити велика, (око 10 динара дневно), можемо рећи да *кад муж ради ова кућа има око 980 динара месечно прихода.*

Расходе тачно не знамо. Знамо да за храну троше по 14,85 динара дневно или 445,50 динара месечно. А за стан плаћају 450 динара месечно. Или другим речима да 900 динара троше само за стан и храну. А за остале трошкове, одело, обућу, остаје им свега 80 динара месечно! Ту је и за дуван и кафану мужу!

Материјално стање ове куће у току године знатно се мења. Лети кад и син ради оно се побољшава. Зими кад ни отац не ради оно се погоршава. Како се мењају расходи том приликом? Кирија се не мења, она је зими и лети по 450 динара месечно. (*У ствари они плаћају само по 150 динара, јер осталих 300 динара рачунају се као плата жени за пазикућство*). Мењати се може само исхрана. У лето, кад сви раде, ова кућа троши по 450 динара за храну, а зими кад отац и син не раде, не знамо, али можемо нагађати.

Кућа бр. 3. — Муж 46 година, књиговезачки радник, жена 36 година, ради у штампарији. Имају једно мушко дете од 8 година. Он је беспослен од 5-VII-1932 године. Добија од Савеза месечну помоћ од 400 динара. Понекад добије посао да ради код куће. Жена зарађује 800 динара месечно. Станују у улици Жоржа Клемансоа, у једној старој предратној кући, имају собу и кујну. За стан плаћају 600 динара месечно. Он је родом из Жагубице (пожаревачке), доселио се у Београд пре 40 година. Она је Београђанка.

Величина је собе: 3,80 мет. у дужину; 3,80 мет. у ширину и 3 метара у висину. Свега 33,5 кубних метара. Величина кујне: 3,80 мет. у ширину, 3 мет. у дужину и 3 мет у висину. Од намештаја имају: 2 велика кревета, 1 мањи кревет, 1 орман, 1 креденц, 2 стола и 4 столице. Патос је од дасака, енглески нужник. Соба има два прозора, величине: 1 мет. у висину и 80 см. у ширину. У кући је јако чисто. Од одела имају: муж: 2 пара одела, жена: 3 радне хаљине и 1 свечану; дете 2 пара одела. Од рубља свако има по три пара.

Жена свакога дана ради у штампарији. Муж устаје у 6 сати ујутру, умије се, помаже жени да спрема ручак. Кад је ручак готов он се прошета до Калемегдана, оде до Савеза. Понекад цело је јутро код куће. У те дане после подне иде у Савез. Ако има неки посао (повез књига) ради код куће. Од новина прима и чита редовно „Политику". Попуши по 4 динара дневно. За време нашег испитивања дете је преко целог дана проводило у Кошутњаку у колонији Црвеног крста. Зато су плаћали по 180 динара месечно. Лежу у 9 сати у вече. Позориште и биоскоп не посећују. У кафану не иду.

5-VII Среда. Доручак: млеко. Ручак: кромпир с месом. Вечера: исто. ½ лит. млека (300) 1.50; 1 кгр. кромпира (600) 1.—; ½ кгр. меса говеђег (750) 3.—; 1½ кгр. хлеба (3000) 4.50; ¾ кгр. масти (2300) 3.50. Укупно 6950 калорија, 13.50 дин.

6-VII Четвртак. Доручак: млеко. Ручак: пасуљ. Вечера: исто. ½ литра млека (300) 1.50; ½ кгр. пасуља (2600) 1; ½ кгр. лука 0.50; 1½ хлеба (3000) 4.50. Укупно 5900 кал., 7,50 дин.

9-VII Недеља. Доручак: млеко. Ручак: боранија с месом. Вечера: исто. ½ лит. млека (300) 1.50; 1 кгр. бораније (600) 1; ½ кгр. меса говеђег (750) 3; 1½ кгр. хлеба (3000) 4.50; ¾ кгр. масти (2300) 3.50. Укупно 6950 калорија, 13.50 дин.

10-VII Понедељак. Доручак: млеко. Ручак: сира. Вечера: исто. ¼ лит. млека (300) 1.50; 1 кгр. сира сељачког (2500) 8; 1½ кгр. хлеба (3000) 4.50. Укупно 5800 калорија, 14 дин.

11-VII Уторак. Доручак: млеко. Ручак: паприкаш од кромпира с месом. Вечера: исто. ½ лит. млека (300) 1.50; 1 кгр. кромпира (600) 1; ½ кгр. меса говеђег (750) 3.—; 1 кгр. брашна белог (3000) 4; 1½ кгр. хлеба (3000) 4.50; 125 гр. масти (1150) 1.75. Укупно 8800 калорија, 15.75 дин.

12-VII Среда. Доручак: млеко. Ручак: пуњене тиквице. Вечера: исто. ½ лит. млека (300) 1.50; ½ кгр. сецканог меса (750) 5; 1 кгр. тиквице (160) 1; 100 гр. пиринча (320) 1; 150 гр. киселог млека (90) 1.50; 1½ кгр. хлеба (3000) 4.50; 125 гр. масти (1150) 1.75. Укупно 5770 калорија, 16.25 дин.

13-VII Четвртак. Доручак: млеко. Ручак: келераба с месом. Вечера: исто. ½ лит. млека (300) 1.50; 1 кгр. меса говеђег (700) 3; 1 кгр. келерабе 2; 2 краставца 1; 1½ кгр. хлеба (3000) 4.50. Укупно 4000 калорија, 12 дин.

14-VII Петак. Доручак: млеко. Ручак: келераба с месом (од јуче). Вечера: „шуфнудле". ½ лит. млека (300) 1.50; 1 кгр. кромпира (600) 1; 1 кгр. брашна (3000) 4; 150 гр. шећера (585) 2; 1½ кгр. хлеба (3000) 4.50; 125 гр. масти (1150) 1.75. Укупно 8635 калорија, 14.75 дин.

15-VII Субота. Доручак: млеко. Ручак: саламе. Вечера: њевапчићи. ½ лит. млека (300) 1.50; 100 гр. саламе (560) 5; 200 гр. њевапчића — (20 ком.) (300) 10; 1½ кгр. хлеба (3000) 4.50. Укупно 4160 калорија, 21 дин.

16-VII Недеља. Доручак: млеко. Ручак: боранија с месом. Вечера: исто. ½ лит. млека (300) 1.50; 1½ кгр. бораније (900) 1.50; ½ кгр. меса говеђег (700) 3; 1½ кгр. хлеба (3000) 4.50. Укупно 4900 калорија, 10.50 дин.

17-VII Понедељак. Доручак: млеко. Ручак: боранија од јуче. Вечера: тржена јаја. ½ лит. млека (300) 1.50; 6 јаја (450) 3; 1½ кгр. хлеба (3000) 4.50; 125 гр. масти (1150) 1.75. Укупно 4900 калорија, 10.75 дин.

18-VII Уторак. Доручак: млеко. Ручак: пуњене тиквице с киселим млеком. Вечера: исто. ½ литра млека (300) 1.50; ½ кгр. меса говеђег (750) 3; 1 кгр. тиквице (320) 1; 150 гр. киселог млека (90) 1.50; 1½ кгр. хлеба (3000) 4.50. Укупно 4460 калорија, 11.50 д.

19-VII Среда. Доручак: кисело млеко. Ручак: пилећи паприкаш. Вечера: исто. ½ лит. млека (300) 1.50; 500 гр. (1 пиле) меса (600) 9; 1 кгр. кромпира (600) 1.50; 1 кгр. лука (80) 1; краставци 2; 1½ кгр. хлеба (3000) 4.50; 125 гр. масти (1150) 1.75. Укупно 4730 калорија, 21.25 дин.

(Наставиће се)

Др. Ђорђе Пешић

Проблем пречишћавања пијаће воде

„Верденизација"

Од фебруара 1916 године до септембра 1917 године француске и немачке армије биле су се пред Верденом. И једни и други жртвовали су по 500.000 људи исте храбрости. Први су се борили за идеал правде и слободе, а други за идеал власти и освајања. За време, док се одигравала највећа војна драма у историји, са напором је тражено у француским лабораторијумима начин, да се борци одбране од тифуса и дизентерије. Може се рећи, да су резултати тих напора за мали број година спасли више живота него што је изгинуло у овој славној и крвавој битци.

Долазак Индо-кинеских трупа на радове у позадини фронта, налагао је облигатно и моментано прочишћавање воде. Ове трупе донеле су страшну тропску дизентерију, која се преноси водом, као и тифус. Вакцинација против тифуса која је бранила армије, била је без ефекта против ове страшне опасности. Ово пречишћавање вршило се раније према упутствима Главног Генералштаба, уносећи у воду 1 до 4 милиграма хлора на литар воде.

Да би се видело какво је стање владало до проналаска *„Верденизације"* изнећу мишљење чувеног бактериолога *Dr. Roux*, директора Пастеровог института у Паризу. У једном свом извештају који је послао Окружном Савету за јавну хигијену у *Salubrite de La Seine* а који је примљен 1912 године, 4 године пре проналаска *„Верденизације"*. *Dr. Roux* каже: „Једна количина хлорне воде која одговара 1 милиграму на литар убија бацил коли за 6 сати. Са једним и по милиграмом уништење је брже, али треба узети 3 милиграма хлора да би уништење бактерија било сигурно за 3 сата, и то тицало се воде изворске или филтриране. Какво је стање владало у погледу пречишћавања воде, у почетку рата и до проналаска *„Верденизације"* цитираћемо у изводу чланак госп. *Dienert*, који је био објављен 1921 године у званичној комуналној публикацији Париза *„Les Annales des services techniques d'Hygiene de la ville de Paris"*. Господин *Dienert*, шеф Одељења за контролу вода француске престонице каже: „У почетку рата ми смо прихватили методу пречишћавања изворске или филтриране воде са 1 милиграмом хлора на литар воде, базирајући се на искуство из 1911 године".

У извесним водама органска материја варира према годишњем добу. Сипајући увек извесну количину хлора апсобција овога била је различита и на месту, где се налази хипо-сулфит долазиле су различите количине хлора. Ако је апсобција сувише јака, ризикује се, да стерелизација буде непотпуна са 1 милиграмом. Различите количине хлора, које долазе са водом на место, где треба, да се изврши хипосулфитација штетне су за правилно третирање са хипосулфитом и за контролу саме манипулације. Ми смо били доведени дотле, да изручимо једну количину хипохлорита тако, да воде које долазе на место имају исти титр слободног хлора. У 1911 години нашли смо, да је вода била, добро стерилизирана хипохлоритом, само ако је после 3 сата садржавала 0,5 милиграма слободног хлора на литар."

Овакво пречишћавање давало је води врло гадан укус као и осталој храни, која се справљала са овом водом. Овакву су воду војници нерадо пили, а често и избегавали. Господин *Filip Bunau-Varilla*, директор вода на *Верденy*, сматрао је, да се овакав начин пречишћавања воде не може наставити, и одлучио се на експериментисање са мањим дозама, да би сазнао, да ли би се могла постићи пурификација мање комплетна или довољна, а за укус неосетљива. Наредио је зато армиским лабораторијумима, да употребе 10 део од минимума према раније наредби, давши уједно стручна упуства како ће се вршити виолентна узбурканост воде у току од 5 минута.

Резултате, које су донели шефови армиских лабораторијума, били су фрапантни. Сви бацили коли који су се налазе у води тренутно су нестали.

Тако је Верденизација родила нов плодан принцип за пречишћавање воде.

Господин *Filip Bunau-Varilla* објаснио је овај феномен моментаним растурањем хлора, а чија је реакција муњевита на органску материју у води, производећи снопове изукрштаних ултра-виолетних зракова или нешто

аналогно, убијајући тренутно све патогене бактерије. Ова је хипотеза до данас више пута доказана. Одмах је ова метода примењена на 125 водоводних станица француске војске, и армије су биле потпуно одбрањене од заразе и нико није посумњао, да је вода третирана са хлором. Свакако овде постоји парадокс да хлор у бескрајно малој количини са 150 пута мањом дозом има већи ефекат у погледу пречишћавања воде, него како се то радило раније са истом хемиском материјом.

Благодарећи господину професору *Tehnoueyres*, познатом научнику на пољу асанације вода, град *Reims* први је увео *„Верденизацију"* и то је била прва употреба за градско становништво. *„Верденизација"* је у граду *Reims-u* задивљујуће успела. Поводом тога је господин професор *Kalmet*, под-директор Пастеровог Института, писао господину *Bunau-Varilla:*

„Ја сам болестан и то ме је спречило, да присуствујем седници од 3 децембра комисије париске Општине за надзор вода и хране. Ја Вам захваљујем на послатом извештају. Читао сам га са највећим интересовањем. Ја познајем Вашу методу *„Верденизације"* како функционише у граду *Reimsu*, а пратећи опите који су у најсавесније вођени од *Dr. Techoueyres*. И ма да нисам сам вршио експерименте, што би ми било врло тешко, пошто сам заузет другим радовима, убеђен сам у извршност тог поступка чију сам примену препоручио у *Roskoffu*. Захваљујући извршеној инсталацији тифус је потпуно исчезао.

Велики број градова у нашој земљи, који дају својим становницима воду *сумњиве* чистоће, учинили би добар посао, да очисте од заразе своје воде са Вашом методом економичном, ефикасном и простом."

У знак захвалности *град Reims* исковао је златну медаљу са ликом *Filipa Bunau-Varilla* што се у времену од 5 година није појавио ни тифус ни дизентерија.

Чувени професор *Rochaix*, професор хигијене на медицинском факултету у *Lyonu*, који је створио методу анализе коли-бацила са неутрално црвеном бојом, писао је господину *Bunau-Varilla:*

„У Фронтенасу, о чему сам Вам говорио, реакција неутралног црвенила је стално негативна, од како функционише инсталација *„Верденизације"*. Нема дакле ни коли, ни протеза, ни других врста бацила истог значења. Вода је била с времена на време анализирана и испитивана пре и после *„Верденизације"*.

Морам напоменути, да су становници ове Општине раније били десеткован од тифуса."

Dr. Zuber, шеф хигијене и превентивне медицине на медицинском факултету у *Nanciu*, после многобројних испитивања *„Верденизације"* вода у *Bar le Duc-u* писао је *Filipu Bunau-Varilla:*

„Ја нисам хтео, да донесем дефинитивну одлуку према неколико вршених опита, али сада, после два месеца испитивања, током којих сам сваке недеље испитивао 3 или 4 пута воду унапред узету са истог извора и воду са различитих места, на које је примењен Ваш поступак, имам права да кажем да је Ваш поступак врло значајан пошто он допушта, на сасвим прост начин, уз незнатну цену, да се опасна и загађена вода, претвори у чисту воду са бактериолошког гледишта, и која не претставља никакву опасност за употребу."

Dr. Dopter, генерални инспектор и директор Заразног отсека у Главном генералштабу за време рата изразио је своје мишљење 10 јуна 1919 године о *„Верденизацији"* на Медицинској Академији:

„Овај апарат био је у широј примени на водоводима наших армија и ма да је количина слободног хлора, коју проналазач употребљава за тај поступак бескрајно мала, овај систем је дао потпуни успех у погледу пречишћавања воде."

Ево шта даље говори *Dr. Techoueyres*, шеф хигијенског завода у Reimsu, на XI Хигијенском Конгресу:

„Овај систем чишћења воде од заразе хипохлоритом у бескрајно малим дозама, који је пронашао *Filip Bunau-Varilla* за Вердунску армију, комбинован са његовим апаратом ауто-верденизатором, даје једно решење, колико потпуно толико и јасно у проблему асанације градске воде, велике или мале.

У граду *Reimsu* је прва примена савршено успела и сачувала град од тифусне епидемије немењајући тиме ни најмање укус воде."

Dr. Žan Blank, шеф окружне микро-биолошке лабораторије у *Aude*, који је *„Верденизацију"* најпотпуније проучио због сталне заразе вода у *Carcassonu* изразио је своје мишљење:

„Нови појмови о јонима и витамина су помели наше биолошко знање. Чудни резултати *„Верденизације"* у стању су, да исто тако помету садашње знање о начинима уништавања микроба.

Следећи пример града *Reims-a* многобројни градови Француске као и иностранства почели су да уводе систем пречишћавања воде по принципу *Bunau-Varilla*, звана „Верденизација".

Општина града *Лиона* брзо се решила, на увођење *„Верденизације"* после сјајног резултата у *Reims-u*. У знак захвалности што се тифус није појавио у току од 5 година ни у Лиону, општински одбор под претсед-

БИБЛИОТЕКА
ОПШТИНЕ ГРАДА БЕОГРАДА

ништвом *Eduarda Eria* решио је, да се искује златна медаља са ликом *Bunau-Varilla*.

На захтев *Grandidijera*, општинског саветника, да се публикују општинске анализе воде у Општинским новинама града Лиона, претседник Општине г. *Erio* је одговорио: „Та метода је сасвим проста захваљујући употреби система *Bunau-Varilla*. Наше анализе нису ни један коли-бацил. Пре „*Верденизације*" налазило се 250 коли-бацила на литар воде, и то стално. Позната епидемија из 1927 године није погодила Лион, већ само његово предграђе, које није било снабдевено општинском „верденизованом" водом."

Општина града *Carcassona* именује *Bunau-Varilla* за почасног грађанина и исковала је такође златну медаљу са његовим ликом, као и одлучила да се да у знак захвалности његово име једној градској улици, а за успешно уништење тифуса захваљујући „*Верденизацији*".

Граду *Dakaru* претила је опасност, да буде стављен у карантин због опасног квалитета своје воде, пошто је вода природно била оптерећена од 2000 до 10.000 коли-бацила. Због тога је гувернер колоније *Vadier* послао Ing. *Mahe*, да у метрополи — Паризу — проучи системе пречишћавања вода. После свестраног испитивања, које је вршио у Пастеровом заводу, утврдио је, да је „*Верденизација*" најекономичнија, најефикаснија и најпростија.

Увођењем „*Верденизације*" у граду *Dakaru* још једном се је потврдила вредност „Верденизације". Бацили су у потпуности нестали, и вода је моментано била пречишћена. Већ код првих анализа могло се доћи до закључка о савршености ове научне методе.

Напомињем, да је „*Верденизација*" после првих резултата, које је дала законски уведена.

Град *Sajgon* који је под тропском климом, у коме је развијање бацила — који се преносе водом — врло велико, имао је огроман број жртава међу уроженицима, који не познају прописе хигијене. Од момента, од како је уведена „*Верденизација*" случајеви тифуса су врло ретки.

Град *Sajgon* употребљава за чишћење своје загађене воде ту методу аутоматске жавелизације у бескрајно малим дозама. Тај начин, стерилизације. има значајна преимућства:

1) што је жавелизација за најнежнији укус незапажена,

2) што је главно, она је толико економична (1 франак на 1000 м³ воде) и допушта, да се може стерилизирати велика количина воде, чак и она, која служи за прање и поливање. Треба нарочито нагласити, да ако је потребно, да се загађена вода стерилизује, да је онда зајамчена сигурност, ако се сва вода очисти, јер и вода за прање, ако није очишћена, у стању је да изазове заразу.

„Што је здравствено стање *Sajgona* поправљено, дугујемо један велики део захваљности „*Верденизацији*" која је нашу некада нечисту воду претворила у воду савршено чисту. У томе се слажу сви медицински ауторитети, који захтевају, да се систем *Bunau-Varilla* примени на све оне наше градове, који су до сада страдали услед нечисте воде од епидемије и разних болести."

Особито у колонијама се види велика важност „*Верденизације*". Може се још додати, да „верденизована" вода спречава множење стегомијаса тих главних преносилаца жуте и денге. Најсигурније је, да је „*Верденизација*" спречила епидемију жуте грознице у *Сенегалу* 1928 године, допуњујући успешне медицинске напоре."

Лежер, претседник општине *Vichy*, писао је *Bunau-Varill*-у следећи акт, који доносимо у изводу:

„Ми смо врло задовољни нашим инсталацијама „*Верденизације*" и остајемо у убеђењу, да је Ваш систем позван, да учини непроцењиву услугу градовима, због резултата који даје и ниске цене инсталације и функционисања."

Изнећемо овде још неколико градских Општина, које су раније пречишћавале воду *озонизацијом* а после замениле „*Верденизацијом*":

Општина *Les Sables, — d'Olonne*, када се појавила *Верденизација* променила је пречишћавање воде озоном са *системом Верденизације*. Нешто доцније после доста устезања учинио је то и град *Cosne*.

Уредник *Petite Gironde* господин *Dubrac* на питање, да ли је ова промена задовољила, примио је од претседника општине *Cosne* следећи одговор:

„Господине, примио сам Ваше писмо, град *Cosne* је заиста заменио своју стару инсталацију стерилизацију воде помоћу озона, која је била врло скупа, са „*Верденизацијом*", систем *Bunau-Varilla*. Тај нови начин нас је потпуно задовољио, јер је вода, која је дата становништву стално испитивана и ми немамо више коли-бацила. Употребљена инсталација је сасвим проста и врло јефтина а њено одржавање тако рећи незнатно. Што се тиче резултата констатованих у хигијенском погледу, можемо, да се сматрамо срећним, јер сви трагови коли-бацила ишчезавају и немамо опасности од заразе."

Завршићемо са мишљењем једног старог ученика Пастеровог завода *Dr. Caro Villegas*, директора Хигијенског завода у Севиљи, пошто се готово сва мишљења слажу у погледу ефикасности, економичности и простој примени „*Верденизације*".

„Ја сам још увек задивљен резултатима *„Верденизације"*. Ми смо применили још пре више година *„Верденизацију"* на изворске воде, где смо констатовали потпуно ишчезавање коли-бацила (пре чишћења било је 2000 коли-бацила на 100 cm³, а у извесним временима и више).

У Севиљи има такође изворских вода једног приватног друштва. Та је вода била чишћена од заразе течним хлором, и увек нам је била непријатна због рђавог укуса и мириса. И преко новина се пише о разлици двеју вода и ако се ради са истом хемиском материјом. Поред тога поменуто друштво (Енглеско) остало је упорно. Али ја верујем, да оно чека, да његову воду откупи Севиљска општина у најкраћем времену."

Системи чишћења воде у употреби пре „Верденизације"

Жавелизација и озонизација

До 1916 године пре него што је пронађена *„Верденизација"* од *Filipa Bunau-Varilla* за пречишћавање воде могла се употребити жавелизација или озонизација. Ова два начина пречишћавања воде имали су своје врло озбиљне мане, које *„Верденизација"* апсолутно нема.

Има око 30 година, како се хлор било у гасовитом или течном стању употребљава за пречишћавање воде. Признати појам о њему био је следећи:

„Хлор дејствује било директно нападајући органску материју у води или саму воду, да би из ње узео хидроген и ослободио кисеоник. Кисеоник при свом стварању напада са своје стране органску материју и уништава је.

Ради сваке сигурности, да је сва органска материја нападнута као и живи део то јест микроби морало се узимати сувише много хлора који је остајући слободан, давао води врло рђав укус. Да би се ослободили рђавог укуса воде, морало се води додавати једна супстанца апсорбирајућа као замена органске материје која је била хлорирана или оксидирана. Супстанца, која је упијала хлор недајући води рђав укус могла је бити оксигенова вода или хипосулфит — соде. Уопште ова последња је била и употребљавана. Тако се дошло до двоструког начина рада, познатог у Француској под именом „жавелизација". Она је била универзално примењена до 1916 године до откривања феноменалне *„Верденизације"*, од стране госп. *Filipa Bunau-Varilla*."

Озонизација постаје пуштањем електричне струје кроз ваздух и тако постаје кондензовани кисеоник, чија је оксидирајућа акција знатно увећана. Ако се кроз воду, која је разбијена у ситне капљице пропусте једна атмосфера озонираног ваздуха овако створеног, онда је та вода прочишћена само ако је савршено бистра. У случају, да вода није савршено бистра утицај озона је непотпун. Више незгодних случајева, који су дошли у водама *Vezubije*, из које узимају за пиће воду град *Nica* и околина, одлучио је градски Савет за јавну хигијену, да се не прими пројекат стерилизације воде са *озоном* чак и мало сумњивих вода.

Озонизација воде има својих и техничких мана. Бивши претседник Општине париске Lerarchand цитирао је у својој књизи: *„Вода коју пије Париз"* следеће:

„По реферату госп. Sentenaca, генералног инспектора вода у Паризу, а по извршеним експериментима у Saint-Mauru 1925—1926 год. главни инж. Gaillet каже: „За време од 206 дана, у којима је вршена трећа серија проба, због разних узрока било је 318 застоја у фабрици озона, то је скоро са више или мање трајања сваки други дан. Према томе закључује се, да ће сигурност и регуларност функције ове фабрике увек бити много сумњива ма шта се радило."

И као резултат ових 206 проба био је, да Ing. Gaillet није препоручио, да фабрика поново ради. Генерални инспектор Sentenac означава са друге стране у овоме извештају, како се неки пут са озонизацијом ствара пена на води: „што показује рђав знак у бактериолошком смислу".

Мане које има озонизација воде

Јесу следеће:

1) што је третирање озоном 50 до 100 пута скупље од „Верденизације" а још и више, кад се узме у обзир интерес, инсталација, амортизација и цене по киловат часу;

2) због немогућности пречишћавања вода, које се случајно замуте услед непредвиђених узрока;

3) због потребне електричне инсталације са деликатним апаратима и нарочите пажње са стране стручних специјалиста;

4) због честог кварења у функцијама саме инсталације.

Једина корист од озонизације до проласка „Верденизације" била је у томе, што озон није мењао укус воде.

Шта је то „Верденизација воде?

Под „Верденизацијом" се разуме уношење хлора у бескрајно малој количини у воду која треба да се пречисти од заразних клица и то била она бистра или мутна. Овај се хлор уноси у воду која се налази у виолентној узбурканости нарочитим апаратима званим „ауто-верденизатором" који се налази на месту, када вода треба, да уђе у пумпу.

Овај „ауто-верденизатор" омогућава, да у воду увек уђе одређена количина хлора 0,1 милиграма на литар воде. Та бескрајно мала количина хлора која је неки пут 150 пута мања од количине хлора која се упо-

требљава до проналаска „Верденизације" у пумпи муњевито дејствује на органску материју са којом је хлор дошао у додир благодарећи виолентној узбурканости која постоји у пумпи. Производи сноповa изукрштаних ултра-виолетних зракова, чија је микробицидна моћ позната. По изласку из пумпе ни најосетљивијим хемиским реакцијама ни укусом неможе се доказати хлор.

Користи „Верденизације"

1) Она не захтева како у бистрим изворским водама, тако ни у филтрираним ни 1 ни 3 милиграма већ само 1 децимилиграм хлора, а некад под извесним условима доза се може смањити за 2 до 3 пута.

2) Она не захтева никакво секундарно третирање воде, јер уведена количина је бескрајно мала и много испод капацитета фиксације хлора на органску материју у води. Хлор исчезава одмах остављајући као један фиксирајући остатак бескрајно малу количину натриум хлорида или материју аналогу хлору која се неможе открити ни мирисом, ни укусом.

3) Она не захтева чекање од 6 или 3 сата, да би се постигао жељени резултат, то јест уништење патогених микроба. Није потребно чекање јер је акција пречишћавања са „Верденизацијом" муњевита. Пречишћавање траје само толико, колико је потребно води, да прође кроз пумпу у коју је хлор уведен тачно пре уласка воде у пумпу. Овде се види огромна разлика између досадашњег пречишћавања воде и „Верденизације".

По старој методи треба вршити анализу више пута дневно, да би се пратила садржина органске материје у води због чега се и уносила различита количина хлора, док код „Верденизације" то нема никакве важности јер је та количина фиксирана, 1 грам хлора на 10 м³.

Стари принцип рада изискује лабораторијум са својим персоналом, што је апсолутно непотребно за „Верденизацију".

Због ових својих одлика, којима „Верденизација" обилује, многобројни градови у Француској и иностранству допустили су себи и тај луксуз, да пречишћавају и воду за поливање улица, јер су трошкови минимални 1 франак за пречишћавање 1,000.000 литара воде. Нетреба нагласити, да и вода, којом се поливају градске улице може, да пренесе заразу ако није пречишћена.

Дуго времена у Паризу су била купатила извор заразе, тако, да је Париска општина наредила, тим купатилима, да се вода „верденизира" у случају да нису искоришћавали „верденизирану" воду Париске општине.

Наводимо једну интересантну чињеницу, да се смртност деце до 5 година смањила у озбиљним размерама у оним градовима, који су увели „Верденизацију". Наводимо неки од тих градова: у *Lyonu* је смањена смртност код деце са 26,4%, у *Reimsu* са 29,5%, у *Bar-le-duc* са 27,2% а у *Carcasonnu* са 43%, итд.

Ове резултате у погледу смањења смртности деце госп. инж. *Винаи-Varilla* објашњава: „да се ултра-виолетни зраци који се стварају у „Верденизацији" фиксирају на оне делове масти које се несапонификирају, а растворене су у колоидном стању у води и претвара их у витамине, као што ради сунце на површину биљака.

Није ни мало чудно, што је г. Dr. *Goujon* народни посланик за Ronu и претседник општине *Villeurbanne* тражио у скупштини 18 маја 1933 год. да се „Верденизација" *обавезно законски уведе.*

Закључак

„Верденизација" врши тренутно пречишћавање воде, уништавајући патогене клице у загађеној води, била она бистра или мутна. Ово се одиграва захваљујући ултра-виолетним зрацима (4000 до 1000 U. A.) или зрачењем најмањом дужином таласа, ако је хлор раздељен у бескрајно ситне делове одма при свом уласку у воду, једним наглим и снажним мешањем овај феномен се манифестује са дозама хлора знатно нижим од оних, које одговарају апсорбицији од органске материје у води.

„Верденизација" дугује своју пречишћавајућу акцију емисији ултра-виолетних зракова у воденој маси, који реагују на органску материју. Ултра-виолетни зраци не само да уништавају патогене микробе, већ што је најсигурније, проузрокују стварање витамина фиксирајући се на извесне елементе несапонифицирајући делова масти, које постоје у води у колоидном стању под именом — органске материје. —

Ове две појаве карактеришу оно, што се назива „хемија биорадиантe" чија је прва појава „Верденизација", али која ће сигурно бити праћена са много других високе важности.

Слободан Ж. Видаковић

Социјално-комунална политика града Прага

Социјална политика чехословачких градова кретала се до рата истим тесним колоseком, којим се кретала социјално-комунална политика и свих других европских народа до 1918 године. Разлике је било само у степену, али не и у суштини. То нарочито важи за социјалну акцију европских градова. Међутим, Пашка општина имала је вазда и више смисла за широку хуману акцију и више финансиских сретстава за њено извођење. Многе друге градске општине у Европи нису имале ни смисла, ни новаца. Али ипак зато ни најбоље (у социјалном смислу) градске општине нису одлазиле до дубоког понирања у социјалне односе, нити су наметале своју интервенцију у свима случајевима где је социјална правда била угрожена. Сав њихов рад, мање или више, заснивао се на комуналном хуманизму и ретко је као одлазио даље од помагања крајње сиротиње и лечења њеног, колико из човекољубивих осећања, толико исто и из страха од епидемија. То су до великог рата били главни основи градске социјалне политике свих градова од Цариграда до Дублина!

Овакав узан домен рада социјалног старања градских општина диктовале су и саме прилике. Тада се још није знало за ове ужасне кризе у области целокупне привреде, није се знало ни за тешке потресе, који су се јавили у самом капиталистичком поретку ствари. Незапосленост је била спорадична, и никада није узимала овако катастрофалне димензије. Радници су имали своје, какво-такво социјално законодавство, добивено од државе и више се није ни захтевало.

У области идеолошкој сматрало се као аксиома, да општине немају право да интервенишу ни у привреди, ни у социјалне односе, и да је њихова дужност да се старају само о јавном здрављу и другим општинским пословима, који су им изрично делегирани разним законима.

Од 1918 г. промениле су се из основа смернице градске социјалне политике.

Социјална акција прешла је од центра ка периферији за разлику од ратне акције, која се најобичније креће од периферије ка центру. Место националне дошла је социјална борба. Зло кризе убрзо је притисла све државе, све континенте, све људске расе. Нико није био поштеђен нових искушења. Сва је разлика била у томе, што су социјално-привредну кризу неке државе дочекале спремније, и успеле да то зло нешто ублаже и локализују.

Те нове прилике изазвале су нове оријентације. Дошло се до уверења, да је депласирано свако ситнобуржоаско посматрање социјалних појава. И уколико се која држава показала способнијом да се еманципује од ситно-буржоаских схватања, утолико се брже сналазила и оријентисала у овом хаосу наших дана. Само су две класе прогресивне: капиталистичка са својом интелигенцијом и радничка са својом. Сви ситно-буржоаски редови су социјално-конзервативни и ако често звецкају слободоумним прапорцима!

Капитализам још и може да капира једну снажну социјалну реформистичку акцију, разуме се онда кад мора. Али је ситно-буржоаски редови не могу да капирају чак ни онда кад морају! Одбијајући социјалну акцију они стварају све услове за грађански анархизам, тако опасан за друштвени напредак и прогресивну борбу.

Ситна буржоазија је одувек била неспособна за велике потезе градске комунално-социјалне политике. Одлике су њене комуналне политике: борба против новог и напредног; варварска игноранција свих научних напредака и брисање из градских буџета свих позиција за комунално-социјалну акцију. Она је једнака свуда од сваке наше паланке па до Камчатке! Ако је реч о великим комуналним купатилима, она иронизира да су наши претци живели хиљадама година без купатила и дочекивали дубоку старост; ако је реч о одевању сиротих класа, она са духовитошћу игноранта вели „да пре 400 година ни сами европски владари нису знали за кошуљу!"

За један град и његов комунални прогрес нема ништа опасније него кад ситна буржоазија, политички оснажена, претставља једну или обе хемисфере његовог мозга!

Смернице социјалне политике чехословачких градова

Чехословачка са својим индустриским градовима и јаким социјалистичким комуналним групама спада у онај мали број словен-

ских држава, чијом социјалном политиком последњих деценија нису могла да суверено овладају ситно-буржоаска схватања.

Зато је социјално-комунална политика великих чехословачких градова несумњиво једна од најбољих и најнапреднијих на целом европском континенту, онако снажна као некада Бечка, када се ова кретала у интенцијама социјално-демократске идеологије. Уосталом, централни чехословачки градови, а нарочито Праг, и нису могли друкчије да поступе, а да се не оглуше о велике проблеме који су елементарном снагом по светском рату избили на дневни ред. Деца су и код њих у масама пропадала. Смртност је често достизала и 30%! За њихов спас није била довољна каритативна акција; масе неупослених, и ако нису расле вратоломном брзином, ипак су се рапидно умножавале, и за ублажавање њихове беде није била довољна приватна хумана помоћ људи и корпорација. Здравље је народно у целој Европи, па у извесној мери, и у Чехословачким градовима пропадало у једном очајном фортисиму — и за регенерацију народа нису била довољна приватна друштва за заштиту здравља; рђави и нехигијенски станови постајали су све више легла туберкулозне заразе; а за ослобођење широких маса грађанства од те офанзиве смрти нису биле довољне ни добре жеље хигијеничара, ни лепи планови Масариковских антитуберкулозних лига! Требало је поћи новим, одлучним и некомпромисним путем!

Судбину све чешке деце, требало је предати у много јаче руке, у руке организоване акције државе и општине.

Неупосленост је схваћена од чешких комуналних кругова као социјални проблем од прворазредне важности, и за његово решење имали су се мобилисати снажни државни и општински фондови и њихова упоредна акција на јавним радовима.

Свуда, на целој линији социјалне политике, морала се предузети одлучна офанзива, *и то кроз градску општину као најближу широким редовима угроженог грађанства.* Тако је Чехословачка комунална политика, прва међу млађим културним државама, револуционисала своја схватања о социјалној политици. Она је за њу престала бити хуманитарна помоћ од стране бројно мале елите душевно бољих или милосрђе ситих, него планска и организована социјална акција, првенствено кроз градске општине, *да се лечењем болесних социјалних појава избегну тешке реперкусије и да ее стварањем боље и праведније социјалне атмосфере обезбеди прогрес друштвене заједнице.*

Та социјално-комунална акција чехословачких великоградских општина добијала је све снажнији реформистички акценат уколико се увиђало да је капитализам у своме бурном и грозничавом развитку дошао скоро до негације свога сопственога бића, и истакао сву потребу брзе и широке друштвене интервенције у начине капиталистичке производње и искоришћавање његових добара...

Некаква социјална управа града Прага још само једну деценију остане овако прогресивно верна своме социјално-комуналном програму, па ће Праг постати бар међу капиталистичким градовима Европе један од социјално најподношљивијих за живот не само оних који имају — јер њима је, најзад, свуда добро — него и оних који крвавим ноктима изграђују човечански прогрес!

Не може се порећи, Праг иде данас са својом социјалном политиком испред конвенционалне политике данашњих буржоаских муниципија, јер је у најпуниној мери схватио потребе наших дана и тежње својих грађана!

Најзад, будимо правични, можда град Праг не би показао у оволикој мери комунално-социјални полет да се на челу његовог одбора за социјалну политику не налази већ годинама као претседник проф. др. Петар Зенкл, несумњиво један од најјачих организатора социјалне реформистичке акције и један од врло добрих познавалаца социјалне политике на европском континенту. Више од две деценије проф. др. Зенкл мирно, без разметања и позе, као и сви велики духови и радници, ствара огромне комунално-социјалне планове и снажно, без предрасуда, изводи их у грандиозно дело, које својим димензијама запрепашћује наше млитаве генерације!

Како дивно и освежавајуће, као озон у овом безумљу дана, звоне Зенклове искрене речи, изговорене у уводу његових предавања о „градској социјалној политици", у Паризу 1933 године:

„Dans l'administration communale ainsi que partout ou il s'agit de devoirs humanitaires, il y a deux mondes qui s'affrontent: l'un qui n'a jamais connu lui-même ni la misère, ni la souffrance et n'a pas la moindre compréhension ni la moindre compassion pour les souffrances d'autrui; l'autre qui considère comme un devoir pour la société de secourir les individus qui, écrasés par le régime social moderne, ne peuvent s'affranchir eux-mêmes de leurs misères."

То уводно предавање др. Зенкла, (које је социјални музеј града Париза оштампао у засебну књигу и разаслао градовима широм света) треба сматрати као програм целокупне социјалне политике Чехословачке, а званично као програм Прашке општине.*)

*) Види дело: *La prévoyance sociale et l'assistance publique de la ville de Prague*, conférence donnée au Musée Social de Paris le 19 mai 1933 par le prof. Dr. Pierre Zenkl, président du Comité central de la ville de Prague.

Без двомислености и без резерве, проф. др. Зенкл ту износи смело — а чехословачки научници и социјални апостоли имају много Хуситског у себи — „да велика борба претстоји између оних који се боре за социјалну правду и оних који у својим рукама држе сва финансиска сретства, неопходна за успех и победу те борбе!" Та предавања др. Зенкла и изрека на вратима „Масарикових домова" — „Праг је мајка свима" — претстављају цео програм младе и напредне Чехословачке државе и њене градске социјалне политике.

Зато су и цела прашка општина на челу са приматором др. Баксом, и сви остали чехословачки градови легли да по Зенкловим речима посведоче љубав према социјалној правди „не речима него ефикасним делима"!

Може се о реформизму у комунално-социјалној политици мислити што год хоће. Али њега, поред Чеха, усвајају и многи други народи, од најслободоумнијих, па до најреакционарних. Он је једна неизбежност. И за њега важи оно исто што и за све социјалне лекове и рецептуре: шта се очекује и колико се очекује од њих! Ако неко хоће да помоћу реформистичке акције, као попут чаробног мађионичарског штапа, измени сам економски поредак — онда је такав социјални реформизам утопија! Ако би се желело да се помоћу њега спречи челична еволуција људског друштва и онемогући долазак нових облика производње и поделе добара — онда би такав реформизам био једна шимера уколико она не би прелазила у свестан злочин. Али онај ко у реформистичко - социјалној акцији гледа поправљање тешких животних прилика у којима огромне народне масе данас живе; ко у њој гледа један виши стандард живота наше деце, сузбијање социјалних болештина бар у могућим границама једног друштва, заснованог на приватној својини; ко, најзад, гледа да реформизмом ублажи социјалну неправду — а не да заведе њиме социјалну правду — онда је комунално - социјални реформизам, уопште, а посебно града Прага, једна апсолутна неопходност наших дана, једини пут да се не живи у овом материјалном и моралном глибу до грла, и да се из њега чежњиво гледа сунце, које се на Истоку рађа!...

Тако схваћен комунално-социјални реформизам постао је животворна догма целокупне јавне акције проф. др. Зенкла и његових другова у централном одбору за социјалну политику града Прага.

*

Аустроугарска монархија пласирала је о многим народима лажи које су њој конвенирале. Ми смо јој, на пример, били анархистичка и комплотерска држава, и ако смо ми доказали целом културном свету да смо, поред Чехословачке, један од главних фактора мира и најмирољубивија држава у овом међународном хаосу!

За нашу братску Чехословачку пласирали су верзије о њеном филистерству, сличне онима о Шкотланђанском тврдичлуку!

Отуда из заблуде и необавештености многи у Југословенској јавности, гледају у Чесима нацију претерано меркантилну и са јако развијеним трговачким индивидуализмом. Међутим, ништа погрешније од тога. Чеси нису словенски Грци. Необично вредни, марљиви и фанатизовани љубитељи реда, чистоте и рада — Чеси трудно стварају као пчеле, са љубављу којој примера нема, уређују своју општу кућу, а свој трибут културни и социјалној правди плаћају и новцем и радом, истина без много сентименталности и романтизма, али зато свесно и плански.

Треба проћи чехословачке градове, проучити их,ући у душу чехословачког народа, па тек онда видети колико је овај суд лажан и тенденциозан!

Чехословачка је — отаџбина свих трезвених могућности; једна од оног малог броја европских држава у којој су непознате болесне политичке авантуре!

Ми смо, Југословени, до скора, у Чехословацима гледали, у најбољем случају, само словенске Енглезе, вредну, штедљиву грану великог словенског стабла, али нисмо доиста ни слутили, да су Чеси најспособнији међу нама да осете тајни говор социјалне динамике, да га дубоко схвате и да га најсавесније остварују!

*

Наш свет, и туристички и привредни, мало познаје чехословачке градове, као и саму Чехословачку. То је несумњиво штета... Њене су природне лепоте такве, да ко их једанпут осети, никад их више неће заборавити. Шуме су чехословачке бујне као младост, те вам се издалека њихов зелени декор чини као огледало каквог огромног језера. У долинама *Хане* блистају као смарагд ливаде и житнице. Цвећа, пуно цвећа на све стране; у брдима шуме од игличастих борова до бујних лишћара. Опојни мирис на свежину и здравље шири се од Прашког Крча, Маријиних Лазни, па до крајњих огранака Татре. Многи замишљају Чешку као камениту земљу, жељну милости неба и сунца. Уствари, Чехословачка је један диван врт, у коме има од најређе алписке флоре до ретких примерака свих осталих врсти вегетација, и где изнад свега, има у близини градова дивних и зелених гора, у којима се одмара подједнако и око и душа замореног градског човека. Нема, ваљда, народа који са више педантности гаји и суревњиво воли своје шуме и диже их непрекидно, нарочито у околинама градова, којима није никада доста шуме и слободе! (На пр. огромни шумски појасеви око Брна, Братиславе итд.)

Чистота је Чесима симбол културе. За њих нису довољна само домаћа купатила. Они хоће да Чехословачка деца и широке масе грађанства имају и своја велика купатила под сунцем, на чистом зраку, где се сунце у води прелива као горски кристал. И зато почевши од Прага па до сваке варошице и мало већег села, свуда, на све стране, створена су и стварају се вештачка мала језера, пливачки базени, већи или мањи, у којима се весело купа хиљадама њихове деце као лабудови на Леманском језеру.

У овим општинским и градским купатилима пласирани су силни милиони чехословачких комуналних финансија. Уз та купатила створене су песковите плаже, сунчалишта, природна и вештачка, одељења за хидротерапију, вежбаонице за снажење тела итд., и т. д.

Поред летњих базена, ми смо у појединим општинским купатилима, чак и мањих градова, наилазили на велике зимске пливачке базене са централним грејањем и конфором, на коме би им могле да позавиде и многе европске метрополе.

Кад видимо ове сеоске пливачке базене, онда нам дође оловно тешко на души, јер многобројна села југословенског народа, удаљена и безречна, незнају ни за какво друго купатило сем купања у своме мученичком и печалном зноју!

Зар овакав рад Чехословачке комуналносоцијалне акције не заслужује наше уважавање без резерве!?

Зар ту не лежи центар правога рада нових и напредних југословенских елемената? Да се села и периферни варошки делови подигну на потребну културну висину; да им се створи живот достојан човека: да им се пружи добар стан, рационална исхрана, хигијенска постеља, купатило, уопште сав неопходни хигијенски конфор!?

Шта вреде нашем сељаку његови славни ратни трофеји, којима се цео свет диви, шта му вреди његова бистрина, која задивљава све странце, који су нас проучавали, шта му, најзад, вреди његова политичка зрелост, која је у ствари само *политичка политура*, кад он још и дан данас великим својим делом живи у кулачама, у којима је безмало преисторијски човек живео, кад се храни кукурузним хлебом, који физиологија не сматра за људску храну, и кад живи без праве хигијенске културе, која једина човеков живот прави човечанским животом!

Међународно искуство, то је највиша школа, коју народи треба да изуче и искористе. Ми би од Чеха требали да се научимо радној дисциплини, која је у Чешком народу подигнута на висину божанске догме, да научимо како је достојанствен живот чешког градског радника и работника са Хане....

*

Социјална политика великих чехословачких градова отпочела је да даје неоспорне резултате одмах после формирања Чехословачке државе. Сви већи чехословачки градови, било да имају израђен и нотифициран програм комунално-социјалног рада, било да га немају, они у ствари изводе један трезвен програм, који постоји тако рећи у садашњој атмосфери, у економском судару маса, у противречности материјалних интереса и класних стремљења.

Из свега тога, урођени практични дух Чешке извукао је оно што је од општег и заједничког значаја, то је усвојио, са тим се сродио и то изводи са неумољивом упорношћу једног народа који зна шта хоће.

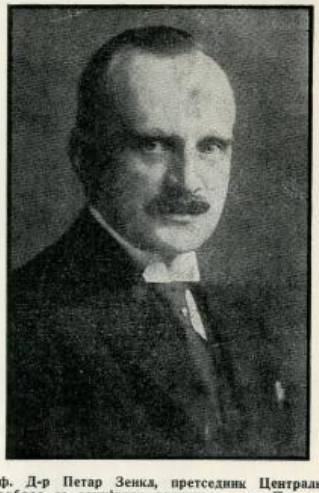

Проф. Д-р Петар Зенкл, претседник Централног одбора за социјалну политику града Прага

Док градови јужно-словенских држава на своју социјалну политику дају од 2—6% (просечно 2,7%) од свих буџетских кредита, дотле се тај проценат код чехословачких градских општина креће од 6—15%, а понегде чак и до 18%!

Чешки градови раде и стварају! Подижу многобројне болнице, санаторијуме, купатила зимска и летња, колоније јевтиних станова у властитој режији или фаворизирањем станбених кооператива, стварају стручне школе, све врсте дечјих установа итд. Социјална политика чехословачких градова највећим делом је продуктивна и рационална, јер вршећи

своје високе социјалне задатке, ствара једновремено финансиске изворе прихода широким масама грађанства, па посредно и самом граду. На пример, њихово упослављање у општинске јавне радове не ублажује само фаланге неупослених, него ствара и зараде општини од прихода великих општинских радова. Општинске зграде, као низ комуналних станова у Оломоуцу, Братислави итд., не дају само својим грађанима јевтине, здраве и комфорне станове, него пружају градској општини и велике приходе од чијег се фонда издржава целокупна њихова социјална политика.

Град Праг је, после савремених руских градова, најснажнији центар комунално-социјалне акције у Словенству. Поред својих централних социјалних завода, „Масарикових домова", Праг има стотину институција од чисто социјалних до превентивних и заштитних. А при том има небројено и таквих где се моменат хуман меша са социјалним и слива у једну целину, као на пр. Једличкови и Бакулини заводи за богаљасту децу; Вимолови и на Карлину заводи за глуво-нему децу; Кларови и Дјелови заводи за слепу децу; дожиботни домови за слепе девојке на *Кампи* а за мушкарце на *Смихову*. Затим, искључиво социјалне установе: читаве серије помоћних школа и павиљона типа савремене архитектуре, пуних сунца, светлости, комфора; преко 30 разних установа за заштиту деце, као и кујни за исхрану сиромашних ученика, где општина храни 30% од све школске деце и преко 14.000 деце неупослених радника; изврсне шегртске домове, школе за домаћинство, материнске школе итд.

Кроз „Масарикове домове"

Кад би неки од несловенских народа имао „Масарикове домове" десило би се једно од овога двога: или би странцу показали само те домове, или би га после серије других социјално-комуналних знаменитости одвели тек на крају да њих види. И у једном и у другом случају ишло би се на то, да се странац импресионира, и да се у његовој души остави неизгладива успомена.

Чеси су у основи друкчији. Док су Аустријанци са Италијанима највећи туристички и политичко-социјални рекламери, дотле су Чеси најмањи! Они су нас, делегате Савеза Југословенских градова и Београдске општине, напротив, прво одвели у „Масарикове домове", па су нам тек онда показивали друге установе.

А шта су ти „Масарикови домови"?! Да ли се о њима уопште може писати? Или их

Општи изглед једног дела „Масарикових домова" (снимак из аероплана)

треба гледати у *праскозорје социјалне правичности* као рађање сунца са Риги-Кулма?!

„Масарикови домови" су највећи споменик и најдостојнији маузолеј, који је захвалан народ подигао своме живом вођи, свом претседнику Масарику, највишој инкарнацији Чехословачке социјалне свести... Нестаће можда и Кеопсове пирамиде, нестаће последњих остатака из Долине краљева под афричким сунцем, где је печални живот милиона робова вековима зидао царске гробнице и у сваки камен узиђивао своје болове, своје сузе, зној и своје проклетство — али социјални кварт Прага на Прашком Крчу, „Масарикови домови", остаће као горди доказ једне трезвене расе, једног паметног словенског народа у епоси великог

помрачења многих народних свести! Још и више: „Масарикови домови" су ризница смишљеног милосрђа, огромна палата утехе, животно пристаниште онима, према којима ни људи, ни друштво, ни природа нису били много милостиви!...

*

...Пред нама, под зеленим Крчем, дивним перивојем Прага, пукли су „Масарикови домови" као какав бели град, као низ замкова Боргеза, и блеште белином као да су исклесани од каварског мермера. Стојимо задивљени као пред великом религиском светињом наше младости. Улазимо у прво предворје. Огромна вратница пред нама као париски славолук! Жао ми је што на њима не пише:

У овом граду утехе и рада нежна се за немаштину, за кризу, за многе муке наших дана. Све то, колико га још има у Прагу, а и тамо га има још доста, остало је ван зидова „Масарикових домова".

Читав један град подигнут је на простору од 32 хектара, од којих само заводи заузимају 28.000 м².

Мало је која слична институција у свету могла да изабере овако погодан терен као што је место где су изграђени „Масарикови домови", који се са обе стране граничне шумовитим брдима Крча, ливадама и романтичном клисуром, кроз коју протиче Кунратички поток. Ова погодност терена даје максимум сунчаних страна и омогућује највећа ваздушна и сунчана искоришћавања ових зграда троструког блока.

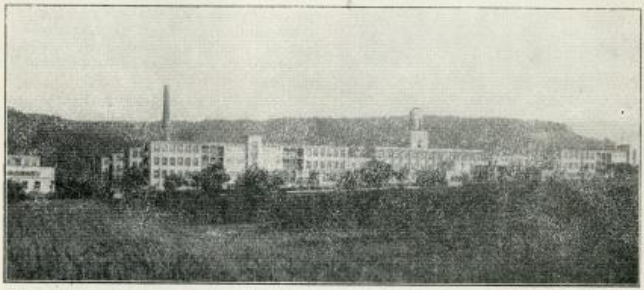

Поглед на дечје заводе „Масарикових домова"

„Ви који улазите унутра не заборавите, да је милосрђе дужност, а не врлина". На њима је, међутим, написано лаконски и дирљиво:

„Прашка је општина мајка свима".. Прошли смо кроз ту триумфалну капију. То је пургаториум за скептике, који још сумњају шта вредне руке и чисто срце могу да учине за оне који пате... Пред нама се указао читав град од двадесет и неколико архитектонски дивних грађевина. Свака претставља пример модерне технике и конфора. У врху зелени декор Крча, са кога ветар доноси мирис расцветалих липа!... Између палата расуте су на све стране цветне алеје и зелене авеније, у којима има сваковрсног цвећа и зеленила! Испред овога града утехе и милосрђа велики зид. У Јерусалиму постоји зид плача; за овај би се могло рећи да је зид „бољег живота и среће," бар за оне према којима су и људи и природа били немилосрдни и којима су „Масарикови домови" утрли сузу бола и патње.

За смештање централних дечјих опоравилишта града Прага баш на овоме месту *здравља* одлучила је потреба велике блискости и додира са природом, ливадама, потоком, купалиштем и пошумљеним брдима, у којима слабуњава школска младеж Прага проводи највећи део свога живота...

Уђосмо у једну од многих палата. То је случајно баш централна управна зграда. Надлештво без бирократизма и бирократија без надутости и ароганције. За наше оријенталске навике, то је право чудо!... Све је у њој на свом месту, и муниционо израђени графикони и детаљисани планови до најмањих потеза, где је статистички и графички претстављено целокупно дисање овога сложеног социјалног механизма што се „Масариковим домовима" зове.

Ту, у овом централном надлештву, примају се кандидати за „Масарикове домове". Ту је њихово т.зв. прихватиште стараца и старица, упућених од стране надлежних градских социјалних установа, и деце, упућене од

стране „градске комисије за негу младежи", која као и све друго стоји под контролом и директивама централног одбора града Прага...

И деца и одрасли регрутују се из најсиромашнијих слојева Прашког становништва. Деца су у већини из радничких слојева и других сиромашних редова, а одрасли припадају највећим бројем крајњој сиротињи, која нема нигде ничега, па често ни родбине.

Чим кандидата прими надлежни одбор, он се, после узетих генералија о његовој личности, подвргава најдетаљнијем лекарском прегледу. Сва сумњива лица упућују се у превентивни четрнаестодневни карантин, нарочито деца. Испитивања и проучавања су тако савесна, да буде заслужено дивљење. За свако дете изврши се тачан преглед телесног,

Претседник Чехословачке републике проф. г. Тома Масарик, са својим гл. сарадником за социјално-комуналну политику проф. г. Д-р П. Зенклом и социјалним радницима гр. Прага обилази „Масарикове домове"

нервног и душевног стања и истражује се етиологија болести, као и евентуална породична дегенерација. На основу свега тога саставља се детаљна породична шема и одмах уводи у т.зв. здравствени картон. Затим се свако дете обавезно пелцује против богиња, дифтерије, по Пиркеу против туберкулозе итд. Ово планско здравствено контролисање и лечење довело је, да је смртност одојчади у „Масариковим домовима" свега 4%, и ако су баш та деца у највећем броју примљена анемична и са тешким поремећајима пробавних органа.

„Масарикови домови", којих је укупно 23 зграде, могу се поделити на два битно различита дела.

У једном су делу груписани домови за старце и старице, за старе брачне парови и, најзад, за изнемогле и самохране грађане, као и за хронично болесне и немоћне грађане, без обзира на доба старости. У другом су делу централисане многобројне, уистини врло лепе институције за децу, од одојчади до 14 година старости, институције хигијенске, здравствене, васпитно-педагошке, школске, психијатриске итд.

*

Комунална политика хуманизма према старим и немоћним грађанима несумњиво је знак културног и етичког савршенства једне социјалне средине, једног народа или расе. Некада, када је човечанство било у тами варварства, деца су сама убијала своје старе и привредно неспособне родитеље или их, на једном „вишем степену" самилости одводили у шуму и остављали зверовима да их растргну.

Данас се сви културни градови старају о својим старим и неспособним грађанима, без обзира да ли они потичу из декласираних редова или из пропалих јединки виших друштвених кругова! Ако би било тачно да се по мери те неге и старачке заштите цени и етичка и морална висина једног народа — онда би се слободно могло рећи да Чеси спадају у етички најсавршеније народе на свету!

Међутим, савремена комунално-социјална политика не сматра да су овакви ангажмани према немоћним старцима, регрутованим у већини из декласираних редова, оправдани и рационални. Она, у колико се тиче старости неспособне за привреду и живот, заузима једно скроз савремено гледиште: старост се мора заштитити и осигурати. Али у тој заштити не сме се одлазити у крајност, јер је свака сувишност на заштити стараца и национално, и привредно, и социјално нецелисходна и непродуктивна! *Само је оно комунално-социјално старање продуктивно и рационално, које је упућено деци, народном подмлатку и продуктивним радним масама грађанства. Зато сву бригу друштва и све његове финансиске резерве треба њима посветити.* Самохрана старост, регрутована, као што рекосмо, највећим делом из декласираних редова, бивших служавки, пропалих занатлија, отпуштеника жандарма, лумпролетаријата свију нијанса и једног процента некада продуктивних редова — треба неоспорно да буде обезбеђена. Оставити старост да проси и да се мучи — то би била незахвалност према генерацијама које одлазе; обасути је богаташким животом — то би био злочин према генерацијама које долазе!

Ово што су на пр. Чеси завели у једном делу „Масарикових домова", као знак свога

уистини културног пијетета према немоћној старости, то својим конфором и својом социјално-здравственом бригом прелази и највећи инстикт хуманости.

Многи амерички индустријалци, када остаре, немају такве услове за живот, такву идеалну удобност и на научној основи уређен конфор као прашка изнемогла и остарела сиротиња у „Масариковим домовима" на Крчу...

Старци и старице су смештени у 5 савршено уређених палата. У шестој су стари брачни парови. Прашка је општина хтела да ода поштовање светињи брака, који се ни у најдубљој старости и под најтежим материјалним околностима није распао, и доделила је фаховима остављају штићеници своју обућу и улично одело —а навлаче хигијенско собно одело и собне ципеле, у којима једино смеју ући у собе. Од одела па до најситнијег дела рубља све је маркирано специјалним ознакама и везано за име штићеника док је у заводу или док то одело не дотраје. И одело и рубље добија се бесплатно, али се Завод труди да крој одела одговара жељи питомаца, и да се тако избегне монотона једноликост униформисаности.

Поред читаонице, библиотеке, сала за разговоре, радио-концерте, које штићеници неограничено уживају, дозвољена им је и шетња по лепим парковима и алејама крчке шуме, као и свакодневно излажење у

Један од паркова „Масарикових домова"

остарелим супружницима нарочиту палату. Сваком брачном пару дата је по једна лепо намештена, комфорна, засебна соба, да тако сваки од њих има илузију да је у своме дому. То се хтело и то се уистини и постигло!

У домовима за остале старце и старице (за сваки пол постоје засебни павиљони) има места за око 2000 штићеника. Домови ни по чему не личе на азиле. Подови су им од гуме, зидови у чешкој керамици, степениште у мермеру. Мир и тишина као у каквој столној катедрали. У великим и светлим ходницима, читавим холовима, сваки штићеник има свој орман за рубље. У орману је електрични вентилатор, који им проветрава сву гардеробу. По собама и ходницима крећу се штићеници у заводским лаким гуменим ципелама. При улазним вратима у павиљоне намештене су гардеробе, где у поименично расподељеним

Праг, и то од 8 изјутра до 9 увече са прекидима за обед. За посету рођака добијају бесплатне аутобуске карте. Ограничења важе једино за болесне и за склоне просјачењу. Спаваће собе све из реда су узорне: велике, светле, сунчане и стално, и дању и ноћу, проветравање. У свима собама инсталирана је хладна и топла вода, као и централно грејање, топловодно и парно. Купатила, како обична тако и хидротераписка, претстављају последње дело купалишне технике. Како је овај стари свет поготову болестан од многих оболења, већином хроничних — тих најцрњих ожиљака животних недаћа и дотрајалости — то се сви старци лече на најсавременије начине. Имају све оно што се само још може добити по најскупљим санаторијумима: рентгенска лечења, радио-терапије, десетине

разних врсти диатермије, лечења угљеном киселином, електрицитетом, високом фреквенцијом, балнеолошка лечења, лечења блатом и паром! На срчане мане и артериосклерозу обраћена је нарочита пажња. Одлично је комплетиран и одељак за масажу. Здравље је штићеника под сталним лекарским надзором. Највећи лекарски ауторитети

Група павиљона из „Масарикових домова"

и професори са чувене клинике Карловог универзитета непрекидно их прегледају и лече. За сваки изненадно потребан преглед и помоћ постоји нарочита централна амбулаторија, отворена непрекидно и дању и ноћу, те им се у хитним случајевима одмах указује потребна лекарска интервенција. Поред тога

Трпезарија за дошколску децу

по три лекара за старачке болести, нервне и дечје, стално станују у заводима. Организација здравствене контроле и помоћи тако је изведена у „Масариковим домовима" да се таква тешко налази и у првокласним богаташким клиникама.

У сваком старачком павиљону има по 270 кревета, по 2, 3 и 5 у по једној соби велике кубатуре (по 27,5 м³ ваздуха од особе). Интересантно је напоменути да спаваће собе са по 2 кревета добијају само они штићеници који се својом раденошћу специјално истакну! Све

су спаваће собе иначе потпуно хигијенски уређене. При том, кревети су са најпедантнијом буржоаском удобношћу: мадраци, душеци, јоргани, јастуци, теписи поред кревета. Крај њих су електрично звонце, столне лампе, радио-слушалице, собни вентилатор итд.

Из спаваћих соба старци излазе у огромне холове, ванредно светле. Одатле на простране и дугачке терасе, лођије, собе за одмор. Ту се у групама одмара овај стари свет осиромашелих прашких грађана.

Заведене су премије за чистоћу и уредност, јер многи од старих штићеника нису били пријатељи воде у својим младим годинама. Зато је дозвољено од стране Управе да се сваки купа колико год хоће пута на дан; али се мора обавезно да окупа бар једанпут недељно!...

Поред соба за одмор и разговор, постоје читаве сале за музику и забаву, затим велике и зрачне читаонице (као и све остало, и овде засебно за старце а засебно за старице). У домским библиотекама има неколико хиљада свезака, које су увек у промету. Постоји и засебна читаоница дневних новина и часописа са 400 места, као и велика сала за одмор за 350 особа. Ту су скоро сви чехословачки листови и часописи.

Статистички је запажено, да старци страсно читају политичку хронику Чехословачке републике; а старице — скандалозну хронику целога света! Баш као и код нас!

Једна огромна сала на спрату припада трпезарији за 135 особа. Таквих трпезарија има неколико и оне су високе као жељезнички вестибили ,пуне свежег ваздуха и мириса цвећа у вазама и по прозорима, те личе на праве дворане. Солидне гарнитуре око столова дају утисак леп и отмен. Ове трпезарије са собама за моментану приправу хране (чаја, беле кафе итд.) истакнуте су архитектонски у нарочита крила зграде, савршено косо проветравање, чиме је осигурана чистоћа ваздуха у делу зграде за становање.

Штићеници добивају храну четири пута на дан, а деца и болесници 5 пута. Јеловник, који се од стручне комисије утврђује за тридесет дана унапред, испуњен је снажном и витаминском храном најбољег квалитета. Јело се спрема према 12 разних дијеталних јеловника: за дијабетичаре, рековалесцентне, артериосклерозне, оболеле од бубрега, пробавних органа, затим за вегетеријанце итд. Дечја опоравилишта имају и своју засебну централну, као и млечну кујну. У дечјој кујни свакодневно се утроши н.пр. 25 телади, 400 живине, преко хиљаду и по литара млека итд.

Храна је прворазредна и снажна. За доручак добива се ½ литра беле кафе са млечним земичкама. У подне супа, вариво, са месом, тесто, воће, компоти. За ужину у 4 сата: ½ литра беле кафе са млечним земичкама и путером. Увече: бујон, месо, шунке, сир, путер, компоти итд. Меса добива штићеник око 200

гр. на дан, а хлеба око 350 гр. Свих осталих намирница у потпуно довољној количини. Сва јела претходно проба свакога дана дежурни заводски лекар са управником. Месо и меснате намирнице су под сталном контролом заводског ветеринара. Бактериолошка и хемијска испитивања хране су редовна и непрекидна.

Справљено јело разноси се из централне кујне на електричним возилима у огромним термофорима да не би изгубило ништа од своје топлоте и специфичног мириса и укуса. У општој трпезарији, старце и старице служи послуга. Илузија правог господства осећа се свуда!

Овде је господин чак и онај који је раније на улици пружао руку за милостињу!...

*

Мишљења смо, да онај коме се буде поверио привредни део организације сличних установа код нас, треба да претходно оде у „Масарикове домове" и детаљно проучи сву рационалност пословања њихове т. зв. *привредне зграде* која је узор домске економије, а добра је економија душа свих оваквих комуналних завода и установа.

У привредној су згради огромни централни магацини са намирницама, фабрика хлеба, месарница радионице компота итд. Ледени компресори спроведени су кроз сва одељења да би се храна сачувала од кварења. Ту су и заводске кујне са 12 парних казана-котлова, од по 5 хектолитара сваки. Вентилација је тако изведена да од гари, мириса и ларме нема ни помена. Поред главне кујне налази се и друга велика дијететична кујна са 3 парна казана од нешто мањег капацитета.

Кујне су снабдевене најмодернијом врстом машина за механички рад, тако да је у њима омогућено пословање са најмањим бројем особља.

Поред кујне налазе се одељења за посуђе, одељења за колаче итд. У даљем делу долазе одељења за прераду меса са електричним хладњачама, радионице теста и хлеба, у којима се дневно израђује у неколико (лекарски прописаних) врста 400 хлебова и 6000 млечних земичака.

У полусутерену ове зграде налазе се перионице веша са 8 парних машина за прање, затим, електричне сушионице и аутоматске пегларнице са парним машинама за пеглање. У свима њима су инсталисане и најмодерније електричне машине. Испред пегларнице је одељак за дезинфекцију рубља, у који се пре свега рубље и односи, дезинфикује, сортира и шаље у одељење за крпљење, прање, пеглање итд.

Перионична постројења оперу и испеглају дневно око 4500—5000 пари рубља и осталог веша!

И ове привредне зграде, или боље рећи као и све друге зграде уосталом, нису разбацане на огромном простору „Масарикових домова" од 350.000 кв. м., него су постављене са планом, одвојене једне од других авенијама, цветним и зеленим улицама, које им дају изглед гарден-ситиа, енглеских вароши у зеленилу и цвећу.

*

У дну парка пуног цвећа, ружа и ниских зимзелена, подигнут је врло леп бифе са кафаном да би код овога старог света сасвим ишчезао осећај интернатског живота и добили илузија да су у старој слободи кад им је кафана била један од главних храмова живота!

До кафане су бифеи, па чак и фризерски салони, где се има могућности и за — ондулацију! Бријање старца обавезно је једанпут недељно!

Организатори „Масарикових домова" побринули су се и за душевно естетске потребе својих штићеника и подигли читаву палату, намењену уметности и разоноди.

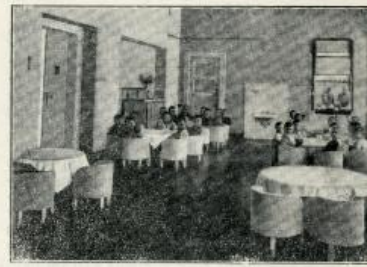

Дечја трпезарија за ученике првих разреда

Сваке суботе и недеље по подне ту се дају уметничке претставе или најновији биоскопски шлагери. Старци ,способни за ход, одлазе у групама, као у цркву, а неспособни се одводе на гуменим колицима, као новчани аристократи у луксузном Миамиу, када оболе од табеса. У првом парку налази се овај павиљон уметности. Он има велику салу за позоришна, биоскопска и музичка приказивања; као и за народне свечаности и популарна предавања свих врста.

У једној години даје се 126 позоришних и биоскопских претстава или музичких концерата, а то значи скоро три пута недељно. На пример, у току прошле године приређена је 41 позоришна претстава; 58 биоскопских, 16 кабаретских, 11 музичких концерата. Укупно присуствовало за годину дана 32.700 питомаца.

Толико дана не посвете својој разоноди и душевном одмору ни најимућнији рентијери! Поред ових забавних приредби, у свима заводским трпезаријама инсталисани су апарати

за радио, а у собама слушалице за радио станицу из Прага. Подигнута је и сопствена радио-станица за репродуковану музику!...

Још једанпут велимо: „Масарикови домови" нису домови бедних, прегажених животом, које су и данас и Бог и људи заборавили. То су, напротив, сјајни и успели експерименти за нову реформисану социјалну државу. Они су благослов пробуђенога неба...

*

За једног социјално-комуналног практичара најинтересантнији је за студирање принцип обавезног рада, који је у свима својим детаљима проведен кроз „Масарикове домове". Рад је највише гесло вредне Чешке расе. Раде сви који могу да раде, и стари и млади... „Масарикови домови" имају својих десетак разних радионица (столарску, браварску, фарбарску, инсталатерску, кројачку, штампарску, обућарску, вртларску итд.). Радни дан траје мало, једва од 3—4 сата, често и мање. Штићеницима се овај рад плаћа. Тај им новац иде на штедњу.

Они, који не раде занат, помажу у кујни, перионици, башти, парковима, које и негују и одржавају сами штићеници дома. Сви штићеници, способни за рад, деле се — према врсти рада — у „радне групе" и врше послове под надзором квалификованих надзорника. Не раде само престарели, мала деца, болесни, и паралитичари. У „Масариковим домовима" нема привилегисаних и парија. Док ми имамо домове господа, тамо се могу за једним столом, да нађу бивши гроф и његов некадашњи лакеј. Не прави се никаква разлика између оних који нешто плаћају и оних који ништа не плаћају. У „Масариковим домовима" нису сталешки класиране собе и храна као по буржоаским болницама. Ту је прокламована идеална једнакост, само, нажалост, за једне сувише касно...

И када се кроз овако завидну удобност комуналног збрињавања пређе и последња лествица живота, стари одлазе на пут са кога се више нико не враћа... „Масарикови домови" имају своју капелу-цркву. Она је удешена покретним и комбинованим олтаром за све хришћанске вероисповести. У њеном сутерену налази се сала за обдукцију. Последњи чин људског трошног тела, пре него што оде на вечан одмор, има да послужи медицинској науци.

*

И ако је можда овај конфор у многоме излишан за промашену старост; непотребан у оволикој мери онима који се спремају за вечити мир — ипак он сјајно илуструје да је Чехословачки народ етички високо развијен, да он са синовским пијететом поштује старост ма каквог порекла она била, сјајна или проблематична, социјално-корисна или штетна у њеним младим данима!

Прашки социјални радници веле нам: „старост је достојна поштовања; богаљ сажаљења; сиротиња милосрђа!"

Широка и узвишена словенска душа осећа се свуда, у свима словенским народима!

Сељак наш из попаљене Мачве заборавио би на сва варварства ратних дана, и уделио би и самом Виљему кад би којим случајем закуцао на врата његове сиромашне колибе!

*

* *

Почели смо са социјалним старањем „Масарикових домова" према немоћним старцима, са онима који завршавају своју животну каријеру... Међутим, много је веће наше интересовање за оне који каријеру живота тек почињу, за децу и омладину, на чијим ће раменима, као код мермерних каријатида, почивати Чехословачка држава...

У четири велике палате, чији се дивни перивоји спуштају до Крчких шума и несташног Кунратичког потока, смештене су дечје институције „Масарикових домова".

Поподневни одмор деце до 6 године

Ту су, између осталих, и:

1) опоравилишта за школску децу (од 7—14 године старости) која су ровитог здравља или су реконвалесценти;

2) дечја болница са поглавитом наменом да у себи прими имбецилну и у већини случајева неизлечиву децу;

3) лечилиште за децу од рођења па до 6 година;

4) многобројна прихваташта за децу од одојчади до 14 година старости.

5) школе на ваздуху, помоћне школе, занатске радионице, где заводски штићеници изучавају поједине занате итд.

Огромна земљишта иза ових дечјих завода дала су могућност да велики број сиромашне прашке школске деце борави свакодневно на ваздуху и омогућили су њихову поделу на групе по старости.

На челу овога дела парка, подигнуто је опоравилиште за школску децу, са кога се пружа на исток јединствен поглед на шумски амфитеатр. Десно крило је за девојчице, а

лево за дечаке. У средини су велика, сва у стаклу, одељења за дневни боравак. Постоје и одељења која се увек лако изолирају у случају мање или веће инфекције, управо прве појаве заразног обољења. У приземљу зграде су велике сале за гимнастику, купатила са кадама, разни тушеви и велики зимски пливачки базени. Ту постоје и специјална хидротераписка одељења за неуропатичну децу из пубертралног доба. На југу парка подигнута је специјална зграда са огромним верандама за школску анемичну децу, која долазе само на дневни боравак из Прага. За њих су у шумским ливадама направљене школе на ваздуху, а за купање им је подигнут специјалан базен, кроз који протиче вода шумског потока!

Потпуно на јужној страни овога парка подигнуто је још једно опоравилиште за одојчад и малу децу. На овоме опоравилишту нарочито су импозантне сунчане веранде, које се налазе дуж свих спратова! Са мезанинских веранди је одлазак у парк дошколске деце, њихова игралишта и брчкалишта са пешчаном плажом.

Одељења за одојчад подељена су у десет стаклених соба од којих свака има своју сунчану веранду.

Поред овога опоравилишта је зграда за слабуњаву заводску децу, а иза ње болница за неизлечиву епилептичну и душевно неразвијену децу, затим лечилиште за децу од рођења до 6 године старости итд. Ту је и дечја хируршка болница са салама за рентген и кардиограф као и комплетан институт за све врсте испитивања здравственог стања деце, како душевног тако и физичког.

Сасвим на другом крају овога дела парка подиже се зграда намењена карантину као и зграда за изолацију оболеле деце!...

У институције „Масарикових домова" за школску децу примају се деца из свих друштвених сталежа и најразличнијих средина. Она су већином ислабљена, неухрањена, реконвалесцентна. Да би се ојачало њихово здравље, одређује се путем лекарске комисије у сваком индивидуалном случају правац њиховог васпитања и програм дневног живота, који је утврђен тако да се занимање, игре, учење, одмор само периодично мењају: на пр. деца устају, умивају се и купају у 7 h ујутру; затим одлазе на јутарње вежбе, па на лекарски преглед и кратак одмор. Од 8—8,50 h доручак и после до 10 h настава на слободном ваздуху. Од 10—10,30h предручак а од 10,30 до 11,30 h опет учење! Од 12—13 h ручак, од 13 до 15 h одмор, спавање и сунчање; од 15 до 15,30 h ужина; од 16—18 h учење и васпитање: шетње, организоване игре, дечје продукције, позориште са луткама, рад у парку, на баштии т. сл. У 18 h вечера, а после до 20 h шетња по баштии парку, а при рђавом времену игра у дечјим собама за забаву. 21 h већ сва деца спавају!

Израђен је нарочити систем наставе, практичан и близак животу. Највећа се пажња поклања матерњем језику, физичком и хигијенском васпитању, народној историји, земљопису и грађанској науци свих врста.

Деца су подељена у пет група. У првој су, на пример, деца која пате од срчане мане и која су угрожена од туберкулозног хабитуса. Она сачињавају два посебна одељења, која имају сваки свој дневни распоред са што већим одмором и школском поштедом...

Систематској настави посвећује се 3 сата дневно: 2 пре подне и 1 поподне. У оквиру дневног живота врши се индивидуално самоучење ученика.

Зидови учионице, источни и западни, су од стакла, исто као и таваница средњег дела „дневних сала", те се тако отварањем прозора претвара разред у отворену веранду, у који улази чист шумски ваздух! Подови од линолеума, ваздух без прашине (прашина електрично исисавана и ваздух стално механички мењан).

На сваког учитеља дође по врло мали број деце, тако да их он може потпуно индивидуално да прати, проучава и контролише њихов развитак.

И настава и васпитање деце врши се на принципу изградње основице за *социјално осећање* и *свесност будућег грађанина*. Овај систем елиминисања индивидуалистичких и егоистичких тежњи код деце и васпитања *на другарству*, усвојен је од руских градова, где је он данас у дечјој заштити развијен до читаве једне научне социјално-педагошке доктрине!

Али упоредо са социјалним васпитањем врши се и изграђивање *сопствене иницијативе* код деце.

Ипак, најважнији део дневног програма за школску децу је *принудно телесно васпитање*, које се врши или на пространим кровним терасама или на шумским ливадама и пропланцима. Зимски дечји спортови исто су тако развијени.

Сарадња учитеља и васпитача са лекарима је стална и од ефикасних резултата.

Сви дечји павиљони, огромни по сразмерама, израђени су према последњим захтевима јавне хигијене. Сваки од њим има простране терасе за лежање у шезлонзима стотинама дечице на сунцу и ваздуху. Равни кровови на дечјим заводима удешени су као терасе за гимнастику и дневни боравак. На ове огромне кровне терасе воде лифтови за дечје кревете као и за храну.

Свако одељење дечјих институција има своја посебна игралишта, своје велике летње и зимске пливачке базене са трамбулинама, шумовита одморишта и пропланке за шетње и излете.

У дечјој изолационој болници постоје одељења за све врсте дечјег обољења и посеб-

на апотека. Куриозума ради бележимо да постоји и одељење за спавању болест и њене последице. Уз њу је и дечји ортопедски институт за поправљање свих могућих анатомских мана код заводске деце. Ту је и велика сала за ортопедску гимнастику са специјалним хидротераписким тушевима итд.

Све што је модерна медицинска наука до сада открила примењује се у овој дечјој болници „Масарикових домова".

Нудиљска служба организована је од сестара са свршеном социјалном школом. Дечји заводи „Масарикових домова" имају 113 школских и здравствених нудиља, чији је рад под строгом контролом. Н. пр. у дечјој болници ноћна служба сестара контролисана је једним специјалним електричним апаратом, који аутоматски бележи уредност вршења службе (по систему проф. Др. Једлечке).

*

Докле иде милосрђе Прашке општине према деци најбољи је доказ болница „Масарикових домова" за имбецилну децу.

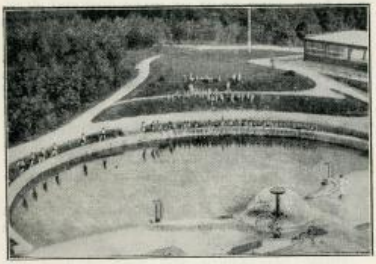

Дечји базен у шуми

То је један огроман лавиринт соба и сала, посвећен цео заштити и лечењу имбецилне деце: идиота, кретена, микро и хидроцефалних, и све друге врсте душевно оболеле деце, уопште деце са ограниченим или помраченим душевним способностима (идиотизам, монголизам, идиоимбецилност, епилепсија, потпун кретенизам итд.).

Док сједне стране у овим језивим одељењима свира тиха музика радија, те изгледа као да се не налазимо у собама несрећне деце, чији мали дух још није угледао праву светлост разума, него у каквом музичком студију — дотле се с друге стране чују неартикулисани гласови кретенасте деце као шкрипа зарђалих шарки! Њихов пискави глас продире до сржи и чисто је мрзне у самим костима. Писка ове деце у вечитом душевном мраку меша се са животињским покретима неколиких малишана, стопроцентних идиота, који се као слепи мачићи, или, још тачније, као змије грче и претурају по својој постељи. Ту су поређани мали дечји креветићи, у којима леже несрећна деца од стотине разних болести, које су их већином приковале за постељу и учиниле их вечитим паћеницима доклегод живе. Срећом, тај је живот исто тако ужасно кратак колико и ужасно несрећан. Једни болују од епилепсије, други су већ атрофирани и леже непомично као окамењене бисте греха! Трећима је глава огромна и глупа као у карневалских лутака. Пуно је деце рођене без кога дела тела, па чак и без очију!

А има и нешто необично: два-три двогодишња кретена била су лепа, као златокоси анђели. *Иначе, увек се трулеж духа огледа у унакаженом лицу!*

Сва се та несрећна деца ту лече (која су за лечење), ту живе, расту и умиру без свесног роптања, исто онако као што су и дошла на овај свет без животне радости. Једни се (око 10%), чак донекле и излече и оспособе за извесне механичке послове, као на пр. за баштованске послове и раде их доцније са просечном способношћу баштенског радника. Тада чак умеју и да штеде. Духовити противници штедње злурадо примећују да они штеде утолико више уколико су слабоумнији!...

Упркос вечитог душевног мрака, који суверено влада у тим одељењима, у њима је потпуна и примерна чистота, ред и конфор са светлошћу и сунцем. Нарочити електрични апарати исисивају сав искварени ваздух, и путем компресора утерују у собе чист горски ваздух, који бије са падина Крча...

Интересантни су статистички подаци о социјалном и породичном пореклу ове несрећне деце. Да се и овде има тражити социјални узрок говори факат да 55,39% од све те деце припада крајње сиромашним и бедним породицама, а породицама малих грађана (занатлија, чиновника итд.) 20,23%, док имућнијем сталежу припада само 15,38%! Као узроци слабомислености и душевног мрака јављају се у: 13,2% тешке породичне полне болести; у 12,26% узроци бедног, изгладнелог живота мајке пре порођаја; у 12,2% дечји грчеви; у 8,19% недовоља и рђава исхрана детета; а у скоро истом проценту и стамбена беда; у 7,55% деформација лобање; у 7,5% породично наследство; у 6,6% алкохолизам; у 6% спавања болест; у 4,4% запаљење мозга; у 3,77% крвно сродство родитеља; у 2,75% дечје мождане парализе итд.... Притом, велики је проценат ванбрачне деце уопште. Кад се сви сродни узроци саберу излази да је узрок рађању душевно дегенерисане деце у преко 75% социјална и душевна беда родитеља.

Степен душевне ограничености код ове деце је различит. Према нивоу те слабомислености деца су класификирана у групе, васпитна одељења и болничке одсеке. Свако од тих одељења дели се опет у три групе итд. За сваку групу је нарочит систем живота, васпитања, лечења, исхране, кретања. За њих

не само да су морале да се установе специјалне „помоћне школе", него чак и „школе за ходање". Свако од ове деце је једна засебна трагедија, у већини изазвана последицама беде и болести којег од родитеља, или чак и претка!

Човечанство је ипак доста отишло напред на путу своје етичке еволуције! Пре непуних две хиљаде година оваква су деца бацана са Тарпејске стене у понор, где су њихове смрвљене лешеве прождирале хијене и орлови. Данас друштво подиже најскупље институције да им колико-толико помогне!

Кад сам о овим и другим сличним комунално-хуманим институцијама града Прага говорио у једном крају најсиромашније периферије Београда (на Душановцу) пришла ми је једна југословенска ратна удовица, и ломећи своје суве и изборане руке, рекла је: „Ето, гладујем са четворо деце... Молила сам да ми Ацу узму у Дом малолетника. Одбили су ме... Један ми младић рече, да ће бити примљен чим почне да краде. Десу сам нудила Дому за заштиту девојака, али ми једна добра госпа на улици објасни, да ће бити примљена кад постане блудница... А ти овде причаш о тим милионима који се троше на недоношчад, кроз које Бог кажњава наше старе грехе!... Моје четворо деце, као златне јабуке, спавају на влажном патосу, по њима се титрају буве као да сам их посула маковим семењем и живе у овој мемљивој јазбини, од музике слушају крекет жаба, које су се пре неки дан заједно са поплавом појавиле испод трулог патоса. Што људи незнају шта раде, то могу да разумем; али, Боже ме прости, и Бог сам незна шта ради".

Сирота ратна удовица браниоца Београда шта би рекла да је видела сав комфор болнице имбецилне деце из „Масарикових домова", који треба да ублажи грехе дечјих предака и свирепу неправду неба према њима!?...

*

И поред свег овог савршеног комфора, не може се ни за један детаљ „Масарикових домава" рећи да је расипнички, чак ни неекономичан. И технички и архитектонски изведено је подизање „Масарикових домова" по једном смишљеном принципу рационализације, разумне штедње и максималног искоришћавања грађевинских површина. Исти принципи унети су и код изградње властите електричне централе, резервоара воде, канализације, централног грејања итд. На пр. у централној ложионици врло су интересантни контролни апарати који тачно бележе степен достигнуте топлоте у свима зградама и одељењима, и који омогућавају економизацију и максимално искоришћавање горива и топлотне енергије.

Као доказ практичног искоришћавања сваке површине, служи и овај занимљиви детаљ: на врху управне зграде налази се једна кула, која доминира целим „Масариковим домовима", и она служи као разводна станица — за резерве сопствене пијаће воде.

Најзад, потребно је проучити и финансијски план „Масарикових домова", па видети да је ту финансиска рационализација изведена до најосетљивијих танчина разумне штедње. Тиме се само може објаснити што ово савршенство од комфора стаје много мање (просечно од кв. м. грађевине или, пак, од режије издржавања једног питомца) него изградња, односно одржавање сличних социјалних установа других чехословачких градова, установа, које су притом другостепеног квалитета. Суме, употребљене за зидање целог овог „социјалног кварта" са ценом земљишта (353.400 м²) и потпуним унутрашњим уређењем, специјалним намештајем, изградњом свих паркова, улица, свију развода за канализацију, водовод, гасне и електричне централе, култивисање целог комплекса, подизање хигијенског и тераписког уређаја, набавке свих медицинских, педагошких, културних и др. справа и прибора; одевање питомаца итд. — све то кошта укупно 106,015.000 Ч. К. Просечно коштање 1 м³ уређене зграде износи свега 310 КЧ.

Без станова чиновника, учитеља, лекара, нудиља и осталих запослених, капацитет је овај: 5 домова стараца и изнемоглих грађана без обзира на године старости са 1000 кревета; 1 дом за старе брачне парове 200 соба; 4 дома за неизлечиво болесне и немоћне грађане са 800 кревета; 4 палате дечје заштите и дечје болнице са 440 кревета; други дечји заводи (опоравилишта, школе на ваздуху, соларије итд.) са 460 кревета; к томе долази 600 ванредне школске деце, која због опорављења, проводе дане у заводу, посећује школу на ваздуху и на сталној су храни. Увече одлазе у град.

Да су „Масарикови домови" несравњено јевтинији од свих сличних социјалних институција у чешким местима види се из ових упоредних података коштања социјалних институција из осталих чешких градова.

Укупни трошкови за грађење и уређај на једног штићеника долазе:

За Социјалне заводе у месту:	Режијски грађевински и др. трошкови на 1 штићеника:
у Раковнику	80.000 ЧК.
у Лоуни	75.000 „
у Острову (код Карл. Вари)	55.000 „
у Новом Месту	54.000 „
у Храцни Карлове	54.000 „
у Карловим Варима	50.000 „
у Варнедорфу	47.000 „
у Хеду	45.000 „
у Находу	40.000 „
у „Масариковим домовима" Прага	37.000 ЧК.

Централном набавком свих потреба за „Масарикове домове" постизава се тако ниска цена, да је благодарећи њој управа дома у

стању да пружи својим питомцима за исту суму (расхода) много бољи живот него у малим заводима сличне врсте.

Свестрани организациони таленат проф. д-р Петра Зенкла, творца „Масарикових домова", огледа се и у постизавању највиших могућих резултата са најнижим материјалним издацима.

Исто тако планском економијом, централизацијом привредне стране прашких социјалних завода и непрекидном контролом сведена је дневна режија расхода на меру, коју не може да оствари ни један ни најпримитивнији паланачки азил за старце или дом за напуштену сирочад! Целокупни годишњи издаци „Масарикових домова" износе око 13,778.000 ЧК. Овде су урачунати и лични издаци за 387 службеника „Масарикових домова". Просечни утрошак на једног штићеника износи дневно свега 16,45 ЧК. (на пр. у прашкој присилној радионици он износи 22,04 КЧ.; у заводу за васпитање у Опановцима 21 ЧК.; у заводу у Бохњицима 19,48 ЧК.; итд.). У „Масариковим домовима" за старце кошта дневно штићеник 13,60 ЧК., а у дечјим заводима „Масарикових домова" један питомац стаје 25,63 ЧК. У ову суму урачунато је, поред исхране, одевања, неге, васпитања и др. и издржавање школе, професора, учитеља, васпитачица, као и сва специјална дечја лечења, која су по самој својој природи врло скупа. Код одраслих штићеника урачунат је и недељни џепарац од 10 ЧК. Иначе целокупна исхрана кошта дневно свега *6,05* ЧК. од штићеника. У току једне године „Масарикови домови" добију од приватних на име помоћи и хранарине око 2.700.000 КЧ., а остатак расхода од око 11,500.000 КЧ. даје Прашка општина из свога буџета.

*

Шта нам се није допало у социјално-комуналној политици „Масарикових домова"!? Доиста сме ли и да се постави ово питање? Архитектонски су савршене зграде, хигијенски уређај сјајан, педагошки захтеви остварени, финансиска рационализација и здрава економија изведени до сих детаља. Па ипак има нешто. Будимо братски искрени. „Масарикови домови", као грандиозан споменик социјално-комуналног старања у капиталистичкој Европи, не треба и даље да остану златни маузолеј посвећен преживелој старости, него нека девет десетина своје преокупације и својих старања посвете деци, а тек једну десетину својим старим и осиротелим грађанима. За Праг је то доста. Утолико пре што је Прашка општина сасвим правилно завела, рекли бисмо „отворену" заштиту старца, и све оне изнемогле старце и старице, који нису апсолутно без икакве заштите, упућује у приватне домове на негу и чување, и за њих плаћа извесну награду или помоћ.

Одељења за мали алијенс, требало би сасвим уклонити из дечјих „Масарикових домова" и придружити га неком општинском санаторијуму или болници за душевно оболеле. На пр. Једличковим и другим сличним заводима. То захтевају и психолошко-педагошки разлози и смисао целине. Према укупном броју штићеника „Масарикових домова" (који је данас око 2000 стараца и нешто око 1000 деце) на свако дете долази по два старца или старице. Пропорција је неприродна, и зато целој установи даје карактер једног краљевски уређеног старачког азила. А то се није хтело. „Масарикови домови" имају припасти деци, коринским стубовима братске Чехословачке нације. Зар не би било згодно да се на свима павиљонима назидају још по један или два спрата и број деце временом повећа на 4—5000! А простора има и сувише, да се назидају још 3—4 павиљона уз ове данашње. Комунални трошкови на мале замрле духове и на непродуктивне старце могли би се још у многоме свести. Зашто да једно крхетасто дете, које друштву неће дати ништа, кошта два пута више од једног здравог детета које претставља снажну будућност народа и човечанства?!

Од те недоношчади и прохујале старости нема никакву корист Чехословачка отаџбина; човечанство још мање!

Оставити их судбини — то би била културна срамота, недостојна једног словенског народа. Мазити их — то би био грех према хиљадама сиротињске деце неуспелих радника и интелектуалне сиротиње, која пропада мукло, без протеста и галаме, те нико и не слути да је крвави трибут у помору деце већи и страшнији од сваког изгубљеног рата! Место тих излишно лечених идиота, „Масарикови домови" могли би да прошире своја одлична одељења за анемичну децу, слабу, са туберкулозним хабитусом, лимфатичним обољењима, рахитисом итд.; да појачају број школа на ваздуху; да кроз своја опоравилишта на Крчу проведу бар 10—15 хиљада прашке деце; да се прошире дечје трпезарије и тд....

Кад би се још ова корекција, социјално и расно неопходна, у потпуности извршила, могло би се с правом рећи, да су „Масарикови домови" најпозитивнија и највеличанственија институција градске социјалне политике у капиталистичкој Европи!

(Наставиће се)

БИБЛИОТЕКА
ОПШТИНЕ ГРАДА БЕОГРАДА

А. Б. Херенда

Основне потребе, приходи и исхрана Београђана

Наука је утврдила квантитет и квалитет рационалне и потребне исхране. Према гледишту науке један одрастао човек потребује дневно за одржавање живота 4000 калорија и 100 грама беланчевине. Односно, изражено у животним намирницама, то претставља:

150 грама масти,
500 „ хлеба,
650 „ поврћа,
50 „ шећера,
250 „ меса,
300 „ воћа.

Овај чланак расправиће питање, да ли је београдски становник у могућности да набави себи такву храну и у толикој количини, која би одговарала основној потреби исхране.

Најјевтиније просечне цене у августу месецу о. г. биле су на београдском тржишту, за горе наведене намирнице, следеће:

Маст свињска, 1 кгр.	14,50	дин.
Хлеб пшенични црни, 1 кгр. . .	2,26	„
Кромпир стари, 1 кгр.	1,27	„
(Купус сладак, 1 кгр.	1,24	„)
(Тиквице, 1 кгр.	1,30	„)
Шећер ситан, 1 кгр.	12,27	„
Говеђина, 1 кгр.	8,40	„
Шљиве, 1 кгр.	3,03	„

Према горњим ценама, само за набавку основних животних намирница потребних за нормално одржавање живота, један становник Београда морао је да утроши дневно 7,74 дин., или месечно (рачунајући месец од 31 дан) 240,06 дин., не урачунавајући ту дрва потребна за кување и огрев, те остале ситне зачине, који су у јелу потребни. Затим, од меса узета је у обзир искључиво најјевтинија говеђина, од поврћа најјевтиније сезонске врсте (поред кромпира само купус и тиквице), а од воћа као најјевтиније у том месецу само шљиве. У главном, не водећи рачуна о квалитету, узимали смо у обзир само одговарајући квантитет, који се може набавити по најјевтинијој цени.

Под нормалном породицом подразумева се породица од 4 члана, тј. муж, жена и двоје деце (или неки други најближи сродници). Нормалне животне околности захтевале би, да само један члан породице зарађује (редовно узевши муж), док би остали чланови имали да се брину о кућевним пословима (редовно жена), или би били упућени на непродуктиван рад (деца која се школују), односно не би више били способни за рад (стари родитељи). Дакле, једну нормалну породицу од 4 члана у Београду храна, без дрва и зачина, стајала би по најјевтинијој цени и узимајући само најјевтиније неопходне намирнице 960,24 дин. месечно.

Но, ипак је горе наведена исхрана тако једноставна, да ју је тешко претпоставити из дана у дан.

* * *

Г. др. Драг. Ђулизибарић, директор Привредно-финансијске дирекције Београдске општине, публиковао је једну табелу минимума исхране једног Београђанина, односно једне београдске породице од 4 члана. У тој табели, као неопходне, навео је он следеће намирнице: хлеб, месо, маст, пасуљ, кромпир, шећер, кафу, пиринач, со, сапун, млеко и јаја. Томе је још додао као неопходност дрва и осветлење (електрично). По том израчунавању минимум за исхрану једне породице од 4 члана изнео је нешто више, тј. 1.004,33 дин. месечно, или за појединца 251,08 дин. месечно.

Г. Богдан Крекић, позивајући се на индекс цена Радничке коморе и имајући у виду само раднике и радничке породице, наводи као минимум за исхрану, огрев и осветлење за једну породицу од 4 члана у Београду 852,13 дин. месечно, а за појединца самца 334,90 дин. месечно.

Сама храна, огрев и осветлење нису довољни за одржавање живота. Долазе к томе и друге потребе, које, нарочито у већем граду, стају знатно више него ли сама исхрана. Ту је на првом месту стан, затим одело, обућа, рубље, прање рубља, саобраћајна средства (трамваји и аутобуси), па најзад лекари и лекарије. Срачунавши те остале потребе г. др. Драг. Ђулизибарић добио је за београдску породицу од 4 члана минимум од 1.738,33 дин. месечно, или просечно 434,56 дин. по особи. Г. Богдан Крекић за све остале потребе, осим исхране, огрева и осветлења, предвиђа за радничку београдску породицу од 4 члана минимум од 591.17 дин.

месечно, а за појединца самца 381.23 дин. месечно.

Односно, по г. др. Драг. Ђулизибарићу, укупан минимум за живот једне београдске породице од 4 члана износи 2.742.66 дин. месечно, а за једног члана просечно 685.66 дин. месечно. По г. Богдану Крекићу укупан минимум за живот једне београдске радничке породице од 4 члана износи 1.803.30 дин. месечно, за једног члана у таквој породици просечно 450.82 дин., а за појединца самца 716,14 дин. месечно.

Секретаријат Радничких комора у Београду, према свом индексу цена, предвиђа уопште као минимум за радничку породицу од 4 члана 1.621.21 дин. месечно, односно за једног члана у таквој породици просечно 405.30 дин., а за појединца самца 639.88 дин. месечно.

Табеле г. др. Драг. Ђулизибарића о минимуму егзистенције београдске породице за 1933 годину резимиране су у нашим табелаба бр. 1 и 2

ТАБЕЛА 1

Врста намирнице	Количина	Месечно дин.
Хлеб бели	60 кгр.	225.60
Месо	15 „	189.15
Маст	4 „	57.04
Пасуљ	6 „	24.78
Кромпир	30 „	43.20
Шећер	4 „	58.28
Кафа	1 „	57.29
Пиринач	2 „	15.70
Со	2 „	6.50
Сапун	2 „	17.08
Млеко	50 лит.	146.—
Осветљење електр.	1 килов.	34.20
Јаја	30 ком.	21.60
Дрва	1 куб. м.	107.91
	Свега Дин.	1.004.33

ТАБЕЛА 2

Врста потребе	Количина	Год. дин.
Стан и вода	2 собе, кух. и купатило	10.800.—
Одевање	4 пара	5.200.—
Рубље	8 пари	1.020.—
Обућа	8 „	960.—
Прање рубља	24 наднице	720.—
Саобр. средство	4 вожње дневно	2.160.—
Лекари и лекарије		1.000.—
	Свега годишње дин.	20.160.—
	Свега месечно дин.	1.738.33

Табела г. Богдана Крекића за једног радника самца и за једну радничку породицу од 4 члана месечно одговара следећој табели број 3.

ТАБЕЛА 3

Врста потребе	За самца	За пород. од 4 члана
Храна	263.31 дин.	708.93 дин.
Одело и обућа . . .	168.27 „	437.51 „
Стан	174.86 „	349.72 „
Огрев и осветљење . .	71.60 „	143.20 „
10% додатак	65.— „	163.— „
Свега месечно . .	716.14 дин.	1.803.30 дин.

Према индексу Централног секретаријата Радничких комора за 1933 годину имамо следећи минимум живота за једног радника самца и за једну радничку породицу од 4 члана:

Месечни минимум трошкова за радника самца 639.88 динара.

Месечни минимум трошкова за радничку породицу од 4 члана 1.621.21 динар.

*

* *

У трошковима за чисту исхрану г. др. Драг. Ђулизибарић и г. Богдан Крекић се више мање слажу. По г. др. Ђулизибарићу исхрана једног члана породице стаје просечно 251.08 дин. месечно, а по г. Крекићу 213.08 дин. месечно, а по г. Крекићу 213.03 дин. Но, у питању осталих потреба има знатније разлике. Г. др. Ђулизибарић за те остале потребе предвиђа за члана у породици просечно 434.56 д. месечно, а г. Крекић просечно свега 237.77 д. Ова разлика је оправдана у толико што је г. Крекић узео као минимум стандард живота искључиво београдског радника, односно београдске радничке породице, а г. др. Ђулизибарић стандард чиновничке породице. Тако одмах уочавамо велику разлику у цени стана. Док на пример г. др. Ђулизибарић предвиђа за породицу од 4 члана стан од две собе, кухиње и купатила, што по пијачној цени стаје најмање 900 динара месечно, дотле за радничку породицу г. Крекић предвиђа свега стан од 349.72 динара месечно, а то је у сваком случају стан под врло ћавим хигијенским условима, у каквима фактично станују радничке породице. Г. др. Ђулизибарић затим предвиђа за лекара и лекове 1.000 динара годишње, док тај издатак г. Крекић уопште не предвиђа, свакако под претпоставком да радници имају бесплатног лекара и лекове код установа радничког осигурања.

Централни секретаријат Радничких комора, у оцењивању минимума потреба радника је још скромнији. Док г. др. Драг Ђулизибарић као минимум за живот београдске породице од 4 члана предвиђа месечно 2.742.66 динара, а г. Богдан Крекић 1.803.30 динара, Централни секретаријат Радничких комора предвиђа свега 1.621.21 динар.

Наш предрачун заснован је на научно утврђеном минимуму квантитета и основном квалитету исхране, и на просечним најјевтинијим ценама на београдском тржишту у месецу августу о. г. Тај прорачун износимо у следећој табели број 4.

ТАБЕЛА 4

Врста намирнице	Количина дневно	Просечна цена у августу о. г. за 1 кгр.	Стаје дневно динара
Маст свињска	150 грама	14,50	2.1750
Хлеб пшенични црни	500 „	2,26	1.13
Поврће (кромпир, купус, тиквице)	650 „	1,24—1,30	0.8255
Шећер ситан	50 „	12,27	0.6135
Месо говеђе	250 „	8,40	2.10
Воће (шљиве)	300 „	3,03	0.90
	Свега дневно динара		7.744
	Свега месечно динара		240.06
	Свега месечно динара за породицу од 4 члана		960.24

* * *

Из раније наведених табела г. др. Драг. Ђулизибарића, г. Богдана Крекића и Централног секретаријата Радничких комора видимо, да између стандарда живота једне чиновничке и једне радничке породице у Београду има знатно велике разлике. Ма да потребе које г. др. Ђулизибарић предвиђа нису ни мало претеране, ми их ипак нећемо узети као минимум. Али, нећемо узети као минимум ни потребе које се предвиђају за радничку породицу, јер су многе досадашње анкете, спроведене од стране Радничке коморе и „Београдских Општинских Новина" (нарочито последња анкета о радничким становима) утврдиле, да стандард живота београдског радништва силази далеко испод минимума неопходно потребног за одржавање човечјег здравља и нормалне продуктивне снаге. Због тога, у нашем израчунавању минимума осталих потреба једног Београђанина, ми ћемо узети средину између потреба једне чиновничке и једне радничке породице. Према томе добијамо нашу следећу табелу број 5.

ТАБЕЛА 5

Врста потребе за породицу од 4 члана	Стаја месечно
Огрев и осветлење	142.65 динара
Стан	624.86 „
Одело, рубље, обућа	547.62 „
Сообраћајна сретства	90.— „
Лекари и лекарије	41.66 „
Свега месечно	1.446.66 динара

Дакле, према сасвим просечном предрачуну, за саму исхрану и подмирење најосновнијих потреба, не укључујући ту никакве душевне потребе, као позориште, биоскоп, изласке, књиге, новине, дуван итд., за једну београдску породицу од 4 члана потребан је минимум од 2.407.03 дин. месечно, или просечно за једног члана породице 601.71 динар месечно.

За појединца самца овај минимум мора да буде већи, јер самац, купујући намирнице на ситне количине, мора да их плати скупље, а најчешће је упућен да се храни у угоститељским радњама, где мора платити вишак режијских трошкова и зараде. Поред тога мора да плати скупље стан (најчешће као пазакупац), а трошкови око одевања и рубља су му знатно већи. Према индексу Централног секретаријата Радничких комора појединцу самцу потребно је најмање 57% више расхода за живот него ли просечно једном члану у породици од 4 члана.

Дакле, према нашем прорачуну, док је члану у породици потребан за живот минимум од 601.71 динар месечно, појединцу самцу потребан би био минимум од 944.32 дин. месечно и то под условом да никад не изађе ни у позориште, ни у биоскоп, ни у кафану, ни на неки излет, да не пуши, да не пије никакав алкохол, па чак ни киселу воду, да не купи ни једну књигу, па чак ни новине.

Према разним до сада наведеним прорачунима, од којих су сва несумњиво основана на добром познавању прилика и савесном израчунавању, добијамо за основни месечни минимум живота у Београду преглед који нам даје следећа табела број 6.

ТАБЕЛА 6

	За породицу од 4 члана	За 1 члана породице	За појединца самца
По г. др. Драг. Ђулизибарићу (чиновник)	2.742·66 дин.	685·66 дин.	—
По г. Богдану Крекићу (радник)	1.803·30 „	450·82 „	716·14 дин.
По Централном секретаријату Раднич. комора (радник)	1.621·21 „	405·30 „	639·88 „
По нашем прорачуну (просечна београдска породица)	2.407·03 „	601·71 „	944·32 „

Код табеле 6 треба имати у виду, да је Централни секретаријат Радничких комора, израчунавајући минимум потреба за живот радника, узео у обзир просечне цене у целој земљи, а не само у Београду, где је живот знатно скупљи. Г. Велько Петровић-Иглин, износећи те табеле у Службеном гласнику Средишњег уреда за осигурање радника изрично наглашава „да је у Београду, Загребу, Љубљани итд., где је пролетаријат процентуално најбројнији, живот скупљи бар за 25% од показаног износа". Према томе, ослањајући се баш на индекс Централног секретаријата Радничких комора, минимум за живот радника, односно радничке породице у Београду био би следећи:

За породицу од 4 члана	2026.51	д. месечно
„ једног члана породице	506.63	„ „
„ појединца самца	799.85	„ „

*
* *

Идеална расподела потрошње прихода била би, кад би се расход поделио на пет једнаких делова и то: 1) Храна; 2) Стан; 3) Одевање; 4) Душевне потребе и разонода; 5) Уштеда.

У садашњим економским околностима готово је немогуће говорити о ма каквој могућности штедње у просечној београдској породици. Али, постоје извесне душевне потребе, које су човеку неопходне готово толико исто колико и храна. Ми их несумњиво морамо унети у индекс минимума потреба београдског становника. И онда, према нашем досадашњем прорачуну, узимајући тај издатак у истој висини као и издатак за храну, имамо следећи минимум месечног трошка:

За породицу од 4 члана	3.367,27
за једног члана породице	841,77
за појединца самца	1.321,21

*
* *

Да ли један привредно-активни Београђанин има толико прихода, да би од тога могао пристојно издржавати породицу од још три члана?

Чак и без навођења икаквих цифара свакоме је Београђанину познато, да просечна зарада београдског становника далеко подбацује испод 3.367,77 дин., па чак да је доста испод минималне цифре најосновнијих потреба од 2.407,03 динара.

Београд, према последњем попису од 1931 године, има 238.775 становника са 59.720 домаћинстава. Према овоме, једно домаћинство састоји се просечно тачно од 4 члана. Према прорачунима из 1932 године и према службеним податцима из 1931 године, од тог броја породица имамо у Београду свега 8.600 породица са месечним приходом изнад 3.000.— динара, а то износи свега 14,4%. Са месечним приходом од 2.500—3000.— дин. имамо 8.400 породица, или 14,1%. Цео остатак од 42.700 породица, или 71,5% има испод 2.500 динара месечно прихода.

Београд је у већини свог становништва варош радничка. Од свих београдских становника који привређују, њих око 115.000, радника има око 60.000 (пријављених код радничких установа има 58.295) што износи 52,1% т. ј. већину. А њихово економско стање је најгоре.

Према индексу Централног секретаријата Радничких комора, просечан приход једног запосленог радника износи месечно свега 868,10 динара.

Ни код осталих професија стање није много боље. По пореским пријавама пореза на течевину у Београду, чисти приход у прошлој години износио је по пореском обвезнику просечно свега 5.096 дин., или 424.66 динара месечно. Врло је вероватно да су порески обвезници пријавили сувише мале приходе. Али, порески одбор, ма да је стао на доста строго гледиште, ипак није могао да повећа просечну цифру чистог прихода у Београду на више од 16.466 динара просечно годишње по пореском обвезнику, односно на свега 1.372,16 дин. месечно.

А сума од 1.372,16 дин. месечно врло је далеко од тога да би достигла просечно потребни приход једне београдске породице, који претставља 3.367,27 дин.

*
* *

Нужда је у стању да промени из основа нормалне прилике. У Београду нужда је учинила, да се социјално стање породице изменило. Нормално би било да се породица од 4 члана издржава од прихода и зараде једног њеног члана (мужа или оца). У Београду, са радничким просечним приходом од 868,10 динара месечно и општим просечним приходом од највише 1.372,16 дин. месечно, то је апсолутно немогуће. И тако, нужда је довела дотле, да је у свакој породици просечно још један члан (жена или деца) морао да потражи зараде. То нам показује цифра привредноактивних становника Београда, која износи 115.000. Другим речима то значи, да од свог београдског становништва ради 47,9%, или скоро сваки други. Пошто се београдска породица састоји просечно од четири члана, ово опет значи, да у једној породици два члана раде и морају да раде, да би породица опстала. У оваквим околностима сасвим је разумљива у Београду с једне стране појава беспослице, а с друге стране све већи пад надница и плата, услед велике понуде радне снаге.

Ни зарада 2 члана породице није у стању да подмири све потребе једне београдске породице. Те, и поред толиког рада, Београд се ни из далека не исхрањује онолико и онако, како је неопходно потребно.

У години 1931 г. Слободан Ж. Видаковић констатовао је следећи годишњи мањак у исхрани једног Београђанина:

Мање меса	33	кгр.
„ површа	222	„
„ млека	58	лит.
„ шећера	12	кгр
„ воћа	81	„
„ масти	53	„

Да видимо, према податцима којима располажемо, како данас стоји у главном са исхраном Београђана.

*
* *

Главна и основна храна Београда су хлеб и месо.

Колико се у Београду дневно производи хлеба немамо тачних података. Али знамо да

је укупан капацитет свих београдских пекарница 180.000 кгр. Кад узмемо у обзир да у пекарској грани нема никакве кризе потрошње, онда можемо слободно узети, да београдске пекарнице раде са пуним капацитетом. То би значило, да сваки Београђанин, искључивши децу до 3 године старости, потроши просечно дневно 711 грама хлеба.

Док је наука предвидела потребну дневну количину хлеба у 500 грама, Београђанин га троши за 211 грама више.

Али, ова појава није ни мало утешна. Београђанин је силом и економском немаштином упућен да троши хлеба више од нормалне количине на штету осталих потребних и корисних намирница, јер је хлеб најјевтинија храна.

Заиста, тачна статистика о потрошњи меса, према податцима Београдске кланице из прошле године, то ће нам очигледно показати у нашој табели број 7.

ТАБЕЛА 7

Врста стоке	Комада	Живе мере	Чисте мере по становнику
Говеда	32.450	6,345.328	23.192
Свиње	63.868	6,128.084	21.502
Овнова и оваца	14.060	215.672	0.630
Јагањаца	47.868	340.487	0.990
Телади	28,848	1,427.298	5.216
Прасади	3 .592	20.481	0.058

Годишње укупно на једног становника 51.588 кгр.

Дневно укупно на једног становника 0.141 кгр.

Док наука предвиђа дневни минимум меса од 250 грама, Београђанин (искључена деца до 3 године старости) поједе просечно само 141 грам меса, односно 109 грама, или 43,6% мање од основне потребе.

Та разлика, према раније наведеним израчунавањима г. С. Ж. Видаковића, још је кудикамо већа у поврћу, воћу и млеку.

* * *

До сада смо видели и констатовали, да је просечан раднички приход у Београду 868.10 дин. месечно, а максимални просечни приход уопште (по гледишту пореског одбора) 1.372.16 динара месечно. Но, приходи нису наравно подељени равномерно, него се крећу у дугачкој скали, од најнижих до највиших.

Приходи једног рентијера пењу се према висини и вредности његовог капитала од 5 до 10 и више на сто. Али, рентијера у Београду има врло мали број: свега 2.500, или 2,2% од свих привредно активних становника Београда. Ако томе додамо и све остале економски јаке становнике, као велике трговце, индустријалце, самосталне привреднике, сопственике великих предузећа, слободне професије са добрим зарадама и више бирократе, тај однос повећава снаге на око 6%. Остатак од 94% сачињавају мали привредници, радници и чиновници.

Максимална радничка надница у Београду, према индексу Радничке коморе, је она, која се распоређује у 12 радничких разреда, тј. која прелази 48 дин. дневно, или 1.200 дин. месечно. Таквих радника на целокупној територији београдске Радничке коморе има свега 17%.

Према овоме, по просечном рачуну, на 60.000 радника у Београду, било би 10.000 радника са зарадом изнад 1.200 дин. месечно, а 49.800 са зарадом испод 1.200 дин. месечно.

Приходи државних чиновника и службеника не могу се тачно одредити, јер се повишице сустижу са групама и степенима, али се ипак може утврдити, да приход изнад 2.500 дин. месечно имају у главном чиновници од 5 групе на више. Од целокупног броја чиновника и службеника у земљи, од 5 групе на више има их свега 3,6%, (6.702 према 186.306).

Према овоме, по просечном рачуну, на 15.000 државних службеника у Београду, било би само 540 са сталним приходом преко 2.500 дин. месечно, док би остатак од 14.460 имао испод 2.500 дин. месечно. Исти однос имамо и код државних пензионера.

За Београдску општину располажемо тачним податцима. На 4.758 службеника, месечни сталан приход изнад 3.000 дин. има свега 114 службеника, приход од 2.000—3.000 дин. 329 службеника, а остатак од 4.215 службеника има испод 2.000 дин. месечно.

Тешко стање и беспослица приватних чиновника познато је, а исто тако и тешко стање малог привредника, који је редовно сретан ако може да напусти свој посао или занат и да добије бар место дневничара у државној или самоуправној служби, макар да му оно ни у ком случају не може донети приход преко 1.500 дин. месечно.

* * *

Из свих наших до сада изнетих констатација морамо извући следеће закључке:

1. Просечни приход Београђанина није довољан за издржавање нормалне породице од просечно 4 члана.

Због тога на једну породицу од 4 члана два члана морају да раде и да зарађују.

2. Београђанин троши хлеба више него што је нормално потребно.

Овоме су узрок недовољни приходи, који га натерују да се претежно исхрањује хлебом, као најјевтинијом намирницом.

3. Услед недовољних прихода Београђанин троши 43,6% мање меса него што је основно потребно. Та разлика је још већа у поврћу, воћу и млеку.

Од колике су штете горње чињенице за продуктивну снагу, здравље и живот појединца, а нарочито подмлатка, у стању је да каже с једне стране наука, а с друге стране статистике морталитета, које показују у Београду цифру од 22,8% смртности од туберкулозе.

Друштвена хроника:

Прослава рођендана Њ. В. Престолонаследника Петра

— Реви трупа на Бањици —

Његово Височанство Престолонаследник Петар напунио је свој једанаести рођендан. Његови узвишени Родитељи и цео Југословенски народ испуњени су радошћу и поносом. Њ. Височанство Престолонаследник Петар, како у физичком тако и у душевном

Њ. Кр. В. Престолонаследник Петар

погледу, треба да буде пример свој деци и свима родитељима Југославије. Поред бујног здравља и младалачке веселости, која се оцртава у сваком Његовом изразу и покрету, Њ. Височанство Престолонаследник показује ретку бистрину ума и вољу за сазнањем. Напунивши једанаесту годину Њ. Вис. Престолонаследник завршио је са завидним успехом основну школу и сада прелази на средњешколско образовање. Његови учитељи немају довољно речи да похвале брзо схватање, вољу за науком и црте племенитости духа младог Краљевића.

Њ. Вис. Престолонаследник оправдао је потпуно сву љубав и наду, коју у њега полаже цео Југословенски народ и Његови узвишени Родитељи.

Радост Краљевског Дома 6 септембра била је и једнодушна радост Београда и са њим целог нашег народа.

Реви трупа

Реви трупа претставља за Београђане један свечани догађај, догађај када бурним одушевљењем дају спонтаног доказа о својој љубави за нашу војску, доказа своје свести, да се у одлично организованој војсци састоји највећа снага и најбољи бедем одбране наше Државе.

Београдски гарнизон својим одважним држањем, својим схватањем војничког реда и дисциплине, својим поносним наступом, умео је и прошлих као и ове године да потпуно оправда оно одушевљење, које му је Београд увек једнодушно указивао.

На Бањици

У ведром и лепом дану, који је симболично освануо после вишедневних јесењих киша, поносно су се лепршале националне заставе са свих државних надлештава, јавних установа, приватних кућа и приватних станова. А већ у рано јутро велике поворке грађана и резервних официра, аутомобилима, на коњима и пешке пели су се на Бањичко брдо и заузимали одређена места поред трибина.

Трупе, које су имале да учествују у ревиу већ су биле постројене дуж Авалског друма.

Ма да је терен још био влажан од ранијих киша, нико ко је могао није пропустио ову свечаност и до 8 часова пре подне Бањичко поље било је препуно Београђана, који су са нестрпљењем очекивали појаву Њ. В. Краља и војске Београдског гарнизона.

У ложи Њ. В. Краља заузео је место Претседник Владе г. Никола Узуновић, који је дошао у униформи резервног војно-судског потпуковника, са многобројним одличјима, међу којима се истицала лента Белог Орла. Са њим, у униформи резервних официра, били су ту министри г.г. Божа Максимовић, Бошко Јевтић, др. Милорад Ђорђевић, др. Драгутин Којић, др. Илија Шуменковић, др. Грга Анђелиновић, инж. Огњен Кузмановић и др. Поред њих били су у жакетима министри г.г. Жика Лазић, Јурај Деметровић, Стјепан Сркуљ, др. Фран Новак и др. Милан Улмански.

Око 8 часова довезао се на Бањицу Претседник румунске Владе г. Татареску са румунским послаником на нашем Двору г. Гуранеском и особљем Румунског посланства. Г. Татареску заузео је место на Краљевој трибини, где је провео у живом разговору са г.г. Узуновићем, Јевтићем и осталим члановима Владе све до почетка свечаности.

На трибини Њ. В. Краља заузели су још места: Министар Двора г. Милан Антић, претседник Народне Скупштине г. др. Коста Кумануди у униформи резервног војно-судског потпуковника, претседник Сената г. др. Љубомир Томашић, претседник Београдске општине г. Милутин Петровић, Управник града Београда г. Манојло Лазаревић, надбискуп г. др. Рафаел Родић, врховни рабинер г. др. Исак Алкалај, наш посланик у Румунији г. Бошко Чолак-Антић.

С десне стране Краљеве трибине, у дипломатској ложи, били су: француски посланик г. Нажјар, немачки посланик г. Фон Херен, чехословачки г. др. Велнер, пољски г. Шварцбург Гинтер, бугарски Кјосеиванов, румунски г. Гураеску, турски г. Хајдар-беј, мађарски г. Алт, италијански г. Гали, грчки г. Мелас, албански г. Рауф Фицо, аргентински г. Кандиоти, чилеански отправник послова г. Гарсес-Силва, са војним аташеима и вишим функционерима посланстава. Са њима су били помоћници Министра спољних послова г.г. Божа Пурић и М. Јуришић.

Њ. В. Краљ Александар у пратњи Њ. Кр. В. Кнеза Павла и команданта Београда арм. ђенерала г. Војислава Томића врши смотру пред почетак ревна трупа на Бањици.

С леве стране ложе Њ. В. Краља заузели су места бивши министри г.г. др. Лазар Марковић, Крста Милетић, др. Милан Стојадиновић, Шефкија Бехмен, помоћници министара унутрашњих дела г.г. Предраг Лукић и пољопривреде М. Сретеновић, претседник Апелационог суда г. Струнцалић, потпретседник Државног Савета г. др. Јосип Барић, претседник Београдског окружног суда г. М. Филиповић, претседник Београдског трговачког суда г. Кујовић и претставници Одбора Београдске општине.

С друге стране, до дипломатске ложе, скупио се велики број сенатора и народних посланика, а са њима су били и бугарски

правници са г. Фаденхехтом на челу. Соколску делегацију предводио је г. Ђ. Паунковић.

Десно од трибине заузели су места официри ван строја и резервни официри, а на челу био је постројен генералитет.

Простор одређен за грађанство био је још пре 8 часова препун.

Долазак Њ. В. Краља

На неколико минута пре 9 часова дошао је пред трибину Њ. В. Краља Маршал Двора дивизијски генерал г. Александар Димитријевић. То је био знак да стиже Њ. В. Краљ.

На целом Бањичком пољу завладала је дубока тишина. Сви погледи били су управљени према Аваласком друму.

Неколико тренутака доцније појавио се на Аваласком друму Њ. В. Краљ на коњу, у пратњи Њ. Вис. Кнеза Павла и Дворске свите, коју су састављали Министар војске и морнарице армијски генерал г. Мил. Миловановић, начелник Главног Генералштаба армијски генерал г. Милан Недић, први ађутант Њ. В. Краља дивизијски генерал г. Јечменић, управник Двора пуковник г. Павловић и ордонанс официр капетан г. С. Адамовић. Њ. Вис. Кнез Павле био је у униформи коњичког потпуковника Краљеве Гарде, у који је чин унапређен тога дана Указом Њ. В. Краља.

Командант параде и командант Београда, армијски генерал г. Војислав Томић, у ратној опреми, под шлемом, дочекао је на коњу Њ. В. Краља и поднео му детаљан рапорт.

Све војне музике свирале су свечани поздрав.

Њ. В. Краљ, у пратњи Њ. Вис. Кнеза Павла, команданта Београда армијског генерала г. Војислава Томића и свите извршио је преглед трупа. Док су музике свирале, одјекивали су, на Краљев војнички поздрав, громки отсечни отпоздрави:

— Бог ти помого!

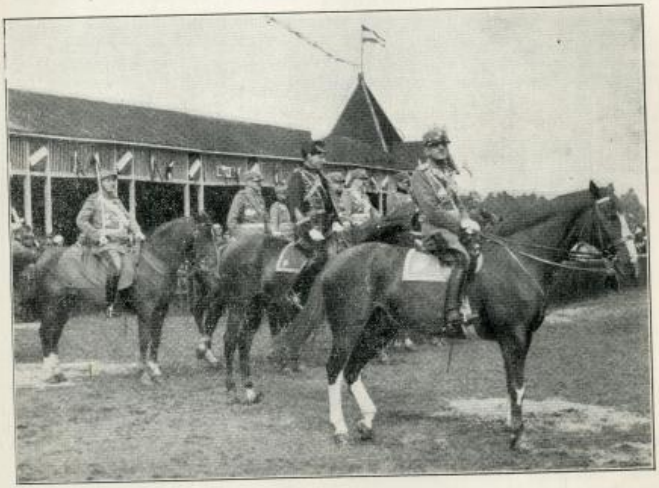

Њ. В. Краљ Александар и Њ. Кр. В. Кнез Павле у пратњи дворске свите са командатом Београда арм. ђенералом г. Воj. Томићем посматрају дефиле трупа.

Кад се Њ. В. Краљ у пратњи Њ. Вис. Кнеза Павла примакао трибинама разлегла се далеко Бањичким брдом бура дуготрајних узвика народног одушевљења. Са свих страна клицало се френетично:

— Живео Њ. В. Краљ!

— Живео Престолонаследник Петар!

— Живео вођа Југословенског народа!

Њ. В. Краљ прошао је поред официрског кора и генералитета, отпоздрављајући непрестано на дуготрајне спонтане овације.

Одговоривши на поздраве чланова Краљевске Владе, чланова дипломатског кора и осталих великодостојника на трибинама,

Њ. В. Краљ заузео је место пред Краљевском трибином, изнад које се вио Краљевски стег. Мало иза Њ. В. Краља, с леве стране, стао је Њ. Вис. Кнез Павле, а затим остала свита.

Кад су се овације мало утишале, дат је знак за почетак дефилеа.

Трупе дефилују

Ма да су дефилеа Београдског гарнизона претстављала увек у Београду савршене војничке свечаности, дефиле од 6 септембра ове године био је право савршенство војничке параде. Целокупна организација, као и сам дефиле, извршен је са таквом прецизношћу и дисциплином, да је изазвао бескрајно оправдано дивљење свих присутних војника исто толико колико и грађана. Главна заслуга за овако успелу свечаност припада на првом месту команданту Београда армијском генералу г. Војиславу Томићу, а затим свим његовим вредним сарадницима на спровођењу припреме и организације.

Док су војне музике засвирале парадне маршеве, напред, на челу дефилеа, јахао је командант Београда армијски генерал г. Војислав Томић, под шлемом, у пратњи штаба. Појава команданта Београда и параде поздрављена је општим узвицима одушевљења и овацијама:

— Живео храбри и челични командант Београда генерал Воја Томић! проламали су се спонтани и једнодушни узвици и са трибина и из масе грађанства.

Иза штаба маршировала је војна музика Дунавске дивизије, а иза ње, одлучним, одмереним темпом парадног марша, чврстим кораком који се сливао у један јединствени покрет, марширали су питомци Војне Академије, са класним старешином пуковником г. Сарићем на челу.

Кроз трибине и кроз публику проломили су се понова узвици:

— Живели питомци!

— Живела наша узданица!

Под шлемовима, у потпуној ратној опреми, наишли су питомци Подофицирске школе, са командантом пуковником г. Милосавом Јовановићем на челу. И њих су дочекале заслужене овације.

Прави вихор одушевљења настао је, када су, иза питомаца, у лаким белим униформама, а ипак чврсти и одлучни, наишли наши морнари. Као и увек, морнари су у поздравима Београђана понели највеће симпатије Београда, који у њима гледа чврсту и снажну одбрану нашег тако лепог и тако драгоценог плавог Јадрана.

Краљева Гарда

Појављује се на коњу помоћник команданта Краљеве Гарде бригадни генерал г. Љубомир Максимовић са штабом, а за њим целокупна музика Краљеве Гарде са вишим капелником г. Драгутином Покорним. Нови усклици проламају се пољаном. Иза музике наилази прво гардијски Пешадијски пук са пуковником г. Љубишом Живковићем. Под

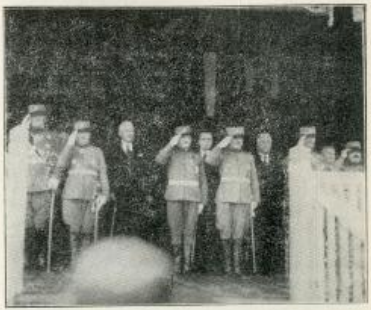

Чланови Краљевске владе, на челу са претседником г. Н. Узуновићем и претседници: Сената г. Томашић и Скупштине г. др. Кумануди посматрају дефиле трупа.

ударцима челичног марша гардиста одзвања земља. Њихове широке груди испрсиле су се као гвоздени зид, а главе су уздигли поносно, док су им очи нетрмице упрте у свог Врховног Команданта Њ. В. Краља.

Коњичка музика Краљеве гарде дефилује

Иза пешака наилази пионирска чета, а затим артилерија Краљеве Гарде, под вођством пуковника г. Поповића: напред пољске коњичке батерије, па контраавионски топови и, најзад, пољске хаубице.

Затутњило је Бањичко поље под ударцима копита. Лака као ветар, снажна као

олуја, у брзом касу, али у савршеном строју, са исуканим сабљама које су блештале металним сјајем на сунцу и развијеним заставама које су вијориле ваздухом, пролетеле је испред трибина коњица Краљеве гарде, са бригадним генералом г. Ратком Ракетићем на челу. Одушевљени узвици и плескање испратили су лет и тутањ коњице.

Пешадија, артилерија, ваздушна одбрана

Наишла је Дунавска дивизија. На челу је командант дивизије генерал г. Војислав Савић са штабом. За њим свира војнички марш музика Другог пука и предводи Други пешадиски гвоздени пук, који гвозденим кораком, горд и свестан своје јуначке традиције, маршира као једна снажна, непробојна, јединствена маса. На челу гвозденог пука је његов командант пуковник г. Јован Леко.

Музика Осамнаестог сувоборског пука предводи свој пук, са командантом пуковником г. Петром Лазићем на челу.

Артиљерија Краљеве гарде на дефилу

Пукови Дунавске дивизије поздрављени су срдачно.

Голубија пошта поздрављена је симпатично, а нарочито је био леп тренутак кад је био облак голубова писмоноша пуштен из кавеза, те се распршао над Бањичким брдом.

Продефиловао је затим Бежични батаљон и Болничарска чета.

На крају наишла је артилерија. Најпре дивизион тешких хаубица, затим Други самостални артилериски дивизион, под командом потпуковника г. Будимира Перића. Публика је са нарочитим одушевљењем и поверењем посматрала ту тешку и сигурну одбрану Државе, која је, и поред своје громазмости, продефиловала у тако савршеном реду, да су све топовске цеви стварале једну јединствени непрекидну линију.

У исто време затутњао је ваздух. Над Бањицом појавиле су се у савршеном лету ескадриле наших војних авиона, ловаца и бомбардера. На челу је летео командант ваздухопловног пука пуковник г. Томић. Авиони су се јединственим маневром спустили, у знак поздрава, над саму трибину Њ. В. Краља, а затим се понова винули у висину, складним кругом облетели Бањичко поље и нестали иза Бањичког брда према Бежанијском аеродрому.

Публика је одушевљено пљескала, клицала и поздрављала авијатичаре.

Многобројни спремни одреди војних аутомобила, рефлектора, контраавионска митраљеска чета на камионима и моторизирана контраавионска артилерија са тенковима и др. нису могли учествовати у дефилеу због доста влажног терена, ма да су и оне биле постројене поред Авалског друма за време обиласка Њ. В. Краља.

Кад је и последњи авион прелетео над Бањичким пољем парада је била завршена. Њ. В. Краљ са Њ. Вис. Кнезом Павлом, командантом Београда армијским генералом г. В. Томићем и осталом свитом напустио је Бањицу, испраћен поновним бурним узвицима и клицањем. Одмах за Њ. В. Краљем кренули су са Бањице Претседник Владе г. Никола Узуновић са Претседником румунске Владе г. Татарескom и министрима.

Војничка свечаност на дан рођења Њ. Височанства Престолонаследника Петра изазвала је код свих многобројних присутних Београђана најживље одушевљење и најтоплије симпатије за нашу војску, те је свакако била једна од најуспелијих војничких свечаности до данас.

Благодарења у црквама

У свима београдским богомољама одржана су на рођендан Њ. Височанства Престолонаследника Петра свечана благодарења.

Благодарење у Дворском храму одржано је после ревија на Бањици, у 11 часова пре подне. Присуствовао је Њ. В. Краљ, Њ. Вис. Кнез Павле, Краљевска свита и чланови Краљевске Владе.

Благодарење у Саборној цркви одржано је такође у 11 часова. Њ. В. Краља заступао је изасланик бригадни генерал г. Костић. Од стране генералитета присуствовали су дивизијски генерал г. Бошковић, бригадни генерал г. Миловановић и други, поред великог броја активних и резервних виших и нижих официра.

Између многобројних угледних личности били су присутни сенатори са претседником Сената г. др. Томашићем, народни посланици, претседник Београдске општине г. Милутин Петровић са кметом-правником г. Добривојем Вујићем и одборницима, чланови Академије наука са претседником г. др. Богданом Гавриловићем, професори Универзитета са ректором г. др. Иваном Ђајом, државни саветници са потпретседником Државног савета

БИБЛИОТЕКА
ОПШТИНЕ ГРАДА БЕОГРАДА

г. др. Јосипом Барићем, шеф Централног пресбироа Претседништва Владе г. др. Коста Луковић, помоћници Министра спољних послова г.г. Божа Пурић и Јуришић са опуномоћеним министром на страни г. др. Љујом Бакотићем и начелником г. Бодием, помоћници Министра унутрашњих дела г.г. Предраг Лукић и Коста Катић са начелницима г.г. Лазићем и Симоновићем, помоћник Министра саобраћаја г. Сењановић, помоћник Министра пољопривреде г. др. Милош Сретеновић, велики број виших чиновника и велики број грађана. Биле су заступљене многобројне патриотске установе, друштва и удружења.

Чинодејствовао је епископ моравички г. др. Викентије Вујић уз асистенцију београдског свештенства. Певао је хор Првог београдског певачког друштва.

После благодарења епископ г. др. Вујић одржао је говор о значају прославе рођендана Њ. Височанства Престолонаследника Петра, истакао је његове врлине, његов досадашњи успех у школовању, када је завршио основну школу и ступа у средњу школу. Подвукао је значај лепог примера и врлина, које је Њ. Височанство Престолонаследник наследио и научио од својих узвишених Родитеља, а исто тако од својих славних предака, који су створили нашу независност и нашу новију јуначку историју. Епископ г. др. Викентије завршио је свој говор речима:

— Да живи наш узвишени Владар Њ. В. Краљ Александар и узвишена Владарка Њ. В. Краљица Марија! Да живи Њ. Височанство Престолонаследник Петар, сви Краљевићи и цео Краљевски Дом!

У католичкој цркви у Крунској ул. служио је службу конзултор отац г. др. Влашић уз асистенцију жупника г. Клера. Њ. В. Краља заступао је ађутант пуковник г. Душан Стојановић. Присуствовао је велики број претставника војних и цивилних власти и грађанство.

Благодарење у старо-католичкој цркви одржано је у 10 часова. Службу је служио жупник г. др. Нико Калођера уз асистенцију свештеника г.г. Шољана и Шкерла. Њ. В. Краља заступао је изасланик потпуковник г. Коста Мушицки. Присуствовали су изасланици војних и цивилних власти.

Жупник г. др. Калођера одржао је после службе леп говор о значају рођендана Њ. Височанства Престолонаследника и о будућности Југославије.

У синагози ешкеназког реда, у Космајској улици, благодарење је одржано у 11.30 часова. Служио је рабин г. Шланг са свештеницима. Њ. В. Краља заступао је капетан корвете г. Грубешић.

У синагози Бет-Израел служио је врховни рабин г. др. Исак Алкалај. Њ. В. Краља заступао је ваздухопловни потпуковник г. Савић.

У џамији одржано је благодарење у 12 часова. Изасланик Њ. В. Краља био је капетан

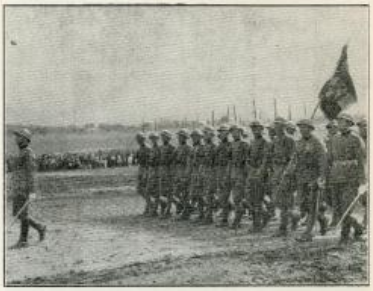

Пешадија са заставом

г. Никола Павлић. Поред изасланика војних и цивилних власти присуствовао је велики број београдских муслимана.

Ручак у Двору

У 1 сат по подне, у Двору на Дедињу, Њ. В. Краљ приредио је ручак у част Претседника румунске Владе г. Татареска.

Ручку су присуствовали, поред Њ. В. Краља и г. Татареска, Њ. Вис. Кнез Павле, Претседник Владе г. Никола Узуновић са члановима Краљевске Владе, претседници Сената и Народне Скупштине, начелник Главног Генералштаба, румунски посланик на нашем Двору г. Гуранеску, шеф Кабинета Претседника румунске Владе г. Сибињану и чланови Краљеве свите.

Међународна интерпарламентарна конференција за трговину у Београду

У сали наше Народне скупштине, у недељу 16 септембра, састала се Међународна интерпарламентарна конференција за трговину. Уз учешће најодличнијих представника међународних парламената, свечана седница отворена је у присуству изасланика Њ. В. Краља, првог аџутанта дивизијског генерала г. Јечменића, претставника Југословенске Краљевске Владе, Сената, Народне скупштине, дипломатског корa и великог броја најугледнијих личности.

Претседавао је претседник наше Народне скупштине г. др. Коста Кумануди. Седницу је отворио Министар пољопривреде и заступник Министра спољних послова г. др. Драг. Којић, следећим говором:

Господе и господо,

Влада Краљевине Југославије са осећањем дубоке симпатије жели добродошлицу у нашој престоници и на југословенској земљи уваженим одличним претставницима парламента двадесет народа.

Делегати страних држава на свечаној седници

Срећан и поносан истовремено што могу да у име Краљевске владе отворим данашњу сесију једног од најуваженијих међународних удружења, хитам да изразим одмах колико ови радови интересују, тако рећи, целокупно културно човечанство. Питања која су на дневном реду ове деветнаесте скупштине Међународне парламентарне трговинске конференције додирују најважније и најтеже проблеме данашњице. Трудећи се да постигну споразум између претставника двадесет парламената по питањима: економске реконструкције Европе, новчане стабилизације и пољопривредног подизања, Међународна парламентарна трговинска конференција, захваљујући ауторитету и опште познатом угледу својих чланова, необично ће помоћи и олакшати заједнички задатак свих влада које желе да човечанство изиђе најзад из тешкоћа у којима се сада налази.

Краљевска влада, чврсто убеђена да су напредак и срећа једног народа могући само ако се остварн напредак и срећа других народа, чланова велике породице народа, изражава у то име захвалност Југословенског народа Међународној парламентарној трговинској конференцији за све напоре већ учињене и за оне који треба да се учине на путу узвишеног циља који је постављен.

Прожет овим идејама солидарности и међународне сарадње и имајући најлепше жеље за успехе овог великог задатка који је пред нама, ја отварам, у име мог узвишеног Владара, Његовог Величанства Краља, деветнаесту Међународну парламентарну трговинску конференцију.

После тога узео је реч д-р *Коста Кумануди*. У свом лепом и опширном говору г д-р Кумануди вели:

Прошлогодишња Међународна парламентарна конференција за трговину донела је у Риму одлуку да наредна сесија буде у Београду.

Југословенски парламенат особито је дирнут и високо почаствован што сте овог пута изабрали нашу престоницу да ту расправљате и тражите решење за оне крупне, могли бисмо слободно рећи, најзначајније и најсудбоносније проблеме из савременог живота народа и људских заједница, проблеме који су са досад непознатом снагом избили где год живих бића има. Довољно је само погледати програм ваших радова да се одмах стекне уверење да сте се ви, народни претставници целог света, одважно у коштац ухватили са свима нездравим појавама и опасним манифестацијама које угрожавају привредни напредак, и узели на себе велику и одговорну дужност да их из основа и са свих страна претресете, испитате и проучите, како би се дошло до практичних и корисно применљивих солуција.

Допустите ми да вам на самом почетку тог тешког посла изразим у име Сената и Народне скупштине Краљевине Југославије пре свега топлу захвалност на пажњи и одликовању које сте нам својим доласком указали. Затим хтео бих, драги гости, да пожелим, да из ове дворане на завршетку почнете натраг својим домовима мирне савести да сте својим богатим искуством политичара и законотвораца и широким познавањем свих питања на дневном реду допринели да се за њих изнађу прави и спасоносни одговори.

Г. д-р Кумануди говори затим о међународној економској ситуацији, са нарочитим обзиром на Балкан и Подунавски базен. После тога истиче значај парламентаризма за решавање светских проблема и завршава свој говор речима:

Судбина нам је доделила да живимо у доба настало после једног крвавог, дугог и скупог рата који је разрушио без мало све основе на којима је кроз дуге деценије био саздан и изграђиван један економски и друштвени систем. Тај рат неминовно је изазвао на многим странама стварање једног новог привредног поретка и уређења, скоро једног и материјалног и психолошки новог света. Зар би било могућно да се у свима потресима, променама и преображајима, који су извршени око њега, одржи свугде непромењен један парламентаризам потпуно старих метода, навика и погледа? Народи морају имати онаква своја претставништва каква одговарају њиховом времену и иде с њим у корак. Данас — а то данас почиње са 1918 годином самог свршетка рата, и још се његов крај не види — економски, финансијски и социјални захтеви и

потребе неодољиво потискују и гурају у задње редове све друго. Општа појава о којој парламентарни систем не би могао да не води рачуна, ако хоће своме народу истински да служи. Са задовољством истичем да има народних претставништава која своју дужност тако и врше; нека ми је допуштено међу њих да убројим и салашње југословенско.

А Међународна парламентарна конференција за трговину и парламентарци свих земаља који је сачињавају, где год су се састајали, и овде у Београду и раније, то су од почетка правилно и умно увек схватили. Зато ова установа чини драгоцене и стварне услуге свима народима и зато ће и резултати београдског састанка сигурно бити од трајног значаја. У том знаку, у име Југословенског парламента ја вас поздрављам и желим пун успех у раду.

После г. д-р Куманудиа говорили су: г. г. Жорж Лереди, сенатор и шеф француске делегације, сер Џон Сандеман Ален, претставник Енглеске, барон г. Ланг, претставник Мађарске, маркиз Хашисука, претставник Јапана, сенатор г. Ванковиц, претставник Пољске, г. Савеану, претседник Румунског парламента, г. Јосиф Стивини, потпретседник Чехословачког парламента.

У вече истога дана, Претседник Владе г. Никола Узуновић приредио је у част Конференције вечеру, а после тога велики пријем у Гардијском дому.

Сутрадан, претседник Београдске општине г. Милутин Петровић приредио је у част Конференције ручак код „Српског Краља". Ручку су присуствовали сви чланови интерпарламентарних делегација, претседници Сената и Народне скупштине, потпретседници Општине г. г. Васа Лазаревић и Добра Богдановић, кмет-правник г. Добривоје Вујић, многи одборници и велики број угледних званица.

Г. Милутин Петровић поздравно је делегате следећим говором:

Господо,

У недавној историјској прошлости, наш град, који има част да у њему заседава скуп тако одличних претставника културних народа, појављивао се пред међународне форуме као отпужник само. У најскорије доба, када су између народа и држава били ископани непремостиви јазови, на наш град су указивали као на град из кога, као из Пандорине кутије излазе сва зла, све опасности за мир света, за човечанство.

Требало је да дође светски рат, требали су они јазови између народа да се напуне рекама људске крви, и да се из непрегледних гомила људских костију сграде мостови, и да се преко њих народи један другоме приближе, сагледају један другоме у срце и душу, па да тек Београд добије пуну сатисфакцију и пружи му се прилика да сам, непосредно покаже: да је сложан и активан и равноправан члан човечанске заједнице, да је и он испуњен осећајем солидарности са културним нацијама.

И ја сам суделовао у светском рату, видео све његове грозоте, оне страшне девастације људских живота и материјалних вредности, и осетио сам човека и у крви и онда када сам у ратничком заносу желели да се међусобно уништимо. Али, и онај који је са наперењем пушком према мени стајао и ја борили смо се за једно исто; и он је као и ја у души жалио сву ону проливену крв и оба смо желели искрено, религиски дубоко: да ова крв буде последња међ народима; да се сабље и пушке раскују у плугове; желели смо, да завоји постану ратарима, да напоји деци обезбедимо миран живот, један развитак слободан од свих препона, од свих изненађења.

Народи се приближују. То је чињеница у пркос трењутним замрачењима, пролазним облацима, који заклоне ведрину вечитог неба љубави и узајамног поштовања. Никада није било више међународних форума, међународних организација него ли што је то данас. Никада се више није показала међусобна зависност држава и народа него ли што се то може констатовати у овом добу.

Зар се икада у прошлости показала у већој мери она унисоност у општим схватањима као данас. Истоветне мисли и осећања код разних народа културних само се множе, обухватајући све домене живота појединаца и друштва, прожимајући их снажно једним схватањем, једним пићем. Нема више изолованости, нема више аутархије ни морално као ни привредне!

Господо,

Ми смо сви сведоци како једна по једна функција међународног обима и значаја излази из уског оквира дипломатије, прелази непосред-

Претседник Београдске општине г. Милутин Петровић на свечаном ручку у част међународних интерпарламентараца

но у руке народа. И данас са вама овде видимо како најеминентнији и најпозванији претставници појединих народа узимају у руке један посао од чијег успешног извођења зависи будућност човечанства. Јер, узалуд све жеље и све мере политичке, ако са њима привреда иде у раскорак. Ваш посао, који обухвата ту подлогу свега социјалног развитка, преважан је. Јер, учинити да односи привредни међ народима постану такви, да омогућавају развитак свих народа, целога човечанства; отклонити све препоне, које се стављају на пут развитку тих привредних односа међ народима значи: утицати најснажније на стабилизовање и нормализовање привредних, а то ће рећи свих прилика; значи, повратити веру у будућност, која је главна подлога свих па и привредних акција. Привредна питања, која на вашем форуму добијају не академски значај, већ значај живота, непосредне примене, ма како споро да буду претварана у дело, ипак је то све од великог значаја Јер, у оном континуитету како се то чини, — а ово је Ваш деветнаести састанак, — изграђује се нова концепци-

ја, нова идеологија. Све ће више нестајати оних раздвојености, размимоилажења, све ће више продирати уверење да су путеви човечанства једни, и да солидарност, која је закон и у ужем људском као и најширем човечанском друштву, налаже народима императивно: сви за једног и један за све, или смрт и уништење цивилизације и културе!

Господо,

Дошли сте у један град, који вам неће засенити очи ни величином ни бројем палата, трговачких и индустријских предузећа, ни јачином капитала.

Дошли сте у један град, који је синтеза истока и запада, као што је у прошлости био снажна тврђава против варварских најезда и примао прве ударце. Можда нећете наћи one беспрекорне форме таложене вековима културе и цивилизације на западу, али ћете и под овом тврдом скрамом наћи код сваког његовог грађанина једно добро и племенито срце, једну вољу да иде увек за оним великим идеалима човечанства. Јер, ти идеали, ти високи циљеви били су увек и наши. Ми нисмо никад сметнули с ума да смо чланови једне велике културне заједнице народа и држава. То је доминирало нама и када смо устали за наше ослобођење, а то ће рећи за слободан културни и привредни развитак, под великим претком данашњег Краља неумрлим Вождом Карађорђем; то је изражено и у оном патронатству вашег данашњег значајног састанка, кога се примио наш Краљ Александар Карађорђевић.

Желим: да вам рад буде од што веће користи народима и државама, да и он допринесе оном стабилизовању мира и љубави у односима међу народима, који ће тек омогућити пун културни и економски развитак и нација и целог друштва. Ја вас поздрављам, господо, и дижем ову чашу у здравље свих вас еминентних представника и пиониpa боље будућности човечанства.

На говор г. М. Петровића одговорили су г. г. Ј. Естерлих, делегат Шпаније, Робертсон, делегат Енглеске и Савеану, делегат Румуније.

Стране делегације посетиле су гроб Незнаног јунака и положиле венце.

Конференција је завршила рад 19 септембра.

Дани Црвеног крста у Београду су прослављени свечано

— Свечану академију Црвеног крста у Београду отворио је преко радиа из Лондона Њ. Кр. Вис. Кнез Павле —

И ове године Београд је спонтано и срдачно прославио дане племенитости и милосрђа; дане Црвеног крста, чији је претседник Њ. Кр. Вис. Кнез Павле. Београђани су према Црвеном крсту од увек гајили највеће симпатије, а поготову после рата. Јер нема скоро ниједног Београђанина, који је преживео све страхоте велике војне, а да није осетио доброту и милосрђе овог часног и високо хуманог друштва. И зато, кадгод у Београду Црвени крст прославља своје дане, нема Београђанина који пред њим не отвори своје срце и не учини и са своје стране све да ти дани буду прослављени онако како то уистини заслужује светла и чиста и прошлост и будућност његова

Кретање поворке кроз варош

Ове године на прослави недеље Црвеног крста видног учешћа узели су и наши малишани, ђаци београдских школа. Они су пешке, у дивној поворци, и у камионима прошли кроз београдске улице од Светосавске цркве до Калимегдана. Деца су за цело време била веома весела и раздрагана. Целог пута малишани су певали песме и махали малим белим заставицама са знаком Црвеног крста.

На челу поворке јахали су на коњима три коњаника одевена у шумадијска народна одела. Један од њих носио је заставу Црвеног крста. Иза камиона за децицом ишао је Главни одбор са делегатима на челу са сенатором г. Томићем и професором универзитета г. Копшом. За њима су ступале униформисане ученице Нудиљске школе, па ђаци београдских школа, питомци дечјих домова итд. У поворци се такође налазила и демонстрациона екипа са маскама против загушљивих гасова на лицу. Поворку је завршавала екипа кола пожарне команде града Београда.

Свечана академија

Кад се поворка која је кроз Београд пролазила пуна два сата, растурила на Калимегдану, старији учесници су се упутили у салу Новог универзитета да присуствују свечаној академији.

Тачно у 11 часова у салу је дошао изасланик Њ. В. Краља, пуковник г. Стојановић.

У присуству изасланика Њ. В. Краља, изасланика Министра социјалне политике и народног здравља, г. др. Миловановића, претставника пољског посланства г. Лубачевског, свију чланова Главног одбора Црвеног крста и многобројних грађана, Њ. Кр. Вис. Кнез Павле отворио је академију преко радиа из Лондона.

Говор Њ. Кр. Вис. Кнеза Павла

Кроз гласноговорник београдске радио станице, као да се лично у самој сали налази, Њ. Кр. Вис. Кнез Павле чак из Лондона преко радиа упутио је присутнима ове топле речи:

„Као претседник Друштва црвеног крста Краљевине Југославије срдачно и топло поздрављам, на данашњи свечани дан Црвеног крста, све одборе, чланове и пријатеље Друштва црвеног крста и његовог подмлатка, захваљујући им на труду и пожртвовању на добровољноме и хуманоме раду Црвеног крста.

Исто тако топло и срдачно поздрављам и све оне, који ће се данас и ове целе недеље, која носи обележје Црвеног крста, сетити са поштовањем установе, која носи символ милосрђа, и помоћи је сарадњом да одговори својим узвишеним дужностима.

Са овим поздравима позивам све чланове и пријатеље Црвеног крста, да се данас сетимо и свих оних, који су нам својим примерним радом и делима утрли пут, којим идемо, и створили могућност да остваримо жељене резултате, које наш народ и међународна заједница Друштава црвеног крста очекују од нас.

Идеја Црвеног крста у свакој земљи налази све више поборника и сарадника. Друштво црвеног крста постаје важан чинилац и као високо национална установа — нарочито потребна да пружи прву помоћ, да ублажи невољу у први и прави час — помаже и народно развијање на културном, здравственом и социјалном пољу.

У међународним односима Друштво црвеног крста претставља највећу и најчвршћу заједницу, која се из године у годину снажи, упознаје народе међу собом и зближава их. Рад Црвеног крста не прекида се ни онда, кад се све остале везе раскину и кад народи устану један против другога да оружјем расправљају своје спорове.

Последице минулог светског рата задржале су Црвени крст на раду и у време мира. Затим тешке повремене елементарне несреће и друге невоље захтевају скоро непрекидну његову помоћ и сарадњу.

Да би се у тим приликама — а и онда кад оне наступе још и теже — наше Друштво црвеног крста могло одазвати позиву за помоћ, потребно је да се што пре у свакој општини образују одбори Друштва, који ће окупљати сараднике, спремати особље и средства, да нас нежељени догађаји не затекну неспремне.

Закон о Друштву црвеног крста, од прошле године, израз је највишег поверења и признања нашем Друштву за његов досадањи племенити рад. Он је, у исто време, израз поуздања и уверења у извршење узвишених дужности и задатака, који су ми поверени. Ти задатци захтевају најширу сарадњу и знатна средства. Уверен сам да ћемо у нашем народу наћи и једног другога, јер је он прошао кроз многа и тешка искушења, покајазујући пуно смисла и осећаја за све што је племенито и узвишено, пуно милосрђа према ближњему и у најтежим приликама.

Благородећи одзиву грађанства оба пола, ове године основан је у многим местима, нарочито у сеоским општинама,

Њ. Кр. Вис. Кнез Павле

знатан број нових одбора Друштва. У томе раду особито леп пример дају државни службеници војног и грађанског реда, који се скоро без изузетка уписују у чланство Друштва, и активно у њему сарађују. Та појава учвршћује ми уверење, да ћу у нашој земљи наћи и имати многобројне и одушевљене сараднике, од најмлађих до најстаријих, међу оскудним, као и међу имућнијима, без разлике вере и сталежа. То ће ми олакшати вршење дужности Претседника Друштва, којег сам се примио са поносом и радошћу.

Ове године, први пут, по новим правилима, прослављамо недељу Црвеног крста. Сматрам за дужност да позовем

све чланове и пријатеље Црвеног крста, да овом приликом јавно и свечано поново нагласимо значај и важност идеја Црвеног крста, да учврстимо и проширимо наше редове; да поткрепимо нашу вољу и решеност да истрајно и пожртвовано настављамо наше дело на задовољство Високих Заштитника Друштва црвеног крста и његовог подмлатка, нашег Краља и Краљице и нашега Наследника Престола, а за добро нашег народа и државе."

Крај говора Њ. Кр. Вис. Кнеза Павла присутни су поздравили пљескањем и бурним клицањем.

Информативан говор г. др. Копше

Затим је професор Универзитета г. др. Милутин Копша, претседник Обласног одбора Црвеног крста одржао информативан говор, који је почео овим речима:

„Чули сте реч и племенити апел претседника Друштва Црвеног крста Њ. Кр. Вис. Кнеза Павла којом је отворио недељу Црвеног крста, која се, у духу новог закона ове године први пут прославља. Ми из управе изјављујемо да ћемо следовати апелу нашег високог претседника и да ћемо даље свом вољом радити на страни Црвеног крста, како бисмо се показали достојни највише заштите и били достојни сарадници високог претседника друштва. Ја вас као претседник Обласног одбора позивам да се сетимо највиших заштитника нашег Друштва Црвеног крста и његовог подмлатка Њ. В. Краља и Краљице и Њ. Кр. Вис. Престолонаследника и да им кликнемо да живи Њ. В. Краљ и цео Краљевски Дом!"

Сви присутни устали су кличући Њ. В. Краљу и Краљевском Дому.

На крају је г. др. Копша говорио о подручју београдског обласног одбора и изнео цифарно следеће податке. Уписано је укупно 54.812 чланова, прилога у новцу прикупљено је око 4,300.000 намирница и одела за динара 1,000.000 раздељено је за прву помоћ пострадалима од суше, поплаве и земљотреса око 2,250.000 у новцу и 1,000.000 у намирницама и оделу. Располаже сада готовином око 600.000 динара и покретном имовином у вредности око 400.000 динара.

На завршетку својих излагања, господо и госпође, апелујем на вас и преко вас на све грађане Београда да помажу свој Црвени крст ступањем у чланство и сарадњу и добровољним прилозима. Нарочито апелујем на наше жене да учествују у течајевима из прве помоћи, хигијенске службе, те да се оспособе за помоћ када се буде потреба за њу указала.

Крај говора г. др. Копше топло је поздрављен а музика је интонирала државну химну.

Свечаност је завршена концертним делом и говором о циљевима Црвеног крста, који је преко радија одржао потпретседник друштва Црвеног крста и сенатор г. Светозар Томић.

Срдачан дочек Бугарских правника у Београду

— На банкету који је Београдска општина приредила у част бугарских правника, госте је топло и братски поздравио Министар правде г. Божидар Максимовић и претседник града Београда г. Милутин Петровић —

После многих узајамних посета које су учинили у току ове године Бугари нама и ми њима, почетком овог месеца југословенску престоницу посетили су и бугарски правници, њих око 90.

Велику делегацију бугарских правника са братском срдачношћу на београдској железничкој станици у име Београдске општине дочекао је и топло поздравио потпретседник г. Васа Лазаревић и београдски правници: г. г. др. Душан Пелеш, др. Тугомир Алауповић, др. Драгољуб Аранђеловић; касационе судије: г. г. Јанковић, Златановић, Пальић, Вељa Ристић, Милош Јовановић; претседник Адвокатске коморе г. М. Драговић; претседник Окружног суда за град Београд г. Миодраг Филиповић; старешина Српског суда г. А. Младеновић; старешина суда за Срез врачарски г. Ђура Остојић. Од стране Југословенско-бугарске лиге госте су дочекали: потпретседник г. Пальић и чланови управе г. г. Божа Павловић и судија Младеновић. Такође су на перону госте дочекали и г. г. др. Пеић, врховни државни тужилац, судије: Вељовић, Плакаловић, Васа Петровић Милош Илић и мноштво београдских адвоката и дама.

Кад је воз са бугарским правницима ушао у београдску железничку станицу, из хиљаде грла проломило се бурно и громко клицање:

— Живели! Добро нам, браћо, дошли!

При изласку из воза настало је право братско грљење и љубљење између наших и бугарских правника.

После незваничних спонтаних и срдачних поздрава, госте је у име Београдске општине поздравио потпретседник г. Васа Лазаревић.

На поздрав г. Лазаревића одговорио је бираним речима г. Никола Георгијев, врховни

државни тужилац и претседник бугарског Судијског удружења.

Затим су наше даме предале преко 30 букета природног цвећа гошћама и гостима из братске Бугарске, па су се онда гости одвезли у хотеле да се одморе.

Увече је гостима приређена свечана вечера у „Касини", где је такође пало неколико братских здравица са израженим обостраним жељама за зближење два братска народа.

Братски завет над гробом Незнаног јунака

Други дан боравка у југословенској престоници Бугари су посветили разгледању вароши и разних установа.

Пре подне су се бугарски правници одвезли на Авалу, где су на гроб Незнаног јунака положили венац. Ту над гробом Незнаног јунака бугарски и наши правници пружили су једни другим братски руке и заветовали се, да ће радити на томе да се прошлост заборави и обнови братско пријатељство за добро оба словенска народа.

Када је у име бугарских правника, положио венац на гроб Незнаног јунака, г. Иван Бајдаров сав узбуђен и одушевљен између осталог изговорио је ове искрене и топле речи:

„Пред овим спомеником Незнаном Јунаку Југославије, ми бугарски правници и правници Југославије имамо сада да говоримо једни другима, јер ми већ познајемо своје народе а и наши су се упознали на бојним пољима.

Мени се чини да нас великан Незнани Јунак зове да пружимо руку руци и да пођемо напред и са чврстом вољом ка вечном братству и миру.

Обраћам вам се пред гробом тога јунака да будемо верни један другом и руку под руку са чврстом намером да идемо путем не само културном и економском зближењу него путем који води ка великом пријатељству наша два народа везаној крвљу, вером и језиком. Нека буде вечна слава југословенском Незнаном Јунаку од кога ће будућа поколења моћи да црпе све што је потребно за остварење идеала за који се боре и који остварују. Слава му!"

Узбуђујући говор г. Бајдарова присутни су срдачно примили и искрено поздравили.

Затим су бугарски правници отпутовали у Тополу, а затим на Опленац где су на гроб Блаженопочившег Краља Петра положили венац и провели неколико минута у немом ћутању.

У Тополи је гостима приређен ручак.

Банкет у част бугарских правника код „Српског Краља"

Увече је Београдска општина приредила код „Српског Краља" свечани банкет у част бугарских правника. Банкету је присуствовао и министар правде г. Божидар Максимовић. У зачељу је седео домаћин г. Милутин Петровић, претседник Београдске општине. На банкету су присуствовали многи виђени Београђани, међу којима су запажени г. г. Др . Душан Суботић, претседник Касације (г. Суботић је сутрадан умро од срчане капи), др. Милан Стојадиновић, бив. министар финансија, др. Драг. Аранђеловић, проф. универзитета, Васа Лазаревић, потпретседник Београдске општине, кмет-правник г. Добривоје Вујић, Предраг Лукић, пом. министра унутрашњих дела, Милош Сретеновић, пом. министра спољних послова, врховни државни тужилац г. Пеић и многи други, међу којима је било највише судија и адвоката.

Говор претседника г. Милутина Петровића

После вечере први је узео реч домаћин г. Милутин Петровић, који је у име Београда у највећој тишини одржао овај топао братски говор:

„Цела наша историјска прошлост испреплетана је тежњама и напорима видовитих људи и трезвених глава и једне и друге стране, да се ова два братска народа приближе што више. Да оставимо прошлост далеке историје и да се обрнемо новијим догађајима, новијим датумима.

Г. Божидар Максимовић, министар правде, и г. Милутин Петровић, претседник Београдске општине, на банкету међу бугарским правницима

Снажна и реална иницијатива наших узвишених Владара, њихови историјски састанци дали су стремљења ка заједници, једну реалну подлогу. Потреба наше блиске сарадње није више магловита сањарија већ израз реалне потребе једне непоколебљиве аксиоме здраве балканске политике: Балкан балканским народима!

Ова концепција није империјалистичка, ратоборна, није управљена ни против кога. Она има да омогући снажан економски и културни развитак свих народа на Балкану, и да онемогући да Балкан постане поново поприште империјалистичких тежњи и коварења.

Поћимо за великом иницијативом наших великих Владара. Прожмимо се потпуно том за нашу народну и историску будућност драгоценом мишљу: да треба гледати у будућност, треба тражити оно што нас спаја, а не оно што нас раздваја. Ослободимо наше умове и наша срца свих оних штетних, и нека би Бог дао, вечном покоју предатих реминисценца прошлости.

Драги гости, драга браћо,

Нека она крв проливена на окршајима буде темељ данима љубави и пријатељства! Нека нам она буде сталан мементо: да смо сложни јаки, а несложни сигуран и лак плен моћних. То нам и наша историјска прошлост потврђује.

Нека је слава свима палим јунацима и са једне и са друге стране! Али ја као да гледам сенке свих тих витезова како без одмора дутају од окршаја до окршаја од Велбужда, Сливнице, Брегалнице и Кајмакчалана. Иду загрљени у непрегледним редовима као царске кохорте и као да нам поручују: браћа сте, пријате ближе једни другима, нека вас руководи једна мисао једна реч: зближење и братство! Пријате ближе да би се и ми једном одморили у нашим гробовима, које нам је наш заједнички непријатељ ископао.

И на крају да узвикнем са вама заједно великим иницијаторима народне слоге, великим немарима боље и лепше будућности наших народа и држава, заложницима слободе балканских народа:

Живео Краљ Борис и Његов Дом!

Живео Краљ Александар и Његов Дом!"

Крај говора г. Милутина Петровића поздрављен је дуготрајним узвицима:

— Живео! Ура!

Говор министра правде г. Божидара Максимовића

После г. М. Петровића, нешто мало касније, узео је реч министар правде г. Божидар Максимовић, који је бугарске правнике поздравио овим бираним речима:

„На овом скромном вечерњем састанку, приређеном у част претставника бугарских правника приспелих за наш Правнички конгрес у Загребу, сматрам за пријатну дужност изразити своје истинско задовољство што нам је политика мира и зближења омогућила да до оваквих сусрета, преко потребних нам, уопште може да дође.

Ту политику, која одговара народним потребама и духу миротворства и пријатељског зближења, морамо сви поздравити са радошћу и са одобравањем.

Наша два народа, словенска и суседска, блиска по границама и блиска по крви, уместо да се вечно међу собом оглеђају на мегдану, треба да своју снагу посвете свом културном подизању и мирном развоју најбољих међусобних односа.

Ширити и проносити ту мисао, једино здраву и једино спасоносну, дужност је у првом реду народне интелигенције и народних вођа. А у тој интелигенцији народној несумњиво заузимају једно од највиднијих места правници. Они су на многим странама и у многим потхватима пиониpи народни, они су народни управљачи. Ни судска, ни управна, ни законодавна власт не да се ни замислити без њих. У свима народима, свима системима, свима режимима, свима међународним односима, они су не само извршиоци и спроводиоци политичких праваца и система, него увек и у знатној мери и њихови стваралаци и идејни носиоци. Они су у великој кадри да буду и од штете и од користи свакој политици, сваком настојању, свакој замисли, свакој оријентацији.

Какав је став бугарских и југословенских правника у овој прилици то показује овај скуп: он већ унапред значи снажну потпору политици коју њихове две земље воде.

Таквим мислима и осећањима пропраћајући ваш пријатељски долазак у нашу земљу, господо бугарски правници и драге колеге, дижем ову чашу у част узвишеног поглавара ваше земље Његовог Величанства Краља Бориса, који, вођен у срећној сагласности са нашим узвишеним Владаоцем Његовим Величанством Краљем Александром политику што нас је овде окупила има право на нашу прву вечерашњу реч и нашу прву мисао.

Живео Његово Величанство Краљ Борис и цео Његов Дом!"

Говор г. Максимовића такође је поздрављен од стране гостију бурним клицањем: „Живео! Ура!"

На здравице г. г. М. Петровића и Б. Максимовића одговорио је бив. бугарски министар г. др. Фадехехт

Дубоко дирнут лепим и узбудљивим говорима претседника Београдске општине г. М. Петровића и министра правде г. Б. Максимовића, бив. бугарски министар правде и научник г. Федехехт отпоздравио је овим лепим говорм:

„Када смо се одазвали позиву за конгрес у Загребу, ми бугарски правници, нисмо дошли само да испунимо суседску и колегијалну дужност, него смо дошли, да отворено кажемо, да правимо и политику, јер смо ми, правници, као што рече г. министар правде, први који треба да будемо изразити тумачи политичке мисли.

Правници имају на души један велики грех, јер су они можда допринели да буде међу нама мржње. Сада, ми смо дужни и треба да искупимо свој грех и ми правници да будемо пиониpи идеје зближења.

Мене је поразила смелост претседника Београдске општине, који је у своме говору позвао духове изгинулих хероја ова народа, који кажу: „Не заборавите да сте браћа, пружите братску руку једни другима и пођите заједнички ка остварењу великог савеза и вечног братства па ћемо и ми бити мирни у својим хладним гробовима." Ми се придружујемо и ми примамо. Данас, то сви знамо, наше зближење и пријатељство, јесте историјска нужда и неизбежност.

Ни Велбужд, ни Сливница, као ни Брегалница и Кајмакчалан не могу да сруше оно што је природа дала: словенско порекло и братство наша два народа. Наши мудри Краљеви разумели су да ова народа хоће да живе у вечном међусобном братству. Они су се покорили гласу народа, јер је глас народа — глас Божји. Један велики историјски пут, а то је одлазак Њ. В. Краља Александра у Еквсиноград, када се радило о добробити југословенског и бугарског народа, био је тежња да се удари основ да се почне рад на стварању братског савеза и вечног споразума. Ја дижем чашу за здравље и срећу Његовог Величанства Краља Александра Првог! Живео!"

Свршетак говора г Федехехта дочекан је бурним и одушевљеним клицањем Њ. В. Краљу Александру!

Банкет је завршен око поноћи, када су се гости расположени и одушевљени братским пријемом разишли по хотелима.

Истог дана бугарски правници узели су учешћа на прослави 11 рођендана Њ. В. Престолонаследника Петра и ревију трупа на Бањици.

Из Београда бугарски правници, срдачно испраћени од својих колега, отпутовали су у Загреб на конгрес правника. С. М.

Трамваји и осветљење града Београда

Изашао је пре кратког времена под горњим насловом из штампе опширан извештај о развоју и делатности установе којом данас руководи Дирекција трамваја и осветљења. Тај извештај, са своје обимности, а и због малог броја штампаних књига, не може бити приступачан широј јавности. Због тога смо за читаоце „Београдских општинских новина" спремили следећи извод тог извештаја, у коме ће, надамо се, бити интересантних података о раду ове установе, чија је социјално-привредна улога од првостепеног значаја за целокупно грађанство Београда. Овим се чланком допуњавају чланци о трамвајима и осветљењу О. г. Б., објављени у Видовданском броју часописа „Београдских општинских новина".

Данашња Дирекција трамваја и осветљења је подигнута на темељима радова који су за градско електрично осветљење и „београдску варошку жељезницу" предузети почетком последње деценије прошлога века. У то доба смо били одмакли једва десетак година од времена када се на београдском граду још вила турска застава; у погледу пак техничког напретка, онда се тек била појавила електрична сијалица, а изглед варошког осветљења обележен је речима које је претседник Београдске општине 1886 упутио одборницима:

„Све што се на осветљењу вароши могло урадити јесте незнатно повећање броја општинских фењера. Крајем претпрошле године било је 611 општинских фењера поред 285 механичких, који се сви укупно пале сваког вечера. Добијали смо многе и многе молбе за фењере, али и без тога увећали би њихов број, да се нисмо морали кретати у границама буџета. Ипак зато могли смо додати 42 фењера."

Водила се истовремено опширна и жучна дискусија, у нашој јавности (нарочито кроз Београдске општинске новине) и у преписци са иностранством, око начелног питања: да ли да се за Београд усвоји електрично или гасно осветљење. Одлука по томе питању донета је 1889 год. Концесија за изградњу „варошких жељезница", и друга концесија за електрично осветљење Београда, дата је ново-основаном француско-српском друштву. Радовима се приступило одмах и већ 1 октобра 1892 год. пуштен је у саобраћај први трамвај са коњском вучом. Моменат је био свечан и о њему се са одушевљењем писало у савременим јавним гласилима. Развој ствари је, међутим, нагло кренуо напред. Већ идуће године, 1893, засјала је електрична светлост „обилно осветљавајући варошке алеје и улице". У години 1894, на сâм Ђурђев-дан, пошао је први електрични трамвај за Топчидер. Тиме је, за прво време, крунисан напор смелих подузетника тадањих генерација, који су покушали и успели да електрику, као потпуно нов и неопробан фактор, наметну конзервативним схватањима онданшњег београдског друштва. Да је смелост тих првих потстрекача била збиља надахнута далековидошћу и оснивала се на довољно стручне обавештености, — може се судити по размерама развоја и по темпу у коме је изведен тај развој овог ембрионалног предузећа за производњу електричне енергије и за њену експлоатацију.

Постепено је електрика потискивала коњску вучу на трамвајима. Године 1904 је живописни трамвај са коњском запрегом дефинитивно прешао у заборав преживелих ствари. А како је, у томе међувремену ишло са развојем сâме електричне централе?

Писаних података, на жалост, нема. Централа је припадала странцима и они су, мењајући се и одлазећи, собом односили и своје статистике у колико их је уопште било. Усменим саопштењима појединих старих службеника дугује се оно мало што се по томе питању данас још може знати. По тим обавештењима се, на пример, зна за овакве карактеристике рада:

за 1 K Wh произведене енергије трошило се 2,80 кг. шлескога угља;

врх („шпиц") дијаграма оптерећења износио је око 400 K W;

ток 1912 год., за време турскога рата, дневна производња достиже рекордну цифру од 11.000 K Wh. итд.

На скали данашњих резултата, вели се у извештају наше Дирекције, ти бројеви, отпре 20 година, изгледају више но скромни. За оно доба, међутим, они премашају сва очекивања и значе пуни процват оваквог једног предузећа.

И збиља, предузеће је до 1919 год. развило било свој капацитет за још 256% од основног капацитета: у то доба је оно располагало машинама за производњу у укупној снази од око 3000 K W.

Година 1919 обележила је почетак новог периода у развићу ове установе. Те године је она комунализирана и узела је тиме на себе ширу социјално привредну улогу. У техничком погледу се у то доба јавља у најоштријем облику проблем адаптације предузећа на нове послератне прилике, у којима је тешко било утврдити и спровести у дело ма какав план рада. Међутим, радило се и напредовало. Колики је тај напредак, како је и са каквим жртвама он остварен, — о томе се у главном говори у извештају Дирекције. И ми ћемо у овоме изводу укратко говорити о томе, поштујући у нашем излагању природан ред излагања који је и у самом извештају усвојен.

Производња

Машине производилице енергије имале су, рекли смо, око 3000 K W снаге непосредно после рата; почетком 1933 год. капацитет машинске дворане попео се на 9650 K W, не урачунавајући 2300 K W снаге, коју у крајњој нужди могу развити извесне застареле машине. Напомињемо, да су се сразмерно имале развити ложионица и дунавска воћна станица за довод хладне воде за кондензацију.

Годишња производња електричне енергије варирала је од 4.000.000 до преко 32.000.000 K W у времену од 1920 до 1932 године. Производња се према томе уосмостручила за време од 12 година.

Процентуални годишњи пораст производње иде без наглих скокова. Тек у 1932 год. се почиње осећати лагани застој пораста, као утицај опште економске кризе која се у то доба почиње манифестовати и у делатности Дирекције трамваја и осветљења.

Развој електричне мреже и уличног осветљења

При преузимању електричне централе од Белгијског анонимног друштва разводна мрежа за осветљење је обележена следећим стањем:

Улично осветљење: светлећих тела 1350, укупне јачине 90 K W.
Ваздушна секундарна мрежа: 130 км.
Ваздушна примарна мрежа: 25 км.
Подземна секундарна мрежа: 20 км.
Подземна примарна мрежа: 2,5 км.
Трансформатора је било укупно 70, са укупном снагом од 1300 KVA.

Успех рада изведеног на томе пољу под консекутивним Управама и Дирекцијама од 1919 до данашњих дана, претстављен је следећим прегледом:

Како, међутим, стоји ствар са продајом, односно потрошњом електричне енергије за приватну употребу осветљења, индустријског погона и т. д.?

Извештај Дирекције обилује у томе погледу подацима интересантним и важним.

У њему је пре свега објашњена тарифна политика и разлози који су диктовали примену разних тарифа у току времена. Прохибитивна тарифа из доба од 1923 до 1928 год. добила је такође своје објашњење и оправдање: она је дошла као неминовна последица чињенице, да капацитет производње електричне енергије у централи није могао бити сразмерно наглом порасту потрошње. Чим су се прилике у томе погледу поправиле, приступило се одмах и промени ове тарифе.

Затим извештај износи обилне статистичке податке о раду дирекцијског отсека претплате чија се надлежност протеже на све послове који проистичу из односа потрошача са Дирекцијом. Од интереса су, на пример, следећи прегледи и дијаграм наплате:

Број претплатника у 1931 и 1932 години претстављен по категоријама:

		1919	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932
Улично осветлење и јачина	Свет. тела ком. kW	1.350 90	1.475 147	1.813 168	2.763 368	3.780 474	4.019 517	4.436 611	4.809 670	5.249 757
Ваздуш. секунд. мрежа	км.	130	230	260	270	280	290	311	323	335
Ваздуш. примар. мрежа	км.	25	27	28,5	29,6	33	34	41	25	25
Подзем. секунд. мрежа	км.	20	36	40,5	43,1	47,3	62	69	79	94
Подзем. примар. мрежа	км.	2,5	18	25	29,5	40	51	56	71	87
Трансформат. и снага трансф.	Комада kVA	70 1.300	120 5.280	135 5.852	145 6.042	150 6.300	154 6.700	167 7.530	180 8.258	182 12.963

1) Приватних претплатника за станове у 1931 год. 28.901, 1932 год. 29.500.

2) приватних претплатника за радње 1931 год. 5.184, 1932 год. 5.500.

3) Приватних претплатника за моторе у 1931 год. 1.010, 1932 год. 1.000.

4) Укупан број претплатника за Чукарицу 1931 год. 409, 1932 год. 400.

5) Државна надлештва, за осветљење и моторе 1931 год. 695, 1932 год. 700.

6) Општинска надлештва за осветљење и моторе 1931 год. 196, 1932 год. 200.

7) Уговорних потрошача 1931 год. 143, 1932 год. 202.

Укупан број претплатника био је 1931 год. 36.538 према 37.502 из 1932 године.

Трамваји и аутобуси

По разгранатости своје мреже, по величини свога возног парка, по приходима које даје Београдској општини, као и по улози коју игра у животу престонице, важност трамвајског саобраћаја је врло велика. Због тога је увек обраћана нарочита пажња на одржавање и усавршавање трамвајског саобраћаја.

Као што смо већ рекли, трамвајски саобраћај у Београду отворен је 1892 године.

Прва трамвајска пруга, од Калемегдана до Славије, изграђена је у току 1891 и 1892 год. и пуштена у саобраћај 1 октобра 1892 год. Дужина те пруге била је 2.300 метара, а на њој је испрва радило осам трамваја са коњском вучом.

Друга пруга, која је полазећи од Славије скретала поред Официрског дома Немањином улицом и одлазила ка железничкој станици и савском пристаништу, до данашњег савског комесаријата, грађена је истовремено са првом пругом и пуштена је у саобраћај одмах после ње. Укупна дужина те пруге износила је око 2.000 метара; на њој су саобраћала 3 трамваја са двоструком коњском запрегом због великог успона у Немањиној улици.

Трећа пруга, Теразије—Краља Александра—Ново Гробље, грађена је истовремено са првим двема и отворена саобраћају два месеца доцније. Њена дужина је била 2.400 метара а на њој су радила 2 трамваја са коњском вучом.

Четврта трамвајска пруга „Жагубица"—Електрична централа, затим даље Душановом улицом до Светосавског дома (I београдска гимназија), грађена је и пуштена у саобраћај 1894 године. Дужина те пруге била је 2.800 метара, а саобраћај су обављала 2 трамваја са коњском вучом.

Најзад је приступљено изградњи пруге која је ишла од дома Св. Саве, улицом Риге од Фере, на Калемегдан и Пристаниште. Та пруга је доцније претворена у пругу бр. 2 на линији Душанова (ел. централа)—Калемегдан—Пристаниште—Војна академија—Славија и обратно. Крак те пруге од Официрског дома до Немањине улице укинут је као непотребан.

На темељима горе поменутих кружних линија, разграњавањем, продужавањем и усавршавањем, изграђена је цела саобраћајна трамвајска мрежа коју Београд данас има.

Садашње стање трамвајских пруга у Београду изгледа како следује:

Пруга бр. 1 Калемегдан—Теразије—Савинац;

пруга бр. 1 а Савинац—Приштинска ул.;

пруга бр. 2 Душанова—Сава—Славија—Душанова (велики круг);

пруга бр. 3 Кнежев Споменик—Сењак—Топчидер;

пруга бр. 4. Кнежев Споменик—Сењак—Господарска (локал);

пруга бр. 5 Калемегдан — Теразије — Ж. Станица—Калемегдан;

пруга бр. 6 Кнежев Споменик—Теразије—Предграђе Кр. Александра;

пруга бр. 7 Калемегдан—Коларац—Ново Гробље;

пруга бр. 8 ушла у састав пруге бр. 2, а њен број резервисан за пругу Кн. Споменик—Теразије—Н. Гробље;

пруга бр. 9 Народно Позориште—Кланица;

пруга бр. 10 Славија—Вождовац—Предграђе Кр. Марије;

пруга бр. 11. Теразије—Зелени Венац—Пристаниште;

пруга бр. 12. Кнежев Споменик—Сењак—Дедиње;

пруга бр. 13 Кнежев Споменик—Господарска—Чукарица;

У доле приложеном упоредном прегледу могу се видете податци о километражи пруга, броју вагона у саобраћају, броју превезених путника и бруто прихода у годинама 1892, 1912 и 1932, дакле, у почетку рада, после 20 година и после 40 година.

Напоредо са изградњом трамвајских пруга ишао је и развој трамвајске мреже: од око двадесет километара трамвајске мреже, колико је Општина преузела од Белгијског анонимног друштва 1919 год., имамо при концу 1932 год. 65,5 км. трамвајске мреже.

Година	Трамвајске пруге у км.	Број трамваја у саобраћају		Свега	Број превезених путника	Бруто прихода
		моторних кола	приколица			
1892/3	9,5 км.	коњских трамваја		17	2,463.550	441.650
1912	21,6 км.	24	12	36	7,500.000	1,200.000
1932	65,5 км.	81	41	129	44,395.376	61,403.886

Напајање трамвајске мреже врши се сада из четири велике потстанице и из једне резервне:

прва се састоји из једне мотор-синкроне групе, јачине 1000 KW, у самој електричној централи;

друга је потстаница „Добро Поље" и располаже са два исправљача укупне снаге 520 KW трајног оптерећења;

трећа потстаница, код „Москве", располаже са два исправљача од по 400 KW трајног оптерећења;

четврта, „Горњи Депо", има два исправљача са по 650 KW свака;

најзад резервна потстаница „Академија", која се састоји од мотор-генераторске групе јачине 300 KW.

Радови на подизању трамвајског саобраћаја изведени су скромним средствима, увек са обавезном штедњом и обазривошћу у погледу издатака, али се тим радовима ипак успео осигурати трамвајски саобраћај и усавршити у толикој мери, да данас може се сигурношћу служити потребама грађанства.

Какви су, међутим, подаци експлоатације трамвајског саобраћаја?

Видели смо, да се трамвајски саобраћај врши на 13 трамвајских пруга, чија грађевинска дужина износи 65,5 км., док укупна дужина свих линија у експлоатацији износи преко 90 км.

Усаобраћају се налази просечно дневно: 81 моторна и 38 прикључни кола, т. ј. свега око 120 трамвајских кола.

Просечан број дневно превезених путника износи 121.631.

Просечан дневни бруто приход износи 168.230.— динара.

За прошлу годину статистички подаци трамвајског саобраћаја показују следеће:

1 београдски становник путује трамвајем годишње 178 пута;

1 београдски становник пређао је трамвајем годишње 30,88 км.;

1 београдски становник потрошио је на трамвај годишње 245.6 дин.;

1 београдски становник потрошио је на трамвај дневно 0.67 дин.;

1 трамвајска кола прелазе годишње пут раван 1,62 × пут око екватора;

сва трамвајска кола прешла су годишње пут раван 194 × пут око екватора;

1 км. трамвајске пруге искоришћен је за годину дана 117.886 пута;

утрошак електричне енергије на 1 км. износи 1,24 KWH.

Установљено је, међутим, да је наш трамвајски саобраћај преоптерећен и да би се за његову рационалну експлоатацију имале учинити нове финансијске жртве. Следећи упоредни преглед доказује неоспорно ту преоптерећеност:

*

Аутобуски саобраћај је у толико важан за град Београд, што се он према топографској структури Београда и његовом регулационом плану, лакше и боље саображава стварним потребама и могућностима саобраћаја. Тај саобраћај је, међутим, тек у зачетку код нас. Први покушај да се он успостави забележен је 1925 год. Тај покушај је изведен у циљу испитивања могућности аутобуског саобраћаја код нас и учињен је без нарочитог плана експлоатације. У току времена од 1925 год. до данас развој аутобуског саобраћаја је текао поступним установљењем седам аутобуских линија.

На тим линијама службу врше 6 до 7 аутобуса Д. Т. и О. и 8 аутобуса приватних аутобуских предузећа.

Из горње табеле излази сасвим јасно, да аутобуски саобраћај није ни изблиза онако рентабилан као трамвајски. Али питање рентабилности у овоме случају мора остати иза питања стварних потреба саобраћаја, које су врло озбиљне и хитне. У толико пре је ово гледиште оправдано, што је аутобуски саобраћај само релативно, у односу на трамвајски саобраћај, нерентабилан, док је уствари, у крајњем билансу, аутобуски саобраћај ипак рентабилан за О. Г. Б.

Радионице Д. Т. О.

Сем питања саобраћаја и осветљења, на којима Д. Т. О. непосредно извршује своју улогу, у надлежност њеног старања и рада спадају још многа друга питања, мање приметна али не мање важна или лака. Ту долазе првенствено у обзир одржавање и оправке трамвајског и аутобуског возног парка као и свих других моторних и запрежних возила О. Г. Б., заједно са старањем о коњима и ко-

ГРАДОВИ	Број становника	Дужина у км. трамвајске пруге	Број трамвајских кола	На 1 км. пруге број трамваја	На 1 трам. кола број становника
Берлин	4,500.000	1.200	4.000	3,4	1.125
Париз	3,200.000	1.110	3.100	2,8	1.032
Беч	2,200.000	650	3.000	4,6	734
Лајпциг	700.000	150	950	6,3	836
Амстердам	750.000	145	830	5,7	634
Цирих	241.000	55	420	7,6	634
Београд	241.500	65,5	171	2,6	1.461

њушарницама. Те послове Дирекција обавља преко својих отсека Возног Парка и Радионица који сачињавају Машинску службу Дирекције.

О величини тих послова не можемо овде због недостатка простора говорити. У извештају Дирекције они, међутим, заузимају доста места због своје важности.

Навешћемо овде ипак, да се старање Дирекције односи на следећа моторна и запрежна возила.

Фијакера	10	комада
чеза	6	„
штајер-вагена	2	„
мртвачких кола	3	„
кола за лешеве	1	„
дизинфекциона кола	1	„
кола за пренос хлеба	1	„
багера за канализацију	10	„
прскалица	13	„
шпедитерских кола великих	5	„
шпедитерских кола малих	2	„
фуражних кола	16	„
таљига	6	„
ђубретарских кола великих	28	„
ђубретарских кола малих	14	„
саоница	12	„
Свега	131	комада

За запрегу горњих возила служе коњи чије је бројно стање у новембру 1933 следеће:

тешких коњских грла	50
лаких коњских грла	159
Свега коњ. грла	209

Као што смо рекли, оправке трамваја, аутомобила и свих осталих превозних објеката Општине града Београда врше се у сопственим радионицама Дирекције трамваја и осветљења.

За извршење ових оправака радионице су опремљене најмодернијим инсталацијама и машинама. У хигијенском погледу потпуно одговарају свима условима прописаним за овакве установе и иначе су у свему сагласне свима модерним прописима социјалнога старања на пољу индустријске релатности. Те радионице су у могућности да израђују већину објекат за потребе О. Г. Б.

У саставу Дирекције трамваја и осветљења данас постоје следеће радионице:

1) Електро-техничка радионица,
2) Радионица за оправку трансформатора,
3) Ауто механичка радионица,
4) Радионица за велике оправке и монтирање трамваја (трамвајска радионица),
5) Ковачница,
6) Стругарница,
7) Браварница са алатницом,
8) Лимарница,
9) Радионица за аутогено и електрично заваривање,
10) Столарска радионица,
11) Фарбарско-лакирерска радионица,
12) Коларска радионица
13) Тапетарска и сарачка радионица,
14) Четкарска радионица,
15) Ливница са моделарницом.

О величини, важности и разноврсности послова који се обављају у радионицама Д. Т. и О. могло би се судити према прегледу обављених радова. Тај преглед међутим, не износимо овде, али напомињемо само, да се данас у радионицама израђују: сви столарски и браварски радови у вези са грађевинством, целокупан намештај за школе О. Г. Б., намештај канцеларијски, целокупна опрема за паркове и пијаце, алат за Техничку Дирекцију, многи делови за водоводну и канализацијску мрежу. При томе, сви ти послови заузимају у делокругу делатности радионица само узгредно место, јер радионице првенствено и поглавито служе за оправку и одржавање електричне разводне мреже и свих моторних и запрежних возила, служе, дакле, највише у пословима који су главни задатак Д. Т. и О.

*
* *

Вредно је још истаћи на овоме месту, да је при Дирекцији трамваја и осветљења установљена мушка занатлијска школа. Главни циљ те школе јесте образовање националних стручних радника. Имајући то у виду, Д. Т. и О. је учинила потребне предлоге о установљењу занатлијске школе, и ти су предлози санкционисани решењем суда О. Г. Б. бр. 7496 од 9-III-1933 године.

Настава у тој ново-установљеној школи је теориска и практична. У теориском погледу настава је заснована на начелу, да дух младих занатлија треба отворити интересовању за опште националне ствари и због тога се, поред главних стручних предмета, у школи предаје државни језик, историја и географија. У практичној настави пошло се од начела, да ученици морају још у почетку осетити корисност и практичну вредност свога рада. Због тога је сваки ученик, према занату коме се определио, упућен на самосталан ручни рад на простим објектима, који се по изради стварно и употребљавају као прости трамвајски и аутобилски резервни делови. Повољни резултати таквога начина рада су се већ испољили, мада школа постоји релативно кратко време.

У школи се изучавају ковачки, браварски, стругарски, столарски и лимарски занат. Сем основног заната, за који се ученик слободно опредељује, обавезно је за сваког ученика делимично познавање осталих заната, у оној мери само у колико они стоје у органској вези са основним занатом. То допунско знање ученици добијају на практичном раду који се изводи под надзором стручних мајстора.

Поред поменутих предмета теориске наставе, државног језика, историје и географије, у школи се за сада предају и следећи

предмети: рачун, машински елементи, механичка технологија, електро-техника, познавање трамваја, познавање аутомобила, технологија дрвета, техничко цртање, просторно цртање и хигијена. Тај број предмета није дефинитиван, јер ће се настава у току времена допуњавати предметима који се покажу потребни и од којих би зависила што боља стручна спрема ученика.

Предавања у школи врше инжињери и чиновници Дирекције трамваја и осветљења.

* * *

Из свега горе изложеног може се видети у којим границама и колико неслућеном брзином је ишао развој предузећа којим данас руководи Дирекција трамваја и осветљења. По својим размерама, по значајној улози коју има у огромној и разноврсној делатности Београдске општине, по броју људи које запослује, — важност овога предузећа је довољно наглашена. Оно улази за скоро једну половину у буџет прихода и за једну трећину у буџет расхода Београдске општине. Из свега тога је проистекла и дужност према грађанству, чијој општинској заједници предузеће и припада, да се о његовом раду у току времена изнесе на јавност један исцрпао извештај.

Књигом „Трамвајн и осветљење града Београда" је тој дужности одговорено. Она ће свакако остати као документат који ће озбиљној и објективној критици увек моћи корисно послужити својим сређеним подацима о саобраћају и електричном осветљењу.

Извештај Дирекције трамваја и осветљења, који смо овде у изводу приказали, завршује се начелним закључцима који проистичу из искуства стеченог дугогодишњим радом. У томе завршном делу су у главним линијама изнешени и планови за будући рад. На прагу једног новог периода, под нормалним пословним приликама којима се лагано враћамо, свакако да је тај кратак поглед на проблеме будућности потпуно на своме месту у овоме извештају о делатности Дирекције трамваја и осветљења.

Ing. Александар Дојчиновић,
шеф саобраћајне службе Д.Т.О.

Михаило Ђуровић,
инжењер E.S.M.E., чиновник Д.Т.О.

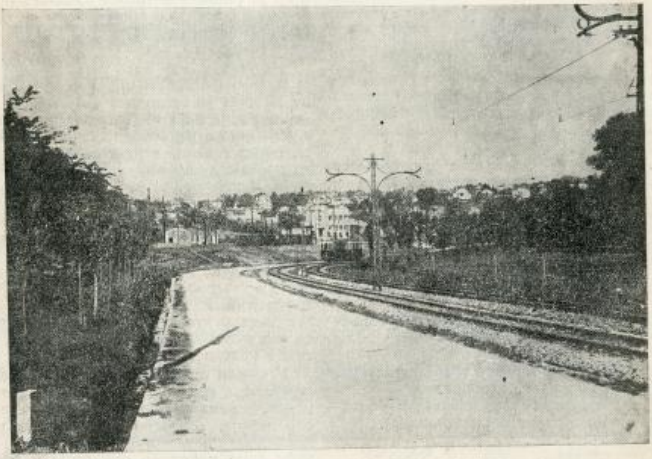

Власник: Градско поглаварство града Београда. — Уредник: Слободан Ж. Видаковић, шеф одељка за штампу ГПГБ. Престолонаследника Петра 103. — Државна штампарија Краљевине Југославије — Београд.

БИБЛИОТЕКА
ОПШТИНЕ ГРАДА БЕОГРАДА

БЛАЖЕНОПОЧИВШИ ВИТЕШКИ КРАЉ АЛЕКСАНДАР I УЈЕДИНИТЕЉ

ЊЕГОВО ВЕЛИЧАНСТВО КРАЉ ПЕТАР II

БЕОГРАД — ВИТЕШКОМ КРАЉУ АЛЕКСАНДРУ I УЈЕДИНИТЕЉУ

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

ЧАСОПИС ЗА КОМУНАЛНО-СОЦИЈАЛНИ, ПРИВРЕДНИ И КУЛТУРНИ ЖИВОТ БЕОГРАДА

Бр. 10-11
Година 52

РЕДАКЦИОНИ ОДБОР:
Павле Кара-Радовановић, Др. Ксенофон Шаховић, Аца Динић, Илија Савковић, Самуило Демајо, Воја Симић

УРЕДНИК:
Слободан Ж. Видаковић

Октобар-Новембар 1934 год.

Садржај

У ИМЕ ОЖАЛОШЋЕНОГ ГРАЂАНСТВА БЕОГРАДА:

Бол Београда за Блаженопочившим Краљем Александром — својим Првим Грађанином. (Говор председника града Београда Г. Милутина Петровића на комеморативној седници градског већа града Београда), стр. 661

Београд пред Великом сени Витешког Краља. — Уредништво, стр. 663

Историска величина Александра I Ујединитеља. — Душан С. Николајевић, стр. 666

О КРАЉУ КАО ВОЈНИКУ, РАТНИКУ И ВОЈСКОВОЂИ:

Витешки Краљ Александар I Ујединитељ као ратник. Милорад В. Петровић, див. ђенерал, II помоћник Министра војске и морнарице Краљевине Југославије, стр. 669

Краљ Александар — Војник, Командант, Војсковођа. Стојан Т. Николић, пешад. бригадни ђенерал у пензији, стр. 675

Тридесет година војничке службе Краља Александра. Живан Ј. Ранковић, ђенерал у пенз. и резерви, стр. 688

Краљ Александар I као војсковођа. — Никола Ј. Аранђеловић, бриг. инж. ђенерал и проф. Војне академије у пенз., стр. 708

Краљ Александар — Осветник Косова и творац Југославије. — Н. Цоловић, ђенерал у пенз., стр. . 714

Најтежи часови у животу Витешког Краља Александра I Ујединитеља. — Мил. Ј. Николајевић, див. ђенерал у пензији, стр. 719

Витешки Краљ Александар као ратник. — Драг. Д. Пандуровић, пуковник, командант 7 пеш. пука „Краља Петра I", стр. 723

Витешки Краљ Александар I као Врховни Командант Ослободилачке војске. — Александар М. Стоји-

ћевић, пуковник, в. д. шефа Оперативног отсека Главног Ђенералштаба, стр. 727

О КРАЉУ КАО ДРЖАВНИКУ, ХУМАНИСТИ И ЗАШТИТНИКУ НАУЧНОГ, КУЛТУРНОГ И ПРИВРЕДНОГ ПОЛЕТА НАШЕГ НАРОДА:

Блаженопочивши Краљ Александар I — Заштитник науке и културног полета. — Проф. др. Богдан Гавриловић, претседник Српске краљевске академије наука, стр. 731

Социјално-хумани рад Великога Краља. — Проф. др. Петар Зенкл, претседник Социјалног одбора града Прага и претседник Друштава за издржавање домова за југословенске студенте у Чехословачкој, стр. 732

Витешки Краљ Александар I — Ујединитељ Југославије. — Проф. универз. др. Јосип Шиловић, сенатор и бив. Бан, стр. 737

Највећи Народни Краљ. — Инж. Коста Д. Главинић, бив. претседник града Београда и бив. Министар народне привреде, стр. 740

Краљ — Привредник. — Ранко Достанић, гл. секретар Занатске коморе, стр. 745

Витешки Краљ за соколство. — Енгелберт Ладислав Гангл I заменик старешине Савеза сокола Краљевине Југославије, стр. 747

Шта су нам показале смрт и сахрана Витешког Краља Александра I. — Павле Кара-Радовановић, новинар и већник града Београда, стр. 750

Неколико момената из живота Краља Александра у Београду. — Самуило Демајо, адвокат и већник града Београда, стр. 756

О КРАЉЕВОМ СТАРАЊУ ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ НАШИХ ГРАДОВА:

Високо старање Краља Александра за урбанистичко подизање Београда. — Инж. А. Крстић, стр. 760

АНЕГДОТЕ ИЗ ЖИВОТА КРАЉА АЛЕКСАНДРА:

Три доживљаја Великога Краља. — Проф. Миле Павловић, стр. 765

БЕОГРАДСКА ХРОНИКА:

Дочек Њ. В. Краља Петра II Карађорђевића у Београду, стр. 770

БЕОГРАД У НАЈТУЖНИЈЕМ МЕСЕЦУ НАШЕ ИСТОРИЈЕ:

Смрт и сахрана Блаженопочившег Витешког Краља Александра I Ујединитеља, стр. 776

Венци Београда, Париза, Марсеља, Прага и словенских градова на одру Витешког Краља Александра I Ујединитеља, стр. 811

Комеморативна седница Удружења особља Градског поглаварства града Београда, стр. 814

Снимци из фото-архива Одељења за штампу, пропаганду и туризам Градског поглаварства града Београда. Снимао Милан Шимић, дворски фотограф.

БОЛ БЕОГРАДА ЗА БЛАЖЕНОПОЧИВШИМ КРАЉЕМ АЛЕКСАНДРОМ — СВОЈИМ ПРВИМ ГРАЂАНИНОМ

— ГОВОР ПРЕТСЕДНИКА ГРАДА БЕОГРАДА Г. МИЛУТИНА ПЕТРОВИЋА НА КОМЕМОРАТИВНОЈ СЕДНИЦИ ГРАДСКОГ ВЕЋА ГРАДА БЕОГРАДА —

— Онда, када сам се надао и очекивао заједно са вама да ћемо у венац успеха и победа уплести још једну снажну китy, када сам се са вама припремао да нашем Краљу Александру приредимо један дочек са пута у Француску, пута, који је био један велики прилог оној Његовој исполинској акцији за добро Југославије, за срећу Балкана, за мир и напредак човечанства, стигла нам је црна и кобна вест: да је у Марсељу, на предвечерје новом тријумфу, пао од злочиначке руке наш Краљ, наш понос, наш велики заштитник, Краљ Александар.

У земљи коју је Он искрено волео и поштовао, пао је Он, наш Краљ, наш Први Грађанин. Пао је на послу државном и народном, пао је као жртва оних, који не желе срећњавање прилика у Европи и свету, који нерадо гледају Југославију угледну и моћну. Још једном су Југославија и Француска дале крв својих најбољих синова за велико дело мира!

На истом овом путу, којим је ишао храбро са Својим војницима да се опорави, освежи и наново наткрили ону плејаду херојских подвига, надчовечанских напора за ослобођење отаџбине испод ига непријатеља, напора у којима је Он нештедимице расипао и Своју физичку снагу и Своје нерве, на том истом путу био је Он и сада, само сада, као славом увенчани победник, персонификација слободне и снажне отаџбине Југославије, коју сви цене и поштују, чије пријатељство мери у данашњици и за велике и за снажне државе, као што је то пријатељство поштовано и чувано као света амајлија и од нашега Краља и нашега народа и у највећим мукама, највећим искушењима. Он није пао на Кајмакчалану и на Добром Пољу, где је са Својим војницима, Својим народом изграђивао Југославију, али је пао за исту мисао и исто дело.

Цео живот нашега Великог Краља Александра Првог био је један низ напора без предаха и одмора за добро и величину отаџбине. Ништа, што се тицало добра Југославије, њене будућности није Му измакло оку. Свуда је Он досезао Својом неса-

ломљивом и неуморном енергијом, Својим мудрим, проницљивим умом. Ни једна област државнога и народнога живота није изостајала као предмет живе пажње Његове. Нема ни једне гране администрације, јавнога живота, привредних и социјалних акција за које није Он показивао живи интерес.

Ми Га Београђани имамо да оплакујемо двојако.

Пао је у Марсељу од злочиначке руке Први Грађанин Југославије. Пао је тамо и Први Грађанин Београда, наше Престонице. Држава је у њему изгубила огромно. Он је за њу један ненакнадив губитак. Сигурна и опробана, животом и борбама, и патњама искушана рука, којом је Он водио државу, остаће наш вечити идеал. Београд у Њему губи и Краља и Вођу и незаменљивог пријатеља.

Ретко је оно познавање Београда, његових проблема, његових прилика и потреба како се налазило у Њему. Он је био схватио сву важност, сав значај Београда као престонице Југославије, и није Му никад недостајало времена да поклони важност Њему. Ношен љубављу према Београду Он је прихватио, помагао све напоре чињене за добро Београда и Београђана. Београд је за Њега био Југославија, симбол наше државе и нашега народа. Он је хтео и Београд као и Југославију да учини снажним и моћним, лепим и задовољним. И неисцрпан у иницијативама, Он их је нештедимице помагао, кад су оне долазиле и са других страна, само кад је Својом дубоком проницљивошћу осетио да је то за добро Београда и његових грађана.

Пао је Краљ, наш Први Грађанин, наш велики пријатељ и добротвор. Ми ћемо имати да вечито жалимо за Њим. Нама ће остати увек у сећању Његова херојска фигура, мушка и одлучна, која је ишла чврстим корацима, и сигурном и срећном руком водила државу и народ из победе у победу. Са чашћу заузеће Он оно празно место у великом Пантеону наших националних великана. Мада пре свих ипак, авај прерано! Ми ћемо имати вечито да жалимо за нашим Првим Грађанином, који је Београд волео и чинио све да му олакша његов историски пут, његово уздизање, његов напор да корача напоредо са Југославијом.

Али, жалост наша не може се исказати ни сузама ни речима. Ми смо и сувише слаби и мали да можемо довољно ожалити овакву једну крупну историску фигуру каква је била Краљ Александар. А ми сузама и речима нећемо ни да жалимо. Краљ је поштовао и ценио једино искрен, предан и несебичан рад. Таквим радом, испуњеним међусобним поштовањем и искреном љубављу, ми треба да укажемо нашу пажњу и наше поштовање према погинулом Краљу. Онај који је херојски умро, погођен зловарним мецима једног злочинца, а чије су последње речи биле: „Чувајте ми Југославију" тражи од нас да тај аманет имамо увек на уму.

И тај велики аманет ми ћемо најбоље испунити ако се сви окупимо око престола Његова Сина Краља Петра II и послужимо свом љубављу, свим самопрегоревањем Краљу и Отаџбини.

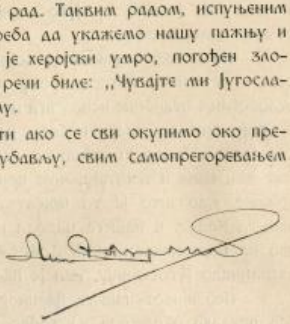

Београд пред Великом сени Витешког Краља

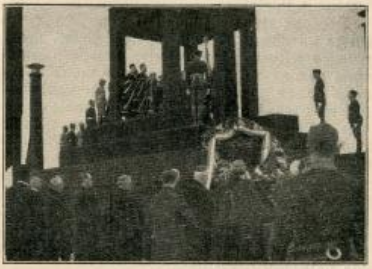

Никада, откад постоје монархије, није цео свет, од малог острва Тахити до најсевернијег краја Европе, оплакао смрт једнога владара, као што је то случај са трагичном смрћу нашега мученичког Краља. Од смртне косе или анархистичког метка падали су од вајкада цареви, краљеви, и претседници република. Наш Велики Краљ пао је као прва жртва организованих *непријатеља мира*, оних, који би хтели да у поновном *светском пожару и мору крви* нађу користи за свој крволочни империјализам. Смрт других владара налазила је једино болнога одјека у њиховој отаџбини, јер никада жалост није прелазила државне етнографске границе, а најмање да је у болу и искреној тузи сјединила целокупно поштено човечанство на земљиноме шару. У целој историји човечанства — само је један једини такав случај — то је *смрт нашег Највећег Краља Александра I Уједниитеља!*

Нема велике државе, као и најмање државице културног дела човечанства, да читаве недеље свога душевног живота није посветила тузи за нашим Краљем, и признању, да је *Он у својој грандиозној политици света био један од највећих апостола мира, проповедник и заточник међународне слоге, љубави и солидарности.* У овим тмурним данима, када се небо човечанства почело да мути и да наговештава буру — наш мученички Краљ био је тај у *кога су биле упрте очи целог културног човечанства, који је у светском миру гледао први услов народног и социалног напретка и обнове замрле цивилизације.*

Цео свет је знао, да је наш велики Миротворац почео Своју апостолску акцију од Своје отаџбине, у њој завео идеалан мир и консолидацију, прешао за тим на Балкан, поставио прве основе Балканског пакта и систематски ишао све даље и са миротворне констелације држава Мале Антанте прешао на средње-европску акцију. А од ове целокупне акције *зависили су и посредно и непосредно мир, култура и будућност човечанског рода!*

Варварским убиством нашег Витешког Краља Александра погођен је не само наш народ са Београдом на челу, него у истој мери и цео свет од Европе до Аустралије, сва напредна и културна настојавања држава *да мир завлада светом и да се једном учини крај међусобном дивљачком истребљивању људи и народа.*

Може се без претеривања рећи (и ако је то бедна утеха нашем ојађеном народу) да се од великих триумфа српске војске у Светском рату, па до сада, никада наше Југословенско име и наша улога у међународној консолидацији није пронела светом више, као једна златна лепршава застава, обвијена жалосним велом, него сада, када је мученичка смрт Краља Александра усталасала све племените жице у души забринутога човечанства.

Отаџбина јеца у незалечивом болу; човечанство пати над одром Великога Краља, који се у вековима раја само једном. И сви, од неписменог сељака Француске Бретање и Југословенског Морихова до крунисаних глава целога света клањају се дубоко пред сенима најплеменитијег, најнароднијег и најумнијег Краља — државника, који је Својом дубоком и проницљивом душом успео да од некадашње непријатељске Турске и Бугарске створи најсрдачније савезнике у борби за балкански и светски мир!

Док је смрт Краљева тужно одјекнула светом, дотле је она у нашем народу изазвала безмерно дубок и очајан бол, који је готово у верском пијетету сједињо око Његовог ковчега цео народ; све вере, племена и стаљеже, све класе: и оне, чије је животно небо увек плачно и оне чије је увек плаво и насмејано као небо Аркадије.

Садашње генерације биле су сведок једног у истини невиђеног призора бола и пијетета: од Сплитске луке па до Београда, дуж целе пруге, која се хиљаде километара пружа кроз врлети и равнице, кроз шуме и долине, југословенски народ, скрушен болом, утучен неизмерним губитком, уз пригушено јецање, обасјан дрхтавим пламеном воштаница, клечао је по камену и мочвару правећи последњи болни кордон Своме Краљу и Његовом триумфалном ходу у бесмртност!

Престоница, Његов драги и горди Београд, дочекао Га је са тугом којој нема равне у животу народних маса. Поноћни дочек, без помпе, у сивој измаглици јесење ноћи, хладне, која продире и кваси до сржи — није привукао масе никаквом парадом, ни конвенционалношћу. Привукла су их само *љубав, бол и надчовечански пијетет*. Као да Спаситељ света пролази још једном грешном земљом, на крилима наде свих очајника — тако су побожне, сузама исквашене очи народа биле прикован за ковчег са мртвим народним Вођом, ковчег који је у себи носио наше наде, нашу љубав, наше велике снове, везане за Овог највећег апостола мира и споразума међу народима.

Велики Краљ још једном у победничком триумфу улази у свој љубљени Београд. Пре 15 година ушао је као победник на крилима својих ратних трофеја; сада је ушао мртав, али ипак победник, јер Његове бесмртне идеје побеђују свет, побеђују ратни ханибализам и животињске нагоне крвожедног светског империјализма, потпомаганог ревизионистичким апетитима; ушао је још једном као велики Победник, јер је Његов дух видео да Београд и за њим неумрла снага Југословенског народа *мисли Његовим мозгом и дише Његовом душом!* Сагледао је једну неизмерну љубав, без примера у животу људи, и један исто тако неизмерни бол за Њим, за својим љубљеним Краљем, у коме су биле усредсређене све народне жеље, све народне мисли, наде и идеали.... И увек свестан да Га је Његов народ разумео, као и Он њега, срећан што је од тог херојског народа вођен од Своје колевке до гроба, па сада чак и после гроба, вечито и одано, као што само *добри и херојски* народи могу да воле *добре и херојске Краљеве*, Он је са спокојством и победничко-болним осмејком на уснама пошао у смрт да у мирису кандила и измирне тихога Опленца проводи свој вечити мир Победника, који је своја бесмртна дела остварио!

Београд је са целом Југославијом створио од Опленца своје *Свето место*, свој национални Јерусалим. И ту, у данима бола и среће, у часовима клоњења и полета, прикупљаће се Југословенски народ на гробовима својих Великих Вођа, да душа народна чује шапат Њихове душе, да осети Њихово одобравање и Њихово бодрење на путу славе, мира и економске среће, којом греди наш Југословенски народ.

Велики је завет оставио мученички Краљ своме народу: *„Чувајте ми Југославију!"*

То су биле последње пророчанске речи Његових умирућих усана. Тај завет прелетео је као добар анђео Југославијом и свуда, у свима срцима изазвао је одлучан поклич и свету заклетву:

— „Наш добри и мученички Краљу! Заклињемо се над Твојим светим гробом да ћемо и моћи и умети да чувамо Твоју и нашу љубљену Југославију!"....

Никада се, откад постоји, Београд није осетио тако скрушен, тако душевно смрвљен као у онај час када се из станичног вестибила указао тешки саркофаг са *Мртвим Краљем* у њему!

Београд је мученички и херојски град. Он је хиљадама година преживљавао своју јуначку и крваву трагедију. Гоњен освајачима целога света од Хуна до модерних Татара, пљен, рушен и робљен, он никада није осетио овакав бол и никада туга својом тучном тишином није јаче притисла његову душу него у овоме часу трагичне смрти његовог љубљеног Краља...

У душама Београђана васкрсавају светле и мрачне визије прошлости, визије националног бола и триумфа; грађани његови сећају се агоније Београда, када је *баш 9 октобра* 1915 године њихов бели град умирао под најездом освајача:

...Београд је душа нашег народа, ехо његових патњи, јерихонска труба његових надања... И заљубила је пре 19 година родна груда, окована усијаним обручима непријатељског ига. Над поробљеном отаџбином заплакало се тужно небо. Села су спаљивана, народ убијан и вешан, епидемије, удружене са варварством завојевача, косиле су своју крваву жетву...

А наша најбоља деца својом крвљу залише и својим костима посејаше њиву осветe. Душе се предадоше очају. Само наш Краљ, тада као Престолонаследник и главни командант војске, није губио веру. Јунак са Цера био је јунак и у арбанским кршевима. Једна надчовечанска воља, једна надземаљска снага духа и тела, једна светитељска љубав према своме народу и његовим националним идеалима победила је све. Ускоро су васкрсли јунаци са Вида повели у победоносне битке своје живе другове. Њихове крваве униформе лепршале су се у визији победника као убојни стегови и под њима су јунаци, вођени својим херојским Краљевићем Александром — јурили из победе у победу...

Земља је била ослобођена. И Београд са њом. Али свуда је владао пустош, свуда јад! Са свију страна кезила се неман глади! Села су била опљачкана, вароши замрле, привреда уништена. У мраку и рушевинама, Београд је личио на другу Месину, попаљен, смрвљен, опљачкан.

Али наш Велики Краљ ни тада није клонуо. Осетио је боље и јаче него ико други да сада треба повести један други рат, много тежи, много дужи и много мучнији — рат за културни и економски васкрс Југословенског народа. И *Он* га је повео, водио и победио!

БИБЛИОТЕКА ОПШТИНЕ ГРАДА БЕОГРАДА

И овде је наш Краљ Александар био апостол народног прогреса, проповедник рада, заточник стварања и напретка. Нема ни једне културне, националне или витешке установе у Београду, поникле после рата, да за њу посредно или непосредно и Краљ Александар није дао иницијативу. Нема замашнијег комуналног прегнућа, који се односи на напредак Београда, његов препород и асанацију а да за њега Краљ Александар није дао инспирацију. Ни један владар у повесници света није се ни хиљадити део старао о добру својих грађана, о њиховом здрављу, о њиховим домовима, о асанацији градова, парковима, пошумљавању, изградњи просветних задужбина, о путевима — као наш Краљ Александар.

И Београђани, чији је град у данима јада умео да витешки одбије варварске најезде Хуна и Авара, Гепида и Татара, Турака и Мађара, а у данима среће и поноса да својим добрим владаоцима подигне маузолеј у душама својих грађана, ти Београђани, док траје њихово име, носиће у души својој олтар љубави према дичном и племенитом Витешком Краљу Александру I Ујединитељу!

Београд је свестан својих великих дужности у овим претешким часовима ожалошћеног, болом пригушеног народа... Непријатељи његовог мирног развитка и сада су се мобилисали. Као сплетови отровних гмја, они палацају својим одвратним језиком. Просули су милионе и милионе да убију нашу веру у националну будућност народа, чијег су Краља крволочно убили. Али још при првом покушају видело се, да је снага Југословенског народа у његовом душевном јединству, у виталној способности наше расе, да се и у злу и у добру брзо сналази и да увек, у свакој прилици, уме витешки да одбије све подле и непријатељске покушаје!

Нека добри Бог, који вековима чува наш народ, услиши и последњи дрхтај душе мученичког Краља, посвећен бризи за Његову Југославију, а ми сви, од последњег до првог грађанина Београда, заричемо се да ћемо испред херојског нам народа ићи стопама неумрлог Витешког Краља Александра, ићи по стази, која је Њиме утврена, вођени увек срећном звездом Карађорђевића!

Београд, који се подигао на костима својих легендарних бранилаца; који се поново родио на згаришту попаљених огњишта, наш горди Београд, окупан у крви, васкрсао у срећи као митолошки феникс, тај поносити и захвални Београд, прикупљен око свога Младога Краља Петра II и мудрог Кнеза-Намесника, зариче се свечано пред успоменом на свога највећег Краља: *да ће са свима синовима Отаџбине чувати и бранити своју Југославију и у својој захвалној души носити свети олтар љубави према успомени на Витешког Краља Александра I Ујединитеља!*

У име ожалошћеног грађанства града Београда, уредништво „Београдских општинских новина", часописа за културни и социјални живот Престонице, објављује ову споменицу, посвећену Великој Сени Витешког Краља.

Уредништво

Душан С. Николајевић

Историска величина Александра I Ујединитеља

Наш народ је у Средњем Веку имао своју моћну државу. Њен творац Стеван Немања беше једна истински императорска природа. Сва елементарност Немањиног осећања једне државе која све уједињује и подвргава својој вољи, жељној владања и освајања, и Немањина безобзирна али и предубока конструктивност која је крчила пут државној сили; — све оно, што Немању чини оном наше историје, разбија тврђење извесних словенофоба, да ми, Словени, нисмо снабдевени државотворним способностима.

Немања је снагу, која потсећа на норманску, мирио с једним византиством, а и они, који дођоше за њим, показиваху развијен смисао за државу и дар вођења политике. Они су имали неке потезе онога принципа кога ће замишљати генијални теоретичар државе Никола Макиавели. Душан је императорство Немањића најјаче испољно, а сва величина наше средњевековне државе састоји се баш у томе што је најсилнији наш император био у исто време и најбољи законодавац...

Проклетство наше историје је одлучило да народ, који је показао толике сјајне државотворне способности, изгуби своју државу. Па, ипак, иако је Ропство убацило у нашу душу своје моменте и своје наказности, наши титански Устанци у почетку XIX века не би се могли правилно схватити ако би се заборавило да је државотворство било атавизам оних који су подмукло подривали и срчано рушили азијатску деспотију. Једино се тим атавизмом може објаснити појава, да је и Први Устанак од првога часа конструктиван. Не руши се само туђа држава, него се и гради своја.

Карађорђе се још увек уско схвата. Он није био само ненадмашни војник. Његош је певао тек једну његову страну када га је у *Праху Оца Србије* сврстао са знаменитим светским војсковођама. Карађорђе је био и државник. Кад се буде правилно гледало на ствари, увидеће се да је и у вихору револуције Карађорђе непогрешиво осећао државу. Ову Карађорђеву непогрешиву интуицију државничку није довољно разумео ни Вук Караџић у своме, иначе необично оштроумном, писању о Совјету, ни заслужни Стојан Новаковић у својим расматрањима о уставу и законима Карађорђевог времена. Национални и социјални револуционар Карађорђе осећао је биће државе. Схватио је он правилно каква би требало да буде основна организација власти, док је у својим егзалтованим и неумитним очима носио своју, колико ослободилачку толико и државотворну мисију.

Сасвим је погрешно мишљење неких историчара, да држава није прворедни историски фактор. Ако би се усвојило ово нетачно тврђење, које је довело дотле да се Немања своди на физичког човека, не би се онда, уосште, разумело оно што за правог историчара мора бити главно. Макиавели је творце државе стављао одмах до оснивача религија. И оно, што се никада не сме заборавити, то је да творци држава не би могли извршивати своје историске мисије да у њима нису појачане психолошке особине народа, у којима су поникли, и кад њихове творевине не би давале истинског маха баш ономе што је најпозитивније у душама народним.

Наша историја је иманентно хтела да наш народ дође до своје државе, и зато су две

најисполинскије фигуре у нашој историји: император Немања и Вожд Карађорђе. И један и други је градитељ државе. Разлика између нашега Императора и нашега Вожда је у томе што је император огњем и мачем натеривао антидржавне елементе на покорност, а што је Вожд, крај свих својих строгости, желео да маса народна не буде само покорна него и одушевљена. У тајанственом часу, када се српска раја стала да усправља, Вожд је даровао себе народу, а народ себе Вожду. Мистика воћуства прожимала је Васкрсника из Тополе, али он не беше само „бич тиранах". Био је и онај што је новој држави ударио темеље. Тврде темеље, на којима ће продужити да, опрезно и успешно зида вођ Другог Устанка.

*

Краљ Александар је био, не само крупна личност у нашој историји, него и сложена. То је био један монарх који је у своме снажном осећању државе удруживао оно што је немањићско, императорско, с оним што је крилатило историско посланство његовог претка — Вожда. Александар Карађорђевић беше владар Југословена и вођ тих, и државом уједињених, Југословена.

Осећање државе је Краљ Александар донео на свет, али се у избеглиштву то осећање необично развило. Тамо, у изгнанству, Регент се још боље научио истини државе. Она је у основи својој сила, и она мора бити силна ако хоће да остане верна своме нагону одржања. Морална крепкост државништва Александра Карађорђевића је што је у несрећи, која је нештедице тукла његову државу, открио оно што један прави, велики монарх треба да зна. Државништво овога монарха беше широко и јасно. Знао је Он сву важност нашега Јадрана, а у исто време и исто као Немањићи, разумевао је, да је Вардар артерија наше државе. Отуда је државништво Александра Карађорђевића поклањало тако обилну и благодетну пажњу нашем Југу. И као државник и као вођ Југословена Александар Карађорђевић је продирао у биће ствари. Југословене су разједињавале стране државе, и због тога једна јака национална држава ваља да поправи оно што су туђинци кроз своје државе кварили. Александар Карађорђевић је био начисто с тим да постоји југословенски народ, али се непролазна Његова историска важност састоји у томе што је, исто тако јасно, разумевао судбински значај једне југословенске државе. Она је тек у стању да потпуно излечи и да потпуно оживи психу југословенског народа, ону психу која је кроз југословенске предратне, често пута болесне и небулозне, идеологије очајно тражила себе.

Владар и вожд, Александар Карађорђевић је због тога и један знаменит Претеча на пољу младе југословенске културе. Богата душа југословенска бацаће тек вредности, а ове ће најбоље доказивати сву историску замашност Државништва Александра I — Ујединитеља.

Његов продирући поглед је далеко, орловски досезао и он је стално мислио у великим линијама. Он је, као југословенски владар, хтео и сигурно спроводио оно што у себи жуде дубине наше историје. Као југословенски Вожд он је искрено, свим својим бићем, желео да сви они, којима господари његов трон, буду усхићени његовим титанским стварањем. Он је веровао тврдо у Своју мисију. Из те вере, која је својствена прворедним историским личностима, црпео је Ујединитељ своје херојство. Ни једног часа није застајао пред опасностима. Ишао је право на њих, као да су га оне мамиле. И, уколико је бивао херојскији, утолико је постајао шири, толерантнији. Дело му је уливало веру у себе, вера у себе херојство, а херојство — широкогрудост. Државник огромних размера, он је наше савезнике очаравао својим непоколебљивим смислом за битно и својим искреним прележењем преко свега што је сићушно и пролазно. Такав, он је морао постати, не само иницијатор, него и централна фигура и у Малој Антанти и на Балкану. Мисао Балканског савеза, која је још Кнезу Михаилу давала висок ранг, нико није тако кристално мислио као Александар Карађорђевић. Због тога ни један балкански владалац у минулој историји не беше на Балкану толико истакнут као Он. И не само то. Од свих наших владалаца, он је, не само највише учествовао у великој европској политици, него је спадао у онај мали број европских државника који су тој политици одређивали правац и тон. Самим тим, преко своје изразите и утицајне личности, Он је истовремено доприносио учвршћивању монархистичког принципа у свету.

У доба маркантних некрунисаних народних вођа, Краљ Александар беше једини крунисани и истински вођ народа. Отуда се због изванредно занимљив и, по монархистичко начело важан, случај, да су се пред мртвим Александром Карађорђевићем с пијететом и братском симпатијом поклонили и некрунисани господари маса.

Ова његова улога беше олакшана његовим пацифизмом. Он, који је градио јаку државу, беше искрени поборник мира међу народима јер је био свестан да без мира нема стваралачког духовног полета. Он, који је био у Светском рату први и ратном глоријом увенчани војник своје отаџбине, убеђено је после рата радио на остваривању племенитих пацифистичких идеала. Хитлер је једном приликом казао у Рајхстагу, да се само онај, који је искусио страхоте рата, може искрено залагати за мир. Ову истину нико није тако потврђивао као Александар Карађорђевић.

Колике размере захваташе ауторитет овога монарха, државника и пацифисте, види се

најјасније из чињенице, да је он био кандидат за Нобелову награду за мир.

Александар Карађорђевић је био историски херој, али проклетство је наше историје да су њени најбољи хероји уједно и њени најболнији мученици. Они, којима је јака Југославија трн у оку, и они, које мир, насушно потребан и народима балканским и целоме свету, испуњава немиром; они, који упорно мрзе добро човека и народа, нашли су начина да насилно уклоне свога главног, врховног противника. Александар Карађорђевић је био херој и Александар Карађорђевић је, због тога, био и мученик. Херој и мученик беху у ономе његовом осмеху којим је отпоздрављао одани му народ. То је био осмех човека који не сумња у успех својих напора, а у исто време тај јуначки самопоуздан осмех беше и некако јадовит. Триумф и смрт беху у Александровом осмеху.

Човек с тим, човечански болним, осмехом као да се мирио са смрћу. Привлачили су Александра наши манастири. То је, такође, једна црта немањићска. Александар је, као државник и народни вожд, делао, неуморно делао, а у исто време, кад год је могао, склањао он своју осетљиву душу од хуке светске. Тражио је мистику чистог и тамјановитог нам православља, које учи да је смрт врховна смирачица људи. Обилазио је Александар Карађорђевић радо манастире нашега Југа. Они чувају мртве, наше давно мртве монархе и велможе, али и живу славу тих мртвих. Волео је да борави на Опленцу, у близини цркве, задужбине узвишеног му оца, и пантеона Карађорђевића. На зидовима Опленачке цркве наши средњевековни владари поставе хришћански свеци. Тражио је души уточишта нарочито у Каленићу. Природа је тамо, у крају где је Каленић, бујна и питома у исти мах. И неизмерно резигнирана. Каленић има и то својство да се човек осети удаљен од свих људи, а да, ипак, људима жели више среће него што је имају. И сигурно је тада, кад је склањао душу по манастирима, бивала жива његова жеља, да међ свима људима влада мир, а сигурно се он и мирио тада, на неки начин, с вечним миром. Пацифизам његов и његова херојско-мученичка храброст добиваше потстрека од предубоког мира који влада у замковима нашега православља. Беше храбар Александар Карађорђевић, храбар као јунаци, које је певао Његош, али и храбар као онај на кога се смрт благо осмејкује. Осмех смрти стапао се с оним што беше јадовито у његовом осмеху. Као да је Александар Карађорђевић негде, у неком забитом куту своје душе, веровао да тек после смрти настаје оно што неиспитаној људској души највише годи. Александар Карађорђевић је имао необично интелигентно око и један осмех човека чија је душа била способна да у себи носи мистерије смрти. Пре него ће се укрцати на брод, који ће га одвести у смрт, Александар Карађорђевић је, као у неком предосећању, журно потражио манастир Савину. Запалио је свећу за здравље својих рођених. А за своје? Можда. Он беше толико јунак и толико мученик да је, палећи Своју свећу у манастиру Савини, од Бога тражио, можда, не толико земаљску срећу, колико срећу после смрти. Ону срећу која треба да нас загрли чим напустимо овај свет, који је такав да мора сваком бољем човеку додадити ....

Кренуо се на пут Александар Карађорђевић. Ширина мора чини и његову широку душу још широм. Цвета држава Југословена, народи балкански удружени, а мир света осигуран! И радује се Александар Карађорђевић успеху својих способности и својих племенитих напора. Раздраган је Александар, али раздраганост не може да изгони из душе предосећање. Оно се само притајило. Осмех је и даље остао јадовит, а море ће се узнемирити. Узбуркаће се као наша историја, а узбурканост мора као да се гневи на то што се предосећање притајило. Сече орловско око Александрово дебелу и немирну воду и мрку даљину. Оштро и сигурно око Александрово сече море и недогледне видике, али у његовом осмеху све више земаљског бола свих мученика наше историје и све више неземаљске среће свих мученика наше историје. Интелигентно и јуначко око Александрово продире и сече, али проклетство је наше историје, да су њени најбољи хероји уједно и њени најболнији мученици, и ..... једна најмања злочиначка рука дићи ће се на хероја — мученика Александра Карађорђевића. У Марсеју је извршен гнусан злочин, *али зато трагична погибија Александра Карађорђевића не значи пад његовога дела. Биће снага недокучиве расе наше и из мртвога Александра. Он је физички оборен кад је већ био на своме врху, али је вис остао. Ту је држава Југославија. Она ће све више изнутра расти. И истом после, када, настављајући дело Александрово, будемо, као Он, сасвим јасно, појмили историску нужност једне и моћне југословенске државе, Краљ Ујединитељ биће још горостаснији. Историске личности добијају уколико време одмиче, и у галерији наших владара све ће веће место заузимати праунук Васкрсника наше историје, наше крваве и тужне славе.*

Милорад В. Петровић,
дивизијски ђенерал,
II помоћник Министра војске и морнарице
Краљевине Југославије

Витешки Краљ Александар I Ујединитељ као ратник

Краљ Александар у рову

Чувеним својим стихом „Из грмена великога лаву изић' тешко није"... славни песник хтео је да укаже колико је Вожд Карађорђе био необична појава са својим успесима у започетом ослобођењу Србије пре тринаест деценија. А нама је сада, по оној народној „Од оца је остануло сину", јасно порекло сјајних ратничких особина Блаженопочившег Краља: *Велики Потомак наследио их је од својих великих предака.* Али не само наследио него и високо развио. У великим догађајима, који су настали, Он постаје Врховни Вођ-Ратник, чија ће популарност ући у легенду.

Свакако је велика срећа нашега народа, што је Провиђење досудило да се такав Ратник нађе на челу војске у часу, када је отпочела несумњиво најсудбоноснија периода наше народне историје. И зато је створено чудесно дело.*) Постигнуто је скоро потпуно уједињење нашега народа. Остварен је сан векова.

*) По себи се разуме, да за ово заслуга припада и мудрим државницима и сјајним војсковођама, као и ненадмашном пожртвовању народном и његовим огромним жртвама. Али је дело вођено и успешно завршено под врховним вођством Великога Ратника и Државника и под Његовом срећном звездом.

Од ране своје младости, Блаженопочивши Витешки Краљ Александар I Ујединитељ посвећује свој живот војсци. Још као дете, ступио је Он у руски пажевски корпус у Петрограду. То је у ствари војна гимназија, у којој се поред општих знања добија и војничко васпитање. 17 децембра 1903 године, са завршетком своје петнаесте године живота, ступа млади Краљевић у редове српске војске. Он је од тога дана редов 1 чете 3 батаљона 6 пешадиског пука „Краљевића Александра".

Отада пролази Краљевић Александар поступно кроза све чинове војничке хијерархије. 11 марта 1911 године, од тада већ као Престолонаследник, постаје Он Главни Инспектор војске. Та висока функција дала Му је прилике да ближе упозна војску и њене потребе и да, на помолу важних догађаја који ће ускоро наступити, неуморно ради на попуни њеног наоружања и спреме.

Тако, поступно добијајући чинове и положаје у војсци, најпре у миру а потом и у рату, припремљен је Он за тешку дужност Врховног Команданта, која Га је ускоро, силом догађаја, очекивала. Његове урођене војничко-ратничке особине усавршене су и изоштрене на тај начин. И онога дана, када Он стаје на чело војске као њен Врховни Командант, Он није то само по титули, *него и по духу и срцу свом. Он је Командант који са познавањем суштине ствари просуђује предлоге својих потчињених сарадника и свесно доноси одговарајуће одлуке, које су много пута биле судбоносне.*

Права ратничка каријера, онда, Престолонаследника Александра почиње у Балканском рату 1912 године. Он постаје, са објавом мобилизације, Командант I армије, састављене од 5 дивизија и коњичке дивизије. Та армија концентрише се око Врања, на главном правцу дејства — ка Куманову и Скопљу. Најјача је и чини више од половине наше целокупне оперативне снаге.

Са великим одушевљењем примио је Млади командант поверену Му високу дуж-

ност. Он је, као Главни Инспектор војске, имао прилике да упозна наше сјајне пукове и сада, као њихов ратни командант, има пуно поверење у њихову вредност. 18 октобра Он издаје трупама Своју наредбу у којој им указује на величину тренутка и важност задатка који им претстоји. Карактеристично је да при томе не заборавља да им упути и ове речи Човека-Ратника:

„Према побеђеном непријатељу будите човечни и милостиви, јер он тада престаје бити непријатељ него постаје човек, а према човеку треба бити човечан"...

Ускоро затим пређена је граница и отпочеле су операције. 22 октобра дошло је код Куманова до тродневне битке, у којој I армија односи прву велику победу. Та победа је била весник даљих успеха и сјаја српског оружја. 26 октобра Престолонаследник Александар улази, на челу Својих трупа, у ослобођено Скопље. Ослобођава потом Велес, а затим жури ка Битољу. Овде долази до нове битке, у којој I армија опет побеђује, одсудно и дефинитивно.

Овим победама Престолонаследник Александар, иако још врло млад, стиче велику популарност у војсци и у народу, која је наредних година само све више расла.

У рату 1913 године Престолонаследник Александар командује истом I армијом, такође победосно као и претходне године.

После победоносна два рата, једног за другим, 1912 и 1913 године, пореећена у старешинском кадру и људству и истрошена у материјалу, српска војска требала је да се преуреди и попуни. То је, уосталом, императивно налагала и ситуација око нас, која нам је јасно показивала, да нас Аустроугарска, судећи по њеном држању од анексије Босне и Херцеговине, а нарочито за време наших ратова 1912 и 1913 године, неће оставити да дуже у миру уживамо плодове наших напора и жртава и да се консолидујемо. Због тога је настао грозничав рад на реорганизацији војске и њеној попуни, на чему је Престолонаследник Александар нарочито настојавао.

1914 године, 24 јуна, Престолонаследник Александар прима Краљевску Власт, а тиме, уједно, и Врховну команду над војском. Није међутим, протекло ни месец дана, а настадоше судбоносни догађаји: изби Светски рат.

Овај рат нас је затекао неспремне. Реорганизација војске, потребна с обзиром и на присаједињење ослобођене територије, као ни њена попуна материјалом, нису могле бити изведене, јер није било времена. У таквој ситуацији наше главно оружје у борби са надмоћнијим непријатељем јесу: *морална снага и ратно искуство, уз непоколебиву веру у Срећну звезду већ прослављеног Врховног Команданта.*

И заиста, тек дуготрајни Светски рат, пун тешких искушења и обрта, истакао је у јасној светлости велику фигуру Краља-Ратника, каква се само у векове рађа.

Од 27 јула Србија се налази у рату са Аустроугарском. Овај наметнути јој рат примила је мала Србија са ретком достојанственошћу. Врховни Командант, Престолонаследник Александар, у Својој наредби упућеној војсци 22 јула (по старом календару) између осталога каже: „Ја Сам најискреније желео да се Србија и Моји драги ратници у миру одморе и окрепе од силних ратних напора, уживајући у тековинама својих победа" . . . А затим мало даље: „Зато су ти срамни захтеви Аустрије морали добити достојан одговор. Ја Сам их с презрењем одбио, уверен да ћете сви ви ту срамоту, која је имала пасти на нас, бацити у лице ономе који је покушао да њоме умрља сјај и славу нашега оружја" . . . .

Тако говори својој војсци Врховни Командант, који зна да брани част народа, који познаје Своје прослављене трупе и који уме да их потстакне на највећа дела. Проговорио је, дакле, ратнички геније.

Отпочеле су операције. Спреман да се баци на непријатеља који би прешао Дунав, Саву или Дрину, гро српске војске (I и II армија) прикупљен на линији Паланка—Аранђеловац, окреће на запад и са хитрином која мора да задиви жури у сусрет непријатељу који беше прешао Саву и Дрину на фронту Шабац—Лозница. Долази до велике петодневне битке на Јадру и Церу (15—19 августа), у којој српска војска туче непријатеља до ноге, а потом га гоњењем истерује из своје земље. Та победа носи добро знамење; она је предзнак нашега крајњега успеха.

У октобру месецу непријатељ поново упада преко Дрине са појачаном снагом. Настају дуготрајне и крваве борбе у Подрињу и у Мачви. Ми трпимо оскудицу у муницији и осталом ратном материјалу и принуђени смо, поглавито због тога, да се повлачимо. Ипак бранимо сваку стопу земље.

Врховни Командант чини огромне напоре да се непријатељ заустави и поново избаци из земље. Он је често лично међу трупама, у борбеним редовима; Он их потстиче, наредбама и Својом живом речи, на истрајност и крајње пожртвовање. Уједно чини све могућно да се набаве потребна муниција и остали ратни материјал.

Пред чувену Суводорску (Колубарску) битку, када су се српске армије на новим линијама уредиле и попуниле људством и нешто муницијом, Врховни Командант позива Своју војску да једним одлучним напором разбије непријатеља који је поново продрео у земљу. „Јунаци! — обраћа се Он војницима — Својим очима гледали сте гро-

зоте које је недавно учинио мрски непријатељ над небрањеним домовима и над слабом нејачи у Јадру, питомој Мачви и богатом Шапцу. Видели сте искаљено срамно његово дивљаштво над вашим палим друговима. Протерајте га из наше земље и уништите га . . . . Јунаци са Цера и Јадра! Погледајте на ваше прослављене заставе и примите к срцу на њима исписане речи „С вером у Бога за Краља и Отаџбину". Ни стопе наше земље непријатељу! Напред у победу! С нама је Бог! . . . ."

Ове пламене речи омиљеног Врховног Команданта коснуле су до срца наше војнике. Резултат је био, да су, потпуно неочекивано за непријатеља, који је већ помишљао да је судбина Србије запечаћена, српске армије прешле ускоро у громовит напад на целом фронту од Ужица до Београда, разбиле непријатеља и једним силним гоњењем бациле га преко Дрине, Саве и Дунава.

„Јунаци! Ја сам поносит да објавим да на земљишту Краљевине Србије нема непријатеља . . ." Тако се сада (15 децембра по старом) обраћа Врховни Командант, Престолонаследник Александар, својим дивним борцима, одајући хвалу њиховом беспримерном јунаштву и жртвама.

За ову нову велику победу, још гласовитију за сјај нашега оружја него што беше и она на Церу и Јадру, поред показане храбрости и пожртвовања, дугује српска војска своме прослављеном Врховном Команданту и Његовим сарадницима, који су вештим избором момента за прелаз у напад и припремама у моралном и материјалном смислу омогућили овакав сјајан успех.

Настаје трагична 1915 година. Познато је како смо, у јесен те године, били нападнути са три стране далеко надмоћнијим непријатељима. Па ипак, иако непопуњена материјалом и истрошена дотадашњим борбама и тешком епидемијом пегавог тифуса која је, с пролећа исте године, покосила многе жртве, српска војска под својим Славним Врховним Командантом брани сваку стопу земље, прелазећи, кад је било могућно, и у напад. Али је надмоћност непријатељева у снази и средствима толика, да се војска мора повлачити све дубље. Ипак она чува све своје јединице и своје прослављене заставе. Право је чудо, а у исто време највећи доказ чврстине трупа и вештине српскога командовања, како непријатељима, крај све њихове надмоћности и повољности базирања за операције, није успело да заробе ни једну читаву, ма и најмању, српску јединицу или да отму ма и једну заставу.

Али повлачење се мора наставити. Долази се до Косова и Метохије. Настаје питање: куда даље?

У томе трагичном тренутку донесена је једна судбоносна одлука, одлука необична, дотле у историји невиђена. Решено је да војска уништи своје топове, да спали своју комору и материјал, па да се крене преко непроходних црногорских и албанских планина . . . к мору . . . у неизвесност, да ако би је савезници прихватили.

Да ли ова одлука није можда потекла само из упорства, из осећаја достојанства: да се не приме непријатељски услови мира, односно да се не падне у његово ропство?

Краљ Александар са Војводом Степом

Не! *Та одлука је била плод дубоке и непоколебљиве вере у крајњу победу савезника, као и уверења да је српска војска, ма и преполовљена, потребна за тај одсудан обрачун са непријатељем.*

Колико је у томе било проницљивости, видовитости! И колика је тиме недогледна услуга учињена нашој националној ствари!

Али макако да је решење о повлачењу војске преко црногорско-албанских кршева одговарало осећању већине војника, ипак заслуга за њ припада у првом реду Врховном Команданту. Он је био тај у кога су били управљени погледи свих, у овим најтежим данима рата; Његова је реч одлучујућа . . . заповест за којом ће се слепо поћи даље.

У тренутку ове судбоносне одлуке, већ дотле прослављени Краљевић-Војсковођа уздигао се на висину Богом даног Вође Своје војске и Свога народа.

Највећа су искушења тек потом настала. Када се војска, с тешком муком и великим губицима, најзад пробила кроз планине и дошла на домак мора, наступило је разочарење, јер још ништа није било учињено за њено прихватање и спас. Уза све то долази још једна незгода: Врховни Командант, Престолонаследник Александар, озбиљно је оболео у Скадру. Али Он неће да буде превезен преко мора, да би се у сигурности лечио, како Му је саветовано, него остаје у Скадру и ту се подвргава тешкој операцији, само да би био код Својих трупа. Шта више, онако болестан, Он и не мисли на Себе него на Своју војску, која трпи највећу оскудицу у храни и не може да буде превезена, јер савезнички транспорти не стижу или стижу врло споро. Тада се Он (16 децембра) обраћа депешом Руском Цару, у којој се горко жали што Српској војсци на морској обали није учињена помоћ од стране савезника, па моли Цара за његову високу интервенцију код савезника, да би спасао Своју војску и да би ју у миру могао припремити за нове напоре. Захваљујући интервенцији Цара Русије по овој депеши, ово очајно стање било је поправљено.

Долази још један светао моменат ратничке величине Блаженопочившег Краља. Транспортовање српских трупа и избеглица беше отпочело. Њему нуде брод да се одмах превезе из Медуанског залива. Он то одбија и каже ђенералу Мондезиру: „Ја ћу овде остати да пратим укрцавање трупа и избеглица. И када последњи Мој војник буде укрцан, онда ће доћи ред на Мене" . . .

Беспримерно је овакво схватање дужности и пожртвовања од стране једнога Владара. Он не напушта своје трупе и као тешко болестан. Он хоће прво да се његови војници спасавају па онда Он! Од тих дана, још више него дотле, Витешки Командант владао је срцима својих људи безграничнo и они су били готови да за Њим пођу и на крај света.

Кад је Српска војска превезена на Крф, онда је настала брига око њене реорганизације и попуне свима потребама. Врховни Командант бди над тим пословима. Уједно Он настојава да се образује Солунски фронт, у коме циљу предузима пут у савезничке престонице.

Велика је била заслуга Блаженопочившег Краља за успех у овоме послу. Јер је, после две године, на Солунском фронту задан непријатељима први одсудан ударац и тај успех значио је прави почетак свршетка тако дугог и крвавог рата.

Већ у априлу месецу 1916 године прелази окрепљена, реорганизована и материјално добро снабдевена српска војска у Солун. Настаје њена припрема за излазак на фронт, на који се неће дуго чекати. Врховни Командант не пропушта ништа што је од важности да Његова војска изађе спремна да поново прими нове задатке, крваве али и часне. Он непрекидно обилази логоре, крепи и подиже дух својим природним и приступачним опхођењем према свакоме. Њега познају сви војници, до последњега, јер је Он са многима лично разговарао у овој или оној прилици. Он је већ до легендарности популаран међу њима.

Када је Српска војска, формирана у три армије, свака од по две дивизије, заузела одређени јој део фронта, у месецу јулу, Врховни командант њен продужава своју бригу и старање за добар дух и уредно снабдевање свима потребама.

Нове, крваве борбе отпочеле су ускоро. У септембру је заузет Кајмакчалан, на коме, први пут после једногодишњег изгнанства, Срби опет ступају на националио тле. У новембру је повраћен Битољ.

Следећих година, 1917 и 1918, отпочињу припреме за одлучну акцију са Солунског фронта. Иницијатива за то припада у првом реду Престолонаследнику Александру. Он, са својим сарадницима, непрекидно проучава план операција, па налази да би једном одлучном офанзивом са Солунског фронта, и баш са сектора Српске војске, могли да се постигну велики резултати. Тај је план био и усвојен потом од стране Главне команде савезничких трупа у Солуну.

За све време ових припрема Врховни командант Српске војске неуморно ради да се оне што боље и потпуније изведу. Он има своју осматрачницу на Јелаку, на домаку непријатељских топова. Често је међу својим храбрим ратницима. Лично учествује у свима важним осматрањима. За све се интересује. За све настојава. Његова брига и помоћ осећају се свуда.

Дошао је, најзад, дуго жељени и очекивани час. Почиње, 14 септембра, добро организован и припремљен напад у циљу пробоја непријатељског фронта на Добром пољу. Напад успева. Пада потом и друга непријатељска линија. 16 септембра дефинитивно је пробијен непријатељски фронт. Настаје онда гоњење, коме по енергији једва да има неколико равних примера у целој ратној историји.

Ово гоњење, које се може убројити у најславније подвиге Српске војске, пружило је једну прилику више да се види колико је њен Врховни Командант имао онога правог, дубоког ратничког смисла и духа. Када је Српска војска, продирући за непријатељем

у дубину преко 50 км. дошла у немогућност снабдевања и у опасност због сувише истакнутога свога положаја у односу на суседне савезничке снаге десно и лево, поставило се питање: да ли продужити тако гоњење и даље или за моменат застати. Стање је заиста било критично. Слагалишта остала далеко уназад, јер се по оваквом земљишту нису могла привући ближе трупама; коморе са храном и муницијом не могу да стигну. А сем тога, ако непријатељ са резервама из позадине изврши удар на наше и сувише истакнуте бокове, шта онда? Али је Краљ-Ратник знао вредност енергичног гоњења „до последњег даха војника и коња". Он познаје издржљивост и скромност наших људи; зна колико они жуде за својим поробљеним домовима. И зато је, саслушавши мишљења и предлоге по томе питању, завршио овим речима и одлуком: „Јесте, није нам лако. Али је непријатељу још горе. Зато напред — у славу или у смрт"!

Познато је какве је последице донела ова нечувена брзина у даљим операцијама Српске војске: већ 27 септембра почиње распад блока централних сила. То је, дакле, тај од свих давно жељени почетак свршетка, почетак који је дошао од Солуна. После је већ ишло све лакше и све брже успешном крају. Српска војска чисти од непријатеља поробљену Домовину и убрзо избија на Дунав, Саву и Дрину. Али не остаје ту, него продужава и даље. 22 новембра достигла је она Темишвар, Арад, Сегедин, Печуј, Триглав, Јадранско море . . . . . За три месеца, од почетка Солунске офанзиве, свршено је чудесно дело . . . Остварен вековни сан. Јер 1 децембра Престолонаследник Александар проглашава Уједињење свих Срба, Хрвата и Словенаца у једну државу.

*

Неизмерне су ратне заслуге Блаженопочившег Краља. Историја ће о њима рећи свој ласкави суд опширно. Ови редови имају за циљ само да у површним, ако и најблеђим цртама, изнесу за широку јавност те заслуге, у помен још свеже Свете Жртве Његове.

Међу највеће заслуге Краља-Ратника свакако се могу убрајати: *одлука да се и у тако безнадној ситуацији, каква је била крајем новембра 1915 године, не пушта оружје из руку, него да се војска повлачи даље преко Црне Горе и Албаније на море; затим Његово настојавање да се организује Солунски фронт; онда, пошто је овај фронт организован, Његово настојавање да се отпочне офанзива, и то са Српског сектора; најзад она енергија са којом је спроведено гоњење после пробоја непријатељског фронта на Добром пољу и Козјаку.*

Његове ратничке особине и врлине биле су блиставо сјајне. Он има оштро и брзо а дубоко војничко схватање; изванредно је одлучан и истрајан; неустрашив је, и кад је у питању била Његова висока личност и када се ствар тицала доношења судбоносних одлука; изврстан психолог-вођа, који суверено влада људима; вазда се брине о добром духу код Својих трупа и подиже га свима срет-

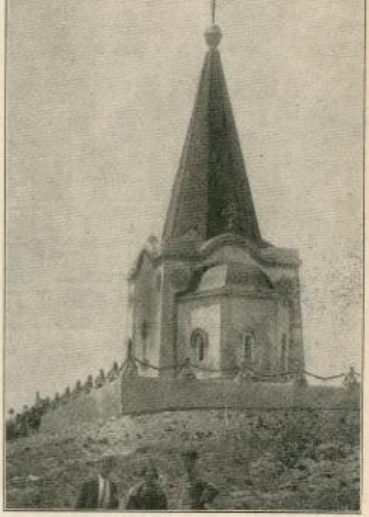

Капела на врху Кајмакчалана (задужбина Блаженопочившег Краља Александра)

ствима, а Сам даје најлепши пример пожртвовања и вршења дужности до краја. Укратко: Он је заиста био рођени Велики Ратник.

*

Ослобођењем и Уједињењем 1918 године завршена су дела Краља-Ратника. Отада настаје Његова делатност у миру, ништа мање велика и значајна него она у рату.

1918 године извршено је територијално уједињење. Ратнички Ујединитељ зна, међутим, да тиме није учињено све. Зна Он, пре свега, да је „лакше стећи него очувати". Зато по свршетку рата залаже сву снагу и енергију да ратничко Своје и Свога народа дело учврсти и консолидује. Државник, сада, исто

тако велики као што је у рату био велики војник, Он ништа не пропушта што води снажењу земље изнутра и споља.

Он, пре свега, мисли на сигурност земље. Знајући добро вредност војне силе за сигурност младе, тек новостворене државе, *Он јој поклања Своју сталну и особиту бригу, до последњега Свога дана. Није било ниједнога ноле крупнијега питања које се тицало организације, наоружања, наставе или*

Краљ Александар са Њ. В. Краљицом Маријом после рата обилази гробља Својих ратних другова на Крфу

васпитања војске, а да Он није био с њим упознат, и до стручних детаља. Слободно се може казати, да се за сав напредак наше војне силе у првом реду дугује Блаженопочившем Краљу. Верна Његова војска остаће Му зато вечито захвална.

При свему том што је тежио да има јаку војну силу, ради безбедности земље, Велики Покојник био је искрени поборник мира, уосталом и јер је био дубоко свестан колико је нашој младој држави мир потребан. Зато је мудро избегавао све што је водило ма каквом заплету и конфликту. Као вешти кормар, умео је Он да води поуздано државни брод кроза све перипетије и опасности. Велики Војник, на срећу наше земље, уједно је и Мудар Политичар.

Једна од највећих заслуга Блаженопочившег Краља после Уједињења *јесте рад на духовном јединству народа.* Срцем и душом одан идеји потпуног јединства, *Он га са Највишег Места и спроводи, дајући нам свима* пример и сузбијајући сваки племенски шовинизам. У томе је Он било далеко изнад свих нас. Познато је, широм целе наше Отаџбине, шта је Он све у томе погледу чинио, речју и делом, и за то Му свако одаје највеће признање. Он је тиме постао и духовни а не само територијални Ујединитељ нашега народа — прави *Творац јединствене Југославије.*

И на сваком другом пољу државног и националног рада био је Блаженопочивши Краљ неуморан и први на послу.

Последњи његов пут, са кога нам је враћен мртав, показује, још једном више, колико је Блаженопочивши Краљ био *Витез дужности.* Исто онако као што је у рату био готов да се у свакоме моменту и лично жртвује, тако је и сада, у миру, на послу за добро Своје земље, био до краја пожртвован. Његова Света Жртва, поднета на државном и народном послу, то доказује.

Најзад, и последњи моменат који, можда више него ишта друго, показује колико је Витешки Краљ Ујединитељ био велики патриота. Последњу Своју мисао, последње Своје речи Он посвећује Отаџбини, чији је Он био Творац и Отац. У Његовим знаменитим речима *„Чувајте Југославију!"*, које је уз последњи Свој дах успео да изговори, огледа се управо цео Његов живот и рад. Зар нам оне не кажу: „Теби Сам, Драга Отаџбино, био посветио цео Свој живот; Теби сада посвећујем и последњу Своју мисао".

Знамо како су последње речи Умирућег Краља схваћене као Свети Аманет који нам Он оставља. А као одјек на ту поруку Краља Мученика дошао је — видели смо — свеопшти Завет целе земље: „Чуваћемо Југославију" . . . . „Ми чувамо Југославију" . . . .

Овај завет постао је гесло, национални мотив свих Југословена од Триглава до Тимока и од Суботице до Ђевђелије. Он је још више збио наше редове и прикупио наше снаге. Витешки Краљ и на смртном Своме часу нас уједињује. Он је, заиста, постао прави наш Ујединитељ, толико значајним Својим радом за живота, као и мученичком Својом смрћу и, у часу смрти, остављеним Аманетом.

Кобни револверски меци у Марсељу пресекли су живот нашега Великана. Али Његово дело, предмет сталне Његове бриге, до последњега даха, Његова Југославија, остаће за увек, да пркоси свима којима је она трн у оку била.

Нека је вечита Слава и хвала Витешком Краљу-Ратнику и Ујединитељу!

Стојан Т. Николић,
пешад. бригад. ђенерал у пензији

Краљ Александар — Војник, Командант, Војсковођа

Гроб Незнаног јунака на Авали (у раду)

Трагичном смрћу Великог Краља Мученика, Александра I Ујединитеља, 9 октобра 1934 године у Марсељу, нестало је са позорнице живота и делатности једне од најмаркантнијих личности данашње савремене Европе.

Престало је да куца срце племенитог Владара и Човека, чији је рад био упућен не само на добро, благостање и напредак Његовог народа, него и осталих европских народа. *Његов рад на пацификацији и споразуму држава на Балкану* — који је од огњишта вечитих немира и ратова постао један од најсређенијих крајева Европе — *државнички рад који је имао да послужи за пример и углед, на који се начин има да уреде односи и осталих држава у Европи, долази у ред једног од многобројних Његових бесмртних дела.*

Када се кренуо за савезничку Француску, да би продужио свој рад на светском миру и споразуму целе Европе, пао је од зликовачке руке најмљеног убице од оних фактора, којима тај Његов рад није ишао у рачун. Пао је *као неустрашиви и фанатични борац за своје идеје и веру у боље дане не само свога народа него и целог човечанства.*

Редак је случај у историји света, да су неком владаоцу биле у исто време стављене улоге и дужности војсковође, дипломате, државника, политичара и организатора и да све те дужности реши и изведе успешно на корист народа и државе у најсудбоноснијим тренутцима њиховог стварања и опстанка, као што је то случај са Краљем Александром I Ујединитељем.

У историји сваког народа из опште целине издвајају се поједине личности, које времену, у коме живе, дају своје обележје. То су људи који предвиђају будућност, они осећају откуцаје времена и иду испред своје епохе, да јој отворе пут у историји за свој народ. У ред тих великих људи несумњиво долази и Краљ Александар I Ујединитељ, који се на челу државе налазио у највећој и најважнијој епохи целокупног нашег народа од његовог постанка до данас.

Живот Краља Александра I, од како је ступио у војску, од како је примио на себе терет Престолонаследника и ушао у ослободилачку војну па све до ослобођења и уједињења нашег народа, као и после тога до дана Његове трагичне смрти, толико је испуњен значајним, судбоносним догађајима за војску и народ, за земљу и државу, да Он управо сачињава историју Југославије.

На позорници Балканских ратова, као и у великој крвавој драми европског и светског рата, Краљ Александар је у улози команданта и војсковође играо врло истакнуту улогу, која је била од утицаја не само на будућност Његове земље, него и на судбину Европе и целог света.

У данима највећих победа и триумфа, као и у данима трагедије свога народа и државе, био је оличење народне душе, која је била све чвршћа, одлучнија и отпорнија, у колико су патње и трагедија биле веће.

Он је у улози команданта I армије, у току првог и другог балканског рата, а затим као Врховни Командант, у току светског рата, показао толико сјајних особина војсковође и државника, да се Његова личност издиже изнад свих осталих савременика. Од Њега су потицале директиве за све операције великог стила. Његову руку која води, Његову вољу која одлучује и енергију која изводи, запажамо у свима операцијама од судбоносног значаја.

Још у младићском добу у 24 години Његовог живота — као Престолонаследнику — поверена му је команда над I Српском арми-

јом, која је — као главна снага српске војске — имала пресудну улогу у решењу и успешном завршетку српско-турског и српско-бугарског рата 1912—13 године, који су имали за циљ ослобођење и уједињење Јужних Срба са мајком Србијом.

У светском рату 1914—18 године, због болести пок. Краља Петра I Великог Ослободиоца, поред дужности Врховног команданта над целокупном српском војском, Он прима дужност носиоца целокупне Краљевске власти, као Регент, водећи државни брод у најкритичнијим и најтежим приликама и околностима, које су могле снаћи један народ и државу.

Краљ Александар као питомац Царског пажевског корпуса у Петрограду

У неравној борби са далеко снажнијим и силнијим непријатељем имала се бранити слобода и независност малене Србије — Пијемонта свеколиког југословенског народа.

По паду Србије 1915 год. поставио му се, као помоћнику и заступнику Његовог бесмртног Оца, још тежи задатак, да поред васкрса поробљене Отаџбине, оствари и вековни народни сан и идеал — уједињење троименог једнокрвног народа у једну снажну и моћну државу.

Сви ти постављени задаци захтевали су витеза и мужа, који је у себи требао да спаја све особине потребне једном великом и обдареном војсковођи, дипломати, државнику, политичару и организатору.

Како је те све задатке извршио пок. Краљ Александар I Ујединитељ, непристрасна историја изнеће детаљно сађањим и будућим покољењима, а ми ћемо се задржати само на Његовој улози војника, команданта и војсковође — вође Његовог наоружаног народа.

Краљ Александар I Ујединитељ — као војник

Краљ Александар I родио се на Цетињу 17 децембра 1888 године, као треће дете Кнеза Петра Карађорђевића и књегиње Зорке, кћери Кнеза Црне Горе Николе I.

По смрти Његове узвишене мајке, Његов отац Краљ Петар преселио се с породицом у Женеву, где се сав посветио нези и васпитању своје деце, учећи их да и у туђини остану синови свога народа.

Желећи да му синови добију право војничко васпитање, Краљ Петар је дао доцније оба сина у руски Царско-Пажевски корпус у Петрограду.

Краљ Александар у Пажевском корпусу, још као дечак и млад војник, показао је најлепше војничке врлине: дисциплинованост, ванредну ревност, другарство, искреност, чврст и светао карактер.

Кад је Краљевић Александар навршио 15 година, — 17 децембра 1903 год. — ступа у редове српске војске и под руководством својих наставника, најистакнутијих и најспособних професора и официра, ради на свом општем и војничком образовању.

Обдарен од природе, врло одлучан, а при том ванредно бистар, млади Краљевић Александар показао је врло велику ревност, да се упозна не само са општим знањем и начином живота великих напредних народа, већ је тежио, да се до танчина упозна са животом и стањем свог народа. Сви његови наставници једнодушно истичу интересовање младог Краљевића за народну историју и проучавање народног живота. Поред тога Он се посвећује и проучавању јавно-политичких и социјалних питања и знањима из војне струке, за коју је увек гајио велике наклоности.

У току своје службе у војсци, млади Краљевић, као подофицир српске војске, упућен је поново у Пажевски корпус у Петрограду и по завршеном школовању у Пажевском корпусу враћа се у Србију, да у српској војсци настави даље напредовање.

15 марта 1909 године млади Краљевић Александар произведен је у чин пешадиског потпоручника и истога дана проглашен је за Престолонаследника; у чин пешадиског поручника унапређен је 18 априла 1910 године; у чин пешадиског капетана унапређен је 26 фебруара 1911 године; у чин пешадиског мајора унапређен је 4 децембра 1911 године.

Сјајне одлике војничка развијале су се у све већој мери. У колико је више напредовао у војничкој каријери, у толико се више упознавао са дужностима и потребним знањима,

која су му била потребна као будућем команданту.

Већ у 23 години, 26 марта 1911, примио је дужност Главног инспектора целокупне војске. Задатак, поверен Му од Врховног Команданта Краља Петра I, да се васпитање и обука изводи по истим принципима и да буде заступљено јединство доктрине у целокупној војсци, био је колико велики толико и деликатан. Њега се млади Престолонаследник примио са пуно воље и ревности. Ова воља, ревност и разумевање у раду учинили су, да је дужност отправљао на пуно задовољство Врховног Команданта. Осим тога радио је на организацији војске и њеном материјалном снабдевању, а неуморним обиласцима гарнизона у земљи, упознао је све више команданте и врло велики број официра, као и њихову војничку вредност и спрему.

литика и да се врше припреме за остварење ослобођења и уједињења једнокрвне браће.

Анексијом Босне и Херцеговине 1908 године суседна Аустро-Угарска монархија нанела је осетан удар тежњама Србије; али је донела и ту корист, да се увиде недостатци у материјалној спреми српске војске за велике догађаје, који су предстојали. Стога је време од 1908 до 1912 године употребљено за наоружање и спрему војске тако, да су је судбоносни догађаји 1912 године затекли потпуно спремну за акцију.

Несносно стање сународника у Турској присилило је хришћанске државе на Балкану: Србију, Бугарску, Грчку и Црну Гору, да се удруже у циљу ослобођења своје једнокрвне браће. Оно, чега се стари Абдул Хамид плашио и што је својим интригама успевао вешто да отклања, остварило се: уговори о

Краљ Александар окружен генералом Франше Депереом и војводама Степановићем и Мишићем на Фдоки за време пробоја Солунског фронта

Захваљујући упустима Врховног Команданта, преданом и неуморном раду младог Престолонаследника, као и раду његових врсних и способних помагача, српска војска ушла је у први балкански рат добро опремљена и наоружана, тактички извежбана, необично високог морала и самопоуздања, те је и могла извршити она дела, која су прославила дотле малену Краљевину Србију и задивила цео свет.

Краљ Александар I Ујединитељ — као командант и војсковођа

а) Српско-турски рат 1912—13 године

Године 1903, доласком на престо Краљевине Србије — унука Великог Вожда — Краља Петра I, ствара се нова епоха у животу Србије. Отпочиње да се води национална по-

пријатељству и савезу балканских хришћанских држава закључени су у првој половини 1912 године.

Србија је стајала пред крупном задаћом. Куцнуо је час ослобођења једнокрвне браће, којој је претило коначно истребљење.

19 септембра 1912 године савезне Балканске државе предале су у Цариграду колективну ноту: захтев о завођењу нове административне поделе у Европској Турској, у духу § 23 Берлинског уговора о миру (од 1878 године), и то за четири области: Македонију, Стару Србију, Епир и Албанију, под заштитом великих сила и са аутономијом.

Турска, уздајући се у заштиту извесних великих сила, које су јој биле наклоњене, а не верујући у могућност споразума између балканских држава, одбила је захтеве бал-

канских Краљевина, и као одговор на савезничку ноту, под изговором држања маневара, 23 септембра наредила је делимичну мобилизацију своје војске у Европској Турској и концентрацију 4 корпуса код Једрена.

30 септембра савезници објавили су општу мобилизацију, а као одговор на ово Турска наређује такође општу мобилизацију своје војске.

Оглас опште мобилизације у Србији све становништво дочекало је са неописаним одушевљењем. Благодарећи изванредном одушевљењу и схватању дужности целог народа, као и свима извршеним припремним пословима, све предвиђене припремне стратегиске радње: мобилизација, концентрација и стратегиски развој трупа српске војске, извршене су и пре предвиђеног времена.

ног Српства, а које је ослобођење наставио Милош Обреновић и продужио Краљ Милан Обреновић. Ми као „потомци ових наших славних предака имамо дужност, да продужимо њихово свето дело и да га славом увенчамо".

Ове Његове пророчке речи испуниле су се.

Прва армија, концентрисана у долини Јужне Мораве у околини Врање, имала је као гро снаге српске војске да оперише на најважнијем операциском правцу — долином Јужне Мораве и Вардара — и њој је припала главна и одлучујућа улога у рату.

Овај најтежи и најделикатнији задатак био је поверен младом Престолонаследнику Александру. Бојно поље било је прва велика

Краљ Александар обилази положаје на Солунском фронту

У тим величанственим и судбоносним тренутцима народа и државе, одушевљен као и сав народ, ставља се на чело I армије млади Престолонаследник Александар. У овој улози сав се посвећује војничким пословима, и од дана мобилизације стално је у штабу армије; обилази поједине делове армије, општи с командантима, разговара с војницима — ни једна ствар не измиче његовој пажњи.

Ведра чела и оптимистички расположен, уноси код старешина и војника поуздање и веру у успешан исход ствари. А кад је објављен рат Турској, лично је саопштио својим трупама на граници ратну прокламацију и својим говором освојио је срце и душу својих официра и војника:

„Полазимо стопама Великог Кара-Ђорђа, који је први започео ослобођење подјармљеног Србства, а које је ослобођење наставио Милош Обреновић и продужио Краљ Милан Обреновић. Ми као „потомци ових наших славних предака имамо дужност, да продужимо њихово свето дело и да га славом увенчамо".

Ове Његове пророчке речи испуниле су се.

Прва армија, концентрисана у долини Јужне Мораве у околини Врање, имала је као гро снаге српске војске да оперише на најважнијем операциском правцу — долином Јужне Мораве и Вардара — и њој је припала главна и одлучујућа улога у рату.

Овај најтежи и најделикатнији задатак био је поверен младом Престолонаследнику Александру. Бојно поље било је прва велика школа искуства, где се на пракси, усред борбе изграђивао велики командант и војсковођа.

Већ 22 октобра I српска армија избила је пред само Куманово.

У току 23 и 24 октобра 1912 године на Кумановској висоравни, I армија води огорчену и крваву битку са турском војском и у истој побеђује непријатеља.

Благодарећи личном залагању Команданта I армије, умешном командовању старешинског кадра, као и легендарној храбрости српских бораца, реномирана турска војска била је потучена до ноге и принуђена на повлачење у нереду ка Скопљу и Овчем Пољу.

Последица овог успеха I српске армије било је ослобођење историског Скопља, престонице славног српског Цара Душана, Овчег Поља и Велеса.

Успех I армије у Кумановској битци најважнији је догађај у првом балканском рату 1912—13 године. Победом српске војске на Куманову омогућена је бугарској тракијској армији офанзива ка Једрену и Цариграду, јер је био обезбеђен десни бок и дубока позадина поменуте армије. Овим успехом такође је отклоњено надирање Турака долином Јужне Мораве ка Нишу, а сем тога, што је било од пресудњег утицаја и значаја, отклоњено је снажно надирање турске Вардарске армије преко Страцина, Ћустендила ка бугарској престоници Софији, чиме би били парирани сви успеси бугарске тракијске армије. Победом српске војске на Кумановској висоравни, може се рећи, да је био решен први балкански рат.

У Кумановској битци, командант I армије Престолонаследник Александар испољио је одлике правог команданта и војсковође: брзу процену и сналажење у ситуацији, доношење муњевитих одлука, као и њихово енергично извршење. На самом бојишту, у непосредној близини својих трупа, под смртоносном музиком топова, митраљеза и пушака, излажући и самог себе највећим опасностима, Он је проучавао душу својих бораца и њихову ратничку вредност.

По завршеној битци трупе I армије предузеле су гоњење потученог непријатеља и заузеле су Скопље 26, а Велес 29 октобра. По заузећу истих, I армија добила је задатак, да продужи даље операције ка Битољској области . У том циљу I армија је предузела покрет главном снагом концентричним правцима ка Битољу, а једним својим делом ка Солуну.

На положајима код Битоља непријатељ се грозничаво спремао да да последњи очајан отпор. Али и поред велике жилавости турских трупа и снажног отпора, као и природних препрека, трупе I српске армије, понете снажним нападним еланом, однеле су величанствену победу, која је коначно решила рат и за увек срушила господарство Турака над овим лепим класичним српским крајевима.

И ову битку изборила је I српска армија под командом Престолонаследника Александра. Растројство турских трупа, започето у Кумановској битци, било је довршено Битољском битком. Турски делови, који су одступили у Албанију, нису више представљали трупе способне не само за нападна предузећа већ ни за одбрану.

Извршивши, може се рећи, у једном налету и пре савезничких војсака свој задатак, српска је војска била у стању да својим дејством помогне своје савезнике у извршењу њихових задатака и да одвоји знатну снагу (II армију) за помоћ Бугарској на Тракијском бојишту, ма да то није било предвиђено уговором о савезу.

На Моравско-Вардарском бојишту Балканског ратишта командант I Армије положио је сјајан испит за команданта и војсковођу.

После сјајног успеха на Куманову и ослобођења територије до Прилепа, Престолонаследник Александар је 2 новембра 1912 унапређен, од стране Врховног Команданта Краља Петра I, у чин пешадиског потпуковника, а 27 јануара 1913 у чин пешадиског пуковника, у знак признања Његових заслуга на бојном пољу.

б) Српско-бугарски рат 1913 године

После свршеног првог Балканског рата, настао је спор око поделе задобијених територија од Турске између савезника: Србије и Бугарске с једне стране и Бугарске и Грчке

Повлачење српске војске преко Албаније 1915 год.

с друге стране. На предлог српске владе, да спор између Србије и Бугарске реши високи арбитар-руски цар Никола II, као што је то и било предвиђено уговором о савезу, бугарска војска одговорила је мучким и изненадним нападом на српске трупе на Овчем Пољу код Штипа у току ноћи 29/30 јуна Коцка је била бачена. Рат Бугарске са Србијом је отпочео, а тиме и други Балкански рат.

У петодневној врло крвавој битци на Брегалници, од 30 јуна до 4 јула, српска војска не само да је одбила нападе знатно надмоћних бугарских снага, већ је прешла у снажан противнапад. У том противнападу I српска армија извршила је пробој непријатељског фронта и нанела главни удар непријатељу, одбацив га на стари бугарско-турски гранични фронт.

И у другом балканском рату Престолонаследник Александар, са својом већ прослављеном I армијом, понова доноси пресудне резултате у битци.

Уласком у акцију савезничке румунске војске, која је после прелаза Дунава у брзом налету избила у правцу Софије, непријатељ је био принуђен на закључење мира, који је закључен у Букурешту 10 августа 1913 године.

Победе на Куманову, Битољу и Брегалници, које су уздигле углед и престиж српске

војске и народа, одушевиле су целу Србију. Ово одушевљење нарочито се сјајно манифестовало у величанственом и срдачном дочеку Престолонаследника од стране престонице Београда, којом приликом претседник исте, у знак захвалности за велика дела, даровао је сабљу славом овенчаном и храбром Престолонаследнику.

в) Светски рат 1914—18 године

Успесима у I и II Балканском рату, као и проширењем своје територије, углед и престиж Србије порастао је у целом свету, а код поробљене браће Срба, Хрвата и Словенаца у Аустро-Угарској пробудио је наду и веру

Краљ Александар на Кајмакчалану прелази преко разривених непријатељских ровова

у скоро ослобођење и уједињење с једнокраном браћом из Србије.

Аустро-Угарска, која је будним оком пратила ово одушевљење и таласање Југословена у својим границама, увидела је историску мисију препорођене Србије, којој је била намењена водећа улога Српства и Југословенства. Свесна опасности, која је постојала све очигледнија, Аустро-Угарска је тражила и најмањи узрок за оружани сукоб са Србијом, са жељом да је смрви, пре но што се ова одмори и консолидује после два изджване тешка и напорна узастопна рата.

Извршеним атентатом на Престолонаследника Фрању Фердинанда 28 јуна 1914 у Сарајеву, Аустро-Угарска се користила за остварење својих намера, па је ускоро следовао и ултиматум, упућен српској влади, незапамћен у аналима историје света.

Положај Престолонаследника Александра као Регента био је врло тежак. Налазећи се на челу војске, државе и народа, сваки његов потез био је судбоносан. С једне стране био је свестан исцрпљености народа и државе у прошлим ратовима као и опасности у којој би се нашли и народ и држава у рату с једном велесилом; с друге стране морао је да води рачуна и о поносу и частољубљу народном, као и угледу и интегритету државе. Ово су били, може се рећи, *најтежи дани у Његовом животу*.

У тим критичним моментима Он се обраћа руском цару са молбом, да у овим мучним и тешким данима прими учешће у судбини Србије.

На телеграм Престолонаследника Александра добијен је одговор од цара Николе II, који се завршава овим пасусом: „докле год буде и најмање наде да се избегне проливање крви, сви моји напори теже томе циљу. Ако пак не успемо, упркос наше најискреније жеље, нека Ваше Височанство буде уверено, да ни у том случају Русија неће напустити Србију".

Овим одговором пок. цара Николе II добијена је морална снага, да се истраје на пољу части и у одбрани виталних интереса Србије, који су били тако безобзирно угрожени од Аустро-Угарске.

На одговор српске владе, у коме су били примљени сви постављени услови у ултиматуму, сем оних, који су задирали у независност земље, дошао је одговор Аустро-Угарске у виду објаве рата.

Српска војска изнурена у два балканска рата и жељно очекујући заслужени одмор, била је принуђена да се понова лати оружја и да брани своје огњиште, угрожено од знатно надмоћнијег северног суседа.

Док у првом и другом балканском рату улога Престолонаследника Александра може се расматрати, у главном, као улога једног армиског команданта, дотле у светском рату, када је примио команду над целокупном српском војском као Врховни Командант, узимајући личног најживљег и највидинијег учешћа у доношењу одлука за операције од судбоносног значаја, Његова се улога може расматрати као улога и командовање великог војсковође.

Одмах у почетку рата — у месецу августу, непријатељ је знатно надмоћнијим снагама извршио прелаз преко Дрине и Саве у Србију, општим правцем ка Ваљеву. У четворо-дневној битци на планини Церу и реци Јадру две Аустро-Угарске надмоћније армије биле су поучене до ногу, и за 13 дана биле су протеране из Србије преко Саве и Дрине. На овај начин непријатељска „казнена експедиција" претворила се стварно у „кажњену експедицију".

Победа на Церу и Јадру одјекнула је Европом и изазвала оправдано дивљење целог света.

Док су пријатељи страховали за судбину Србије, верујући да ће бити прегажена за неколико дана, дошла је невероватна вест о великој и одлучној победи српске војске, која је показала целом свету, како се брани рођена груда.

Ускоро затим — у месецу септембру — отпочела је нова (друга) офанзива Аустро-Угарске војске на истом фронту с појачаном снагом и техничким средствима. Развијају се још огорченије и крвавије борбе но у првој офанзиви, у току којих српска војска — у неравној борби — трпи знатне губитке и остаје

без довољних материјалних средстава, нарочито без артилериске муниције.

У тим данима кризе Врховни Командант, Престолонаследник Александар, био је велики, као и у првом и другом балканском рату. Не презајући од опасности, Он свуда стиже да ободри и подигне дух преморених бораца. Настојава, да се трупе снабду муницијом и осталим потребама, којима се располаже. Он неуморно лети с једног краја бојишта на друго, појављујући се на местима, где је најкритичнија ситуација.

Због дуготрајне, непрекидне и неравне борбе и недостатка артилериске муниције, снага српске војске почела је попуштати и она би принуђена месеца новембра да напусти одбрану знатног дела своје територије и своју престоницу — Београд и да се повуче дубље у унутрашњост земље, у правцу Рудничких планина и Космаја.

У то време, кад су непријатељи ликовали, а непријатељи је сажаљевали, српска војска попуњивши своје проређене редове и снабдевши се артилериском муницијом, у колико је то било могуће — на пламене речи свог Врховног Команданта: „Ни стопе више наше земље непријатељу, — напред у победу" — баца се 3 децембра, као какав оркан, на непријатеља и у чувеној Колубарској битци по други пут туче знатно надмоћнију Аустро-Угарску војску, а потом енергичним и немилосрдним гоњењем до обала Дрине и Саве растројава је тако, да се она бегством и у нереду спасава преко Дрине и Саве, остављајући српској војсци огроман плен од 61.472 војника, 556 официра, 4 пуковске заставе, 192 топа, 86 митраљеза, огромну количину муниције и другог ратног материјала.

14 децембра ослобођени су Београд и Шабац, а 15 децембра Краљ Петар и Престолонаследник Александар улазе победоносно у ослобођену престоницу Београд.

Врховни Командант Александар, после ових епохалних битака, дао је видно признање војницима и старешинама своје војске овим речима:

„Ви сте потукли 4 непријатељска корпуса, забележили сте силне трофеје и у досадањи венац ваших победа уписали сте и славне победе на Овчару и Каблару, на Сувобору и Мајену, на Космају, Љигу и Колубари. . . . Отаџбина ће вам бити благодарна, а Ја сам горд, што сам на челу вашем и што моме узвишеном Оцу могу поднети још један сјајан подвиг Његових дичних соколова."

Заслуге српске војске лепо је и искрено истакао њен Врховни Командант; али највећа заслуга за ове победе припада њеном Вођи, који је, у тим часовима кризе, напора и највеће славе, стајао на њиховом челу и који их је повео у победу, задахнув их силним духом, моралом и нападним еланом, који нису знали за препреке. Чак и немачки писац Максимилијан Харден, задивљен муњевитом победом српске војске, одаје њеном Врховном Команданту Престолонаследнику Александру — и као непријатељу — заслужно признање у своме листу „Будућност" речима: да је то ратник врло високих вредности и особина, да је за српску војску и народ срећа, што за Врховног Команданта има човека дорасла великим задатцима, човека од духа и полета, човека умна, срчана и неустрашива."

После пораза аустро-угарске војске, у коме је њена офанзивна моћ била скрхана, настало је затишје у операцијама од читавих 10 месеци — од месеца децембра 1914 године до октобра 1915 године, које је српска војска употребила на спреми за продужење рата.

Међутим, у овом времену затишја, проређени редови српске војске, у место да су се одморили и освежили, били су приморани да се боре против подмуклијег и опаснијег непријатеља — заразних болести, које су у српску војску и становништво унели аустро-угарски заробљеници, и које су беснеле све до маја 1915 године, причинивши огромне жртве и војсци и становништву.

На фронту Моравске дивизије 1918 год.: Престолонаследник Александар и Војвода Мишић на осматрачници на Грунишком вису

С јесени 1915 године на Србију, истрошену ратом и болестима, наишла је нова опасност: немачке и аустро-угарске знатно надмоћније снаге, груписане у Банату и Срему против северног фронта Србије, упале су у исту, извршив прелаз преко Дунава и Саве; Бугарска је напала једновремено Србију с леђа.

После тродневног снажног бомбардовања (од 6 до 9 октобра) артилеријом великог калибра, удружене снаге аустро-немачке под командом маршала Макензена форсирале су Саву и Дунав. Настале су очајне и крваве борбе за одбрану Београда, Смедерева и Пожаревца, који су бранили улаз у долину Мораве — главне артерије Србије.

14 октобра и Бугарска је предузела напад против Србије форсирајући њену источну границу.

Огроман фронт српске војске сада се још више протеже. Србија је опкољена са три стране. Обруч од 1500 км., који од црногорске границе иде на север до ушћа р. Дрине у Саву, одатле на исток до Оршаве, а потом од ушћа Тимока на југ до Струмице, све се више стеже око малене српске војске. Она се херојски бори, уступајући стопу по стопу своје намучене земље и заливајући је крвљу својих најбољих војника. Одступајући она наноси непријатељу и снажне појединачне ударе нападним дејствима.

Савезничка тако жељена и потребна помоћ, међутим закаснила је.

У тим критичним данима Врховни Командант је велики, као и у данима славе и тријумфа. Благодарећи Његовој бодрости духа и сржаности, личном појављивању на лицу места кризе, расуло код трупа није наступило, и оне су се у реду повлачиле.

Краљ Александар са војводом Мишићем на осматрачници Његове I армије

Нада, да ће се на историјском Косову, задржати и дати одлучну битку, није се испунила због тога, што је савезничка помоћ са југа у правцу Скопља изостала.

Српска војска са делом народа, који је следио њеним стопама, била је принуђена да извши своје повлачење преко тешко пролазне Албаније. Уништивши своју артилерију и спаливши своје возове, српска војска кренула је опасним путем кроз албанске гудуре у најстраховитије зимско доба и под најтежим приликама. Покривши исте својим лешевима, српска војска — прегладнела и изнурена — пробила се до албанског приморја. Својом одлучношћу и самопрегоревањем, у данима бола и трагедије — у данима повлачења, српска је војска била узвишенија и већа него у најсјавнијим данима својих победа и тријумфа. У историји човечанства нема примера, да се цела војска и најспособнији део народа, који је предпоставио смрт срамном ропству, пошто су у одбрани против несразмерно јачих непријатеља лишени и последње стопе своје рођене груде, решавају на самовољно изгнанство из земље, потпуно свесни крајњих жртава и напрезања, која су их очекивала у повлачењу кроз дивље гудуре албанске. Српска војска и српски народ у тим часовима имали су само један циљ пред очима: уверење да нису побеђени и дубоку веру да ће доћи дан правде и коначне победе.

Овакво самопрегоревање и овакав дух, веру и наду у крајњи успех улио је војсци и народу њихов Врховни командант, који их ни у најкритичнијим часовима не оставља, делећи с њима све недаће, невоље, сва страдања и сва искушења. То Га је чинило великим у очима бораца. Тиме је Он бодрио духове и уливао поверење и сржаност, да се у патњама истраје до краја. Ни тешка болест, која Га је на том крвавом путу снашла, није Га одвојила од оних, с којима је делио раније венце славе и тријумфа, а сада трнов венац Христовог страдања и патња.

Са болесничке постеље у Љешу, у коју је пао одмах по прелазу кршних гудура и доласку на албанско приморје, шаље руском Императору Николи II достојанствен, апел за помоћ и спас. Благородна душа Цара мученика одазвала се на овај позив топло и свесрдно, а као утеху и признање шаље ове речи:

„Са осећајем дубоког узбуђења пратио сам херојско повлачење српске војске кроз Албанију и Црну Гору. Дивим се Вашем Височанству за смелост, којом српска војска, под Вашим вођством, савлађује све тешкоће повлачења, дајући у исто време и отпор надмоћнијем непријатељу".

Једнога дана изасланик Француске владе, ђенерал Мондезир, саопшти Престолонаследнику Александру, да је за Њега приспео торпиљер да га преоаци на италијанску обалу и спасе опасности од непријатељске авијације, која је сваког дана бомбардовала пристаништа у албанском приморју. Хладним, отсечним гласом, у коме се оличавала несавитљива воља, рекао је Он:

„Ја ћу овде остати да пратим укрцавање трупа и избеглица. И кад последњи Мој војник буде укрцан, онда ће доћи ред и на Мене. Тада ћу се Ја кренути — пре не. Ја ћу бити последњи, који напушта Отаџбину".

Ове челичне речи имале су свог дејства. Оне су нашле одјека код Његових прекаљених бораца, давши им моћ да истрају на свом патничком путу.

Пошто су све избеглице и одређени део трупа пребачени бродовима из пристаништа Св. Јована Медуанског, а остатак војске упућен пешке ка пристаништу Драчу, — Престолонаследник Александар, још болестан, требао је да се превезе бродом из Св. Јована Медуанског у Драч, одакле је хтео да прати пребацивање и осталих српских трупа за острво Крф. С њиме на истом броду требао је

бити и црногорски Краљ Никола I са сином, Краљевићем Петром. Кад је у току превоза моторним чамцем, који их је имао пребацити од обале до брода, сазнао од италијанског маринског капетана, да је овај добио наређење од своје владе, да их превезе у Бриндизи, Престолонаследник Александар категорички је наредио да Га чамац врати назад и искрца поново на обалу. Сви напори Краља Николе, да Га одврати од те одлуке, разбише се о Његову непоколебиву вољу, *да своје трупе не напусти и да своју судбину веже с њиховом судбином.*

Лишавајући себе удобног путовања бродом, и могућности да избегне опасност, Престолонаследник Александар, — и ако озбиљно болестан — предпоставља кретање страховитим, тешко проходним путем кроз албанске мочвари од Љеша до Драча. Опомунут од своје свите да је, према извештајима од командната раније прошлих трупа, пут од реке Мање до Ишме на многим местима пролазан само преко лешева коња, који су се изнурени заглибили у блату и ту угинули, одговорио је: „Како могу војници, тако ћу и ја". На поновно наваљивање два сапутника из свите да одлуку промени, Он одговара: „Господо, ја вас обојицу добро разумем. Ви сте ожењени и имате своје породице, за које је ваш живот драгоцен. Ја вас зато ослобађам ваших дужности. Идите куда год хоћете, а ја остајем с мојом војском".

Ове оштре и одлучне речи Престолонаследникове јасно су показале Његову одлуку, коју ништа није могло изменити до једино смрт и они су ућутали и пошли са својим Врховним Командантом.

Велики део овог страховитог пута Престолонаследник, болестан и још неопорављен од издржане операције, прошао је ношен у носилима од стране својих гардиста, а на једном најопаснијем глибовитом месту пренесен је на леђима једног сапутника из своје свите.

У данима најстрашнијих искушења српског народа, Он је стајао високо изнад осталих бића и својом челичном вољом и бодрошћу духа беспрестанка је уздизао морал и истрајност своје војске и народа. Ови поступци показивали су сву величину Његове душе и карактера. Он је био Богом дани Вођа своје војске и народа, који су Га обожавали и безграничном оданошћу и поверењем следили Његовим стопама.

У јануару и фебруару 1916 године извршено је пребацивање српске војске на острво Крф. Период од фебруара до априла 1916 године употребљен је за одмор, опорављење и освежавање трупа после издржаних напора у току повлачења кроз Албанију. Истовремено приступило се врло интензивном раду на реорганизацији и преформирању, а тако исто и настави трупа, а нарочито њиховом моралном васпитању, обзиром на будуће задатке.

Неговани, преобучени и храњени добром храном, војници су се препородили, али многи су организми, истрошени нечувеним патњама у повлачењу, подлегли. С тога је српска војска сада имала више губитака, него и у једној раније најкрвавијој битци.

Врховни Командант је тих дана непрекидно обилазио трупе, старајући се да исте буду снабдевене свима потребама. Његово неуморно старање и лично општење с војницима и старешинама у овим данима, давали су много снаге и енергије, као и наде на успех и боље дане.

12 марта 1916 године Врховни Командант упутио је Ратној Конференцији делегата савезничких војска у Шантији-у меморандум о реорганизацији и наоружању српске војске и о потреби не само одржања Солунског фронта, већ о појачању истог са 500.000 савезничких војника, како би се са њега могла предузети офанзивна акција.

Благодарећи одлучности Врховног Команданта Престолонаследника Александра успело се, да се српска војска упути на Солунски фронт и да се тај фронт одржи и поред настојавања неких савезника, да се Солунски фронт укине и савезничка војска што пре транспортује за Западни фронт. Престолонаследнику Александру припада врло велика заслуга за стварање и одржавање Солунског фронта, који је онако бриљантно одиграо своју улогу 1918 године.

Одмах по послатом меморандуму, 15 марта, Престолонаследник Александар одлази у посету шефовима савезничких држава и том приликом одржава састанке и са свима утицајним и одговорним политичарима у Риму, Паризу и Лондону, које је придобио не само да српску војску помогну до крајњих граница у извршењу њеног задатка, у погледу ослобођења потлачене Србије, него и за стварање Југославије.

Благодарећи угледу, који је задобио код свих владалаца и утицајних политичара савезничких држава својим херојским делима на бојном пољу, Он је и своју политичку и државничку улогу свршио успешно. На овај начин Он поред особина војсковође испољава и особине способног државника и политичара, који је умео углед и заслуге своје, као и Његове војске да употреби корисно за политичке државне циљеве.

Пребачена у току априла и маја 1916 године, са Крфа на Халкидичко полуострво код Солуна, српска војска наставила је даљи рад на довршењу свог наоружања и на интензивној обуци за тактичку употребу.

Трупе Српске војске од 21 јуна 1916 године почеле су да заузимају додељене им отсеке на фронту према непријатељу. Дошавши у додир са непријатељем настале су

прве чарке и борбе, које су биле пробни камен за њихову ваљаност и употребљивост после извршене реорганизације. Успеси постигнути у овим борбама против надмоћнијег непријатеља подигли су њихов морал и самопоуздање и оне су дале доказа, да се на њих може рачунати за операције већег стила и пресудног значаја. Савезничке снаге биле су још недовољне, а развијене на несразмерно широком фронту, на коме су српске трупе држале фронт од Мајадага (на десној облати Вардара) до Преспанског језера, такође несразмерно велик према њиховој снази. Овом околношћу Бугари су хтели да се користе, прикупили су се код Битоља и скоро три пута јачим снагама напали су лево крило српских трупа правцем Битољ—Флорина—Островско језеро. Напад је био силан и изненадан; али су га српске трупе храбро дочекале и — пошто су напустиле нешто мало терена — потпуно га задржале.

У току пристизања појачања, непријатељ је покушао још неколико напада, који су сви крваво одбијени. И, најзад, у контра-офанзиви, у тродневној огорченој Горничевској битци од 12—14 септембра, непријатељ је био на фронту I и III српске армије потучен и принуђен да се повуче у нереду на положаје на српско-грчком граничном фронту, док је за то време на фронту II српске армије вршена снажна демонстрација.

Од 15 до 30 септембра настављене су огорчене борбе на јужној граници Србије и у истима српске трупе заузимају део масив планинског гороастаса, Кајмакчалана, којим отварају врата своје поробљене Отаџбине, док се Бугари — заламајући своје десно крило — повлаче на леву обалу Црне реке и код Кенали јужно од Битоља.

У крвавим борбама од 7 октобра до 18 новембра, у луку Црне реке, српске трупе успели су да пробију фронт удружних бугарско-немачких снага и да их потисну на север, што је имало за последицу и пад Битоља.

Ослобођење Битоља, првог већег центра Србије, било је истог историјског дана — 19 новембра, кога је дана било и његово прво ослобођење у балканском рату 1912 године.

Све ове одсудне и крваве борбе прати Врховни Командант, Престолонаследник Александар, на самоме бојном пољу налажући се увек и лично опасности, дајући тиме силног потстрека старешинама и трупама за истрајност и енергију у борби. Благодарећи овом утицају, рад српских трупа имао је карактер крајње жилавости и упорности у одбрани, а сјајног елана у нападу.

Ове сјајне победе и успеси Српске војске нису донеле одлучне резултате — какви су дошли у 1918 години постигнути — због тога, што ни српска војска ни остале савезничке војске нису располагале довољно јаким и свежим резервама, да гоњењем непријатеља довршне његово растројство и постигнутим успехом да се користе до крајњих граница,

Појавом још и јаких непријатељских свежих појачања на целом фронту, као и због недовољности артиљеријског и осталог материјала за борбу на положајима, који су били у знатној мери утврђени, заустављене су офанзивне операције и настала је стабилизација фронта.

У овом периоду наметнут је српском старешини и војнику нов вид ратовања-рововска војна, који није одговарао ни њиховом темпераменту за брза и офанзивна дејства, ни раније изведеној обуци, као ни раније стеченом искуству у рату.

Овај вид ратовања изнуравао је душу српских ратника и то у толико више, што се од потлачене Отаџбине имао само један крајичак ослобођен, а веза са својим милим и драгим у поробљеној Отаџбини није се имала, нити се знало за њихову судбину.

Због овог застоја на прагу отаџбине, потиштеност и нестрпљење захватиле су српске трупе. Али, угледајући се на високи пример својих старешина, оне су очувале стално висок морал и борбену вредност и у најтежим околностима.

Врховни Командант Престолонаследник Александар, за цело то време, налази се већим делом на самом бојном пољу и у непосредној близини својих ратника и својим присуством благотворно утиче на њихову душу. Његове осматрачнице на фронту I, II и III српске армије биле су увек у домету непријатељске ватре, а било је честих случајева, кад се толико излагао, да Га је само срећа сачувала војсци и народу. Његов бивак на Јелаку, где је проводио највећи део времена, био је у домету јаке артиљериске ватре.

У периоду затишја Престолонаследник Александар, својим неуморним настојавањима код савезничких влада, успева да добије одлуку савезника о појачању Солунског фронта довољним снагама савезничких војски, као и да се створе услови за делимичну смену и одмор српских трупа, замарених непрекидним борбама у току четири месеца.

Исто тако благодарећи Његовој мудрој и патриотској акцији, српска влада и Југословенски одбор издали су 20 јула 1917 године Крфску декларацију о ослобођењу и уједињењу свих Срба, Хрвата и Словенаца у једну слободну националну и независну државу, којим се знаменитим чином пред целим светом изнела сагласна жеља и званичне Србије и потлачених Југословена за уједињењем. То је био предзнак коначног распада Аустро-Угарске монархије.

Октобра 1917 године израђен је за савезничке Врховне команде — француску и енглеску — меморандум о Солунском фронту, у коме је детаљно оцртан план будућег пробоја немачко-бугарског фронта. У истом изнет је предлог: да се најтежа задаћа повери српској војсци и да се пробој изврши на њеном фронту на тешко савладљивом и изразито планинском земљишту.

Настојавање Врховног Команданта, да се овај план усвоји, били су најзад крунисани успехом. Од стране Врховне Команде Савезничких војсака на Западном фронту тај је план усвојен, а 16 маја 1918 исти је усвојен и од стране главне савезничке команде на Солунском фронту, која је имала да га изврши.

У почетку 1918 године од приспелих добровољаца, из Русије и Америке, и од Вардарске Дивизије формирана је Југословенска Дивизија.

9 јуна 1918 године постављен је за команданта свију савезничких снага на Солунском фронту, француски ђенерал Франше Д'Епере, војсковођа спреман и одлучан, који се већ одликовао на Западном фронту. Од његовог доласка почеле су грозничаве припреме за пробој Солунског фронта, које су у току месеца августа завршене.

У току ових свију припрема, од месеца јуна, Врховни Командант је у непрекидном кретању, обилазећи фронт и својих армија и савезничких војски, да би се на лицу места упознао не само са ситуацијом на бојишту, но и моралом трупа и старешина, који су имали да изврше овај велики чин. Конферишући са свима истакнутим вишим командантима српске и савезничке војске, Он је проучавао до детаља рад свих трупа. Нарочито је био неуморан у обиласку фронта српске војске, где својом појавом подиже дух трупа, које су већ и саме осећале шта се спрема и жељно очекивале заповести за општи прелазак у офанзиву.

14 септембар 1918 године био је одређен као дан почетка савезничке офанзиве и пробоја Солунског фронта.

Пробој непријатељског фронта имао се извршити на сектору српске војске, с тим, да се главни удар управи на отсеку II српске армије.

За главни удар на отсеку II армије груписано је 5 пешадијских дивизија, од којих две француске и три српске, са 363 топа. Истима је садејствовала I српска армија јачине 3 пешадијске и једне коњичке дивизије са 217 топова.

14 септембра у 8 часова отпочело је снажно бомбардовање непријатељског положаја, које је трајало 24 часа, а 15 септембра у зору пешадија је извршила јуриш. После крваве борбе, која је трајала целог дана, 15 септембра, непријатељски положај пред фронтом II армије: Кравица—Добро Поље—Соко био је заузет. Овај успех био је проширен новим нападима 16 и 17 септембра, у току којих су заузети други и трећи непријатељски утврђени положај. На тај начин до 17 септембра увече пала је цела непријатељска утврђена зона и у непријатељском фронту учињена је бреша.

Од тог тренутка српска војска, у виду лавине, надирала је снажно напред тако, да је ниједна брана није могла зауставити.

II армија управила је своје надирање правцем ка долини Вардара, у циљу пресецања ове важне артерије, а I армија лево од II армије, у циљу пресецања комуникације Прилеп—Градско.

До 19 септембра увече трупе I и II армије извршиле су продор у непријатељском распореду око 50 км. по дубини, чиме су у велико биле угрожене I бугарска армија код Дојрана источно и XI немачко-бугарска армија код Битоља западно. Тиме је извршен стратегијски пробој непријатељског фронта.

Међутим, напад које су извршиле енглеско-грчке трупе код Дојрана, пропао је, а напад француских и италијанских трупа код Битоља није имао успеха. Због тога ситуација српске војске, створена њеним наглим надирањем у дубину непријатељског распореда и неподржавана од оба крила савезничке војске, била је опасна, а опасност је поглавито лежала у томе, да непријатељ са суседних делова фронта, на којима је имао успеха, довуче снажне резерве и својим кљештима — дејством са крила, смрви српску војску, што је — у ствари — и била идеја команданта групе армија на Мађедонском фронту, ђенерала Фон Шолца, који је командовао XI немачком и I бугарском армијом на фронту од Охридског језера до планине Беласице.

На Буковику, у Штабу Врховне Команде, владала је ове ноћи — 19/20 септембра — озбиљна и свечана тишина. Врховни Командант, као и остали позвани фактори, у чијим је рукама била судбина и част не само Србије, већ и целокупног Југословенског народа, имали су да донесу судбоносно решење: стати на освојеним положајима и прећи у одбрану, одричући се плодова добијене победе, или продужити офанзиву, презирући опасност која је претила српској војсци.

Дискусија по овоме судбоносном питању била је кратка. Врховни Командант, као најодговорнији, доноси одлуку, која је доликовала праунуку неумрлог Вожда Карађорђа: Напред у славу или смрт!

Чим је пала ова одлука од стране Врховног Команданта, одмах су издата хитна наређења Команданту I и II армије, да најенергичније продуже офанзиву и гоњење непријатеља и то: I армија ка Велесу, а II армија ка Градском и Штипу.

24 септембра у руке српских трупа пада Градско, та огромна база за снабдевање непријатељске војске на Мађедонском фронту.

26 септембра српске трупе заузимају Штип и Кочане и продужавају надирање ка српско-бугарској граници.

27 септембра Бугарска Врховна Команда послала је у Солун своје парламентаре Команданту савезничке војске, ђенералу д'Епере-у, а 29 септембра закључено је примирје, с тим, да 30 септембра у подне престану непријатељства на Солунском фронту.

На овај начин, после 15-то дневних борби Бугарска је била избачена из кола непријатеља, она је капитулирала.

Какав је утицај на непријатеља учинио пробој Солунског фронта, најбољи је доказ тај, да је Турска, два дана после капитулације Бугарска послала своје парламентаре, да закључе примирје с источном савезничком војском. А колики је удео српске и савезничке војске на Солунском фронту, у коначној одлуци рата и победи опште савезничке ствари, најбоље може послужити чињеница, да је главнокомандујући немачке војске, прослављени маршал Хинденбург, на четири дана после бугарске капитулације, упутио немачком канцелару депешу ове садржине:

„Пошто је непријатељска војска пробила Солунски фронт и Бугарска капитулирала, а ми немамо свежих резерва, то је потребно одмах закључити мир с непријатељем".

На овај начин „они бедни остатци српске војске", како их је с презирањем називао ђенерал Фелкенхајн у новембру 1915 године, под вођством свог дичног и неустрашивог Врховног Команданта, Престолонаследника Александра, а у садејству са својим храбрим савезницима — француским, енглеским италијанским и грчким трупама — победише Бугарску, приморашe Турску да закључи примирје, учинише да се Аустро-Угарска распадне и немачки колос потресе, те да се под ударцима великих савезника на западном фронту скрха и замоли за мир.

Енергично и неуморно гоњење, које су после извршеног пробоја предузеле српске армије, остаће класичан пример у ратној историји целога света.

Кад је 1 српска армија избила испред Скопља, у правцу граничног фронта предкумановске Србије, ђенерал Д'Епере озбиљно забринут због ситуације у којој се ова бројно слаба армија налазила, обзиром на концентрацију знатних аустро-немачких снага код Врање и Ниша, наређује, да се армија задржи и не срља у даље авантуре.

Овај хладни стратег, правилно ценећи стратегијску ситуацију на војишту, жели да код операција, под његовим вођством, буде заступљен принцип сигурности у највећој мери, како се постигнути успеси не би компромитовали. Он узима у процену све чињенице стратегијске ситуације, изузев психички фактор т. ј. душевно и морално стање српске војске.

Али, зар се могла задржати бујица српских трупа на прагу њихових домова, од којих су оне биле одвојене три године?

Врховни Командант српске војске, Престолонаследник Александар I, налазећи се у непосредној близини својих трупа, осећајући како дише душа и куца срце Његових ратника, по други пут доноси судбоносну одлуку и издаје историјску заповест: „Напред у победу и славу".

Већ 3 октобра код Прешева, трупе I српске армије долазе у додир и сукоб с новим непријатељским снагама, 9 аустријском дивизијом ојачаном с пет немачких батаљона. У борбама око Прешева и Врање, ова је дивизија била потпуно растројена, оставивши око 50% заробљеника.

На снажним положајима јужно од Ниша I српску армију дочекале су нове знатно надмоћније, свеже немачке снаге, пребачене возовима из Бугарске, Русије и са западног фронта.

И ако два пута јаче и одморне, немачке трупе латиле су се одбране с циљем, да зауставе даље победоносно надирање српских трупа.

Трупе I српске армије, избијајући ка Нишу, биле су већ заморене непрекидним дуготрајним маршевима и борбама од Солуна и нарочито оскудицом у снабдевању средствима за живот, која се из позадине у опште нису ни могле добити, због велике дужине комуникацијског правца ове армије, и због потпуно разорене железничке пруге од стране непријатеља, а нарочити недостатак осећале су у муницији и осталим борбеним средствима; поред тога почеле су да трпе и од епидемије грипа. Па и поред свега тога I српска армија предузима напад и, у неравном боју, туче надмоћније немачке трупе, заузимајући Ниш и околне снажне положаје око њега.

На овај начин у боју код Ниша, који је добио карактер једне битке, трупе I армије задобијају одсудан успех, којим је, може се рећи, било решено питање ослобођења предкумановске Србије. Немачка Врховна Команда на Балканском фронту, после пробоја Солунског фронта, где је у главном претрпела стратегијски неуспех, код Ниша била је тучена и на тактичком пољу.

У току свог отступања даље на север немачке трупе, дајући отпора у неколико јачих заштитних борби, желели су да извуку свој ратни материјал и огроман плен, који су запленили у опљачканој Србији и да заштите своје повлачење преко Дунава и Саве.

29 октобра I српска армија избија на Дунав и Саву, а 1 новембра 1918 године трупе I српске армије улазе у ослобођени Београд.

док за то време II српска армија избија на границу Босне.

За 46 дана од пробоја Солунског фронта, српске трупе прешле су усиљеним маршевима 600 километара, а I армија и под непрекидним борбама.

Приближавање српске војске предратним границама Аустро-Угарске изазвало је распад ове хетерогене државе. Већ 29 октобра Народно Веће Срба, Хрвата и Словенаца у Загребу прокламује отцепљење од Аустро-Угарске и жељу за уједињењем са Србијом.

Даљи догађаји, у погледу ослобођења и уједињења свих Југословена, развијали су се једним природним током и убрзаним темпом.

4 новембра било је закључено примирје са Аустро-Угарском. Истог дана Босанско Народно Веће проглашује у Сарајеву уједињење са Србијом.

9 новембра Престолонаследник Александар ушао је у Његову омиљену ослобођену Престоницу Београд, која је у току рата толико много препатила, и где га је становништво одушевљено дочекало као свог Ослободиоца.

Трупе I и II српске армије, прешав Дунав, Саву и границу Босне и Херцеговине, заузимају постепено јужне покрајине Аустро-Угарске, насељене Србо-Хрватима: Банат, Срем, Бачку, Славонију, Барању, Хрватску, Босну, Херцеговину и Далмацију.

13 новембра српска војска улази у Суботицу.

14 новембра српске трупе заузимају Дубровник, улазе у Загреб и Љубљану и заузимају Печуј.

16 новембра трупе I српске армије улазе у Темишвар, а 22 новембра заузимају Н. Арад и Н. Сегедин и избијају на леву обалу Мориша.

Од 14 до 22 новембра трупе II српске армије избијају на Јадранско Море и заузимају сва пристаништа од ушћа Бојане и Скадра до Ријеке.

24 новембра Црногорска народна Скупштина у Подгорици проглашује уједињење Црне Горе са Србијом.

Средишни одбор Народног Већа у Загребу овога дана прогласио је уједињење Хрватске, Славоније и Срема са Србијом.

25 новембра Народна Скупштина изасланика из: Баната, Бачке, Барање и Срема у Новом Саду проглашује уједињење ових покрајина са Србијом.

1 децембра 1918 године Њ. Височанство Регент Александар I проглашује у Београду уједињење Срба, Хрвата и Словенаца у јединствену државу.

На овај начин заслуге и труд, пребројене муке и патње Врховног Команданта Престолонаследника и Регента Александра I, заједно са Његовим народом, биле су награђене и крунисане успехом. Сан толиких поколења — ослобођење и уједињење Југословенског народа, остварен је.

Одајући Му признање за изванредне заслуге у рату и постигнуте успехе, Његов узвишени Отац Краљ Петар I, на предлог српске владе, произвео је својим указом Престолонаследника Александра у чин ђенерала 30 септембра 1918, после закљученог примирја с Бугарском.

* * *

Живот Краља Александра I Ујединитеља сличан је животу Његових предака Карађорђевића; од скромног положаја пење се на највиши пиједестал, на који нога једне крунисане личности може ступити.

Стојећи на челу народа и државе, Он води свој народ, као Месија, путем славе и величине. Од малене, али херојске Србије, ствара велику и моћну Југославију, чиме приводи и дело вековни сан толиких покољења, а тиме извршује и своју историјску мисију, коју му је Провиђење доделило као народном Краљу.

Малена, херојска и непобедна српска војска, потпомогнута својом браћом добровољцима Југословенима, и могла је, да изврши ослобођење и уједињење целокупне нације зато, што је на челу имала Краља Александра I, који је био инкарнација свога народа и расе.

Док су у I и II балканском рату Његове одлуке и успеси, у улози команданта I српске армије, тесно везани за интересе Његовог народа, дотле у Светском рату Његове судбоносне одлуке и успеси, у улози Врховног Команданта српске војске, ширег су обима и последица и тесно су везани не само за интересе Његовог народа и државе, већ и за интересе осталих савезника. У светском сукобу народа налази се на челу бораца за слободу малих и слабих, за правду и једнакост међу народима, а против агресивности и насиља великих и силних.

Ослобођење и уједињење Југословенског народа највеће је дело у Његовој историји, с тога се и може оправдано рећи:

„Историја живота и рада Краља Александра I Ујединитеља у исто је време и историја Југославије".

Живан Ј. Ранковић,
генерал у пензији и резерви,
ратни командант 14 пешад. пука
„Краља Петра II"

Тридесет година војничке службе Краља Александра*)

„...Нека данашњи велики чин буде најлепши венац на славним гробовима Мојих официра и војника палих за Слободу, и најдивнија кита на грудима њихових срећних ратних другова, који са Мном доживеше да извојују победу над силним непријатељем, уз велику и племениту помоћ моћних Савезника...."

Београд, 1 децембра 1918.

Александар I.

„Југославија ће бити достојна свих славних победа ако своја поколења васпитава на великим примерима наших националних мученика и јунака".

Београд, 28 јуна 1929.

Александар I.

Рођен 17/4 децембра 1888 год. на Цетињу. **Зликовачки убијен** револвером у Марсељу (Француска) 9 октобра 1934 год. у 16 часова, кад је неустрашиво кренуо у Западну Европу, да и тамо учини крајњи врховни напор за трајни мир у Европи.

Примио Краљевску Власт 24 јуна (11 јула) 1914 године.

Ступио у војску 17/4 децембра 1903 године.

Сео на Краљевски Престо 16 августа 1921 год. после смрти Свога Блаженопочившег Оца, **Краља Петра I, Великог Ослободиоца.**

„Чувајте Југославију!"

Александар I.

при издисају у Марсељу 9 октобра 1934. године.

Витешки Краљ Александар I, Ујединитељ пао је као *војник Мира*, баш онда кад је Мир био потребан целоме свету. Пао је *градитељ Мира Онај*, који је као *војник Рата* као Командант I армије и као Врховни Командант Српске војске кроз безброј битака и тешких ратних окршаја на Балканским ратиштима за време ратова: 1912/1913, 1914/1918 године био главни нишан непријатељских куршума и шрапнела, али Провиђењем сачуван тада . . .

Као војник заузима *бриљантно место*. Јер, за 46 година Свога живота, *Он је 31 годину био војник* . . . војник свом Својом душом и свим Својим срцем, од главе до пета.

Ступио је у Српску војску 4 (17) децембра 1903 год. као прост војник у пешадијуредов 1 чете 3 батаљона 6 пешад. пука *„Краљевића Александра"* кад Му је било пуних 15 година.

Повлачење српске војске кроз албанске гудуре 1915 године

Витешки Краљ Александар I, Ујединитељ показао је још првих дана ступања у војску интересовање за војнички позив. Нарочито Га је интересовала од војних наука: *Географија*"**) и *„Историја ратне вештине"*.

За време рата.

За време рата у свима ратовима и борбама за *Ослобођење* и *Уједињење Србије* и *стварање Југославије* показао се као *изврстан војсковођа*. А, то је могао да покаже стога, што је као Престолонаследник много учио, озбиљно студирао, стално радио и спремао се за велике догађаје, а уз то обдарен челичном вољом, бистрим посматрањем и брзим схватањем и дугим пам-

*) Одломак из необјављеног дела: *„Витешки Краљ Александар I, Ујединитељ"*, као човек, као војник и као владар", које ће ускоро изаћи из штампе са много фотографија и скица као књига *„Библиотеке Домовине"*.

**) Као командир 2 чете 1 батаљона 7 пешад. пука *„Краља Петра I"* писац ових редова, после свршене Више Школе Војне Академије и повратка са студија језика из Немачке, имао је част и срећу често бити у друштву тада *Краљевића Александра* и с Њим третирати питања из Географије и Историје Ратне Вештине.

ћењем ствари и чињеница, а и што је имао под командом одличан борбени елеменат — *Српску војску* са сјајним старешинским кадром и са неустрашивим борцима, решеним да победе или да погину за националну идеју: *Ослобођење* и *Уједињење*.

1. *Првог Балканског рата 1912 год.*

Првог Балканског рата 1912 године против Турске, који је вођен ради ослобођења наше подјармљене браће у Старој Србији и Македонији, мада је имао само 24 године, командовао је *Првом Армијом*.

Школа Брежбол, коју је похађао Краљ Александар I у Женеви као млади Принц

Као командант I армије кад је објављен рат Турској, саопштио је на граници „*Ратну прокламацију*" Својој Армији. По томе је упутно Својој армији следећу наредбу:

НАРЕДБА БР. 5 КОМАНДАНТА I АРМИЈЕ

за 5 октобар 1912 године за официре, подофицире и војнике I армије:

„Јунаци,

Стављајући се на чело I Армије, Моја прва реч и поздрав, који Вам упућујем јесте:

Дошао је тренутак да ми наставимо и довршимо велико и свето дело Ослобођења и Уједињења Српства, које је започео Мој Прадеда, неумрли *Карађорђе* са вашим прадедовима, а које је после прихватио и продужио *Кнез Милош Велики*, а по том и *Краљ Милан* са нашим очевима.

Нама, њиховим потомцима, дакле, припала је та част и срећа да то започето свето дело до краја изведемо, под предводништвом Врховног Команданта Његовог Величанства *Краља Петра I* Мога Узвишеног Родитеља.

Очекујући заповест Његову за прелаз границе, I армија, као и сва остала српска војска, треба са одушевљењем и радошћу да поздрави тај значајни тренутак, и да ступи смело и одважно у јуначку и крваву борбу са нашим петвековним непријатељем, Турчином, који је пет векова немилосрдно тлачио, бездушно злостављао, срамотно и истребљавао Српски народ, не штедећи му ни оно, што је човеку најсветије на

Кућа у улици Ф. Бело у Женеви, у којој је живео Принц Александар (пре повратка у Отаџбину)

овоме свету. У последње пак време те су патње, муке и убиства наше још неослобођене браће достигле такав врхунац, да, ако им ми сада не би притекли у помоћ и ослободили их, нестало би их сасвим за врло кратки број година.

Јунаци,

У овом историски значајном и судбоносном тренутку, кад су на вас, српску наду и узданицу, управљене очи, не само целокупног Српства него и очи целог света:

Ви треба да се сетите оних крвавих и јуначких борба, што их бише наши претци, који не беху ни војнички довољно уређени, ни обучени, нити наоружани и снабдевени ратним потребама, а још при том и сами, без савезника, па ипак славно побеђиваше силну турску војску и извојеваше нашу садању златну слободу, у којој

спокојно и безбрижно данас живимо ми са нашим драгим и милим породицама.

Ви треба да се сетите да сте потомци, да сте крв крви тих дивљунака, да у вашим жилама тече њихова јуначка крв, а при том сте наоружани најбољим оружјем на свету, добро сте обучени борби, добро снабдевени свима ратним потребама, а сем тога, имамо уза се још и савезнике: нашу браћу храбре Црногорце, који се већ од неколико дана јуначки боре са Турцима и побеђују их, наш суседни и сродни нам народ Бугаре, а тако и Грке, који су исте вере као и ми.

Ви треба да се сетите да су вас ваши родитељи, браћа, сестре, а многе од вас и верне љубе и деца, на позив Врховног Команданта, испратиле у јуначки и свети бој, ишчекујући од вас да ћете непријатеља јуначки напасти, победити и своју неослобођену браћу ослободити или јуначки изгинути и прославити се у бој, као што су се прославили многи и многи српски јунаци, који славно изгубише за своју веру, народ и слободу и тиме нам оставише о себи светао и вечан спомен, — њима се ми дичимо и поносимо, они нам служе за пример и углед, јер живе и вечито ће живети у светој успомени Српског народа.

Краљ Александар на положају Чегањска Планина

На послетку ви треба да се сетите, да нас неослобођена наша браћа са нестрпљењем и сузним очима очекују, да нам се, као својим спасиоцима баце у загрљај, и да, са своје стране, колико узмогну, допринесу нашој победи и своме ослобођењу.

Кад будете све то имали на уму, и кад се свега тога будете сећали свагда, а нарочито у оним тешким тренутцима, кад, по сили околности будете и окисли, и озебли, и замрени и неиспавани, а можда и гладни и жедни, борећи се дуго и дуго са јаким, упорним и храбрим непријатељем, кога треба бајонетом из положаја избацити — уверен сам, да ни један од вас неће ни тада малаксати духом, ни зажалити своје главе и мислити о свом животу, него ће, знајући ни непријатељу није лакше и боље, него још много горе, па ће сваки од вас свога непријатеља уз пажљиву штедњу муниције, добро узимати на нишан и гађати право у месо, а потом јуначки и неодољиво јуришати, ма и по сто пута, не разбирајући и не питајући колико га је и за каквом је јаком положају, јер не само ослобођавамо нашу браћу *него светимо и Косово!*

Радећи тако, душе ће се наших предака, гледајући нас из небеских висина, радовати и веселити видети у нама себи достојне потомке.

Ко се одважно реши на победу или смрт, томе Бог помаже и тај редовно победу односи, јер тада пред његовом одлучношћу непријатељ малаксава духом, њиме овладјује страх и напушта бојиште.

Према побеђеном непријатељу, и непријатељу, који се предаје, *будите човечни и милостиви, јер он тада престаје бити непријатељ, него остаје само човек а према човеку треба бити човечан.* Куће, имање, част и образ побеђеног непријатеља и његове породице штедите и штитите, као и куће, имања и част свога сопственог народа, јер то захтева не само човечност и наша православна вера, него то и долику је јунацима, а тим се побуђују непријатељи да се радије предају него да се упорно боре, јер знају да се предају јунацима, од којих се ничему рђавом немају надати ни они ни њихове жене и деца.

Са таквим поздравом I армији ступајући на њено чело, као *Праунук Карађорђев*, да је поведем у јуначки свети бој, Ја се молим Свемогућем Богу, да нам дарује победе и, кличем:

Да живи наш Врховни Командант, Његово Величанство *Краљ Петар II*

Да живи српска војска и српски народ!"

5. октобар 1912. год.
Положај

Командант,
Престолонаследник,
Александар с. р.

Витешки Краљ Александар I, Ујединитељ као Командант I Армије сукобљава се код Куманова са главном снагом Турске војске (Вардарском армијом) и у току дводневне борбе 10 и 11 (23 и 24) октобра 1912 год. разбија Турску војску.

Трупе I армије: 11 (24) октобра 1912 год. улазе у Куманово, а већ 13 (26) октобра 1912 год. улазе и у Скопље.

Командант I армије Престолонаследник *Александар* улази у Скопље истог дана (13—26 октобра 1912 год.) и на градске беделе истиче се српска застава.

„Кумановска битка" тада је добијена. То је назначајнија битка, где је Српска војска успела да туче дотле силну Турску војску. Том битком, не само *„што је Косово осветјено"*, већ је уздигнут углед Србије не само у очима њених пријатеља, већ нарочито у очима њених непријатеља, по највише Аустроугарске.

„Кумановска битка" као оличење велике расне снаге Српскога народа постала је извор за нове подвиге Српске војске. Али, у исто време она је била потстрек за стварање Југославије.

„Кумановска битка", којом је у главном решен рат против Турске 1912/1913 год. донела је Српској војсци велику славу.

После сјајних успеха на Куманову многи официри унапређивани су.

Командант I армије Престолонаследник Александра унапређен је тако исто, истог дана, 20 октобра (2 новембра) 1912 год. у чин пешад. потпуковника, који је Указ потписао у Скопљу Краљ Петар I и Министар војни пуковник Радивоје Бојовић.

Краљ Петар I, Велики Ослободилац као Врховни Командант Српске војске истог дана

20 октобра (2 новембра) 1912 год. упутио је трупама поздрав:

„Јунаци,

Стара српска престоница Скопље, чекала је преко пет стотина година па је дочекала да Српски Краљ победоносно уђе у њега.

За овај радостан дан по цело Српство и превелику срећу коју сам доживео, имам да захвалим Богу и Мојој јуначкој Војсци.

Живела Српска јуначка Војска!

Живео Народ Српски!"

Врховни Командант,
Петар с. р.

Српска војска, после Кумановске битке, гони Турску војску. А, I Армија после бораба код Присата и Плетвара, код Алинаца (на Бакарном Гувну) у тродневној бици код Битоља (4/17 до 6/19 новембра 1912 год.) туче остатке Турске војске.

I армија Престолонаследника Александра напада преко Пелагоније, која је била поплављена Шемницом и Црном реком.

Војници су наступали кроз воду, негде чак до рамена, па кад је то видео Врховни Командант Турске војске у Македонији *Али Риза Паша* зачудно се и рекао је: „То нису обични, смртни војници."

Командант I армије Престолонаследник Александар је са тим дивовима, којима се свет дивио, изборио сјајну битку и 6 (19) новембра 1912 год. заузео Битољ.

„Битољска битка" је била завршна битка на Вардарском војишту, у којој је Српска војска окончала најсјајније своје тешке јуначке подвиге. А I армија нарочито се истакла.

Командант I Армије Престолонаследник Александар издаје по уласку у Битољ 7 (20) новембра 1912 год. ову наредбу:

„Моји дични Соколови,

Када сам пре месец дана примио команду над I армијом, Моја прва реч и поздрав, које вам упутих, беше да вас потсетим:

Да сте потомци Оних јуначких бораца, који започеше и донекле ослободише под Турцима подјармљено Српство.

Да су на вас, наду и узданицу васколиког Српства, управљене очи не само целог Српства, него и целог света.

Да су вас ваши родитељи, браћа, сестре, жене и деца, испратили у свети бој, да ослобађајући подјармљену нашу браћу, победите непријатеља или да јуначки изгинете, и себи оставите светао помен.

Рекох вам, ко се одважно реши на *победу или смрт,* томе Бог помаже и тај редовно побеђује, јер тад пред његовом одлучношћу непријатељ малаксава духом, њиме овлађује страх и напушта бојиште.

Напосетку вас потсећам, да побеђујући Турке и ослобађајући подјармљену браћу, светите тужно *Косово Поље.*

То беше Моја прва вама упућена поздравна реч!

Друга Моја реч беше само: *Напред! Напред! Напред!*

И ви, дични Соколови, дивно послушасте ове Моје речи. Ви се показасте достојни потомци својих јуначких предака. Ви испуниште завет и наду целокупног Српства. Ви одолесте свима ратним тешкоћама и разбисте снажну Турску Војску. Ви својим јунаштвом задивисте цео свет.

Ви вашим победама на: *Куманову, Присату, Бакарном Гувну* и на *Битољу* сјајно осветисте тужно Косово, те оно сада није више тужно, и ослободисте нашу браћу испод петвековног турског јарма.

Тим утврдисте истину: да ко се реши на победу или смрт, томе Бог помаже и тај увек побеђује. То беху Моја прве две речи.

Трећа Моја реч, Моји Соколови: Да вам у име целокупног Српства, у име Врховног Заповедника Њ. В. *Краља Петра I,* Мог Узвишеног Родитеља, а и у име Своје, за све то искажем неизмерну захвалност.

Да вам кажем, да се душе наших предака радују и веселе што виде такве себи достојне потомке и осветнике.

Краљ Александар у разговору са генералом Франше Депереом

Да се вама диче и поносе ваши родитељи, браћа, сестре, жене, деца и пријатељи.

Да ће дела ваша бити записана златним словима у Српској Историји и да ћете ви своме потомству служити као светао пример.

То је трећа Моја реч вама преосталим живим витезовима, а оним витезовима који јуначки изгибоше на бојишту имам да кажем:

Да ће њихова света успомена живети вечито у срцу и души сваког Србина."

7. октобар 1912. год.
Битољ

Командант,
Престолонаследник
Александар с. р.

Произведен је за пешад. пуковника указом од 14 (27) јануара 1913 г. који је потписао Краљ Петар I у Београду и Министар војни генерал Милош Божановић.

2. *Другог Балканског рата 1913 г. против Бугарске.*

Другог Балканског рата 1913 године, који су Бугари изазвали из суревњивости напавши Српску војску мучки ноћу 16/17 (29/30) јуна 1913 године на Брегалници, командовао је опет *Првом армијом*.

Као Командант I армије, са Својом армијом, имао је најтежи и најделикатнији задатак: да напада на центар Бугарске војске код Дренка и Рајчанског Рида. И, тада је Он, кад су на целом фронту вођене огорчене борбе, јер су Бугари изненадно и без објаве рата ноћу напали, издао је Својој армији 1 (14) августа 1913 год. наредбу:

„...Поред свију ваших сјајних победа, ни треба непрестано да имате на уму да задобивено треба и чувати, јер наши непријатељи неће никада заборавити свој *Брегалнички Пораз*...

Треба дакле да смо увек спремни и готови да их јуначки дочекамо и одбијемо."

а тиме и растројила и планове Аустроугарске, у погледу својих надирања на Балканско полуострво.

Кад је завршен тај рат Српска војска, као победилац, враћала се својим домовима. На челу трупа, које су ушле у Београд, био је Командант I армије Престолонаследник *Александар*, кога је као и Његове трупе свет одушевљено дочекао и пред триумфалном капијом код Славије, на улазу у улицу „Булевар Ослобођења" 13 (26) августа 1913 год. претседник Београдске општине Љуба Давидовић, предајући Му *златну сабљу* као дар престонице, поздравио Га је у име увек оданог Му грађанства Београда овим речима:

„Ваше Височанство,

Са југа наше увећане Отаџбине, из Старе Србије и српске Македоније долазите Висо-

Краљ Александар на Солунском фронту поздравља се са француским официрима

Као Командант I армије са Својом армијом, енергичним радом, за све време бораба са Бугарима — од 16/17 јуна ноћу (30 јуна и 1 јула) до 8 (21) јула 1913 год. *највише је допринео*, те је брзо решена знаменита *„Брегалничка битка"*.

Тада је *„Сливница покајана Брегалницом"*.

Други Балкански рат 1913 г., против Бугарске, преласком Румунске војске (300.000) преко Дунава 3 (16) јула 1913 год. а после свршене Брегалничке битке, завршен је, примирјем 18/31 јула 1913 год., а потом закљученим миром на Конференцији мира у Букурешту 28 јула (10 августа) 1913 год.

„Брегалничка битка" донела је нову славу Српској војсци. Она је истакла и политичко првенство Србије на Балканском полуострву,

чанство, са Својим заслуженим јунацима да објавите свету и престоници српској: Срби су слободни.

Пушка је ућутала, топ је умукао, ослобођена раја је проговорила. Задахнут дахом те лепе слободе, коју одавно ужива, Београд - у пуној радости, у пуној срећи може да изговори само једну, искрену реч. Реч са срца: Хвала Височанство.

Ваше Височанство,

Снага и свест нашега народа никада се није тако дивно манифестовала као у овом ослободилачком рату. Она је најпре лагано расла, затим нагло бујала док није набујала у горостас српских армија, које су преплавиле српску земљу од Дунава до Белог Мора, од Јадрана до Једрена.

Јунаци су крв точили, робље је сузе проливало, али: из крви је слобода никла, из суза се правда подигла; оствариле су се тежње читавих столећа; јава је доскорашњи сан многих милиона.

БИБЛИОТЕКА
ОПШТИНЕ ГРАДА БЕОГРАДА

Велико дело Ослобођења српског племена, за које се живи и мре, почело је да се изводи. Оно је у Вама, Височанство, нашло своја одважног заточника, а у непобедним српским армијама, најпоузданијег јемца да ће бити и остварено. С вером у Бога, као што је исписано на светим заставама српских јуначких пукова, с вером у несаломљиву снагу свога народа, с вером у безграничну љубав народну према слободи, носите Височанство и даље слободу жудима слободе.

Височанство,

Првим замахом Твојим и Твојих витезова, однео си слободу: Куманову, Скопљу, Велесу, Прилепу, Битољу и Охриду. Ова мила места прошлости наше света су места данашњице наше. Света су по светим гробовима деце српске, света по јуначким подвизима знаних и незнаних јунака наших. Те велике костурнице реткога пожртвовања речито проповедају: *завојевач је побеђен, робље је слободно, уништена је сила, родило се право.*

Височанство,

Прве услуге Отаџбини својој, прве услуге витешком народу своме, учинили сте у име узвишених принципа: тријумфа слободе над тиранијом — победе правде над неправдом, слома силе над правом.

Тако је и морао отпочети своју службу Отаџбини Праунук Вожда Карађорђа, Син Војводе Петра Мркоњића.

Ја Вас молим, Височанство, служите тим идеалима и даље као човек и као будући владалац српски!

Ваше Височанство,

У тренутку, кад се орлови Твоји „крвавога кљуна до корена и крвавих крила до рамена" спремали гњездо своме, да на ларворикама славе своје одморе своје јуначке кости, поклич убојне трубе позвао их је у нову борбу, у нову славу.

У долини тихе Брегалнице, на обалама хучна Вардара спремао је неблагодарни брат небратски посао; спремао се: да победи непобеђене, да саломи несаломљиве, да унизи прослављене, да отме витешки освојено, да присвоји добро Србиново. И лину крв, Брегалница потече крвава, Вардар у истини понесе коње и јунаке. Наша историја није забележила крвавију битку од Косова; није записала ни славнију битку од Цара Душана.

Гинуло се и побеђивало се. Борци при издисају као да су чули речи Карађорђеве и Хајдук Вељкове: тако се биће наша деца драга за славу и слободу свога племена.

Тако је морало бити. Народ је свесно поднео велике жртве да би ослободио неослобођене, да би синула срећа несрећнима, да би престале муке мученицима.

Победило се, али се изгинуло. О, ви свете сени палих витезова, никад вас неће заборавити Српски народ и његов Краљ. И данас у данима велике народне радости сећају вас се са дубоком захвалношћу.

Ваше Височанство,

Дани у којима живи српско племе велики су. Светло место у стварању њихову заузима Ваше Височанство и Ваша славна I армија.

Вама Височанство и Вашој армији, а преко Вас и целокупној храброј Српској Војсци, *Београд изјављује дубоку, топлу и срдачну захвалност.*

У знак те захвалности Београд Вас моли да примите Височанство ову сабљу, којом сте у минулим ратовима и Ви и Ваши храбри војници тако витешки ратовали; да је носите с гордошћу на којој има пуно право *осветник Косова, победник са Куманова, јунак са Битоља.* Нека она Височанство никада не сине без потребе, а кад сине нека се никад не поврати у корице без части за Ваше Височанство, без славе за српско племе.

Добро дошли, Височанство, са Својим витезовима; *добро дошли у престоницу, која Вас воли и која се Вама поноси.*

Живели!"

Командант I армије Престолонаследник Александар, на тај поздрав је одговорио:

„Признање и похвалу, коју ви Мени упућујете, у име драгог ми Београда Ја бих хтео врло радо поделити са свима српским официрима и војницима. Али, на жалост ову нашу велику ратничку тековину не могу поделити са свима њеним творцима, јер је велики број оних јунака, који су ово сјајно дело створили, остао на нашим бојним пољима.

Нека нам за утеху послужи то, што је већина њихових светлих гробова остала у границама наше нове Отаџбине.

Пешаци на рукама извлаче топове

Дичан и победоносна Српска Војска победама на Куманову, Прилепу и Битољу, повратила је оне наше земље, које су нам пре толико година турски завојевачи отели.

Победама на Брегалници ми смо Српству сачували дефинитивно наше земље против нових балканских завојевача.

Гробовима наших јунака код Једрена и Скадра наш народ је утврдио своје првенство на Балкану, како у погледу своје снаге, тако у погледу своје верности и великодушности.

Не великим, већ срећним, треба да се сматра Онај, који је командовао у рату овим заиста великим народима."

3. Светског рата 1914—1918 год.

Светског рата 1914—1918 год. истакао се као *Врховни Командант* у свој својој величини:

а) *Рата 1914 год.*

Рата 1914 год. када је Аустро-Угарска напала невину малену Србију, ма да је био свестан, да се има да води неравна борба, ипак

је претпоставио *Част* Народа животу, и *Слободу* ропству.

Краљ Петар I, Велики Ослободилац, већ изнемогао и остарео пренео је Краљевску власт на Престолонаследника Александра. И, 11 (24) јуна 1914 год. издао је Указ:

„Моме драгоме Народу,

Пошто сам болешћу спречен неко време вршити Своју Краљевску Власт, то наређујем да на основу чл. 69 Устава, док траје Моје лечење, у име Моје влада Престолонаследник Александар."

Петар с. р.

Престолонаследник Александар постаје *Регент,* а у исто време и *Врховни Командант* Српске војске.

Ситуација је била заиста тешка. За старе и прекаљене војсковође била би мучна, а

Њој као да је било мало, што смо ми морали годинама мирно да слушамо јауке милиона наше браће, који су до нас допирали из Босне и Херцеговине, из Баната и Бачке, из Хрватске, Славоније, Срема и нашега мора, кршне Далмације. Сада је затражила највише, тражи нашу главу, нашу независност, живот и част Србије.

Јунаци,

После сјајних успеха нашег оружја 1912 и 1913 године и државних тековина које нам је признала цела Европа закључењем мира у Букурешту Ја сам најискреније желео, да се Србија и Моји драги ратници у миру одморе и окрепе од силних ратних напора, уживајући у тековинама својих победа. И, зато је Србија била готова, да се на миран начин објасни и споразуме са Аустро-Угарском о свима спорним питањима.

Али се, нажалост, одмах увидело, да Аустрија не иде на то, да с нама преговара. Чак

Наша коњица гони непријатеља

Престолонаследнику Александру тада беше још непуних 26 година; па ипак Он је умео да одговори са достојанством Своме позиву и да схвати Своју улогу.

Врховни Командант Престолонаследник *Александар,* пошто је као Регент упутио телеграм Руском цару Николи II, којим Га је молио да узме што пре у заштиту Србију и, пошто је упутио прокламацију Српском народу о објави рата Аустроугарској, трупама издаје *наредбу:*

„Јунаци,

Највећи и заклети непријатељ наше државе и нашега народа изненада и без икаквог разлога насрнуо је бесомучно на нашу част и на наш живот. Аустрија, незајажљиви наш северни сусед, већ је нагомилала војску и учинила више покушаја, да пређе нашу северну границу и да пороби нашу дивну Отаџбину.

и да смо испунили њене захтеве, она је била решила, да нас нападне, да нас понизи и да нас убије. Зато су ти срамни захтеви Аустрије морали добити достојан одговор. Ја сам их са презирењем одбио, уверен да ћете сви ви ту срамоту, која је имала пасти на нас, бацити у лице ономе, који је покушао, да њоме умрља сјај и славу нашега оружја. Стога сам вас и позвао у ово радно доба, да под нашим победоносним заставама, и ако још уморни од скорашњих наших победа, станете опет на браник Отаџбине.

Саопштење које вам сада чиним, јесте *објава рата Аустрији.* На оружје моји дични Соколи!

Јунаци!

Ви ћете имати да се борите са једним непријатељем који никад није имао ни ратне среће, нити војничких победа!

Ја ћу вам бити Врховни Командант

Ми смо се прошле године великим делом упознали у бојној ватри. И Ја сам се на Куманову, Битољу и на Брегалници са поносом дивио

вашој свесној храбрости и вашем беспримерном самопрегоревању.

Зато сам и уверен, да ћете ви и овога пута, на браницу Отаџбине и у великом делу ослобођења српскога робља умети само да увећате славу и лепи глас српскога оружја и вашега јуначтва.

Јунаци!

Поред братске Црне Горе и свих осталих Срба, који ће се против Аустрије борити где се ко буде затекао и чиме буде могао, ви ћете у овој великој борби као своје ратне другове имати са севера нашу моћну и силну браћу Русе, чији је узвишени Цар Николај II, на први глас о аустријском нападу на Србију, одлучио и витешки са целом оружаном Русијом стао на одбрану Српства и Словенства. С друге стране уз Русе су стали раме уз раме и њихови храбри савезници, а наши осведочени пријатељи Французи, који су већ отпочели борбу с аустриским савезником Немачком.

Јунаци!

На свету нама нема светије дужности него што је одбрана своје државе, своје нације и вере, одбрана свога огњишта, својих старих и нејаких. Стога, с вером у Бога, у његову правду и милост, пођимо напред уверени у победу и украсимо наше заставе новим ловорикама, јер је на тим заставама Провиђење исписало данас јасније него икад наш ратни поклич:

„У бој за Слободу и Независност Српског Народа!"

Живела Србија!

Живела Моја дична Војска!"

22 јула (4 августа) 1914.

Крагујевац Врховни Командант Војске, Престолонаследник **Александар,** с. р.

Врховни Командант Престолонаследник Александар у пркос тога и, ако је ситуација била врло мучна, ипак не клоне духом.

Непријатељ прелази Дрину и Саву и са великим снагама, добро наоружан и одлично опремљен, улази у Србију; свуда потискује слабе граничне заштитне делове Српске војске.

Он даје ипак реч као Регент и као Врховни Командант: *„Ми немамо или да победимо или да са чашћу умремо"*. И, добро је урадио . . .

Српска војска прима борбу... Прикупља се да би се бацила у што већем броју на непријатеља.

„Церска битка" тако је постала, где се из појединачне дефанзиве, смелим маневрима прелази у офанзиву и туче малена Српска војска велику Аустро-угарску војску.

Српска војска туче Аустро-угарску војску, а по том је гони и пребацује преко границе Србије. При овоме је задобила велики плен и многе заборљенике. Али тим је стекла *ненадмашну славу*.

Српска војска 24 септембра (7 октобра) 1914 год. са I армијом чак прелази у Срем, по жељи Савезника, којима је била потребна та диверзија ради олакшања њихове ситуације. Али, под притиском надмоћнијих снага непријатеља била је принуђена да се отуда врати и лати одбране.

Аустро-угарска војска предузима напад. И, *Врховни Командант* Престолонаследник *Александар*, који је био стално на бојишту и међу Својим трупама, и ако их је на све начине ободравао, ипак због оскудице у муницији, мало се повлачи Српска војска.

Српска војска кад се нешто снабдела муницијом прелази у офанзиву.

Краљ Петар I, Велики Ослободилац тада је, противно саветима лекара, дошао лично у ровове војника и ободравао их на победу, која је *одмах и дошла!*

„Колубарска (Сувоборска) битка" тада је добијена.

Добијена је битка, у којој је претстављен један особит пример ексцентричног кретања и, која је имала велики значај: *политички*, јер је њом спашен Балкан од инвазије Германаца; *војнички*, јер се њом завршава рат 1914 год. и *психолошки*, јер повраћа веру у вредност Српске војске.

„Колубарска (Сувоборска) битка" уздиже славу Вишег Команднног Елемента, како Врховног Команданта, тако и команданата армија (генерала Степе Степановића, који постаје после Церске битке и генерала Живојина Мишића, који постаје после Сувоборске битке војвода) Српске војске. А, у то време, 24 новембра (7 децембра) 1914 год. Краљевска Српска влада у Нишу пред одушевљеним Народним Преставништвом истиче: *да је циљ рата — Ослобођење и Уједињење све неослобођене браће Срба, Хрвата и Словенаца.*

Врховни Командант Престолонаследник *Александар*, кад је непријатељ потучен, пребачен преко граница, издаје *наредбу:*

„Јунаци!

Већ се навршио пети месец како је на нашу милу Отаџбину напао непријатељ. Истрошени у два славна али тешка рата, ми смо га ипак мушки и јуначки дочекали. И пошто смо га једном потукли на *Церу* и *Јадру*, ми смо му после толиких других крвавих али славних бојева, сада задали удар тежи од свих досадашњих. Хиљаде заробљеника, стотине топова и силна опрема војна, што је од непријатеља заробисмо сведоче о његовом поразу и нашој слави.

Јунаци!

Ја сам поносит да објазим да на земљишту Краљевине Србије нема непријатеља. Изгнали смо га крваве главе.

У том свечаном тренутку (кад се на поноситом српском Београду вије поново победна српска застава), Ја хоћу пре свега другог да испуним један дуг захвалности.

У редовима нашим раме уз раме с вама, ратују у овом трећем рату и браћа наша коју од Турака ослободисмо. Ви сте сведоци њиховог јунаштва, њихове љубави према Отаџбини. *Косовци*, и *Вардарци*, *Жегљиговци* и *Брегалничани*, *Битољци* и *Поречани* показали су се достојни своје браће Шумадинаца и Дунаваца, Подринаца и Моравака, Тимочана и Ужичана.

Показали су се достојни потомци јунака *Милутинових* и *Душанових* што некад далеко прошеше славу српског имена и оружја.

Ја хоћу да им дам видан знак признања Отаџбине. Пред овако несумњивим доказом свога великог пожртвовања и пред тако јуначки пролиненом крвљу за своју Србију; пред таквим стварним доказом вршења своје најтеже грађанске дужности и то са таквим одушевљењем *Ја објављујем њихово право на све политичке и уставне тековине ослободитељке Србије.* Пред редовна Народна скупштина по закључењу мира решиће све потребне мере те да то потпуно и у живот уведе.

Јунаци!

Гвоздени обруч наших моћних савезника стеже се све више око нашега заједничког непријатеља. Осећајући се пред поразом и страхујући од његових тешких последица, он се бори очајно али упорно. Али узалуд.

Број његових војника све је мањи, а наши савезници уводе свакога дана све нове војске у борбу. Крај тој џиновској борби неће је данас јасан, и иако она још није завршена.

Ми морамо још неко време вршити нашу тешку дужност и стојати уз наше велике и силне савезнике, који се боре и за нас, докле они не сломе заједничког непријатеља на њиховим просторима поља, а тада ће настати мир и то мир, који ће достојно наградити жртве за нашу Велику Србију. Тада ће наша Отаџбина бити много већа, силнија и срећнија но што је икада била.

А зато ће, витезови, Србија бити вама благодарна."

15 (28) децембра 1914 год.
Крагујевац

Врховни Командант
Престолонаследник,
Александар с. р.

б) *Рата 1915 год.*

Рата 1915 год. када је Србија нападнута са свију страна и кад је почаствована тиме, како је говорио *цар Виљем II*, пошто је удруженом Немачко-Аустроугарско-Бугарском војском командовао један од најбољих немачких официра генерал *А. Макензен*, тада *Врховни Командант* Престолонаследник *Александар* издаје 16 (29) октобра 1915 год. следећу *наредбу:*

„Јуначи!

...Данас, кад нам је наметнут овај *четврти* рат, ја сам, већма него икад, уверен, да ћете ви до краја испунити своје дужности. Наши савезници долазе да пролију своју крв за нашу праведну ствар, а та њихова братска помоћ нека буде још један нов подстрек за нова јуначка дела на нашем витешком путу ка слави и победи!

Јунаци,

Ви сте једном славили победу над небратском Бугарском војском. Ја вас познајем са Брегалнице и верујем у ваше мишице.

Са вером у Бога и његову правду:

Напред!"

Крагујевац, 16 октобра 1916 године.

Врховни Командант
Престолонаследник,
Александар с. р.

Албанску голготу, која је после тога наступила, сјајно је издржао.... Па, и макар што је њиен и могао имати угодности, и ако је био чак и болестан, одбио је све и рекао: *„Ја желим да поделим судбину Моје војске"*.

Кад је те несрећне 1915 год. многи гледао само себе, Он је, пун патриотизма и љубави према Својој војсци и Своме народу, пребродно и сам све тешкоће и... пророчки, већ је назирао, да *„Први корак у изгнанство чини бесмртним и Њега и Његов народ"*.

Врховни Командант Престолонаследник *Александар* тада је дио упутио Претседнику Француске републике Р. Поенкареу *поруку:*

„Моје земље нема више.
Њена војска остаје. Она је спремна да дође на Француски фронт."

16. (29.) децембра 1915 год.
Скадар

Врховни Командант Српске војске
Престолонаследник,
Александар с. р.

Врховни Командант Престолонаследник *Александар* упутио је 16 (29) децембра 1915 год. из Скадра апел Руском цару Николи II:

„Са надом и уверењем, да ће се Моја војска у Приморју Јадранскоме снабдети и реорганизовати на миру, помоћу обећаном од стране савезника, Ја сам је превео овамо преко Арбанских и Црногорских планина. Не нашавши ништа од онога овде, што јој треба да се издржава и реорганизује, она стоји данас пред најжалоснијим сврштетком.

У томе најтежем тренутку, Ја се обраћам Вашем Императорском Величанству, у које сам увек полагао своје последње наде, са молбом за Вашу високу интервенцију, да бих је спасао од сигурне пропасти, да би је могао у миру припремити за нове напоре, који претстоје и њој и савезничкој војсци.

Да би то могло бити, потребно је, да савезне флоте превезу што пре моју северну војску из Сан Ђовани ди Медуа у какво безбедно место, недалеко од границе Србије (најбоље у околини Солуна), јер гладна и изнемогла војска, против непријатеља не заштићена, и којим путем не може стићи из Скадра до Валоне, куда је савезничке Врховне команде мисле упутити.

Ја се надам, да ће овај мој апел наћи одзива код В. И. Величанства, који се увек очински старало за Српски народ и да ће интервенисати код савезника, да спасе Српску војску од катастрофе, коју није заслужила, а која претстоји."

Руски Цар Никола II одговорио је 27 децембра 1915 год. (од 22 децембра 1915):

„Са осећајем бола, Ја сам пратио од скора одступање храбре Српске војске у Арбанију и Црну Гору.

Изјављујем Вашем Краљевском Височанству Моје дивљење искрено, пред вештином са којом је она под Вашим руководством одолевала свима тешкоћама путева, одбијајући нападе свуда бројно надмоћнијем непријатељу.

Сагласно Мојим наредбама, министар спољних послова више пута је позивао савезнике, да предузму мере за осигурање морског пута у Јадранском мору.

Захтеви ови биће обновљени и Ја се надам, да ће славној војсци Вашег Височанства бити дата могућност, да напусте Сан Ђовани ди Медуа.

Ја верујем тврдо да ће се она скоро опоравати од прежившених тешкоћа и поново узети учешћа у борби са општим непријатељем.

Победа над њима и васкрс Велике Србије биће, Вама, братском Српском народу утеха за све што сте прежили."

Врховни Командант Престолонаследник *Александар* издао је, по том, наредбу Српској војсци у Скадру за Божић 25 децембра 1915 год. (7 јануара 1916):

„Јунаци,

Под навалом удружених војсака двеју царевина и једне краљевине, а за време непрекидних борби кроз пуна два крвава месеца ви сте дали особито доказа свог јунаштва, пожртвовања и осећања дужности према Отаџбини.

Тешка судбина наше Србије хтела је да данашњи светли празник Рођења Христа Спаситеља, дочекујемо тако далеко од наше лепе Домовине, од наших милих и драгих.

Ви, Моји драги јунаци, који се данас налазите по арбанским кршевима, на обалама Јадранског мора, немадосте да издржите најстрашније искуство преко беспутних арбанских и црногорских планина, кроз студен и снег и да издржав све те беспримерне патње, пружите целом свету такав пример самопрегоревања, какав је ретко у историја која војска показала.

Али јунаци, прегажена Отаџбина и сада упире своје погледе само на нас.

И данас на дан Христова Рођења, уз наше молитве Свевишњем да наше напоре, патње и праведне жеље милостиво награди Ја позивам све вас, моје непобедне и дичне витезове, да схватите недаће које су снашле нашу Отаџбину и да, спремајући се за нове напоре, које Отаџбини дугујемо, стално рачунате на Мене.

А Ја ћу, јунаци и у будуће делити са вама исту судбину и имаћу само један циљ: „да се ваша јуначка снага што пре окрепи и да наше победоносне заставе ускоро буду захвално поздрављене од ослобођене Мајке Србије, од целог нашег напаћеног народа".

Христор се роди Моји официри и чиновници.
Христос се роди Моји подофицири и војници.

Христос се роди, сви Моји јунаци, који се тако храбро борише за Краља и Отаџбину.

Живела Моја јуначка и непобедна Војска."

24 децембра 1915 год.

Скадар

Врховни Командант
Престолонаследник,
Александар с. р.

в) *Рата 1916 год.*

Рата 1916 год., кад је Српска војска стигла на Крф и у Северну Африку, само Њему као Врховном Команданту има да се захвали, што је тамо доведена. Само Њему има да се захвали, што је брзо снабдевена и реорганизована, што је упућена доцније на Солунски фронт и што је у опште створен *Солунски фронт*.

Његове посете дворовима страних суверена са Претседником владе Николом Пашићем 1916 год. познате су!

Врховни Командант Престолонаследник *Александар* поводом тих посета упутио је Српској војсци 7 (20) априла 1916 год. *наредбу:*

„Јунаци!

Вратио сам се с пута и из посета погаварима наших моћних савезника и великих пријатеља: Француза, Енглеза и Италијана, куда су Ме одвели важни и неодложиви послови; посетио сам и њихову храбру и јуначку војску, која се бори на својим фронтовима и дошао сам у вашу средину.

На овоме путу дочекан сам свуда са неописаним одушевљењем, дирљивим симпатијама и великим манифестацијама за Србију и Српску Војску. Ја сам се, јунаци, потпуно уверио, како су силно у Европи одјекнула слава дела Српске Војске у току овог четворогодишњег ратовања, како је похвално и сјајно оцењено ваше јуначко држање у борбама, какво дивљење, управо чуђење, изазвина сва наша безгранична љубав к слободи и независности Отаџбине, мајке Србије, као и ваша беспримерна одлучност, да ради тих идола драгоцоног, без стеге и притиска, подносите најтеже жртве, па да изврште и оно дуготрајно и изванредно тешко и мучно повлачење до Крфа, лишени готово свих средстава за живот, само да не бисте пали у замке наших мрских непријатеља, да небисте постали бедно, бесправно робље њихово...

Те сјајне одлике и врлине Српске Војске биле су она чврста основа и она добра залога, да нас наши силни савезници и пријатељи не само у невољи не оставе, већ да нас биш тада још боље прихвате, да нас до краја борбе још јаче подрже, да нас свима потребама из основа поново снабдеју и потпуно опреме, да ускоро у име Бога са нама заједно пођу на Балкан против непријатеља слободе и човечанства и против зла, које се тамо зацарило, те да, јунаци, сви заједно васпоставимо нашу милу Србију, нашу Домовину, оног витешког и мучног чувара и браниоца људских права, слободе и мирног и културног рада на Балканском Полуострву, кога охолост германска, интриге Аустроугарске и завист и зверска пакост Бугарске мишљаху да свесвим униште...

Наши моћни савезници и пријатељи, дивећи се неустрашивом и витешком држању Србије, ценећи небројене жртве српског народа, и признајући му зрелост и способност за државни живот и културни развитак, сад су готови и вољни да нас у овој великој борби снажно помогну, да Србију створимо великом те да обухватити све *Србе* и *Југословене*, да је учинимо силном и моћном *Југославијом*, која ће оправдати досада примете жртве и одговорити захтевима новога доба, које ће настати по свршетку овог великог и крвавог европског рата.

Овим нашим јуначким подвизима углед Србије подигао се до висине која је завидна и за много веће, много јаче и старије државе; Моја узданица није само испунила очекивање наших сиљних и моћних савезника и пријатеља, она их је далеко надмашила и поред њихове захвалности и признања на крваво чело српског ратника спуштен је венац најлепших похвала и од наших противника.

Ја сам, јунаци, на овом путу видео силне војске наших савезника и пријатеља, видео сам их како су оне богато опремљене, снабдевене свима потребама и наоружане најсавршенијим оружјем, како су силно одушевљене за борбу до краја са непријатељем. *и како су задахнуте неограниченим симпатијама за Србију и Српски народ*, а то је Мени и вама, јунаци, најсигурнија залога да ће успех у претстојећим борбама несумњиво бити на страни нашој и наших савезника.

По повратку с пута, Ја сам, јунаци, видео и вас на паради на Крфу, како сте се са здрављем потпуно опоравили, како сте снабдевени свом новом опремом и оружјем, а осим тога у најкраћем року добићете не одређеном месту ваше омиљене топове, многобројне лаке и тешке коње за коњицу и артиљерију, мазге за комору, кола, аутомобиле и сву осталу потребну спрему, тако да ни у чему нећете заостајати иза наших савезника.

Ја се, јунаци, са овим највећим признањем Мојој јуначкој војсци, са најлепшим славопојем херојским и надљовечанским подвизима српскога војника, враћам с пута поносит и задовољан како чашћу и пријемом, који су Ми високи поглавари и народи наших савезника и пријатеља указали, свим оним што сам код њих видео и сазнао, тако и уверењима која сам добио да ће нас они под окриљем њиховим свесрдно и снажно и сада и у будуће помагати, што нам свима даје најлепше наде за срећу и славу будућност српског народа и обновљење Србије.

Потребно је сада, јунаци, да за увек очувамо овај лепи глас, част и уважење, које су Српска Војска и Српски народ стекли својом херојском храброшћу, својим непоројеним жртвама и патњама, својим витештвом и племенитошћу, као и својим мудрим држањем и политичком зрелошћу у најтежим данима великога европског заплета и рата.

Ја се сада надам, Ја верујем, јунаци, да ћете ви и у будуће остати чврсти на путу верности, части, славе и војничке послушности, на коме сте и до сада увек били, да ће вас и надаље увек красити непоколебљива верност и одданост Њ. В. Краљу *Петру I*, Отаџбини нашој милој Србији, коју толико силно сви љубимо, светој застави, која се тако поносно вије у нашим редовима, да ћете бити послушни старешинама које вас воде славе и срећи, да ћете се са нашим ратним друговима, нашом браћом и савезницима *Француима, Енглезима, Русима* и Италијанима, одушевљено и јуначки, раме уз раме, борити до истраге непријатеља и доклегод једном трајно не обезбедимо нашу златну слободу, миран живот на дому у кругу наших милих и драгих и плодан рад наш и наших савезника ка напретку целог човечанства.

Са тим уверењем Ја вас, јунаци, позивам да са Мном заједно из дубине наше искрене душе и срца узвикнете: да живи Њ. В. Краљ Србије *Петар I*,

Да живи храбра Српска Војска!

Да живе наши моћни и силни савезници и пријатељи!"

У Крфу, 7 априла 1916 год.

Врховни Командант,
Престолонаследник
Александар, с. р.

Српска војска врши реорганизацију на Крфу. Опоравља се, снабдева се, а врши и обуку.

Врховни Командант Престолонаследник *Александар* за све се интересује. Он често обилази трупе, а интересује се и за оне, који су упућени ради опоравке у Африку, па поводом тога чак је био послао 5 (18) маја 1916 год. са Крфа *телеграм:*

„Вицеадмиралу Гепрату, Гувернеру Бизерте,

Мој министар грађевина при повратку Ми је саопштио похвалним изразима о напорима француских власти, који су крунисани најсјајнијим успехом, да Српска Војска која је искрцана у Тунису нађе све потребне услове да се потпуно опорави.

Мени је пријатно да упутим изразе Моје срдачне захвалности лично Вама, драги Ми Адмирале, као и свима онима, који су допринели успеху."

5. маја 1916 год.
Крф

Врховни Командант
Српске Војске,
Престолонаследник
Александар, с. р.

Српска војска на Крфу и у Бизерти је потпуно повраћена у живот. Организоване су 3 армије са по 2 дивизије и 1 коњичка дивизија; брзо су све снабдевене целокупним материјалом и биле спремне за нове борбе.

Српска војска пребацује се на Халкидичко полуострво — код Солуна, које је пребацивање од 18 априла до 30 маја 1916 год. потпуно завршено. И, ту код Солуна извршено је потпуно комплетирање са материјалном спремом.

Српска војска изашла је и поседала Солунски фронт од 21 јула до 16 августа 1916 год., а већ 17 августа 1916 год. било је нападнуто њено лево крило код Битоља од стране 1 армије Бугарске војске.

Српска војска нападнута надмоћнијим снагама Бугара буде одбачена до 28 августа 1916 год. у област Острозског језера. Али, тај је напад убрзо заустављен и потпуно сломљен доведеним појачањима Српске војске (Вардарска дивизија, Тимочка пешад. бригада, Коњичка дивизија), па је предузета и против-офанзива (нарочито кад је и Румунија 30 августа 1916 год. објавила рат), кад је пробијен Бугарски фронт код села *Горничева* 14 септембра 1916 год. . . Али се није имало довољно снаге да се искористи тај успех.

Врховни Командант Престолонаследник *Александар стално је био на бојишту*, те је поводом победа на Горничеву издао 15 септембра 1916 год. наредбу:

„Јунаци,

У јуначкој борби, коју сте од 17 августа повели против надмоћнијег непријатеља, ви сте показали, да је обновљена Српска војска задахнута високим поимањем своје свете дужности, силним пожртвовањем и духом патриотизмом.

Ви сте јунаци, отпочели славно побеђивати непријатеља наносећи му огромне губитке и отимајући му много разноврсног материјала, међу којима и 29 топова.

Пред вама је сада наша мила и потлачена отаџбина; пред вама су путеви наше славе, наших традиција и наших мученичких испаштања; пред вама су неокаћени и непреливени гробови наших изгинулих и помрлих другова.

Пред вама су наши мили и драги, наша нејач, која упире к вама очајне погледе и жељно очекује када ће чути грмљаву ваших топова, ваше громогласно и неустрашиво „ура", које ће њима и свем Српству донети слободу.

Јунаци,

Честитајући вам срећно започете витешке победе и јуначко држање, изјављујем вам и овом приликом Моје задовољство и захвалност.

Прикупимо све наше снаге са вером у Бога и нашу свету и праведну ствар.

Напред, у славу и коначну победу!

Живела Моја дична и храбра војска!"

15. септембра 1916 год.
Положај

Врховни Командант
Престолонаследник,
Александар с. р.

Српска војска пошто се прикупила и нешто реорганизовала предузима 30 септембра 1916 год. понован напад на непријатеља, где туче Бугаре у *„Кајмакчаланском боју"*. Тај успех доноси велику славу Српској војсци.

Врховни Командант Престолонаследник *Александар* да би оставио трајан споменик за пожртвовање својих бораца, који су изгинули у „Кајмакчаланском бојуˮ, наредио је те је на врху Кајмакчалана (к. 1521) подигнута *спомен капела* изнад чијег су улаза стављене речи:

„Мојим дивљацима
Неустрашивим и верним, који грудима својим отворише врата слободи и осташе овде као вечни стражари на прагу Отаџбине.ˮ

Александар с. р.

Врховни Командант Престолонаследник *Александар* на дан 30 септембра 1916 год. упутио је са Кајмакчалана команданту Дринске дивизије *поздрав:*

„Команданту Дринске Дивизије,
Положај

На данашњи дан, када се освећује црква, коју сам наредио да се подигне на врху Кајмакчалана, као споменик палим херојима који су на том месту отворили капију кроз коју води пут, којим данас гредо наша победоносна војска, Мојим јуначким Дринским пуковима, шаљем са ових висина Мој поздрав, а палим херојима на Кајмакчалану нека је слава!ˮ

Александар с. р.

Врховни Командант Престолонаследник *Александар*, пошто је у даљем налету Српске војске 6 (19) новембра 1916 год. и Битољ ослобођен, 22 новембра 1916 год. из Солуна издаје *наредбу:*

„Војници,

Бог је хтео, да сви ваши напори и витешки подвизи буду крунисани сјајним успехом.

Наш горди *Битољ*, понос и слава наша у нашим је рукама.

Ваша верност, пожртвовање и непоколебљива воља за победом, сломили су најтврђе положаје и све очајне отпоре непријатеља.

Ваше су заставе окићене новим ловорикама и ваша је слава попово одјекнула широм целога света.

Честитајући вам на свима добивеним победама, Ја вам јунаци Моји, изјављујем Своје потпуно задовољство и кличем:

Да живи Моја мила и јуначка Војска!ˮ

22 новембра 1916 год.
Солун

Врховни Командант
Престолонаследник,

Александар с. р.

Врховни Командант Престолонаследник *Александар* пак 30 новембра 1916 год. одговара на поздрав Југословенима из Питсбурга (Северна Америка) следеће:

„Наша Војска, кличући Ослобођењу и Уједињењу, ступа сваким даном напред своме огњишту у ненадмашиву Отаџбину.

Желео бих, да овај радостан и громак глас наших јунака нађе дубок одјек тамо код вас.

Желео бих, да се под таквим знамењем окупе сва браћа — сви *Хрвати*, сви *Словенци* и сви *Срби* из целе Америке, да сваки од вас напрегне сву снагу и помогне довршити започето дело Ослобођења и Уједињења.

То дело остварићемо се, ако буде стално и тумачено, *да смо сви као један и један као сви.ˮ*

г) *Рата 1917 год.*

Рата 1917 год. када је настала криза Светског рата: кад су Немци наступали Паризу, Румуни пропадали, Руси се ломили под ударцима Револуције, а Италијани после пораза код *Капорета* (Cobariba) бежали са Таглиамента и Пијаве, као *Регент и Врховни Командант* био је увек присебан.

Својим енергичним и мудрим држањем умео је и знао да сачува *морал* Српске војске и њену *веру* у крајњу победу... И победа је дошла.

Својом мудрошћу и видовитошћу умео је да назре и у најтежим моментима последице и крај. Те је одобрио, да се створи *„Крфска декларација"* 7 (20) јула 1917 год. и настајао много на томе, те је Прва Српска добровољачка дивизија отпочела почетком октобра 1917 год. да се из Русије пребацује на Солунски фронт.

д) *Рата 1918 год.*

Рата 1918 год. борбе мање, локалног значаја, настављају се на Солунском фронту. Али, мада је Солунски фронт ојачан 1917. (4 дивизије Француске војске: 11 и 16 колонијална и 76 и 30 активна дивизија) ипак снаге су још биле слабе да би се могла предузети акција већега замаха. Јер је за пробој Солунског фронта и пресецање везе између Немачке и Турске било потребно: довољно живе снаге и материјалних средстава, концентрација живе снаге и ратног материјала према одсеку пробојног фронта.

Врховни Командант Престолонаследник *Александар* неуморно ради да се таква акција омогући. И, Он, пошто је питање пробоја фронта са Својим штабом дубоко проучио и дошао до закључка: да би офанзива са Солунског фронта донела врло значајне резултате по цео исход рата, шаље Главној Команди Савезничке војске (генерал Гијома) 16 маја 1918 год. Свој план на одобрење. И, оно је дато 5 јула 1918 год. по доласку за команданта генерала *Франше д'Епереја* и за Начелника штаба Врховне Команде Српске војске Војводе *Живојина Мишића.*

Врховни Командант Престолонаследник *Александар* по плану, који је предвидео да се пробој изврши на одсеку Српске Војске — на фронту Добро Поље—Ветерник, под Своју команду добија, први пут у историји Француске Војске, 2 француске дивизије (17 колонијалну и 122 активну) на Солунском фронту.

Главна Команда Савезничких Војсака на Солунском фронту (командант генерал Франше д'Епере) издаје свима трупама на Солунском фронту 7 јула (24 јуна) 1918 год. за напад *општи план*).*

*) Commandant M. Larcher: „La grande guerre dans Les Balkans", Paris 1929. стр. 284.

Врховна Команда Српске војске на основу те инструкције, издаје директиву за пробој Солунског фронта:

Врховна Команда
Стр. Пов. О. Бр. 28141
22-VIII (4-IX) 1918
Солун

Директива Врховног Команданта за офанзиву на фронту Српских Армија, крајем августа или почетком септембра 1918.

(карта, српско издање у разм. 1 : 25.000)

„На Западном Фронту у Француској, ратни догађаји свакодневно развијају се врло повољно по наше Савезнике и ако су Немци са Македонског Фронта, и са других крајева, тамо на запад, привукли све што су могли.

Подаци о јачини и распореду непријатељских снага на Македонском Фронту још из раније познати су командантима Армија. До данас нису опажена никаква појачања, нити су примењене какове знатније промене у распореду непријатељских снага.

У последње време упорно појачање са девет грчких дивизија, Савезничке Војске на Македонском Фронту, свесне своје моралне и материјалне надмоћности, ових дана предузеле опште офанзиву на Македонском Фронту са одлучним решењем и непоколебивом вољом за победом непријатеља.

Према томе: Француска, Енглеска, Италијанска и Грчка Војска у одређено време са својега садашњега фронта предузеће офанзиву: долином Вардара, долином Струме и Пелагонијом ка Прилепу.

Његово Краљевско Височанство, Наследник Престола, наш *Врховни Командант*, тим поводом *нарећује:*

„Српска Војска, ојачана знатним снагама Француских делова, предузеће офанзиву 2-15 септембра 1918. са својега садашњега фронта са задатком: да са својом главном снагом изврши пролом непријатељских положаја у области *Кравице* и *Доброга Поља*, продирући даље северу ка фронту Кавадарци—Демир Капија—Неготин предвајајући на тај начин непријатељске снаге у долини Вардара од оних снага, које се налазе у пределу Битоља.

За постижење напред поменутог циља *нарећујем:*

1) *Друга Армија* — ојачана са 2 француске дивизије (17. колонијална и 122. дивизија) и са тешком артиљеријом, извршиће *главни напад* на фронт Камен (1678) — Соко (1825) а *споредни напад* на фронт река Сушица—Камен (1678).

По овлађивању линије: Борова Чука, Кравички Камен, Кравица, к. 1765, 1875, и 1825, одмах продужити енергично продирање на север са задатком: да што пре овлада линијом: *Топлар—Козјак*, а затим да избије на фронт: *Демир Капија, Неготин, Кавадарци*, пресецајући на тај начин непријатељске комуникације, у долини Вардара и овлађујући прелазима његовим на томе фронту.

Тим поводом Командант Друге Армије упутиће:

Тимочку Дивизију преко Тополца, села Конопишта и долином реке Бошаве ка Демир Капији; позади истим правцем упутити Шумадиску Дивизију.

Југословенску Дивизију упутити од Козјака преко села Рождена, села Мрежничета и Даблишта ка Кавадарцима; позади ће упутити истим правцем 17. Француску колонијалну дивизију.

Према овоме за десну-источну групу дивизија као оса комуникацијска служиће главна комуникација употребљена за аутомобиле, која иде преко Тополца, села Конопишта, ка Демир Капији; а за западну групу дивизија као комуникацијска оса служиће главна комуникација употребљена такође за аутомобиле која иде преко села Рождена, Мрежничета и Даблишта ка Кавадарцима.

122. Француска Дивизија остаће у пределу Доброга Поља на расположењу Команданта Савезничких војсака.

2) *Прва Армија* вршиће напад и то: *главном снагом* правцем Градешнички Превој, Полчиште, Виталиште, Чатерна са задатком овладати положајима Кучков Камен—Буров Камен—Чатерна, одбацујући непријатељске редове преко Црне Реке и заузимајући мостобран на истој, ради даљих операција.

Даље операције биће упућене у правцу Прилепа и изводиће се у сагласности са акцијом Француске Источне Војске. У томе циљу Командант Прве Армије добиће директиву за извршење ове операције.

3) *Коњичка Дивизија* образујући општу резерву, остаће на Мојему расположењу. Она ће се упутити ка погодној просторији јужно од Тинског Преслопа. Њен главни задатак састојаће се у овоме: после пролома непријатељских утврђених линија пред фронтом Прве Армије на широкоме фронту предузима експлоатацију дотле постигнутих успеха пред фронтом наших армија.

4) *Тешка Артиљерија* Врховне Команде потпомагаће напад Друге Армије докле буде имала циљеве испред фронта те армије а потом ће потпомагати напад Прве Армије.

5) *Обе Армије* отпочеће артиљериску припрему у 7 часова 1./14. септембра 1918

Друга Армија отпочеће напад пешадијом дана 2/15. септембра у свануће.

Прва Армија отпочеће напад пешадијом у области Сокола у исто време кад и Друга Армија, а напад главном снагом отпочеће од прилике око девет часова истога дана, до којега ће се времена вероватно извршити пролом непријатељског фронта на главноме правцу напада Друге Армије. Али Командант Прве Армије може отпочети главни напад пешадијом и пре тога времена, ако оцени да је ситуација за то повољна.

6) *Рејон дејства* Друге Армије ка истоку допире до линије: река Сушица, Шлем, Тополац, Студена вода, Блатец, Дренска река; на тој линији одржаваће везу са савезничким трупама.

Напомена: Савезничка Дивизија, која ће се налазити источно од Друге Армије, добила је у директиву: командант Савезничких Војска овакву улогу: да садејствује десноме крилу Шумадијске Дивизије за време периоде пролома а затим Тимочкој Дивизији за време гоњења. У томе циљу кад Шумадијска Дивизија буде спасавала у долини Повиа, Савезничка Дивизија дејствоваће у појачу Збоско—Преслап, како би пред собом задржала непријатељске трупе и како би им спречила слободну употребу једнога пута који води гребеном између гоњега тока Повоја и Белице; она ће даље имати задатак да извози чишћење горњег тока ових река и да дође у везу са Српском Дивизијом, која врши гоњење у пределу Студене Воде и превоја Гоунца. Најзад она штити десни бок Друге Армије спречавши јаким одреда у високоме масиву Кожух—Дјевча. Ради постижења ове сагласности у одаду, треба да постоји тесна веза између савезничке и српских дивизија — Шумадиске и Тимочке

7) *Рејон дејства* Друге Армије *западно* иде линијом: Соко Кучков Камен, Буров Камен, Четерна, село Клипово Куманичево, Полошко. Педа ова линија припада Првој Армији; али Друга Армија треба да је држи све до избијања трупа Прве Армије на исту, јако ова не би успела да једновремено избије на исту линију

8) *Рејон дејства* Прве Армије *источно* иде напред означеном линијом одржавајући везу са Другом Армијом, а западно обележава са линијом Разим—Беј на Црној Реци одржавајући везу са одредом Француске Источне Војске — јачине једне дивизије — који се налази на десној обали Црне Реке на ранијем фронту Моравске Дивизије.

Напомена: — Овај одред Француске Источне Војске директном Главнога Команданта Савезничких Војсака добио је овај задатак: „да своје покрете сагображава покретима Прве Српске Армије, дејствујући у виду ешелона позади њеног левога крила у општему правцу ка Разим Бељу, како би на тај начин доврши чишћење десне обале Црне Реке, и штитио леви бок Прве Армије. Ради регулисања свих детаља мора постојати тражна веза између овога одреда и Прве Армије.

9) *У току гоњења*, наше дивизије треба одважно да продиру у унутрашњост непријатељских положаја обезбеђујући своје бочне наређењем одредима. Све одреде треба смењивати у потребном времену из састава дивизије друге линије, а смењене одреде одмах упућивати напред у састав својих јединица.

Сви команданти, командири, водници и сви остали треба да буду прожети идејом: да од брзине продирања зависи цео успех офанзиве. Та је брзина у исто време и најбоља гаранција против изненађења, јер се њоме постиже растројство у непријатеља и тиме и потпуна слобода и дрскост у нашим дејствима. *Треба дакле продирати без починка, до крајних граница могућности људске и коњске снаге.*

Да би се што боље искористили тактички успеси, потребно је држати резерве што ближе фронту, како би се могле употребити још у првим тренуцима. За време док извесне и нарочито одређене јединице врше повијање десно и лево ради проширења створених бреша на фронту, друге јединице треба дрско да продиру у напред. Оваквим начином дејства у планинском земљишту могу се постићи велики резултати.

Мали, а дрски и покретљиви одреди у планинским пределима могу постићи знатне успехе. Проширање врши у више колона са одговарајућим претходницима тако, да непријатељ буде обухваћен ако покуша да заустави ма коју од тих колона. Неопходно је потребно за све време ових операција, као и увек, истицати личну иницијативу појединих команданата, која разуме се мора да буде у сагласности са главном идејом више команде. Поред овога, једна од најпречих и најворкиних особина појединих команданта, поред осталога, огледа се у потпомагању својега суседа свима начинима, у свима приликама, када то потреба захтева и кад му то буде дозволила ситуација испред својега фронта.

Виши команданти *у опште не треба никада да остану без својих резерва.* Утошеће резерве одмах замењивати другима како би на тај начин увек били у могућности да утичу на ток догађаја на својему фронту.

10) *При потребној промени* својих места командовања командант Друге Армије остаће редовно на правцу: Драгомански. Тресина. Добро Поље Козјак. Рождан. Кандановци; командант пак Прве Армије на правцу: Скочивир. Градешница. Разимбеј. Они треба да су на главном правцу проширања својих тачка или у његовој непосредној близини, на местима лако приступачним аутомобилима.

11) *Моје место командовања* за време периоде напоона биће на *Буковику*, а осматачница на *Кошобеју*. У току гоњења непријатеља, моје место командовања налазиће се на погодноме месту на правцу одређеном за команданта Друге Армије.

12) *У току ове операције* редовне извештаје слаће ми команданти армија сваког дана у свануће, у подне и на завршетку дана. Важне догађаје саопштаваће одмах.

13) *Врховни Командант је уверен, да ће Српска Војска*, уз садејство наших верних и храбрих Савезника, *и у овој офанзиви развити својствену јој храброст, пожртвовање и истрајност и да ће у завршном чину ове исцрпене борбе бити на истој завидној висини, на којој је била и у свим досадашњим операцијама.*

Са пуном и непоколебљивом вером и надом у Бога, *напред, јунаци, у Отаџбину!"*

Врховни Командант Престолонаследник *Александар* издао је, у горњој директиви Врховне Команде, ону чувену крилатицу Српској Војсци:

„Са пуном и непоколебљивом вером у Бога, напред Јунаци. Напред, у победу или смрт".

Победа је била наша. Смрт непријатељу: Пробијени су положаји непријатеља у области *Доброг Поља* чему је претходио страшан артиљериски напад, почет 1 (14) септембра 1918 год. у 6 ч.

Пошло се 2 (15) септембра 1918 године *напред* . . . Кренуло се у *Слободу*.

Пораз непријатеља на: Ветренику, Добром Пољу, Козјаку, Конопишту, Вардару, Гарвану, Прометy... био је страшан...

Бугари су после петнаестодневне упорне и очајне борбе оборени и обезоружани. Клечали су на Овчем Пољу и молили за мир.

Краљ Александар I, као Регент и Врховни Командант Српске Војске, дао је мир тим грешницима. Дао им је. Јер Он, као и Његова Војска не уме и неће да се свети.

Немци су и даље чинили све напоре, да се одупру и да реорганизују разбеле делове Аустро-Угарске Војске, као и замене губитак Бугарске Војске, доводећи и нова појачања, да зауставе сјајно надирање Српске Војске.

Нарочито им је грозило брзо надирање II Армије, коју је водио Војвода Степан Степановић.

Српска Војска кад је 1918 год. при своме надирању избила већ на Вардар, била је у доста незгодној ситуацији...

Енглеско-Грчка Армија на фронту код Дојранског Језера била је заустављена, па и сломљена од стране непријатеља.

Главни Командант Савезничких Војсака на Солунском фронту, генерал *Франше д'Епере* наредио је био због тога: Енглеском Генералу Милну, да прекине даље нападе и да пређе у одбрану.

Српска Војска требала је по његовом захтеву да заустави даље наступање, те да не би *„својим хазардним операцијама компромитовала досадашње успехе"*.

Ситуација је била веома деликатна.

Врховни Командант Престолонаследник *Александар* решава ту тешку ситуацију само са *„Напред!"* И, то је било најбоље решење. То је био спас.

Благодарећи елану и пожртвовању Српске Војске, после непун месец дана доспело се у срце круне Св. Стевана:

Пређен је плави Дунав и Сава и ушло се у кићани Срем, лепу Војводину, питому Хрватску и Славонију у дивну Словеначку.

Пређена је валовита Дрина и ушло се у: поносну Херцег Босну, поетичну Црну Гору и романтичну Далмацију.

Врховни Командант Престолонаследник *Александар* са Дунавском Дивизијом на челу Српске Војске улази на задушнице 1 новембра (19 октобра) у *Београд*. Он одмах са Врховном Командом, која се инсталира у Београду, предузима све мере коначног довршења рата и експлоатисања победе. А, након скоро 2 године, после завршених ратних окршаја, издаје наредбу:

„Наредба Врховног Команданта Војске за 31 март (13 април) 1920 год.

„Јунаци!

Наредио сам да се врати у редовно стање и онај део војске који још није демобилисан.

Скоро ће се напунити шест година како сам прогласио општу мобилизацију, пре но што сте се и одморили од ратова 1912 и 1913 године, који су донели победу само једном делу нашега народа. Одзивајући се једнодушно Моме позиву и збирајући се под, тада већ прослављене заставе наших пукова, ви сте били свесни тешке задаће која нам је предстојала. Полазећи да браните угрожену слободу и част народа нашега, ви сте свесни били да сам вас повео у једну судбоносну борбу са далеко надмоћнијим непријатељем, која је имала или уништити мучно грађену тековину наших дедова, оцева и нашу или донети слободу и осталој нашој заробљеној браћи преко Дрине, Саве и Дунава, те испунити заветну нам мисао ослобођења и уједињења целога нашега народа.

Ту борбу на живот и смрт ви сте, јунаци, часно примили и нечувеном храброшћу својом и надчовечанским самопрегоревањем исписали краљу својом најсветлије листове наше историје. Славне битке на *Церу* и *Руднику*, крвави бојеви 1915 године, знамените *борбе на Солунском Фронту*, при којима сте драгоценом крвљу преливали и осваја̀ли стопу по стопу неприступног крша и стене; јуначко заузеће *Кајмакчалана*, прелаз преко Црне Реке и ослобођење Битоља 1918 године, са муњевитим гоњењем непријатеља све до слома његовога — војничка су дела којима се данас подједнако диви и пријатељ и непријатељ наш; дела која ће не само нашој, већ и светској историји припасти и служити далеким покољењима као пример јунаштва, родољубља и љубави према слободи.

Наше надчовечанске патње и страдања, прилком пробоја кроз арбанске кршеве и пожоре, које у вама ни једног тренутка нису поколебале ни умањиле љубав према слободи и веру у будућност, догађај је који ће историја света сад први пут забележити и из њега извући значајну поуку, да је љубав за слободу малих јача сила од насиља великих и моћних.

Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца велико је дело које је никло из ваших тешких напора, из тога нашег дивовског пожртвовања, уз снажну сарадњу трупа наших савезника и наше југословенске браће из свију крајева данас уједињеног Краљевства нашег.

Ви се можете вратити домовима својим, јер сте испунили заветну мисао нашу, јер сте остварили једно велико историјско дело а Ја, јунаци, делећи тај понос са вама и изјављујући вам, као Врховни Командант, своје признање, дичићу се увек што командујем војском која служи и служиће увек као пример храбрости, пожртвовања и родољубља.

Јунаци!

Вратите се домовима и кажите својима о тегобама и патњама које сте поднели, како би познија поколења умела ценити слободу коју сте им тако скупо искупили; вратите се домовима и кажите својима о великим борбама и жртвама које сте поднели, како би се познија поколења поносила вама и вашим делима.

Али, ви се не враћате сви домовима! У тешким и дуготрајним борбама много је ваших дугова а мојих верних официра, подофицира, каплара и редова пало. Нека им је слава! Њихови гробови казују данас и казиваће вековима који нам следе, како је скупа слобода коју су они смрћу својом искупили. Кад крените домовима вашим, повеците родитељима и нејачи палих дугова својих и Моје поздравље; рећите им да је и Моја суза канула на гробове њихових драгих и уверите их, да је њихова жалост, жалост целога нашег народа и њихова слава, слава целога нашега народа.

Сећајте се, јунаци тих дугова својих и кажите имена њихова младима, како би их познија поколења помњала и из тога се помена учила љубави према Отаџбини и слободи.

По нашим крвавим пољима и горама леже гробови многих ратника, дугова наших а синова наших великих и племенитих савезника који нам у најтежим тренутцима пискочише у помоћ. Чувајте, јунаци, свету успомену на њих и обилазите гробове оних, који далеко од Отаџбине своје, далеко од домова својих, положише животе за нас, за нашу народну ствар. *Хвала им и слава им!*

Јунаци!

Вратите се дому свом који давно нагледа вашу домаћинску бригу и вратите се послу свом, који давно већ чека вашу вредну руку. Вратите се грађанске позиву своме и послужите му онако исто часно и узвишено, као што сте војничкоме позиву служили. Војничком својом храброшћу извојевали сте слободу а ту драгоцену тековину сачуваћете само грађанским врлинама својим.

Ослобођени смо и уједињени са једнородном браћом *Хрватима и Словенцима, али су пред нама још многе и тешке задаће да то велико дело изградимо и довршимо*. Од наше божје, са којима ћемо од сада под истим крсном заставом ићи, нису нас раздвајале само дивљаке међе, дубоке реке и високе планине, већ нас је раздвајао отуђивао и разбрађивао још више онај, који је своју моћ на нашој неслози зидао. Међе смо прегазили, реке премостили, планине превалили, снагом и храброшћу, али нам сада треба слогом и мудрошћу збратити разбраћено, приснопјити отуђено, те да нам у слободи никакав неспоразум не ремети миран и напредан живот, који смо заслужили као награду за наше велике напоре.

Непријатељ је све трагове оставио за собом; пашу нам разорено водиће, оронуло подржати, погажено преорати, опустело обновити. А све то можемо само слогом и заједницом, само мудрошћу и разумом, само искреном љубављу према Отаџбини, оном љубављу коју сте показали на *Церу и Кајмакчалану* и на свима другим бојиштима, која сте проследили својом храброшћу.

Тако појмљући своје грађанске дужности, доградићемо заједничку кућу и довршити велико дело ослобођења и уједињења Срба, Хр-

вата и Словенаца, те сагледати за живота плодове својих великих и натчовечанских напора. Живели моји дични, победоносни јунаци!"

31. марта 1920. год.
Београд

Врховни Командант
Престолонаследник,
Александар с. р.

Витешки Краљ Александар I, Ујединитељ као војник у рату показао је особине *великог и храброг војника:*

1. *Дисциплинован*, коју је особину испољио и стекао још као кадет у Пажевском Корпусу.

Карактеристичан је Његов сусрет са заповедником флоте код Цушиме, Адмиралом Старком у Петрограду 1905 год. кад га је у ставу „мирно" дочекао. Адмирал се поклонио и отишао. Његa кад су упитали зашто није ословио адмирала, одговорио је: *„Ја сам кадет, а он је адмирал"*.

Дисциплинован је увек и волео је дисциплиноване људе. Он сматра, а тако и јесте, да је дисциплина највећа врлина сваког војника, па и сваког човека.

2. *Храбар*, коју је особину испољавао увек.

а. *Лична храброст*, коју је Он увек испољавао била је већ позната целој војсци. Она је у безброј примера челичила за време рата вољу наших официра као и војника.

Сваки је од официра и војника борaца знао да исприча по неки случај, кад Он ни на молбу Своје пратње није хтео да се склони, кад се налазио на месту највише изложеном непријатељској ватри.

Као интересантан пример наводимо само случај: кад су на Флоки 31 августа (13 септембра) 1918 год. Краљ Александар I, Генерал Франше д'Епере, Војвода Степан Степановић, Војвода Живојин Мишић, Генерал Петар Бојовић, Пуковник Петар Пешић поред осталих команданата, завршили конференцију о сутрашњој офанзиви, па се враћао ка својој бараци на Јелаку. До ње су водила 2 пута: један заклоњен иза брега и један отворен и под сталном ватром. И, Он је, кад су га упозоравали којим је сигурније ићи, узвикнуо: *„Идите сви ви тамо, ја ћу овим"*.

б. *Командантска храброст* код Њега је природан дар. То се очигледно манифестује из Његових енергичних наређења и узимања одговорности у најтежим моментима, као и при уласку у рат 1914 год. и при гоњењу после пробоја Солунског Фронта 1918 год.

3. *Чврст карактер* показује у свима па и у најсудбоноснијим моментима рата.

Нико није био у стању да утиче на Њега. И, благодарећи чврстини Његовог карактера могла је његова мудрост и да дође, кад треба и где треба, до потпуног изражаја.

4. *Потпуно дорастао* за улоге, као Регент и Врховни Командант, које је вршио.

Победоносни ратови којима се свет дивио и стварање Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Краљевине Југославије, за ово су најбољи доказ.

5. *Скроман*, као ретко ко, а која се особина код Њега огледала у свима поступцима, како у начину живота, тако и у одрицању нарочитих помпи и парада.

Биће од интереса: ако се изнесе у прилог Његове скромности како је Он тек 17 (4) септембра 1918 год. произведен у чин Генерала указом, који је потписао у *Кастелу* код Атине *Краљ Петар I* и Министар Војни Генерал Михаило Рашић, као и преписка која је вођена око тога, да се приволи, да Он прими то унапређење:

„Претседник Министарског Савета Никола Пашић у име целог кабинета поднео је Његовом Величанству *Краљу Петру I* на дан 19 јуна 1918 год. молбу све садржине:

„Ваше Величанство,

Молимо Ваше Величанство да благоволи примити молбу целога Кабинета и да произведе на дан рођења Вашег Величанства Његово Краљевско Височанство Наследника Престола *Александра* у чин Генерала храбре Српске Војске. Чланови Кабинета саветовали су се о том питању, па су нашли да је Његово Краљевско Височанство давно заслужило тај високи чин својим војничким врлинама и заслугама за нашу Отаџбину. Осим тога говоре у прилог наше молбе и други политички разлози, који изискују да Врховни Командант наше војске буде имао чин Генералски.

Његово Височанство заслужило је тај чин давно и својом предном службом, и својим јунаштвом, па на послетку и својим херојским подношењем свију оних тешкоћа и мука, које су скопчане биле са јунаштвом наше храбре војске.

Ми молимо Ваше Величанство да нам не замерите нашој молби и да благоволите упутити писмо о свом рођеном дану Наследнику признавајући Му заслуге за одбрану наше Отаџбине.

Министар Војни Генерал Михаило Рашић спровешће Ваше писмо до знања нашој храброј војсци.

У највећој понизности молимо Ваше Величанство да благоволи примити уверење о нашој оданости и верности".

Краљ Петар I. Велики, Ослободилац благоволео је примити овај предлог Краљевске Српске Владе. Али Његово Краљевско Височанство *Престолонаследник Александар* изјавио је жељу, да се Његово унапређење — због неповољних прилика, у којима се тада налазила наша Отаџбина — одложи за доцније, после победе над непријатељем.

Витешки Краљ Александар I, Ујединитељ тек после велике победе, која нам је ослободила велики део наше земље, на поновну молбу Краљевске Владе благоизволео је изјавити: да прима понуђени му чин *Генерала*, у коме види признање и заслужено одликовање не само Своје, већ и целе храбре Српске Војске.

6. *Побожан*, па чак и по мало сујеверан и фаталист која је одлика била свих великих војника. То је код Њега био продукт уверења: „Да нема смрти без суђена дана".

Кажу: да никад није никакав важнији посао хтео да почиње у уторак, па на жалост свих Југословена у уторак је и убијен. Заиста, тај дан од увек за нас Југословене био је несрећан и фаталан, јер тога дана је 15 (27) јуна 1389 год. на *Косову Пољу*, пропало је и *Српско Царство* под *Царем Лазарем!*

Празновао је и гајио је све народне празнике, те је због тога, као и Његов Отац, *Краљ Петар I*, Велики Ослободилац, био прави *народни краљ* и *домаћин!*

Показивао је велико интересовање и за црквену уметност, нарочито наших средњевековних манастира, а био је љубитељ и старих икона. И, што је врло интересантно за одлике једнога великог војника, *за каквог* се *Он сматра*, врло добро је знао и разумевао црквену литургију!

Настојавао је лично, те су и у *Цркви Задужбини* на Опленцу, у Тополи, изведени уметнички радови — мозаик — који чине ремек дела црквене уметности.

Витешки Краљ Александар I, Ујединитељ као *војник* не само што је истицан, цењен и хваљен од пријатеља и савезника, већ је чак и од оних, који су нам у прошлости били непријатеља (Фирер Немачке Републике Адолф Хитлер, Претседник Турске Републике Гази Кемал Паша)!

Као персонификацију најбољег војника у садашњости Њега су високо третирали*):

1. Француски маршал *Ф. Пегеп* пише:

„Својом храброшћу, својом отпорношћу и духом пожртвовања за време рата од 1914—1918 године Српска Војска под командом Принца Регента *Александра* дала је најлепши пример војничких врлина".

2. Француски маршал *Франше д'Епере* пише:

„У улици Мизраки, тако блиској а опак тако удаљеној од велике главне артерије којом пролази трештећи солунски трамвај две виле су се додиривале и спајале у овој повучености и миру. У једној је становао штаб команданта савезничких армија на Оријенту, а у другој је био стан Принца *Александра*, Регента Краљевине Срба. Ова друга вила, још удаљенија од главне улице била је скривена густом завесом дрвећа — тако ретког на Истоку — што јој је давало извесну тајанственост.

Овај стан Регентов, пространи и удобан, остао би сигурно незапажен, да, озбиљан и непомичан, један стражар под оружјем није одавао његов краљевски карактер. Јер у Солуну, благодарећи реду који је владао под окриљем Е. Венизелоса, чак ни командант савезничких армија није имао француског стражара пред својим вратима.

О овој интимности Регентовог стана француски суседи, чији су прозори били блиске и дискретне осматрачнице, нису много имали да сазнаду. Они се враћали касно у своје преноћиште после тешког дана пуног рада под неподношљивом температуром. Они су били у спремању блиске офанзиве, чија је једина стрела, уписана на карти, управљала свој врх ка Будим-Пешти, Бечу и Берлину.

Они су имали дубоко поштовање према овом младом Принцу, тако озбиљном и одмереном, који је у њиховим очима симболизирао наде целог једног народа у стварању. Тако су у овом медитеранском Бабилону, који је до јуче био под влашћу отоманском, у две анонимне куће обогаћене буржоазије, радили, тако блиски, официри који су дошли из Француске да пруже цемент и дизалице разним трупама које су се борише на Балкану, и млади Краљевић ван своје земље, на чијим је плећима био тежак терет.

А шта се могло сазнати од „интимног живота" краљевске виле? Прозори касно у ноћи осветљени говорили су сами о тихом раду, о размишљању настављеном још од дуго пре ноћи, *о сталној бризи за Свој народ* од чега је будући Краљ начинио *закон Свога живота*. Међутим официри долазе и одлазе тихо, последњи радиограми или билтени долазе; један ауто долазећи са Вардара се заустављао; пошта из Париза је спуштена на сто: Регент је одржавао чврсту везу са фронтом као и са дипломатским кабинетима у којима је имала да се израђује будућност после победе...

Ову атмосферу тако повучену и мало тајанствену која је окруживала *Принца Александра* свако је поштовао.

Неразумевања расе и политички ривалитети, које је будило приближавање победе, могла су да узму болан и тежак облик. У Солуну витешка и мученичка фигура *Принца Србије* уливала је поштовање и оданост и не одавде, већ под другим хоризонтима рађале су се тешкоће и стварале интриге које су требале да овом великом словенском народу са Југа даду уске границе.

Тако када су 15 септембра 1918 две пешадијске дивизије разбиле одбрамбени чвор који је држала XI немачка армија, Српска Војска, у коју су многобројни југословенски добровољци убризгали крв младу и победоносну, могла је да се бацн унапред и да једним скоком испуни свој славни задатак: пошто је пређуривши ослободила земљу српске отаџбине, она је пружила своју снажну мишицу свима потиштеним народима који су се подигли против јарма германско-мађарског.

У Своме плану операција, који је осудио на смрт Централне Царевине Принц *Александар* је имао *главну улогу*.

*) K. S. Chantitch—Chandan: *L'Unite Yougoslave et le Rol Alexandre I", Paris 1931.*

Творац ослобођења југословенског, Он може да се потпуно заслужено поноси бескрајном благодарношћу и потпуним поверењем које народ ове лепе земље сведочи данас своме Краљу."

3. Француски маршал *Лиотеј* пише:

„Ако би осећај части и смисао хероизма ослабили у Европи, ја сам сигуран да би њима Југославија била последње огњиште..."

4. Француски генерал *Гијома* пише:

„Једна од најснажнијих успомена које чувам из четири године, које су нас кроз толико трагичних заплета одвеле до победе је мој први сусрет са вашим Краљем, тада Принцом Регентом *Александром* од Србије, када сам се 23 децембра 1917 искрцао у Солуну да примим заповедништво над савезничким војскама на Истоку.

И ако је већ ноћ била пала мој претходник је ипак хтео да ме лично претстави Његовом Височанству и да ме одмах одведе до Њега.

Јунаштво Српске Војске, прво тако правично награђено сјајним успехом, а потом издано од среће и подлегло пред бројем, хероизам страшног повлачења, воћеног ка непознатој будућности кроз замке непрекидно обнављане, показали су шта се може већ очекивати од једног народа који и изгнан са своје територије није очајавао за своју будућност, јер је са собом носио душу своје отаџбине.

И ту душу, тај пламен, одржаван култом прошлости и вером у будућност, ја сам осетио одмах како живи до краја у овоме *Принцу* тако скромном, тако тихом, тако прожетом Својом мисијом и тако господаром Себе самог, који ме је примио у своме скромном стану стављајући на расположење Француској, у коју је имао пуно поуздање, своју обновљену војску и већ поново прослављену лепим победама код Битоља и Кајмакчалана. И, ова војска имала се још ојачати у својим ефективима исто као и у својој моралној вредности, сталним приливом браће ишчупане из аустриског ропства и чија је јуначка истрајност показала свету, у најтрагичнијем тренутку рата, сасвим стварно постојање, и ако дотле непознато, *Југославије*.

Ово поверење у судбину Своје земље, већ тако велике морално, није никада оставило Принца Александра за време шест месеци које сам имао част да проведем у Његовој близини. За цело то време Он се трудио да развије офанзивну моћ Своје војске да буде спремна за час који ће Провиђење да откуца једнога дана да би наградило толики хероизам и такву издржљивост. И радећи то Он је знао добро да у исто време спрема спајање Нове са Старом Србијом.

И та вера тако сигурна и комуникативна омогућила ми је да браним пред владом у Паризу, Лондону и Риму пројекте офанзиве, коју су многи сматрали, ако не опортуну, а оно бар мало интересантну по својим могућим последицама, док је међутим *баш из ње проистекла коначно победа савезничких војсака*. Давши са Француском Војском на Истоку одлучан ударац који је разбио македонски фронт, Србија је племенито платила свој дуг према Француској. И њена победоносна, обновљена, увећана војска је дело Принца *Александра*, она је резултат стрпљења, Његовог труда, и пре свега политичког смисла који Му је дозволио да помири толике супротности и да иде право преко толико препрека.

Зато сам исто поверење, које сам имао у Српску Војску и њену војничку срећу сачувао данас у будућност Југославије.

Задатак који треба да испуни њен Суверен је један међу најтежим у новој Европи. Цео један народ треба да се обнови инспиришући о традицијама чије је порекло заједничко, али које је време често изменило. Треба да се обнови и заузме мисија и место једног великог народа који је прошлост раскомадала.

Југославија има срећу да има на челу, за извршење овог огромног задатка, Краља који никада није очајавао у несрећи и који ће умети да покаже исту истрајност да би искористио нову срећу која долази..."

5. Француски генерал *Дебенеј пише*:

„Срећан сам да изразим своје дивљење према делу и личности Њ. В. Краља *Александра I*.

После првих победа над Аустријанцима Српска Војска и народ поднели су нечувена искушења. Делећи све несреће народа и дајући пример енергије и хладнокрвности *Принц* је освојио оданост без границе свога народа и тако га је могао довести на Крф, повратити му поуздање и повести га у коначну победу.

После рата Његово богатство идеја, Његова мирна одлучност, Његова оданост националној ствари дозволиле су му да испуни велико дело југословенског јединства; брига коју Он лично показује за спремање народне војске показује Његово велико ратно искуство, Његов практични смисао и Његову отвореност према модерним идејама..."

6. Француски генерал *Гуро* пише:

„Гајим према *Краљу Александру* и Његовој војсци највеће дивљење..."

7. Француски адмирал *Лаказ* пише:

„Ако је последњи рат оставио међу нама толико ужасних успомена, он је бар урезао у златној књизи човечанства и неколико фигура које се могу сматрати међу највишим и најлепшим које су икада постојале.

Фигура Краља *Александра* је једна од ових, исто тако као што се дивно повлачење

Његове војске на Јадрану стављено међу најлепше странице светске историје. Ја незнам ништа лепше, ништа узбудљивије, од овог призора тога народа, који је хтео да живи да би служио Отаџбини, вођеног од свога Принца који, делећи са њима најсвирепије патње, одржавао га је Својом вољом вође. . ."

8. Француски генерал *Фурније* пише:

„Слава ваше војске и њена епопеја остаће легендарни. Не оклевам да изјавим да она претставља базу величине и безбедности ваше домовине.

Ваш дивни *Суверен*, према коме гајим дубоку и пуну поштовања оданост, имајући највишу част да проведем неколико месеци у Његовој близини, делио је за цело време дуге кризе три узастопна рата тешки живот и напоре Својих војника. Он је задобио њихово поверење и њихову љубав. Својим другим додиром са Својим народом под оружјем, Својим високим особинама расуђивања и такта и убеђљивог ауторитета, Он је створио једну изузетну ситуацију и ја не сумњам да ће дефинитивно дело спајања и организације које је преузео довести до пуног успеха успевши да начини од југословенске нације један од највећих народа Европе, и један значајни фактор политике овога континента. . ."

9. Француски генерал *Ханри* пише:

„Сви ће се окупити као један човек око свога Суверена ако осете своју слободу поново угрожену.

Краљ, који је делио патње Свога народа и водио га у победу, претставља живу инкарнацију расе. То је такође Шеф омиљен и обожаван од Своје војске, која по својој храбрости претставља знаменито оруђе отпорности и борбе.

Мирољубиви и радени Југословени показују сада у развитку своје земље исто одушевљење, исту отпорност и исту енергију као и у стварању своје независности.

Под смелим и мудрим ауторитетом великога војника, организатора и државника, Краља *Александра*, Југославија претставља моћну државу двоструко везану са Француском, интересом и љубављу.

Својом потпором материјалном, интелектуалном и моралном она претставља озбиљни елеменат отпорности и помоћи међу народима чији је интерес да начине блок ради одржања мира и поштовања уговора".

10. Француски претседник Републике *А. Милеран* тада пише:

„Дочекујући у Страсбургу 9 јануара 1920, у својству генералног комесара француске републике *Александра* од Србије, тада Принца Регента, ја сам тврдио да се Француска, још много пре рата осећала привучена Србији неодољивом привлачношћу коју су увек на француске душе вршили јунаштво и патње.

Заједничке жртве, чудесни призор хероизма и издржљивости српских војника, под командом Принца Регента, чврсто су стегле ове везе које су спајале наша два народа.

Југославија, која је под енергичним и вештим вођством свога Краља *Александра I* постала дефинитивни облог Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, остаје у првом реду народа за које се Француска осећа везана најачим везама разума и срца."

11. Француски министар *П. Пенлеве* пише:

„. . . Дан за даном, такође, за ово време, ја сам се дивио неуморној акцији Принца, који је постао касније Краљ *Александар I*, његовом увек будном патриозму, снази душе коју је умео да пренесе на Своју војску непобедном елану којим је први пут у сарадњи са генералом Сарајем, одбацио инвазију германску од Битоља.

Када су један народ и његов вођа дали такве примере непоколебљиве снаге, онда се може бити потпуно сигуран за њихову будућност. Дуго подељени под туђинском влашћу, Југословени ће умети да потврде своје јединство и да савладају тешкоће мира као што су пребродили читавих година кушања глади, зиме и инвазије."

12. Француски Министар спољних послова, као сенатор *Луј Барту* (који је заједно с Њим убијен од истог зликовца у Марсељу) пише:

„Један велики Краљ и једна велика земља, достојни један другог својом храброшћу, својом верношћу и својом снагом рада, такве видим Краља *Александра I* и Југославију.

Пријатељи Француске, они имају у њој лојалну пријатељицу која не заборавља."

13. Дугогодишњи Румунски претседник владе *Никола Јорга* подвлачи:

„Уједињивши енергију старе Србије, препородитељке независности расе, стрпљив рад Хрватске и западни утицај донет од Словенаца, Краљевина Краља *Александра I* претставља интересантну синтезу три цивилизације спојене расом и језиком.

Краљ, чија се благост уједињује са љубављу за радом и извесним смислом за све што додирује људску душу, дошао је у Свој час да учврсти солидност свих елемената одређених да од сада подржавају једну једину државу, своју."

14. Некадашњи Грчки председник владе *Е. Венизелос* пише:

„Можда ја не бих био личност довољно означена да дајем вишестопни увод о једном Краљу, када тај суверен не би био Краљ *Александар* југословенски. Ја сам Га видео у пуној активности за време од читавих 20 година, које су међу најнемирнијим и најодлучнијим у историји Његове земље и моје, и судећи Га

по овим делима ја сам научно да Га познам и да Га поштујем; осећање дубоког дивљења и искрене привржености које гајим према Њему иду исто толико Човеку колико и Владару.

Срео сам Га први пут у јануару 1913 у Београду, у коме сам се зауставио враћајући се у Грчку после неуспеха прве лондонске конференције. У то време поред Његове велике младости, Он је већ стекао дивљење Свога народа и привукао пажњу других балканских земаља. Својим војничким подвизима на челу Прве Српске армије.

Из близа или из далека ја сам пратио од тада све етапе Његове блиставе и херојске каријере, у Другоме Балканском рату, у кратком затишју које му је следовало, и у првом периоду великога рата. По тим је дошло страшно искушење одступања и изгнанства. У Солуну сам Га виђао често јер смо ми тада били другови по оружју.

Његова енергија и Његова поуздана храброст пуна скромности изгледали су ми да симболишу високе врлине које су подржавале српски народ у тешким данима. Он је нашао своју правичну награду у победи и у триумфалном повратку 1918, као и у потпуном остварењу идеала Свога живота и најдражих тежњи Његовог народа у уједињењу свих Југословена.

Али огромно дело организације, консолидовања и изједначења остало је још да се испуни и већ знатни терет који је носио на Својим плећима нашао се по том узастопце отежан још више смрћу Краља Петра и касније Николе Пашића. Када је због политичких борби, чија је жестина претила да компромитује резултате победе, био принуђен да обустави функционисање уставног механизма и да концентрише у Своје руке све власти, ја сам осетио, то не кријем, извесно неспокојство.

Срећан сам што могу данас да признам да благодарећи Својим високим политичким особинама, благодарећи Своме престижу као потомак једне славне династије и као национални јунак југословенске отаџбине, Он је умео да успешно спроведе један потхват који би могао да буде опасан за сваког другог монарха.

Југословенском народу је олакшано да се врати на уставни режим гаранцијом коју пружа личност овога Краља који је умео да да доказа *умерености* и *мудрости*, ове две највише људске врлине које су у толико више за дивљење када се нађу код једнога владара.

Нећу да завршим ово своје писмо а да не потсетим на неоцењиву помоћ коју сам увек нашао код Краља *Александра* када су односи моје земље са Његовом били у питању. Нарочито нећу заборавити пријатељски и срдачан дочек који ми је благонзволео указати када сам посетио Београд у октобру 1928. да би обновио старо пријатељство наших двеју земаља.

Краљ, чија је судбина била везана интимније за судбину свога народа него и једног другог монарха, уме да се узнесе далеко изнад националног хоризонта и *Он дели жељу највеће хармоније и најуже сарадње међу народима*, што је један од најохрабрујућих симптома тешке епохе кроз коју сад пролазимо."

Витешки Краљ Александар I, Ујединитељ као војник високо је цењен и у земљи и ван земље. Као војник у миру и рату био је скоро 31 годину. Читава епоха, где је увек и у миру и у рату неуморно радио: да се та узданица и понос Југословена одржава на достојној висини.

Као војник достојан је хвале и дивљења. Витешки Краљ Александар I, Ујединитељ ће у рају стати на исти једестал, на коме су: Цар Душан, Краљ Томислав, Вожд Карађорђе, Петар I Велики Ослободилац. За Њим, вечито ће жалити сви Југословени: јер: *„Стало је Велико Срце, хорда се мисао следи... Пао је Весник и Воћа..."*

Витешком Краљу Александру I, Ујединитељу нека је хвала и слава!

Живео Краљ Петар II

Живео Дом Карађорђевића!

Никола Ј. Аранђеловић,
брит. инжињерски генерал и професор
Војне Академије у пензији

Краљ Александар I као војсковођа

Војсковођа и његов значај

Бити војник, то је данас позив сваког грађанина. То је позив пун части, поноса и достојанства. Бити старешина и командант то је виши степен овога војничкога позива. Бити војсковођа то је највиши степен овога позива, али и највећи акт поверења Суверена државе. То је ретка одлика, то је највише достојанство, којим се војник може подичити, јер се на његов један миг, на његову једну реч заталасају читаве армије, читав народ за част и славу државе.

Лако је бити војник. Није тешко бити старешина и командант. Али веома је деликатно бити војсковођа. Јер, у рату и најпростији војник носи по неку одговорност, сваки старешина има већи или мањи круг одговорности. Али један војсковођа носи целокупну одговорност за све, што се изврши у његово име, па било то добро или зло, право или неправо. Због тога има *војсковођа и војсковођа*.

Војсковође су били: Александар Велики, Ханибал, Цезар, Наполеон, а војсковође су били: Густав Адолф и Фридрих Велики. Војсковође су били: Тирен, Евгеније Савојски, Молтке, Фош и Фон Хинденбург. Али војсковође су били и Суворов и *Витешки Краљ Александар I ујединитељ*.

Александар Велики, Ханибал, Цезар и Наполеон били су војсковође освајачи, јер су рат за освајањем и подјармљивањем сматрали као своје суверено право професије. Довољно је само за потврду овога рећи, да је Александар Велики плакао, што му отац није оставио, да и он нешто *„освоји"*.

Густав Адолф и Фридрих Велики јесу војсковође своје врсте, као што су били и војсковође: Тирен, Евгеније Савојски, Молтке, Фош и Фон Хинденбург.

Али војсковође Суворов и Краљ Александар I јесу војсковође над војсковођама. Они су војсковође витештва и *војсковође ослобођења народа* испод ропства под туђином. Они су војсковође пропаганде: слободе, братства и љубави, јер су носили високо и поносно заставу: правде, мира и поштења.

Они нису били освајачи. Они нису рат сматрали професијом. Они су ратовали, што се морало ратовати. Подјармљена браћа, угњетавана Словенска племена, мучени хришћански народи вапијали су за ослобођење, пружали су руку за братску помоћ. И овај вапај нашао је одзива код ових витеза војсковођа: *Краља Александра I* и *Суворова*.

За Краља Александра I и Суворова ове витезе јунаштва и племенитости, неће се наћи неки Виктор Иго, који ће их назвати: *„гоосечама Европе и мрачним атлетима ратнога песничања"*, као што је В. Иго ово рекао за Наполеона. Нити ће за њих, каква Сара Бернар, та најславнија трагеткиња нашега времена, узвикнути као за Наполеона, да је био: *„Бог славе и кнез смрти"*. Не. Ни за Суворова, ни за Витеза Краља Александра I, неће нико подићи свој глас и назвати их овим епитетима, који се њима никад неће приписати, па ма се неко упустио и у најдубљу филозофију ратовања ова два Словенска Великана. На против, баш онај, који и философски буде проучавао њихове ратове, као једну резултујућу целину, и све: борбе, бојеве и битке као њене компоненте, видеће јасно, да је социолошки појам њихових ратовања базирао на чињеници: *једне дубоке и изванредне социолошке потребе и високе хришћанске идеје ка: слободи, љубави, братству и миру*.

У служби слободе и истине ова два велика Суверена раде истрајно до изнемоглости, да се најзад први — Суворов — преко Швајцарских гора и планина и вечитога снега и леда врати болан и преболан и да у својој 70-ој години умре извршивши највећу и најсветију дужност ослобођења хришћанске браће у питомој Ломбардији и Савоји, — а други — Краљ Александар I, Велики, *Витез мира* и *херој слободе*, љубави и правде, насмејан и ведра лика и поносна чела пође широким морем у сусрет великом чину октроисања светскога мира и љубави и да Га, у место пријатељскога поздрава и братскога загрљаја, заустави издајничко зрно на самоме прагу гостопримства велике француске земље, у којој је требало упалити *буктињу Европскога мира*.

Краљ Александар I и Суворов, два Словена, били су *војсковође племенитости*. Они нису водили освајачке ратове. Они нису имали жељу, да освајају оно, што њихово није, да освајају туђе, зашта би се и Бог расрдио, као Александар Велики, коме је било мало, што освоји малу Азију, већ пође и оде ка далекој Индији. Или, Наполеон, који без икакве стварне, социалне, и човечанске потребе иде на Русију, где ће 1912 год. преживети пораз, какав се не може описати. Њему се прохтело, да пошто пото освоји целу Европу, па да заузме *„престо света"* и да буде владар свију владара. За овакву нескромну жељу Бог је Наполеона казнио 1915 год. катастрофалним поразом на Ватерлоу и ропством на Св. Јелени.

Краљ Александар I и Суворов чине две сјајне епизоде у светском војсковођењу, две епизоде, с којима се ниједна друга у историји света ни приближно не може поредити.

Суворов ратује као војсковођа против рођене браће Пољака. Али тај рат сврашава се без проливања братске крви. Суворов, као племенити војсковођа успева да наговори своју браћу Пољаке, да се предаду и да не лију узалудно своју драгоцену братску крв. Пољаци завијају своје заставе, предају се своме *„непријатељу"* Суворову, кога називају *„својим избавиоцем"* и у знак захвалности кују му медаљу са утиснутим датумом и натписом: *„своме избавитељу Суворову"*. Али овакав успех може да изборе само војсковођа вишег стила, *војсковођа племенитости*, коме није било стало до узалудног проливања братске крви и до кићења победом и славом потоцима ове проливене крви и брдима нагомиланих лешева и поломљених костију.

Овај велики војсковођа Суворов није овако џентлеменски ратовао само против своје браће рођене. Он је ратовао у част и славу ослобођења и туђих народа у Ломбардији и Савоји, где је јединственим победама ослободио толике кнежевине из ропства под туђином и пошао преко крших и снежних Алпа да дâ мало лекције и ономе *„маломе човеку"* Великом Бонапарти, који се беше осилио до обесности.

И малена Србија имала је свога Великога Суворова, Суворова љубави и мира према неослобођеној и подјармљеној браћи, Суворова, који није ишао у рат да осваја, да туђина заробљава, да пљачка и пали, већ Суворова, који ће 1912 год., уз развијену заставу слободе

Карађорђев конак у Тополи

и мира прикупити поробљену браћу Јужне Србије, за чим су они од Косова стално чезнули молећи се тихо и нечујно Великоме Господу Богу.

Душанове и Немањине земље, изгубљене под царем Лазаром, одахнуше душом, јер им 1912 год. Велики Краљ Петар Ослободилац са српским Суворовом, Главним војсковођом, си-

Црква, коју је подигао Карађорђе у Тополи

ном Престолонаследником Александром пружа ту давно жељену и жудно ишчекивану златну слободу.

Великом и Узвишеном војсковођи Престолонаследнику Александру у великом разбукталом пожару светскога рата, који је силом наметнут маленој, измученој Србији, и њеном напаћеном народу, као да би суђено, да до-

врши не само ослобођење и браће преко Дунава, Саве и Драве, него да их и уједини под скиптар: братства, љубави и једнакости, које ће уједињење, најзад, и сам лично својом мученички проливеном крвљу као цементом на вечност залити.

Краљ Александар I, и ако није био војсковођа по занату, и створен да осваја, да обара и руши, ипак је Он једини у светској историји био уз великога војсковођу Суворова, да као *војсковођа слободног народа кида ланце ропства и потлачености и развија стег слободе и мира.* Он је, поред тога, био не само *војсковођа југословенског мира,* већ и *војсковођа мира на Балкану, војсковођа мира у Европи и, у далекој перспективи, војсковођа мира целог цивилизованог и културног света.*

Александар Велики, Ханибал, Цезар и Наполеон, војсковође по занату, као да беху створени, да само освајају, обарају, да пале и руше. *Суворов и Краљ Александар I, беху прво хришћани,* па онда војсковође и то први по занату, *други по позиву суверене права,* али не да руше и обарају, *већ да ослобађају и уједињују, што је разједињено, да подижу и створе нешто, што се не може срушити.*

Када историја наших ратова 1912/13 и 1914/18 год. среди све догађаје, и када сваки од њих добије своју исцрпну критичку оцену, када се сви ти догађаји, поставе у регистар историских знаменитости, видеће се, како у свакоме од њих има нечега, што је стално, има нечега што је битно, нечега, без чега се није могло. То је основна мисао, то је идеја водиља, која се као црвени конац провлачи од првих момената, када ће грмнути топ и планути пушка у славу символа слободе и ослобођења па до поклича бојне трубе у знак примирја и мира, од када ће настати велики и благородни позив уједињења све браће ослобођене ропства и везане ланцем: братства, љубави и слоге.

За овако високе идеале као да је Усуд послао Краља Александра I да раскине ланце вековнога ропства и да упали буктињу мира, из које ће зрачити љубав и слога. *Њега је сам Бог учинио војсковођом мира. Овакав се пример војсковође неће наћи у целој светској историји од Христова рођења до данас.*

Такав *војсковођа мира и правде,* чији је живот прекратило зрно сумануто злочинца, и заслужује оне величанствене манифестације, какве свет не памти, манифестације, на којима су одали пошту, не само крунисане главе, великодостојници и црквени поглавари, већ и војска војника и сокола, војска сељака и варошана,војска жена и девојака, стараца и деце.

Такав војсковођа је великн и највећи у очима свих народа културе и цивилизације, а само не у очима злочиначке банде, која се продала туђину и за сребрну пару издала своју рођену браћу, нешто више покушала да изда слободу свога народа, слободу свога рода и порода.

И ситнице код војсковође значе нешто, значе много

У животу великих људи, а нарочито великих војсковођа, има момената, који на први поглед изгледају да су ситнице, али у очима трезвених људи, пред судом историје, *они чине ону грандиозност њихова духа и величину њихове душе, који се не могу лако појмити,* нити ма с чим упоредити, али које њих уздижу врло високо.

И Суворов, тај војсковођа, тај горостас словенског војника генерала, и Краљ Александар I тај ненадмашни човек и војник — Краљ имају доста таквих момената, који сами по себи чине догађај догађајем, момената који, при том, огромно приближују ова два највећа хероја у Словенству. Да их све не ређамо. Да споменемо њих два три.

Витез Краљ Александар I, као и Суворов, одгојен од дечаштва у духу војничком, био је васпитан, да подноси све тегобе скопчане са војничким животом, које захтевају безпоштедно вршење војничке службе од стражара до генерала, од каплара до војсковође. Он, и ако Престолонаследник и Краљ, *није знао за умор.* И он, као и Суворов, и ако није боловао, потпо је од *грозница рада,* и *болести радости,* кадгод би видео успех од овога грозничавога рада. Он је радио и онда, када су се сви одмарали. Он није знао за нерад, јер од нерада долази највећи и најгори умор. Рад је Он сматрао као прво и највеће достојанство војничко. Његова дела и живот, као и Суворовљева, престављају једну дубоку и широку епизоду непрекидногa и неуморнога рада. И он је, као и Суворов, био прави *„професор енергије"*, као што то згодно каже Rambaud, члан Француске Академије моралних и политичких наука у својој студији: L'armée a travers les ages conférences faits en 1899 l. a l'ecole speciale militaire de saint-syr.

Он је радио и само радио. И радио је толико, да, кад је био и претешко болестан, он није имао времена да болује. Војсковође стила једнога Суворова и Краља Александра и не болују, јер они раде и кад болују.

Краљ Александар I, као војсковођа малене Велике Српске армије на Солунском фронту, живео је просто и нешто више: *живео је као сваки његов војник.* Штаб му је био проста дрвена кућица импровизирана и за стан и за осматрачницу, одакле би гледао распоред и покрете непријатељских и својих трупа.

Село Бач, логор на „Јељаку", осматрачница на Флоки на северу испод Кајмакчалана, *„Буковик"* у близини гробља српских витезова на истоку испод Кајмакчалана, столећима имају да показују поколењима и ходочасницима на Кајмакчалан, где је у земуницама становао и одакле је командовао Велики Војсковођа Витез Краљ Александар I. У њима је

Он стварао планове за велику, ослобођену, препорођену и идеално уређену домовину своје браће: Срба, Хрвата и Словенаца, у уједињеној Југославији.

Из ових колибица и земуница *„његових светлих дворaца"* Он би се упућивао својим дивизијама, када би се спуштао у ровове међ своје другове ратнике хвалећи их и соколећи на истрајност и издржљивост и награђујући оне најсмелије за храбро држање и јуначке подвиге.

Витез Престолонаследник Краљ Александар I и ако је био Врховни командант и оличење правог војсковође, и ако му по краљевском достојанству припадаше увек пратња — китњасте поносне и дичне гарде, Он је све то по урођеној својој скромности, увек избегавао. Кад год је Он ишао на фронт, или би се са фронта враћао штабу Врх. команде, Његa никад није никаква телесна гарда пратила. Један ординанс официр или лични ађутант беху му сва *„бројна"* гарда, и ако су његови ратници били срећни, да га виде окружена телесном гардом у живописној и китњастој одећи. Ова особина скромности и простоте красила је и великог ненадмашног руског војсковођу Суворова. Због тога су баш Они и привлачили све живо око себе. Сви се журили да га виде. Сви се отимали, да му се приближе, и да га чују.

Краљ Александар I, као и Суворов, кад је разговарао са простим војником, Он није сматрао, да говори са створењем нижим од себе. Он је држао да говори са својим другом, са својим ратником, у коме је гледао оличење: издржљивости, истрајности и пожртвовања, али и оличење достојанствености српскога ратника, који се од Карађорђа и Милоша још честито није могао ни одморити, јер је непрестано у борби за крст часни и слободу златну.

У Краљу Александру I као и Суворову види се *оличење синтезе самоодрицања* свих великих људи и прослављених војсковођа. Они су се одрицали свих угодности и благодети, које им је био Бог и срећа дала. *Дужност и служба отаџбини беху за њих највећа светиња.* И у испуњавању својих светлих и светих дужности они принесоше на олтар отаџбине и свој живот и то Суворов, за добро цара и војске, а *Витез Краљ Александар I за спас и напредак целог свог народа.*

Војвода Мишић, као начелник Штаба Врховне команде, подноси извештај Врховном Команданту, Краљу Александру

Ако се упореди живот и рад ове двојице великих војсковођа, онда се мора признати, да је Витез Краљ Алекасидар I био већи, супериорнији војсковођа, јер је Суворов био само војник-генерал, а Витез Александар био је војник-Краљ, јер је Он поред војничког и генералског достојанства *приложио на олтар својој домовини и своје Краљевско достојанство високо до Божје милости, велико до Христовог мученишта.*

Душа Војсковође Краља Александра I

Витешки Краљ Александар I, као и све велике, прослављене, војсковође, имао је велику душу да њоме осети дух војске и душу

војника. У њему је била антена, да ухвати и дугачке и кратке таласе трепереља душе сваког војника и духа целе војске. Таквом војсковођи није много труда потребно, па да своју војску поведе и преко снежних Алпа, и кроз *кршевиту Албанију*, и дуж пустиње Сахаре. Њему је била потребна само једна реч, само један поглед, па да заталаса душу војника и подигне дух војске. Њему је било доста да узвикне само: *„Напред војници и другови"* па да из зачмалости од дугог чекања одушеви своју војску приковану скоро три године уз стене Ветреника, Доброг Поља и Сокола, те да она узлети као вихор и прејури Козјак као олуја полетевши питомој Шумадији, тихом Јадрану и снежноме Триглаву.

Са оваквим војсковођом војска нежна за тешкоће, нежна за напоре. Она зна само за јуначке подвиге, те да савлада не само глад, зиму и све невоље, већ да савлада и непријатеља наоружаног до зуба и наоштреног до беснила.

Краљ Александар I, Херој и Витез, није био само војсковођа, да поведе своју војску у славу и победу. Он је био војсковођа — апостол да поведе не само свој народ, не само балканске народе, већ и све народе ономе жаришту, одакле букти пламен мира. Зато нека је мир међ народима и мир пепелу Његових трошних земних остатака. *Ко се бори за мир, заслужује вечити покој.*

Он, као Апостол мира носи његову граничицу од владара до владара, од народа до народа преко брда, мора и планина и успева, да, за невероватно кратко време, зажари душе и упали срца за *буктињу трајнога мира*, у чему се већ толико година разне конференције мира и разоружања не могоше сложити и наћи један општи *modus vivendi* за све народе и сваку државу и одлажући баш ово најважније и најбитније питање *ad Calendas graecas*.

Карактеристика Краља Александра I као војсковође

Карактеристика свих прослављених и великих војсковођа оличава се у одрицању свих угодности, које им с правом припадају. Њихова славна дела захтевају понегда и отступање од овога правила, њихове године и обзири здравља чак и налажу ово отступање. И ако им ови обзири иду на руку они ипак остају при своме. А то је баш оно, што их чини великим људима, а још већим војсковођама.

Суворов као главни командант у маршу за Варшаву, за време рата са Пољском, мрзне се и цепти од зиме у месецу новембру у лакој белој летњој блузи. Околина га моли и преклиње, да обуче топлији зимски копоран. Али он то све одбија речима: *„Кад се моји војници мрзну, мрзнућу се и ја с њима"* и ако је он био у 65 год. а војници беху све сами двадесетпетогодишњаци. И нико није био у стању да га наговори, да обуче топлији копоран. И тек, када је у маршу војницима пристигла комора са зимским копоранима и шињелима, обуче и Суворов свој зимски прости војнички копоран, јер се и он одевао просто као сваки војник, јер је он и јео оно, што је јео војник, јер је и он једном речи био генерал—војник.

Престолонаследник Александар када је прелазио кроз Албанску Голготу разболе се, што је било још теже од Суворовљевог случаја са белом блузом у новембарској зими. Околина моли Престолонаследника, да се на Крф пребаци једним од удобних бродова савезничких и то и лако и брзо. Али двадесетпетогодишњи млад човек, и бржи Војсковођа историске вредности није хтео да чује за какве царске удобности. Он је наредио, да иде упоредо, ма и на носилима, са својом болесном, изнуреном војском и исцрпљеном до изнеможлости, која на себи, као и Њен Високи Војсковођа, Витез Престолонаследник, ништа не носаше сем душе и у њој: љубав, веру и наду.

И реч младог Престолонаследника, Великог Војсковође, морали су послушати, јер је и Он у себи носио оне три сестре Суворовљеве: љубав, веру и наду. Љубав према својој војсци, веру у Бога и наду у победу за праведну ствар.

Клецаве ноге носиле су Великог војсковођу и водиле Његову војску под бременом крајње изнемоглости.

Војник се за војника држао, али је ипак кроз клонулу душу њихову струјао дух оне војске, која ће поносито дићи главу и погледати победи право у очи.

И Христа, тога Богочовека, и Суворова тога војника-генерала и Престолонаследника Александра тога војника-Краља спасла је Христова чврста воља на оним трима рођеним сетрама: љубави, вери и нади.

Ово је ситница, малена као звезда, али сјана као њена светлост што пробија кроз помрчину као метеор кроз бесконачну васиону. И у историји светских догађаја она ће бити усамљена као сунце, чувена као његова ненадмашна величина, недостижна као њена светлост, без које нема живота. Али овакве војсковође дају сунце које осветљава душу народа и зраче топлоту, која даје живот . . . . . .

. . . . . .

Тешки тренутци и код великих војсковођа, али по последицама величанствени

И Суворов је имао тешкоћа, које су биле још веће, још страшније од новембарске зиме пред Варшавом. Зар има нешто судоносније од златног стрпљења и јединствене издржљивости код такве војске, код које ће

и поред све послушности усталаса и узбурка море дисциплине, пред којим и једна Суворовљева војска може да застане, да се авет-ски усправи и узвикне: ..... *„Па куда нас води овај човек. Да није, он поманитао"*. Али и то усталасано море послушности некаквом мађијском моћи заустављa и умирује велика душа Суворовљева. Он је умео да се снађе врло згодно и визионарски у овој прилици узбуђења војске и нарећујући, да се ископа за њега гроб, да узвикне ово: *„Децо, ви ми осрамотисте моје седе власи. Ја сам ваше очеве водио из победе у победу, а сад ви нисте деца моја и ја нисам отац ваш. Подубите ми овај гроб и сараните ме у њега. Ја нисам у стању да преживим овај ваш срам и стид"*, — и рекавши ово скочи у гроб и понова повика: *„затрпајте ме, затрпајте и преко мене мртва вратите се у Русију. Али кад вас тамо питају: „па где вам је војсковођа, ви реците: Ено га тамо, остависмо га"*...

Оваква мађијска реч на војнике је дејствовала као гром из ведра неба. Они беху сви омађијани. Почеше сви плакати и повикаше: *„Оче наш, води нас куд хоћеш, води нас и у смрт"*. И сви падоше на колена и почеше љубити ноге, руке, хаљине Суворовљеве заклињући се и заричући му се, да ће поред њега и с њим умрети.

Таласи узбурканости, код овакве речи Суворовљеве, стадоше као зид, као стена и војници побеђени очинским прекором свога дедушке Суворова полетеше у смрт, да са својим војсковођом победе и Бога, Њ. Величанство Природу.

И млади тридесетогодишњи Престолонаследник Александар имао је своје Алпе и своје усталасано море од стрпљења, или боље рећи нестрпљења. Скоро пуне три године, малена српска војска, прибијена као рој пчела уз кршно стење масива Козјака и Перистера, од Ветреника до Битоља, слагала је у своме сабу каналић по каналић стрпљења и чекала не братски, очински и Владарски прекор, већ Војсковођин поклич: *„Са вером у Бога напред у отаџбину"*. На овакву громку реч младога Престолонаследника, српска војска разби чашу стрпљења, усправи се као титан па полете, кроз отворену капију на Добром Пољу, у Србију као ветар носећи *буктињу слободе и поклич уједињења* све дотле, док је 11 новембра 1918 године не заустави далеко више Дунава, Саве и Драве, али, не топ, пушка и бајонет непријатељски, већ трубни знак: „Стој!" — „Примирје!"....

Војсковођа, Престолонаследник Александар, војник-Краљ са својом одушевљеном војском прелете из питоме Могленице преко долина и дубрава, брда и планина јужне Србије у Шумадију, до крајњих граница своје нове увећане и уједињене отаџбине — Југославије.

Последице вере, наде и љубави код војсковођа

Са вером, надом и љубави седамдесетогодишњи старчић Суворов са својим орловима, Русима, прелете Алпе. Престолонаследник Александар, сутрашњи млади Краљ, са својих тридесет година чилости и бодрости прејури даљину, прелете просторије са својим Соколовима у таквим маршевима, какви се у историји ратова ни у једном, једином случају не памте.

Суворов је у Италији носио стег слободе туђим, али хришћанским кнезовима и народима. *Престолонаследник Александар носио је заставу: ослобођења и уједињења својој рођеној браћи преко Дунава, Саве, Дрине и Драве.*

Историја ће ово записати крупним словима и подвући дебелом црвеном линијом незаборавности, а дела Престолонаследника урезати у плочу вечитог сећања на неумрлне претке његове: вожда Карађорђа, кнеза Александра, Краља Петра и владике Његоша, ових горостасног стабла, на коме је најмлађа грана Витеза Краља Александра I уродила дивним плодом у цветној и родној Југославији, коју ћемо, уз премилостиву подршку Господа Бога, чувати као аманет Витешког Краља Александра I Ујединитеља.

Овакав војсковођа, овакав Краљ заслужује грандиозан споменик незаборавности и вечан помен у Историји, а у срцима свога народа и војске нераздвојну љубав, као што је нераздвојна Његова уједињења Југославија, у чијем ће храму вечитог сећања стално горети кандила захвалности.

Наш витешки Краљ-Војник, наш до вечности прослављени Витез и Херој Војсковођа и Ујединитељ Краљ Александар I, заслужује вечни покој и тихи одмор на Опленцу у своме Храму мира и љубави, одакле је већ Његов Велики Дух наткрилио као Соко своју широку, цветну и плодну Југославију, а његови трошни земни остатци уздигоше га као мученика до Светитељске Узвишености.

Народ његов још за живота прогласио Га је својим Највећим и Првим Војсковођом а после смрти Мучеником и Светитељем. А и јесте Светитељ, јер Његов свети гроб од дана сахране стално посећује све, што се зове човек и клања се Његовој светој Сени љубећи врелим уснама у тихом ћутању хладну надгробну плочу, и заливајући је топлим сузама захвалности и милоште са заветом: да ће чувати Његову Југославију.

Н. Цоловић
генерал у пензији

Краљ Александар Осветник Косова и творац Југославије

„Чувајте Југославију".

Краљ Александар I, као други син Краља Петра I и црногорске књегиње Зорке, био је праунук Вожда Карађорђа и Његоша. Рођен на Цетињу 4/17 децембра 1888 године, и школован у Женеви и Петрограду, а потом у Београду, млади принц Александар постао је Престолонаследником 27 марта 1909 године, у доба највећих заплета анексионе кризе, када је сваког часа могао планути рат са Аустро-Угарском. Посредовањем великих сила, нарочито Русије, која још не беше довољно спремна, рат је био одложен, али се по свему видело и осећало да је судар у скорој будућности неизбежан. Као младом принцу и престолонаследнику, Краљу Александру не беше суђено да Своје младе године проведе у миру и спреми Својој за будућег владара. Велики и судбоносни догађаји од године 1908 до 1918 са великим ратовима и најопаснијим кризама, за које у опште до данас историја света зна, испуњавају Његову младост од двадесете до тридесете године.

Имајући пред очима велику и непомирљиву Аустро-Угарску, у савезу са силном и до зуба наоружаном царском Немачком, њихову наврелу традиционалну политику продирања на исток и јасан појам да им је Србија трн у оку и прва на удару; као и да читава будућност српског народа зависи од војне спреме и способности српске војске; Престолонаследник Александар постаје месеца марта године 1911 Главним инспектором целокупне српске војске. — У обиласку свих гарнизона Он долази у додир са свима официрима и упознаје снагу, спрему и дух српске војске. Поклањајући нарочиту бригу савременом наоружању, целокупној спреми, организацији и подизању духа, Престолонаследник Александар био је потпуно упознат са снагом и способношћу наше целокупне војске.

Осветник Косова

Рат против Турака. — У првом Балканском савезничком рату противу Турске, Престолонаследник Александар прима команду над Првом српском армијом код Врање, која је као најјача од пет пешачких и једне коњичке дивизије имала задатак да реши судбину рата. У великој бици код Куманова 10 и 11 октобра 1912 године Престолонаследник Александар са Својом Првом армијом потукао је до пораза главну силу турске војске тако звану „Вардарску војску" под командом Зеки паше; и као победилац улази 13 октобра у наше славно и царско Душаново Скопље, које ће одмах постати другом престоницом проширене Србије.

Иако је победом српске војске на Куманову 10 и 11 октобра у главном решена судбина рата са Турском, Престолонаследник Александар са својом Првом армијом гонио је турску војску долином Вардара и преко Овчег Поља и ослободио Велес и Штип, а у великим бојевима на Бабуни и Бакарном Гумну, Он је заузео и ослободио и град Прилеп, нашу стару престоницу легендарног јунака Краљевића Марка. Свој последњи отпор дала је турска Вардарска војска пред Битољем на Црној Реци и Шемшици. У дводневној бици 4 и 5 новембра 1912 године, остаци турске Вардарске војске коначно су потучени и Престолонаследник Александар ушао је победилачки у Битољ 6 новембра 1912 године. У гоњењу пак разбијених делова турске војске, после Куманова и Битоља, српска коњица из Прве армије, продрла је на југ преко Демир Капије до Солуна и Белог Мора; а на запад преко Елбасана до Драча и Јадранског Мора. Победама код Куманова и Битоља српска је војска ослетила Косово, ослободила српски народ петстогодишњег

ропства од Турака и поставила јужне и западне границе наше Јужне Србије. Као осветник Косова, Краљ Александар био је срећан, да у манастиру Дечане испуни аманет Царице Милице: *„Ко освети Косово и отера Турке из Србије да запали ове две свеће у славу Бога и слободе"*, које је она после Косовске битке као стубове пред олтаром поставила. Судбина је ову част наменила Краљу Александру и Он је с правом после рата својом руком запалио обе свеће, које су Га у ропству чекале више од пет векова.

Рат против Бугара. — Иако је поразом турске војске у биткама код Куманова и Битоља, у главном био решен савезнички рат против Турске на Балкану, иако је Србија дала била Бугарској за опсаду Једрена на Марици, две целе дивизије и многобројну артиљерију, Бугарска, подстекавана једнако од Аустро-Угарске на рат противу Србије, није била задовољна. Јуна месеца године 1913, због савезничког неспоразума око поделе ослобођених земаља од Турака, српска војска била је нападута од Бугара на целом фронту од Вардара до Дунава. У огорченој битци на Брегалници од 17 до 20 јуна 1913 године, српска војска у којој је Прва армија под командом Престолонаследника Александра имала најважнију улогу, потукла је бугарску Брегалничку војску и одбацила је до реке Струме.

Победом у битци на Брегалници српска је војска покајала пораз наш на Сливници године 1885 и поставила источну границу Краљевине Србије према Бугарској, која је утврђена и уговором мира у Букурешту од 10 августа 1913 године.

Сјајним успесима српске војске на Куманову и Брегалници, завршени су Балкански ратови у корист Србије. — Углед српске војске и Србије, а нарочито углед младог Престолонаследника и команданта Прве победоносне армије Александра, порастао је од једном и нагло у целом свету, а нарочито код Срба, Хрвата и Словенаца у Аустро-Угарској. Сви они са највећом пажњом и великим симпатијама јавно и одушевљено пратили су сваку победу српске војске и осећали се силно Србији привређени. Београд тек сада

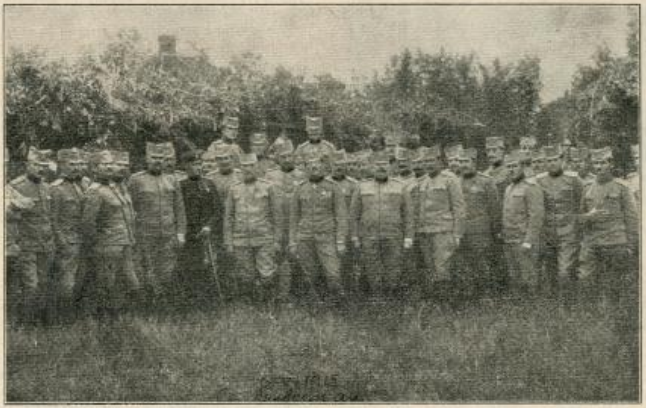

Престолонаследник Александар, као Командант I армије са својим официрима

постаје права жижа националног живота, а Престолонаследник Александар инкарнација свих тежњи за ослобођење и јединство свих племена на западној страни словенског југа.

Али, задовољни после два Балканска рата националним и војничким угледом споља, Срби у Србији не беху задовољни својим политичким стањем у земљи. Избори нових народних посланика почетком јуна 1913 год. били су већ објављени и политичко-партизанска агитација увелико почела. Његово Величанство Краљ Петар, осећајући се већ старим и од дужег времена слабим, пренео је 11/24 јуна Своју краљевску власт на Престолонаследника Александра, који ће као Регент понети на Своја млађана плећа цео државни терет под најтежим околностима.

Велики и светски рат. — По свршетку Балканских ратова српској војсци не беше суђено да се у миру одмори, попуни и реорганизује. Краљевини Србији био је наметнут

нов рат. Она је морала године 1914, да се за две непуне године и трећи пут лати оружја, да брани Отаџбину и слободу народа свог. Овог пута целокупна српска војска под Врховном командом Престолонаследника Регента Александра, имала је да се бори у дуготрајном рату, једновремено са двема великим силама, двема охолим војскама аустро-угарском и немачком, а доцније и трећом бугарском војском. Балкански ратови године 1912 и 1913 били су само крвава предигра, још крвавијој драми великог и Светског рата, који ће захватити целу Европу и готово све народе старог и новог света.

Краљ Александар са војводом Степом испод положаја Флоке

Још од године 1908, када је на лак начин заробила две најлепше српске земље Босну и Херцеговину, Аустро-Угарска због српског протеста стално прети „казненом експедицијом" и једнако витла сабљом изнад главе мале Србије. Изненађена и запрепашћена сјајним победама српске војске у години 1912 и 1913, а понесена идејом своје традиционалне политике продирања на Балкан, она вреба сваки моменат да је нападне и кипти гњевом и осветом за војнички и политички престиж Србије на Балкану. Куманово и Брегалница нису јој ни у сну мира давали, док јој Сарајевски атентат године 1914, за који Србија није ни била крива, не даде давно пожељеног повода да „сада или никада" војнички нападне и прегази Србију и отвори пут политици свога продирања на исток.

Србија пак, како беше ратовима са Турском и Бугарском заморена, финансијски доста ослабљена и остала са мало војничке спреме и оружја, за један велики рат, како јој је овог пута непријатељ био једна велика Аустро-Угарска — та мала Србија, удаљена и усамљена од својих савезника Руса, Француза и Енглеза, примила је ипак године 1914 наметнути јој рат и ухватили се у борбу са Аустро-Угарском, као малени Давид са џиновским Голијатом.

Изненађена и нападнута од велике Аустро-Угарске, српска војска под Врховном командом свог Регента Александра, на очиглед целог света, тукла је са великим успехом сама, аустро-угарску војску у двема великим биткама: на Церу и Колубари, заробивши Аустријанаца и Мађара: 566 официра, 61.472 војника, 4 заставе и 192 топа, са безброј пешака и остале спреме. — С јесени пак 1915, нападнута и по трећи пут далеко надмоћнијим снагама и једновремено са три стране, од немачке, аустро-угарске и бугарске војске, Србија ни тада није побеђена. Упркос навали свих непријатеља и свима њиховим маневрима, да српској војсци пресеку пут, да је потуку и приморају на капитулацију, — она је срећно измакла свима, и у једном натчовечанском подвигу прешла је Арбанашке планине и дошла у везу са својим великим савезницима на Јадранском Приморју. Повлачећи се од Дунава, Саве и Тимока, до Скадра, Драча и Валоне, пред навалом немачких, аустро-угарских и бугарских армија, српска је војска у очекивању својих савезника од Солуна ,бранила сваку стопу. У најтежим данима преко кршевите Арбаније, по најгорем зимском времену, под легендарно херојским вођством свога Врховног команданта Регента Александра, створила је читаву епопеју своје моралне величине. — Српска је војска у то доба преполовљена, али није побеђена. Непријатељи се поред свих жеља и упињања, нису могли дотаћи ни једне српске војничке заставе.

Прикупљена на приморју и реорганизована на острву Крфу, српска војска почетком године 1916, понова излази на бојно поље. Она са Крфа иде у Солун, а потом на тако звани „Солунски фронт" где са својим савезницима заузима и држи пуне две године најтежи део фронта. У јесен године 1916, после непуне године од напуштања Србије, та иста српска војска под срећним вођством Регента Александра, тако рећи у туђини, бије пред Солуном чувену Кајмакчаланску битку; у којој она сама туче бугарску војску и осваја најтежи и најјачи део непријатељског фронта — Кајмакчалан! Те исте јесени српска војска осваја и историјске „Чуке", а потом чувену коту 1212, коју је поред бугарске војске бранила и немачка војска, под командом чувеног ђенерала фон Белова. Падом коте 1212 пао је и Битољ 6/19 новембра 1916 године када је и на том делу стабилизиран фронт и отпочео рововски рат.

На Солунском фронту иако је због јединства у командовању, команда над свима савезничким војскама била у рукама француског команданта „Источне војске", српска је војска целокупна била под својим Врховним командантом Престолонаследником Александром; и на бојном пољу била је компактна, као један човек, као једна душа. У рововској војни, која није у духу нашег војника, српска је војска без смене и одмора упорно

истрајала до краја, — пуне две године. Сви напади на непријатеља у години 1916 и 1917. вршени су једино са српског дела фронта и са главном акцијом српских трупа. Велики историјски чин, — пробој Солунског фронта у 1918 години 1 и 2 септембра на Добром Пољу, у коме видно учествује и Југословенска дивизија формирана од добровољаца Хрвата, Словенаца и Срба из Аустро-Угарске војске и Америке, извршен је такође по идеји српског Врховног команданта Престолонаследника Александра; на српском фронту и са српском војском — у маси, од седам дивизија, потпомогнутих двема француским дивизијама и потребном артиљеријом. Велика пак офанзива и легендарно гоњење

Првог децембра 1918 године почиње нов период историје Југословена на Балкану. Уједињен народ Срба, Хрвата и Словенаца улази у нову фазу државног развитка. Престолонаследник Александар прво као Регент, а после смрти блаженопочившег краља Петра, као Краљ Југословена, није имао времена да се на ларорикама својих великих победа као владар одмара. *Велики као Вођ у рату, Он је био још већи неимар у миру.* Чување младе југословенске државе споља и солидно изграђивање њено изнутра, Њему је била непрекидна брига. Нема ни једне гране народног живота за коју се Он није интересовао, коју није будно пратио, па најчешће и сам личним примером претходно. При-

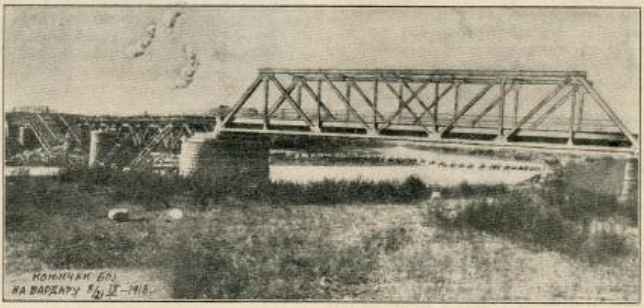

прво бугарске војске, а потом аустро-угарске и немачке кроз Србију, после пробоја Солунског фронта, дело су Врховног команданта Престолонаследника Александра и његове војске.

Творац Југославије

Пробој Солунског фронта 1918 године и историјско гоњење непријатеља у коме је српска војска играла главну и одсудну улогу били су и почетак свршетка велике трагедије, великог светског рата, из кога је српска војска изашла као победилац свих непријатеља на Балкану. Том величанственом победом српске војске под славном командом Престолонаследника Александра у години 1918, завршена је и борба за ослобођење од свих непријатеља, која траје пуних дванаест векова. На Балкану данас нема завојевача: ни Турака, ни Мађара, ни Аустријанаца. Том коначном победом, тим великим историјским и испољинским делима српске војске, створена је Краљевина Југославија и остварен сан вековних идеала свију наших племена од Триглава и Јадрана до Карпата и Балкана: *Један народ, једна држава, један краљ.*

вреда, просвета, саобраћај и трговина били су Му прва брига за подизање благостања у народу, док су војска и спољна политика увек биле највише у Његовим рукама.

Војник по срцу и духу пуних тридесет година, Краљ Александар је у ратовима увек победоносно водио, а у миру даноноћно бдио и стварао војску, са пуним разумевањем и убеђењем, да ће се југословенски народ моћи слободно да развија само под моћним окриљем своје оружане силе. Може се слободно рећи да углед кога данас у свету ужива Краљевина Југославија почива највише на славној традицији њене снажне војске, као и да се вредност свих савеза и политичких споразума са Југославијом, цени највише по сили и снази наше југословенске војске, чији је творац једино Краљ Александар I.

У спољној пак политци Краљ Александар имао је увек урођеног дара и великог успеха. Као Врховни командант српске победоносне војске и веран савезник, Он је био увек ауторитативан и веома цењен. Његов историјски телеграм са Крфа после Албанске Голготе 1915 године претседнику Француске републи-

ке Рејмону Поенкареу *„Србије више нема, али њена војска остаје. Ми смо спремни да дођемо и наставимо борбу на француском фронту"*, толико Га је уздигао, зближио и омилио у очима целог француског народа и француске војске да је савезничка команда на Солунском фронту, ценећи изванредне бојне особине српске војске а нарочито високу способност њених команданата, врло често и са особитим поверењем стављала под српску команду: читаве своје дивизије, бригаде и многе детамшане, а савезнички деташирани команданти и њихове трупе, сматрали су за особиту част и срећу да се боре под српском командом и у редовима српске војске.

Веран до пожртвовања својим великим савезницима у рату, нарочито Француза, Краљ Александар је остао веран до краја свог живота и мировним уговорима, закљученим у Паризу после рата. На тој бази, Он је као великн поборник мира, до своје смрти са великим успехом радио прво са Чехословачком и Румунијом на стварању и учвршћивању савеза „Мале антанте", а у последње време и са Грчком, Турском и Румунијом на склапању т.зв. „Балканског споразума", о узајамном ненападању и чувању мира на Балкану. Својим неуморним трудом Краљ Александар је ради потпуности највише радио у последње време, да овом споразуму приђу Бугарска и Албанија, када би дело мира на Балкану било крунисано потпуним успехом.

Као осветник Косова и творац Југославије, Краљ Александар је због великих победа у рату и великих успеха у миру, на подизању и чувању народног јединства, и на страни јако цењен, а у народу био веома омиљен. — У Њему и Његовој чврстој руци оличено је било целокупно народно и државно јединство. Само Он својим великим заслугама и високим ауторитетом, могао је у интересу јединства без потреса да уједини три вековима разједињена племена једног народа са три имена и три вере. Само је Он могао да замени: у календару старе датуме новим; тробојне заставе српске, хрватске и словеначке новом југословенском тробојком; а државно име Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, да замени новим: „Краљевина Југославија".

Трагична смрт

Али, баш због тих високих патриотских и популарних особина у народу, на Балкану и међу савезницима у Европи, Краљ Александар је стекао себи велике непријатеље у оним државама, којима је на сметњи била Краљевина Југославија. Смртни непријатељи нашег народног јединства постадоше смртни непријатељи Краља Александра, и не жалећи материјална и новчана средства, они су у свом пакленом плану и успели.

Деветог октобра 1934 године у моменту када је Краљ Александар ступио на тле савезничке Француске у Марсељу, — на путу за Париз, у посету претседнику француске републике, Краљ Александар био је мучки убијен од плаћеника заклетих непријатеља нашег државног јединства.

*

По општој оцени свих највећих људи нашега века: Краљ Александар био је наш највећи и најсјајнији владар и први краљ Југославије. Још као Престолонаследник и Регент Он је био у ратовима Командант и Вођ. Он је био оличење српске војске, а војска је била народ. Напори дуготрајних ратова створили су најтешњу везу и безграничну љубав између Краља Александра и народа. Он је био дух народа, а народ душа Његова. Као осветник Косова и творац Југославије Он је после ратова постао идол свог народа. Због тога смрт Краља Александра није само смрт владара већ нешто више: *смрт великог народног Вође*. Он је био не само сјајни и савршени символ владара, већ је био Краљ државник и то државник великог европског стила. Метак убице није погодио само Величанство, он је оборио крмара великог југословенског брода.

Али Краљ Александар није био само велики и славан владар свог народа. Он је био један од сталних и моћних стубова на који се ослањао општи мир после рата. И зато обзиром на општу политичку ситуацију целе европске позорнице, време и околности под којима је пао Краљ Александар, погоршавају још више тежину овог догађаја. Он је пао не само као велики и племенит владар, не само као Краљ и Вођ народа, већ је отишао са овог света један од оних великих људи садашњег културног човечанства, који су чврсто и одлучно носили огроман терет равнотеже у Европи. Он је несумњиво био један од највећих поборника и неуморних раденика на делу општег мира. Его због тога је смрт великог Краља узбудила цео свет.

Смрћу Краља Александра најтеже је погођена Краљевина Југославија, али она неће подлећи нити посрнути, јер је дух народа југословенског непобедим. Велика дела и трагична смрт бесмртног Краља прикупиће још више око престола новог Краља цео југословенски народ. А порука: „Чувајте Југославију" биће урезана у наша срца као свети аманет за сва поколења. Урежимо је дубоко да би нам увек била звезда водиља и извор снаге за нова прегнућа и нова дела у служби Краљу, Отаџбини и слободи нашег целокупног југословенског народа.

Слава бесмртном Краљу и витезу Његовом Величанству Александру I.

Живео наш млади Краљ Његово Величанство Петар II.

Мил. Ј. Николајевић,
дивизиски ђенерал у п.

Најтежи часови у животу Витешког Краља Александра I Ујединитеља

И наша Врховна Команда, као и Савезничке, имали су тачне извештаје још августа месеца 1915 године, да Аустро-Немачка врши концентрацију великих снага према нашој северној граници на Сави, а поглавито на Дунаву. Исто тако знали смо да је Бугарска још несигурна. У неколико махова ја сам, у функцији војнога изасланика Србије у Лондону, молио да се: *на ову ситуацију обрати пажња и да нам се помогне на време и довољном снагом, јер је очевидно да је ова концентрација намењена противу нас. Али у томе нисам успео.*

Налазећи се пред далеко бројно надмоћнијим непријатељем и материјално боље опремљеним, очевидно је било да се ми нећемо моћи одбранити, тим пре што смо били загрожени са севера и северо-запада од стране Аустро-Угарске, а са југа и југо-истока од стране још сасвим несигурне Бугарске, осећао сам да се нећемо моћи задржати дуже времена ни на једном положају у унутрашњости наше земље. По мојој процени једини угодан правац за наше оступање био је у правцу Црне Горе, јер ће нам Бугари, свакојако, пресећи одступницу ка Солуну.

Учинио сам предлог у том смислу Британском ђенералштабу, да ћемо се једино на црногорским граничним јаким планинским положајима моћи зауставити те да на њима удружени са Црногорском војском, дамо одлучан отпор, али, ово под условом, да нам наши моћни Савезници осигурају све ратне потребе превожењем преко мора и дотурањем до наших положаја. Но ни тај мој предлог није примљен.

У свима борбама на: Дрини, Парашници, Церу, Јадру и многим другим положајима Српска је војска победила надувеног непријатеља, а у офанзиви на Сувобору до ноге је потукла Поћоркову војску и пребацила обеснога нападача с ону страну Дрине и Саве.

Овај пораз Аустро-Угарске војске толико је понизио Хабзбургско царство, чак и у очима својих сопствених поданика, да је Аустриски генералштаб био приморан припремити реванш. Противу Србије концентрована је нова војска од 17 дивизија од којих су 11 немачких.

Ноћу између 7 и 8 септембра ова је војска отпочела напад на северу и западу Србије пакленом ватром из хиљаде топова великога калибра управљеним на положаје српске војске поред Саве, Дунава и Дрине. 18 септембра Бугарска је изненада објавила своју мобилизацију да нас и она у скором времену нападне. Тако је Србија била принуђена да се бори на три фронта, противу три пута јаче снаге него је њена.

Савезници је нису помогли на време те се Србија морала борити сама, па је, ипак, ову неравномерну борбу издржала пуна *два месеца*. Али голо јунаштво српске војске не беше довољно. Срби су морали одступити тако да је почетком новембра српска војска била на Косову Пољу. Недостајало јој је муниције а снабдевање отежано јер железничка пруга Ниш—Солун беше од Бугара пресечена и Србија потпуно изолована. Очекивало се да је српска војска изгубљена, да ће бити заробљена, или приморана да капитурила. Од свега овога ништа се није дочекало. *На све мамце Краљевић Александар у функцији Врховнога Команданта одговорио је: „Наш је пут обележен, ми морамо остати верни својим Савезницима и умрети часно".* Повлачење Јадрану би одлучено 25 новембра.

Сав ратни материјал: топови, муниција, возови, аутомобили, све што се није могло да пребаци преко планина и рђавих путова

било је уништено. Зна се како је било мучно повлачење српске војске ка Јадранској обали, усред зиме, по земљишту сасвим планинским, по стазама или јако мочварном терену, али је требало очувати образ Србије и српске војске и он је остао чист и ведар. Албанска Голгота однела нам је десетине хиљада најбољих наших синова.

Од 15 децембра 1915 године до 7 јануара 1916 године већи део српске војске, пошто је прешао планине црногорске и северне Албаније, беше прикупљен у околини Скадра. Огромне тешкоће у снабдевању са свима потребама тако великога броја људи и стоке у овом сиромашном пределу, јака хладноћа, крајња изнуреност трупа и изглед на скору Црногорску капитулацију, осујетио је првобитни план, да се реорганизација изведе на обалама Јадранскога Мора. Постојало је све очигледније да се војска мора пренети у пределе у више или мање удаљеније на југ, где би војници нашли одмора, хране и сигурности. Првенствено је мишљено да се војска

Краљ Александар обилази рањенике

пребаци до Драча. То је нова етапа преко мочварног земљишта, исто тако тешког као што су били и прелази преко црногорских планина, које су се тек минуле.

Јужна група српске војске, сталну узнемиравана од Бугара повукла се под борбом ка Драчу, у другој половини децембра. Брегалничка и комбинована дивизија такође су се повукле ка Драчу, где су у биваку код Кривање очекивале укрцавање за Валону.

Смењујући једно другог на заштитничким положајима, који доминирају доњи ток Дрима и Мање, трупе: Нових области, Команде одбране Београда и III армија, стигле су у околину Драча у првој петнаестини јануара. I армија штитила је II армију, већ концентровану код Љеша и са њом очекивала своје укрцавање у Медови. Али приближавање Аустријанаца, који су заузели Цетиње и чије су се трупе већ појавиле између Скадарског Језера и мора, чинило је опасним даља очекивања, те су се I и II армија журно кренуле преко мочварног арбанашког земљишта ка Драчу. У Медови су се укрцали само болесни и грађанске избеглице.

Ако свима овим тешкоћама додамо још и то, да су драчанске и валонске италијанске локалне власти стално одбијале да приме на њихову територију хиљаде наших војника, за које су изјавиле да собом носе епидемију. Случај са трупама генерала Гојковића коме није дозвољен прилаз Драчу него је морао да се задржи на линији: Раштбул—Каваја и случај са коњичком дивизијом која је морала остати на обали Шкумбе у мочварном и нездравом пределу.

У Драчу је несрећне војнике очекивало ново и врло тешко изненађење. После свих мука: вест да се ту може укрцати само један део трупа војводе Мишића, оне које су стално штитиле одступање српске војске. Скоро сав остали део трупа, који је веровао да је доласком довде завршио своје муке, морао је и даље продужити марш ка Валони. Врховна Команда није могла захтевати од својих војника оно што је немогуће, т.ј. да маршују до Санти-Каранти и одбила је тај предлог.

Француска флота, којој је српска влада изразила најтоплије признање, прикупила је остатке ове храбре војске од које су постали само скелети и сенке, око 150.000 људи, који су противно сваком очекивању, свакој нади, да се после великих мука спасу опкољавања од многобројнијега непријатеља при преласу блатишта и снегова на планинама, потпуно изгладнели и при децембарској зими, пренела их за неколико дана на Крф, где су, понеговани француским рукама, повратили живот на острву Наусици, под пролетњим лишћем стогодишњег маслиновог дрвета.

По првобитном плану српска војска имала је бити пренета са албанашке обале у Тунис, са искрцавањем у Бизерти. Али је доцније дефинитивно одређен Крф. Та одлука саопштена је грчкој влади у Атини. Једновремено са колективном Савезничком нотом, 9 јануара 1916 године крстарице Едгар-Квине, Валдек Русо, Ернест Ренан, Жил Фери, Лавоазијер и Д-Естер са торпиљерима и шалутама, намењене за одбрану крфске поморске базе, кренуле су се из Бизерте, носећи собом 6 батаљона алпинских стрелаца са једном батеријом и извршили окупацију Крфа 11 јануара 1916 године.

Из Драча за Валону ишли су суви извесне трупе по 6 до 7 дана (простор 90 до 100 километара) због великога дела врло лошег пута. Ове трупе нису могле бити укрцане у Драчу, све је остало пренето лађама.

Кад је ово завршено измењани су телеграми између Руског цара и Претседника Француске републике:

Руска Врховна команда
15 фебруара 1916 године

Његовој Екселенцији Господину Рајмону Поенкареу,
Претседнику Француске републике

„Извештен сам да се српска војска налази склоњена ван опасности, захваљујући напорима француске владе. На срцу ми је, Господине Претседниче, да Вам упутим моје најтоплије честитке на помоћи коју је Француска тако женерозно указала нашем храбром савезнику, тако свирепо искушаном за време његове херојске борбе противу општег нам непријатеља".

НИКОЛА, с. р.

На ово је Претседник Француске републике одговорио:

Париз 16 фебруара 1916 године

Његовом Величанству Цару Руском

Руска Врховна команда

„Наша војна мисија и наша морнарица која је уз сарадњу са поморским властима Енглеске и Италије, остварила потпун спас српске војске, у пркос великим тешкоћама, јако је дирнута честиткама Вашега Величанства. Француска је горда што је могла допринети да се очувају храбре трупе, које су тренутно биле приморане да попусте бројној надмоћности и које су садејствовале са савезницима у ослобођењу њихове отаџбине".

РАЈМОН ПОЕНКАРЕ, с. р.

Пренос српске војске, материјала, избеглица и заробљеника по српским подацима износио је:

Медова 12.000, од овога 3.500 грађана; Драч 9.500, од овога 5.000 избеглице; Валона 51.564.

По италијанским подацима:

Медова: трупе, материјал и заробљеници 8.338; Драч трупе, материјал и заробљеници 88.453; Валона, трупе, материјал и заробљеници 157.965, стоке 10.153; Бриндизи: трупе, материјал и заробљеници 6.430; укупно трупе, материјал и заробљеници 260.895, стоке 10.153.

*

Дошав на Крф српска војска имала је облик људи потпуно исцрпљених од физичког напора и потпуно изгладнелих. Али поневгани, нахрањени и одморени они су одржали ред и дисциплину и из дана у дан трупе су се знатно поправљале, а официри су врло брзо повратили свој ауторитет.

На Крфу је имала да се изведе реорганизација српске војске, и то:

1) Наоружање и опрема; 2) општа организација војске и снабдевање кадром, јер је ефекат спао на половину; 3) обука јединица.

Укупан српски ефектив на Крфу износио је „почетком априла 125.000 људи" од кога броја 3.500 до 4.000 потпуно исцрпљених, који су претстављали језиве костуре и скерлете!

Свака дивизија састојала је се: из две пешадиске бригаде од по два пука, од три батаљона, са још једним пуком од 3 батаљона трећег позива; чете јаке 200 људи, сваки батаљон по 4 чете са једном секцијом митраљеза по четири оруђа.

Мученици Албанске Голготе

Коњице: један ескадрон од 150 сабаља.

Артиљерије: 1 пук пољске артиљерије 75; две групе брдске 80 и 1 од 120 кратких.

Инжињерије: пола батаљона.

Интендантуре: 1 чете пекара и 1 чете занатлија.

Санитета: чета болничара од 6 секција од 400 људи, 3 амбуланте и 2 секције на колима.

Воз од једне чете од 150 кола и 1 чете од 100 товарне стоке.

Кад је све ово исполинском снагом свршено и кад је војска и здравствено потпуно опорављена, Краљевић Александар отишао је

После повлачења преко Албаније

15 марта 1916 год. у Француску. Желео је да се лично заблагодари Претседнику Француске Републике, ћенералу Жофру и осталима на помоћи Србије у најкритичнијим данима. Уз Регента био је и Н. Пашић, Регент је посетио и Лондон. Свуда је одлично дочекан и примљен, а вратио се на Крф 17 априла. *Том приликом желео је да изложи и свој предлог за проширење Солунског фронта.*

Пренос у Солун почео је 12 марта са бродом Светом Аном, натовареним са 1.027 српских војника и 129 коња. Сутра дан брод Кордова натоварена стоком напустила је Крф. 14 је продужен транспорт са бродом Мелбурном који је носио 1.100 Срба. Но, редован је пренос почео тек 18 и извршено је 57 путовања транспорта са војском и 21 путовање са стоком и материјалом.

Укрцавање великих јединица (армија и дивизија) почело је 21 априла.

Транспортовање је вршено без прекида. Стварно је завршено 30 априла. Тог датума било је на Халкидику 125.000 Срба, од тога броја 112.000 са Крфа, 2.700 са стоком из Француске, 2.000 из 16 комбинованог пука из Бизерте, 3.000 са доњега Вардара, најзад око 1.000 Црногораца придатих Руској бригади у Солуну.

Дотерало се да је могло бити пренешено:

од 18 до 30 априла — 1918 људи дневно;
да се пренело од 10 до 15 маја 2926 људи дневно;
да се пренело од 16 до 27 маја — 3496 људи дневно.

По српским изворима последњи транспорт трупа напустио је Крф 4 јуна и стигао у Халкидик 8 јуна.

Српска Влада и дипломатски кор привремено су продужили своју функцију на Крфу. Краљевић Александар, Командант војске, такође је остао на Крфу, док операције код Солуна не отпочну. Очекујући Његов долазак заменивао Га је на Халкидику ђенерал Бојовић, његов начелник штаба. Регент Александар и Министар војни стигли су у Солун 13 јуна 1916 године.

За време овог отступања српске су трупе претрпеле неописане муке и невоље, али су све то издржале из превелике љубави према својој Отаџбини, као и из љубави према своме Команданту Престолонаследнику Александру, *који је све те надљудске тешкоће поднео са Својом војском и био стално уз њу, нехотећи да се одвоји од њих ни за један тренутак, пошто су војници имали тврду веру само у свога Команданта.* Краљевић Александар је, и ако болестан после операције, продужио напорни марш сувим заједно са својом војском.

Војска је вазда била предмет Његове особите бриге и пажње што је Он у небројено прилика доказао па и у најкритичнијим тренутцима наше Отаџбине. С тога војска дугује вечиту захвалност оваком свом Врховном Команданту — сјајноме војнику, војнику историске величине. То су били најтежи часови у Његовом животу.

Он је имао узвишено осећање дужности и никад се није ни момента колебао да заштити Државу и њене интересе. Херој по природи, витез по души и свестан својих

Краљ Александар у разговору са добровољцима Југословенске дивизије

владалачких права, Он је као рођени државник водио земљу и свој народ увек онако како је то било најкорисније по њу.

Увек, у свима приликама Он је стављао свој живот и своју личност на жртвеник народа и државе. Овако је могла радити само племенита и узвишена душа као што ју је имао Блаженопочивши Витешки Краљ Александар I — Ујединитељ. С тога српска војска за ова и још много других добрих његових дела, која су била у карактеру тога у истини правог Врховног Команданта, очуваће вечити и неизгладиви спомен захвалности према Витешком Краљу Александру I — Ујединитељу.

Његову трагичну и прерану смрт ожалио је целокупан наш народ онако како то заслужује један владалац од историског значаја.

Слава Витешком Краљу Александру I — Ујединитељу и вечан му помен међу нама!

Драг. Д. Пандуровић, пуковник,
командант 7 п. пука „Краља Петра I"

Витешки Краљ Александар I Ујединитељ као ратник

Све велике војсковође, које светска историја као такве помиње, имали су у почетку своје војничке каријере исту биографију, исте особине које су одмах оцртавале необичност њихову и давале јасан наговештај, да су то изабраници природе, који ће својим животом и радом испунити многе стране историје света.

Та необичност њихова у детињству и младости испољавала се: у *енергији* којом су започињали и радили сваки посао, у *јаком уму* којим су потчињавали себи околину своју, те је она инстиктивно осетила потребу за изјаву поштовања и послушности. По томе бисмо могли и ово узети као доказ за познату теорију, да су све велике војсковође имале једну душу, која је само мењала тела.

Војничко образовање Витешког Краља почиње одмах по уласку у руски пажевски корпус у Петрограду, где је он одмах по ступању од својих наставника и другова запажен као ванредно вредан ђак, са урођеним војничким склоностима ка тачности и методичности, са којом је радио сваки посао, и истрајности. Скромност његова огледала се свуда и изазивала дивљење баш с тога што су сви знали да у Његовим жилама тече Краљевска крв.

Рука судбине прекраћује у Русији пажевско школовање Карађорђевог потомка, преноси га 1903 године у Србију, где он као Краљев син ступа у редове Српске војске као редов 1 чете 3 батаљона 6 пешадиског пука Краљевића Александра. И ако је једновремено са овим настављено и његово раније прекинуто школовање и васпитање у пажевском корпусу, за високе дужности које очекују Краљевог Сина у будућности, ипак је судбина овом првом наменом наговестила — у коме је правцу упућен живот и рад другог Краљевог сина. Енергија, методичност и мудрост јесу особине, које млади војник све више испољава из године у годину, задовољавајући при том своје учитеље и околину разумом, душевном мирноћом и чврстином воље. 28 марта 1909 године проглашен је за Наследника Престола Краља Петра I и истог дана постаје пешадиски потпоручник Српске војске.

Предстојећи велики догађаји на Балкану тражили су да Српска војска буде за њих дорасла. Млади Престолонаследник, као главни инспектор целокупне Српске војске, са својим начелником штаба ђенералом Степом Степановићем обилази неуморно све гарнизоне и успева да високо уздигне морал код војске, опремивши је потпуно знањствено и материјално за предстојеће ратове. Његова енергија на томе важном послу и критичке примедбе задивљавају ђенерала Степу, који по инстикту предосећаше: да се из младог Престолонаследника постепено појављује велики војсковођа. Извежбано око старог искусног ђенерала сагледало је још првих дана њиховог заједничког рада вођу Српског народа, вођу не само по снази законитог Краљевског наслеђа већ, и особито, по сили божјег Провиђења које је овом Краљевом Сину наменило велике циљеве, дајући му уз то природне дарове мимо других људи.

И када је плануо рат 1912 године млади Престолонаследник као пешадиски мајор на челу је најјаче Српске I армије, као њен Командант. Прво ватрено крштење добија на Куманову, у чувеној дводневној битци 22 и 23 октобра, где је Његова младост задивљавала храброшћу, стрпљењем и хладнокрвношћу. Познате мучне и славне фазе ове битке проживљавао је млади командант као неки стари ратник. Његови најближи сарадници и помоћници са респектом и дивљењем

саслушавали су Његове инструкције, осећајући једновремено да у младом армиском команданту имају највећи морални ослонац. И та морална снага која је јача од сваке земаљске материјалне силе, била је пренета од Команданта до редова I армије и дала је најлепше примере личне храбрости и скупног пожртвовања у овом рату. Као стихија I Српска армија смрвила је истављену препону испред себе па 26 октобра ушла у Царско Скопље које младом Војсковођи подноси со и хлеб.....

Битољска битка од 17—19 новембра даје епилог рату на Вардарском бојишту. Тако је вековни народни сан остварен. Тужно Косово је освећено.

У нежељеном рату са Бугарима 1913 године млади Престолонаследник је и даље командант I армије. Са њом Он прави бравуре на Дреснку и Рајчанском Риду, са чијим је заузећем решена судбина Јужне Србије. Све остале успешне операције до примирја

Краљ Александар обилази положаје

последица су успеха I Српске армије у правцу Кочана. Да се на изненадан напад Бугара одговори одмах против нападом са наше стране, требало је имати проницљиво војничко око и моралну храброст једног Наполеона. На срећу, у нашој Врховној Команди седео је тада талентовани војсковођа војвода Путник, а I Српском армијом командовао је Карађорђа достојан потомак Престолонаследник Александар. Војничко искуство старог војводе; мудрост, енергија и неустрашива крв Карађорђева у жилама младог армиског Команданта учинили су, да се овај нежељени рат завршио у нашу корист, чиме је збрисана мрачна успомена са Сливнице 1885 године.

Но Српском народу није још било суђено да се одмори од ратних напора. Требало је да се стави још на једно искушење, највеће од како Српски народ постоји, пре него што се покрије бесмртном славом која ће ући у легенду. Неочекивано насрнуо је Голијат на Давида и Српски сељак одбацио косу и срп, па се ухватио у коштац са јаким, несравњено јачим од себе. Одлучивала се судбина Србије и Југословенског народа: бити или не бити. На жртвеник се бацило све, није се имало куд. Изнемогао од старости и раније четничког живота, Краљ Петар I преноси 24 јуна 1914 године Краљевску власт и Врховно Заповедништво над војском на Престолонаследника Александра.

Тако на млада плећа у најкритичнијем времену паде највеће бреме! Но срећа је што то беху плећа Карађорђевог потомка, прослављеног војсковође из ранијих ратова, кога је пратила неподељена љубав Српског народа.

И отпочеше борбе које доведоше до битке на Церу и Јадру од 15—19 августа. Та прва навала маршала Поћорека преко Дрине и Саве завршена је његовим поразом. Ванредно гипко командовање од стране Српске Врховне Команде, на чијем је челу стајао млади Врховни Командант Престолонаследник Александар, удружено са пожртвовањем свих старешина и војника, учинило је — да је „казнена експедиција" осилног непријатеља претрпила сраман пораз. Слава Српске војске и њеног младог Врховног Команданта ширила се по свету...

Борбе се воде на свима фронтовима у Европи. Било је потребно јединство акције код наших савезника, у коме циљу наложена је савезничка дужност: да Српска војска пређе преко Саве у Срем и учини војничку диверзију. Врховна Команда је знала шта све изискује замашност такве једне акције; била је свесна да су то огромне жртве које се изискују од Српског народа, јер такав један замах није био у складу са материјалном опремом војске и то у часу када Дамаклов мач још негде виси, да се спусти када буде најтеже. Да, било је врло тешко одлучити се, али на крају политичка мудрост Врховне Команде надвладала је: треба бити веран својим савезницима, дати за јединство савезничке војничке акције највеће доказе пожртвовања.

И тако је дошло до преласка наше војске у Срем, са мучном епизодом код Чевршије, и повратком на десну обалу Саве, јер се Дамаклов мач спуштао од Дрине: непријатељ је био отпочео другу офанзиву. Посматрано независно од стратегиског значаја и тактичког офанзивног извођења Сремске операције, овај период операција наше војске (повлачење трупа из Срема и упућивање на Дрину у сусрет непријатељу) заузима једно сјајно место у историји војне вештине: Марш-маневар наше војске изведен том приликом, под тако тешким околностима, представља ремек дело у командовању. Одлучност и хладнокрвност Врховног Команданта Српске војске, да се изведе овај маневар,

потези су само великог војсковође. У тим часовима кризе (око извођења овог маршманевра) Врховни Командант Престолонаследник Александар је био свуда: час у Штабу Врховне Команде да прими извештаје и донесе одлуке, час код трупа где је Његово присуство било најпотребније — где се, можда, клонуло физички или духом. Као оро прелетао је дуж и попреко бојишта на Дрини, да се убрзо нађе у Крагујевцу или Нишу, где је такође као Краљевски Регент био потребан.

Дамаклов мач је на крају отклоњен; успело се ипак да се непријатељу истави довољан отпор, што је омогућило нормирање фронталне одбране, која се после дужег времена морала ипак повући на линију Чачак—Рудник—Београд.

Дошло је, тако, до чувене Сувоборске битке (или битке на Колубари), која се од неупућених сматрала као „чудо", јер се Српска војска после дужег повлачења у Србију од једном зауставила, и пресла по команди као један човек у офанзиву! У времену од 3—15 децембра потпуно је разбила две аустро-угарске армије и протерала из своје земље, укојој су остали само заробљеници — 70.000 непријатељских војника и велики ратни плен. Дванаестог дана против-офанзиве позната депеша Српске Врховне Команде саопштава целом свету: „на територији наше Краљевине сем заробљеника нема ни једног непријатељског војника".

Поћеркова друга офанзива завршена је опет срамно.

Цео свет је задивљен. Слава Српске војске ушла је у легенду, докле је њен Врховни Командант без одмора обилазио Крагујевац и Ниш, да би уз помоћ савезника могао и по трећи пут одагнати непријатеља када насрне.

Зима, тифус и заплети аустро-угарске на другој страни одложише поновну навалу непријатеља све до јесени 1915 године.

Наша Врховна Команда била је благовремено добро обавештена о припремању заједничке акције Немаца—Аустро-Мађара и Бугара, и сви њени напори, за дозволу да се сама војнички обезбеди од интервенције Бугара у леђа, остали су безуспешни код Савезника, и тако је дошло до повлачења Српске војске, *без и једне предходно изгубљене битке,* јер је требало избећи катастрофу.

Колико је славна та 1915 година и поред тога што она носи опште негативно обележје, познато је целом свету. И да Српска војска није имала раније за собом Куманово, Битољ, Брегалницу, Цер и Сувобор и сама ова 1915 година била би довољна да покаже целом свету моралну њену вредност. Та је година наш понос: *жртвовало се све сем части, да се не буде роб и имала се непоколебљива вера у коначан успех.* Питање које је са овим фактом увези, то је: *ко даде толико моралне снаге Српској војсци да могаде преболети губитак отаџбине, да напусти кућни праг и своју породицу остави на немилост непријатељу, па да крене преко непроходне Албаније у неизвесност? Два великана наша, Велики Отац и Велики Син,* два Карађорђева потомка, понеше испред Српске војске национални крст искушења Божјег и поћоше на Голготу. Војска и народ не бојаху се за своју судбину, јер беху неограниченом љубављу везани за Оца и Сина. Први је својим мучењем кроз Албанију персонификовао најлепше особине Српског народа када је на муци, а Други непосусталим духом витеза од расе записао је у историји нашега народа најлепше стране витештва. Да није тада било Њега Витеза, да духовно клонуле, каквих је било, ободри и уразуми и да својим личним примером покаже да коначан успех зависи од издржљивости и храбрости да се погледа злу у очи — ко зна каква би данас изгледала карта Европе. Велики дух Витеза Сина водио је Српску војску преко Голготе, са чврстом вером: *да ће само преко ње доћи Васкрсење.*

Пољска артиљерија у гоњењу непријатеља журно мења положај

Реорганизација Српске војске на Крфу Његово је дело. Пут у Француску преко мора, када су њиме гусарили непријатељски сумарени, предузео је Престолонаследник — Регент — и Врховни Командант, да даде доказа савезницима о решености борбе до краја и да их убеди о потреби стварања јачег савезничког фронта код Солуна. Са поткрепљеном вером у крајњу победу враћа се Он на Крф; дано-ноћно бди на извођењу и завршавању реорганизације војске, и када ова би потпуно снабдевена и оспособљена отпоче њено пребацивање на Солунски фронт. Васкрсну понова Српска војска, и силан ударац њен на Кајмакчалану (од 15—30 септембра), на Црној Реци и код Битоља (од 7 октобра до 18 новембра) поново увери и непријатеље и пријатеље: да је Српска

војска по храбрости ненадмашна. *Кајмакчаланска битка је једна од најчувенијих и најкрвавијих, која је по начину извођења и пожртвовању уздигнута у ратној историји до легендарне висине.....*

Но преко судбине није се могло. Судбина је била одлучна, да се крајњи напор наших савезника изврши 1918 године и тада заврши рат. Због тога се — на планску иницијативу Престолонаследника Александра — и Савезнички Солунски фронт појачава, па се извршују и потребне припреме. Српска војска беше формирана у две армије од шест дивизија и њој би додељена ретка част, да уз помоћ двеју француских дивизија и тешке артилерије она изврши пробој фронта и уђе у поробљену отаџбину.

Творац ове решавајуће септембарске офанзиве и извршилац њен био је Престолонаследник Александар. То је документовано и тачно утврђено. Без његовог непрекидног и неуморног настојавања о потреби и резултату исте, — ове свакако не би било, те и политичке последице свакако да би другојачије данас изгледале.

Одлучност Врховног Команданта српске војске по пробоју фронта, када је наша друга армија била упала дубоко у непријатељски распоред, а наши савезници беху претрпели неуспех на Битољском и Дојранском фронту, када је, дакле, ситуација била критична, — решила је рат са Бугарима. Када се о тој критичкој ситуацији решавало у Српској Врховној Команди на Буковику, Престолонаследник Александар је мирно саслушао сва излагања свога Штаба, па је попут великих војсковођа донео једино правилно решење: да се енергично продужи офанзива ка Неготину и Возарцима, што је и приморало Бугаре на капитулацију. То је једна операција у истини величанствена и за дубоку војну и историографску студију.

Још један гест великог војсковође видимо код Престолонаследника Александра у томе периоду операција, када је наша I армија са свега 10.000 људи стигла код Лесковца, а непријатељ је јужно од Ниша био сконцентрисао 2 немачке и 2 аустријске свеже дивизије. Командант Источне Војске ђенерал Франше Депере, ценећи ситуацију српске војске као врло критичну, послао је категоричко наређење, да српска војска обустави даље наступање, „јер својим даљим кретањем може компромитовати целу савезничку ствар". Но Врховни Командант Српске војске, ценећи као и увек правилно ситуацију ипак наређује продужење офанзиве и тиме протерује непријатеља преко Саве и Дрине. „Овој нису биле потребне комуникације и допремање хране, она иде напред као олуја" — упућује после тога Франше Депере о српској војсци телеграм својој влади у Париз.

Такав одлучан рад Српског Врховног Команданта решио је не само наш рат, већ је то била клица пораза централних сила, што је признао и сам Хинденбург у својој познатој депеши упућеној канцелару 4 октобра 1918 године...

Као круна свега долази 1 децембар 1918 године, када се остварио сан толиких покољења, проглашење уједињења Срба, Хрвата и Словенаца...

Славом увенчани Врховни Командант Српске војске није престао да се непосредно интересује за војску нове Краљевине, и ако је као владар имао пуно посла на први изглед важнијих. Увек је умео да нађе време да свуда стигне. Знао је шта вреди добра војска за одржавање мира, па је дано-ноћно настојавао да војска младе Његове Краљевине буде потпуно способна за задатке у будућности. Колико је *Он* у томе погледу лично учинио зна то врло добро цела Његова војска, а зна — по вредности ове — и цео свет. Велики јунак и војсковођа за време рата претворио се за време мира у великог организатора Своје војске.....

* * *

Крупна војничка фигура Витешког Краља Александра I Уједниитеља прећи ће постепено у највећу и најлепшу легенду у историји нашег народа. Он ће као војсковођа у историји ратне вештине бити предмет дубоких студија, и као резултат тога биће неподељено мишљење целог света: *да је био војсковођа великог ранга, са потезима Наполеонским.* Био је поред тога, и изнад свега тога, љубљени-обожавани *Ратни Друг*, који је многу сиротињску ратничку сузу утро; био је идеални Краљ и Восковођа за којим је данас неутешна Његова верна војска.....

Умро је мученичком смрћу *Витез-Краљ* и *Ратни Друг*, а као утеху оставио је и нама и целом свету сазнање: да је Својом смрћу на свагда цементирао пукотине, у колико их је раније било те да је сједињио за увек сва срца и све мисли Југословена о потреби чувања Његовог дела — *Југославије*...

Слава Му, вечан помен и хвала!

Александар М. Стојићевић,
пуковник, в. д. шефа Оперативног отсека Главног ђенералштаба

Витешки Краљ Александар I као Врховни командант Ослободилачке војске

„Ваше надчовечанске патње и страдања приликом пробијања кроз арбанске кршеве и поноре, које у Вама ни једног тренутка нису поколебале ни умањивале љубав према слободи и веру у будућност, догађај је, који ће историја света сад први пут забележити и из њега извући значајну поуку, да је љубав за слободу малих јача сила од насиља великих и моћних". (Из наредбе Блаженопочившег Витешког Краља Александра I Ујединитеља, као Врховног Команданта наше војске при демобилизацији 1920 године).

Мали је број народа, који могу у своју историју да убележе златним словима речи *„Слобода изнад свега"*, на онај начин, како то може да учини наш народ у својој историји. Мали је број војсака, које могу у своју ратну историју да упишу речи *„Борба до коначне победе или истраге"*, као што је то могла да учини *мала војска херојске Србије* за време неравне борбе са својим многобројним и надмоћнијим непријатељима, у току њених ратова за ослобођење и уједињење од 1912 до 1918 године.

Пут којим су српска војска и српски народ пролазили у овоме славном периоду своје историје био је трновит. Али, то је у исто време био пут части и славе. Ратна попришта српске војске била су пространа позорница на којој је имао да се покаже у пуном сјају *геније српског народа*. Операције српске војске кроз њено шестогодишње ратовање, личиле су на праве вулканске ерупције. Под њеним снажним ударцима рушене су непријатељске војске па је срушена и једна царевина. Синуло је сунце слободе поробљеној браћи. Карта Балканског полуострва и Средње Европе добила је нов изглед. Двоглави Бели Орао раширио је своја крила од Триглава до Тимока и од Марибора до Ђевђелије. На крви и костима српског народа створена је нераздељива и моћна Југославија.

*

У рату није довољна само ваљана војска па да победа над непријатељем буде осигурана. Но за њу није довољан ни само генијалан војсковођа. У оба ова елемента мора да постоји извесна сразмера и да оба чиниоца буду сразмерно заступљени. Да војсковођа задобије победу, мора бити начисто са принципима о употреби живе силе и др. материјалних средстава у рату. Он мора ратним догађајима да дâ онакав правац, какав сâм жели и како интереси Отаџбине диктују. Најзад, војсковођа мора да има и *моралну снагу*, да истраје и у најтежим моментима и да поред свију искушења изиђе као победилац. Војсковођа мора да буде обдарен високим умним способностима, да има *командантску храброст*, и најзад, да има *моћ да стекне и очува: поверење, поштовање и љубав својих војника*. За постигнуће свега овога, војсковођа треба да је *рођен* за тај положај. Отуда правог војсковођу може да дâ само цео један век.

Праунук неумрлог Вожда Карађорђа, син Петра Мркоњића, наследио је ове сјајне особине. Од 1912 до 1918 године Провиђење је хтело да се у бојној ватри од Куманова до Доброг Поља манифестују те особине младога Вође српскога народа. На челу наше славне I армије у балканским ратовима, Престолонаследник — Командант њен, путем својих наредаба, заповести и живом речју као и директним личним учешћем у борбама, бојевима и биткама испољава сјајне особине

војсковоће. Он стоји под ватром непријатељском у Кумановској бици, прати рад своје и непријатељске армије и на основи овога доноси правилне одлуке. На Брегалници долази у прве линије у моменту када се још пуши врела крв рањених и изгинулих бораца и наших и непријатељских. На Церу и Јадру и на Колубари, Он је у пуном смислу речи *Врховни Командант* српске храбре војске. Победе ове достојне су дивљења и признања целога света. Умешност у командовању, и лично залагање у потребном моменту; вера Врховног Команданта у повољан исход сваке, и најсудбоносније операције, крунисале су успехе српске војске.

Као носилац политике — Регент — и Врховни војсковоћа, у кобној 1915 години, доноси судбоносно решење од 24 новембра, да српска војска, непотпомогнута на време сво-

Краљ Александар у рову на Солунском фронту

јим моћним савезницима, предузме повлачење кроз Арбанију, да би спасла своју част и славу свога оружја. Он је претпоставио да Његова војска и избегли народ преживе и *„Арбанску Голготу"* само да не доживе срамну капитулацију. Између капитулације и напуштања родне груде, Он је изабрао ово друго, а то је био једини частан излаз из најтеже ситуације нашег народа и војске коју су после Косова доживели. Веровао је да ће Његова војска послушати Његову заповест и разумети Његову спасоносну одлуку и у томе се није преварио. Ово је веровање дало најславније резултате, које је једна армија у сличним приликама у рату могла да дâ.

Привременом губитку државне територије и огромних материјалних средстава, Врховни Командант је претпоставио и *„Арбанску голготу"* јер је веровао да су ово само пролазни успеси непријатељски. Јер, да победа над једном војском буде потпуна, нужно је да она сама призна да је побеђена. То није урадила српска војска, нити Њен Врховни Командант, Влада и парламенат; зато је српска војска остала непобеђена. На врховима својих бајонета, при уласку у арбанске гудуре и поноре српска је војска стављала реч *„Освета"! У* арбанској трагедији, млади Војсковоћа превазишао је својим држањем најпознатије војсковоће целокупне светске историје. У Његовим речима (и ако тешко болестан и оперисан): *„Ја ћу овде остати да пратим укрцавање трупа и избеглица и кад последњи Мој војник буде укрцан, онда ће доћи ред и на Мене. Тада ћу се Ја кренути — пре не! Ја ћу бити последњи, који напушта Отаџбину"* лежи горња истина. Само славна имена Ханибала, Цезара, Александра Великог, Суворова и Наполеона I, везана су за сличне изреке. И славне борбе, бојеви и битке на Солунском фронту тесно су везане за Његово име војсковоће. Осветници тек опорављени од рана, болести и арбанских мука на Крфу и крај Солуна, својим громким „Ура" већ у 1916 години објавише свету на Горничеву и Кајмакчалану, Чегару и Чукама, Моглени и Црној реци, да је српска војска „васкрсла" и да са њоме непријатељ има да рачуна као са још љућим непријатељем. У знак признања херојском држању својих храбрих војника, у овој години Врховни Командант подиже на Кајмакчалану *Споменкапелу* и изнад улаза у њу ставља ове речи:

„Мојим дивјунацима
неустрашивим и верним
који грудима својим отворише врата слободи
и осташе овде као вечни стражари на прагу
Отаџбине.

Александар"

Као и у ранијим, тако и у 1917 години, Врховнот Команданта видимо чак и у рововима — у првим линијама. Он обилази своје војнике, бодри духове, челичи још више, очеличене воље и карактере. Чека се са нестрпљењем жељно очекивани час. То ји била година 1918.

Најбољу потврду о величини Његове војсковоћске способности налазимо у оним значајним и историски вредним речима, које је изговорио у критичном моменту 1918 године, када је решавана не само судбина задобијене победе, већ и судбина рата: *„Јесте, није нам лако, али је непријатељу још горе"* и издао следећу кратку заповест: *„Напред, у славу или смрт!"* Армије Српске приступиле су без колебања извршењу ове судбоносне заповести свога Војсковоће и доживеле су заслужену славу а смртни ударац задале су својим непријатељима и осветиле им се за све муке и патње од 1915—1918 године.

1 децембар 1918 године, запечатио је и везао за вечита времена судбину Србије, са браћом из ослобођених крајева преко Дунава, Саве и Дрине. *Дан уједињења, јесте славан епилог херојске борбе Србије и њене војске* предвођене кроз патње и искушења, кроз част и славу, неустрашиво и мудро, њеним

БИБЛИОТЕКА
ОПШТИНЕ ГРАДА БЕОГРАДА

херојским Врховним Командантом, Блаженопочившим Краљем Александром I Ујединитељем.

*

Историја је већ изрекла свој суд о заслугама српске војске и њеног Вође. И пријатељи и непријатељи одали су и одају достојно признање херојским делима српске војске. Поред најлепших особина српског народа и његове војске, између свих фактора српских победа заузима највидније место високи морал у народу и у војсци. Свима је добро познато да у подизању и одржавању морала, играју највиднију улогу и војничке старешине од најнижих па до највиших. У том погледу наша ратна историја одликује се најсветлијим примерима. Појава у рову међу војницима седог, Блаженопочившег Краља Петра I Великог Ослободиоца — у кризи 1914 године, за време Колубарске битке, као и у несрећној 1915 години у долини В. Мораве и др. местима, уродила је плодом. Витешко пак држање и очинско старање о Својој војсци Врховног Команданта, Краља Александра I (онда Престолонаследника-Регента) у данима херојских бораба и мучеништва Србије од 1914—1918 године, дају примере изванредне љубави и бриге за добро и величину нашега народа. Зато у нашој народној историји, Витешки Краљ Ујединитељ заузима највидније место и као Владалац, и као политичар и као војсковођа. Одајући му признање за изванредне заслуге у рату и постигнуте успехе, Блаженопочивши Краљ Петар I Велики Ослободилац, на предлог српске Краљевске владе, после закљученог примирја са Бугарима 1918 године, овако је то признање исказао својим писмом, којим га производи у чин ђенерала:

„Његово Височанство Краљевић Александар, вршењем својих дужности у новим ратовима 1912—13 године, против Турака и Бугара, заузео је у најславнијем периоду народне историје, место вође и јунака, који својим врлинама оличава садашњост и будућност нашега народа. У славним војничким успесима српске војске 1912—13 године Његова I армија решила је с успехом битке: Кумановo, Битољ и Брегалницу. Ове победе су од пресудног значаја.

Под Његовим Врховним вођством у рату 1914 године, српска војска достигла је врхунац своје славе. Она је задивила свет својим победама над аустро-угарском војском. При изненадном нападу аустро-угарске војске на Србију, свет је био гледалац неравне борбе, која потсећа на борбу Голијата и Давида. Млади Вођ и Његова у сваком погледу, млада, материјално недовољно спремна и наоружана војска, у тренутку кад је цео свет запрепашћен и био припреман да види извршење једног невиђеног међународног злочина, у том драматском тренутку, Млади Вођ са својом војском маленом, али задахнутом самопоуздањем, мирно и присебно корача свом бесном нападачу у сусрет, срета га на Церу и Јадру и у првом сукобу натерује га на одступање преко Дрине и на одбрану.

Цео свет је био задивљен победом нашом на Руднику.

Непријатељ, избачен из наше земље без оружја, топова, возова, био је потпуно разбијен.

Затим је дошла година 1915.

Нападнута са свију страна са огромним бројном надмоћношћу, Србија је претстављала јунака мученика. Њен сусед Бугарин ударио јој је нож у леђа у најодсуднијем тренутку. Трупе наше војске у заштитним борбама односиле су увек почесне победе, али је непријатељ стицајем прилика, најтежих какве су се и могле замислити, све више стезао ланац око измученог тела српског народа и његове славне војске.

Одступање преко Албаније у зимско доба, кроз беспутну и пусту земљу, био је врхунац напора и пожртвовања. Наши савезници, растављени од нас морем, са зебњом и слутњом гледали су како ће се свршити наше повлачење кроз Албанију и преко Јадранског мора.

Нашу артиљерију и возове сами смо спаљили и уништили. Албанију смо покрили лешевима и голих руку, у крпама, прегладнели и тако рећи полумртви, дошли смо 1916 године јануара и фебруара на Крф.

Наши непријатељи дахнули су душом. Сматрали су да је са српском војском свршено.

Јуначком и енергичном Команданту, Краљевићу Александру, у том периоду припала је улога спаситоца своје јуначке и бесмртном славом увенчане војске.

При проласку кроз Албанију, оболео, оперисан, Он је прелетео преко ледених хрбата албанских, не мислећи на себе. Његова младост, Његова љубав према српском народу и Његовој војсци, не само што је оживела духове, већ је давала пример енергије и бескрајне наде и срећан исход ове исполинске борбе. У место да потражи лека и кратког одмора и опорављења, Он је пошао у Европу, да у средини наших савезника појрпе ојачање и енергију.

После огромног рада на Крфу, српска војска, васкрсла појављује се на Солунском фронту, и — на чудо целог света — у јуначким борбама односи победе, као што је: Чеган, Горничево, Кајмакчалан, Чуке, Битољ и Моглена.

1917 године српска војска се је непрекидно спремала, у заједници са великим савезницима, да непријатељу зада смртни ударац и ослободи своју Отаџбину.

Круна свију досадашњих херојских подвига српске војске је величанствена победа последњих дана — победа, која је за 15 дана донела ослобођење три четвртине наше земље. После пробоја непријатељског фронта

заузећем Ветреника, Доброг Поља, Сокола и Козјака, а уз обилату сарадњу и помоћ наших савезника, српска војска је у гоњењу непријатеља ка Скопљу и Царевом Селу показала ненадмашну храброст, издржљивост и брзину и изванредну смелост, што је — у вези са акцијом савезника на осталим секторима фронта битке — довело до прекида непријатељства између савезничких војсака и Бугара и до повраћаја наше земље, окупиране од Бугара.

Ова велика победа наше дичне војске стекла је српској слави ненадмашни сјај и признање и биће уписана на најлепшој страни историје херојских бораба нашег народа за ослобођење и уједињење.

Оволика дела славна и велика, која су име Србиново дигла до Олимписке висине у очима храбрих војсака наших савезника и целог света, у којима војска и њен Вођ допуњују јединствен еп, који је светска историја забележила као класичан пример за подражавање народима, који љубе слободу и независност, испуњују Моје срце Владаоца и Оца неизмерном захвалношћу. Ја желим да дадем израза захвалности и народу и војсци, подарујући њиховом јуначком Вођи, Његовом Височанству Краљевићу Александру чин ђенерала."

Ево речитог историског доказа признања нашем Врховном Команданту закључно са 30 септембром 1918 године. Колико се још лепих историских редака може предњој похвали да дода од овога датума па до 1 децембра, дана уједињења нашег народа — 1918 године као и до данашњих дана!...

Ослобођење и уједињење југословенског народа највеће је дело у историји живота Блаженопочившег Краља Александра I Ујединитеља, те се с правом може рећи: *„Историја живота и рада Блаженопочившег Краља Александра I, у исто је време и историја Краљевине Југославије".*

—

Без сјајних победа српског оружја у нашим ратовима за ослобођење и уједињење неби никада дошло до уједињења нашег — југословенског народа. Мисија Србије, као Пијемонта Југословенства, успешно је завршена, али по цени милиона литара крви светих жртава. Свима тим жртвама југословенски народ најбоље ће се одужити, ако очува то крваво стечено јединство! Поштујући своју прошлост и мислећи на своју будућност, најбоље ће испунити свој дуг и према сенима тих светих жртава и према себи самима, као и према младим генерацијама, које придолазе и по природном закону потискују оне, који су са Блаженопочившим Врховним Командантом, лично учествовали у стварању данашње велике и моћне Југославије. На овоме путу, нека југословенски народ има на уму речи Свога трагично преминулог Краљајунака: *„Чувајте Југославију!"* То су речи храброг Команданта Славне I армије из балканских ратова и Врховног Команданта — Војсковође — херојске српске војске из великог рата за ослобођење и уједињење; речи *највећег владаоца у нашој историји* и најхрабрије ратника из наших славних битака. Историска мисија Краља-хероја није и несме бити завршена. Његова љубав и пожртвовање кроз све ратове за наш народ и војску па све до Његове мученичке Смрти, на учвршћивању уједињене Отаџбине, достојни су Његовог херојског држања кроз најтеже дане наше народне и ратне историје. Отуда и Његово име заузима највидније место у историји Краљевине Југославије.

Хвала и слава најзаслужнијем творцу Краљевине Југославије, Бесмртном Војсковођи, Витешком Краљу Александру I Ујединитељу.

Проф. Д-р **Богдан Гавриловић**,
претседник Краљевске Академије Наука

Блаженопочивши Краљ Александар I — заштитник науке и културног полета*)

Краљ Александар на часу ученика основне школе

Његово Величанство Витешки Краљ Александар Први Ујединитељ, Узвишени Заштитник Српске Краљевске Академије наука погинуо је у Марсељу од зликовачке руке, која се дигла на Њега онда, кад је као *Алостол мира* био закрочио на француско тле.

Цео наш народ од Триглава до Вардара и све установе наше Земље, а с њима у првод реду и Српска Краљевска Академија, дубоко потресени свирепим ударцем Судбине, у превеликом болу — болу без пребола — оплакују свога великога Краља. *Јер наш Краљ, блажене памети, није био само Краљ — највиша извршна власт и први представник државне мисли и њезине политике. Њему, избранику своме, у самилости својој према једном мученичком народу, наменио је Промисао у најтежим и најкритичнијим моментима једно изузетно место на трновитом путу историје и наше и туђе* — место на коме ће Он — *херој, патриота и националиста* — у огњу и најстрашнијим искушењима стварати и створити државу и у њој постати *Вођа Нације у многоструким стремљењима њезина духа и разноликим облицима њезина живота.*

У бићу Његову стапале су се у потпуној хармонији и апсолутном јединству две појаве: *личност у држави и држава у личности.* Само по скупу и јединству тога двојства могао је Он у данашње доба опште неодређености и општег превирања политичких, економских, социјалних и моралних система, избити у висину једне велике историске личности.

Али има још једна дивна црта у Његовој лепој личности. Платон је у хијерархији виших вредности живота доброту ставио на највише место. А наш Краљ био је и изузетно *добар* и изузетно *племенит* човек. *Са тих црта Његове осетљиве и неизмерно дубоке душе, Он је у својој Земљи обесињенима био син, а нејакој сирочади отац.*

Велики Поклоник Академијине мисли Краљ, Ујединитељ народа, после славних победа, извојеваних на крвавом огњишу, схватио је у пуном обиму вредност Академијина дела у служби Отаџбини и мисли Његовој. Зато је Он био најснажнији заштитник целокупног научног и културног полета нашег народа... Његов ће спомен Краљевска Академија чувати с дубоким пијететом и својим радом у будућности она ће сутра, као и данас и јуче, бдити да се свети аманет, који је њезин Узвишени Покровитељ на сјају мученичке ауреоле оставио народу своме у последњем часу свога живота, у целини и очува.

Слава Његова живеће вечно у недрима Академије и историску личност Његову прекаћиваће кроз векове Српска краљевска академија својом дубоком захвалношћу на нежној љубави, коју јој је Он, Заштитник свих научних и културних стремљења, вазда обилато указивао.

У овом изузетно болном тренутку душе се наше ломе од туге за мученичком смрћу умореним Краљем Ујединитељем!

Нека је слава Краљу Мученику! Мир пепелу његову!

*) Краљевска Академија Наука одржала је комеморативну седницу целокупне Академије, посвећену успомени на Свога Заштитника и Покровитеља Блаженопочившег Краља Александра I Ујединитеља.

Проф. др. **Петар Зенкл**,
претседник Социјалног одбора града Прага и претседник друштва за издржавање домова за југосл. студенте у Чехословачкој

Социално-хумани рад Великога Краља

Краљ Александар:

„Срби, браните свом снагом
своје огњиште и своје племе!"
(29 јула 1914)

„Чувајте Југославију."
(9 октобра 1934)

Дубоки утисак добивен на незаборавном и до последњег предаха болном погребу Витешког Краља Александра I Ујединитеља, коме су подлегла срца свију нас, иностраних учесника, и који их је стопио с бескрајном тугом југословенског народа, остаће нам у вечитом сећању. Плач и јецање стотине и стотине хиљада људи, који, и поред свега свог јуначтва и храбрости, нису могли да сакрију ни савладају изливе своје жалости; сузе, које су орошавале стотине хиљада од плача помодрелих очију; туга због народне несреће, која је говорила са лица сваког кога сте сретали; то све давало је утисак као да је свака породица Југославије изгубила по неког најдражијег члана. И заиста, у Краљу Александру Ујединитељу није братска Југославија изгубила само Великог Сина славног оца и јуначке отаџбине, нити само најхрабријег војника, исполински снажног и мудрог Вођу, јуначког Ослободитеља, разборитог и свесног владара — државника и ујединитеља, него у њему је изгубљен и племенити отац широких народних маса, који је свој народ жарко волео а кога је вољени народ идолопоклонички поштовао из дубина својих херојских и широких словенских душа.

Краљ Александар се одликовао дубоком мисленошћу и уређеном племенитошћу. Његови осећаји били су плод најлепших словенских врлина. Горео је од чежње да оствари хиљадугодишњи идеал и сан народа, да уједини и подигне свој народ, народ Јужних Словена. Веровао је у успех своје историске мисије и та га је вера гонила атавистички напред. *Он* је морао да освети Косово јер се са том мисијом родио, са њом хранио и од ње живео! Исто тако *Он* је морао да створи Југославију јер само тако велико дело било је достојно његових способности. Све своје неуморне снаге, пуне стваралачког виталитета, жртвовао је Он за план, коме је крајња сврха била да уједињеном народу обезбеди мир и свестран напредак. Своју велику замисао остваривао је неуклањајући се ни пред најљећим потешкоћама и опасностима, па ни пред самом смрћу. Био је увек спреман да и свој живот жртвује за народну ствар и у интересу целине никад није тражио од других више него што је сам вршио или био спреман да изврши. Искрено, из дубине својих племенитих нити, тежио је да привредно, културно и социјално подигне малог човека и за благостање широких маса тих економски слабих, малих људи, биле су Му отворене и очи, и срце, и руке. Никада се неће у народном предању заборавити причања оних који су са народним Краљем проживљавали ратне грозоте: са сузама и дубоком љубављу сећаће се стари ратници како је Он био први међу првима, кад им је био, и поред своје младости, брижни отац, брат и пријатељ. Сећаће се југословенски сељаци, са Загорја као и Шумадије, љубазности Његових искрених речи, миловања његових савета, трепереља суза у Његовим очима, болног и пажљивог осмејка на Његовим уснама када се радило о ма којој народној бризи . . . .

Ко би други имао тако жив интерес за плодоносно учешће у настојању и раду за ублажење народног тешког привредног жи-

вота задњих година, него баш Онај, који је толиким везама срастао са југословенским народом за време најтежих тренутака борби за народно ослобођење; Он, који је најбоље схватио, осетио и нагонски оживотворио историјску мисију Југословенства; Он, који је био хиљаде пута спреман да пролије своју крв за добро и срећу свога народа.

Блаженопочивши Краљ Александар обухватио је својим срцем сав Југословенски народ, све његове крајеве и друштвене слојеве, и знао је да је та Његова љубав највише потребна онима према којима је судбина била најмање наклоњена. Одатле извире тај леп и за векове узорни однос Блаженопочившег Краља према југословенском

схватање за њихово правилно решење и како с надом чека време кад буде консолидација и уређење унутрашњих прилика дозволило, да Југославија приступи брже напредовању у систематском развоју социално-политичких обезбеђења, приступи снажнијој социјалној политици, чији је значај у будућности Велики Краљ интуитивно осећао и то ми спонтано у разговору толико пута подвлачио!

Племенити Краљ — Хуманиста није остајао само на теоретском интересовању за социјалну политику, није се ограничавао само потстрекивањем других на ефикасан социалан рад и филантропску помоћ, није се задовољавао само праћењем социално-политичких и

Последња посета Краља Александра — Новом Саду.

сељаку и према најсиромашнијем грађанину; одатле долази та владарска стална иницијатива и учешће при решавању свих социјално-политичких проблема широких слојева свога народа.

Никада нећу заборавити дане кад сам говорио са блаженопочившим Краљем Александром о свима актуелним социјалним питањима, о бризи за децу, о старању за раднике и незапослене; о обезбеђивању болесних и старих, о социјалном осигурању широких маса економски нејаког грађанства, о бризи за сиромашно студенство и т. д. Увек сам тада видно како Он истински и дубоко размишља о свима тим тешким питањима данашњице, како има племенита осећања и трезвено

управних поступака и утицајем на њих, него није никада ни лично пропустио ни најмању прилику, која се пружила Њему или Његовој породици, а да своје осећаје не претвори у зрео плод правог владарског доброчинства и да сам не допринесе и не потпомогне ма коју добру ствар на пољу социјалног збрињавања. У своме урођеном хуманизму, није чекао да Му се такве прилике саме пруже, него је Његово добро, човекољубиво срце само прилике те тражило и стварало. И тако историји неће давати сведочанство о Његовом славном животу само Голгота Албаније, славно Куманово, Битољ, Кајмакчалан, Соко, Ветреник итд. — него и Дом слепих Краља Александра I, студентски домови Краља Александра I,

Краљице Марије итд. Те бројне социалне институције као склоништа, кухиње, домови за немоћне и недужне, заводи за сиромашне средњошколске ученике и слична друга многобројна социална уређења, фондови, дотације

Студентски дом Краља Александра I у Београду

и поклони не носе само име Краља Добročинитеља, него су уживали и његову сталну помоћ у најразноврснијим облицима. Сиромашним, напуштеним, настрадалим, свима тим слабим члановима људског друштва био је блаженопочивши Краљ најплеменитији отац;

Са свечане седнице у „Александровом колежу" од 28-XI-1934: Проф. Dr. Петар Зенкл, претседник друштва из издржавање домова за југословенске студенте у Чехословачкој говори о Краљу Александру. За претседничким столом, поред проф. Dr. Зенкла г. г. проф. Dr. М. Мурко, пипретседник Чехословачко-југословенске лиге, Dr. Иван Јерер, министар просвете Чехословачке, Dr. Прислав Гризогоно, посланик Краљевине Југославије, Dr. Едуард Бенеш, министар иностраних послова и Dr. Карел Бакса, приматор града Прага.

безброј социалних, хуманих, патриотских удружења и корпорација изгубило је Његовом смрћу најбољег Заштитника и помагача; корпорације које имају нарочити значај за државу, као Соколство, Црвени Крст, Дечја заштита, итд. изгубиле су најплеменитијег Покровитеља. Тешко ће жалити Његову смрт и националне мањине... Свуда је Својим интенсивним човекољубљем давао другима пример, који заслужује да се и убудуће иде за њим.

У Своме дубоком смислу за социално и хуманитарно збрињавање малог човека, печалног радника, Он је — одмах после Ослобођења и Уједињења Свога народа — племенито прегао да донесе низ савремених закона о социалном збрињавању материјално слабих класа. Закони о аграрној реформи, о социалном осигурању и заштити радника, закон о заштити деце, о заштити кирајција, о обезбеђењу ратних инвалида и породица изгинулих ратника, били су дело Његовог иницијативног и саосећајног покретања и решавања свих тих многобројних социалних проблема, пред којима се налазила једна нова држава, снажна и велика држава али и привредно и економски сатрвена грозотама светског рата. И све до последњих дана Свога стваралачког живота, када је низом закона о заштити земљорадника, закона противу скупоће, закона о аграрној банци и уредаба о принудном напредовању државе за дугове малог човека, закона противу картела и т. д. желео да што више отклони тешке последице опште привредне кризе — Он је и путем законодавним, и путем практичних акција, и путем личног прегалаштва бринуо се за малог човека, напаћеног земљорадника или градског радног паћеника, Његовог ратног друга и неоспорно најодданијег поданика.

Питомцима многобројних социалних завода је блаженопочивши Краљ често слао дарове. Колика је то била радост питомаца не само због дарова, ма какве врсте они били, него још више због душевне емоције на помисао да се народни Краљ, и поред свих Својих владалачких брига, сећа слабих и незаштићених у људском друштву, што је испуњавало безмерном срећом тужне зидове разних социалних и социално-здравствених завода широм велике Краљевине Југославије. Он је имао дубока социално-хумана разумевања за беду оних који су патили због незапослености, за коју нису криви. Настојао је да се разним јавним радовима и државно-самоуправним подузимањима по целој земљи смањи њихов број и доприносио је својим великим новчаним помоћима да се незапосленим радницима пружи бар бесплатна храна и кров над главом. Сви напуштени и сироти бродоломници живота знали су да се са молбом за материјалну помоћ могу обратити на Краљевску управу двора, пошто приватна благајна Краљева није била никад затворена за случајеве сиротих и незбринутих, упште за све случајеве који су заслуживали помоћ.

Тај факат, да је блаженопочивши Краљ активно учествовао и властитом иницијативом у многим социалним и хуманим акцијама и да Њ. В. Краљица Марија — Највећа мајка —

лично управља радом Југословенске Уније за заштиту деце, показује нам, као и све друго, како је племенито и плодно, поштено и садржајно схваћала Краљевска породица у Југославији своје узвишено место и свој задатак на најплеменитијем пољу јавног делања, где су се многи други владари често само ограничавали на празна гесла дворског церемонијала, којима су се заваравали кроз цели свој живот. Кухиње Краљице Марије за сиромашну децу, које од директних дарова Краљице Марије исхрањују у тешким временима на хиљаде угрожене Југословенске омладине, пружају нам узоран доказ, како Краљевска породица није само ишла за тим, да придобија друге за вршење корисног и племенитог социјалног рада, него се и сама поставила као узвишени узор социјалног старања за немоћне и потребите. Али брига коју је Краљ са својом Узвишеном Супругом посвећивао деци, није се само ограничавала на ову „Краљичину децу", како су се ова деца, која се исхрањују у Краљичиним трпезама, сама називају, него се проширивала и на то да и остала сиромашна деца расту и да се развијају под што повољнијим животним условима. Одатле је и произилазило енергично и планско настојање блаженопочившег Краља о узгоју деце у добром и здравој средини, о модерном развоју градова, о изградњи хигијенски уређених дечјих школа, склоништа, домова за сиромашне студенте средњих и високих школа, о подизању школских клиника, болница итд.

Блаженопочивши Краљ је имао дубоко разумевање за значај и мисију *народне интелигенције* и зато је лично настојавао да се даровитим студентима на високим школама омогући да се уз што повољније животне прилике темељито приправљају да доцније могу корисно послужити Уједињеном Југословенском народу — својој отаџбини. Приликом једног мог разговора са Њим о „Александровом колежу" за југословенске студенте" у Прагу, који данас већ постоји, блаженопочивши Краљ изразио ми је Своју искрену љубав према Чехословачком народу, разумевање велике мисије узајамне братске чехословачко-југословенске сарадње и жељу, да та сарадња буде стално што дубља, што реалнија и свестранија...

Природно је да је Краљева љубав према народу обухваћала све слојеве, како градског тако и сеоског становништва, које је Краља управо фанатички обожавало. Та љубав није произлазила из привилегованог положаја Краља у држави и народу, није резултирала из прокламација и свечаних прилика, него је била расађена целим животом и животним делом Краљевим. Југословенске породице су гледале на породични живот Краља као на светли узор и пример. Људи из народа, који су највише искусили тежину и горчину живота, говорили су са одушевљењем и љубављу о Краљу, који је стојички трпео кроз Албанску Голготу заједно са својим сељаком, који је био у животној опасности увек међу првима, који је са борцима стајао у првим редовима и који никада није показао, да је својим положајем *над свима*, него да је *први међу својима*, први у тешким и злим временима а нарочито први тамо, где се радило о опасности државе или жртви за отаџбину!

„Александров колеж" за Југословенске студенте у Прагу

Краљ Александар је живео за свој народ и његов свестрани просперитет; за њега је радио и био спреман да жртвује све, па и живот! И жртвовао је свој живот. Волео је свој народ тако, да би хтео за њега и поновно умрети! Зато верујемо да ће чак и смрт народног Хероја - Краља целом својом траге-

„Александров колеж" за Југословенске студенте у Прагу

дијом имати благородни утицај на Југославију, која неће никада дозволити да тако скупоцена жртва буде узалуд принешена на олтар Отаџбине. Југославија ће сва своја настојања и све своје снаге пружити за довршење и обезбеђење великог дела за које је блаженопочивши Краљ радио и живот изгубио. Сви позвани чиниоци југословенски су свесни, да

би постали помоћници оних, који су народу отели незаборављеног вођу, *када не би радили свим силама на томе, да дело уједињења народа буде и духовно и социјално довршено и за сва времена обезбеђено.*

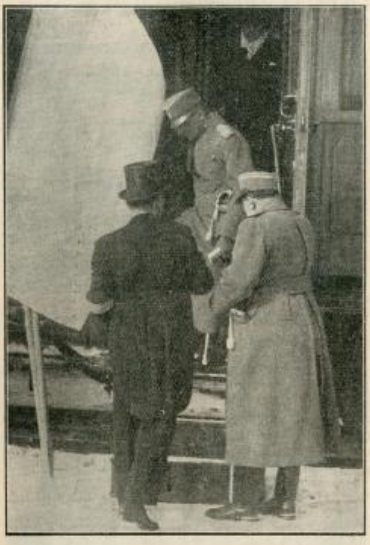

Краљ Александар обилази покретну пољопривредну изложбу

Није довољно да велики човек и његов губитак буде само оплакан. *Кад је у блаженопочившем Краљу отргнут већ од народа његов Провиђењем одређени Вођа и Владар-Ујединитељ,* као и његов Отац; кад је у *Њему Мала Антанта изгубила једног од највернијих и најмоћнијих градитеља; кад је већ Балкан изгубио најискренијег заточника његове консолидације и пријатељске сарадње; кад је у Њему отег Словенству један од најактивнијих учесника у раду, који је имао да реши отежавана питања Словена; кад је у Њему Европа изгубила једног од најизразитијих градитеља мира и поредка — налаже се дужност свима, који су се дивили Његовом раду, да свим силама допринесу, да се довршено дело, од којег је силом отргнут и за које је несебично, скоро вољно и Свој живот положио.* Насиљем је престало да куца то велико срце Краља-Доброчинитеља, које је знало тако много делити и човекољубиво помагати, олакшавати и очински волети. Нека то Срце овековечи захвалност и успомену милиона живих срца и нека оно пробуди живу жељу у њима, да иду за стопама великог узора; да иду по свету са отвореним срцем, очима и рукама, да свуда и на сваком месту доприносе развићу социјалних и социјално-политичких уређења и потхвата, којима ће се ублажити патња и јачати права љубав према народној и државној целини. Мртав је Велики Народни Краљ; Његово тело почива на историском Опленцу, у славној Шумадији. Дај Боже да у целој Југославији и за сва времена живи Његово Срце у делима племените иницијативе свих оних, за чије је заједничко добро живео, радио и живот свој дао. Тако ће увек победити помоћу својих следбеника и за сва времена Онај, који је знао за победу узвишене ствари и у корист целине жртвовати све. Велика жртва Његове крви и живота биће плодно семе *социјално боље будућности* Његове Југославије, Његовог југословенског народа, док је Он отишао „мученицима и херојима Југославије, који су — према Његовим речима — вечна слава и жива морална сила југословенске мисли."

„Чувајте Југославију", била је последња порука мученичког Краља своме народу. Ко буде настојао и бринуо се за њен развитак у духу социјалне солидарности и правог народног просперитета, тај ће најбоље и најсигурније радити у духу обавезне и свете Његове поруке.

Проф. универз. др. Јосип Шиловић,
сенатор, б. Бан

Витешки Краљ Александар I Ујединитељ Југославије

Мени су стално сузе на очима, кад размишљам о овом ужасном догађају, о овој страховитој несрећи која је задесила нашу Југославију. Изгубили смо највећег Владара, кога је наш народ имао од када постоји, што су Југословени српско-хрватског и словеначког племена имали од свог постанка. Велики Вођа нашег народа био је легендарни херој наше повеснице, али ја о хероизму Његовом нећу да говорим, јер је свима нама и целом културном човечанству познат хероизам Његов, а по Њему и хероизам народа Његова.

Кад сам ја год. 1921 био примљен у једну културно-политичку аудијенцију код великог белгијског Краља Алберта, он ми је казао:

„— Ви сте народ хероја; Вашем се хероизму диви сав културни свет!"

Јест, били смо и јесмо народ хероја, јер смо пошли за Највећим херојем што га је наш народ у својој историји имао, за непрежаљеним Краљем Ујединитељем...

Ја нећу овде да пишем ни о Куманову, ни о Кајмакчалану, ни о продору Солунског фронта. О томе ће у овој књизи престонички часописа писати они генерали који су били његови војнички сарадници на фронту, у рову... Ја желим да свете успомене ради пишем — колико ми болно узбуђење дозвољава — о Његовој социјалној, о Његовој моралној, о Његовој етичкој величини као Највећег државника нашег времена!

Његову социјалну, Његову етичку, Његову моралну величину савременог државника а најјаче Његову *бескрајну љубав и за задњег човека Свога народа,* илуструју неоспорно ове чињенице:

У Љешу, у Албанији, када је прошао са војском Својом и српским делом нашега народа кроз Голготу Албаније и дошао на обалу Јадрана тешко болестан, оперисан, док је лежао у сиротној собици, дође к Њему француски адмирал Мондезир и рече Му:

— Височанство, не можемо да превеземо ни Вас, ни војнике, ни народ Ваш, ни избеглице, јер је ужасна бура. Ми ћемо најпре превести Вас у Бриндизу, а избеглице и војнике када будемо могли на Крф!

Он је одговорио адмиралу Мондезиру ове речи:

„Идите и јавите, да ћу овде остати све док мој последњи војник не буде укрцан. Ако помремо од глади или будемо заробљени, срамота ће пасти на Савезнике."

И није се макао оданде, док није и задњи војник и задњи Његов грађанин био укрцан за Крф — и тек онда је Он пошао!

Видите ову племенитост и ову пожртвованост за свој народ, ову величину највећег државника, правог народног Вође!...

И кад нас је ослободио и ујединио, завладала је нама она наша проклета мана, која атавистички живи у природи нашој, мана „све за нпат", за који се и Краљевић Марко потурчио. Када су због тог племенског ината настале бескрајне борбе, мржња и раздор међу појединим државницима нашега народа, Он је то гледао мислећи, да ће се страсти наше умирити. Он је то трпио, док се није догодио у Парламенту онај крвави догађај и проливена братска крв. Онда је Велики Херој наше народне историје 6 јануара 1929 године преузео на Себе сву одговорност и по други пут спасао земљу. У том одлучном моменту, кад је Он сву одговорност преузео на Себе, показао је још једном сву Своју пожртвованост народног Вође и сву Своју величину великог државника, који се једном у веку рађа, правог *Хероја векова,* како би то рекао Тома Корлаји!

Трећа чињеница, која Га показује како је велики колико до Њега није нико био, како је Његова морална и етичка величина огромна, јесте снажни историски факат, да је српске заставе, под којима је извојевао победе, које ће Га вечито дизати до неба, у интересу народа Свога спремио на Опленцу у музеј и снажно, херкулески подигао Југословенску заставу. Може ли се замислити веће пожртвовање и веће *самоодрицање* у интересу народа Свога?

Не треба данас да истичемо, како је Бугарска поступила спрам нас, како нас је напала у другом Балканском рату, како је била пожртвованости не можемо ни замислити, јер таквог самоодрицања и такве моралне и духовне државничке снаге није било у свима повесницама света!

И сада, кад је Југославију подигао, кад нас је сједињио, кад је углед наш у свету подигао, кад је уз Малу Антанту створио Балкански пакт, сада је зликовачка рука уништила овај нама тако драгоцени живот, уништила је драгог и милог Оца нашег!

Видели сте ове дане, како плакасмо и јецасмо сви, и баш тако је било свуда, где год су се у домовини показали Његови драгоцени остаци. Свуда грчевити плач и дубоко

Краљ Александар са хрватским сељацима

с противницима нашим у светском рату итд. Па како је на све то одговорио Овај Велики Син нашега народа. Одговорио је тако, да је пошао у Бугарску да поздрави Цара Бориса и то само у интересу Јужних Словена, заборавивши све што се догодило, само да нам будућност буде велика и моћна, и да ми, Јужни Словени, на Балкану будемо најјачи фактор. Сада немамо љубав и Бугара, али то морамо Њему да захвалимо, јер ми смо тим путем пошли само за Њим и након Њега.

Величину Његову показује исто тако чињеница, што је Он пошао и у Цариград хотећи да Балкан споји и уједини. Пошао је у онај исти двор Султанов, где је над вратима висила некада глава прадеде Његовог, бесмртног Карађорђа. Веће самозатајење, веће јецање!.. 15,000.000 Југословена у свим крајевима домовине наше још једном је уједињено у болу и душевном грцању!

Успомена ће Његова бити трајна. Он није умро, он неће никада умријети. Док год буде Југославије, живеће Витешки Краљ Александар I Ујединитељ, живеће међу нама, јер је дух Његов везда међу нама и остаће међу нама за све векове. Живеће, јер нам је показао пут којим ћемо ми поћи до краја, док буде нашег народа — Југославије.

И као што је Он, велики покојник наш, цео Свој живот посветио народу Своме, тако је и погинуо за народ Свој. Крв Његова је онај цемент, који је цементирао јединство југословенског народа, српско-хрватског и словеначког племена, и нас сада након што

смо цементирани овом Светом крвљу Његовом, *нико и никада више раставити не може!*

Ја мислим, да нико није и неће лепше да опише велики губитак и тешку бол, која нас је снашла и непролазне заслуге Овог нашег Највећег Великана, него што је то учинио Др. Данко Анђелиновић у овој дивној песми, са којом желим и да завршим овај свој чланак:

Стало је Велико Срце!... Горда се мисао следи...
Пао је весник и вођа, витешки скршен је мач!
Протрну читава земља, народ се жасне и леди
А дах му у грлу заста... и бризну у горак плач.

Домове зави нам туга, ридају жене и деца,
Мужеви гутају сузе, проплака село и град,
Брецају посмртна звона, шума и дубрава јеца.
Краљ витез на одру лежи убијен, љубљен и млад.

Ко нас је повео, браћо, из ропства на поља славе?
Ко је на царево Скопље најпрви побо стег?
Ко је кроз албанске кланце и преко гробнице плаве
Орлове изнио беле над вечни триглавски снег?

Ко нам је донио закон? Ко стазу згазио мору?
О, ко је у злу и добру једини остао чврст?
Ко Бошков подиже барјак и клетву с Петрове горе?
Ко је за спасење наше голготски примио крст?

Ко је од Јадрана плава па све до Црнога мора
Судбини пробио нашој нови и широки пут?
О, ко је назвао браћом сву децу балканских гора?
Ко за то лежи сад мртав, убијен, хладан и крут?

Стало је Велико Срце што нас је љубило врело,
Отровном раздра га пандом вампирска погана стрв.
Плачите сестре и мајке, пригните мужеви чело,
За нас и за нашу децу света је пролита крв!

О чујте, Морава плаче, а Вардар поносни стење,
Тара и Дрина се руше криком низ крвави бук,
Пројеца Сава и Драва да их се до неба чује,
А дивља Неретва врла ко горски с Динаре вук.

Плачите браћо и сестре! Посипте пепелом косе.
Плачите ратници стари, нек суза није вас срам.
Мртвога носе нам Краља, мртвога Витеза носе...
Плачите!... проплако с нама и тврди хладни је кам.

Проносе мртвога Краља, ал он нам у срцу оста,
Јер нам у душама његов силни одјекује зив;
Његова велика сања заветна мисао поста
И он нас води низ Балкан мртав, а вечито жив.

Нисмо се расули, браћо! Несрећа само нас споји.
Неће нас расути више злочин, ни химба, ни рат.
Јер крв нас Његова веже јаче да будемо своји,
Његовим кренемо путем: **брата је нашао брат!**

Вечна слава нашем Великом Витешком Краљу Александру I — Ујединитељу!

инж. **Коста Д. Главинић,**
б. претседник града Београда и
б. министар народне привреде

Највећи народни Краљ

Пре 16 година био је данашњи датум један од најсретнијих и највеселијих дана за све оне Београђане који су тада, у порушеноме и опљачканоме али слободноме Београду, ишчекивали и дочекали свога Ослободиоца, свога вољеног Регента, славом увенчаног Победника, потоњега Краља Хероја, Ујединитеља и Мученика, Александра I Карађорђевића а пре 8 дана, цео данашњи Београд, цела Југославија и цело поштено и културно иностранство, испратили су са искреним, дубоким болом и неисказаном жалошћу на вечни одмор свога највећега и најславнијега Краља, Краља каквога Југословенство до сада није имало. И мени као ондашњем претседнику Београда, пала је у део велика част да и ја напишем ове редове за наш најбољи часопис „Београдске општинске новине", редове посвеће успомени Највећега и Најславнијега Краља у историји Југословена.

После оног неизвештаченог бола целог једног народа, који је се бол спонтано испољио 18 октобра ове године, приликом испраћаја Љубљеног Блаженопочившега Краља у Његов вечни дом, и после свега онога што су наше и стране најугледније и најпознатије личности написале или рекле о Неумрломе Краљу Хероју, врло је тешко данас писати и многим, на перу јачим људима но што сам ја. Па и поред овога што рекох, желећи да следујем великоме примеру који нам је оставио Неумрли Краљ-Мученик, а који је у томе: да дужност треба извршити и онда када је најтежа, пишем ово што сам мислио и што и сада мислим о Њему.

Блаженопочившег Краља Александра I познао сам још као дечка, по Његовом доласку у Београд. Случај је хтео да и те године, пре тридесет и једну годину, будем на челу Београдске општине, те да Га и тада, као и 1918 године, дочекам у име увек оданог Му грађанства Београда. Доцније сам имао више пута прилике да говорим са Њим, кад је постао младић и, напослетку, кад је био Регент и постао прослављени Војсковођа и Велики државник. Посматрајући Његов домаћи живот, Његов рад за државу а нарочито за радни народ, моја љубав према Њему и моје поштовање Његове узвишене личности постојали су из дана у дан све већи. А тврдо верујем: да нема честита и непристрасна човека, а нарочито Југословена, који је имао прилику да са Њим говори и непристрасно прати цео Његов славни државнички рад, који Га није заволео и поштовао. У овој вери утврдило ме је још више све оно што се дешавало и видело у ожалошћеном Београду 18-ог октобра.

Његово интимно општење са народом, Његова велика дарежљивост, Његова кумовања и најнезнатнијем и најмањем човеку, добро су познати у целој Југославији. Његова искрена љубав према народу, коме је био Велики Вођа и Отац, била је неизмерна, па, и поред свега тога, зликовци угасише пре времена Његов драгоцени живот. Жалим неизмерно што не умем и не могу рећи све оно што осећам у овим тужним и судбоносним тренутцима, али знам да то исто осећа цео наш југословенски народ, од Триглава до Кајмакчалана.

Велики Краљ чинио је особиту част својој нацији за живота, и, да би се то још једном

видело, морали смо доживети, Његову прерану смрт и тужни али величанствени Његов погреб, па да нам и цело честито иностранство покаже колика је била Његова вредност. Величанствени спровод Његових посмртних остатака кроз београдске улице и до Опленца био је такав, какав нису виделе ни друге веће престонице, у сличним приликама. Овај и овакав спровод показао нам је најбоље и очисле смрти Великога Народног Добротвора, осетиће се и увидеће се шта смо све у Њему имали и изгубили.

Подизањем дворца на Дедињу, поред тога што је тиме веома јако утицао на нагло унапређивање и улепшавање целог једног новог краја Београда, дао је и леп пример позванима: да при подизању већих јавних грађе-

Ослобођени Београд поздравља Врховног Команданта Ослободилачке војске

гледно: колико смо и шта смо све изгубили у Великоме покојнику и колико је велики био Његов успех у раду на подизању и осигурању угледа Југославије у иностранству.

Београд и све веће градове Југославије задужио је Блаженопочивши Краљ-Мученик, за вечита времена својом чувеном хуманошћу, исполинским смислом за социјално старање и очинском бригом за наше градове. Сад, повина треба обраћати више пажње неговању и обнављању **националне** архитектуре.

Подизањем „Студентског дома", поред тога што је веома олакшао сиромашним студентима школовање, украсио је и цео крај некадашњег „Тркалишта". То исто учинио је и подизањем „Дома за средњошколску омладину" на Западном Врачару. Уступањем старог двора за потребе музеја, дао је могућност

да се музеј унапређује и увећава, а тиме је учињено: да се Београд обогати једним центром више за културне сврхе.

За брже и правилно решење многог и многог корисног општинског питања града Београда и осталих наших градова, има се благодарити Њему.

И као војник и као Владалац и као државник, био је редак пример. То је био и као домаћин. Треба само видети како је уредно сва своја пољопривредна имања на Опленцу а нарочито виноград и саградио велики модерни подрум, у коме ће сва околна шумадиска села бити у будућности. Сумњам да је и једна поле важнија културна или хумана установа остала икада без Његове помоћи. Његова племенита, широка владалачка рука, помагала је на све стране. Несебично и знаначки.

Тако и животно близак своме земљораднику никада на свету није био ниједан други Краљ.

Нека би добри Бог дао да у Његовом Првенцу, Краљу Петру II, добијемо што потпунију замену Великог и Неумрлог Му Оца!

Београђани, београђанке, и бивша децо београдска, сада зрели људи, који сте пре

Краљ Александар обилази верске установе наших Муслимана у Београду

имати прилику да се очигледно уверe о томе: шта значе рационално подигнути и неговани воћњак и виноград као и рационална прерада грожђа.

Искрени пријатељ земљорадничког задругарства, постао је Он задругар прве на Балкану виноградарске задруге у селу Бањи, чим је новоподигнути виноград на Опленцу стао на род, и остао јој је члан — задругар — до своје трагичне смрти. Грожђе из свога винограда уносио је у ту задругу.

За све гране народне привреде а нарочито пољопривреду, бринуо се са топлом љубави и разумевањем. Чинио је све што је могао и што је од Њега зависило за њено унапређење.

За стварање Привилеговане аграрне и Привилеговане занатске банке, има много да се благодари Блаженопочившем Краљу.

Његов пољопривредни фонд учинио је већ до сада врло много добра дела, а шта ће тек

16 година на данашњи дан, са искреном љубављу, неисказаном срећом и весељем дочекали и поздравили свога Ослободиоца, Љубљеногa и већ тада прослављеногa Регента и Војсковођу, а још сте у животу, пренесите сву своју искрену љубав на Краља Петра II, и закуните се, на данашњи дан: да ћете чувати аманет Краља Ујединитеља и Мученика, *да ћете Му чувати Југославију!*

*

Увек сам осећао највеће поштовање према радноме Генију Краља Александра, који — то је позната ствар — радећи као први и највећи државник и бринући се за свој народ, није дозвољавао себи ни онолико одмора и домаћег задовољства, колико га има и најобичнији члан ове државе. Он је спавао свега 4 часа дневно; осталих 20 часова неуморно и стојички посвећивао је из дана у дан раду и бризи за добро свога народа.

Као један од најстаријих Београђана, који су преживели и запамтили све важније догађаје у историском развитку Србије: од бомбардовања Београда 1862 год., до стварања Велике Југославије под неумрлим Витешким Краљем, ја сам пратио са идолопоклоничким поштовањем све историске потезе и радње Витешког Краља Александра.

Када је блаженопочивши Краљ 1931 године прослављао десетогодишњицу свога ступања на престо, ја сам тада са највећом срећом писао о њему као државнику у нашем престоничком часопису „Београдским општинским новинама"; данас, под теретом највећега бола, покушавам у својој пуној старости да уздржим сузе и још једном оживим те слике и успомене на највећег Краља нашег времена...

Још као млади Принц, Блаженопочивши Краљ је и изразито и снажно показивао своју искрену љубав према Своме народу. Као Престолонаследник, Регент и Врховни Командант прослављене Српске Војске, показао је најочигледније: шта је био у стању да уради и жртвује за *Свој Народ*.

Био сам срећан да Га дочекам и у име Београђана поздравим 25 октобра 1918 године као Престолонаследника при Његовом уласку у ослобођени Београд, предајући Му по старом народном обичају, со и хлеб, и тога, за нас ослобођене Београђане, незаборавнога дана, показао је Он колико воли своје одане Му Београђане.

Поменутога дана ушао је Он у Своју порушену и опљачкану престоницу око 15 час. и 30 минута, па, како су привремени Суд и Одбор општине имали сачекати Га на крају Шумадијске улице, код Астрономске опсерваторије, нису могли сви Београђани добити места на уласку у варош, већ су заузели тротоаре од опсерваторије до Саборне цркве, у којој се имало одржати кратко благодарење. Писац ових редака, као привремени претседник Београда, замолио Га је да учини још једну жртву својим Београђанима, која би била у томе: да пут од Опсерваторије до Саборне цркве, пређе пешице, како би Га пресрећни Београђани, могли видети из непосредне близине и искрено поздравити. Он, велики војсковођа, и сувише преморен од издржаних напора и дугога пута, свесрдно се одазвао тој молби, и цео тај пут, који је због још неколико одржаних поздрава, од којих је последњи био у Кнез Михајловој ул., код „Рускога Цара", трајао више од два сата, прешао је пешице, бурно поздрављен од *свију* Београђана, јер су сви и најмлађи и најстарији, изашли на улицу да виде и искрено поздраве свога љубљеног Престолонаследника и Ослободиоца.

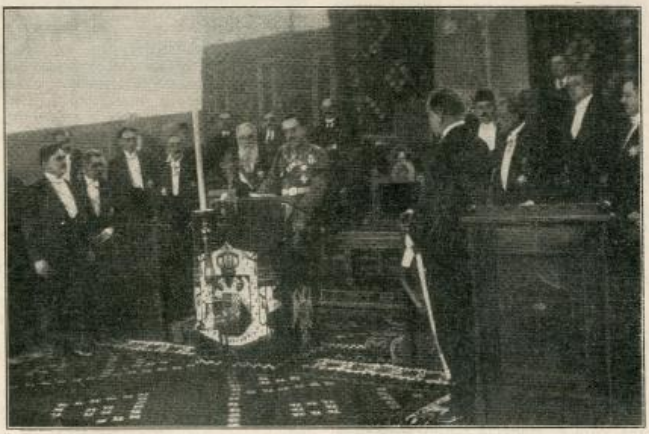

Краљ Александар полаже заклетву на устав Своје велике Краљевине

Какви су осећаји захвалности том приликом владали ондашњим Београђанима, могу знати и разумети само они који су у томе дочеку учествовали.

Дуже времена после ослобођења Београда и прокламовања Уједињења Краљевине,

Краљ Александар се задовољавао најскромнијим удобностима за становање, у стану у згради, у којој је данас Соколски савез, а која је грађена за једну грађанску породицу.

Од дана уласка у ослобођени Београд 25 октобра 1918 год., па све до последњег дана, наш Краљ Александар I Ујединитељ давао је свакога момента нове доказе Своје искрене и велике љубави према своме народу, своје тактичности, патриотизма и поврх свега, Своје ненадмашне државничке мудрости и активности.

Сви смо ми сведоци многих тешких и убитачних догађаја, који су се одиграли у политичком развитку ове наше данашње велике и Богом благословене државе, која има све погодбе да буде једна од најнапреднијих и најсрећнијих држава не само на Балкану но и у целој Европи. — Наше је једнодушно мишљење и уверење: да, Богом благословена Југославија има да благодари на првоме месту своме Витешком Краљу Александру, и као војнику и као државнику, који је неустрашимо примио на себе сав терет и сву одговорност за државне послове, што није у једном тешком моменту дошло до најгорега и што тада нису постале узалудне све ненакнадиве жртве у људству и у материјалним средствима, поднешене за стварање наше данашње државе.

Само они, који су били на вишим положајима у својој држави, а нарочито они, којима је била дужност да искрено помажу свога Владаоца у вршењу његових тешких и врло често незахвалних дужности, знају и осећају, шта значи одговорност пред садашњицом и пред Историјом, коју је на себе био узео Витешки Краљ, узео са Својим легендарним хероизмом, са којим је и победио како у рату тако и у миру, а ради среће Свога народа.

Нема владаоца и у историји напреднијих народа, који су учинили својим народима толико и тако богата и велика доброчинства а за тако кратко време, као што је то учинио нама наш блаженопочивши Краљ Александар I. И не само да је учинио толико бесмртних дела као Краљ, него је непрекидно чинио и безмерно доброчинствa, лично, из својих приватних средстава.

Највећи део својих приватних прихода и имућства давао је своме народу, стварајући и подижући, о своме трошку, толике веома потребне и корисне просветне, културне и привредне установе, које би још много и много година чекале на свој постанак да није било Његове дарежљиве руке.

А шта да кажем о унутрашњем украсу цркве на Опленцу, наше националне светиње? Ја, лично, као један од живих најстаријих Београђана, захвалан сам му из дубине душе, што је у Опленачкој цркви прикупио најлепше и најважније успомене из наше славне средњевековне прошлости и увек сам из те цркве излазио дубоко узбуђен, узбуђен до суза.

Украшавајући унутрашњост ове краљевске задужбине мозаичким копијама најзначајнијих и најлепших дела наше средњевековне црквене уметности, прикупио је Он на једноме месту све оно што је најлепше и тиме је створио један национални музеј од неоцењиве вредности и значаја!

*

Краљу, Хероју, Ујединитељу и Мученице, Александре I Карађорђевићу, опрости старцу који Ти је на данашњи дан, 1918 године, у име Твојих верних и оданих ти Београђана, које си ослободио робовања „високо културноме непријатељу" приликом Твога уласка у слободни Београд, поднео сô и хлеб, што није ни умео ни могао да напише све што осећа данас, и да објасни сва Твоја велика дела и огромни губитак који смо претрпели Твојом трагичном смрћу!

Заклињем Ти се, пак, свим оним што ми је најсветије и најмилије, да ћу и ја чувати и бранити Југославију.

Вечита хвала и слава Ти, Неумрли Велики Краљу Победниче и Неустрашиви Вођо свога народа!

26 октобра 1934 год.

Ранко Достанић,
главни секретар Занатске коморе

Краљ—Привредник

Краљ Александар у разговору са рударским радницима из Трбовља

Под свежим утиском трагичне смрти Њ. В. Краља Александра I Уједниитеља, још дуго нећемо бити у стању да хладније анализирамо велике идеје којима је *Он* био запојен. Историја ће о Његовим прегнућима дати завршну реч. Ми, обични смртни, можемо само учинити једну констатацију, да многострука животна активност Краља-Мученика, у правој боји почиње излазити на светло дана тек након Његове смрти. Наш народ својим неизмерним вапајем над Краљевим одром, дао је и овога пута пун доказ Његове величине.

У току дана који нас раздвајају од Његове смрти, низ епизода извиру у вези са Његовим прегнућима Краља-Војника и Краља-Државника. Сматрамо да ореол није потпун, ако се изостави Његова активност као *Краља-Привредника*.

Одвело би нас сувише далеко излагање свих Његових потеза у овом смислу, с тога ћемо се ограничити да истакнемо некоје међу најглавнијим, а који јасно оцртавају Његово правилно схватање привредне политике и потреба нашег народа.

Осећајући правилно значај срећене и напредне привреде у својој земљи, Блаженопочивши Краљ Александар I, био је не само носилац идеје социјално-привредног напретка, већ је смишљеним мерама тежио да пружи што више услова за рад и стваралаштво. Личним својим примером, давао је потстрека свима и сваком, на пољу рада за увеличавање привредног благостања, тога првог услова и за свако духовно благостање. Он је јасно и одлучно наглашавао потребу ренесанса народног живота у томе позитивнонационалном правцу.

Најеклатантнији доказ о правилном схватању значаја привреде, иницијативи и прегнућима за привредно подизање државе налазимо у Краљевској Беседи којом је отворио Седнице Народног Преставништва на дан 18 јануара 1932 године. У Одељку Беседе, који говори о привреди, њеном положају и потребама, *Он* подвлачи:

„Општа и незапамћена привредна криза захватила је цео свет. Њезини таласи нису се уставили пред границама Југославије. Напори свих народа упорени су на то, да се нађе здрав излаз из садашњег тешког стања. *С њима удружујемо ми своје снаге, што нам је у толико лакше, јер живимо са свима у добрим одношајима и сарађујемо са пуном лојалношћу и разумевањем међународне солидарности...*

Неопходно је потребно да се у читавом нашем јавном газдинству уведе највећа штедња и доведу у склад јавни расходи са реалношћу прихода и финансијском снагом народа. Краљевска влада предложиће Народном Преставништву државни буџет, који ће водити рачуна о тим начелима. Принцип највеће штедње мора да се спроведе и код бановина и код општина,..... и треба тражити пута и начина за упрошћење и појефтињење администрације, што не мора да буде у противности са оправданим захтевом њезиног сталног поправљања и усавршавања.

Привредна криза тражи и одлучне, али добро промишљене мере. Незапамћен пад цена пољопривредних производа створио је врло тешке прилике у нашем сељачком свету. *Омогућити сељаку примерном ценом његових производа напредан живот, подигнути опет његову потрошну снагу и створити му повољније услове за привредни кредит, главни је проблем који стоји пред Вама. Довршењем аграрне реформе остварено је начело, да је земља онога који је ради, и тиме су за све крајеве створени социјални и привредни услови за здрав развитак нашега села.* Краљевска влада ће настојати да целисходном пољопривредном политиком подигне квалитет наше сељачке производње и да систематским развијањем задругарства ојача привредну снагу нашег земљорадника.

Наша спољна трговинска политика уложиће све снаге за очувањем и ојачањем наших аграрних тржишта у иностранству, не пуштајући из вида заштиту равномерног развитка свих грана привреде.

Једнако ће се Краљевска влада брижљиво старати и за оправдане интересе домаћег занатства и индустрије, чију делатност морамо чувати, јер је с њима везана егзистенција великог дела нашег радног народа.

Добро смишљена привредна политика неће изгубити из вида потребу постепеног изграђивања социјалног законодавства. Руководећи се начелом народне солидарности треба све предузети да се терети *тешке привредне кризе подједнако и праведно расподеле на све слојеве народа.*

Њ. В. Краљ Борис и Витешки Краљ Александар I Ујединитељ пред гробом Незнаног Јунака, на Авали

Краљевска влада и Народно Претставништво при доношењу привредних закона послужиће се стручним мишљењем Привредног Већа, који ће удружити главне претставнике свију грана нашег привредног живота. Увођење у живот Привредног Већа биће један од првих задатака нашег законодавног рада.....''

Ове историске речи, изговорене у не малом важном тренутку, обнове парламентаризма у нашој земљи, дају несумњив доказ жеље да се у свима правцима јавног живота осети позитивно стваралаштво.

Краљевска иницијатива није се задржала само на изговореним мислима, *већ се постарала да што потпуније буде приведена у дело уз пуну помоћ и иницијативну сарадњу Краља-Привредника.*

Низ закона, уговора и конвенција које су уследиле, јесу довољан документат о тој активности. Поменућемо само неке најважније:

Закон о Привредном Већу усвојен већ месеца фебруара 1932 год. донет је са намером да се Јавна и приватна иницијатива споје у циљу побољшања услова за привредни напредак државе.

Закони о промету пшенице у земљи и заштити земљорадника, усвојени марта и априла 1932 године, донети су као мера за обезбеђење нашег најбројнијег привредника и његових производа. Од замашне важности је и Закон о Аграрној банци Краљевине Југославије.

Закон о ликвидацији аграрне реформе и великих поседа и о уређењу аграрних односа у Јужној Србији и Црној Гори усвојен је јуна 1933 године.

Закон о регулисању питања беглучких имања у Босни и Херцеговини донет је јула 1933 године итд. итд. . .

Поред ових, бројни су закони о трговинским уговорима, споразумима и конвенцијама, донети у циљу ојачања привредног саобраћаја и размене економских добара, у чије се набрајање и расматрање овде не можемо упуштати.

Листу закона закључујемо, једним од најважнијих, донетим у времену које је претходило васпостављању парламентаризма. Реч је о закону о радњама, донетом 5 новембра 1931 године који, ма с које стране посматран, преставља једну огромну тековину по томе, што је *изједначио услове и право привредног рада у нашој држави*, у којој су дотле примењивани пет разноврсних законодавстава. Осим тога морамо поменути доношење Закона о Занатској банци, донетог у циљу регулисања кредитирања занатства и обезбеђења његовог развитка и унапређења.

Круну привредне иницијативе Краља-Ујединитеља несумњиво преставља Пакт о Малој Антанти, *установљењем Привредног Савета Мале Антанте, који у својој суштини оличава најмаркантнији Његов потез и који, политички споразум допуњује најздравијим елементом привредне сарадње. Привредна структура земаља Мале Антанте је таква, да се оне и на економском пољу додирују. Та чињеница садржи много услова за њихову економску сарадњу, која ће им дати још већи ауторитет на пољу опште међународне политике, и која треба и мора да има врло повољан утицај на опште народно благостање у нашим земљама.*

Закључујући овим наш скромни осврт на стваралачка прегнућа Блаженопочившег Краља Александра I у погледу подизања привреде и њених потреба у нашој држави, свесни смо да нисмо могли дати ни бледу слику толикогодишњег Његовог деланја у том правцу. Па ипак, и поред свег тога сазнања, сматрали смо за своју дужност да се макар и у овој мери одужимо сенима Великога Покојника.

Нека Му је Слава и Хвала!!!...

Енгелберт Ладислав Ганга,
I заменик старешине Савеза Сокола
Краљевине Југославије

Витешки Краљ за Соколство

Закон, којим је основана соколска организација у нашој земљи, ступио је на снагу 5 децембра 1929. Тим законом Витешки Краљ Александар I Ујединитељ дао је Соколству највеће признање тиме, што је у члану 5 тога Закона одредио, да је старешина соколског Савеза Наследник Престола Краљевине Југославије. Тако је досада стајао на челу југословенског Соколства наш млади Краљ Петар II Карађорђевић. У њему гледали смо и гледамо даље сви ми, Сокоди, симбол младости, здравља и радости, чиме провејавају наша соколска срца.

Постоје преважни документи, који су неизбрисивим словима записани у историју Соколског покрета и живота у нашој земљи и који доказују, како је Блаженопочивши Витешки Краљ Александар I Ујединитељ дубоко схватио соколску идеју и како је потпуно правилно просуђивао соколски рад, наше задаће и наше циљеве. У времену од 1921 г. до 1931 г. било је у огромном броју важних момената у којима је југословенско Соколство примило од свога Блаженопочившег Краља Александра висока признања за соколски рад и наишло на пуно схватање велике соколске идеје, његових напора и његових циљева. *Са искреним занимањем и срдачним симпатијама наш Блаженопочивши Краљ пратио је наше путеве и давао нам побуде за даљи рад.*

Нашем највећем Краљу било је Соколство на срцу већ од младих његових дана. Још у предратном Београду посећивао је као принц и доцније као престолонаследник соколске јавне вежбе. Тако је било 1912 г., када су Београд посетили загребачки академичари, којима су у част београдски Соколи приредили јавни час на Калимегдану. Овом јавном часу присуствовао је и тадањи Престолонаследник Александар. Ондашњи аустроугарски посланик у Београду, Угрон, чудио се томе, изјавивши тадањем претседнику српске владе Др. Миловановићу своје отворено сњебивање над тиме, како може Престолонаследник присуствовати соколској јавној вежби! Др. Миловановић му је тада одговорио, да се престолонаследник Александар у највећој мери интересује за Соколство и да врло често присуствује соколским јавним вежбама.

Кад је године 1922 одржан у Љубљани први слет југословенског соколског Савеза, упутио је Краљ Соколству овај свој манифест:

Први соколски слет, одржан овако сјајно у овом бисеру југословенских градова, посведочио је све најлепше врлине, које су код нас примљене од наших великих и заслужних учитеља: братских чешких Сокола.

Видео сам са нарочитим задовољством вашу интимну сарадњу са чешким и руским Соколством, очекујући, да ћете на овом пољу словенске узајамности и даље вршити своје благотворно дејство.

Очекујући, да ћете и даље стицати углед и ојачавати досад стечене везе са сродним организацијама досадашњих савезничких и пријатељских народа, чије смо одличне претставнике били срећни имати овом приликом у нашој средини

и да ћете посведочити, да ће српско-хрватски-словеначки народ бити сталан чинилац међународног мира и напретка.

Нашу моралну снагу показали су једнаким успехом Соколи и Соколице, ђаштво и претставници наше славом овенчане војске.

Соколи, будите и од сад целом нашем народу пример јединства духовнога и разносите са овога слета низа Саву и Драву, уз Тису и Мораву, ка Тимоку и Вардару, ка Босни, Неретви и Зети све до сињега Мора, љубав према сваком брату и сестри, кажите им, да сте овако сакупљени један уз другога, видели само један лик, осетили једно исто срце самих близанаца и близнакиња наше велике Мајке Отаџбине.

На томе темељу јединства и Соколства подизаће се даљи напредак снага народних и државних. За све то примите Моју Краљевску захвалност на Вашој показаној преданости соколским и народним идеалима.

Здраво!

Љубљана, 15 августа 1922.

АЛЕКСАНДАР

* * *

У данима од 27 до 29 јуна 1925 г. приређена су у Београду I међуслетска соколска такмичења. И тада је Велики Краљ даровао Соколству „мач Краља Александра I", као прелазни дар победничкој врсти.

1928 г., Соколство се спремало за покрајински слет у Скопљу. Краљ је тада 20 јула примио соколску депутацију која је дошла да Га позове на слет и том приликом казао је значајне речи: *„И ја сам Соко!"*

Када се је Управа Савеза Сокола Краљевине Југославије састала на своју конституанту у Београду 25, 26 и 27 јануара 1930 г., те поздравила Краља, примила је од њега 28 јануара следећи телеграфски одговор:

„Захваљујући искрено на одаком поздраву са прве седнице Савеза Сокола, особито ми је задовољство, да у по-

На дан крштења Њ. В. Краља Петра II

четку Вашег рада изразим своју топлу жељу, да и у будуће, као и до сада, плодни и корисни радови Југословенског Сокола буду управљени на свестрани и здрави развитак нашег народа.

АЛЕКСАНДАР"

А када смо године 1930 приредили у Београду I Свесоколски слет Сокола Краљевине Југославије, тада је Блаженопочивши Краљ поклонио Савезу Сокола Краљевине Југославије скупоцену заставу, коју нам је предао на слетишту, на сам Видовдан, и том згодом Соколству упутио ове дивне речи:

Соколи и Соколице!

Од Сокола Краљевине Југославије, који је недавно створен под старешин-

ством Мога Прворођенога Сина, Наследника Престола Петра, очекује се, да буде здрави васпитач омладине, поборник братства и љубави, заточник витешког и националног духа. Он има код својих припадника да развија и јача пламен родољуба и племенитог одушевљења, да им буде школа грађанских врлина. Поред тога, Он има да буде спона са великом словенском соколском заједницом.

У знак Своје Владалачке пажње према тим великим задатцима и њиховом извршењу, подарујем Соколу Краљевине Југославије ову заставу и развијам је са жељом: да би се увек горда лепршала на част и славу Краља и Отаџбине!

Под овим знамењем, Соколи и Соколице Југославије, челичите Ваше мишице, благородите Вашу душу, наоружавајте соколским врлинама ваше срце. И никада не заборавите, да ваш сјајни полет и све ваше одлике увек дугујете великој и уједињеној Југославији, да њој припадате својим мислима и својим делима.

Од колевке до гроба дужни сте служити Југославији и југословенској идеји. Њене су Ваше мишице и Ваша срца, њене имају да су све Ваше радости и Ваши идеали, Ваше тежње и сва Ваша прегнућа.

То траже од Вас Ваше соколске традиције, то је аманет оних, који падоше за величину Отаџбине, то Вам је Мој Краљевски поздрав.

Здраво!

А шта кажемо ми југословенски Соколи на све ове доказе љубави и пажње Блаженопочившег Витешког Краља Александра I Ујединитеља према нама?

Одговарамо сви, из једнодушног срца:

Господару, Потомче витешког рода Карађорђевића, Сине неумрлог Краља Петра I Великог Ослободиоца, Теби шаљемо данас пред свежим Твојим гробом, наш вечни завет, да ћемо до задњег даха нашег живота остати верни следбеници Твојих великих идеја.

Јуначе, који си водио своју војску преко страшних патња и умирања у победоносни полет новог живота, који се у бујном заносу диже из гробова и развалина, јер му је семе сејала вечна правда, Теби се, Великi Краљу, заветујемо, да ћемо вазда имати на уму Твој последњи аманет: *„Чувајте Југославију!"*

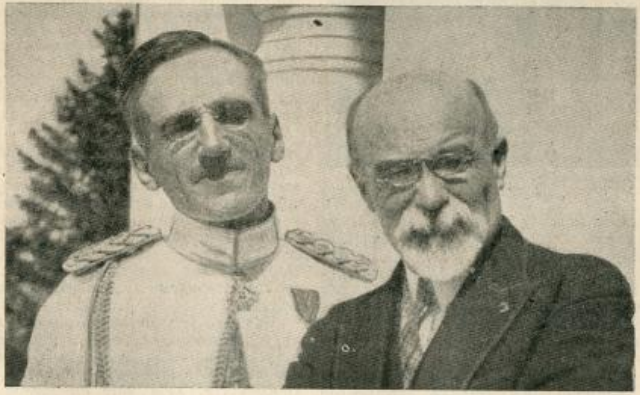

Блаженопочивши Краљ Александар са покојним Лујом Бартуом (у Београду 1934 год.)

Оче патника, којему је срце увек било отворено, када је требало схватити боли и невоље, чија се рука увек пружала на помоћ, када је требало олакшати бреме тешкога живота, заветујемо се да ћемо трајно све своје силе посвећивати само на добро Народа и Отаџбине.

Витешки Краљу наше Југославије, најлепше земље на свету, коју смо ми Соколи прекрили својим гњездима и од њих сградили куле државне свести, заветујемо се да ћемо вазда и у свакој прилици бити будни чувари једне јединствене и недељиве Југославије.

Господару, Јуначе, Оче, Краљу, Сине и Брате, чуј кућај наших срдаца, која у ове тужне дане, а из дубине душа шаљу Ти последњи поздрав уз искрени уздах: *Хвала Ти и вечна Слава!*

Павле Кара-Радовановић,
новинар и најстарији већник града
Београда

Шта су нам показале смрт и сахрана Витешког Краља Александра I

Улаз у Свету крипту Творца Југославије

У сваком погледу Краљ Александар Први био је највећи и најзаслужнији Владалац наше Нације. —

Дела Александра Првога за Народ и Отаџбину велика су, света и узвишена! —

Александра Првог стварале су тегобе народног и државног живота малене Србије и циљеви националне политике будуће Југославије. —

Рођен под Ловћеном а одрастао и развио своју делатност под Авалом, *Александар Први, по природним законима наслеђа, наследио је од Својих предака историјско познато јунаштво и велику државничку способност, као и визионерску мудрост у непогрешимом одлучивању.*

А уз ова снажна наслеђа од Својих великих и славних предака, *Краљ Александар Први имао је и велике учитеље-војсковође и државнике ретке способности и највећега родољубља. —*

У војничкој политици и највећим војничким знањима на самим ратиштима били су Му учитељи наше велике и славне војсковође војводе: *Радомир Путник, Живојин Мишић, Степа Степановић и Петар Бојовић, којих војничка слава блиста у нашој ратној историји и уз чију је сарадњу и ратну способност водио Краљ Александар Балканске ратове и велики Светски рат. —*

А за народну и државну политику били су Му учитељи и стални сарадници прослављени наши државници: *Никола Пашић, Стојан Протић, Др. Лаза Пачу* и други такође високих способности и квалитета. —

И благодарећи тој срећној околности што је имао велике и славне претке, од којих је наследио све што је добро и узвишено, и што је имао учитеље, људе великих способности у схватању државно-националне политике — *Краљ Александар Први постао је далеко већи и од Својих славних предака и од Својих великих и родољубивих учитеља. —*

У балканским ратовима, као и у потоњем великом Светском рату, Александар Први истакао се као непогрешиви зналац ратних вештина; и неустрашиви херој и војсковођа, *који је небројено пута гледао смрти у очи, и у најтежим мукама и многобројним ратним невољама истрајао до коначне победе праведне ствари не само Свога Народа но и свију осталих народа, који су чезнули за својом слободом и државном самосталношћу. —*

Као што је у ратовима показао своју велику ратничку способност и у најтежим и у најзамрченијим часовима, *тако се истакао и као велики политичар и државник највећих способности: који није ни једног момента устукнуо пред савлађивањем тегоба, које су наступиле као ратне последице. —*

Велики Светски рат пореметио је међународне односе и створио међународно неповерење најширих граница, услед чега је наступила самоубилачка сметња у међународној размени добара, и тим самим завладало мртвило у радиности уопште. —

Од тих великих недаћа и тегоба није могла бити поштеђена ни наша земља, па ма колико се наша државна политика старала да од тих тегоба сачува наш народ и нашу државу. —

Али благодарећи срећној околности што је наша земља Богом благословена, са природним богатством и плодним поднебљем, тегобе нашег народног живота нису ни издалека онакве какве су у другим државама, нарочито индустриским. —

Но у колико је тих тегоба и невоља ипак било, ваљало се старати да се оне уклоне и

да се све упути ка успешном привредном просперитету и стварању бољег и вишег народног благостања. —

У постигнућу тога циља наши се државници и политичари, подељени у разне партијске таборе, нису годинама слагали, услед чега је вођена међусобна партијска борба, која се често пута водила толико бесомучно и безобзирно, да је таква борба потресала чак и темеље на којима почива наше народно и државно јединство! —

Краљ Александар настојавао је да се са тим бесомучним партијским прегањањима једном престане, а нарочито се бринуо да та међупартијска борба не задре у народно и државно јединство. —

Видећи то а позван Својом владалачком дужношћу, да државни обезбеди ред и мир, Краљ Александар је Својим историјским Манифестом од 6 јануара 1929 године дефинитивно остварио консолидацију земље.

Својим манифестом Краљ је укинуо дотадање политичке партије, које су водиле безумну борбу, по форми једна противу друге, а по садржини и резултатима, противу општег добра и напретка Народа и Отаџбине. — а управу земље поверио команданту Своје гарде генералу *Петру Р. Живковићу, као војнику и непартијском човеку.* —

Са оваквом Краљевом одлуком сагласили су се одмах многи увиђајнији прваци укинутих партија и пришли новоме режиму, инаугурисаном Краљевим Манифестом.

Због тога је владавина Петра Живковића уз лично и енергично настојање Краља учинила све што јој је било у могућности, да државне послове среди и да их упути здравим и политички добро трасираним путем, који ће довести пуном и сигурном успеху државне националне политике.

Напори су у овом правцу били огромни, али су дали и жељене резултате: јер се пео Народ уверио, да је општи интерес његов и његове Отаџбине ишчекивао Краљево дело од 6 јануара *и да је то био спас народа и његове уједињене Краљевине.* —

Пошто су унутрашње ствари уређене добрим путем, са давањем очекиваних резултата. Краљ је предузео свој добро промишљени и одмерени државнички корак, да и у Својој спољној политици постигне жељени циљ. —

Својом великом државничком мудрошћу и дубоким схватањем прилика у свету, Краљ је иностранство убедио, као што је уверио и Свој народ, да се Његов историјски шестојануарски манифест тиче и спољне политике Његове земље и да Он са својом земљом жели да учини све што у Његовој моћи стоји, *да се човечанству обезбеди мир,* као један од најбитнијих услова за општи и светски напредак читавога човечанства. —

У томе настојању познати су напори нашега Витешког Краља и срећни резултати тих Његових прегнућа на пољу међународне политике, *који су Га истакли као вођу великих светских поборника за одржавање мира међу народима на бази постојећих међународних уговора, који су свима државама одредили националне границе.* —

Рад Краља Александра Првога Карађорђевића, како на срећивању прилика и свестраног унапређења Његове краљевине, тако још и више Његови успеси у спољној политици, који су Му уздигли Високо ауторитет у очима свију народа и њихових држава, изазвали су *сатонску мржњу непријатеља светског мира и наше земље противу Њега лично.* —

Познати наши непријатељи, којима не годи срећивање прилика у свету, на чему је неуморно радио наш Краљ Александар већ неколико година, спремали су (и на општу

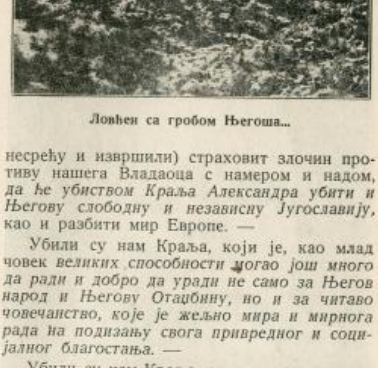

Ловћен са гробом Његоша...

несрећу и извршили) страховит злочин противу нашега Владаоца с намером и надом, *да ће убиством Краља Александра убити и Његову слободну и независну Југославију,* као и разбити мир Европе. —

Убили су нам Краља, који је, као млад човек *великих способности могао још много да ради и добро да уради не само за Његов народ и Његову Отаџбину, но и за читаво човечанство, које је жељно мира и мирнога рада на подизању свога привредног и социјалног благостања.* —

Убили су нам Краља, али су се преварили у својим надама и очекивањима. —

Злочиначки хитци, који су на свиреп и кукавички начин оборили Краља Александра Првога, *нису оборили Његову Југославију, већ су је, напротив, уздигли да блиста у очима свију културних и просвећених народа у читавоме свету, чему је доказ што су сви ти народи у својим изјавама саучешћа, нашем Краљевском Дому и нашем народу,*

Отац Србије Бесмртни Вожд Кара-Ђорђе

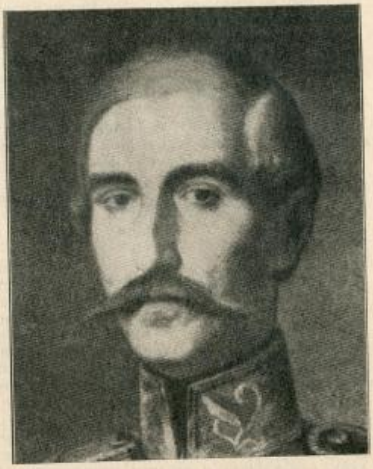

Кнез Александар Карађорђевић

Блаженопочивши Краљ Петар I Ослободилац

Витешки Краљ Александар I Ујединитељ

са највећим гнушањем осудили богумрско дело извршено у Марсељу. —

Од овога страховито одвратног злочина, читава наша Нација *дубоко је јаукнула, да се њен јаук чуо до престола Свевишњега, који ће судити злочинцима, како физичким тако и још строжије интелектуалним убицама, па били они у Пешти, Бечу или ма где.*

Бескрајно су велики болови наше Нације, али она у њима не очајава за своју велику, славну и срећну будућност. —

И у овој највећој тузи и неизмерној жалости, читава наша Нација једнодушно и одлучно довикује својим непријатељима: *да је Велики Краљ Александар Карађорђевић само физички погинуо, а Његов дух и Његове снажне идеје живеће док постоји наша Нација!* —

Наши су непријатељи убили Александра Првога, заборављајући у своме злочиначком ликовању: да је Краљ иза себе оставио *три сина, три сива Сокола, који ће бити достојни Свога Великога и славнога Оца и уз које стоји наша велика Нација, снажна и једнодушна, свакада готова, да поднесе сваку жртву за слободу и државну самосталност Велике Југославије и Дома Карађорђевића; да су уз младога Краља, на челу нашег великог народа,* и Њ. Кр. Височанство Кнез Павле Карађорђевић са намесницима и својим I замеником армијским ђенералом, командантом Београда Војиславом Томићем и Краљевском владом, и армијским ђенералом г. Петром Живковићем, вишегодишњим председником Краљевске владе, који је био десна рука Великоме Краљу у спровођењу Његове политике, а који је после трагичне смрти Великога Краља — дошао на чело наше државне оружане силе и са њом стао на мртву стражу, пратећи будно сваки непријатељски покрет. —

*

После велике марсељске трагедије, која је изазвала узбуђење и осуду читавога света; после изјаве саучешћа од свију држава на свету, после свега онога што се при сахрани видело и осетило, — *видели су и упознали величину Александра Карађорђевића и сви наши досада тесногруди партизани и политичари, као и сви наши пријатељи и познаници на страни.*

После извршеног злочина у Марсељу, после преношења посмртних остатака кроз верни Му народ, од Јадрана до Београда, а нарочито после свега онога што се приликом сахране видело и осетило у нашем Престоном граду, *видели смо сви и осетили сви колико смрћу нашега Великога Краља губимо и ми и сви културни и мирољубиви народи Европе и осталога света.* —

Претставници дворова, народа и држава, који су се из целога света стекли у Београд, око ковчега Бесмртнога Краља, видели су и осетили су *незалечиву жалост нашег народа и његових пријатеља са стране.* —

На Цетињу: кућа у којој се родио Краљ Александар

Приликом сахране у Београду се стекло *више од милион душа, а за ковчегом су ишли; поред уцвељене Краљевске породице, Њ. В. Краљ Румуније Карол; претседник француске републике Њ. Екселенција Лебрен;*

Краљ Александар као дете (на Цетињу)

принц Ђорђе од Енглеске; принц Кирило од Бугарске; Њ. Кр. Височанство Кнез Емон од Савоје, изасланик талијанског Краља, као и изасланици свију држава и народа, а поред

високих претставника била је на погребу и војска пријатељских и савезничких држава: Француска, Енглеска, Чехословачка, Румунија, Грчка и Турска. —

Хоћу овде да поменем само две од стотине државничких изјава:

Господин Геринг, као претседник Немачког Рајхстага, изјављујући саучешће нашем

Застава првог устанка (Карађорђева)

Народном Претставништву, између осталог, рекао је:

„У име Немачког Рајхстага, као његов претседник, изјављујем најдубље саучешће немачкога народа на губитку који је југословенски народ претрпео смрћу свога Великога Краља. Ваш Краљ је у целој Немачкој

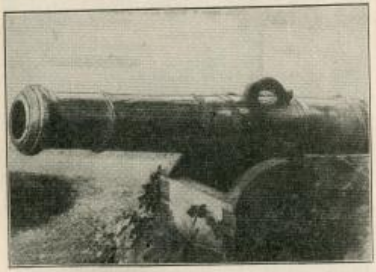

Први Карађорђев топ (на Опленцу)

био необично цењен и поштован због напора и успеха у изградњи Југословенске државе. Нарочито у Немачкој побудило је велику пажњу и поштовање, што је Ваш Краљ знао у послератним временима да одржи један чврст режим на добро свога народа и своје државе. Ваш Краљ је показао како један ауторитативан режим, уз сарадњу народа, под снажним и великим Вођом може у најважнијим питањима једнога народа да буде од користи и успеха. Ми смо у Југославији могли да посматрамо да је дело вашега Краља успешно и велико и зато је Његов рад код нас наишао на пуно разумевања. Молим вас још једанпут да примите изразе најдубљега саучешћа Немачкога Рајхстага и немачкога народа и да то саопштите југословенском народу."

*

Поред нарочитог наглашавања изјава саучешћа нашем Краљевском Дому и нашем народу и истицања заслуга Великог Покојника од стране Немачке и немачког народа, потребно је да наведемо и мишљење претставника Италијанског Краља, који је био на погребу, о нашој земљи и нашем народу.

Београдско Италијанско посланство упутило је нашем Министарству спољних послова, доле изложени акт:

„По наређењу Њ. Кр. Височанства Кнеза Емона од Савоје Аоста, Војводе од Сполета, Краљевском италијанском посланству част је доставити Краљевском Министарству спољних послова топлу захвалност Њ. Кр. Височанства на свеколикој пажњи, која Му је указана од стране Краљевских власти за време Његова боравка у Југославији; а исто тако његово осећање дубокога дивљења за савршени ред који је владао приликом грандиозног погреба врло жаљеног Краља Александра Првога". —

*

Бескрајно велики бол нашега народа за рано изгубљеним Краљем, који се врло осетно и видно коснуо и срца братских и пријатељских народа, нарочито француског народа, не долази само због Његове трагичне смрти.

Та искрена туга, која је захватила широке масе мирољубивих европских и осталих културних народа, поред пријатељске жалости долази и због тога, *што је Краљ Александар био генијални државник са мудрим и најзразитијим схватањем не само интереса Свога народа и Своје Југославије но у истој мери и интереса осталих народа, који желе прави међународни мир, који би омогућио савлађивање данашњих економских и социјалних тегоба. —*

Наш народ, као и остали, жали *што је и сувише прерано сишао, на особито страшан и свиреп начин, са политичке позорнице Владалац, који се дано-ноћно бринуо не само о добру Свога народа но исто тако и исто толико и о добру осталих народа.*

Наш је народ воло живо и одушевљено одобравао Своме Краљу и унутрашњу и спољну политику: јер му је она обезбеђивала консолидовање и општу срећеност у земљи, и мир споља.

Узимајући владавину у Своје руке и стављајући тешко бреме владавине на Своја плећа, Краљ Александар рекао је народу: „*Моја је света дужност да свим средствима чувам државно и народно јединство и ја сам решен да ову дужност без колебања испуним до краја. Чувати јединство народно и целину државну, то је највиши циљ Моје владавине, а то мора бити највећи закон за мене и за свакога.*" —

Само ово довде наведено довољно је да истакне горостасну величину Александра Првог Карађорђевића и као војсковође и као државника и великог родољуба, који није имао страха и колебања у своме раду, и који никада, апсолутно никада, није презао пред тегобама, које су биле неминовне при остварењу онога великог светог и узвишеног програма кога је Себи ставио у задатак. —

Смрт и сахрана Краља Александра — Оца Југославије — показале су колико Га је наш народ волео, а страни Га народи високо поштовали и обожавали, као мудрог, енергичног и неуморног радника на делу обезбеђења мира међу народима, као владара и државника, који је из дубине Своје хумане душе желео да се више не поврате оне страхоте из минулог Светског рата. —

Краљ Мученик, Краљ Светитељ, био је нашој Нацији у садашњости, оно — ако не и више — што су јој у прошлости били Велики Немања и Свети Сава, који је за своја света дела, чињена за народ и Отаџбину, спаљен на београдском Врачару; као што је због Својих великих и светих дела и идеја мученичком смрћу завршио Свој млади живот Александар Велики, Карађорђевић. —

Слава Краљу Мученику!
Слава Краљу Светитељу!

Самуило Демајо,
адвокат и већник града Београда

Неколико момената из живота Краља Александра у Београду

Улазак Врховног Команданта Регента Александра у ослобођени Београд

Генерације, које памте долазак на престо Великог Краља Петра Првог Ослободиоца, биле су у могућности да прате развој његовог Сина, Престолонаследника Регента — Витешког Краља Александра Првог Уједниитеља. За Њега су били уско везани сви напори ондашње у истини малене Србије, којој је требало да води три рата и сруши две европске силе, док се из мале државе, стално угрожаване великим суседима, развила у моћну државу — Краљевину Југославију.

Краљ Александар, млади принц уживао је још тада народне симпатије, а када је 1909 године, већ као млад човек са јасно испољеним, искристалисаним карактером, дошао за Престолонаследника Србије, имао је за собом широко народно поверење. Народ као да је инстиктивно осећао да ће се из младога Престолонаследника развити Краљ са свима особинама, које су једном великом владару потребне. Време од 1909 год. до знамените и славне 1912 год. прошло је и сувише брзо, а да је развој Краља Александра, бар од стране даљих кругова, могао бити детаљније запажен. Али догађаји, који су настали 1912 год., да би са малим прекидом испунили све време до краја 1918 год. доказали су да је народ правилно оценио *Човека*, у кога су дотле полагане све наде. Сви ти догађаји биће описани у овој Споменици, коју своме Краљу са пуно туге посвећује Београдска општина у име целокупног грађанства Његове престонице. Ја ћу се делимично, задржати само на неколико момената, које је Краљ у том великом времену доживео у Београду.

Год. 1903 консолидоване прилике у земљи омогућиле су, да се главна пажња обрати на васпитање и припремање народа за задатке, који су вековима били идеал јужних Словена: ослобођење наших земаља испод туђинског јарма. У оно време, када су те земље биле под Турском Империјом и Аустро-Угарском Монархијом, то је био један заиста смели подухват. За непуних десет година и настала демократија и присна сарадња Династије Карађорђевића са народом преко Краља Петра и главнога инспектора војске младога Престолонаследника Александра, створили су од мале Србије једну изразиту силу, која је са ретким полетом ушла у Балкански рат и неодољиво низала победу за победом. Одушевљење које је обухватило народ пре уласка у рат, претворило се у одушевљење свих јужних Словена, када је српска војска извршила сјајно и преко очекивања свој задатак. А врхунац тога одушевљења је настао, када је војска после победе над Турцима и после успешно изглађеног неспоразума са Бугарима, враћена са бојишта. У свима градовима Србије приређивани су војсци сјајни дочеци.

Београд је тада имао част да дочека војску, коју је предводио Командант Прве Армије Престолонаследник Александар. Заједно са дочеком била је сретно везана и свечаност откривања споменика, који је српски народ,

кроз свој стални кадар, подигао Вожду Карађорђу у Београду.

Једанаестог августа 1913 године Београд је освануо окићен. На многим местима, куда је имала проћи војска, стајале су подугнуте триумфалне капије. Највећа и најлепша била је постављена више Славије, јер је Шумадијском улицом требала војска да наиђе.

Триумфална капија на Славији

Улице су биле начичкане светом не само из Београда и Србије већ и из свих крајева, који су данас уједињени у Краљевини Југославији. Сав тај свет са цвећем и венцима у рукама нестрпљиво је чекао долазак војске, и када је војска на челу са музиком VI пука наишла, била је засута цвећем а њиме је био посут и пут, којим је војска наступила.

Музика VI пешад. пука

Врхунац одушевљења био је настао када се иза музике на челу својих трупа појавио Престолонаследник Александар, праћен Начелником штаба — сада Војводом Петром Бојовићем.

Ништа тада није могло задржати народ, нарочито жене и децу да своме будућем владару несметано прилазе и ките Га венцима.

И док се Престолонаследник Александар на челу трупа кретао улицама Краља Милана и Кнеза Михаила, на Великом Калемегдану, на месту где се сада диже Споменик Захвалности Француској, стајао је још покривен споменик Вожду Карађорђу.

Влада, дипломатски кор, достојанственици, девојке са венцима — све је то очекивало

Престолонаследник Александар на челу Свога Штаба

долазак Краља Петра, Престолонаследника Александра и осталих чланова Владалачког Дома. Док су сви чланови Краљевског Дома били у парадним униформама, Престолонаследник Александар био је у походној униформи са Карађорђевом звездом са мачевима и златном медаљом за храброст на грудима.

Војска

Пошто је дошао Престолонаследник Александар, свечано дочекан од стране свога узвишеног Оца, Чланова Краљевског Дома и целог свечаног скупа, извршено је откривање споменика.

И за време док је Министар Војске генерал Милош Божановић, уздижући напоре Династије и народа у минулим ратовима, преда

вао споменик на чување Општини београдској и док је Претседник Београдске општине г. Љуба Давидовић, величајући победе српске војске и њеног Команданта, примао споменик на чување, очи целога народа биле су управљене на Краљевски Дом — у тада већ седога Краља Петра, коме је с десне стране стајао млади, али већ истакнути — будући владар Престолонаследник Александар.

Споменик Вожду Карађорђу — покривен

По завршеном откривању Краљевски Дом је положио на споменик сребрни венац. А иза тога је споменик прекривен венцима разних корпорација и личности.

Министар војске ђенерал Милош Божановић, говори

На непуну годину после овог великог дана Престолонаследник Александар постао је Регентом. А убрзо иза тога настао је Светски рат. Четири године биле су испуњене догађајима, који су претстављали све нијансе што постоје између победе и пораза, пропасти и

Моменат откривања споменика Вожду Карађорђу

ускрснућа. У средишту свих тих догађаја била је личност Регента Александра. О Његовим напорима у току наших победа у 1914 години, Његовом мужевном држању при повлачењу

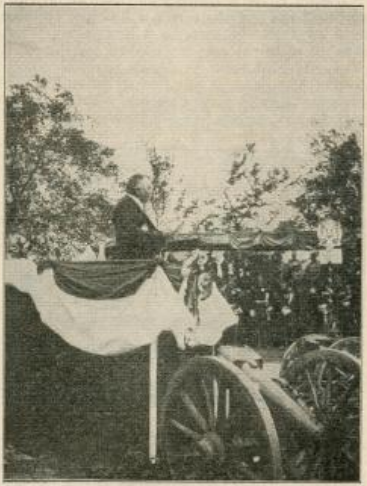

Говор претседника Београд. општине г. Љ. Давидовића

преко Албаније, Његовом раду на Солунском фронту, свима Његовим напорима, које је имао да савлада после Уједињења — говори

ова Споменица на предњим својим страницама. О Његовом другом уласку у Београд на челу трупа 1918 године исписао је у овој

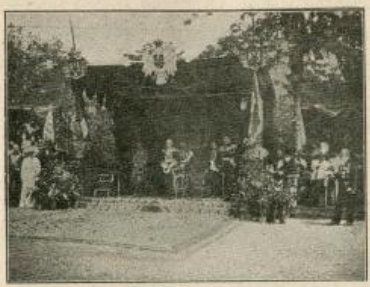

Владалачки дом

Споменици своје редове уважени старина г. Коста Главинић, тадањи Претседник Београдске општине, а ја ћу се задржати још на до-

Споменик Вожду Карађорђу

гађају, који је настао десет година иза тога: на прослави десетогодишњице Уједињења.

Први децембар 1928 године био је дан који је требало подвући. Првих десет година у стварању једне нове државно-правне за-

једнице — Краљевине Југославије биле су најтеже. Требало је доста труда да се савладају сва она трвења, која су настала као неминовна последица разноликих прилика, у којима су наша три племена живела пре Уједињења. Те разноликости нашле су израза у политичким несугласицама, које су ускоро настале међу тадањим политичким странкама. Сви посматрачи тих догађаја могли су оценити, колико је требало имати љубави за заједницу, колико смисла за разумевање тих сукоба и колико стрпељивости и истрајности да би се свима супротностима дао правилан ток, који не би реметио младу државну заједницу.

У свему томе, у тим најтежим годинама наше Краљевине, тако рећи у њеном државном детињству, Краљ Александар је, као прави отац отаџбине, показао у истини велики смисао за све политичке проблеме нашега народа, и као уставом позвани чинилац управљао чврстом руком нашим државним бродом.

Зато је 1 децембра 1928 године био значајан државни догађај. То није била само

Споменик Вожду Карађорђу

прослава народа, већ и прослава успешног Краљевог рада. Догађај је прослављен свечано на Бањици. Поред Краља Александра, који је у присуству хиљада грађана и војника посматрао дефиле трупа на Бањици, на-

лазио се изасланик пријатељског нам француског народа, маршал и наш војвода Франше д'Епере, Краљев сарадник са Солунског фронта.

Са дефилеа трупа на Бањици

Дефиловање трупа на Бањици

У упоређењу са дочеком војске од 11 августа 1913 године који је био једна сјајна манифестација малога народа, у кога су полагане велике наде, прослава Уједињења била је оличење тих већ остварених нада, била је прослава једног великога народа. Историски оба та догађаја била су на једној линији. У години 1913 српски народ је делом обележио свој пут, и означио циљ. Године 1918 тај је циљ, уједињење јужних Словена постигнут. Година 1928 је показала да је тај циљ и остварен.

На челу свих тих догађаја био је увек Краљ Александар, коме је народ, у тузи за Њим, дао заслужно име *Ујединитеља*. Нека би и ови редови указали на то да Краљу Александру у историји нашег народа то име припада.

Инж. А. Крстић

Високо старање Краља Александра за урбанистичко подизање Београда

Средњошколски дом Краља Александра на Дедињу

Краљ-Војник, Краљ-Државник, Краљ-Градитељ. Сва три назива подједнако Му припадају и сваки од њих за себе значи читаву једну епоху Његове владавине.

Краљу-Војнику одао је признање цео свет. То признање се пење до легендарности. Историја Га другчије и не може забележити. Најлепше њене странице биће испуњене редовима о Витешком-Краљу. То ће бити историја за себе.

Пред Краљем-Државником клања се цела културна Европа; јуче, данас и сутра. И ту ће историја казати своју реч о Краљу-Ујединитељу и Краљу-Мученику. Његово свакидашње старање и брига за будућност земље, пожртвовање за њено добро ненапушта Га ни у последњем часу, када нам поручује: „Чувајте Ми Југославију"!

Пишући о Краљу-Градитељу савременик се не може боље одужити својој савести него путем изнешења апсолутних истина, па макар оне биле и приснице природе и фрагментарног облика. Оне могу изгледати на први поглед другостепеног значаја у низу чињеница о Легендарном-Краљу, али за доцнијег историчара оне ће представљати првокласно градиво у анализи догађаја и епохе.

После ослободилачких ратова и Уједињења настаје период државног развића, народног полета, свестране изградње. Настаје кулминација свеопштег напретка.

Треба конкретизовати епоху у којој живимо. Треба јој дати обележје материјалног полета и културе, треба цементирати новостворено стање које се јавља као резултанта напора и патње многих и многих поколења. Треба материјализовати духовну величину једног народа, и на видан начин изразити моћ једне стваралачке генерације. Треба завршити једну славну епопеју.

То су обележја последње деценије владавине Витешког Краља Александра I Ујединитеља. На све стране изградња; дижу се у свима југословенским градовима нова насеља, постојећа удвостручују, изграђују се путеви, железнице, мостови, цркве, болнице, школе, клинике, санаторијуми, соколане, домови културе. И у свему томе види се Његова конструктивна рука. Он све то будним оком прати, даје многобројне иницијативе, интересује се, бодри, помаже, руководи сву ту активност једног снажног народног полета. Гоњен Својом жељом да напредак Његових градова буде што бржи и што бољи, као и својим високим разумевањем за сваку врсту урбанистичке делатности. Он учествује у изградњи сваког већег објекта у земљи. Он то све чини са једним урођеним, интуитивним, стваралачким полетом. Попут Немањића Он подиже задужбину, величанствени Опленац, највећи и најлепши мозаик света, у срцу Шумадије, са жељом и намером да сконцентрише ту све мотиве наше средњевековне уметности и да их на тај начин овековечи и сачува за будуће векове свога народа! Подиже своју резиденцију на Дедињу опет у народном стилу, црпећи мотиве из наше славне прошлости. Почиње симболичну изградњу споменика Незнаном Јунаку на Авали. Он је желео да се Величина легендарног хероизма Незнаног јунака што достојније изрази и да се тиме кроз векове народ одужи сенима палих витезова. Зато је био одлучио да му подигне на врху Авале величанствен споменик — на врху одакле се види Цер, Гучево, Рожањ, Мачков Камен, Сувобор, Рудник, Ковиона, Маровница, Крајкова Бара, Смедеревски Град, Липовача, Београд, Бежанијска Коса, Фрушка Гора и многа места наше новије ратне историје; да подигне споменик том духовном чувару наше родне груде, који ће служити поколењима као пример и опомена. И тај Споменик данас се

диже, диже се на путу Београд—Опленац, на путу од Престонице до Његове Вечне Куће.

То су два три детаља, бисерна. Иначе, огромно, непресушно беше Његово интересовање за урбанистичко-грађевински полет наших градова, од Скопља до Љубљане, Крагујевца или Загреба, Новог Сада или престоног Му града Београда. Све је Он будним оком пратио, помагао, на лице места увек излазио и до свих детаља интересовао се у развоју сваке градске установе. . .

И тако је једно дело следило друго.

Београд, Његова Престоница — Његов понос — напредовала је гиганском снагом. Напредак безпримеран у историји развића бију са новом Југославијом; а док се мост гради Он већ помишља на престонички кеј, и у Својим Високим мислима планира његово дизање. Свугде тражи рад, само рад, и позитиван конструктивизам и гдегод се шта гради жури да види, жури нагонски, импулзивно. Кратке часове свога одмора Он посвећује раду за подизање и улепшавање Своје престонице и осталих југословенских градова. И ти минути кратког одмора од државничког посла, били су у ствари часови новог рада, нових брига и нових стремљења за добро Свога народа. Ако је игда важила лозинка: „У раду је задовољство" код Њега је то била животна аксиома.

Гроб Незнаног Јунака на врху Авале (у раду)

градова: Београд се за цигло једну деценију удвостручује, модернизује, улепшава, облачи у рухо најмодернијих градова западне Европе, асфалтира, булевари подижу, естетски и архитектонски рађа се и расте један *град будућности*.

Велики Краљ прати то подизање Своје Престонице до најмањих танчина, одушевљено Му се радује, јавно одаје признање том полету. И поред толиких Својих тешких владалачких дужности и данонођњег старања за добро и будућност земље Он стиже да се брине чак и за изградњу новог моста, који ће и материјализовано везати стару Ср-

Поред великог интересовања за све врсте комуналних проблема како градских, тако исто и сеоских, једном од њих Он је специјално посвећивао Своју Високу пажњу и директно, у слободним часовима руководио акцијом у решавању тог проблема, често до најситнијих детаља. То је било питање пошумљавања Београда и околине и стварање зеленог варошког појаса. Један урбанистички проблем који по своме значају заиста и заслужује Монархову љубав. На тој Његовој акцији, племенитој као и све остале, желимо се у овом чланку задржати и њен историјат детаљније приказати. Са правом се у.

широким масама нашег народа подвлачи: дрво је први и последњи знак културе, ко дрво сади тај је душеван човек, јер врши једну радњу несебичну, за другога, чије плодове он сам никада неће доживети. Када га сади стручњак — то је утешна појава. Када га сади обичан грађанин земље — та је околност радосна. А када га сади Први грађанин земље — Краљ и то Краљ из народа, није ли то чињеница о којој треба размишљати, и од ње стварати култ народни!

Наш Неумрли Краљ, тесно везан за родну груду, у својој далекој визији види Карађорђеву Шумадију, онакву каква је она била у оно доба великих догађаја, пуна шума, које су Вожду помогле да ослободи Србију и у својој далековидости замишља је опет шумовиту јер је видео и осетио све недостатке данашњих голети. И тај исти фактор који је Његовом бесмртном Прадеди помогао, да створи независну Отаџбину, треба и Њему да послужи, сада већ у другом циљу — за привредно јачање и здравствени напредак Његове Отаџбине. И Витешки Краљ, осетивши нагонску, наслеђену племениту љубав ка цветном зеленилу, почео је тај велики посао пошумљавања од Београда. Како се родила та идеја о потреби пошумљавања околине Београда код Блаженопочившег Краља?.. Једнога дана (пре шест година) посматрао је Он околину свога драгог Београда са Дедиња: с једне стране се пружао пред Њим видик на голели и пусти Источни Врачар. До хоризонта нигде шумарка, нигде ниједног дрвета. Према југу иста пустош, док према западу — Кошутњак, чија је шума већ била склона пропадању и коју је требало неминовно обнављати. Био је већ последњи час. Даље ка северу Баново Брдо, Топчидерско Брдо и т. д. све исто тако голо. Одмах је позвао к себи свога Маршала, испричао Своју замисао, наредивши да се одмах окупе један одбор, од стручних лица, који ће без одлагања приступити руковођењу акције око пошумљавања Београда и његове околине!

Још данас ми звуче речи Краљевог маршала, Претседника тога тек створеног одбора за пошумљавање, када смо на првој седници слушали његова излагања о интенцијама и жељама Краљевим: „По Највишој Жељи, господо, ми имамо одмах приступити ефикасном раду, без много преписке и излишног администрирања. Ми морамо постићи тражено. Краљ хоће да види стварне резултате, на терену на лицу места" Разумели смо ове речи, брзо смо схватили колико је ово питање било актуелно и колики му је значај Он придавао, али ни слутили нисмо колико ће доцније Он лично пратити ову акцију, контролисати је па чак и руководити њоме. Са љубављу, која се могла родити само у Његовој души, широкој словенској народној души. У границама расположивих средстава гигантски се коракнуло напред и целокупно делање у овом смислу дало је убрзо велике резултате. За пет година интензивног рада плански је пошумљено Топчидерско Брдо, Рајсова падина, Баново Брдо, Кошутњачки Вис, Црвени Брег, Лисичји Поток, Лауданов Шанац и т. д. то јест засађено је неколико стотина хектара у непосредној близини Београда са више од 1,500.000 већ одраслих садница. Преуређен је Топчидерски Парк, засађено је неколико десетина километара алејског дрвореда, изграђени булевари, путеви и многи други објекти. Цела околина Престонице добила је одмах сасвим други изглед, преобразила се, улепшала се, а смртоносне београдске сахарске прашине нестало је заједно са турском калдрмом, коју су заменили 100 километара модерних, асфалтних улица. Али стварни ефекат целокупног тог рада на зеленилу Београда доћи ће до свог пуног изражаја тек за 10—15 година, када културе поодрасту и претворе се у шумске масиве, када се сви ти пошумљени комплекси околине Београда отворе и учине приступачни широким масама београдског грађанства. Тада ће Београђани у пуној мери осетити све оне благодети које зелени појас пружа и бити и на овоме пољу животних потреба захвални своме Краљу, коме је здравље народа било Његова највећа брига. Да би смо у потпуности схватили Његове интенције и да би смо следили и овом Његовом племенитом примеру, што нам је у осталом света дужност, треба се осврнути на Његов рад и начин деловања у домену ове културне активности.

Велики Краљ је целокупну акцију око пошумљавање Београда пратио свакодневном личном пажњом. После завршених великих Владалачких дневних послова, Он је, обилазећи своју Престоницу, обилазио засађене терене, чак и контролисао и примање и проценат сушења извршених садњи, као и напредак појединих насада.

Никада нећу заборавити једну алегорички лепу слику, која је најбоље илустровала колико је Краљ Александар био близак Своме земљораднику.

Једне пролећне сезоне владала је необична суша, тако да нисмо дуго имали водених талога. Пратећи нашу акцију у овом конкретном случају пошумљавања околине Београда, Он је преко ње пратио и стање пољопривреде у земљи, које је те сезоне задавало велике бриге. Брижан, Он је одлазио у села свих крајева велике нам Отаџбине, разговарао са сељацима, тешио их, бодрио, а у часовима побожне молитве скрушено се у средњовековним манастирима молио за добро и срећу свога народа. Био је исто толико

побожан колико и радан, стваралачки генијалан. . . После се враћао у Београд, и ту се са пољопривредним стручњацима саветовао како да се помогне народу. . . Када је пак, после дугог очекивања, пала прва обилата киша, Он је радосно и импулзивно појурио, још за време њеног плаховитог трајања, и дошао да се лично осведочи колико је подручје захватила та прва киша и где и у којој количини пала. *Радовао се Он тада безмерно јер је лакнуло и Његовом тежаку.*

Једнога дана је на дневном реду била садња горњег дела београдског Булевара Кнеза Александра Карађорђевића. Приступили смо копању рупа. У томе часу Он је наишао. Стао, посматрао рад и упустио се у разговор са радницима. Топло, јер то су били Његови ратни другови. Упознат већ са техничком страном вртарских радова, које је често посматрао у своме врту, Он је стигао још пре нас да примети, да су рупе мале, непрописне. Брзо је тај недостатак био отстрањен. Али како је тога дана у програму била садња дрвореда са једном врстом дрвета, које до тада није било сађено код нас и Њему непознато у погледу карактера узраста, форме и других особина, Он нам је одмах затражио да му се нацрта перспектива која ће показати како ће то дрво у алеји изгледати кроз десет година, кад поодрасте. Али авај, наших мука — ни ми стручњаци нисмо то знали! После извесних тешкоћа, најзад, прикуписмо убрзо аутентичне податке, који су нас довели до многих измена у распореду овог пошумљавања. Само где ми нисмо имали далековидости спасла нас је Његова.

Другом једном приликом требало је на доњем делу Дединског Булевара проредити постојећу алеју јабланова на тај начин што ће се свако друго дрво извадити и пресадити у продужењу алеје. На појединим местима требало је услед промењене нивелете цео ред спуштати. Како је код појединих врста пресађивања код већ поодраслих садница, као што је то било у овом случају, проблематично, то је Он претходно тражио од нас стручно мишљење које је било позитивно али ипак са извесном дозом сумње. На седници Одбора нам је саопштена Његова сагласност али с напоменом да Он жели да се ни једно дрво не осуши! . . . Ово нам је још једном посведочило Његову узвишену племениту љубав према зеленилу и нисмо жалили труда да се потхват успешно заврши.

Често пута и после неколико година, када смо ми заборављали на наше стручне опаске, Он нас је на њих сам потсећао и поред тога што је то нама била једина дужност и брига. У избору врста дрвета увек је показивао нечег што је одговарало чисто народном менталитету али увек са много укуса и смисла. Неке врсте дрвећа и расада није марио и за чудо махом то су биле врсте и у стручном вртарству непрепоручљиве. Цвеће без мириса, то је за Њега било као човек без душе. . .

Томови би се могли написати о Његовом старању за подизање наших градова и Његовој племенитој привржености за зеленило, које оличава младалачку снагу једног народа, од будућности. Од генералног плана Београда па до Грађевинског закона, од регулисања љубљанске Љубљанице па до пројекта подизања Скопске хидро-централе на Трески, од Загребачког Тушканца па до Београдског Кошутњака — све је то привлачило Његову пажњу, помоћ, старање и љубав. Немогући да опишемо сав тај градитељски нагон Великога Краља, ми смо — примера ради — пружили у овоме чланку каква је била Његова љубав према цветном зеленилу и пошумљавању Његове Престонице.

А то је био тако мали детаљ Његовог непрекидног старања за урбанистички напредак Београда и осталих наших градова.

Највећи Неимар нашег Београда, наше Престонице није могао Себи подићи лепши живи споменик од ових зелених шума; зато је наша дужност да их чувамо, негујемо и волимо са истом љубављу као што је и Он то чинио.

Проф. **Миле Павловић**

Три доживљаја Великога Краља

Краљ Александар прима извештај о избеглицама на Салунском фронту

На њиви човечанства сваки народ обрађује и плужи своју бразду. И то је његова историја.

Свака епоха у историји оличена је у људима који је граде, или јој дају обележје свога духа и личности. Појединци се, као главе, издижу изнад својих савременика и имајући пространије хоризонте више виде, разумеју немушти језик времена и његове тежње и потребе и из догађаја прошлости и садашњице наслућују будућа збивања. — Историја бележи у главном оне догађаје који утичу на ток живота народа и времена. Творци замашних замисли и великих дела и подвига, који остављају за собом дубоку бразду и траг и живе и после своје смрти, *јесу велики људи*. Сваки њихов рад утиче на живот савременика и даје отисак на општи живот средине у којој делују. За касније покољења су од великог интереса и вредности све чињенице, сви податци и детаљи, који описују и износе слику и карактеристику великога савременика.

Но у животу великих људи, поред главних догађаја, дела и подвига, који се уресзују на пирамиду историје, има безброј случајева и примера, безброј споредних, узгредних, епизодних ствари, који не улазе у историју, али ипак сачињавају и износе извесне духовне особине великих људи. То су пролазни, пређутни догађаји и ако остану незабележени, изгубе се у пучини заборава и прошлости. Колико је дивних идеја и опасака великих људи пропало само за то што их нико није у даном тренутку сачувао од заборава. А за правог историчара од великог су интереса и податци што их пружа и приватан живот људи, који рукама својим и духом својим граде ткиво историје. Сваки, и најмањи податак из њихова живота допуњује њихову личност и чини је рељефнијом. Отуда су појединци, узгредни доживљаји, догађаји, епизоде, записи, писма, изреке из живота великих људи тако драгоцени и радо се слушају, јер се често из једне епизоде, изреке, може да умотри цео човек и његове главне духовне особине. . .

Краљ Александар, који је до јуче био наша светла будућност, злочиначким делом једног мрског чудовишта постао је успомена, постао је прошлост, необично светла и пуна великих дела. У историји нашега народа његово је дело највеће од свих што их је уопште наша историја забележила кроз десет векова. То му признају и историја и савременици. То ће му признати и позна покољења. И ако кратак, али врло обилат живот Краља Александра изискује опсежну, дубоку, озбиљну студију. Историчар ће имати да каже за носиоца и творца најзначајније епохе наше историје, творца јединства јужних словена, које се кроз дуга столећа није могло остварити. Описати живот краља Александра и његов рад значи описати најзначајнију епоху наше прошлости, значи описати Југославију.

Али поред тих великих дела има у животу пок. Краља Александра безброј ситних, узгредних, случајних, епизодних ствари, момената, доживљаја, који су се посведневно, у опхођењу са многима дешавали и њих нестаје у промицању дана и година. А у животу историјских личности, сваки дан пружа читав низ, на први поглед безначајних чињеница, које дођије, ако се сачувају, служе као обилна и дивна историјска грађа. То су драгоцени податци, који допуњују и рељефно приказују Великог покојника. Из тих ситних, епизодних слика, може се створити читаво дело као што се из малих цигаља сагради величанствена грађевина. А живот блаженопочившег Краља пружа веома обилату грађу за то.

Југословен пре Југославије

У живој ми је успомени једна епизода из времена анексионе кризе, кад покојни Краљ Александар није још био ни престолонаследник, него доскора само ђак у петроград-

ском пажевском корпусу. Анексиона криза усталасала је цео народ, узбунила духове. Ондашњи министар спољних послова Др. Милован Миловановић разаслао је по Европи разна изасланства или делегације у разне државе, да европској јавности изложе и прикажу неправду, што је насилним актом анексије нанесена нашем народу. Без сумње она делегација, која је отишла у Петроград имала је најшире поље рада. И још првих дана по свом доласку у Петроград, то изасланство добило је новога сарадника, који

Краљ Александар одликује Карађорђевом звездом на Солунском фронту храбре официре и војнике из Мароканских трупа

није знао за умор. То је био двадесетогодишњи младић, са нагареним наусницама, студент пажевског корпуса, принц Александар Карађорђевић. Посла је било сувише. Професори Др. Белић, Др. Ст. Станојевић, Мил. Павловић и М. Цемовић, као и Др. Шајковић и данас ће се сећати његове предане одушевљене сарадње. Тај млади човек сав беше предан општој ствари. И док је Петроград нудио безброј забава, разоноде, позоришта, проводе, вожње, излете Он је све своје слободно време трошио искључиво на то да руско јавно мњење добије јасну слику о нашем народу, изван граница Србије и да руски народ схвати оправданост вековних тежњи нашега народа ка стварању уједињене државе Југословенске.

Принц Александар становао је тада у Зимском дворцу, са стране која је гледала на огроман трг, звани, Дворцоваја плошчаћ. Намештај у његовим одајама био је из времена Катарине II свила вишњеве боје. Принц Александар, чим је био слободан од рада у школи долазио је у посланство а потом у делегацију на посао. Делегација је имала стан преко пута посланства, у Литерној улици, близу Невског проспекта. А о вечери долазили су поједини чланови на ручак у Зимски дворац. Најчешћи, посведневни гост био је Мил. Павловић, затим М. Цемовић и Др. Шајковић.

Као млад човек, бујан и уочит, принц се највише интересовао питањима која су захватала целу омладину српскохрватску онога времена. И у једном од првих вечера он испаде с питањем:

— Па шта мислите сад о будућности Србије?

Оптимизам је био обележје целе епохе, али се ипак оба госта изненадише. Ово их питање за тренутак збуни. Док је Цемовић предлагао сливање Црне Горе са Србијом, Павловић је препоручивао да Цемовић тој заједници придружи Босну и Херцеговину, као да је то од њихових политичких маказа зависило. Принц веома заинтересован скочи са столице и приђе зиду, на коме је висила карта Балканског полуострва поред узаног ројала на врху кога су се налазиле урамљене три фотографије: Цара Николе, Краља Николе и Краља Петра. Принц поче вући прстом по карти.

— Ево, рече, то је ваша држава, ваш пројекат...

И окрећући се својим гостима настави:

— А где су Санџак, Стара Србија и Македонија, господо?

Обојица збуњено муцају:

— Па да... имате право... и то, дабогме, разуме се.

Принц добија полета и пада у ватру:

— А шта мислите за Далмацију и Боку?

Опет забуна и оба уједанпут одговарају:

— Па... знате, што, разуме се... то може, управо морало би!

Студент пажевског корпуса хвата прстом на карти шири круг гледајући обојицу:

— Шта је? Нећете Хрватску у друштво, нећете ни Војводину? Остављате их на милост и немилост црно-жуте орлушине?

И ватрено и одушевљено настави:

— Ако историја није бесмислено излагање случајних догађаја, ако у историским догађајима, као и у природи владају закони и ако у њима има реда и логике, онда и са нама мора бити оно што је било са Француском и Немачком, са Грчком и Италијом.

— Србохрватија! узвикује Цемовић.
— Хрвосрбија! додаје Павловић.
А принц одмахује обема рукама:
— Ни једно ни друго, него име које постоји још од Наполеоновог времена, име које помињу Доситеј и Вук и Томазео и Штросмајер и Гај и сви до Скерлића, а које живи у душама свих нас млађих, новога покољења... Мало дубље завирите у историју и кад се вратите кући припремајте се да постанете више него Срби и Хрвати, да будете — *Југословени!*

Догађаји су се развијали филмском брзином. Дошло је престолонаслеђе, затим балкански ослободилачки рат, сукоб српскобугарски, велики светски рат, очајне борбе, победе, катастрофа, напуштање Отаџбине, Крф и Видо, Солунски фронт, очајни напори, пробој, ослобођење, уједињење, а као круна свега — *Југославија.*

Није требало да прође више него равно десет година, па да предвиђења двадесетогодишњега студента пажевског корпуса постану стварност и да и творац и кум Југославије буде баш главом принц Александар!

Једно вече у Љешу

Медова, Драч и Валона су завршне етапе на крвавом и страшном путу за српску Голготу. Посејали смо безбројне гробове по том трновитом путу. Они су без ознака, без крстова, без икаква обележја. Сејали смо гробове и по другим местима, али овим путевима највише. На тим кршевима и непроходним странама, на путу и странпутици, на камену, у блату, у јендеку и штали, на рудици и Бог једини зна где, одигравао се последњи чин крваве драме живота многих незнаних мученика, чија су тела гаврани и вуци разнели, а чије се беле кости растурене одмарају у албанским понорима и дубодолинама.

Сав тај трагизам војске и избеглиштва, сва Христовска страдања преживљавао је и Врховни командант престолонаследник Александар и они су остављали у души дубок, неизгладив упечатак. И сам идући кроз путању смрти и за сваким плакао и са њим душевно паћенички патио...

Изнурен болешћу у Скадру 1915, исцељен, приближујући се мору задржао се неколико дана у Љешу. Стојећи крај прозора Он је немо, са изразом тешкога душевног бола на лицу посматрао поворке изгладнелих полуголих и босих људи, како као сенке, као авети промичу некуда у мрак који се спушта лагано. Силујете иду, иду данима и недељама и својим лешевима обележавају пут, куда пролазе. Сетно се напуштене домовине и посматрајући ове мученике осети језу. Суза му се расплину на зеници. Да би се мало заборавио и надисао свежа ваздуха, Он намаче капу на чело и с ађутантом и једним пријатељем изиђе. Дан се смирио. И тек што је закорачио на улицу на супротној страни свога стана, баш у правцу, куда беше пошао угледа старијега човека. Седи на камену, преко колена му дечко од дванаест година са завађеном главом, пресамићен преко старчевих колена. Једном руком старац глади дете по челу, а с бледог лица детињег поглед гледа према небу. Његов се поглед сусрете са дечјим и дође му нешто жао.

— Што си човече ту сео? ослови га Престолонаследник.

— А где ћу? Све ти је једно, одговара старац и негледајући коме одговара. Очи му мутне, поднадуле, лице отегнуто, изгладнело.

— Одакле си?

А старац се тргне као из неког заноса. Загледа се у питача и одговори:

— Из Божурње!

— Јел'ти то син?... Да није болестан?

— Ма није, али се изгладнело, па се балдисало...

Престолонаследник се журно окрете и у скоку нестаде га. За тренутак ока, два, врати се носећи један хлеб и једну кесу с чоколадом. Пружи обоје старцу и напуни му шаку новим динарима. Старац мирно прими све и у место захвалности рече:

— Е, ето, мислим на нашу злу судбу. Код куће сам оставио два три вагона кукуруза, суво злато. То сад Шваба и Мађар разносе. Па се питам: шта смо ми Срби Богу згрешили? А наш народ баш заслужује бољу судбину. Бог нас ставља на велико искушење.

— Уздај се у Њега да ће бити боље!

Старац подиже главу. Очи му засветлише. Он се прекрсти:

— Вала њему једноме за све, па и за ово. У њега се уздам. Али да ти нешто кажем: уздам се и у овога нашега малога што нас води кроз овај крш. Док је Он с нама, док нас не оставља, но подноси све муке и тегобе дотле и ми нисмо пропали ма ишли на крај света с њим. Нада нас неће оставити. Али Му треба рећи да нас не оставља.

Престолонаследнику заигра осмех задовољства на уснама. Очи му се наводниле од узбуђења. Он пружи руку старцу:

— Зна Он то, рече му. Не бој се, стари, неће Он вас остављати. Ја ти то кажем, а то је као да ти Он каже.

Пружи руку старцу, малишана помилова по челу и пође даље. Старац наједанпут разрогачи очи да види с ким разговара али се овај изгуби у сумраку.

Те вечери цела свита видела је престолонаследника ведра и расположена. Драго Му је било да се мишљење једнога сељака, у тим тешким тренутцима, поклапало са Његовим.

Велики тренутак

Грозничава језа обузимала је борце на Добропољским положајима, кад су чули наредбу Врховног команданта. Његове речи одјекнуле су као звоно на узбуну. *„Треба дрско продирати без починка до крајњих граница могућности људске снаге"*. Изнад људских глава, у предвечерју ведрог јесењег дана као да су лебделе сенке Српских легендарних јунака из давне мучне и светле прошлости. Узбуђен, са поентом, која буди и поджиже одушевљење и мами сузу из очију, Врховни командант каже при закључку својим срчаним борцима: *„Са непоколебљивом вером у Бога и надом, јунаци, напред, кући, у Отаџбину!"* отворити врата и пролаз на овим планинама". У речи Врховног команданта *„Напред, кући, у Отаџбину!"*, која је ишла шапатом од уста до уста лежала је вера у победу. Из ње је говорила душа целе нације. — И једнога дана крете се страшна леса. Разви се и потече талас људских глава. Над главама дрхти небо, под ногама дрхти земља. Планине се у својим темељима љуљају. Огњени вал хуји и тутњи и ништа падне сажиже и у пепео претвара. А кад живи прелетеше преко мртвих и огњени талас поче да се разлива није више било ни оних који нарећују, ни оних који слушају. То је био оркан у коме је кроз огњено крштење из мртвих слобода

Краљ Александар на прослави 100-годишњице Мушке гимназије у Крагујевцу

Свака реч је из срца истицала, свака у срце увирала. У сваком се будио успавани тигар, који се грчи и прикупља снагу за осветнички смртоносни скок на непријатеља.

Испред вучјих јама и бодљикавих жица, и земуница, и ровова довикивали су се борци: „Три године чекамо ову свету реч. Нека се почне само, проћи ћемо и кроз пакао и васкрсавала. Људи су ћутали, оружје је говорило. Две српске армије са југословенском дивизијом на челу толико беху избиле напред да се линија борбеног фронта искривила на лакат, а савезничке трупе доста заостале. Победа теже опија него најјаче вино. У томе заносу победнога пијанства неко се тобоже освести. Команданти осетише у јед-

ном часу да победа може бити кобна и катастрофална. Требало је стати, сачувати победу, да не би наступио трагичан преокрет из напада у одбрану. Наста колебање и већање о потреби сачекивања савезничких трупа. То је тражио и војвода Франше Д'Епере. У том крајње критичном часу између забринутих фигура издиже се ведра фигура Врховног команданта Александра и зазвони громка реч:

И ови лавови у свом победном налету треба некога да чекају? И то сад! То је наредити олуји да се мало одмори! Зар оне који су својим грудима оборили тврде непријатељске грудобране и прегазили ровове и сеју паничан страх сада треба због неког стратегијског или тактичког рачуна што га војна наука прописује задржати?

Никада један командант није изабрао одсуднији час и није казао значајнију реч. Све кипи од одушевљења, дрхти сваки мишић, цепти сваки нерв, а тактика и стратегија и ратна логика довикују: „Стој!" — Дођавола и са тактитом и са стратегијом и са свима наукама и прописима ратне вештине! Врховни командант је у том тренутку имао своју логику и технологију, своју стратегију. И као Бог да је из њега говорио.

Захтевао је најенергичније да се са офанзивом ни за тренутак не застане. И команданти су увидели сву силниу разлога — и одлука је одмах пала:

„Напред! преко до крајњих граница људске снаге! Напред, кући у слободу!" —

И огњени вал понова се разли и цео свет се задиви. Све остало је историја, познато и описано толико пута. Истина, ову наредбу нису забележили ратни Дневници и она нема нумере, ни потписа; али она је ударила печат коначној победи, јер у том одлучном гесту Врховног команданта ваља видети почетак свршетка великога рата. — То је једна мала епизода из великога рата, о којој се мало зна, а која је општој победи много допринела, и о којој свет треба кроз векове да зна.

Да погине — али да га види

На врху планине Мориховскога платоа, на једној стени, стајао је Врховни Командант и слушао како се негде далеко разлеже тупа грмљавина топова. Остаци једне разбијене војске покушавају последњи отпор. Погледом пуним чежње Он гледа у замаглење даљине ослобођене Отаџбине. Налази се на њеном тлу. Чудне мисли пролећу му кроз главу. Чежња га вуче да што пре прелети целу земљу и стигне у своју престоницу. Сео је у мали ауто и журно одмиче према Градишту или Градском. Пут изравнан, искварен, пун рупа, али кола бесно јуре. Весео је и расположен.

Народ — старци, жене, деца изишли на друм и сачекују победника. Нема нигде ни славолука, ни венаца, ни цвећа, ни музике. Има само суза — суза радости. Свачије је срце дубоко и пространо као море и узбуркано као море. Све је у целој земљи, куда је пролазио, жудно очекивало да Га види и поздрави, да загрли ослободиоца и ратника, децу његову. Сви му побожно прилазе и љубе Га у скут и руку, а Он, иако жури, сваком пружа руку, свакога ослови, свакога утеши и обрадује. Тамо негде на Југу, испод Мориховских падина, изишли на друм сељани и чекају да Га на пролазу поздраве. Домишљају се старци како бар једну минуту да га задрже. А један старац се смеши и чупка браду.

И кад угледаше да се из даљине престолонаследников ауто приближава ужурбаше се. Одједном се један чича издвоји из гомиле народа и испаде на сред блатава друма и пружи се попречке у само блато, испруживши обе руке. Захуктала кола ипак успеше да не прегазе човека, него баш крај њега се зауставише.

Престолонаследник искочи из кола. Био је љут, али ипак задовољан што човека није прегазио.

— Устај, човече! викну један глас.

Старац се једва подиже. Блато се цеди с његова одела, али лице му ведро и весело.

— Шта уради човече!? срди се Престолонаследник.

„— Ете, одговара старац, јаз сакам да те видим и тија хора, сви сме из село Дреново, чакаме те толко дена и мољаме се на Господа да тука заминаш... да ти кажаме хвала за свобода!"

— Па, несрећниче, могао сам те прегазити, могао си погинути! кореће га Престолонаследник.

— За това хич гајле да не береш. Па и да пођнимам за радост, што ће да те видам. Мало ли наша бракја пођинаше ве војна. А јаз... па да пођинам, не жалим, теке салте да те видим и поздравим и да ти рука целивам, за слободија што ни донесе... А од теб — те и у смрта да одоф слатко би ми било..."

Па клече предањ и стаде да му љуби скут од шињела. А жене и деца притрчаше и узеше га љубити у обе руке.

Београдска хроника:

Дочек Њ. В. Краља Петра II Карађорђевића у Београду

— Непрегледне масе Београђана, постројене дуж тротоара од жељезничке станице па све до Краљевског дворца на Дедињу, са безграничном љубављу, дубоком поданичком одношћу и вером у срећну будућност, одушевљено су поздрављале Првенца Витешког Краља Александра I Ујединитеља, Њ. В. Краља Петра II и Његову Племениту Краљицу Мајку —

Њ. В. Краљ Петар II

Као да је и сам Бог заједно са Југословенским народом хтео да подели и бол и утеху, небо је над Београдом, престоницом свих Јужних Словена, плакало све од дана погибије Витешког Краља Александра I Ујединитеља, па све до ступања на тле Београда Младог Краља Југославије Њ. В. Петра II.

Чим је Њ. В. Краљ Петар II ступио на тле Своје престонице, небо, које је све дотле било потиштено и невесело, одједном се разведрило и зраци светлости опет су се просули по београдским домовима и улицама.

Бол и утеха стапали су се једно у друго, бол и радост у срцима Београђана владали су у исти мах. Срце је у тим часовима престало да куца, сузе су се следиле у очима и глас је умукао. Јер тешко је у исто време и жалити и радовати се. Па ипак у, болом сатвореним Београђанима срца су се разиграла *утехом и вером у будућност* кад су угледала Сина Краља-Витеза, Њ. В. Краља Петра II, вера у срећну будућност и велике речи Бесмртног Краља Александра: *„Чувајте ми Југославију"*, натерали су Београђане да и у највећој жалости из стотине хиљада грла, као један, кликну, громко и снажно:

— Живео Њ. В. Краљ Петар II Карађорђевић!

— Живела моћна и сложна Југославија!

Проглас претседника Београдске општине

Још уочи дана, пре него што ће се Њ. В. Краљ Петар II из Лондона, после прекинутих студија, вратити у Своју престоницу да се у њој спрема за велике дужности које Га у животу очекују, претседник града Београда, г. Милутин А. Петровић, упутио је грађанима Београда проглас следеће садржине:

Београђани!

Његово Величанство Краљ Петар II стиже сутра у 9 часова у своју престоницу. То је први сусрет Београда, престонице Југославије са својим новим Краљем.

Ма да смо сви дубоко погружени мученичком смрћу Витешког Краља Алек-

сандра I Ујединитеља, ипак треба да стегнемо своја срца, своје болове и да Његовом Величанству Краљу Петру II, Сину Његовом, покажемо ведра лица, све наше топле жеље и сву нашу радост што долази у нашу средину, што седа на престо, на коме су седели Велики Преци Његови. Нека наш први сусрет са Њиме, ма и оваквом тужном тренутку, буде ведар, достојанствен и испуњен великом љубављу и искреном оданошћу.

бодиоца и Витешког Александра I Ујединитеља, и сада нека дају завет и изразе своје непоколебљиве воље: да ће и уз младог Краља Петра II ићи путем, који је увек, под вођством славне и народне Династије Карађорђевића, водио слави и величини отаџбине.

Величина и снага Југославије нека нам буде императивна дужност, света воља свих нас. Љубав наша нека прати,

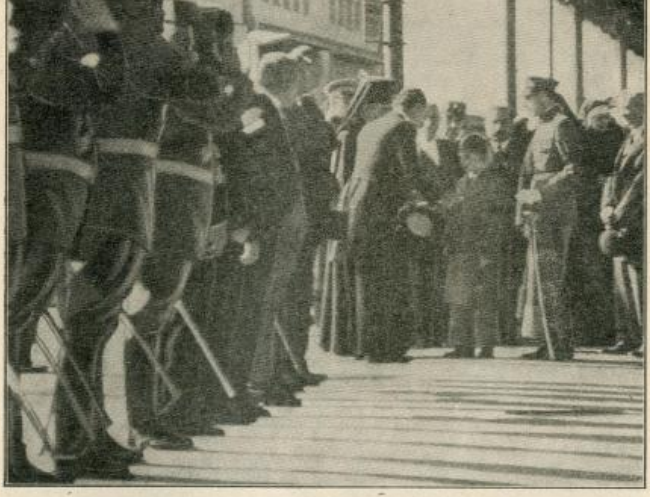

Долазак у престони град Београд младог Краља Петра II: претседник града Београда г. Милутин Петровић подноси Му со и хлеб

Грађани!

Покажимо да нас је бол за Великим Краљем само учинио још снажнијим и сложнијим у вољи за одржање Његових Великих Дела и да ћемо сву нашу љубав и оданост пренети на Његовог Узвишеног Сина Краља Петра II.

Београд и Грађани, који су увек у прошлости били верни и искрени сарадници свих предака Његовог Величанства Краља Петра II од Вожда Карађорђа па све до Великог Петра I Ослоуз нашу најактивнију и најпреданију сарадњу, и новог Краља и Његов престо. Аманет Његовог Великог Оца: „Чувајте Југославију" — нека нам лебди увек пред очима и нека нам буде стална заповест за све акције наше.

Грађани!

Дајте снажног израза овом свечаном историском моменту, доласку новога Краља; и, нека из наших ојађених срдаца полети један снажан узвик:

Да живи Његово Величанство Краљ Петар II!

Да живи Југославија!

Претседник Општине града Београда,
Милутин А. Петровић

У сунчано јутро пред жељезничком станицом

И ако је до пред само свитање јесења киша непрестано сипала, огромне масе Београђана још пре зоре заузеле су скоро све тротоаре испред жељезничке станице, да би што ближе били месту на коме ће се појавити Млади Краљ Петар II. Пред зору, сиви облаци над Београдом су се одједном растурили и први јутарњи сунчани зраци обасјали су и донекле разведрили тмурна и жадранске страже и других разних корпорација и изасланстава.

Притешњени једни уз друге, стешњени као у кошници, Београђани су у тишини више од неколико сати провели на једном месту, очекујући долазак свога Младог Краља.

На перону пред долазак воза са Њ. В. Краљом Петром II

На перону, који услед велике жалости за погинулим Витешким Краљем Александром, није био свечано окићен, владала је потпуна тишина. На њему су се окупљали званични претставници. Међу првима је стигао претседник Београдске општине г. Милутин Петровић, који је у име Београђана први имао

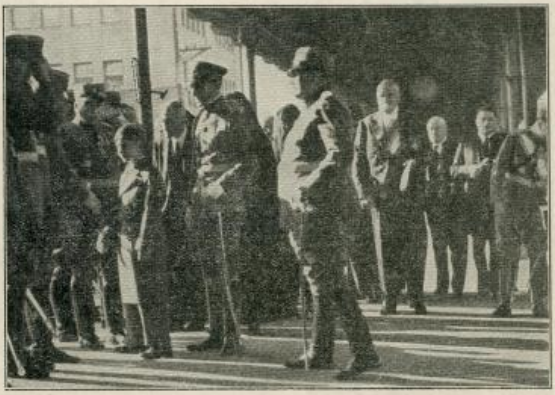

На жељезничкој станици: Са дочека Краља Петра II

лосна лица Београђана. Светли сунчани зраци улили су им наде у срећну будућност велике, моћне и сложне Краљевине Југославије.

Око 7 часова ујутро пред станицом није било ниједног слободног места. Од самог улаза па до Војне академије, дуж Немањине улице, са леве и десне стране био је постројен шпалир, на челу са генералитетом, официрима ван строја, члановима Сената и Народног претставништва, Градски већници града Београда, са осталим претставницима, војним, Академицима, војском и грађанством.

Десну страну тротоара Немањине улице заузели су чланови Народне одбране, Удружења бранилаца Београда, Удружења резервних официра и ратника, инвалида, Јадранске страже и других разних корпорација и изасланстава.

Притешњени једни уз друге, стешњени као у кошници, Београђани су у тишини више од неколико сати провели на једном месту, очекујући долазак свога Младог Краља.

На перону пред долазак воза са Њ. В. Краљом Петром II

На перону, који услед велике жалости за погинулим Витешким Краљем Александром, није био свечано окићен, владала је потпуна тишина. На њему су се окупљали званични претставници. Међу првима је стигао претседник Београдске општине г. Милутин Петровић, који је у име Београђана први имао да поздрави Њ. В. Краља Петра II и да Му пружи со и хлеб. Одмах за г. М. Петровићем на перон је стигао командант града Београда армијски ђенерал г. Војислав Томић са ђенералима: г.г . Петром Живковићем, Миланом Јечменићем, Владиславом Костићем, Миланом Недићем, Ђуром Лазићем, Савом Трповићем, Драгољубом Петровићем, Радисавом Крстићем, Милорадом Петровићем, Пантелијом Јуришићем, Гргуром Ристићем, Чедомиром Јовановићем, Душаном Марковићем, Ратком Ракетићем, Богољубом Илићем, Петром Косићем и Љубом Максимовићем. Цео генералитет носио је ленте Белога Орла, а ђенерал г. Петар Живковић ленту Карађорђеве звезде.

Генералитет, на челу са командантом Београда, г. Војиславом Томићем, заузео је место на левој страни Дворске чекаонице.

До генералитета заузели су места: претседник Владе г. Никола Узуновић са члановима Краљевске владе, а до њих претседник града Београда, г. Милутин Петровић, и Управник вароши г. Манојло Лазаревић.

Долазак Њ. Кр. Вис. Кнеза Намесника Павла и Њ. Св. Патријарха Варнаве

До 8 часова на перон су већ стигли и заузели места верски поглавари: Њ. Св. Патријарх Варнава, у црнини, Реис ул Улема једно са намесницима: г. г. др. Раденком Станковићем и др. Ивом Перовићем.

Њ. Кр. Вис. Кнез Намесник Павле чим је дошао на перон, одмах је пришао Њ. Св. Патријарху Варнави од Кога је примио Божји благослов и изјаву саучешћа. Њ. Св. Патријарх пожелео је Кнезу-Намеснику срећу и успех у новој дужности.

После овога поздрава са Поглаваром Српске православне цркве, Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле примио је рапорт од ко-

Млади Краљ Петар II улази у Своју Престоницу

г. Маглајић, врховни рабин г. др. Алкалај, београдски надбискуп г. др. Рафаел Родић, сви у свечаном орнату.

Дворске даме: г-ђе Ела Хаџић, Дора Дунђерски, Елеонора Шврљуга, Круна Сршкић и Станка Лозанић.

Један део перона заузео је велики број наших и страних новинара и фоторепортера.

Тачно у 8.45 часова на перон долази Њ. Кр. Вис. Кнез Намесник Павле, који се аутомобилом довезао из Дворца на Дедињу, заједно са намесницима: г. г. др. Раденком Станковићем и др. Ивом Перовићем.

Њ. Кр. Вис. Кнез Намесник Павле чим је дошао на перон, одмах је пришао Њ. Св. Патријарху Варнави од Кога је примио Божји благослов и изјаву саучешћа. Њ. Св. Патријарх пожелео је Кнезу-Намеснику срећу и успех у новој дужности.

После овога поздрава са Поглаваром Српске православне цркве, Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле примио је рапорт од команданта Дворске команде, ађутанта Краља Петра II, генерала Јечменића, који је Њ. Кр. Вис. Кнеза Намесника Павла, Њ. Св. Патријарха Варнаву и Реис ул Улему са намесницима, пратио до Краљевског воза.

Њ. Кр. Вис. Кнез Намесник Павле, Њ. Св. Патријарх Варнава и Реис ул Улема са намесницима, пратили су до воза Њ. В. Краља Петра II и Краљицу Мајку Њ. В. Марију.

Воз је кренуо у 9 часова.

Пред Краљевским возом ишао је један воз са Краљевском гардом, а иза Краљевског воза ишао је један воз са Краљевском гардом

шина. Говори се шапатом. Нико се не усуђује да наруши мир, који влада у ваздуху и у душама Београђана. Сви су погледи упрени само на ону страну одакле треба да се појави Млади Краљ, Нада свих Југословена, Син Витешког Краља Александра I Ујединитеља.

— Не знам, каже једна дама, Београђанка, која стрпљиво већ више од три сата стоји на једном месту, не знам шта ми је. Срце ми се стегло. И плакала бих и радовала би се.

— Јесте, тако је то кад се и бол и радост састају заједно. — Објашњава један стари ратник. Мени се то често у рату дешавало. Плакао бих што ми је погинуо један друг, а радовао бих се што је други остао у животу... Јесте, тако је то!

Једна старија жена, повезана црном шамијом, која такође стоји већ неколико сати на истом месту, барабар са младима, простодушна, али паметна, вели:

— Нека нам Га Бог поживи! Од Великог Оца мора постати и Велики Син. Само да Га видим, па да испричам својим унучима кад се вратим кући. А после... после не марим да умрем.

И, тако, за све време ишчекивања на улицама су се водили слични дијалози. Све шапатом, као да се цео Београд претворио у побожни храм.

Долазак Њ. В. Краља Петра II.

На минут пре 9 часова ову свечану тишину прекинула је војничка команда:

— Мирно!

У том тренутку војна музика засвирала је химну. Лагано, у станицу је ушао дворски воз.

На прозору, поред Краљице Мајке, која је била сва у дубокој црници, појавила се златокоса глава Њ. В. Краља Петра II.

— Поздрав на лево! — командовао је командир почасне чете.

На перону је настало тихо комешање. Фото-репортери хватали су згоднија места за снимање. Новинарске шлајфне хватале су историјске речи, које су у томе тренутку изговаране. Сви су погледи упрти у вагонска врата, на којима се за час појавио млади Краљ, у пратњи Своје Мајке.

Њ. В. Краљ Петар II се поздравља са званичним претставницима

Чим је изишао из вагона Млади Краљ прилази прво Њ. Кр. Вис. Кнезу Намеснику Павлу и пружа му руку, а Кнез Намесник Га нежно љуби у образ.

Затим Њ. В. Краљу прилазе Краљевски намесници г. г. др. Раденко Станковић и др. Перовић и поздрављају Га.

Краљица Мајка Њ. В. Марија такође прилази прво Кнезу Намеснику Павлу, Кнез Павле хита јој у сусрет, љуби је у руку и изјављује јој саучешће, Њ. В. Краљица Марија пружа руку и Краљевским намесницима г. г. др. Станковићу и др. Перовићу.

Тренутак је веома узбудљив. Нико не трепће и скоро се ни дисање не чује.

За време док су се Њ. В. Краљ и Њ. В. Краљица Мајка здравили са званичним претставницима, из Својих вагона излазили су и Њ. В. Краљица Мајка Румунска, Кнез Арсен, Принцеза Илеана, затим Министар спољних послова г. Богољуб Јевтић, Министар Двора г. Антић, претседник Народне скупштине г. др. Коста Кумануди и остала Краљева пратња.

Њ. Св. Патријарх поздравља и благосиља Младог Краља и чланове Краљевског Дома

Пошто се поздравио са Краљевским намесницима Њ. В. Краљ Петар II пришао је Поглавару Српске православне цркве Њ. Св. Патријарху Варнави и целивао га у руку. Њ. Св. Патријарх пољубио је нежно Младог Краља у чело и подарио му Божји благослов, а затим Га је, као духовни отац, поздравио овим топлим речима:

— Ваше Величанство, на првом Вашем кораку, када долазите да заузмете славом овенчани престо Свога Узвишеног Оца, ја као поглавар наше свете православне цркве благосиљам Ваш данашњи долазак који у општем болу, нашој језивој националној трагедији и превеликој жалости целе земље, доноси нам, Божјом помоћу, нову наду за будућност моћне Југославије, и оспособљава нас да, упућујући Свемогућем и милостивом Богу топле молитве, лакше пребродимо невољу која нас је изненадно задесила. Живео Краљ!

Дирнути топлим речима, које је Њ. Св. Патријарх упутио Младоме Краљу на Његовом првом кораку ка примању велике дужности које Га очекују, Њ. В. Краљица Мајка, Њ. В. Краљица Мајка Румунска, Кнез Арсен, Принцеза Илеана и остали, такође прилазе руци Њ. Св. Патријарха, целивају је и примају Божји благослов.

Њ. В. Краљ Петар II прима из руку претседника Београдске општине, г. Милутина Петровића, со и хлеб

Пре него што ће са перона железничке станице Краљ Петар II закорачити на тле Београда, претседник Београдске општине, г. Милутин А. Петровић, пришао је Младом Краљу и на сребрном послужавнику, по традиционалном словенском обичају, поднео Му со и хлеб, поздрављајући Га овим бираним речима:

— Ваше Величанство! У име Ваше верне и одане Вам престонице, а при

Вашем првом владалачком ступању на њено тле, подносим Вам симбол и израз свакидашње љубави, со и хлеб, и молим Ваше Величанство да верује да сви Београђани из дубине душе кличу: Живело Његово Величанство Краљ Петар Други!

Њ. В. Краљ Петар II одломио је парче хлеба, који је од Шумадијске пшенице умесила г-ђа Лена, мати управитеља Основне школе „Краља Петра I", г. Савића, умочио у со и тако примно симболични завет верности и оданости грађана Његове престонице.

Поздрав претседника Краљевске владе г. Николе Узуновића

Одмах по обављању овог лепог старог словенског обичаја, који симболише верност, Њ. В. Краљ Петар II пришао је претседнику Краљевске владе, г. Николи Узуновићу, и пружио му руку. Претседник Владе, г. Узуновић, пошто се руковао са Младим Краљем, у потпуној тишини упутио Му следеће речи:

— *Ваше Величанство! Краљевска влада и васколики југословенски народ поздрављају Ваше Величанство и подносе изразе своје безграничне верности и непоколебљиве оданости, и заветују се да ће, стојећи чврсто уз Ваше Величанство, нашег Љубљеног Краља, Узданицу свих Југословена, испунити свети аманет Вашег Великог Оца, Неумрлог Витешког Краља Александра Првог Ујединитеља, да ће чувати Југославију.*

Њ. В. Краљ поздравља се са члановима Владе, претставницима дипломатског кора и генералитетом

После поздрава г. Узуновића, Њ. В. Краљ је пришао и поздравио се са свима члановима Краљевске владе, дворским дамама и генералитетом, а затим се у Дворској чекаоници поздравио са страним дипломатама.

Њ. В. Краљица Мајка, која непрестано прати Младог Краља, такође се са свима поздравила.

Нарочито је био узбудљив тренутак кад се Њ. В. Краљица Мајка, у дубокој црнини са црним велом преко бледог лица, поздрављала са дворским дамама, које су јој том приликом изјавиле и своје искрено саучешће у Њеном превеликом болу.

Преко сто педесет хиљада Београђана на улицама поздравља свога Младог Краља, кличући: Живео Краљ Петар II Карађорђевић!

У ишчекивању да се на излазу Дворске чекаонице појави Њ. В. Краљ Петар II, огромне и непрегледне масе света таласале су се на улицама. А кад се на вратима чекаонице појавио Млади Краљ са Својом Мајком, спонтано, из стотину хиљада грла заорило се громко клицање:

— Живео Краљ Петар II!

— Живели!

— Чуваћемо Југославију!

Њ. В. Краљ отпоздравио је на клицање народа благим климањем главе, па је онда са Њ. В. Краљицом Мајком сео у дворски аутомобил, који се кренуо Немањином улицом, кроз шпалир народа и војника, у правцу Дедиња.

Аутомобил Њ. В. Краља пратили су: Њ. В. Краљица Мајка Румунска, Њ. Кр. Вис. Кнез Намесник Павле, Кнез Арсен, Принцеза Олга и Принцеза Илеана, а за њима Краљевски намесници г. г. др. Раденко Станковић и др. Иво Перовић, ђенерал г. Лечменић, претседник Владе г. Узуновић, Њ. Св. Патријарх Варнава и чланови Краљевске владе.

„Живео Краљ Петар II!" клицале су одушевљено непрегледне масе Београђана од жељезничке станице па све до Дедиња

Улице: Немањина, Милоша Великог, преко Топчидерског Брда, па све до Краљевског дворца на Дедињу, биле су под тешким притиском народа. Великодостојници са одличјима, ђаци са својим наставницима, радници, мајке са малом децом на рукама, сви, једни поред других тискали су се са нарочитом живошћу још од раног јутра.

Кад је од жељезничке станице кренуо ауто са Младим Краљем, и старо и младо отпочело је да кличе одушевљено:

— Живео Краљ Петар II!

— Живела Југославија!

Многима су од узбуђења сузе наврле на очи. Јер уколико је народ осетио радост што види свога Младог Краља, утолико је исто осетио и бол што је тако рано изгубио Свога Великог Оца.

— Нека нам Га Бог поживи! — побожно су шапутале старице, упирући своје очи к небу.

Ђаци основних школа, чим се појавио аутомобил са Њ. В. Краљем Петром II, као по команди поскидали су своје капе, а из хиљаде грла малих дечака захорио се поклич:

— Живео! Живео!

Из аутомобила Млади Краљ, који је седео са десне стране Своје Мајке, Својом малом руком отпоздрављао је ђаке основце, који су хтели да полете на Његов ауто и да Га загрле.

Кроз све улице, кроз које је пролазио Краљев ауто, бура од видног, искреног узбуђења Београђана, што виде свога Краља, трајала је непрекидно све док ауто са Њ. В. Краљем није ушао у двориште Краљевског дворца на Дедињу.

Кад је поворка прошла, Београђани су се дагано разишли са најдубљим утисцима са овог узбудљивог дочека младога Краља Петра II, да би прекосутра узели учешћа у тужној сахрани Његовог Великог Оца.

У најтужнијем месецу наше историје:

Смрт и сахрана Блаженопочившег Витешког Краља Александра I Ујединитеља

Био се тек спустио над Београдом влажан и хладан јесењи сумрак кобнога дана *9 октобра*. Прве сијалице почеше да се пале и да с муком пробијају суморну завесу јесење кише. Тада, као ношена црним аветињским крилима пронела се кроз Престоницу вест, која је сва срца испунила стрепњом и језом:

— Краљ је погинуо!

Свет је застајао по улицама, по локалима. Лица су се кочила. Помућени погледи зверали су унаоколо, тражили неког пријатеља, неког познаника, који би могао да порекне тај језиви глас, који би казао да је то само тенденциозно протурена вест, да је Краљ жив и здрав на пријатељском француском земљишту.

Нажалост, вест је претстављала кобну истину.

Једна тешка ноћ

Министар спољних послова г. Бошко Јевтић и маршал Двора генерал г. Аца Димитријевић, на кратко време после трагичног марсељског догађаја позвали су из Марсеља телефоном Двор на Дедињу и обавестили Њ. В. Кнеза Павла о страховитом злочину и смрти Краља Александра, чије су последње самртничке речи биле упућене Његовом љубљеном народу:

— *Чувајте ми Југославију!*

Њ. В. Кнез Павле, дубоко потресен, сачувао је присебност духа, неопходну у тако тешком тренутку и позвао је одмах у Двор Претседника Владе г. Николу Узуновића и чланове Владе.

Док су аутомобили као мрке сенке јурили кроз мрачну ноћ према Дедињу, језа је обавила цео Београд. Музике су престале да свирају, све забавне приредбе су прекинуте.

Више није било сумње. Као мукли глас неме коби одјекнуо је кроз срце Београда угушени крик:

— Краља Александра више нема!

Укочила су се лица, укочили су се погледи, само, као у зујању подмукле грознице подрхтавале су груди Београђана од ударца грозне истине. Уста су била нема. Пријатељи и познаници су се сретали, задржавали без речи. Као да је тешка мора на црним крилима смрти прохујала самртнички нечујним шумом кроз улице Престонице. Пред страхотом истине стала је свест.

Улице су убрзо опустеле. Као да је сваки покушао да побегне од кобне истине, да завара себе да је то био само један ружан и страшан сан, кога ће растерати први зраци јутарњег сунца.

Али, сан те ноћи није могао да заклопи очи Београђана. Сви локали били су затворени, све улице пусте, али иза завеса београдских домова гореле су сијалице. Није се спавало. Ноћ је пролазила споро и тешко, у испрекиданим реченицама, у укоченим погледима, у последњој бесциљној нади да се ипак можда још није за навек угасио живот нашег тако вољеног и толико обожаваног Владара.

Манифест Краљевске Владе

Зраци јутарњег сунца нису растерали тешке облаке. Јутро је свануло у сивој, кишовитој магли, а у првој суморној светлости дана групе грађана застајале су пред Владиним манифестом у црном оквиру, који је објављивао Југословенском народу трагичну истину о смрти Витешког Краља и Његов акт о наименовању Краљевских намесника.

Краљ на одру

Пренос мртвога Краља на „Дубровник". Полазак из Марсеља за Отаџбину

ЈУГОСЛОВЕНСКОМ НАРОДУ

Наш Велики Краљ Александар I пао је као жртва мучког атентата 9 октобра у 4 часа по подне у Марсељу.

Својом крвљу Краљ-Мученик запечатио је дело мира ради кога је и кренуо на пут у савезничку Француску.

На Престо Краљевине Југославије, према чл. 36 Устава, ступио је Његов првороћени син Његово Величанство Краљ Петар II.

Краљевска Влада, војска и морнарица положили су заклетву верности Његовом Величанству Краљу Петру II.

Влада Краљевине Југославије, вршећи привремено краљевску власт на основу чл. 45 Устава, сазвала је Народно претставништво у заједничко заседање за 11 октобар ради полагања заклетве у смислу чл. 59 и 42 Устава.

Последњим својим речима, које је једино стигао да изговори умирући, блаженопокојени Краљ у Своме неизмерном родољубљу оставио је народу аманет: „Чувајте Југославију"!

Краљевска Влада позива целокупни југословенски народ, да овај свети аманет испуни верно и достојанствено.

9 октобра 1934 године
у Београду

Председник Министарског савета,
Ник. Т. Узуновић с. р.

Министар пољопривреде и заступник
Министра иностраних послова,
Др. *Драг. С. Којић* с. р.

Министар просвете,
Др. *И. Шуменковић* с. р.

Министар правде,
Бож. Ж. Максимовић с. р.

Министар физичког васпитања народа,
Др. *Б. Г. Анђелиновић* с. р.

Министар трговине и индустрије,
Јурај Деметровић с. р.

Министар финансија,
Др. *Мил. Ђорђевић* с. р

Министар грађевина,
Др. *Стјепан Сркуљ* с. р.

Министар унутрашњих послова,
Жив. А. Лазић с. р

Министар социјалне политике
и народног здравља,
Др. *Фран Новак* с. р.

Министар војске и морнарице,
армијски ђенерал,
Мил. Ж. Миловановић с. р

Министар шума и рудника,
Др. *М. Узелац* с. р.

Министар саобраћаја,
Огњен Кузмановић с. р.

АКТ О НАМЕСНИЧКОЈ ВЛАСТИ

Рађено у Краљевском Двору на Дедињу 9 октобра 1934 године у 20 сати.

На позив Његовог Краљевског Височанства Кнеза Павла, дошли су у Двор: Председник Министарског савета г. Никола Т. Узуновић, Управник града Београда г. Манојло Л. Лазаревић и Командант Краљеве гарде, армијски ђенерал г. Петар Р. Живковић, а присутан је и Први ађутант Његовог Величанства Краља, дивизијски ђенерал г. Милан И. Јечменић.

Његово Краљевско Височанство Кнез Павле саопштио је присутнима, да је од стране Министра иностраних послова г. Б. Јевтића и Маршала Двора, ђенерала г. А. Димитријевића из Марсеља примио телефонски извештај о извршеном атентату на Његово Величанство Краља Александра I и да је Његово Величанство Краљ Александар погинуо.

Иза овога саопштења Његово Краљевско Височанство Кнез Павле предао је Председнику Министарског савета г. Узуновићу — у присуству напред именованих — једну коверту, са натписом:

„Ово је својеручни акт, који сам написао на основу чл. 42 Устава Краљевине Југославије од 3 септембра 1931 године.

Александар

Господину Министру Председнику,

А."

Ова је коверта затворена и запечаћена са два печата од црвеног воска, на којима је утиснут Грб Краљевског Дома.

Председник Министарског савета г. Н. Узуновић, у присуству Његовог Краљевског Височанства Кнеза Павла и напред именованих присутних, отворио је поменути коверат и у њему нашао, на једном плавом табаку концепт хартије, један акт, који је писан својеручно од стране Његовог Величанства Краља Александра Првог, који гласи:

„Рађено 5 јануара 1934 на Бледу.

„По слободној вољи и своме најбољем уверењу да овим служим најбоље интересима Моје миле отаџбине, Краљевине Југославије, Мога драгог народа као и Мога Краљевског Дома —

Ја, на основу члана 42 Устава Краљевине Југославије, одређујем да за случај да Наследник Престола из узрока набројаних у члану 41 Устава не може да врши Краљевску власт — Намесничку власт врши:

1) Његово Краљевско Височанство Кнез Павле Карађорђевић;

2) Др. Раденко Станковић, сенатор и Министар просвете;

3) Др. Иван Перовић, бан Савске бановине.

Као заменика за Кнеза Павла одређујем арм. ђенерала Војислава Томића, Команданта Београда.

Као заменика за Др. Раденка Станковића одређујем Јову Бањанина, сенатора.

Као заменика Др. Перовића одређујем Др. Зеца, сенатора.

Овај акт написао сам и потписао својеручно у два оригинална примерка од којих ће један чувати Њ. В. Краљица, а други претседник Министарског савета.

Ова два примерка овога акта ковертована и запечаћена су мојим печатом.

АЛЕКСАНДАР
Александар Карађорђевић
Краљ Југославије"

Овоме протоколу прилаже се напред цитирани акт од 5 јануара 1934 год., са Бледа.

Прочитали смо и оверавамо:

Павле с. р.
Претседник Министарског савета,
Ник. Т. Узуновић с. р.
Управник града Београда,
Ман. Лазаревић с. р
Командант Краљеве гарде, армиски ђенерал,
Пет. Р. Живковић с. р.
Први Ађутант Њ. В. Краља,
дивизиски ђенерал,
Милан Јечменић с. р.

Из Кабинета Претседника Министарског савета Бр. 220 од 9 октобра 1934 године.

Долазак у Отаџбину: Марински официри износе ковчег са брода „Дубровник"

Тек кад је званично објављен манифест Краљевске Владе, срца Београђана пренула су се из летаргичне укочености. Бол, који је до сада као мора притискивао груди, избио је искрено и спонтано. Пред Владиним манифестом очи су се пуниле сузама и бол је избијао у плачу и јецању, које се с улице пренело у домове, од луксузних палата до скромних кућица и сиротињских колеба са крајњих периферија Београда. Општа, неизмерна и неописива туга захватила је цео Београд, од деце до стараца, од богаташа до просјака, од великодостојника до најскромнијег незапосленог радника.

Тужне црне заставе залепршале су се у суморном јутру са свих београдских јавних и приватних зграда, од министарстава до јатаганмалских кућица. Код свих је бол био подједнак, дубок и тежак. Из живописних београдских излога нестало је шаренила. Заменила га је општа црнина, портрети Великог Покојника у црним веловима и кандила која

су горела за упокојење Његове племените, љубављу прожете душе.

У свом дубоком болу цео Београд завио се у црно.

Нотификација страним посланицима

Министарство спољних послова, чим је потврђена трагична вест, упутило је одмах свим страним посланицима акредитованим на нашем Двору следећу ноту:

„Краљевско Министарство иностраних послова испуњава најболнију дужност нотификујући Посланству, да је Његово Величанство Краљ Александар I, жртва гнусног атентата, погинуо у Марсељу данас у 16 часова".

Одмах је упућена сваи страним посланицима и нота о ступању на Престо Њ. В. Краља Петра II, која гласи:

„Краљевско Министарство има част нотификовати Посланству ступање на Престо Југославије, на дан 9 октобра т. г., Његовог Величанства Краља Петра II".

Београдски Дипломатски кор састао се у стану Папског нунција г. Пелегринети-а, где је састављен текст телеграма саучешћа Њ. В. Краљици и где је одлучено, да Дипломатски кор, у знак почасти према Блаженопочившем Краљу, положи на одар један ловоров венац.

Још у току ноћи, одмах пошто је потврђена вест о смрти Блаженопочившег Краља Александра, београдски гарнизон положио је заклетву верности Краљу Петру II. Текст заклетве био је следећи:

„Заклињем се Свемогућим Богом, да ћу Врховном Заповеднику све војне силе, Краљу Југославије Петру II, свагда и у свима приликама бити веран, свом душом одан и послушан, да ћу се за Краља и Отаџбину јуначки борити, да војничку заставу нигде и никада нећу изневерити и да ћу заповести свих претпостављених ми старешина слушати и верно извршавати. Тако ми Бог помогао!"

Заклетви Београдског гарнизона присуствовао је командант Београда армијски генерал г. Воја Томић и тадашњи Министар војске и морнарице армијски генерал г Милан Миловановић.

Сутрадан положили су заклетву верности Краљу Петру II сви београдски државни и градски службеници.

Влада је образовала нарочити Одбор за сахрану, коме је стављено у дужност да припреми цео програм и изврши цео распоред сахране.

Опело Витешког Краља на Сплитском пристаништу

Општа жалост

Отворена су врата Новог Двора и у Маршалату изнета Дворска књига, у коју је могао да се упише сваки поштовалац Витешког Покојника. Народ је долазио, погружен и ћутљив, да и на тај начин ода последњу пошту своме Краљу. Тога дана забележена су у дворске књиге имена од највиших функционера до најскромнијих грађана и сељака, који су, на глас о трагичном догађају, дохрлили у Београд из блиске и далеке унутрашњости Југославије.

У црквама свих вероисповести одржавани су помени и молитве. И Грађани свих вероисповести испунили су своје богомоље, где су се кроз плач и сузе молили Богу и палили воштанице и кандила за упокојење душе љубљеног Краља. Звона са свих цркава,

објављивала су сваког сата вернима тужан догађај и позивала их на молитву.

Београдска општина сазвала је одмах комеморативну седницу Градског већа 10 октобра, на којој су Претседник и Веће града Београда одали пошту Блаженопочившем Витешком Краљу и положили заклетву верности Њ. В. Краљу Петру II.

Савез сокола издао је манифест Југословенском соколству и сазвао такође велику комеморативну седницу. Сва београдска друштва, удружења и јавне институције одржале су своје комеморативне седнице.

Удружење особља Општине београдске на својој комеморативној седници решило је да, у част успомене Блаженопочившег Витешког Краља Александра, образује нарочити фонд за помоћ београдској сиромашној деци, у који ће бити уплаћени сви општински службеници.

Историска седница Сената и Народне скупштине

У четвртак 11 октобра, у 11 часова пре подне, одржана је историјска седница југословенског сената и Народне скупштине на којој су положили заклетву верности Краљу Петру II Краљевски намесници, сенатори и народни посланици.

Са Народне скупштине вијала се велика црна застава. Улаз је био сав у црним завесама, а сала и ложе обложене црним драперијама. Сенатори и народни посланици, који су хитно позвани на седницу, улазили су у црнини, погружени и озбиљни. Чекао их је историски тренутак.

Галерије су се брзо испуниле светом. У кулоарима није владала уобичајена живост. Сва су лица била тужна, озбиљна, свесна велике несреће која је задесила наш народ, али истовремено свесна и значаја озбиљне ситуације.

Велика слика Блаженопочившег Краља Александра, која је до тога дана стајала на челу дворане, изнад претседничког места, померена је у десно и обавијена црним драперијама. На њено место истакнута је слика младога Краља Петра II, коме су тога дана Намесници, Сенат и Нродна скупштина имали да положе заклетву верности. Лево од слике младога Краља била је слика Њ. В. Краљице-Мајке.

Дипломатска ложа почела је да се пуни члановима Дипломатског кора. Стизали су један по један, у кратком растојању, и заузимали места: доајен београдског дипломатског кора Папин нунције г. Пелегринети, па посланици: чехословачки г. Велнер, румунски г. Гуранеску, грчки г. Мелас, аустриски, г. Пленис, бугарски г. Кјосеиванов, енглески г. Хендерсон, турски Хајдар-бој, италијански г. Гали, мађарски г. Алт, амерички г. Вилсон, шпански г. Де Торихос, белгиски г. Ромре де Вишне, аргентински г. Кандиоти, дански г. Бјеринг, отправник послова Француског посланства г. Кнобел, отправник послова Албанског посланства г. Цаџули и други. Многи страни посланици дошли су са госпођама, које су биле у дубокој црнини.

Новинарска ложа била је препуна домаћих новинара, страних дописника и нарочитих извештача, који су дошли са свих страна света.

У ложама је стало око хиљаду грађана. Остало многобројно грађанство, које није могло добити места на галеријама, чекало је пред Народном скупштином.

Сенатори и народни посланици испунили су дворану.

У 11 часова одјекнуло је у сали звоно, а неколико тренутака доцније ушла је Краљевска Влада са Претседником г. Николом Узуновићем на челу. Претседник Сената г. др. Љубомир Томашић и Претседник Народне

Масе ожалошћених грађана скупљале су се пред Двором

скупштине г. др. Коста Кумануди заузели су места за претседничким столом, а око њих чланштво Сената и Народне скупштине. На левој страни сале стали су сенатори г.г. Јован Бањанин и Петар Зец, заменици Краљевских намесника.

У дубокој тишини Претседник Сената г. др. Томашић отвара седницу:

— Отварам данашњи заједнички састанак Сената и Народне скупштине, сазван у смислу чл. 42 Земаљског Устава. Молим секретара Народне скупштине да изволи прочитати акт Краљевске Владе, упућен у једнаком садржају Сенату и Народној скупштини.

Секретар г. Ковач чита полако акт:

Господине Претседниче,

Његово Величанство Краљ Александар I мученички је завршио свој племенити живот 9 октобра у Марсељу...

На ове речи цела дворана и галерије устају на ноге. Кроз гробну тишину чују се при-

гушени јецаји који долазе из сале и са галерија. Онда један општи, тужни узвик:

— Слава Краљу Александру! Слава Му!

Секретар наставља читање:

„На престо је ступио Његов првороћени син Његово Величанство Краљ Петар II ....“

— Живео Краљ Петар II! — проломио се кроз дворану једнодушни узвик.

Секретар наставља читање:

„У смислу чл. 41 Устава образује се Намесништво, о чијем именовању имам част доставити Вам у верном препису своје руч ни акт Његовог Величанства Краља Александра I, написан на основу чл. 42 Устава, као и протокол о отварању овога акта.

Народно претставништво сазива се у заједничку седницу за 11 т. м. у 11 часова пре подне, ради полагања заклетве народних посланика, сенатора и Краљевских намесника.

Изволите примити, Господине Претседниче, и овом приликом уверење о моме особитом поштовању.

Претседник Министарског савета,
Ник. Т. Узуновић с. р.“

После тога секретар чита протокол о своје ручном акту Њ. В. Краља Александра, којим су одређени Краљевски намесници: Њ. В. Кнез Павле Карађорђевић, г. др. Раденко Станковић и г. др. Иван Перовић, а за њихове заменике армијски ђенерал г. Воја Томић и сенатори г. г. Јован Бањанин и Петар Зец.

Док секретар, читајући акт, изговара име Њ. В. Кнеза Павла, кроз салу разлеже се снажан и једнодушни узвик:

— Живео Кнез Павле Карађорђевић!

Исто тако поздрављени су узвицима: „Живели!“ намесници г. г. др. Раденко Станковић и др. Иван Перовић и заменик првог намесника армијски ђенерал Војислав Томић. Затим, у сали настаје ћутање.

— Слава Краљу Александру I! — узвикује узбуђеним гласом Претседник г. др. Томашић.

— Слава Му! — прихватају присутни једнодушно, кроз сузе и пригушено јецање.

Заклетва народних претставника

Г. др. Томашић обраћа се народним претставницима следећим говором:

Господо народни претставници, Југословенски народ, гдегод га има, оплакује данас смрт свог љубљеног Краља.

Краља Витеза, који је најлепше доба Свога живота провео на бојном пољу. Задојен народним заветом освећења Косова и народног уједињења, кад друга средства нису више помагала, Он лети од победе до победе да овенчани славом извојшти наша вековна права бојним оружјем и осветша наше народне идеале.

Извршивши то велико дело, не зна за одмор и пружа витешку десницу дотадањем противнику.

Југословенски народ оплакује смрт Свога Краља Ујединитеља, који је део остатак Свога живота посветио унутрашњој консолидацији Своје земље и душевној уједињења Свога народа.

Видовитошћу која Га издваја над многе историјске великане, одабрао је тај циљ онај пут, за који необичном интуицијом осећа да је душа Његова народа најближи и према томе за успех најповољнији.

Створивши и средивши велику и моћну државу, оставља нам је у аманет својим последњим речима: „Чувајте Југославију“. (Општи једнодушни узвици: Слава Му!) **И тиме обележава пут којим нам је поћи. Захваљност своју према Краљу Јунаку, државнику и народном Ујединитељу, посведочићемо ако смртне речи Његовог аманета извршимо и до краја и од срца.** (Општи једнодушни узвици: Хоћемо!).

Велики ратник, завршивши епоху, војну по нужди, уверени поборник мира, оним истим еланом којим је водио ратове за идеале Својега народа, одаје се свом величином Својега ума делу мира. Беспримерно храбар у свакој борби, храбро, без обзира на опасности које прете, извршавао је дужност апостола мира и на томе делу чисте племенитости нашао је мученичку смрт. (Општи једнодушни узвици: Слава Му!).

Зато ћемо Великог Краља Мученика славити као најдостојнијег претставника свих лепих врлина нашега народа, славићемо Га из захвалности на коју је Својим делом и смрћу обавезао и остали цивилизовани свет.

Нека је истинска захвалност међу нама већита, према Блаженоупокојеном љубљеном Краљу нашему.

— Слава Му! чују се једнодушни узвици.

Нека му је слава до века и мир Великој души Његовој!

— Слава Му! Слава Му! Слава Му! одјече двораном.

Нека Живи Његово Величанство Краљ Петар II!

— Живео! Живео! Живео! одговара дворана.

Сада Вас, господо сенатори и народни посланици, — наставља г. др. Томашић — **позивам да по члану 59 Устава, а према § 11 Закона о пословном реду у Сенату и § 11 Закона о пословном реду у Народној скупштини, положимо заједничку заклетву верности Његовом Величанству Краљу Петру II.**

Изволите приступити полагању заклетве и поновити самном заједно ове речи:

„Ја (име) заклињем се да ћу Краљу Петру II бити веран, да ћу чувати изнад свега Јединство народа, независност државе и целину државне области, да ћу Устав чувати и добро народа пред очима имати“.

Пошто су сви сенатори и народни посланици изговорили заклетву, захорио се још једном двораном општи узвик:

— Живео Краљ Петар II! Живела Југославија!

Претседник је прекинуо седницу на десет минута, да би сенатори и народни посланици потписали текст заклетве.

У томе међувремену Претседник Сената г. др. Томашић, Претседник Народне скупштине г. др. Кумануди са потпретседницима и секретарима одлазе у просторије Претседништва, одакле излазе са Краљевским намес-

ницима г. г. др. Раденком Станковићем, др. Иваном Перовићем и замеником Кнеза Павла армијским ђенералом г. Војом Томићем, командантом Београда. Њима се придружују заменици г. г. Бањанин и Зец, те заједно одлазе

пратњи првог ађутанта Блаженопочившег Краља дивизијског генерала г. Јечменића. Велика маса тужнога света, окупљена на свим околним тротоарима, дочекала је Њ. В. Кнеза Павла поздравима и узвицима:

Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле

до улаза у Народну скупштину, да сачекају долазак првог Краљевског намесника Њ. В. Кнеза Павла, који је најавио Свој долазак.

Долазак Њ. В. Кнеза Павла

Улицом испред Народне скупштине наишао је аутомобил са Њ. В. Кнезом Павлом, у

— Живео Кнез Павле Карађорђевић!

Њ. В. Кнез Павле, блед у лицу и озбиљан, одговарао је поздравом на спонтане манифестације народа у овом тужном тренутку. Њ. В. Кнез Павле био је у униформи коњичког потпуковника Краљеве гарде, са лентом Ка-

рађорђеве звезде и црним знацима жалости за својим Високим Рођаком и Краљем.

Кад се Њ. В. Кнез Павле појавио на улазу у дворану Народне скупштине, чуо се са врата узвик:

— Господо, Његово Краљевско Височанство Кнез Павле Карађорђевић!

— Живео Краљ Петар II! Живео Кнез Павле Карађорђевић! — одјекнули су салом дуги спонтани узвици свих присутних, који се дуго нису утишали.

Кад су Краљевски намесници изговорили последње речи заклетве, понова су се кроз дворану проломили узвици:

— Живео Краљ Петар II!

— Живео Кнез Павле Карађорђевић!

— Живела Династија Карађорђевића!

— Живели Краљевски намесници!

А исти, непрекидни узвици одјекивали су двораном све док је Њ. В. Кнез Павле са осталим намесницима потписивао текст заклетве.

Заклетва Краљевског Намеништва: Њ. Кр. Вис. Кнеза Павла, Др. Ивана Перовића и проф. Др. Раденка Станковића

Кад се Кнез Павле, праћен осталим Краљевским намесницима, попео на подијум испред претседничког места и кад су се узвици утишали, Претседник г. др. Томашић обраћа се Краљевским намесницима:

— Молимо Вас, Господо Краљевски намесници, да пре него што узмете Краљевску власт у своје руке, изволите у смислу чл. 42 Устава Краљевине Југославије положити Народном претставништву заклетву, понављајући за мном ове речи:

„Ја... заклињем се да ћу владајућем Краљу Петру II бити веран, да ћу чувати изнад свега јединство народа, независност државе и целину државне области, да ћу владати по Уставу и земаљским законима и да ћу добро народа вазда пред очима имати."

Кад је Њ. В. Кнез Павле потписао заклетву прилази му Претседник Краљевске Владе г. Никола Узуновић и клања се дубоко до земље. Њ. В. Кнез Павле пружа му руку. Затим прилазе и клањају се Претседник Сената г. др. Томашић, Претседник Народне скупштине г. др. Кумануди и часништво.

Настаје тишина. Сви погледи упрти су нетремице у Њ. В. Кнеза Павла. У тој тишини Њ. В. Кнез Павле узима реч:

— Хвала Вам, господо, на изразима поверења. Ја ћу се старати да заслужим то поверење. Ја мислим да се нећете преварити у мени.

Речи Њ. В. К. Павла пропраћене су поновним овацијама Њ. В. Краљу Петру II, Њ. В. Кнезу Павлу и Дому Карађорђевића.

Њ. В. Кнез Павле повукао се у Кабинет Претседништва Народне скупштине, а мало доцније изашао је из зграде Народне скупштине и сео у аутомобил. На улици дочекале

Армијски ђенерал г. Војислав Томић, командант Београда, I заменик Кнеза-Намесника

су Га поновне овације тужних маса Београђана, и док је аутомобил пролазио, разлегали су се са свих страна узвици:

— Живели Карађорђевићи!
— Живела наша узданица!
— Живео Краљ Петар II!
— Живео Кнез Павле!

Витешки Краљ Александар I Ујединитељ

У Народној скупштини седница је настављена.

Претседник г. др. Томашић обраћа се народним претставницима:

Господо сенатори и народни посланици, неизмерна бол југословенског народа у овим тешким часовима, безграничка благодарност према покојном Краљу, чија су витешка дела у рату и благословени напори у миру знани свима и свугде где год има нашег народа, и правилна оцена расположења целокупног народног претставништва наводе ме да вам предложим, да се Благоупокојеном Краљу Александру Првом даде назив: ВИТЕШКИ КРАЉ АЛЕКСАНДАР — УЈЕДИНИТЕЉ. (Општи узвици: Слава Му!) **Прима ли Народно претставништво овај предлог?**

— **Прима!** — чује се једнодушан одговор.

— **Пошто је Народно претставништво примило предлог, објављујем, да се Блаженопочивши Краљ Александар Први од данас зове: ВИТЕШКИ КРАЉ АЛЕКСАНДАР I УЈЕДИНИТЕЉ.** (Узвици: Слава Му!).

На крају молим Народно претставништво за овлашћење да у његово име пошаљем Њ. В. Краљу Петру II следећу депешу:

„Народно претставништво погружено од неизмерне боли и туге хита да Вашем Величанству, Њеном Величанству Краљици и Краљевском Дому изрази своје најдубље саучешће у неизмерној боли за Блаженопочившим Краљем Александром I. Народно претставништво на данашњој седници, одржаној поводом смрти Вашег Узвишеног Родитеља, примило је предлог да Му се даде назив: Витешки Краљ Александар I Ујединитељ. (Узвици слава му!). **Народно претставништво жели Вашем Величанству срећно путовање и чим скорији повратак у Отаџбину." Прима ли Народно претставништво овај предлог?** (Прима).

У знак жалости за Блаженопочившим Витешким Краљем Александром I Ујединитељем закључујем данашњу заједничку седницу Сената и Народне скупштине, а следећа седница биће заказана писменим путем.

— Живео Краљ Петар II, — заорили су се у дворани узвици.

Овим је завршена историјска седница Народног претставништва 11 октобра и Краљевски намесници преузели су вршење Краљевске власти до пунолетства Њ. В. Краља Петра II.

Изјаве саучешћа

Не само у Југославији, која је у Витешком Краљу Александру изгубила племенитог, мудрог и љубљеног Владара своје народне крви, него у целом свету, вест о трагичној смрти Витешког Краља изазвала је дубоки бол, неизмерну тугу и искрено саучешће.

Чим се сазнало за трагичан догађај, са свих страна света почеле су да стижу дирљиве изјаве саучешћа Њ. В. Краљу Петру II, Њ. В. Краљици Марији и Њ. В. Кнезу Павлу.

Од стране суверена стигла су одмах у Београд многобројна телеграфска саучешћа у болу. Упутили су их: Њ. Св. Папа, Њ. Њ. В. В. енглески Краљ Ђорђе и Краљица, румунски Краљ Карол, јапански Цар Хиро-Хито, италијански Краљ Виктор Емануел, бугарски Краљ Борис, белгијски Краљ Леополд, холандска Краљица Вилхелмина, албански Краљ Зогу, Краљеви дански, шведски и норвешки, Краљ Ирака, Краљ Етиопије, Краљ Сијама, Принц од Монака, Регент Мађарске г. Хорти, Вођ Немачке г. Адолф Хитлер, претседници република: Чехословачке, Француске, Сједињених држава, Грчке, Турске, Пољске, Швајцарске, Аустрије, Шпаније, Летоније, Литваније, Естоније, Финске, Португалије, Аргентине, Бразилије, Уругваја, Парагваја, Хаити,

Махараџа од Патиале, Принц од Велса, Војвода од Јорка, бивши грчки Краљ Ђорђе, маршал Пилсудски итд. итд.

Од страних влада и претставника страних влада упутили су изјаве саучешћа: претседник румунске владе г. Татареску, претседник бугарске владе г. Кимон Георгијев, г. Гастон Думерг, претседник италијанске владе г. Бенито Мусолини, претседник турске владе г. Исмет-паша, мађарска влада, претседник ирске владе г. Де Валера, претседник пољске владе г. Леон Козловски, јапански министар спољних послова г. Коко Хирота, немачки министар спољних послова г. фон Нојрат, претседник летонске владе г. Улманис, бугарски министар спољних послова г. Баталов, румунски министар спољних послова г. Титулеску, турски министар спољних послова Тевфик Ружди-бој, шпански министар спољних послова г. Сампер, кубански министар спољних послова г. Козме де ла Торијенте, бразилијански министар спољних послова г. Де Масе Соарес, у име јапанске владе јапански посланик у Букурешту г. Фужита, претседник литванске владе г. Тубелис, претседник египатске владе г. Абдел Фате Јехиа, министар спољних послова Ирака г. Нори Саид, претседник финске владе г. Кивимавки, шведски министар спољних послова г. Сандлер, етиопски министар спољних послова, претседник португалске владе г. Антонио Оливеира Салазар, енглески министар спољних послова сер Џон Сајмон, претседник Конференције за разоружање г. Хендерсон, претседник пруске владе г. Геринг, чилеански министар спољних послова г. Мигел Кручага, гватемалски министар спољних послова г. Кле, министар спољних послова Коста Рике г. Раул Чуардијан, уругвајски министар спољних послова г. Фелите Ферејро, боливијански министар спољних послова г. Давид Алвестегне, португалски министар спољних послова г. Каеиро да Мата, претседник Међународне парламентарне трговинске кон-

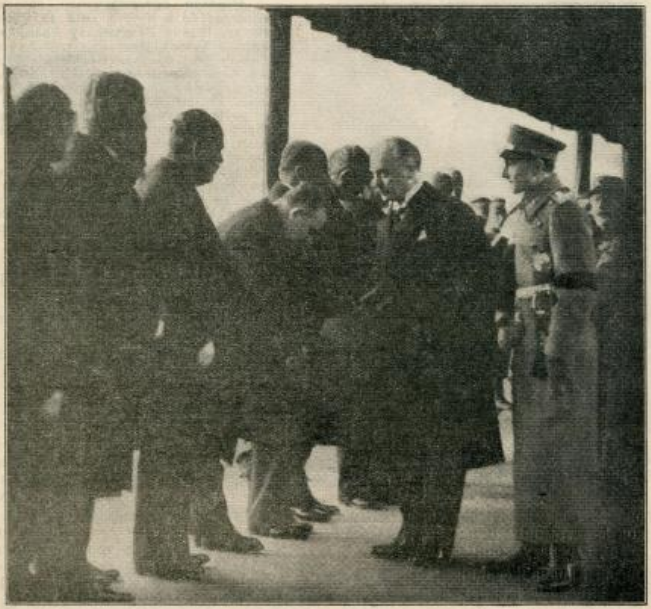

На Београдској жељезничкој станици: Претседника Француске републике Њ. Е. г. Лебрена дочекао је Њ. Кр. Вис. Кнез Павле са Краљевском Владом....

ференције сер Џон Сандерман Ален, аргентински министар спољних послова г. Карлос Сааведра Ламас, министар спољних послова Сан Салвадора г. Мигел Ангел, претседник грчке владе г. Цалдарис, грчки министар спољних послова г. Максимос, чехословачки министар спољних послова г. Бенеш итд. итд.

Од верских поглавара упутили су изјаве саучешћа, поред Њ. Св. Папе: Васељенски Патријарх Фотиос II, александријски Патријарх Мелентије, букурешки Патријарх Мирон, грчки Митрополит Хризостомос, софијски Митрополит Стефан, руски Митрополит Антоније, пољски Митрополит Дионизије, кавански Митрополит Елефтерије, чехословачки Епископ Горазд, албански балкански Архиепископ Висарион, старозагорски Митрополит Павел, шангајски Епископ Виктор, берлински Јеромонах Јоан, трансилвански Митрополит Никола, карансебешки Епископ Василије, харбински Архиепископ Мелетиј, Великi Рабин Палестине, румунски Велики Рабин, српски Примас у Буенос-Аиресу итд.

Поред безбројних хиљада изјава саучешћа које су стигле још исте ноћи у Београд из целе земље, од свих црквених поглавара, установа, друштава, удружења, корпорација, и многих најугледнијих личности, из иностранства упутили су још своје изјаве саучешћа: Поали д'Ориан, Генерални Секретар Друштва Народа г. Папанастасиу, Претседништво Свесловенског савеза градова из Прага, Међународни институт за пољопривреду у Риму, Гувернер града Рима, Пољско соколство, ректор Карлова универзитета у Прагу, италијанска Комора посланика, Египатски сенат, Данцишки сенат, проналазач г. Никола Тесла, Женска секција Фидака у Паризу, Адвокатска комора у Букурешту, Општина Селеста, Грчко-југословенска лига у Солуну, Трговинско-индустриска комора у Солуну, дипломатски сарадници француских листова, јапански лист „Хочи", Општи савез француских ратних инвалида, г. Борје Брањану, Централни савез карпатско-руских студената у Прагу, Мала Антанта штампе, Пољска група Парламентарне трговинске конференције, Белгијски Сенат, Грчки Сенат, Јевреји из Чилеа, Академска секција Бугарско-југословенског друштва у Софији, Савез немачких потрошачких задруга, Белгијска Народна скупштина, Албанска Народна скупштина, Румунска Народна скупштина, Савез словенског соколства, шведски посланик у Бечу г. Унден, Мала Антанта добровољаца, Немачко удружење за Друштво народа, Универзитет у Болоњи, Британска Легија, Ратни добровољци у Чикагу, Француски Фидак, Удружење глумаца Француске, Чехословачки савез градова, Савез чехословачких осигуравајућих друштава, Чехословачки главни земљоradнички савез, Савез руских књижевника и новинара, Бугарски лекарски савез, француски лист „Ер Франс", Савез француских осигуравајућих друштава, Културно удружење словенске омладине у Бугарској, Српска народна странка у Румунији, шеф Главног штаба опскрбе Немачког Рајха, Бугарска Трговинско-индустријска комора, Дунавска стража у Братислави, Међународна дунавска комисија, Међународни ловачки савез, Бугарско-југословенско друштво у Софији, Руски инвалиди, Градски савет града Париза, Међународна унија удружења за Друштво народа, Чехословачко соколство, енглеска, француска, пољска, бугарска и италијанска секција Фидака, Трговинска комора у Варни, бечка полиција, Пољско-југословенско удружење у Катовицама, Федерација словенских инжињера у Софији, Претседник општине Орадије у Румунији, Комора француских инжењера, Француски архитекти, Чехословачки инжењери, Савезничка федерација бивших ратника, Бугарски инжињери, Француски национални савез бивших ратника, Лига португалских ратника, Вандејска група ратника, Америчка легија, Савез француских адвоката, претседник Међународног адвокатског конгреса у Дубровнику и претседник Савеза холандских адвоката г. Де Бров, г. Александар Милран, г. Никола Мушанов, професор др. Петер Зенкл, претседник соц. одбора Прага, Међународни фудбалски савез, пољски, чехословачки, бугарски и румунски ногометни савез, сви страни скаутски савези, немачко друштво за ваздушни саобраћај Луфт-Ханза, француска фабрика аероплана Бреге, француска фабрика мотора Хиспано-Суиза, београдски Дипломатски кор, Италијани настањени у Београду, Удружење стране штампе у Београду, Младонемачки покрет у Југославији, косовски Арбанаси, Матица руска у Новом Саду, Савез Чехословака у Југославији, Чехословаци из Купара, чехословачки конзул у Дубровнику, руска емиграција у Југославији, Руски Свети Си-

Претставници страних држава стизали су непрекидно на Београдску железничку станицу

нод, Скупштина Југословена у Кливланду, Црногорски просветни клуб у Детроиду, Југословенска колонија у Чиле-у, Југословенска колонија у Бугарској, Хрватски исељеници у Југозападној Африци, Југословенска колонија у Тартагал Салти, Југословени у Западној Аустралији, Југословени у Сент Лују, Српска православна црквена општина у Сент Лују, Колонија Чекикамата, Југословенска колонија на Ријеци, Југословенски клуб у Јоханесбургу, листови „Уједињено Српство" и „Југославија" у Чикагу, Југословенски држављани у Енглеској, Југословенски национални комитет у Мелбурну, Коло Српске омладине у Темишвару и т. д. и т. д.

чекивали искреним узвицима одушевљења. Загреб, у својој дубокој тузи, није могао да се одвоји од тела љубљеног Краља.

Час доласка Дворског воза у Престоницу померен је за 15 октобар око 11 часова ноћу.

Београд је био у дубокој црнини. Уличне сијалице обавијене црним флоровима, црне драперије и црне заставе на уличним стубовима и на свима зградама, сви излози у црнини са кандилима која су просипала слабу трептаву светлост на замрачене улице. Сви локали затворени. Трамвајски саобраћај обустављен је још пре 10 часова ноћу.

Па ипак, никада није било више Београђана на београдским улицама него те тужне, мрач-

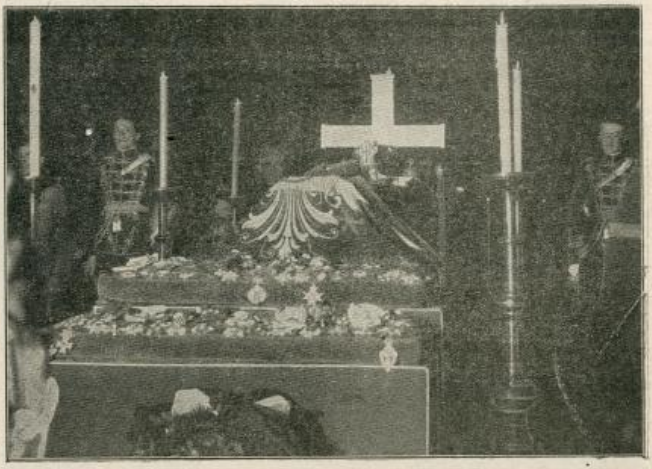

Краљев одар у (Старом двору)

Најтужнији дан Београда

Долазак дворског воза са мртвим телом Витешког Краља-Мученика био је у први мах предвиђен за 15 октобар у 13.30 часова по подне. Али, то није било могуће извршити. После тужног дочека у Сплиту, који се сав претворио у један очајан грцај бола, дуж целе пруге, кроз Далмацију и Лику, Кроз Хрватску, Славонију и Срем, тужни Дворски воз пролазио је кроз живи зид Југословенског народа, кроз непрегледни посмртни шпалир стотина хиљада људи, који су у скрушеном болу, клечећи поред хладних шина, са воштаницама у рукама, хтели да одаду последњу почаст Витешком Краљу, да Га испрате последњи пут својим сузама бола, као што су га некад до-

не и влажне јесење ноћи. Из свих крајева Београда, од широких улица центра до удаљених уличица крајње периферије, Београд је био у покрету. Многобројне групе Београђана убрзо су се претвориле у поворке, неме и без речи, које су све имале исти правац: железничку станицу и улице до Старог Двора; исти циљ: да одаду тужни поздрав Краљу, који се мртав враћа у своју Престоницу, положивши живот за љубав мира и величину Отаџбине.

Још од 6 часова по подне народ је почео да заузима најпре клупе, затим тротоаре дуж улица од железничке станице до Старог Двора, куда су требали да прођу посмртни остатци Витешког Краља. А у 9 часова у вече

већ су сви тротоари били препуни, све прилазне улице заузете. На ногама у месту, на хладном јесењем ветру, у мраку, стајали су Београђани, од изнемоглих стараца и старица до мале деце. И присутни и полиција морали су често да интервенишу саветима, јер је многим старијим и изнемоглим нестајала снага и ноге почеле да клецају. У многим рукама налазиле су се воштанице, спремне да затрепере својим дрхтавим жижама кад се појави тело Великог Покојника и да сагоре за покој Његове племените душе.

торима и народним посланицима. Претседник г. Милутин Петровић са већницима Београдске општине.

Стижу и Краљевски намесници г. г. Раденко Станковић и др. Иван Перовић.

Најзад, наилази Краљевска Породица. Док аутомобили проминчу нечујно кроз неми шпалир народа, сва срца су задрхтала. Њ. В. Краљица, ојађена Супруга са Својом дубоком тугом одлази да дочека мртвог Друга, са Којим је делила толико много брига Свога народа и толико породичне нежности и радости породичног живота.

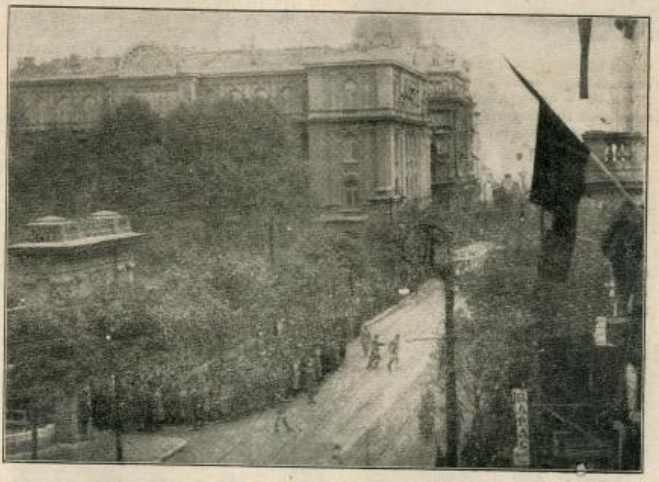

Сатима су широке масе београдског грађанства чекале у колонама пред Двором жељне да се поклоне и целивају одар Витешког Краља...

Стотину хиљада Београђана стајале су и чекале на тротоарима. А ипак, није се чуо ни глас. Као да се на улицама укочила густа маса непомичних, мртвих сенки. Лагано би прохујао тек неки пригушен шапат молитве или јадиковке.

Пристижу великодостојници. Без речи заузимају места на железничкој станици: цео генералитет, на челу са Војводом Бојовићем, Командантом Београда генералом г. Војом Томићем, командатом Главног генералштаба генералом г. Недићем и командантом Краљеве гарде генералом г. Петром Живковићем, Краљевска Влада на челу са Претседником г. Николом Узуновићем, београдски Дипломатски кор, Претседник Народне скупштине г. др. Коста Кумануди и Потпретседник Сената г. др. Плој са часништвом и многобројним сена-

Са Њ. В. Краљицом Маријом довезле су се румунска Краљица Мајка, Књегиња Олга, Илеана и Марија Григоријевна. Њ. В. Кнез Павле дошао је у пратњи једног ордонанс официра.

Долазак мртвог Краља

У 11 часова и 10 минута улази у станицу извиднички воз. Пет минута доцније, тихо, без шума, појављују се два велика фењера који леденом светлошћу пробијају мрак колосека. Челична локомотива са великим државним грбом и написом: **„Чувајте Југославију!"** улази у станицу нечујно као авет на крилима мрака. Вагон са мртвим телом Краљевим стаје испред Дворске чекаонице. Кроз отворена врата вагона у црним драперијама, цвећу и ловору види се ковчег. На њему Кра-

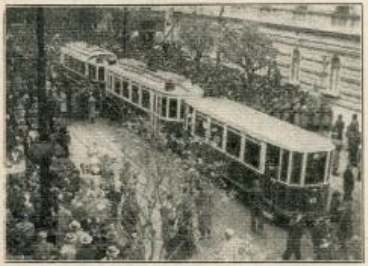

Сваки је саобраћај био укочен када су стотине хиљада Југословена допутовали из унутрашњости у Београд. „Теразије" и све околне улице око улице Краља Милана биле су препуне верних поклоника и ожалошћених грађана...

љева генералска шапка и сабља, она иста која је тако победоносно и славно прошла кроз ратове за Ослобођење и Уједињење Југословенског народа.

Кроз гробну тишину одјекује команда:

— Мирно! Поздрав на десно!

Из Дворске чекаонице излази Њ. В. Краљица у дубокој црнини. Њено достојанствено

га из вагона. Више се не може издржати болни тренутак. Сузе су пробиле чвор у грлу. Непомични у поздраву на десно, са чврсто стиснутим сабљама, ни ђенерали, ни официри не могу више да задрже сузе. Црте њихових лица остају војнички непомерене, али сузе се котрљају низ образе, крупне и искрене. Плаче челични командант Београда, неустрашиви ратник и војсковођа, армијски генерал г. Воја Томић, плаче командант Главног генералштаба армијски ђенерал г. Недић, плаче командант Краљеве гарде г. Петар Живковић, плачу сви официри, до последњег војника. Не јецају, јер то није војнички, али се сузе сустижу за сузама и парају груди ових великих јунака и хероја, који су некада, у касапници светског рата, хладнокрво гледали смрти у очи.

Кад су гардиски официри изнели ковчег из Дворске чекаонице и положили га на кола, као у језивом трансу непрегледна маса света, која је бројала на десетине и десетине хиљада, поколебала се, заљулала и пала на колена. Људи у фраковима и у радничким оделима, грађани и сељаци, даме у дубокој црнини и жене под марамама клекле су на хладни тротоар. Јецај, који је први избио из Краљичиних груди, у грчу бола прострујао је кроз срца стотину хиљада ушљењених Београђана. Грцај и плач обузео је Београд. У суморној светлости флором обавијених сијалица, у дугачким сенкама дрвећа, кроз

Одлазак претседника гр. Београда г. Милутина Петровића са градским већем да се поклони Краљевом одру. Венац града Београда носили су већници г. г. Вл. Душманић и Ст. Анђелковић.

држање сломио је бол. Крши руке и пригушени јецај, тако болно задржаван у Њеним Краљевским грудима верне Супруге и примерне Мајке, пролеће пероном у гробној тишини.. Тежак обруч притиснуо је сва срца. Гардиски официри прилазе ковчегу и износе

хладан ветар влажне јесење ноћи. Престоница, на коленима, загрљена у болу, поздравила је свог мртвог Краља. Као аветињско привиђење изгледале су улице од железничке станице до Старог Двора, на којима су клечеле у полумраку силне хиљаде погнутих

људских прилика, гробном светлошћу трепериле воштанице у уздрхталим рукама и јаук пролетао кроз јецање као дах смрти над грцајем умирућих.

У Старом Двору

Кроз тај шпалир суза и плача тело Краљево пренето је у велику салу Старог Двора. Та иста сала, која је некад на многим свечаностима дочекивала Витешког Краља насмејаног и према свима љубазног, сада Га је дочекала увијена у дубоку и тешку црнину. На Живковићем и Недићем. У дну чланови Војне и Цивилне куће са Министром Двора г. Миланом Антићем и првим ађутантом генералом г. Јечменићем.

У немој тишини отпочео је помен. На молитве свештеника одговарао је Дворски хор. Као мистични гласови с другога света кроз црне драперије дворане сливали су се тонови последње песме: „Вјечнаја памјат". Кад је песма замукла, као да су се гласови изгубили у даљини из које нема повратка, Њ. В. Краљица пришла је ковчегу и клекла. Салом је пригушено одјекнуло Њено јецање. После не-

Краљевска влада износи ковчег са телом Великога Краља

сред дворане био је подигнут катафалк, прекривен љубичастом драперијом, окружен великим воштаницама и посут белим хризантемама. Ту су поставили Краљев ковчег чланови Краљеве Војне и Цивилне куће, са генералима г. г. Петром Живковићем и Јечменићем.

С десне стране ковчега заузели су места Њ. В. Краљица Марија, румунска Краљица Мајка, Кнегиње Олга и Илена, Њ. В. Кнез Павле и Кнез Арсен, који је са свитом допратио Краљево тело до Београда, и Кнегиња Марија Григорјевна. С леве стране заузели су места Краљевски Намесници г. г. др. Раденко Станковић и др. Иван Перовић, чланови Краљевске Владе са Претседником г. Николом Узуновићем, генералитет са г. г. Војводом Бојовићем, генералима Војом Томићем, Петром

колико минута устала је и пољубила ковчег са последњим остатцима Свог Узвишеног Супруга. После Ње прилазили су и целивали ковчег, кроз јецање и сузе, Њ. В. Кнегиње, Кнезови, чланови Владе, чланови Војне и Цивилне куће и Генералитет.

У 1 час ноћу, у сали око одра остала су четири гардиска официра као почасна стража. Воштанице су гореле дрхтавим пламеном и обасјавале одар посут белим хризантемама са непомичним телом мртвога Краља.

Стотине хиљада дефилују пред одром

Два дана био је ковчег са Краљевим телом изложен у дворани Старог Двора.

А Југословенски народ похрлио је са свих страна Југославије да ода своме Витешком Краљу последњу почаст, да се поклони пред

Из тужне поворке: Њ. Св. Патријарх Варнава са Епископима и претставницима Васељенске патријаршије

Свештенство и Епископи...

Његовим моштима као пред најмилијом националном светињом.

Ма да су огромне железничке композиције непрестано пристизале, није било довољно места за све. Не стотине, него хиљаде километара преваљивао је народ стојећи на платформама и папучама вагона на хладном ветру и киши, само да изврши своју последњу националну дужност према Витешком Краљу Мученику. Београдски хотели убрзо су исцрпли све своје просторије. По приватним кућама рођаци, пријатељи и чак далеки познаници из унутрашњости нашли су гостопримство. За смештање страних новинара Централни пресбиро морао је да се обрати приватницима. Но, и поред тога што су се сви Београђани одазвали, остале су још десетине хиљада народа, који није могао да нађе преноћиште. Али, нико се није жалио. Људи су били срећни ако нађу у неком локалу столицу да могу ноћ проседети под кровом. Многи су се помирили и са тим да шетају улицама. Требало је само по сваку цену испунити један завет: целивати последњи пут одар Великог Покојника.

У Београд је дошло преко 600.000 људи. Такав број никад ни један догађај, ни једна свечаност, није привукла у Престоницу.

Капија Старог Двора отварала се у 6 часова ујутро. Још пред зору, у мраку, образовала се дугачка поворка, која се протезала од улаза у Двор кроз неколико београдских

Са тужног погреба: Знаци Краљевског достојанства: круна, жезло, јабука, стег и сабља....

него и свести народа да ови велики дани безмерног бола не смеју бити помућени ни једним инцидентом, ни једним личним интересом појединца, тамо где милиони грађана деле исту велику жалост, која дубоко пече, али истовремено оплемењује душе и срца.

Тужни и потресни били су тренутци пред одром. Дубоки бол избијао је спонтано, у сузама и јецању. Плакало је све, од великодостојника до мале деце. И у том општем плачу

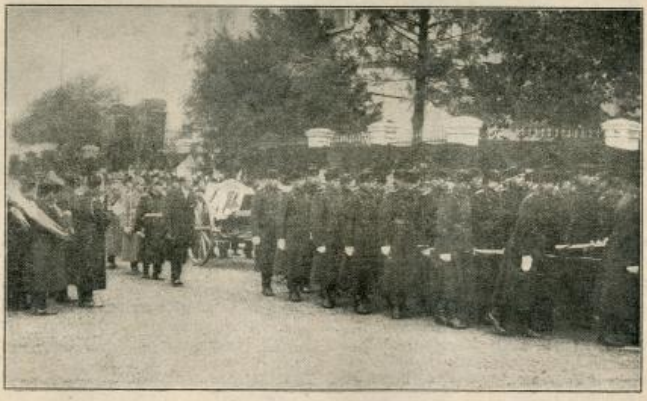

Војници Краљеве гарде својим рукама вуку лафет

улица. И чекало се сатима, у влажној магли, на киши и ветру. Сви погружени, повучени у свом болу. Ред је био савршен. Не само захваљујући доброј организацији полиције, и сузама прошло је поред одра преко пет стотина хиљада људи, непрекидно, од 6 часова у јутро до 10 часова ноћу: од чланова Владе, од чланова Сената и Народне скуп-

штине, чланова и чиновника највиших државних институција, чланова Дипломатског кора, безбројних делегација из свих крајева унутрашњости, до стотина хиљада појединаца, људи и жена, сељака, стараца и деце.

У шест сати по подне 16 октобра прекинуто је за кратко време дефиловање народа пред одром, да би се одржао породични помен. Чинодејствовао је Њ. Св. Патријарх Варнава са епископима. Присуствовали су Њ. В.

Стране делегације у Београду

Није само цела Југославија учествовала у неутешном болу. Кобна вест учинила је дубоки болан утисак у целом цивилизованом свету. Све културне државе хтеле су да и видно учествују у болу Југословенског народа.

Поред два државна поглавара, Њ. В. румунског Краља Карола II и Његове Ексцеленције Претседника Француске Републике г.

Иза Лафета ишли су Њ. В. Краљ Петар II, Њ. В. Краљица Мајка, Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле, Њ. Кр. Вис. Књегиња Олга, Њ. В. Краљ Карол, Њ. Е. претседник Француске републике г. Лебрен, Војвода од Кента и остали шефови и претставници држава.

Краљ Петар II, Њ. В. Краљица Марија, Њ. В. румунски Краљ Карол II, Њ. В. румунска Краљица Мајка, Њ. Њ. В. В. Кнез Арсен, Кнез Павле, Кнегиња Олга, енглески Принц Ђорђе са Принцезом Марином, румунски Принц Никола и Принцеза Илеана.

После помена Њ. В. Краљ Петар II пришао је и целивао ковчег Свог великог Блаженопочившег Оца, а за њим Њ. В. Краљица Марија и сви присутни.

Чим је помен завршен бескрајно дефиловање уплаканог народа је настављено.

Лебрена, дошли су да се поклоне сенима Великог Покојника и да увеличају тужне погребне свечаности најугледнији претставници са свих страна света. Ту су, између осталих, и биле следеће делегације:

Албанска делегација

Заступник Њ. В. Краља Албаније г. Зеф Сереги, први ађутант Њ. В. Краља

Заступник Албанске владе г. Рауф Фицо, албански посланик у Београду.

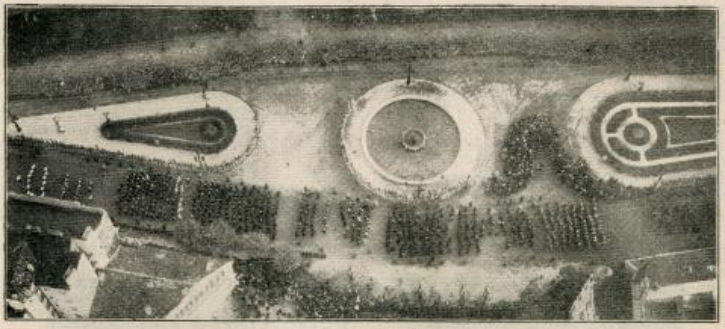

Тужни спровод на Теразијама (снимак из авиона)

Аустриска делегација

Као заступник претседника Аустриске републике, државни секретар и члан владе господин Карл Карвински, у пратњи барона Шперла, вишег владиног саветника. Аустриску владу заступа Њ. Екселенција Д. Пленис.

Аргентинска делегација

Као ванредни амбасадор претседника Аргентинске републике, Њ. Екселенција Алберто Кандиоти.

Белгијска делегација

Шеф делегације Војвода Луј Корне де Ве-Риар, маршал Двора белгиског Краља.

Тужни спровод улази у ул. Милоша Великог: Краљ Петар II, Краљица-Мајка, Кнез Арсен, Кнез Павле и воће страних држава

Генерал Барон ди Роа де Блики, ађутант Њ. В. Белгиског Краља.

Белгиску владу заступа гроф Ромре де Вишне, белгиски посланик.

Пуковник Винер, командант IV инжењерског пука као претставник белгиске војске.

Бугарска делегација

Његово Краљевско Височанство Принц Кирил.

Генерал Панов, као претставник Њ. В. бугарског Краља; потпуковници Календеров и Најденов.

Г. Батолов, министар иностраних послова, генерал П. Златев, министар војске, генерал

бинета министра иностраних послова, г. Васил Векиарели, директор Атинске агенције, поручник г. Стелиос Тсилининграс, ађутант генерала Мазаракиса.

Египатска делегација

Њ. Ексцеленција Али Сери беј, египатски посланик у Атини.

Енглеска делегација

Њ. К. Височанство Војвода од Кента.

Х. В. Бутлер, мајор на служби Њ. Височанства.

Генерал сер Валтер Брејсуес, ађутант Њ.

Са Краљевског погреба: г. г. Геринг, Пленис, Карвински, маршал Петен, адмирал Фишер, генерал Бретвајт

Герцилов, пуковник Бојаџијев и капетан Врдаров.

Грчка делегација

Министар иностраних послова г. Д. Максимос, претставник Претседника Грчке Републике и грчке владе, шеф делегације.

Дивизиски генерал г. Александар Мазаракис, претставник грчке војске.

Бригадни генерал г. Ј. Тарсулис шеф војне куће Претседника Републике.

Контра-адмирал г. Д. Економу, претставник грчке морнарице.

Авијатички пуковник г. Г. Репас, претставник грчке авијације, г. Р. Бибика Росети, начелник политичког одељења Министарства иностраних послова, г. П. Пепинелис, шеф ка-

В. Краља, бивши шеф Генералштаба целокупне војне средоземне експедиције.

Ађутант генерала сер Валтер Брејсуеса.

Адмирал сер Виљем Фишер, претставник британске флоте.

Италијанска делегација

Њ. К. Височанство Дука ди Сполето.

Конте Карло Маки ди Челерер, метр де церемони Њ. В. Краља Италије.

Бригадни генерал Конте Карло Глориа, генерални ађутант Њ. В. Краља.

Капетан фрегате Конте Микеле Маркафил, ађутант Њ. К. Височанства Дуке ди Сполето.

Њ. Ексцеленција г. Гали, овдашњи италијански посланик као изванредни посланик Италијанске владе.

Јапанска делегација

Њ. Екселенција Фужита, јапански министар у Букурешту, као изасланик Њ. Царског Величанства Хирохите, јапанског Цара.

Летонска делегација

Њ. Екселенција Нукша, посланик Летонске Републике у Прагу.

Мађарска делегација

Њ. Екселенција Валдемар де Алт, мађарски посланик у Београду.

Делегација Монака

Г. Мистелие, генерални конзул.

као заступник Претседника Пољске Републике и пољске војске.

Ађутант Длугошевског.

Г. Владислав де Шварцбург-Гинтер, пољски посланик, као заступник Пољске владе.

Г. Тадеуш Дубоски, народни посланик, г. Јан Валевски, народни посланик и г. Александар Мехл, генерални секретар Сената.

Потпретседник пољског Сената г. Антон Богуцки, пољски војни аташе г. Адам Грудзион и г. Хутен Чапски, народни посланик.

Португалска делегација

Португалски посланик у Прагу, Њ. Екселенција Жозе Да Коста Карнеиро, као претставник португалске владе.

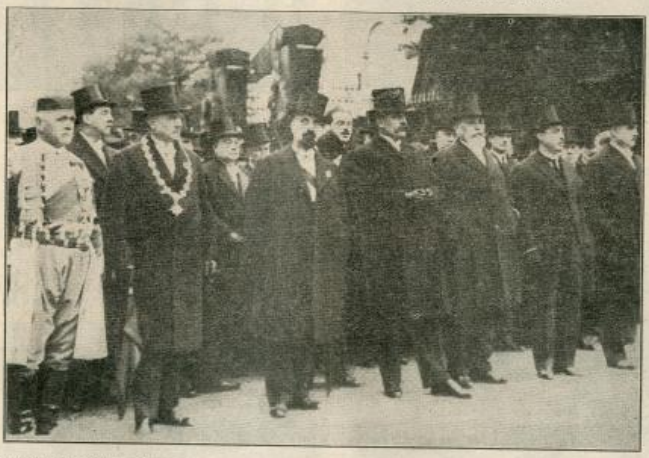

У поворци: Претседници југословенских и страних градова са претседником града Београда г. М. Петровићем на погребу Великога Краља

Немачка делегација

Г. Херман Геринг, пруски министар-претседник и генерал Рајхсвера, као изасланик Вође немачког Рајха г. Хитлера, у пратњи генерала фон Блашковића, поморског капетана барона Харсдорфа и ваздухопловног потпуковника г. фон Боденшаца.

Г. фон Келер, изванредни амбасадор и г. фон Херен, немачки посланик.

Перуанска делегација

Г. др. Иво Бачић, почасни конзул Републике Перу.

Пољска делегација

Г. Болеслав Вјењава-Длугошевски, бригадни генерал, командант I коњичке дивизије,

Румунска делегација

Њ. В. Краљ Карол II, дивизиски генерал г. Хасиевици, маршал Двора, пуковник г. Михаил Рамницеану, ађутант Њ. В. Краља, мајор г. Преда Фундацеано, ађутант Њ. В. Краља и два гардиска официра.

Њ. В. Принц Никола са свитом.

Г. Никола Титулеску, министар иностраних послова, као шеф делегације Румунске владе, са шефом кабинета г. Ненишорем.

Чланови делегације су: армиски генерал Паул Анђелеску, министар војске и морнарице, мајор Трајан Јонеску, шеф кабинета министра војске и морнарице, Рихард Франасовић, министар саобраћаја, његов лични секретар, г. Табаковић, шеф Румунске делегације у Економском савету Мале Антанте и

претседник Управног одбора румунских железница, пуковник г. Крајничани, у име маршала г. Аверескуа.

Делегација Ордена Михаила Витеза: шеф делегације маршал Пресан, мајор Боси, ађутант маршала Пресана, чланови делегације: генерал Расовићиану, генерал Ружински, генерал Думитреску, пуковник Драгалини.

У бодном спроводу: Сињски алкари

Старешинство Југословенских сокола у спроводу

Делегација Сједињених Америчких Држава

Њ. Екселенција Чарлс С. Вилсон, посланик Северо-Америчких Држава као изванредни амбасадор претседника г. Рузвелта.

Турска делегација

Тевфик Ружди беј, Министар иностраних послова, шеф делегације.

Венци тужне Зете...

Изедин Паша, армиски генерал, инспектор II армије; Џелал беј, први ађутант Претседника Републике; потпуковник Талал беј; капетан фрегате, поморски заповедник Станбула Нани беј; ваздухопловни мајор Мехмед Џеват беј; генерални директор у Министарству иностраних послова; Рафик Амир беј, шеф кабинета Министра иностраних послова; ађутант Изедин Паше Садик ефендија.

Из спровода: претставници корпорација и друштава

Француска делегација

Њ. Екселенција Албер Лебрен, Претседник Француске Републике, кога прате следеће личности:

Магр, секретар Претседништва Републике; генерал Браконие, шеф Војне куће Председника Републике; Де Фукјер, шеф Протокола; Лозе, потшеф Протокола; де Белфон, пуковник, потшеф Војне куће; Маршал Петен, г. Пиетри, министар морнарице; г. Данен, министар ваздухопловства; генерал г. Колсон, генерал г. де Сер; генерал г. Анрис; адмирал г. Жансул, мајор г. Мариани, капетан г. Бонон, г. де Сеген, секретар Амбасаде.

Званичне личности које нису у саставу делегације:

Сенат и Народна скупштина: г. Пол Бонкур, сенатор и бивши Министар спољних послова, г. г. М. Троке, сенатор и бивши Министар, др. Гале, сенатор-квестор, Монсел, потпретседник Народне скупштине, Траншан, народни посланик-квестор, Бали, др. Дакс и ле Бај, народни посланици, секретари Народне скупштине.

Град Париз: г. г. Контено, претседник Париске општине, потпретседник Виктор Констан, шеф кабинета Марсел Хенри, градски саветник г. Масар, потпретседник Сенског општинског одбора Опито, сенски саветник Бернард.

Град Марсељ: Претседник општине г. др. Рибо.

Град Болије сир Мер: Претседник Општине г. Де Меј.

Национална унија француских ратника: Лебек, претседник Уније.

Венци Југословенске краљевске морнарице

Друштво пријатеља Француске: Њ. Ексцеленција Емил Дар, бивши Министар Француске у Београду и генерал Анрис.

Г. Пешен, париски народни посланик.

Холандска делегација

Њ. Екселенција г. Ван Рапор.

Чехословачка делегација

Малипетр, претседник Министарског савета, г. др. Едуард Бенеш, министар спољних послова, г. др. Кучера, шеф кабинета министра спољних послова, Брадач, министар на-

Краљевска породица поред Лафета на жељезничкој станици

родне одбране, пуковник Квапил, ађутант министра народне одбране, Дерер, министар правде, Сирови, генерални инспектор војске, потпуковник Кразер, ађутант генералног инспектора војске, Крејчи, шеф Генералштаба, капетан Матис, ађутант шефа Главног генералштаба, генерал Хусарек, заступник шефа Главног генералштаба, 22 официра као делегација Народне одбране, г. др. Шпочек, секретар Сталног одбора Мале Антанте.

Град Праг и чехословачки градови: Др. Алоиз Штула, потпретседник Прага и претседник Савеза словенских градова и проф. Петер Зенкл, претседник социјалног одбора града Прага.

Претставници Чехословачког сокола.

митрополит са Халкиса Тома, генерални секретар Васељенске патријаршије, ђакон Ћирило, помоћни секретар Св. Синода.

Претседник „Фидака"

Претседник „Фидака", г. Жан Дебон у име ратничких организација свих једанаест савезничких и пријатељских земаља.

Делегација Поали д' Ориана

Претседник Поали д' Ориан-а г. Марко Еро именовао је као званичног изасланика г. др. Пешена, народног посланика и бившег ратника са Солунског фронта и професора г. Етијена Лорана, претседника Југословенске секције Поали д' Ориан-а.

Посмртна почаст: дефиле војске пријатељских држава пред мртвим Краљем

Чиленска делегација

Чиленску републику и владу заступа отправник послова Оскар Гарсес-Силва.

Швајцарска делегација

Њ. Екселенција Рене де Век, швајцарски посланик у Букурешту.

Шведска делегација

Њ. Екселенција Унден, шведски министар у Бечу.

Делегација Њ. Св. Васељенског Патријарха

Митрополит Кадикејски Максимос, члан Св. Синода, митрополит Терапијски Јоахим,

Војне делегације

Поред ових делегација упутиле су изасланства својих војних јединица енглеска, француска, чехословачка, румунска, турска и грчка војска и то:

Енглеска: војни одред од 120 морнара и 15 официра.

Француска: једну чету 115 пешадијског Верденског пука са заставом, пуковником и музиком; 200 морнара и 10 официра; 25 авијатичара са заставом, пуковником и 2 официра; једну ескадрилу од 10 авиона извиђача под командом потпуковника г. Жириоа; једну ескадрилу од 10 ловачких авиона под командом мајора г. Везора и 1 четворомоторни транспортни авион.

Чехословачка: једну чету 48 пешадијског пука са три генерала, 6 официра, 15 подофицира и 115 војника; један деташман авиона.

Румунија: једну чету 2 ловачког пука „Краља Александра" под командом пуковника г. Орашани; један ескадрон 9 коњичког пука „Краљице Марије" под командом пуковника г. Герунеану, са 16 официра и 21 подофициром; једну авионску ескадрилу са 17 официра.

Посмртна почаст: Војвода и генералитет — Његови сарадници из највећих дана продефиловали су са грчевитим болом на лицу...

Турска: Једно одељење гарде Гази-Мустафе Кемал Паше од 130 војника и 8 официра, под командом команданта гарде потпуковника г. Исмаил Хаки-беја.

Грчка: одред од 100 евзона са 4 официра и одред од 57 морнара са 2 официра.

Енглеска морнарица

Јутро 18 октобра

18 октобар, дан сахране Блаженопочившег Витешког Краља Ујединитеља освануо је тешко, под магловитом завесом облака. Суморна светлост дана, који је с муком свитао, као да се бојажљиво скраћивала у сенкама црних завеса, црних драперија, црно увијених уличних стубова и у флоровима замагљеним сијалицама.

Било је влажно и хладно. Па ипак, сатима, у ноћи, непрегледни народ стајао је као укочен на тротоарима улица од Саборне цркве до жељезничке станице. А нове поворке народа непрестано су придолазиле кроз ноћ из свих крајева Престонице. Многи су целу ноћ престојали, на месту, цвокоћући, промрзли од хладноће. Пред зору многе старце и старице почела је снага да издаје. Нису хтели да слушају савете осталих и да се удаље из непомичног шпалира. Били су задовољни да само мало седну на тротоар, да се мало одморе и да опет стану на своје тако тешком муком заузето и сачувано место.

Енглеска војска....

Кроз јутарњи магловити сумрак назиру се одреди војске, која долази тешким војничким кораком и на отсечни глас команде заузима своја места у дугачком шпалиру, десним тротоарима од Богојављенске улице, па улицама Краља Петра, Кнеза Михајла, Престолонаследниковим Тргом, улицама Краља

Румунски пук Краља Александра I

Чехословачка војска

Милана, Милоша Великог и Немањином, до жељезничке станице.

Шпалир сачињавају: 2 пешадијски пук „Књаза Михајла", питомци Војне и Интендантске академије, пионирска чета Краљеве гарде, два ескадрона коњице Краљеве гарде, 18 пешадијски пук „Суворовски", рефлекторска чете Првог противаеропланског пука, Прва пешадијска подофицирска школа „Краља Александра". Командант трупа у шпалиру је командант пешадије Дунавске дивизијске области бригадни генерал г. Сретен Тодоровић.

Иза војске ређају се у шпалиру активни и резервни официри ван строја под командом артилеријског пуковника г. Животе Катанића.

Иза војних редова испуњавају десни тротоар непрегледне поворке ђака београдских средњих и основних школа са својим наставницима.

Леви тротоари поседнути су густим шпалиром народа.

Краљевско опело у Саборној цркви

Тело Витешког Краља пренето је из старог двора у Саборну цркву ноћу 17 октобра, у 11 часова. Почасна стража официра Краљеве гарде пробдела је око ковчега целу ноћ, а свештеници су појали посмртне молитве за покој душе.

Око 6 часова у јутро почела је дуж улица око Саборне цркве да се образује погребна поворка.

Око 7 часова почели су да пристижу великодостојници и стране делегације.

У 8 часова пре подне одјекнуо је топовски хитац са старога града. Чула се команда:

— Поздрав на десно!

Пред улазом у црквену порту стао је краљевски аутомобил. Ађутант отвара врата. Из аутомобила излази Њ. В. Краљ Петар II. Обучен је у соколску униформу, са црним флором око руке, гологлав, достојанственог али болом скрушеног става. За њим, у дубокој

Посмртна почаст: Југословенске заставе....

црнини, са густим велом преко лица, силази Њ. В. Краљица Марија. Сви их дочекују дубоким поклоном, а многима сузе навиру на очи, видећи пред собом тај тешки бол Краља и Сина, Краљице и Супруге.

Почасна стража официра Краљеве гарде смењује се и почасну стражу образују Њ. В. Кнез Арсен, румунски Краљ Карол, енглески Принц Ђорђе и Кнез Павле.

У 8 часова и 5 минута сва звона су забрујала, топови у Граду, на Бањичком брду и са монитора укотвљених на Сави отворили су паљбу у знак да је отпочело опело Витешком Краљу. Хор од 500 певача на Теразијама запевао је „Вечнаја памјат". Кроз јутарњу маглу, која је почела да се разилази, болно и мистично разлили су се гласови тужног хора, ушли дубоко у срца стотине хиљада народа, потресли душе и овлажили очи сузама.

Њ. Св. Патријарх Варнава, са епископима и свештеницима, служио је опело. У средини

Посмртна почаст: Француско инвалидско удружење

Саборне цркве, пред олтаром, стајао је ковчег Великог Покојника, на одру, у црним драперијама и цвећу. Њ. В. Праљ Петар II и Њ. В. Краљица Марија заузели су места десно, на Краљевском престолу. Око њих Њ. В. румунска Краљица Мајка, Кнегиња Олга, Принцезе Илеана и Марина, Принц Никола, Кнез Кирил, Војвода од Сполета, Надвојводе Антон и Фридрих.

Одмах испод Краљевског престола Претседник Француске Републике г. Лебрен, Краљевски намесници г. г. др. Раденко Станковић и др. Иван Перовић, Краљевска Влада, специјалне мисије страних дворова и држава, међу којима се истичу личности г. г. Пол Бонкура, маршала Петена, министра Пијетриа и Денена, г. Геринга, г. Малипетра, г. др. Бенеша, румунског маршала Презана, пољског генерала Вјењава—Длугошевског, Титулеска, Ружди Беја, Максимоса и др., генералитет и адмиралитет са Војводом Бојовићем, претседници Сената и Народне скупштине г. г. др. Томашић и Кумануди, дворски часници и ађутанти, дворске даме, бивши претседници Министарског савета, претседници великих југо-

Посмртна почаст: Грчки евзони...

словенских градова, на челу са претседником Београда г. Милутином Петровићем и претседницима Париза, Марсеља и Болијеа, Прага, Букурешта, управник града Београда г. Манојло Лазаревић, ректори универзитета, претсед-

Краљев коњ

ници академија наука и шефови највиших државних институција, претставници Сената и Народне скупштине, и најзад воће изасланства.

Десно од олтара заузели су места претставници свих вероисповести.

Хор је запевао последњи опроштај: „Вјечнаја памјат". Њ. В. Краљица брисала је сузе најбољег бола.

Њ. Св. Патријарх, потресеним гласом, одржао је осећајно, са изразитим болом, посмртни говор над одром Најбољег Владара:

Говор Њ. Св. Патријарха Варнаве

Дошао је трагично узбудљиви, узвишено потресни тренутак, када треба стегнути страховитим ударом скрхана срца, када треба за моменат следити свирепим болом узбуркане осећаје, када треба напрегнути задње честице снаге и рећи последње збогом, најбољем Сину нашег народа, најхрабријем Витезу наших победничких армија. Немамо наше најновије историје. Али, зар има речи, зар постоје изрази, зар се могу наћи фигуре да се достојно прикаже, опише и опева величанствена епопеја херојских дела и бесмртних заслуга, којима је овај Витешки Краљ посуо тријумфалног ходе на земљи? Док Небо отвара своја рајска врата, да прими племениту душу Првога Сина наше у црно завијене Отаџбине, пред нама дефилују судбоносне епохе, које је стварао и водио Велики Владалац, над чијим смртним одром плаче у овоме неизрециво дирљивом часу не само сав растужени народ наш, него и васколико културно човечанство. Кроз наша сећања пролазе импозантни догађаји блиске и сјајне прошлости, ређају се блистави моменти, који нас преносе у царство бајки о легендарним витезовима. На челу свих тих епоха, у врху свих тих догађаја, сред свих тих момената наступа Својим лаганим, али сигурним, мушким и енергичним ходом Он, Вођа и Херој Нације. Нада генерација, Уздапица и Понос славом увенчаних армија, ненадмашни Витез, неустрашиви Јунак, мудри војсковођа, племенити Владар. Последње две деценије наше бурне и славне историје сласе су најинтимније и најтешње са узвишеном и херојском личношћу Витешкога Краља, без које се не могу ни замислити ни објаснити, ни проникнути у свом недогледном замаху и значају њиховом.

Носећи у Својим крепким жилама јуначку крв Свога херојског Прадеде, неумрлог Вожда Карађорђа, васпитан и одгојен од Свога знаменитог Оца Краља Петра Великог Ослободиоца у духу славних традиција витештва и патриотизма, блаженопочивши Краљ Александар, већ у најранијој младости, у својој 24 години, као Наследник Престола ступа на трновити пут борбе и славе, примајући у ослободилачком рату најважнију команду Прве Армије. Тих незаборавних, јесењих дана 1912 године заблисташе су

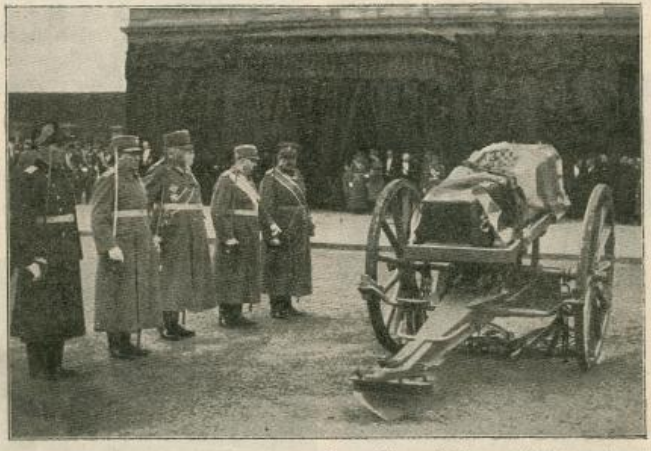

Почасна стража поред лафета: армијски ђенерал Петар Живковић, ђенерал М. Јечменић и ђенерал Зечевић

у свој лепоти и сјају дивне и витешке особине Краљевића — Хероја, који од тога момента постаје симбол храбрости, пример јунаштва, узданица војске, дика нације. Витешки Син Великога Оца, неустрашиви Праунук бесмртнога Прадеде, Наследник Престола постаје нада и понос млађих генерација, које у Њему гледају Божанском промишљу одређеног и даровапог Вођу ка коначном ослобођењу све потлачене браће и уједињењу целог народа нашег. Победа славних наших армија на Куманову, Битољу и другим знаменитим ратиштима и витешки подвизи Младог Војсковође одјекују силно и узбудљиво широм свих југословенских крајева, будећи и потстичући свуда веру и наду да ниje далеко векovима и са чежњом изгледани час ослобођења и да је славом увенчаном Витезу са Куманова намењена историјска мисија уједињења.

И млади, херојски Принц, прослављен на челу храбрих армија и кроз небројене битке и победе, постаје свестан судбоносне улоге, коју

му је Божје Провиђење одредило. Он преузима поносство државе и народа у најкритичнијем периоду наше историје, кад ужаси незапамћеног рата пустошаху цело човечанство. И Он, уз натчовечанске напоре једне херојске војске, са драгоценом помоћу наших моћних и верних Савезника на челу са Русијом, Француском и Енглеском, уз мудре савете својих опробаних државника, води народ кроз све бурне перипетије од трагичне 1915 године, па кроз сва страдања и искушења Албанске Голготе, изгнанства и окупације до величанствених победа на Солунском фронту, које су довеле до ослобођења и уједињења целог нашег народа. Свемилостиви Господ нади своју највишу милост на херојскога Регента, свога Избраника, одредивши у Својој безграничној мудрости да се баш под Њим оствари оно, што беше хиљадугодишњи идеал нашега народа, о чему су сањали и наши највећи средњовековни владари. Први пут у својој историји најпре се заједно у једној држави сви делови нашега народа, једне крви и једнога језика, удружени и уједињени у једној мисли, у једној идеји, у једном дубоком осећању јединства. А млади, витешки Регент постаде оличење тога државног и народног јединства, постаде инкарнација најлепших и највиших врлина нашега народа.

Величанствени Ратник, који је своје верне и одане пукове водио путевима славе и победе, стварајући легенде хероизма, показао се сада као одличан државник, узвишујући у своје чврсте мишиће судбину новостворене националне државе, под најтежим приликама, када страшне последице дугога и крвавога рата раздираху цео свет. И када Његов узвишени Отац, Блаженопочивши Краљ Петар Велики склопи своје уморне очи дочекавши остварење националних идеала, Његов Наследник, прослављени Херој и државник, настави и као Краљ велико започето дело срећавања прилика у земљи. Јединство државе и обезбеђење мира беху отсада најинтимније бриге, главни задаци, неуморних и натчовечанских напора Краља Ујединитеља. Свака Његова мисао, свака Његова акција, сваки Његов потез беше посвећен снажењу, јачању и чувању државног и националног јединства, чији је Он био главни стуб и ослонац. И када је, ступајући ногом на тле пријатељске и савезничке Француске, као племенити поборник мира у свету, трагично пао, погођен злочиначким нецима Узвишени Краљ је своју последњу мисао, свој последњи уздах, свој последњи осећај упутио драгој и љубљеној Југославији, оставивши свети аманет: „Чувајте Југославију".

Истински и искрено прожет најчистијим миротољубивим тежњама, блаженопочивши Краљ Александар Својим блиставим умом, неуморном истрајношћу и ретком чврстином воље, мудрим политичким тактом и лепом дипломатском вештином откаљао је сметње, које су раздвајале народе и државе. Трајно и осведочено пријатељство Француске, чврста и непоколебива тековина Мале Антанте, Пакт балканских држава, зближење са братским бугарским народом — све су то плодови једне добро смишљене и мудро примењене политике мира. Главни заточник и чувар поретка на Балкану, Он је постао највреднији поборник и веома утицајни фактор мира у Европи. И пао је баш у тренутку, када је са савезничким француским народом имао да постави солидне и чврсте темеље за трајни мир у свету.

Блаженопочивши Краљ Александар није био само велики ратник и војсковођа, умни државник и одличан политичар. Он је био и нежно љубљени Владар, омиљени Родитељ целог Југословенског народа. Безгранична љубав Његова простирала се подједнако на све крајеве наше простране и миле Отаџбине, од класичне Јужне Србије, која је била тако драга Његовоме срцу, па преко Његове колевке Шумадије, којом се увек дичио и поносио, кроз топло волене: питому Војводину, поносну Босну и кршну Херцеговину до дивних приморских обала, које су биле вазда предмет Његове особите пажње, до романтичне Црне Горе, у којој је први пут угледао светлост дана, преко оданих и верних личких дубрава до славонских, хрватских и словеначких гора, које је све волео истим жаром и једнаком љубављу. Делећи на све стране, обилато али подједнако, дарове своје високе милости и своје искрене нежности, Узвишени Отац Нације надахнуо је непоколебивим осећајима јединства све делове нашега народа. Творац јединствене државе, Он је постао и неимар духовног јединства нације. И могао је са пуним и освештаним правом, поносан на своје дело, ова-

На путу за Опленац: 16.000 венаца положено је на Одар Витешког Краља....

ко одговорити народним изасланствима у пролеће 1930 године:

„Поздравне речи, које су изговорене у име ваше и у име оних који за вама осташе на дому потврђују моју чврсту веру да наш честити и радни народ на селу, свуда широм простране домовине, има једно срце и једну искрену мисао. Поносан сам што је љубав хрватског сељачког народа према моме дому тако искрена и тако дубока и што је тако једнодушна мисао његова за јединство Отаџбине и напредак Краљевине Југославије. Знајте и реците свуда да је Ваш Краљ нераздвојно са вама и да једнако са вама осећа"... „Реците успут и на дому, реците свима и свакоме да нас никакве границе, ни подвојености из прошлости, као ни Дунав, ни Сава, ни Дрина више не раздвајају, већ да нам увек везују и спајају интересе народне и душу народу у нераздвојну целину — у Југославију, коју никад нико раздвојити неће".

Небројене стотине хиљада људи, које су од Сплита до Београда продефиловале покрај одра Узвишеног Покојника и одале последње почасти Његовим посмртним остацима, и 14 милиона

душа, уједињених у дубоком болу због ненакнадимог губитка државе и нације, најречитија су сведочанства колико су ове историјске речи Бесмртнога Краља биле изваћене из срца и душе целог Југословенског народа. Ово величанствено јединство духа и свести целокупнога народа овапложено је и оживотворено узвишеним и пожртвованим напорима Љубљеногa Владаоца, који је на олтар овоме свом највишем идеалу принео најдрагоценију и највећу жртву — сам живот Свој, Својом трагичном смрћу, Својом најплеменитијом жртвом, Својом светом проливеном крвљу, Велики Витешки Краљ ударио је крвави печат на Своје историјско дело, и Својим последњим амнетом освештао и обезбедио му гранитну будућност за вечна времена.

Блаженопочивши Краљ Александар поред високих ратничких и државничких особина, био је и као Човек обдарен ретким врлинама. Ко год је, ма и један једини пут, имао прилике да дође у додир с Њиме, био је очаран тихом ведрином, заносном љубазношћу, примамљивим осмехом, блиставим умом Великога Краља, Ратника и Државника. Одгојен у патријархалном духу Дома Карађорђевића, Он је кроз цео свој

У Младеновцу: Деца сеоских основних школа тако су бодно плакала

живот био верни и одани Син Наше Свете Српске Православне Цркве, чији Га је благослов пратио на целом Његовом славном и трновитом путу земаљском. Као примеран и добар хришћанин био је неограничен у вршењу племенитих и богоугодних дела. Његова добротворства, расута обилато широм свих наших крајева, по свима кутовима наше простране Отаџбине, представљају читаву епопеју Доброга и Узвишеног. Бескрајна је листа Његових задужбина, фондова, добротворних установа, стипендија, прилога и потпора. Сиротиња губи у Њему најплеменитијег дародавца, небројена хумана и патриотска друштва своја највећег добротвора и покровитеља, науке и уметности своја најмоћнијег Заштитника и најдарежљивијег мецену. Ниje било области људског духа, ни гране човечијег стварања, ни поља рада уопште, на коме се благотворно и корисно није осећала Његова снажна акција, Његова мудра иницијатива, Његова непоходна потпора, Његов тако потребни потстрек и елан. Свуда, у свима правцима нашег политичког, привредног и културног живота осећала се снажно и крепко Његова импозантна фигура Вође и Потскрекача, свуда је Он делао одлучно и корисно, крчећи нове путеве, отварајући нове видике, правце и перспективе.

Његови су потези и замаси били историјске снаге и ширине, а постигнути резултати обележавају епохе. Отуда је Он највише, најдубље и најправилније схватио и проценио историјску мисију Југословенства и Својим сталним и моћним напорима претворио га у позитивну стварност, поставивши му такве основе и темеље, да га никад и ништа више не може уздрмати ни поколебати. У широкогрудости Својих схватања, у узвишености и племенитости Своје отмене душе, Он није познавао границе. Гредећи за највишим идеалима Југословенства, Он је све стављао у службу и све подређивао тој основној идеји Свога живота и Свога стварања. Ради тога великога циља жртвовао је Свој лични живот и посветио се само добру народа и Отаџбине. Ради тог високог идеала изишао је ван оквира ужег патриотизма и постао у пуном смислу речи народни Југословенски Краљ. Данас Га сви крајеви наше земље оплакују са подједнаком тугом и болом, јер Он је заиста био интимно и стварно општи, заједнички Владалац и Краљ. Оплакују Га исто тако неутешно и све националне мањине, јер Он је био Њихов моћни Покровитељ и Заштитник.

Док над Њим плаче дубоко уцвељена Српска Православна Црква, која у Њему губи свога Првога, најмилијега Сина, своје највернијe Чедо, док ову дубоку тугу са Њом деле и све друге сестринске православне цркве које су све у Њему гледале одличног и поуздано заточника православља, дотле се у тихим молитвама опраштају са Њиме и све остале вероисповести у земљи, јер свима је Он био подједнако милостив и драг, свима је Он увек и у свакој прилици пружао потребну заштиту и потпору. За Њим проливају горке сузе и јецају милиони тешко погођених Руса, којима је он у мучним искушењима изгнанства био једина Утеха, једина Нада, обасипајући их вазда обилатим даровима Своје високе и безмерне милости и љубави. Заиста, ниједан владалац наше историје није уједињио за собом у овако неизмерној жалости небројене милионе људи без разлике вере и народности.

Узвишени Господару, Љубљени Краљу Наш!

Још само неколико тренутака и Твоји трошни земни остаци кренуће на последњи, трагичан пут кроз бол и јецај Твоје у црно завијене, од Тебе тако жарко љубљене Престонице, у коју си толико пута улазио као Ратник, Победник и Ослободилац на челу Твојих славних армија. Док звона свих звоника у Твојој пространој Отаџбини јецају дирљиво и бодно, цела Југославија, без даха и трептаја, слеђена у неизмерној тузи, плаче у овоме часу неисказане узбуђености. Плаче за Тобом, својим највећим Сином, својим најпоузданијим Вођом, својим најсигурнијим Заштитником. Са овом дубоком жалошћу меша се тиха и искрена туга целога човечанства, свесног да у Тебе губи великог и моћног поборника и заточника мира. У томе дискретноме болу предњачи савезничка и племенита Француска нација, чији је Први Син над Твојим Узвишеним Одром тумач те дубоке туге у овоме дирљивом тренутку, а која у овоме часу и сама преживљује моменте тешких узбуђења, изгубивши готово у исти мах поред свога најбољега пријатеља и савезника и два наумнија државника своја Бартуа и Поенкареа. У овоме дубокоме болу окупљени су над Твојим Узвишеним Одром највиши представници великих братских, савезничких и пријатељских земаља, народа и држава.

Готово цело човечанство изаслало је своје најодличније људе и заступнике да се са најдубљим пијететом поклоне Твојој Светлој и Узвишеној Успомени Краља-Мученика. Сви осећају да је Твоја трагична смрт огроман губитак

не само за Твоју љубљену Југославију, већ и за цео Балкан, за целу Европу, за цело човечанство. Никад ниједан владалац није тако болно, тако трагично, тако једнодушно од целога човечанства оплакиван.

Мили, Љубљени Краљу Наш!

Неизмерна је туга наша, неиздржљив је бол наш у овом најдраматичнијем тренутку наше историје, када се за навек опраштамо с Тобом, Градитељу и Уједниитељу државе и нације наше. Ти си целога Свога живота мислио само на Свој народ и на Своју Отаџбину. И кад си остварио велику замисао, узвишени идеал народног и државног јединства, пао си као Легендарни Херој на божанственој стражи Свога животног дела, утиснувши Својом мученичком крвљу у њега Свој вечни жиг. Над том узвишеном, највишом жртвом коју си поднео за добро и будућност Своје миле Југославије, ми Ти се данас свечано завећујемо Свемогућим Господом Богом и Сведитељем Нашим да ћемо свети аманет са Твога последњега часа испуњати верно и свима силама својим, и да ћемо, Твојом мученичком смрћу збијени у густе редове око Твога Узвишеног Наследника, нашег љубљеног Краља Петра II, чувати Југославију до последњег даха. Господе Боже Наш, Творче и Сведржитељу свих ствари и људи у свету, у неизмерној милости својој просвети нас и дај нам снаге да овај свети завет верно, часно и до краја испунимо!

Љубљени Господару Наш!

Српска Православна Црква, у којој си растао и одрастао, којој си био вазда одан Синовљом љубављу доброг и примерног хришћанина и која Те је верно пратила, чувала и помагала на свима Твојим путевима, бодрећи Те у часовима искушења, упућује Ти данас последњи опроштај свој, погружена и ућвељена због Твоје трагичне и мученичке смрти на векове векова. Преблаги и Премилостиви Господе, услиши молитве наше за благи и вечни мир Најбољега и Најплеменитијега Сина Твоје Свете Цркве и подари Нашем Господару и Краљу Александру рајско насеље међу светим праведницима и мученицима и Његовој Узвишеној Супрузи, Сину Принцу, Његовом Величанству Краљу Петру II, Краљевском Дому и целом одабраном југословенском народу подели и друкчи свемилостиву и спеблагу утеху у безграничном болу за непоправно и свирепо отргнутим Узвишеним Супругом и Родитељем, Легендарним и Витешким Краљем Мучеником.

Слава Витешком Краљу Александру I Ујединитељу!

Болни и величанствени последњи испраћај

Црквени обред је завршен. Над Саборном црквом круже ниско авиони, наши и страни, и одају последњу пошту Витешком Краљу. Сунце с муком пробија облаке и маглу. Из цркве износе многобројне венце. Ордонанс-официири образују шпалир од изласка из цркве до изласка из порте. Пред вратима лафет, који ће пренети Краљево тело у Његовом последњем проласку кроз Престоницу.

Износе велики дрвени крст са простим написом „Александар I". За њим излазе епископи и Нђ. Св. Патријарх.

Пред црквом одјекује команда: „Мирно"!. Излазе начелник Главног генералштаба армијски генерал г. Милан Недић, адмирал г. Принца, армијски генерал г. Ђурђе Лазић, дивизијски генерал г. Радисав Крстић и дивизијски генерал г. Пантелија Јуришић. Они носе знакове краљевског достојанства: круну, скиптар, јабуку, стег и сабљу. Иза њих три маринска официра носе венац од боровине.

Чланови Владе, са Претседником г. Николом Узуновићем, износе из цркве ковчег. Сви су оборили главе, погнули се под теретом тешког и кобног догађаја.

Уплаканих очију, са изразом бескрајног бола на младом лицу, али уздигнуте главе, излази изразитим кораком Нђ. В. Краљ Петар II, а са Њим Његова узвишена Мајка Нђ. В. Краљица Марија. Лагано ступају за ковчегом.

Образује се дугачка, свечана и тужна поворка. Војне музике интонирају погребне маршеве.

Напред питомци Војне академије носе дрвени крст, кољиво и угашену воштаницу. За

На путу за Опленац: Сељаци Шумадије носе ковчег са мртвим Краљем

њима војна музика и значари 18 пешадијског пука „Суворовског".

Одмах за музиком командант погреба, командант Београда армијски генерал г. Воја Томић, на коњу, са исуканом сабљом. Неколико дана који су протекли од Краљеве смрти оставили су на лицу овог ратника дубоке болне трагове. Тај исти челични генерал, кога су Београђани тако често и одушевљено поздрављали кад се појављивао поред Витешког Покојника на великим војним свечаностима и ревијама трупа, уздигнуте главе и задовољан, сада је сав потиштен. Дубоке бразде бола урезале су се на његовом лицу. Чврст је, у војничком ставу, али очи су му црвене од суза, које не може да задржи и које се полако котрљају низ бразде победелих образа. Око команданта В. Томића је штаб, који сачињавају: командант Дунавске дивизиске области дивизиски генерал г. Војислав Савић, начелник штаба команде Београда потпуков-

ник г. Живојин Радовановић, потпуковник г. Станиша Катанић, командант 2 самосталног артилеријског дивизиона потпуковник г. Димитрије Павловић и ордонанс официри.

За њим, тужним кораком ређају се одреди наше и стране војске: један ескадрон коњице Краљеве гарде са пуковском заставом; заставе пешадијских и коњичких пукова, спуштене ниско, са црним превезом; прате их изасланства свих пешадијских, коњичких, артилеријских, ваздухопловних и инжињерских пукова и самосталних артлеријских дивизиона; музика 7 пешадијског пука „Краља Петра I"; један батаљон пешадијског пука Краљеве гарде; један одред француског 150 пука сија Легија части. Затим наши јунаци, носиоци Карађорђеве звезде с мачевима.

Два гардијска официра воде Краљевог коња. Поред њих, у џокејском жакету и цилиндру, корача сав погружен Краљев коњушар.

Наилазе венци, безбројни: од разног свежег цвећа из свих крајева Југославије, од ловора, зеленила, трња, сребра и злата. Има их преко 16.000, од шефова држава, до најскромнијих поданика Витешког Владара. Венце шефова држава носе на рукама официри, подофицири и морнари. Остали су прекрилили војне камионе. Прате их соколи: соколске воће

После сахране највећег Краља: Краљ Петар II, Краљица Мајка, Кнез Арсен и Кнез Павле излазе из цркве Светога Ђорђа на Опленцу...

са заставом; питомци Сен Сира са бело-црвеним перјаницама и исуканим сабљама; француски морнари; француски алпинци; енглески морнари са положеним пушкама и маринси официри са испруженим сабљама; одред румунског пука „Краља Александра I"; одред чехословачке војске; војници Турске Републике, који својим присуством одају последњу пошту бившем јуначком противнику; најзад грчки евзони у својим живописним униформама и грчки морнари. Следује наша чета морнара, па један батаљон 6 пешадијског пука „Краља Александра I".

Мрких лица и оборених погледа наилазе Поали д' Оријан, стари јуначки ратници и ратни другови са Солунског фронта, са својом заставом. На многим грудима поносно се и соколске заставе из целе наше земље и свих словенских земаља.

Поворка се даље ређа: певачка друштва „Станковић" и „Обилић". Свештенство свих вероисповести. На крају православно свештенство, дечаци у белим и црвеним одорама са чирацима и рипидама, монаси и монахиње, епископи у свечаним одеждама са златним митрама, митрополити и Њ. Св. Патријарх Варнава, који брише сузе са уплаканих очију.

Музика 8 пешадијског пука „Краља Александра".

Знаке краљевског достојанства носе на јастуцима адмирал г. Прица, армијски генерали г. г. Милан Недић и Ђурђе Лазић, дивизијски генерали г. г. Радисав Крстић и Пантелија Јуришић.

Лафет са Краљевим ковчегом. Воде га војници Краљеве гарде.

Око лафета генерали г. г. Петар Живковић, Миливој Зечевић, Ђура Докић и Драг. Јечменић.

Одмах иза лафета Њ. В. Краљ Петар II и Њ. В. Краљица Марија. За Њима у једном реду Њ. Њ. В. В. Кнез Арсен, Кнез-Намесник Павле и Кнегиња Олга; у другом реду Њ. В. румунски Краљ Карол II и Претседник Француске Републике г. Лебрен. Затим енглески Принц Ђорђе, италијански Војвода од Сполета, румунски Кнез Никола, бугарски Кнез Кирил, надвојводе Антон и Фридрих, Њ. В. румунска Краљица Мајка, принцезе Илеана, Марина и Јелена, Кнез Багратион Мухарески-Тејумров, наш питомац-наредник Војне академије, дворске даме.

Стране делегације: албанска, аустријска, аргентинска, белгијска, бугарска, грчка, данска, египатска, енглеска, италијанска, јапанска, летонска, мађарска, Кнежевине Монака, немачка, перуанска, пољска, португалска, румунска, руска, Сједињених америчких држава, турска, француска, холандска, чехословачка, чиленска, швајцарска, шведска.

Краљевски намесници г. г. др. Раденко Станковић и др. Иван Перовић.

Краљевска Влада са Претседником г. Николом Узуновићем.

Београдски Дипломатски кор.

Претседник Београдске општине г. Милутин Петровић, претседници општина Париза, Марсеља и Болиџеа и претседници градова банских управа Загреба г. др. Ербер, Љубљане др. Пуц, Скопља инж. Ј. Михаиловић, Цетиња Н. Зубер, Ниша г. Чавдаревић и т. д.

Сенат и Народна скупштина са претседницима г. г. др. Томашићем и др. Кумануђем. Бивши претседници Министарског савета и бивши министри.

Бивши банови, помоћници министара, шефови самосталних државних установа.

Генералитет и адмиралитет са Војводом Бојовићем на челу.

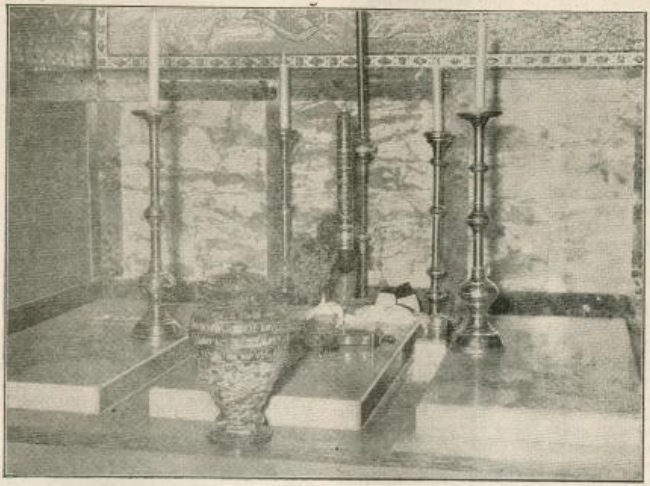

Свето место, где почивају три Генија нашега народа: Бесмртни Кара-Ђорђе, Краљ Петар Ослободилац и Витешки Краљ Александар I Ујединитељ

Државни саветници, чланови Главне контроле, Касационог суда, апелационих судова, академија наука и других високих државних институција.

Старешинство Сокола, претседништва друштва Црвеног Крста, Народне одбране, ратних инвалида, добровољаца, четника, пензионисаних и резервних официра, породица официра погинулих и умрлих у рату, бранилаца Београда, Јадранске страже, Аеро-клуба и скаута.

Бивши краљевски посланици, професори универзитета и претседници комора, претседници свих наших градских општина, начелници министарстава, претседници првостепених судова, више чиновништво и већници

града Београда; сиђски алкари; претседнице женских организација; воће свих изасланстава и корпорација.

Официрски кор активних и резервних официра.

Тужну поворку завршавају: музика 2 пешадијског пука „Књаза Михајла"; један батаљон пешадијског пука Краљеве гарде; једна пољска батерија артиљеријског пука Краљеве гарде; један ескадрон коњице Краљеве гарде.

Командант тужног спровода био је командант Београда армијски генерал г. Воја Томић, а спроводним одредима и групама командовали су: командант артилерије Дунавске дивизиске области бригадни генерал г. Ђорђе Поповић, командант пешадије Дунавске дивизиске области бригадни генерал г. Сретен Тодоровић, командант пешадијског пука Краљеве гарде пуковник г. Љубиша Живковић, пуковник г. Драгутин Живановић, пуковник г. Драгутин Гавриловић, пуковник г. Живота Катанић и потпуковник г. Ј. Јоксимовић.

Последњи опроштај расплаканог народа

Тужна поворка кретала се полако и достојанствено београдским улицама. А стотине хиљада народа на тротоарима и прозорима свих околних зграда опраштале су се последњи пут са својим Краљем.

Такав величанствено болни последњи испраћај никада и нигде у историји света није виђен. Бескрајни бол југословенског народа био је тако дубок и дирљив, да то нико и никада неће бити у стању да опише.

Преко стотину авиона наших, француских, чехословачких и румунских кружили су ниско, кроз завесе магле. Добоши су лупали мукло. Војне музике интонирале су посмртне маршеве. Са цркава звона су звонила, топовски пуцњи потресали су ваздух. Ковчег са мртвим Краљем кретао се на лафету. А народ, непрегледна маса од преко пола милиона душа, затресла се од једног општег грчевитог јецаја, који је у исти мах избио из стотине хиљада груди. Сви су падали на колена, на тврди и хладни плочник, клањајући се кроз сузе сенима Онога, који је умео да освоји поштовање и љубав свију нас.

Дубоко потресан био је призор, кад је ковчег наишао пред Двор. Горе, на балкону, били су млади Краљевићи Томислав и Андреја. Са тог балкона, на коме су се често појављивали насмејани и весели, да о дечијим свечаностима поздраве Своје мале сугрђане, сада су, тужни и уплакани, гледали дугачку нему погребну поворку, која је испраћала до вечне куће Њиховог Узвишеног Оца.

Кроз јецање и плач клечећег народа пратња је стигла до железничке станице.

Железничка станица увијена је у црне драперије. Лафет са Краљевим ковчегом заустављена се испред Дворске чекаонице. Ађутанти образују почасну стражу. Сви су заузели своја места. Командант погреба армијски генерал г. Воја Томић налази се на Железничком тргу, на коњу, са шлемом.

Последњи поздрав Краљевих и пријатељских трупа

Одјекује знак трубе. Почиње последњи дефиле трупа пред ковчегом мртвог Краља.

Први пролази армијски генерал г. Воја Томић. Непомичан је под шлемом, али дубоко бледило његовога лица одаје тешко узбуђење, које потреса душу тог борбама очељиченог војника и ратника. Иза њега генералитет. То су били блиски сарадници Великог Покојника на бојним пољима, где су се наше заставе виориле у поносу победе.

Дефилује коњица Краљеве гарде. Онда, наилазе пуковске заставе, оне исте, које је Витешки Краљ пре неколико година поклонио свим југословенским пуковима, у импозантној и историјској војничкој свечаности на Бањици. Заставе се повијају пред ковчегом у знак последњег поздрава.

Њ. В. Краљ Петар II поздравља заставе салутирајући војнички, у ставу мирко.

Одмах за заставама наилази једна тужна чета. То су морнари са разарача „Дубровник", који је одвезао Краља на последње путовање и вратио у земљу Његово мртво тело.

Следује пешадија Краљеве гарде. Делегат воће Немачког рајха и Претседник Пруске владе г. Геринг ступа корак напред и војнички поздравља нашу војску.

Наилазе француски војници. На неколико корака пред лафетом чете стају. Музика излази напред. Интонира посмртни марш. Тренутак је свечан и дирљив до дубина душе. Звуковима посмртног марша опраштa се велика Француска од свог најбољег савезника и пријатеља. Претседник Француске републике г. Лебрен плаче. Сви присутни плачу. Ескадрила француских авиона кружи ниско над лафетом.

Дефилују затим пред ковчегом и одају последњу војничку пошту одреди енглеске, чехословачке, румунске, турске и грчке војске.

Наступа 6 пешадијски пук, па француски ратници Паоли д,Оријан, наши ратници носиоци Карађорђеве звезде с мачевима. Тужни дефиле завршава Краљев коњ, кога воде два гардијска официра.

Сенатори и народни посланици прилазе ковчегу, дижу га са лафета и носе на рукама на перон, кроз Дворску чекаоницу. Док ковчег пролази кроз чекаоницу, музика свира потресну Вагнерову композицију „Сумрак Богова". За ковчегом иду Њ. В. Краљ Петар II, Њ. В. Краљица Марија, Претседник Француске републике г. Лебрен, Њ. В. румунски Краљ Карол, Њ. В. румунска Краљица Мајка, Њ. Њ.

В. В. Кнез-Намесник Павле, Кнез Арсен, Кнегиње, Кнез Кирил, г. Геринг. . .

Сенатори и народни посланици уносе ковчег у вагон Дворског воза. Њ. Св. Патријарх Варнава и епископи на перону читају посмртне молитве. Почасна стража гардијских официра заузима места око ковчега. Изнад станице круже авиони, топови тутње са старога града.

У 11 часова и 25 минута Витешки Краљ напушта за увек Своју Престоницу. Једна чета пешадије Краљеве гарде, постројена на перону, одаје последњу почаст. Дворски воз лагано креће из београдске станице. Напред, на локомотиви, исписане су крупним словима последње Краљеве речи:

„Чувајте ми Југославију"

У 3 сата по подне топовске салве и звона са свих цркава објављују Београђанима последњи болни тренутак: тело Витешког Краља спуштено је у крипту на Опленцу, где ће почивати под гомилама венаца, заједно са сенима Својих великих предака, бесмртног Вожда Карађорђа и Краља Петра Великог Ослободиоца.

Слава Витешком Краљу Александру I — Ујединитељу!

Живео Краљ Петар II Карађорђевић!

Венци Београда, Париза, Марсеља, Прага и словенских градова на одру Витешког Краља Александра I Ујединитеља

Трагична и прерана смрт Витешког Краља Александра I Ујединитеља окупила је у Београду претставнике свих југословенских градова, и градова: Париза, Марсеља, Прага, Букурешта, Болиџеа и др., који су дошли да се пред одром поклоне Великом Краљу Ујединитељу и Заточнику Мира, Александру I, и да том приликом потиштени и погружени од превеликог бола положе на Његов одар венце у име својих градова.

Међу првима у Београд је допутовао претседник града Марсеља г. др. Рибоа, кога су на жељезничкој станици у име Београдске општине дочекали: претседник г. Милутин Петровић, са шефом кабинета г. др. Радмилом Белићем, и градским већницима г. г. Душманићем, Пупићем, Ђорићем и др.

Сусрет претседника града, у коме је наш Краљ погинуо, са претставницима Београдске општине био је веома узбудљив.

Претседника Марсеља г. Рибоа дочекали су претседник Београда г. Милутин Петровић са одборницима г. г. Душманићем, Ђорићем, Пупићем и шефом кабинета г. Д-р Р. Белићем

Претседник г. Рибоа још увек дубоко потресен оним што се у његовом граду збило, још на станици је са неколико топлих и дирљивих речи изјавио саучешће претседнику Југословенске Престонице, г. Милутину Петровићу.

Трг и споменик Краља Александра I у Марсељу

Истог дана пред подне г. Рибоа посетио је претседника Београдске општине г. Милутина Петровића. Ова посета у Београдској општини била је веома присна, али и тужна. Дубоко потресен, г. Рибоа је у кабинету Београдске општине, као очевидац, описао последње тренутке Витешког Краља.

Том приликом претседник града Марсеља саопштио је претседнику града Београда, г. М. Петровићу, одлуку Марсељског општинског одбора, који је одлучио, да се један од најбољих тргова у Марсељу назове именом Краља Александра, као и то да ће се у Марсељу Краљу Александру подићи монументални споменик.

Са претседником Марсеља код претседника града Београда у посети је такође био и претседник општине града Болиџеа г. де Меј.

И у Паризу ће се подићи монументалан споменик Краљу Александру

Такође је претседнику Београдске општине, г. М. Петровићу, учинио посету и претседник Париске општине, г. Жорж Континео. Он је г. М. Петровићу саопштио званичну одлуку Одбора Париске општине, да се у Паризу подигне велики и леп споменик Блаженопочившем Краљу Петру I Ослободиоцу и Витешком Краљу Александру I Ујединитељу Југославије.

Предлог претседника града Париза, г. Жоржа Континоа, који је Одбор Париске општине 13 октобра о. г., једногласно прихватио гласи:

„Под хитцима једног безумника пао је Велики Краљ, пријатељ и верни савезник. Пао је на земљишту Француске у првим тренуцима посете, која је имала да учврсти мир у Европи и у свету. Том приликом требало је да Французи посведоче Краљевском Госту, другу из добрих и рђавих дана, своју љубав пуну поштовања и своје одушевљене симпатије.

Краљ је пао и његова крв се помешала са крвљу великог трудбеника наше земље г. Луја Бартуа, министра спољних послова, кога је трагична судбина уништила у тренутку кад су његови напори требали да буду крунисани сјајним наградама.

Пао је победник са Куманова и Дрине, херој кога је посветила несрећа и слава, херој који улази у историју, херој кога смрт подиже до легендарне личности.

Парижани су хтели од срца да приреде такав дочек Александру I какав приређују само најдражим пријатељима, чију је топлину и искреност Краљ осетио још 1916 године као Престолонаследник и Регент Краљевине Србије.

Побожна љубав париских грађана жели да дође до израза кроз један спомен, који парисци претставници желе сјајем одмах да овековече.

Ономе који се борио с нама, Ономе који је у најцрњим тренуцима веровао у крајњу победу и вечну правду, Ономе који је као предводник војске и владар отеловљавао пред свима Француско-југословенско пријатељство и чије су последње речи биле савет да се то пријатељство сачува нетакнуто, Александру I, Краљу-војнику, Краљу-коњанику, Париз ће посветити вечни споменик, који подиже на једном од својих најславнијих места.

Да би се што боље показало да љубав Француза за верне српске савезнике не прави разлике између првих и најбољих твораца југословенског уједињења, овај споменик ће бити истовремено подигнут староме Краљу, који је почео дело Уједињења и Наследнику, који га је реализовао".

Ова одлука Париске општине претставнике Београдске општине веома је дирнула, и претседник г. М. Петровић се у име целог ожалошћеног грађанства Београда топло захвалио г. Континоу и грађанству Париза.

Претставници Београда, Париза и Марсеља положили су венце на Краљев одар истовремено

На дан пре сахране Блаженопочившег Краља Александра, 17 октобра о. г., око подне, у кабинету претседника Београдске општине, г. М. Петровића, састали су се сви већници Београда, да на челу са претседником г. Петровићем оду у Двор и поклоне се Витешком Краљу, Првом Грађанину Београда, и да на Његов одар положе у име Београда велики ловоров венац од злата и сребра

Венац, кога је у име Престонице Београдска општина положила на Краљев одар

Претседник Београда, г. М. Петровић, са свима већницима, очекивао је долазак Претседника Париза, г. Континоа, и претседника Марсеља, г. Рибоа, па да сви заједно крену у Двор.

Ускоро је г. Континоа дошао са целом делегацијом Париза, у којој су се још налазили: потпретседник Париске општине г. Виктор Констон, градски саветник г. Арманд Месар, и шеф кабинета г. Континоа г. Марсел Хенри. Са њима су дошли и претседник града Марсеља г. др. Рибоа, претседник града Болиједа г. де Мај, претседник Сенског општинског одбора г. Феликс Опито и сенски саветник г. Жорж Бернард.

Пошто се већ са венцима требало кренути у Двор, претседник Београда, г. М. Петровић, веома узбуђен и потресен, са неколико речи поздравио је делегацију Париза:

— У име југословенске престонице топло се захваљујем Паризу, као центру цивилизације, што искрено са нама дели бол за нашим највећим Владарем.

Претседник г. Континоа такође се са неколико дирљивих речи захвалио претседнику

г. Петровићу. А затим су сви корпоративно, претставници Београда, Париза, Марсеља и Болијеа кренули са венцима у Двор.

Венац Београдске општине носили су напред градски већници г. г. Душманић и Анђелковић, а за њима су ношени велики венци Париза, Марсеља и Болијеа.

За време док су делегације Београда, Париза, Марсеља и Болијеа са венцима пролазиле улицама Београда, саобраћај је био обустављен.

Тачно у 12 часова, кад су звона са Саборне цркве оглашавала, г. М. Петровић са већницима и претставницима Париза, Марсеља и Болијеа, ушли су у Двор, дубоко се поклонили пред мртвим Краљем и на Његов одар положили венце, знаке дубоке потиштености и бола народа за изгубљеним Витешким Краљем.

После полагања венаца, претставници Београда, Париза, Марсеља и Болијеа уписали су се у дворску књигу.

Претставници града Прага и Савеза свесловенских градова код претседника Београдске општине

Исто толико братске љубави и бола, искрене и дубоке туге, показали су и претставници Словенских градова, нарочито Прага и осталих Чехословачких градова — Братиславе, Брна, Оломоуца, Моравске Остраве и осталих. У Прагу је — одмах после прве вести о трагичној смрти највећег Словенског Краља — одржана и комеморативна седница како Градског одбора Великога Прага, тако исто и Савеза градова Чехословачке.

Са ове тужне седнице Чехословачких градова упућен је Савезу Југословенских градова следећи телеграм искреног саучешћа у болу:

Отправнику послова Савеза градова
Краљевине Југославије

Београд

Сатрвени и дубоко дирнути извештајем о трагичној смрти Великога Краља Александра, уверавамо Савез градова братске Југославије, да Чехословачки градови деле са њима безграничну жалост поводом губитка искреног борца за мир и сарадњу обеју братских народа.

За Савез чехословачких градова и општина и Општину града Прага

Претседник, *др. Алоиз Жипек*, с. р.
Секретар, *др. Шафарж*, с. р.

Сличне телеграме упутили су Савезу градова Краљевине Југославије и Београдској општини и остали словенски градови.

Заједно са државним претставницима из Чехословачке допутовали су у Београд, на сахрану и претставници Прага и Савеза Чехословачких градова г. г. др. Ал. Штула, ппретседник Прага и претседник Свесловенског Савеза градова, и проф. др. Петар Зенкл, претседник Социјалног одбора града Прага и један од највећих социјалних радника Словенства и Европе.

На жељезничкој станици сачекали су их у име ожалошћеног Београда претседник г. Милутин Петровић са градским већницима г. г. Кара-Радовановићем, Васом Кнежевићем, др. Благојевићем, адв. Душманићем, проф. др. Шаховићем, Ђорићем и др.

Претставници Прага и Чехословачких градова г. г. др. Штула и др. Зенкл учинили су још истога дана званичну и пријатељску посету претседнику Београда г. Милутину Петровићу, код кога су се у кабинету задржали

Претставници Прага и Савеза свесловенских градова г. г. Др. Штула и Др. Зенкл с претставником Савеза југословенских градова

дуже времена. Претставници братског Прага саопштили су претседнику г. Петровићу да ће град Праг у спомен на Великога Краља дати Његово име једној од највећих улица Великога Прага. Поред тога и највећи и најлепши студентски колеж, кога је у Прагу подигао проф. др. Петар Зенкл са осталим пријатељима Југославије за југословенске студенте, носи име Краља Александра. Претседник Београда г. Петровић бираним речима захвалио се на овој лепој и племенитој одлуци.

На дан пре сахране, 17 октобра, претставници Прага и Савеза Словенских градова г. г. др. Штула и др. Зенкл са секретаром Савеза Словенских градова г. Слободаном Видаковићем отишли су у Двор где су на одар Вели-

Претставници свих југословенских градова поклонили су се Краљевом одру

Исто тако и претставници Савеза Југословенских градова, г. г. сенатор Дане Шарић и Слободан Видаковић, положили су на Краљев одар венац Савеза Југословенских градова, а поред тога сваки град положио је свој венац. Нарочито су се истицали цветни, сребрни и златни венци Београда, Загреба, Љубљане, Скопља, Цетиња, Сушака, Беле Цркве, Карловца, Брода, Крагујевца, Новог Сада и свих осталих наших градова, чији су претседници дошли са целокупним градским већима да се у име својих градова поклоне Краљевом Одру.

Претседник Загреба г. др. Ербер са сенатором г. Д. Шарићем и градским већницима учинио је такође званичну посету претседнику града Београда г. М. Петровићу.

На самој сахрани Блаженопочившег Краља корпоративно су учествовали претставници свих југословенских градова на челу са претседником Београда г. М. Петровићем, Загреба г. др. Ербером, Љубљане г. др. Д. Пуцем, Скопља инж. Ј. Михаиловићем, Новог Сада др. Б. Боротом, и Цетиња г. Н. Зубером.

*

После сахране Блаженопочившег Краља Александра, II потпретседник Париске општине, г. Арман Масар, који је са париском делегацијом учествовао у тужној сахрани Краља Александра, дао је париском листу *„Ле Жур"* једну изјаву у којој је подвукао:

— „На Београд, који још дрхти под утисцима тужних свечаности, цео свет упире данас пажљиво очи, да открије узбудљиву тајну сутрашњице.

Можда се судбина Европе сада решава у овој Краљевини, која је од посмртне пратње Свог Витешког Краља пружила најдирљивију манифестацију дубоке оданости и потпуног народног јединства, каква се нигде није видела.

Док су Претседник Републике, министри и парламентарци, који су састављали француску делегацију, били заузети протоколарним церемонијалом, делегација Париског општинског одбора била је предмет незаборавне пажње од стране Београдске општине.

Заиста, после трагичног догађаја у Марсељу, делегати Париза, изабрани да претстављају француску Престоницу на сахрани Краља Александра I, били су врло забринути какво опхођење да заузму пред својим српским колегама, да ублаже непријатан одјек, који је могла да има одговорна непредострожност показана од наших власти.

Пријем на који су они наишли, од тренутка кад су сишли на перон, био је такав, да их је потпуно умирио.

Поред Претседника Београдске општине, г. М. Петровића, енергичног и поштованог старешине, импозантна лика, озареног срдачним осмехом, два српска општинска одборника, који савршено говоре француски, стављени су нам лично на расположење. То су били г. Душманић, елегантан и угледан адвокат, отмен као прави дипломата, и г. др. Шаховић, професор београдског Медицинског факултета, научник који се са одушевљењем посветио испитивањима на пољу лечења рака."

Комеморативна седница Удружења особља Градског поглаварства града Београда

— Особље Градског поглаварства града Београда основало је „Фонд Витешког Краља Александра I Ујединитеља" за помагање сиромашних ученика основних и средњих школа у Београду —

Преко четири хиљаде службеника Градског поглаварства града Београда, на челу са својим директорима и шефовима, ожалошћена лица и са црним флоровима око рукава, окупили су се 15 октобра у 4 часа по подне у пространом трамвајском депоу Електричне централе, на комеморативну седницу, са које су сузних очију одали пошту Великом и Неумрлом Витешком Краљу Александру I Ујединитељу, и заветовали се, да ће преко Његовог дичног Сина, Младог Краља Петра II, одано и верно чувати Његов свети аманет: *„Чувајте Југославију!"*

Од стране Управе удружења за претседничким столом били су г. г. претседник г. Др. Драг. Ђулизибарић, потпретседници инж. Слободан Петровић и Слободан Видаковић, претседник радне управе Земаљског савеза чиновничких организација, чланови управе Др. Р. Аранитовић, Др. Ј. Спасојевић и остали.

Пред окупљеним службеницима, који су испунили свако место огромног депоа, претседник Удружења г. Др. Драг. Т. Ђулизибарић, отворио је ову тужну седницу следећим узбудљивим говором:

„Драге колеге,

Ганути неизмерним болом, који је овладао душом свију нас због нај-

страшније народне трагедије, народног удеса, злочиначког убиства нашег највећег Краља Александра I Ујединитеља, сазвао сам ову комеморативну седницу целокупног особља престоничке општине, да на њој слијемо свој незалечиви бол са жалошћу и тугом целог Југословенског Народа.

У историји човечанства није било народних владара који су толико задужили свој народ као што је то био Блаженопокојени Краљ Александар Ујединитељ, владара који су тако снажно осећали сваки откуцај народне душе и сваки импулс народних прегнућа.

Тридесет година Он је херојски носио војничку униформу свога народа; двадесет у светској историји најбурнијих година Он је мудро управљао кормилом наше Отаџбине, спроводећи брод Државе својом снажном мишицом кроз највеће тешкоће; Он је ујединио Јужне Словене у велику Југославију, чији је државни углед у кругу културних земаља уздигао високо, у прве редове.

Заштитник свих културних, социјалних и научних манифестација и прегнућа, Он је дао потстрека да се подиже и наше село и наш град. Југословенски градови, под Његовим окриљем, пружили су у току последње деценије гигантске размере на свима пољима свога развоја.

А тек колико је неизмерно, очинске љубави Он имао за Београд, своју престоницу, чије је свако вибрирање друштвеног живота Он благонаклоно пратио, помагао и бодрио. Са колико је радости посматрао снажни развитак Београда, од комуналног, урбанистичког, социјалног па до културног! Са колико је љубави бдио над нашом децом, нашом омладином, подижући им домове, школе и клинике. . .

Никада, драге колеге, није било народног Краља који је био ближи своме народу; нити народа који је био ближи своме Краљу.

И тог највећег Краља међу краљевима ми смо изгубили за увек; убише Га непријатељи светског мира и нашега народнога јединства.

Али, Његов дух, — Његов аманет: „Чувајте Југославију!" — живеће међу нама вечито, ако, збијени у одлучне и јаке редове, будемо одани и верни Његовом Првороћеном Сину, Његовом Величанству Краљу Петру II.

Слава нека је Витешком Краљу Александру I Ујединитељу!

— Слава му! одговорили су присутни, међу којима су се многи гушили у сузама.

Живео Краљ Петар II.

Живео! — проломило се громко.

Г. Др. Ђулизибарић је седницу завршио са следећим предлогом:

„Блаженопочивши Краљ Александар био је највећи заштитник деце и омладине, тих стубова националне будућности, те мислимо да ћемо најбоље испунити свој пијетет на Свету успомену ако место венца на одар Блаженопочившем Краљу Александру оснујемо данас *„Фонд Витешког Краља Александра I — Ујединитеља"* са циљем помагања сиромашне школске деце основних и средњих школа у Београду. У овај фонд имају се учланити сви службеници Београдске општине, без обзира на положај и звање, и месечно плаћати два динара на име чланарине. Правилима фонда, за чију ћемо редакцију сада изабрати један нарочити одбор, има се предвидети да се редовно сваке године, на дан рођења бесмртног Витешког Краља Александра I Ујединитеља, — 17 децембра — одржава Комеморативна седница, посвећена успомени на Блаженопочившег Краља Александра. Тога дана, у име те *Свете успомене*, има се делити помоћ овог фонда сиромашној деци основних и средњих школа у Београду.

У одбор за израду правила *„Фонда Витешког Краља Александра I — Ујединитеља"* Управа Удружења предлаже колеге: г. г. инж. Александра Дојчиновића, инж. Павла Јосимовића, инж. Слободана Петровића, инж. Жарка Крстића, Др. Радмила Белића, Б. Антоновића, Ж. Правдића, Љ. Николића, Д. Којића, Б. Окановића, Др. Ј. Спасојевића и г-ђу Др. Марију Гајић.

Овај предлог примљен је једногласно, па је затим комеморативна седница закључена.

Слава Витешком Краљу Александру!

Живео Краљ Петар II!

Власник: Градско поглаварство града Београда. — Уредник: Слободан Ж. Видаковић, шеф одељка за штампу и културну пропаганду ГПГБ. Ул. Престолонаследника Петра 103. — Државна штампарија Краљевине Југославије — Београд.

Карађорђева улица пре пет година
La rue Karageorge avant cinq ans

(Из фото-архива Одељка за штампу, пропаганду и туризам Г. п. г. Београда)

(Photo-archive du Bureau communal de la presse de Beograd)

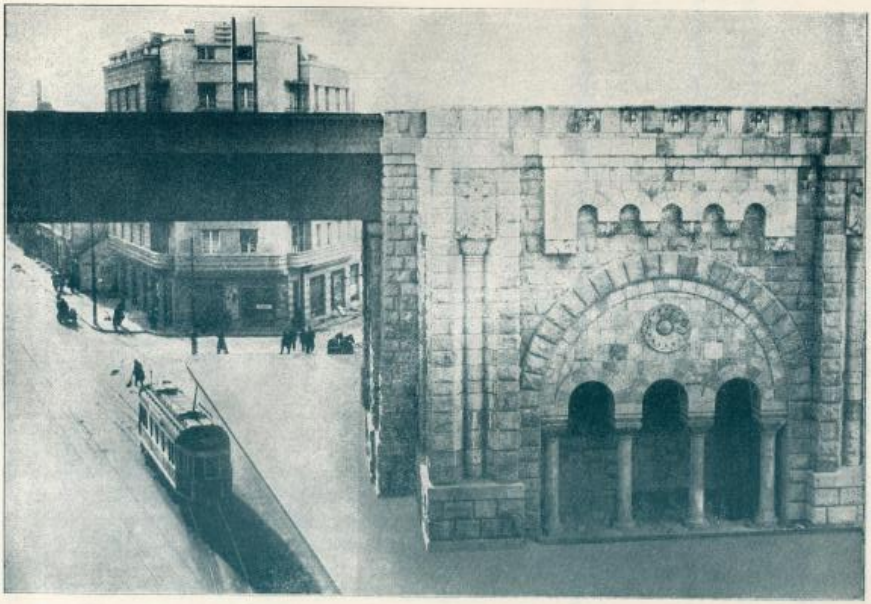

Исти део улице данас (са прилазом мосту Краља Александра I)
La même partie de la même rue aujourd'hui (avec le pilier du pont du Roi Alexandre I)

(Из фото-архива Одељка за штампу, пропаганду и туризам Г. п. г. Београда)

(Photo-archive du Bureau communal de la presse de Beograd)

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

ЧАСОПИС ЗА КОМУНАЛНО-СОЦИЈАЛНИ, ПРИВРЕДНИ И КУЛТУРНИ ЖИВОТ БЕОГРАДА

Бр. 12
Година 52

РЕДАКЦИОНИ ОДБОР:
Павле Кара-Радовановић, Др. Ксенофон Шаховић, Аца Дянић, Илија Савковић, Самуило Демајо, Воја Симић

УРЕДНИК:
Слободан Ж. Видаковић

Децембар
1934 год.

Садржај

Основна начела Закона о градским општинама — Д-р Станко Мајцен, стр. 821

Проблеми урбанистичке естетике Београда — Драгомир М. Поповић, архитекта-урбаниста Г. п. г. Б., стр. 830

Исхрана београдског радништва (II) — Д-р Александар Петровић и д-р Марио Селем, стр. 838

Проблеми дечје заштите у Београду — Дим. Ј. Стојановић, стр. 845

Значај фото-архиве за Београдску општину — Самуило Демајо, адв., већник града Београда, стр. 851

Организација продаје и контроле млека и млечних производа у бугарским градовима — Милорад П. Зечевић, стр. 855

ВЕЋНИЧКА ГОВОРНИЦА:

Једно урбанистичко питање Дедиња — Павле Кара-Радовановић, новинар и већник Г. п. г. Београда, стр. 859

ДРУШТВЕНА ХРОНИКА:

Помен Блаженопочившем Витешком Краљу Александру I Уједниитељу, стр. 861

Мост Витешког Краља Александра I Уједниитеља свечано је освећен и предат саобраћају, стр. . . . 862

КОМУНАЛНА ХРОНИКА:

Конгрес Савеза Градова, стр. 870

СОЦИЈАЛНА ХРОНИКА:

Скупштина Југословенске Уније за заштиту деце, стр. 880

Конгрес федерације словенских апотекара у Београду, стр. 883

Dr. Станко Мајцен,
инспектор Министарства унутрашњих послова

Основна начела Закона о градским општинама*)

Ма колико је наше законодавство од 1918 године па наовамо било активно у свима областима јавнога живота, са самоуправама у ужем смислу оно се бавило доста мало. Затечене три форме јавних територијалних корпорација: општинска, среска и покрајинска, које су се до 1918 године развијале упоредо, такорећи у међусобној органској вези, после 1918 године иду свака својим правцем и имају и свака своју посебну судбину.

Послове покрајинских самоуправа, где су оне затечене, после уједињења врше покрајинске владе. 1922 године, у Закону о општој управи, оне васкрсавају у виду обласних самоуправа са бираним органима. Променом у систему управе 1929 године, бирани органи обласних самоуправа укидају се а њихове се функције преносе на велике жупане, односно банове. На овај начин, покрајинске самоуправе по други пут губе своје демократско-колегијално устројство и буду уређене аутократско-монократски. Територијалне корпорације средњег степена, среске самоуправе, ликвидирају се 1922 године, пошто им у малим областима, снабдевеним широким делокругом и одговарајућим финансијским средствима, више нема правог задатка. Но, у великим бановинама оне не бивају поново установљене, ма да се осећа потреба за њима. Законодавац помаже себи на тај начин, што за поједине среске послове ствара специјалне органе, среске одборе, установе и фондове, који међусобно немају везе и чија се делатност и не дирижује са једног места. Што се, најзад, тиче општине, прво се приступило измени активног и пасивног изборног права. Дубље је извршена медијатизација имедијатних градова, утврђен је хијерариски положај градова са општом управном влашћу првога степена, мењан је начин постанка општинских часника и друго — али је општина ипак остала оно што је била, т. ј. *колегијално устројена и по начелу самоодлучивања уређена територијална корпорација са свеопштим делокругом.*

Према томе, основ на коме се могло почети градити ново уређење, био је ту; у супротности са бановинском и среском самоуправом, са бановинском која је монократизована, а са среском која је уопште укинута, *идеја општинске самоуправе код нас никад није изневерена, па чак ни у најкритичнијим тренутцима нашег политичког живота последњих петнаест година.* Ту, у најнижим територијалним корпорацијама, непрекидном традицијом је сачувана свест *снаге која проистиче из слободе самоодлучивања, свест снаге која проистиче из самоодговорности.*

Затечени закони о градским општинама су били не само разнолики, већ и застарели. На пет правних подручја они су се међусобно разликовали по законодавно-техничком начину свога уређења — заједнички закони за све врсте општина, допунски закони за градске општине, упоредни закони за градске општине, закони за поједине градове — а и материјално, т. ј. по своме називу и правном положају, категоријама свога становништва и градском статусу, организацији одлучујућег и извршног органа, обиму наложених послова, финансијама и државном надзору. Да поменемо само најупадљивије разлике. Градски статус је имао онолико разних основа, колико је постојало разних прописа о завичајним односима или чланству општине. Због је била у толико већа, што су по негде, на пример у Словенији и Далмацији, упоредо постојале завичајност и чланство општине, пошто је ово чланство било шире од завичајности, то оно и није било истоветно на пример са чланством општине у Србији. Репрезентациони систем, као организациони облик одлучујућег органа, постојао је свуда, али је положај градских представништава био по негде ослабљен већом или мањом надлежношћу збора бирача, на пример, вароши у Србији, или Марибору. Организација градске егзекутиве је показивала три типа: демократско-колегијални (вароши у Србији), аутократско-колегијални (градови у Војводини, Марибор и Љубљана), и аутократско-монократски (градови у Босни и Херцеговини, Хрватској и Славонији, Цеље и Птуј), с тим, да се аутократско-колегијални тип јављао у три варијанте: војвођански сенат, љубљански магистрат и мариборски градски савет. Још јаче градови су се међусобно разликовали по обиму наложених послова, као и по положају у хијерархији јавних управних власти који им је према обиму

*) Г. Dr. Мајцен одржао је 10/XII-1934 год. предавање на конгресу Савеза градова Краљ. Југославије о основним начелима Закона о градским општинама.

тих послова припадао. Статутарни градови на подручју Словеније и Босне и Херцеговине, краљевски слободни градови и градови са уређеним магистратом у Хрватској и Славонији, као и муниципални градови и градови са уређеним сенатом у Војводини, са малим изузецима вршили су послове опште управе у обиму у коме их врши сресни начелник у срезу, док су се вароши у Србији и Црној Гори, као и градови у Далмацији од сеоских општина разликовали једино по сложенијој организацији и ширим овлашћењима за самостално одлучивање, а не и по обиму наложеног делокруга и по положају у хиерархији јавних управних власти.

Основни задатак сваког новог закона о општинама је у томе, што има да уравнотежи два супротна настојања: настојање комуне за што слободнијим животом, и настојање државе да јој право надзора над комуном буде што веће. Но, ово је проблем који свака генерација мора да реши за себе, према својој индивидуалности, према задатку који јој налаже историја. Појам самоуправе није релативан појам, али је релативна мера самоуправне слободе која се у једном одређеном тренутку може дати. Она је зависна од целокупног унутрашњег и спољашњег положаја државе, од одредаба Устава, од владајућег државно и друштвено философског схватања односа државе према људским асоцијацијама, удружењима, задругама и сличним творевинама. Према томе, било би погрешно, да се је нови закон, просто, стварао из старих покрајинских прописа, уносећи у њега све оно што је ваљало, а одбацујући остало. За нове прилике и потребе нису се могли потражити стари правни и управни облици, па били они у своје време и потпуно одговарали. Створити се морало нешто ново, разуме се не са циљем да се по сваку цену новотари, већ у намери да се животу да потребни адекватни израз у норми.

Основна начела на којима базира закон о градским општинама, према томе, произлазе из научних сазнања и практичних искустава садашњице; њихово упоређивање са оним што је било могло би дати интересантне податке за историју развитка самоуправног права, али ново уређење не би могло објаснити. Без нарочите потребе, ми се стога и нећемо задржавати ретроспективном анализом наших нових тековина у закону, већ сматрамо за корисније да их покушамо образложити из потреба времена и прилика у којима живимо.

Претходно, реч две о томе како се технички решило питање доношења закона за сеоске и градске општине. Од самог почетка пројектована су два посебна потпуна прописа, ма да је уређење градске општине, у основи, исто што и сеоске. Такви су пројекти и донети један за другим, у временском растојању од 16 месеци. Каснији закон, тј. закон о градским општинама, не упућује на идентичне одредбе ранијег сеоског закона, већ их понавља, где је то потребно. Тако је дошло до тога, да је један повећи део закона о градским општинама дословно једнак сеоском. Просто су поновљене: Глава II о члановима и становницима града као и основне одредбе предизборног и изборног поступка, — а незнатно су прерађене одредбе о буџету и његовом извршивању, као и прописи о државном надзору и правним средствима. Добра законодавна техника и економија избегава таква понављања. Уколико има више основа на којима се једно право заснива, утолико је то право несигурније. Закон је збир наређења, а наређење губи од своје ауторитативности, ако се понавља. Понављања могла су се избећи утолико пре, што су неке материје општине могле бити издвојене из оба закона о општинама и нормиране посебним законима. Материја за себе су одредбе о општинском статусу за које не постоји никаква нужда да су обрађене у самим законима о општинама. Као што су држављански и породични статус уређени посебним законима, законом о држављанству и законом о личним именима, тако је то могло бити и са општинским статусом. За изборни ред било би добро да није у склопу закона о општинама, јер је то материја еминентно политичке природе, која ће се много и често мењати, па према томе не спада у закон који је срачунат на дужи период важења. Какве последице има скупљање у једноме закону изборног реда и одредаба о организацији општине, надлежности њених органа, о општинским службеницима, општинским финансијама, надзору државне управе и правним средствима, види се, ако упоредимо Српски закон о општинама са Далматинским и Словеначким градским законима. Српски закон, који изборни ред не одваја од других одредаба, управо је прошетан изменама и допунама, док су остали поменути закони остали цели, ма да су тридесет година старији од српског.

И поред свих ових разлога решено је, да се пође путем упоредних, тј. потпуних закона за сваку врсту општина, па макар се текст, делимице, и понављао. Разлог је законодавно-политичке природе. Сматрало се, да изиђеначење онако шареног законодавства као што је било наше дојучерашње општинско, а нарочито градско, већ по себи значи огроман корак у напред. Свака новација је борба са заточницима затеченог стања, а свака борба тражи жртве. Процес међусобне асимилације не може се извршити без трвења: потребно је било да се градовима тај процес олакша, а не да се у њега уносе нове компликације. Жеља је била, да се грађанину у руке потпун заокружен пропис који му омогућава да се што боље и потпуније снађе у новим приликама. Тек кад предвиђени јединствени тип грала у земљи буде остварен, моћи ће се учинити онај други даљи корак који је потребан да се постојеће општинско

и градско законодавство и технички усавршн и доведе у склад са правилима модерне законодавне вештине.

*

Од основних мисли закона о градским општинама расмотрићемо само најактуелније, и то редом: градски статус; активно и пасивно изборно право за градско претставништво; организацију градске егзекутиве; деконцентрацију градске управе; обим наложеног делокруга; градско финансирање, и државни надзор над градском општином.

*

И пре ступања на снагу Закона о градским општинама, становништво града делило се на више класа, према преимућствима политичке или економске природе. Најистакнутија је била класа чланова града и класа становника града. Поред градског чланства, у Словенији, Далмацији и Хрватској и Славонији постојала је још и једна ужа припадност граду која се звала завичајност. Завичајност је постала оцепљењем од чланства општине. Ово се оцепљење извршило у времену, кад је победом индивидуалних слобода, (као што су слобода сеобе из места у место, слобода стицања непокретног имања, слобода избора рада и конзума), градове почео да поплављ свет који прети да поремети њихов конзервативни друштвени ред и уздрма њихове финансије. У одбрани од тога света, не посе дујући ни зато и несталног, живећег од ручног рада па зато и мање имућног, створила се у оквиру чланства града које је било сразмерно лако стећи, једна ужа и строжија припадност граду у виду завичајности, која је једина давала право на издржавање или помоћ у случају осиромашења. Законодавац је обе поменуте институције слио у једну, назвавши је чланство општине, стим да су и права и дужности која су била везана за завичајност, сада везана за чланство општине.

Нема сумње, да је ово један корак унапред, учињен у циљу упрошћавања затечених правних институција. Али је исто тако и несумњиво, да будуће законодавство неће моћи да стане на томе ступњу развитка, већ да ће што пре морати учинити још и један корак даље. Чланство општине, како је уређено новим законом, је институција која изумире; не само код нас, већ и у страним државама са сродним приликама као што су наше, ова је институција много изгубила од свога оправдања и стога изчезава.

Наиме, за време свога најпунијег развитка, чланство општине или завичајност биле су институције скопчане са многим значајним правима и привилегијама, па је било сасвим природно што је њихово стицање било везано за тешке и строге услове. Поменути само право слободе кретања и сељења, право стицања непокретног имања, право вршења трговине, заната и друго. Новим законима много се умањио значај чланства општине тиме, што поменута права нису више везана за општински статус. Ван закона о градским општинама, данас је чланство општине од значаја једино још, прво у вези са пријемом у држављанство, јер страни држављанин који није југословенске народности, да би могао бити примљен у наше држављанство, мора доказати да му је једна наша општина зајамчила пријем у завичајну свезу, а друго у вези са војно-територијалном припадношћу војних обавезника, јер се евиденција војних обавезника води према чланству општине. По самом Закону о градским општинама, чланство града даје способност бити градски часник, право стављања примедби на буџет и завршни рачун, право жалбе на одлуке опште природе, и, као најважније, право на издржавање или помоћ у случају осиромашења. Могу да постоје још и специјална уређења о искључивом праву чланова на уживање одређених добара и установа. Међутим, постоје законодавна настојања која иду на то да се некоја од поменутих права и дужности еманципују од чланства општине и уреде независно од њега, независно од његових тешких и строгих услова. Тако се војна управа жали већ више година, да је чланство општине све мање и мање подесна основа војно-територијалне принадлежности и евиденције. Тражећи нову основу, војна управа се решила да као надлежну општину војног обавезника, тј. општину у којој војни обавезник остане надлежан све до истека војне обавезе, утврди општину првог регрутовања. Пројекат још није дефинитиван, али се на њему убрзано ради. Као основа на којој се заснива припадност општине, чланство општине је напуштено чак и код једне тако важне институције као што је опскрба сиромашних лица. Познато је, да је законом о болницама сношење трошкова за лечење сиромашних лица, према врсти болести, пребачено на државу, бановину и општину петогодишњег сталног настањења, а не на општину чланства, и то само зато да би болнице брже дошле до новца; ислеђивање и утврђивање општине чланства је гломазан посао и траје предуго.

Све јача индустријализација привредног живота, све јача флуктација становништва несумњиво води општини сталног становништва, тј. општини у којој ће се општински статус заснивати на сталном настањењу, а не на аутоматски стеченом или по молби признатом чланству. Уколико општина сталног становништва још није уведена, у индустријским земљама она ће се увести раније, а у аграрним земљама касније. Друго је питање, да ли ће у општини сталног становништва општина моћи да остане и носилац дужности издржавања сиромашних сталних становника. Замислимо само, колико се, и како брзо, данас мења место сталног настањења, па ћемо

лако моћи увидети, да ће се тај задатак морати наложити једној организацији ширих основа и већег финансијског капацитета.

*

Радикално-демократско изборно право, уведено за изборе народних посланика за Народну скупштину, после уједињења брзо је себи прокрчило пут и у општине. Учињено је то законима и уредбама у годинама 1919 до 1922; уколико је активно изборно право за општинска претставништва по разним покрајинама било још диференцирано, оно је чланом 47 Закона о буџетским дванаестинама за месеце јули—септембар 1923 године у целој земљи изједначено тиме, што је одређено, да ће се избори општинских часника вршити по сталним бирачким списковима, установљеним Законом о бирачким списковима за изборе народних посланика за Народну скупштину из 1922 год. Закон о градским општинама није донео ништа ново, одређујући да је активно изборно право за изборе градских представништава идентично са активним изборним правом за народне посланике. Такође и трајање мандата и начин обнове општинског представничког тела доскора су били идентични са одговарајућим установама парламента, па су то још и данас. Изборни период је кратак, општинско претставништво не обнавља се одломком свога броја, већ се за сваки изборни период мења у целости. За пасивно изборно право, партикуларни закони су тражили за способност бити градски часник, поред активног изборног права и одређене старости живота, само још и чланство градске општине, а искључивали су градске службенике, лица која уживају издржавање или потпору јавних средстава и друго. Исту тенденцију показује и једнообразни закон о општинама. Насупрот томе, у градској општини функциони период је од три године продужен на четири, за способност бити градски часник тражи се навршена тридесета година живота, и поред активног изборног права и чланства у граду, још и најмање петогодишње настањење у граду; једна трећина већника у опште се не бира, већ се поставља од државне власти.

Да су радикално-демократске тенденције раније прописа о градским општинама у новом закону унеколико ублажене, може се само поздравити. *Већ по својој природи, комунална питања у доста већој мери изискују ванпартијско стварно и стручно третирање но што је то случај код питања државне управе у народном претставништву. Успешна делатност у управи града првенствено зависи од тога, колико је интензиван осећај припадности граду, осећај завичајности код лица која у ма ком својству учествују у градској управи.* Демократија као целокупна појава, (а и поједине њене основне мисли) став општине је, истина, преобразила из основа, али при томе није могла да измени и природно биће општине као економске, социјалне и културне заједнице, није могла да је потисне као организам који велики део своје снаге црпи из обичаја и традиције и који решавање својих задатака не може да поверава неасимилованим лицима. Не треба испустити из вида ни то што код општине законодавство и управа нису онако строго одвојени једно од другога као што је то случај у држави. Градски представник је и законодавац и управни орган, а управа је, као што је познато, струка која се стиче школском квалификацијом, праксом и стручним испитима. Мислим да би било погрешно, кад би се одредбе закона о градским општинама, које су донете ради ублажења радикално-демократских тенденција претходних закона, сматрале као реакционарне. Напротив, оне се уопште не налазе у линији овакве или онакве концепције политичког живота, већ потичу, просто, *од природног својства општине као неполитичког тела, као правног лица по приватном праву, као месне људске заједнице која поред интереса да се партијско-политички испуњ има још и други интерес.* Средства којима је постигнуто поменуто ублажење, могу бити и недобра, али је неоспорно, да се закон ту креће у једном правцу који може само допринети, *да се градови појачају и утврде као жаришта свеколиког материјалног и духовног бољитка.*

*

И поред многих и разноврсних разлика у организацији градске егзекутиве — готово сваки закон о градским општинама има своју индивидуалну устројену градску егзекутиву — у ствари ипак постоје само два основна типа, а то је магистратски и претседнички тип. Магистрат је колегиј који саодлучује и извршава одлуке одлучујућег органа; саодлучивање може бити уређено тако, да одлука градског представништва мора добити пристанак магистрата да би важила, или тако да магистрат има само право вета. За разлику од магистрата, претседник своје послове врши монократски; он претседава седницама градског представништва и извршује његове одлуке помоћу додељеног му градског чиновништва. За одлуке представништва није потребан његов пристанак, али су оне ипак под његовом контролом на тај начин, што их може задржати од извршења ако су противзаконите, а евентуално и ако су противне интересима града. Прво, требало се одлучити или за магистратски или за претседнички тип, а кад је претседнички тип прихваћен, требало је још и решити питање, да ли претседник треба да произлази непосредно из избора бирача, или има да произлази из избора самог градског представништва, било из његове средине, било ван ње.

Нема сумње, да магистратска организација има једно првенство које је у томе, што

се одлучивањем у другом колегију осуђују пренагљене одлуке првог колегија или одлуке које су донете под ма чијом пресијом; поврх тога рад магистрата није јаван, што још више доприноси могућности објективног и опрезног решавања. Што је колегију поверено такође и извршивање одлука одлучујућег тела — тврде поборници магистратског система, — има за последицу, да се одлуке извршују темељније и целисходније. Све док се одлучна разлика између магистратског и претседничког типа градске егзекутиве види у колегијалном односно инокосном решавању, магистратски тип је у преваги. Међутим, моје је мишљење, да одлучну разлику треба тражити другде. *Одлучно је питање одговорности. Што год је одговорност више концентрисана, она је и уочљивија, а у колико је уочљивија, она је и мање избежива, па се према томе равнају и напор и пожртвованост који се улажу у рад.* О одговорности за колегијалне одлуке магистрата каже познати комунални теоретичар Елер сасвим исправно: „Кад је закључак донет једногласно, сваки појединн члан сноси бар један одломак одговорности, а кад је закључак донет већином гласова, одговорност, истина, сносе они који су за закључак гласали, али се у колегијама који тајно расправљају, на жалост, не сазна како се гласало, нити каквим је разлозима појединн члан образложио свој стар; одговорност се дели, распарча, она изветри, појединац је скида са себе и тражи покриће у колегијалном гласању". Код претседника као инокосног извршног органа све је то другачије. *Ни по коју цену он не може да избегне одговорност или је превали на другога.* Ово важи чак и за варијанту, да су му додељени помоћници у лицу градских часника са којима дели своју надлежност. Пред градским представништвом и пред јавношћу првенствено одговара он, њему се приписују успеси и неуспеси у раду. Но, претседнички тип градске егзекутиве може се бранити још и са других разлога. Експедитивност у пословању је код њега сигурно већа, лични иницијативи је дата већа слобода, елиминисана је могућност конфликта компетенције и друго. Монократска организација егзекутиве је и подеснија за вршење државних послова. Ако се законодавац одлучио за овај тип, он је то учинио не само под утицајем наведених неоспорних првенстава, већ и под сугестијама које су му дошле из страних законодавстава, у којима се магистратски тип одржава једино тамо где је традиционалан; па и у тим пределима предвиђено је, да се може заменити претседничким.

С погледом на друго питање т. ј. питање непосредног или посредног избора претседника, теорија једнодушно истиче, да је егзекутива организована у толико *боље, у колико даје више јемстава за тачно извршивање воље одлучујућег тела.* Она је организована лоше, кад је изложена искушењу, да пригодом доношења својих аката подржава вољу појединаца противу воље укупности. Ова опасност, међутим, постоји управо код извршних органа, који су изабрани непосредно, јер су они већма зависни од својих бирача но од органа чије одлуке извршују. Да би воља одлучујег тела била поштована и у најситнијим извршним радњама, потребно је да је егзекутива зависна искључиво од тога тела, а ово се постизава избором егзекутивних органа из средине одлучујућег тела. Не треба испустити из вида ни то, да се *пренос целокупне егзекутиве на једно само лице може правдати само тако ако то лице има повереље оног органа чије одлуке извршује.* Но, код нас посредни би избор био умеснији још и са разлога, што имамо две врсте већника које би требало што тешње међусобно повезати. Претседник Градске општине који би био изабран из средине већа, био би симбол и носилац тога споразума. Да решење тога питања код нас није могло испасти друкчије но у корист непосредних избора, могло се очекивати. Речено је већ, да је наша општина политизована. Доследно парламентарним изборима, избори градских претставника врше се по листама. Давањем повереља листи, бирач истиче носиоца листе као оно лице у *коме види оличен програм будуће комуналне политике.* Бирајући лице на челу листе, он бира претседника. Овај систем има оне исте мане, које има и политизација општина уопште, али је, у оваквом закону какав је наш, логичан и доследан.

*

Неспорна првенства децентрализације и деконцентрације управе уопште, нагнала су законодавца, да предвиди доста широку могућност децентрализације градске управе. Децентрализацију градске управе зовемо независном, кад се на нижег органа преноси право одлучивања, а административном, кад се на нижег органа преносе послови администрације. И једна и друга деконцентрација може бити материјална или територијална, према томе да ли се на тог нижег органа преноси део стварне или месне надлежности. Административна материјална деконцентрација јавља се у управним одборима (§ 86 нашег Закона о градским општинама), а административна територијална деконцентрација остварује се поделом градске области на мања подручја и повераваљем администрације на тим подручјима нарочитим надлештвима, градским окрајним надлештвима или одељцима (§ 85 нашег Закона о градским општинама). Независну деконцентрацију имамо остварену једино у виду материјалне,

на такозване сталне одборе у смислу § 95 ове може пренети право одлучивања по пословима који нису законом од тога изречно изузети. Независну територијалну деконцентрацију немамо, могућност постојања или образовања посебних делова града са сопственим локалним одлучујућим и извршним органима као носиоцима чисто локалних интереса, као што их имамо у Закону о општинама, закон о градским општинама није предвидео. У страном законодавству има случајева, да је ова врста деконцентрације градске управе створена тек у новије време, и то као допуна већ постојећих окраја-одељака, или као њихова алтернатива. Наиме, искуство је показало, да се равномерно интензиван рад на остваривању разних месних интереса у границама града образовањем окрајних надлештава не може постићи у довољној мери, јер је управа окраја поверена бирократији, док се успешна делатност самоуправе првенствено зависна на почасној служби. У већим градовима почасна служба у опште нема онај значај који би требала да има, прво, што је осећај завичајности у коме почасна служба има свој корен у толико слабији уколико је град већи, а друго што је бирократија баца у заселак. Број расположивих почасних места у великим градовима незнатан је у упоређењу са бројем службеничких места. Да би се почасна служба помножила а и појачала, установљавају се посебни делови града као територијалне корпорације са општим делокругом. Посебни део града има свој одбор, налик градском већу, свог старешину налик претседнику градске општине и своје надлештво по угледу на Градско поглаварство. Образовање таквих делова града није обавезно. Да би се избегла свака штетна шематизација, одлучивање о томе је додељено у надлежност самог града.

Наш закон није ишао тако далеко. Сматрало се, да се цепањем градске општине на посебне делове са пуним самоуправним делокругом сувише слабе њене животне снаге: осећај припадности граду као целини, пробуђен интерес за заједничке потребе, солидарност у настојању да се тековине сачувају и множе. Моје мишљење је, да бојазан није била потпуно оправдана. Нарочито у градовима који су повећани припајањем целих околних општина, могућност постојања локалне самоуправе била би добро дошла. Поред свих централистичких тежњи града, у *оваквим припојеним општинама обично још дуго живи и дела осећај уже завичајности — једно добро које се у комуналном животу никада не сме остављати неискоришћено.*

Познато је, да су у погледу обима на наложеног делокруга сви претпројекти и пројекти Закона о градским општинама предвиђају градске општине као опште управне власти првога степена, и то по угледу на постојеће такве градове у Словеначкој, Хрватској и Славонији, Босни и Херцеговини и Војводини. Тек у последњем моменту пројекат је прерађен и Народно представништво је примило тип града како је данас узакоњен, тј. са ограниченом надлежношћу по пословима опште управе.

Разлози за пројектовано — а не и прихваћено уређење градова по угледу на такозване аутономне, статутарне и слободне градове, градове са уређеним магистратом или сенатом, били су економске, управно-техничке и политичке природе.

Материјално, послови градског самоуправног делокруга не разликују се од општеуправних послова среског начелника. Оба делокруга значе концентрацију послова, и то послова из свих струка и грана јавне управе. Разлика је само у томе, што се самоуправни послови врше самостално, тј. без упутстава са стране државних власти, док срески начелник у вршењу своје надлежности није самосталан. Последица тога је, да град мора имати чиновништво са истим квалификацијама као и срески начелник, сразмерно исти број чиновника, надлештво устројено по угледу на среско начелство и т. д. Не дати граду општу управну власт првога степена, значило би за исто територијално подручје стварати две власти, два чиновничка апарата, и то за послове који се материјално међусобно не разликују. Уосталом, вршење власти опште управе првог степена са стране градова нигде се није осећало као терет који је градовима наложен без компензације. Као што је већ речено, трошкови сразмерно нису велики, јер се послови врше у истој режији, па чак и овај минимум трошкова граду се враћа на један или други начин. У Војводини је постојао закон о сталним потпицајима градовима који врше опште управну власт првога степена; понегде држава је субвенционисала пензијске фондове градских службеника, и друго. Данас, кад то више није могуће, компензација се налази бар у оној користи која се постизава сваком децентрализацијом државне управе: у индивидуализовању управе, у сузбијању бирократизма, у штедљивијем господарењу и томе слично.

Други разлог, зашто је постојала намера да се уведе тип града са општом управном влашћу првога степена, био је тај *што на подручју нема подеснијег вршиоца послова опште управе но што је сам град.* Општу управу првога степена у земљи врше срески начелници, а полицијске послове, као једну нарочиту функцију опште управе, врше државне месне полицијске власти. *Ако се општа управна власт првога степена не повери граду, она се мора дати среском начелнику који је, и поред најбоље воље, не може вршити успешно. Управна подручја првог степена, састављена из градске општине и сео-*

ских, нарочито када је градска општина велика, представљају једно шаренило интереса, економских и социјалних тежњи, комунално-политичких концепција и друго. Управљање управним подручјима толико хетерогеним спада у најтеже управне задатке. С обзиром на ове тешкоће, а у деловима државе где су сресци начелници вршили општу управу у граду, већ пре ступања на снагу закона о градским општинама покушавано је, да се ти послови пренесу на државну месну полицију која постоји у граду. Солуција је нмала ту добру страну, што се подручје државне месне полиције, у главноме, поклапа са градским атаром. У свему осталом солуција је могла бити задовољива само за моменат, па и то још само привидно. Где год је то могуће, полиција се одваја од управе зато, *јер су методе рада полиције управо супротне онима, којима се при своме раду служи управа. Полиција ограничава слободу грађанима у јавном интересу, док управа крчи пут за слободни развитак свију конструктивних снага народних. Нема веће несреће но кад се ови методи помешају, тј. кад управа свој задатак схвати полицијски, а полиција се баци на стварање позитивних вредности, на економску организацију, социјализацију и просвећивање народа. Враћање послова опште управе полицији значило би жртвовати неспорне користи које су потекле од раздружења тих послова.*

Трећи разлог за пројектовано уређење је био политичке природе. Учествовање ланчког елемента у државној управи има две добре стране. Сталним и непосредним контактом са народом, струка добија потребних импулса и остаје сачувана од мудрости зелених столова. Што је број почасних служби у државној управи већи, управа је животу ближа. Друга добра страна је у томе, што је учествовање грађанина у државној управи за њега једна политичка школа која га учи за сваку своју одлуку у јавном раду сносити и одговорност пред јавношћу. А са одговорношћу, не само моралном, већ и материјалном, по себи дођу и одговарајућа конструктивна расположења. Као што се у парламенту опозиција умери и умири, чим дође на власт, тако и у општини.

И поред свих тих разлога, узакоњен је тип града са ограниченом надлежношћу по пословима опште управе. Није прихваћени тип града са пуном надлежношћу опште управне власти првога степена какав је постојао на северу и западу, нити тип града који врши послове опште управе у обиму у коме их врше и сеоске општине какав је постојао у Србији. До компромисног решења је дошло под силом прилика. У реду градова наведених у § 2 Закона о градским општинама има мањих и још мањих градова, за које би преузимање пуне надлежности сресног начелника заиста значило несразмеран терет, и то због њихових изузетних прилика. Прво, немају квалификовано чиновништво, а друго, њихова подручја су по површини и броју становништва толико мала да нема рачуна да би се за њих установила посебна општа управна институција првога степена. Срез има своје оправдање тек од једне одређене границе на више. Пошто се хтело, да и мањи па чак и најмањи градови улазе у ред градова у смислу Закона о градским општинама, изједначење градова није се могло извршити у правцу постојећих више развијених градова, већ се је морало извршити у правцу оних малих и најмањих. Моје мишљење је, да овакво уређење не може бити дефинитивно. Брзи развитак наших већих градова принудиће нас, да у ближој или даљој будућности или отступимо од јединственог типа града и предвидимо више врста градова, или појам град у смислу Закона о градским општинама ограничимо на веће центре.

*

Главно питање градских финансија, тј. питање градских фискалних извора, у Закону о градским општинама није могло бити решено из основа, јер би то премашило његов оквир. Питање како ће општина поред државе, бановине, разних комора и томе слично моћи да подмирује своје финансијске потребе, а да се пореска снага ипак не преоптерети, да ли ће јој држава уступити унапред одређену тангенту пореских прихода који би текли искључиво у државне благајне, или ће јој уступити одређене пореске изворе на искључиву употребу, не може бити решено пре но што не буде изнова решено питање самоуправних финансија уопште. У погледу бановина подела финансијских извора у неколико је изведена §§ 61 до 66 Закона о банској управи, Законом о државној трошарини, Правилником за извршење одредаба о бановинској трошарини од 9 јула 1930 год., Уредбом о извођењу јавних радова од 22 новембра 1933 године и друго, и то по једном комбинованом систему-прирезивања, опорезивања пореских објеката самосталним бановинским порезима упоредо са државним, и искључивог искоришћавања одређених пореских извора. Овај систем не задовољава, и то не само због своје недоследности, већ и због тога што му недостаје потребна сталност, која једина омогућује планско газдовање. Са општинама и градовима ствар је још гора. Ту не постоје ни начелне одредбе; једно од најактуалнијих питања општинских и градских газдовања регулисано је прописима у којима се о општини и граду говори само узгред, без намере да се предмет исцрпи.

Систем дозначивања одређене тангенте пореза које би искључиво убирала држава, с тим, да се самоуправе одрекну и прireза и самосталног пореза, код нас нема много изгледа на остварење, ма да је оправдано наде које су стављене у њега у државама које су га увеле, нпр. Аустријска Република. Више изгледа на остварење има систем додељивања пореских извора на искључиву употребу. Само да ли ће се код овог система претходно морати решити шкакљиво питање, да ли је, и који порез подесан да служи искључиво држави, или је пак такав, да се на њега могу ударати и прirези, или најзад, има све услове да буде самосталан градски порез! Потрошачки порези нпр. који утичу на трошкове производње и, следствено, условљавају и способност конкуренције, треба да су у целом царинском подручју једнаки, према чему су они и одлично подесни за искључиво државни порез. На доходарину не би требало ударати прirез јер показује пракса, да велике разлике у прirезу на доходарину проузрокују отсељавање мобилног становништва из општина са високим прirезима на такав порез. Но, доходарина није подесна ни за самосталан градски порез, јер је мање више случајно, где они богати појединци седе којима приходи притичу са великих територијалних подручја, док је подела њихових доходака на више општина код прогресивног опорезивања тешко изводљива. Насупрот томе, земљарина и кућарина имају све услове за самосталне општинске порезе, јер је заслуга општине, да земљишна и кућна рента расту; њих и није могуће пренети из места у место. Што искључиво општинама треба оставити порезе на забаве, транспорт и културу, има свој разлог у већој могућности контроле. Разлог је чисто техничке природе.

*

Најзад, реч две још и о надзору државне управе над градом. Речено је већ, да се овде сукобљавају два супротна настојања: настојање комуне за што слободнијим животом, и настојање државе да њен надзор над комуном буде што далекосежнији. Да се ова два настојања уравнотеже, основни је задатак сваког закона о општинама који може бити решен само у духу времена, према владајућим схватањима односа државе према општини, а никако не догматички, једанпут за свагда.

Полицијска држава прошлог века није дала, да се јавноправне корпорације развијају самостално, да живе по начелу самоодлучивања и да у границама свога делокруга сносе и одговорност за свој рад. Она их је водила и упућивала, захватајући својим надзором све њихове животне манифестације, све њихово економско, културно и социјално стварање. Она је сарађивала са њима, а по потреби је и радила уместо њих. Над њима је вршена власт слична старатељској, па се према томе и говори о туторству полицијске државе над јавноправним корпорацијама.

Против оваквог начина вршења надзора, код најистакнутије врсте јавноправних корпорација, тј. код општина, појавила се тежња за самоуправом, тј. за већом самосталношћу припадника општине и њихових изабраних заступника према држави. Тражило се проширење делокруга општине и ограничење права надзора државе. Док код осталих јавноправних корпорација борба за самоуправу није узела ширег маха, код општина она је постигла општу актуалност, јер је свако повећање слободе делатности у општини значило и повећање политичких слобода уопште.

Самоуправу као начело остварила је тек правна држава, и то заједно са начелом законитости управе, за разлику од управе зависне од владаоца, и начелом управносудске контроле управних аката, за разлику од контроле искључиво путем парламента и врховног рачунског суда. Ова три начела остварена су у заједници, јер се међусобно условљавају. Начело самоуправе је остварено тиме, што је општини признат карактер правног лица јавнога права, тј. признато јој је право на вршење управе у границама закона, што се до тада сматрало само дужношћу. Да би општина у томе своме праву била и заштићена, према начелу законитости управе вршење државног надзора регулисано је законом, и то тако, да ван законских граница држава не може да се меша у самосталан живот општине; она може да интервенише једино у случајевима, који су у закону предвиђени, као и на начин који је тамо прописан. Овим је изражена и она по самоуправу толико значајна основна мисао, *да се надзорна власт при вршењу надзора има ограничити на сачување права, недирајући у сферу слободне оцене.* Поступање противно овоме, значило би повреду једног субјективног права јавноправне природе актом власти, тј. административни спор чије се решавање поверава органу који је од управе независан (начело управно судске контроле управних аката).

Зависи од позитивних прописа, да ли се, и у колико одступа од тих начела, нарочито да ли се општина у одређеним случајевима искључује од управносудске заштите, као и да ли се надзорној власти у одређеним случајевима даје право да цени и целисходност рада општинских органа, а не само његову законитост.

Овај проблем наш је законодавац, у главноме, решио у духу правне државе. У начелу, државна власт је и код нас само чувар законитости рада градских општина; она оп-

штину придржава на путу права и враћа је кад је застранила. Но, предвиђене су такође и мере, *којима се иде на побољшање градских аката у правцу веће целисходности;* државна власт одобрава организационе статуте, даје пристанак на статуте, уредбе и правилнике, чије одредбе имају утицаја и на градске финансије, одобрава буџет и завршни рачун као и одлуке о задужењу града, одлуке којима се везују градске финансије преко рока трајања мандата градског већа, као и одлуке о отуђењу непокретног имања преко одређене границе вредности. Пошто је граду као правном лицу активна легитимација за тужбу пред административним судом призната већ Законом о државном савету и управним судовима, то ово у Закону о градским општинама није поновљено, али је тужба у четири случаја искључена тиме што се административном суду додељује функција расматрајуће управне власти, чиме се он као суд по истом предмету искључује. Недостатак је многих наших нових закона, а не само Закона о градским општинама, што административне судове ангажују као првостепене или расматрајуће управне инстанције и тиме их искључују од суђења, или другим речима, што странке лишавају права тужбе на административни суд тиме што овога успостављају као одлучујућу административну власт. Без обзира на то, колико се тиме слаби заштита општине од повреда њене самосталности управо тамо где би та заштита морала бити најјача, наше је мишљење, да овакво уређење и није у складу са задатком административних судова, како је он утврђен у Уставу и Закону о државном савету и управним судовима. Административном суђењу подвргава се делатност зависних органа контроли независних; пресудама административних судова излучују се из управних аката утицаји који су на те акте дејствовали на допуштен или недопуштен начин, а потичу од правне и политичке зависности управних органа. Са постављеним му задатком административни суд је у складу све дотле, док суди, тј. док пресуђује по предметима којима су се управне власти раније већ бавиле и код којих су административни правни лекови исцрпени. Управно одлучивање неподударно је са контролном функцијом над управном делатношћу.

Анализовали смо и критички осмотрили основне мисли Закона о градским општинама. Нису то све, па и о онима које смо истакли, могло би се још много што шта рећи. Били разлози које сам навео за узакоњено уређење убедљиви или неубедљиви, једно је несумњиво: *закон се не може ни добро разумети ни целисходно применити, ако се он изчупа из целине политичких, економских и социјалних прилика из којих је израсао, из нашег унутрашњег уређења, из историјског развитка и карактерних особина народа, из наше друштвене средине.* Но, промене према раније законима ипак нису такве да би значиле преврат. Надовезујући на оно што је било, закон је крепко закорачио напред, потпомогнут новим искуствима и сазнањима, владајућим научним и политичким тенденцијама, целокупним нашим правним и управним поретком. Упрошћење градског статуса, широка база за активно изборно право, одбацивање колегијалне организације градске егзекутиве, непосредни избор градског претседника, далекосежна деконцентрација градске управе, строга ограничења државне управе при вршењу надзора над градом све ово показује колико је код нас жива и дубоко у људској свести усидрена мисао општинске демократије. С друге стране, у року трајања мандата, у условима за пасивно изборно право, у институцији постављених већника, у праву државне управе да градске акте цени и с погледом на њихову целисходност, јављају се црте конзервативизма, ауторитативна настојања државе, за која смо рекли, да их не треба тумачити као знак политичке реакције противу радикалне демократије, *већ као знак делимичне деполитизације градске општине.* И, најзад, што је најважније, законом не дира се у традиционални а и уставно признати положај општине као самоуправе. *Слободе самоодлучивања и самоодговорности остају не само правни, већ и етички основ живота и рада градских општина.*

Драгомир М. Поповић,
архитекта-урбаниста Г. п. града Београда

Проблеми урбанистичке естетике Београда

„Лепота једног града није луксуз већ потреба као и хигијена".
Л. Бонне

Ма како да су обимне и сложене области које се јављају за решавање при урбанизацији људских насеља, ипак се оне дају подвести под три основна принципа: хигијена, саобраћај и естетика. Сва три су подједнако важна и сва три треба заједно да посредују у целини дела које се организује. Град без хигијене је штетан а у граду без естетике — цивилизовани људи не могу живети!

Речници вели да је естетика „знаност која одређује услове лепог у природи и уметности". Међутим, естетика не одређује ништа, она само проучава што боље може услове лепог. Она не може дати тачне одређености

Београд, Парк пред Универзитетом

Један град може и без неких нарочитих споменика, и без нарочитих удешавања са зградама које га „меблирају", имати сам по себи живописан положај и пружити неоспорне квалитете специфичне драži и привлачности. *Једноставно* има вековно формиране хармоније у себи и то је довољно, док се код других по цену напора, трошкова и великих радова долази до — неповезаности, збрке и ругобе.

И ето ту хармонију треба умети организовати, хармонију регулационог плана као целине, хармонију појединих квартова, улица, паркова, тргова и т. д. па се и без великих трошкова може доћи до лепог и урбанистички естетичног града. Методе су разне, теорије исто тако, али баш највише их има код оних редова који само критикују *уметност* а ништа не стварају на њеном пољу.

о лепоти, која је толико разнолика и коју свако биће осећа на свој начин, нити је може укалупити у уске формуле које се обично траже. Ми се с тога радије придружујемо оној Платоновој широкој формули по којој је Лепота величанственост истине т. ј. идеја о истини служи као база, што је згодно применити и на савремени Урбанизам и Архитектуру. Јер уметност може по некад да прикаже и нешто ружно у природи, пошто уметничка лепота по Канту *„није нека лепа ствар, већ лепа престава о једној ствари"*, — (мада

ово престављање ружног у Урбанизму има својих граница).

„Ми смо пак навикнути, пише познати урбаниста Р. Унвин, да гледамо на уметност као на неку спољну ствар, као на неку гарнитуру. И многи сматрају да се лепота једног града састоји у прављењу споменика, мермерних

ји он забачен на једном тротоару, опкољен неком гломазном гвозденом оградом, без икакве смишљене позадине и готово нико не обраћа ни основну пажњу на њега!

Али пре но што пређемо на детаље о Београду објаснићемо још неке идеје о лепоти града. Три принципа под која се под-

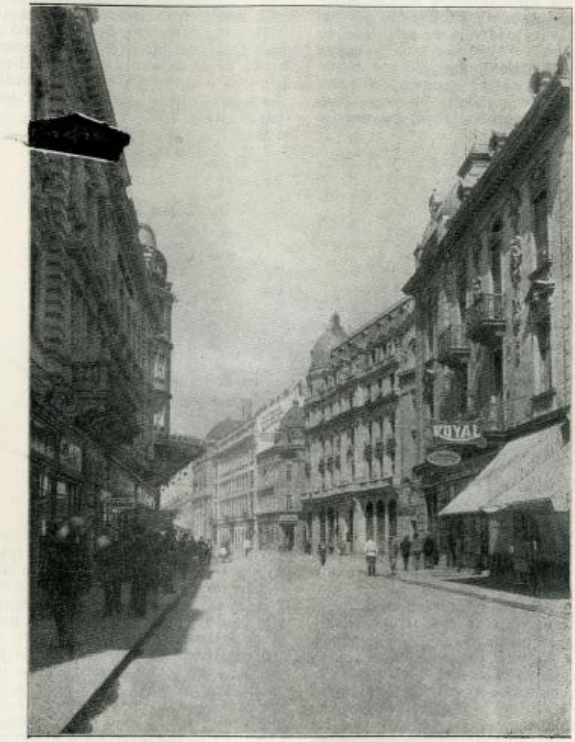

Београд, Кнез Михаилова улица

фонтана, украшених канделабара и триумфалних капија". Чак има општинских управа које намерно „декоришу" своје скверове, тргове и паркове разним статуама, мислећи да тиме чини услугу градској лепоти. То су скроз погрешне методе које само стварају збрку! Зар има некога који ће рећи да је „споменик дечка са Чукур-чесме успео? Стоводи урбанизација градова: хигијена, саобраћај и естетика заступљена су у целом културном свету са подједнаком важности. Истакнути културни центри пазе много на лепоту свога места. Познато је н.пр. да су Данци необично горди својим Копенхагеном, због његове лепоте. Они имају специјално-културне комисије које само шетају по граду

као по каквом уметнички намештеном стану и „кибицују" шта се да изменити, шта треба прeиначити, шта се мора где додати и шта ново урадити. Колика је то свест код њих најбољи је пример да пиваре дају половину свог годишњег добитка општини искључиво на улепшавање престонице. Париз има специјални општински одељак за *Лепоту и шеталишта* коме је шеф познати њихов архитекта Л. Бониe (од кога је и мото на заглављу овог чланка). И они се диче својом метрополом света — Паризом, али и поред тога имају специјални Грађевински правилник о лепоти града где се одмах у § 3 каже да планове града мора радити уметник-архитекта. Поред тога многобројни правилници и уредбе о естетичкој страни града Париза сведоче да им је то увек било на срцу. Резултате види сваки културни туриста.

Немци стоје још боље са лепотом и чувањем лепота својих градова. Код њих је избио покрет под водством проф. Ернеста Рудолфа а под именом Хајматшуц, који је захтевао чување у градовима свега лепог што је природа створила и свега лепог што је човек у тој природи начинио. Покрет је успео и убрзо су се појавили закони т. зв. Verunstaltungsgesetze који чувају градове од унакаживања (Бремен: 4-III-1909; Саксонска 10-III-1909, Пруска: 2-VI-1902, затим 15-VII-1909, Шарлотенбург 28-IX-1911, Берлин (рекламе) 26-X-1921, 14-XI-1913 и последњи за Берлин од 23-X-1923). Сличне законе имају покрајине Витемберг, Кобург, Олденбург и др.

Поред тога у Немачкој маса градова имају специјалне комуналне уметничке градске комисије које се називају: Künstlerischer Beirat или Sachverständigenkomission или Verwaltungsdeputation или имају нарочити општински одељак који води једна културна личност тзв. Конзерватор. А у свима уредбама о извођењу Генералних планова као и у самом Грађевинском закону, мноштво §§ посвећено је естетском питању града. У Бечу постоји комисија за Denkmalpflege, постоји чак и часопис на немачком језику још од 1909 год. који се исто тако зове. Од упропашћивања Беча у естетском погледу, град је заштићен § 87 новог грађевинског закона (од 25-XI-1929), који изрично брани свако унакажиивање. Овај пропис *није само на хартији*, већ се око тумачења тога § Бечу велике препирке и спорови. Врло су занимљива упутства о лепоти градова Баварског мин. грађевина од 11-VI-1905.

Један леп део Београда: Дворац Њ. В. Краља на Дедињу

Постоји, исто тако, читава стручна литература о лепоти градова специјално.*) Да споменемо само књигу Камила Сите-а, која је цела посвећена естетској страни града и која се бори против заблуде да није истина, *да за лепоту града треба многи средстава.* Зар наш Београд са новцем који је до сада потрошен за његово изграђивање није могао лепше да изгледа? Зар Београд нема масу идејних бедности и нејасности? Зар се не чује често: штета што је овде бачен толики новац, па ништа лепо није начињено!

Вели се да су градови бесмртни и да би било достојно нас, да потомству оставимо велику идеју о нашем веку, о нашем просперитету и о нашој култури. Чинимо ли то овом поратном урбанистичком збрком?! Сме ли се допустити да се и даље мисли да је општинским управама код нас мало стало до

*) Види нарочито: *Buls*, Aesthetik der Städtischen Verschönung; *Blunck*, Denkmalpflege und Städtebau; *Genzmer*, Kunst im Städtebau.

естетских проблема Београда а да своју пажњу поклањају искључиво подизању града у техничком смислу?... Боне лепо каже да естетика града није *луксуз* већ исто таква *потреба* као и хигијена. Јер све оно што успе да поружња и огруби град унизиће и душу његовог становништва, снизиће ниво његове интелигенције, ослабиће му енергију за живот, сломиће му напоре и посејати малодушност у широким масама грађанства. Још Аристотело је казао, да се градови морају тако градити да се људи у њима осећају обезбеђени и срећни. А ко може бити срећан у нереду и ругобама?

Јасно је, дакле, да је естетика градова, поред добрих хигијенских и саобраћајних услова, један важан чинилац у урбанизму и

ничким пољима, као и на осталим комуналним.

А естетика града? Ко се о њој брине?

Она је некако као пасторче Београда. И готови смо да верујемо да није ни из какве зле намере, већ на првом месту због једне велике заблуде која влада код нас. Та заблуда је у овоме: ако свима нама лежи на души лепота Београда, и ако нема ваљда ни једнога човека у Београду који не би желео да његов град буде леп, ипак многи, па и многе општинске управе и већа, мисле да је довољно да се он лепо технички и хигијенски уреди па ће већ самим тим постати и леп. Људи често код нас бркају појам чистог, уређеног и лепог. Сматрају да је довољно да се једна улица добро калдрмише, ујутру

Београд, Булевар Кнеза Александра Карађорђевића

у култури једнога народа. Цео свет пази на њу. Морамо зато пазити и ми. Излагањем чињеница, међутим, увидеће се да је питање естетике градова код нас прилично заостало и ако није сасвим заборављено.

Београд се у хигијенском и саобраћајном погледу стално поправља, допуњује и развија. Могуће да још није ни на тим пољима сасвим удешен како треба нити ће, можда, скоро бити. Али главно је да се на том ради: поставља се нова калдрма, водоводна мрежа је сваким даном све већа, канализациона исто тако; пројектују се нове улице, подижу мостови, нове трамвајске линије итд. итд. Могуће и ту има нечег за критиковање, као у осталом и у сваком јавном послу што га има, али ипак се врло активно дела, ради на многим странама. Видовдански број „Београдских општинских новина" пружа најбоље доказе о грозничавој и многостраној делатности Београдске општине на свима тим пољима и почисти и онда сви веле: *лепа улица*. Овде желимо да подвучемо, да све оно што је практично не мора бити увек и лепо а сем тога желимо да нагласимо да је лепота потребна сваком, те да се не може примити крилатица: Београд још није успео да потпуно реши своја хигијенска питања; зато ће естетичка касниће. Кад, касниће? Београд никад неће „решити" сва своја техничка и хигијенска питања, увек ће се развијати и увек ће бити тих све нових и нових питања. Зашто онда занемарити естетску страну? Још на почетку смо поменули да је она у пуној мери значајна и да се мора паралелно са осталим питањима решавати.

Ако се држимо принципа да се лепота градова састоји у најбољем извршењу онога што треба урадити, тј. ако допустимо да се специјално *за лепоту* не да *ни један динар*, већ да се само оне ствари које се већ раде истовремено и *лепо* ураде, видећемо да чак

ни ту ништа нарочито није код нас урађено. Јер нека за моменат лепо уређени град много кошта, а колико коштају бачени новци на „спомеиике" à la дечка код Чукур-чесме, (први пример који нам је пао на памет)? Зар се са истим новцем није дало што лепше начинити? Зар не би, можда, чак јефтиније коштала једна лепша деликатнија ограда око њега од ове гломазне, која није ни у каквој сразмери са „спомеником"? Рећи ће многи: *ствар укуса*. Е, да ствар укуса, али баш зато што је то ствар укуса те ствари морају радити људи од укуса. Ту је сво тежиште питања.

Кад се студира пројекат каквог закона не оклева се да се образују више комисија и секција да би се анализирали сви прописи и претресли до најмањих ситница. Кад се ради о ових друштава дођу до положаја било у политичкој странци било у Општини. Са *Лепотом* та друштва имају врло мало везе, да не кажемо никакве.*) Па ко се онда бринуо о *лепоти Београда* до сада? Непосредно нико; посредно многи.

Најпозванија да се брине о лепоти Београда је несумњиво Београдска општина. Она међутим, нема отсек, комисију или човека који би *непосредно* и по свесној дужности бринуо се о *лепоти Београда*. Посредно да. Наша општина има Грађевински одбор, Техничку дирекцију, са одељком за регулациони план и Отсеком за паркове као и своју Техничку комисију. Мора се овде признати да је Отсек за паркове — захваљујући разумевању чланова Поглаварства Г. Б. — још највише допринео естетици Београда својим зеленилом

Рад естетске комисије у Хамбургу. — Неукусне фасаде
Ранији изглед **Уређена фасада, доцнији изглед**

каквој новој административној реформи многобројни сакупљени референти објашњавају своја многобројна мишљења. Кад се, на против, ради о лепоти града, кад треба извесној концепцији, извесном делу јавне потребе дати огртач лепоте, испадне да свако сувише много зна или да свако верује да најбоље може пречутно да реши проблем или бар да је питање проблема са те стране од слабе важности те би се мирне душе могло оставити бризи првог надлежног бирократе најниже врсте... Ми обратно мислимо: да се баш у питањима естетике града мора бити најобазривији и да се сва решења и питања морају ослањати на знање сакупљених талената и културних људи од префињених укуса.

Београд до сада није био срећан са те стране. Неколико друштава са предграђа која постоје за „улепшавање" свога краја, носе погрешан назив према нашем мишљењу, пошто су то више друштва за потпомагање свога краја, као и за избацивање на површину појединих својих функционера најчешће политичких личности са амбицијом да преко које се последњих година јако развило и које већ само по себи претставља један *естетски добитак за Београд*. Уосште, зеленило даје добре ефекте и у сразмери са њима је доста јевтино и потребно га је неговати. Оно чак може згодно да маскира ствари — пример: Теразиска тераса. А колико тек има фасада у Београду преко којих би требало пустити да их зелени бршљан за увек заклони? Али, скоро у свим поменутим отсецима, са изузетком отсека за паркове и још којег ваљда, лепота је негована само као какав додатак, пошто техничка питања долазе на прво место.

Најзад, поводећи се за оном Скерлићевом истином, да се о литерарним стварима мора литерарно и писати, долази се до аналогије да се и естетским стварима мора и естетски делати. Не може се тражити од једне техничке администрације да естетски дела, јер су администрација и уметност слаби познаници и баш ваљда зато што је до сада само и је-

*) Једно такво друштво носи искрен назив „*Удружење за унапређење* итд.".

дино администрација решавала естетске проблеме поратног Београда, он тако „лепо" изгледа.

Београдска општина до душе има још и свој *Културни отсек*, чије већ само име говори да се стара о културној пропаганди и у његовом извештају стоји да се (поред осталог) стара за одржавање постојећих и подизање нових споменика. То је врло умесна установа али не треба бркати појмове, он се још увек *званично* не стара о *Лепоти* Београда као што то раде слични комуналнокултурни отсеци у осталом свету. Да би ствар била јаснија ми ћемо детаљније објаснити нашу мисао.

Потребно је да Београдска општина образује једну секцију, отсек, одељак или сл. са-

6) У питању тргова уопште.

7) У питању чувања старина, споменика и лепих кутака у граду.

Тим пре што већ у Грађевинском закону пише:

§ 22. Свака грађевина мора бити архитектонски обрађена и имати што правилнији облик на свима странама које су видне. — Свака нова грађевина у колико је видна, има бити тако пројектована и споља тако изведена и обрађена — да буде у складу са местом и околином — Општина може за поједине улице, тргове као и унутрашњост блокова и места прописати и нарочиту архитектонску обраду и тражити од пројектаната да своје пројекте сообразе тим прописима. — Дозвола за зидање не може се дати за оне грађевине које би ружиле слику краја, улице, места.

Рад естетске комисије у Хамбургу. — Рекламе на калкану
Ранији изглед **Доњији уређени изглед**

стављену од познатих уметника, јавних радника, архитекта и урбаниста, од људи интуитивних, од људи који су и сами дали резултате на *уметничком* пољу и од људи којима је естетика исто присна, као музичару ноте или сликару боје. Тако састављен Културни отсек, био би саветодавни орган Београдске општине и давао би своја мишљења и по овим питањима:

1) У питању генералног плана као целине. За његову хармонију, поделу, довођење у ред и за његове основне пропорције.

2) У питању подизања зграда. А. Јавних. Б. Приватних.

3) У питању јавних шеталишта и паркова. О њиховом засађивању и цветном орнаментисању.

4) У питању скулптуралног декорисања града.

5) У питању градске орнаментике уопште: Рекламни стубови, рекламе уопште, канделабри и уличне светиљке, киосци, телефонске говорнице, поштански сандучићи и т. д.

§ 24. За свако поједино место општина ће у споразуму са надлежном влашћу за чување старина уредбом утврдити нарочито који су делови града од историског или уметничког значаја, као и које су старе грађевине које имају карактеристичне особине вредне да се одрже, а за време док уредба не буде готова и надлежно одобрена нажиће привремени правилник, који ће израдити свака таква општина у споразуму са надлежном влашћу и поднети на одобрење надлежној власти из § 10 у року од шест месеца по обнародовању овог Закона. — Министар грађевина по саслушању надлежне власти, може да огласи и читав град или варошицу вредним да му се очува историско-архитектонски карактер. — За такве градове или варошице регулациони план и уредбу одобриће Министар грађевина у споразуму са Министром просвете. —

§ 25. Нове грађевине у улицама, на трговима и у деловима града оглашеним да су од историског или уметничког значаја, морају бити тако пројектоване и изведене, да слика места или улице не изгуби ништа од своје историске или уметничке вредности. — Грађевинске промене на појединим грађевинама од историског или уметничког значаја, којима би био умањен или покварен утисак, који су старе грађевине чиниле, нису дозвољене. — Никаква оправка оваковних зграда не може се тражити нити преду-

зети, док се претходно не добије одобрење од надлежне власти за чување старина. — Редовно одржавање таквих грађевина има вршити власник грађевине. Ако власник неће да изврши оправку, а има користи од те грађевине, онда ће то извршити Општина о његовом трошку, а ако власник не може да изврши, или би му то било тешко с обзиром на његово имовно стање и прилике, онда ће се то извршити о општинском трошку. Изјавом жалбе задржава се извршење наплате."

жност коме општинском архитекти или још горе коме инжињеру, значило би створити један опасан монопол.

Мора се смишљено радити не са изгледом на *срећан исход*, него онако немачки са изгледом на *сигуран исход*. Због тога је потребна једна естетска комисија од више људи, која ће бити перманентна и у којој ће се до детаља претресати поједина естетска пита-

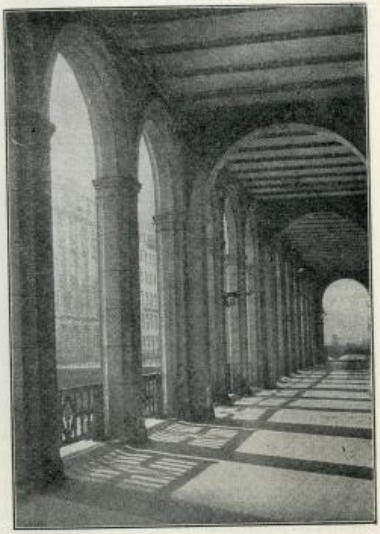

Рад естетске комисије у Хамбургу. — Аркаде упропашћене рекламама
Изглед са рекламама **Изглед кад су рекламе скинуте**

То су параграфи који потпуно замењују све европске уредбе у том погледу, а које смо ми раније навели. Потребно их је само умесно применити. Чак ето и Закон налаже, што значи обавезује општину да о лепоти града поведе најозбиљнијег рачуна.

Многи ће могуће питати зашто је потребан читав одсек (комисија, секција и сл.) за овај посао, зар то не би могао да ради један човек, уз припомоћ Грађевинског одбора. Неко од чиновника или неки општински Међтровић, рецимо. Разуме се да би то било најбоље, пошто увек један човек од вредности може много да учини, али пошто ће решавања естетских проблема у Општини вредети онолико колико вреди и сам тај човек, — самим тим што његов избор може да промаши, значи да је начин несигуран. Ставити то у дужност једном архитекти или још горе једном инжињеру, значило би створити један опасан монопол.

Мора се смишљено радити не са изгледом на *срећан исход*, него онако немачки са изгледом на *сигуран исход*. Због тога је потребна једна естетска комисија од више људи, која ће бити перманентна и у којој ће се до детаља претресати поједина естетска питања. Има и ту замерке коју ће нам неки учинити. Како је познато да су уметници каста код које су амбиција и сујета највише развијени и да често прелази у болест, рећи ће се: „Таква комисија уместо да претреса естетска питања гложиће се и препирати око њих. Биће увек одвојених мишљења и тешко да ће се моћи што урадити." Ми пак верујемо да ће баш те препирке и гложења помоћи Београду у естетском смислу. За културне уметнике естетика већ има своја извесна правила око којих се они неће препирати, већ ће их примити као готове парти при-е, што сама администрација већ не зна да учини. Даље, уметници се обично не слажу и нису објективни кад су они лично у питању. За ствари које их се лично не тичу готово су увек исправне судије. Неправо би било рећи да

појединн жири-и на конкурсима за какав споменик или за какву зграду, не доносе добре одлуке. Ако баш жири и не изабере најбољи рад, како за поједине случајеве неки мисле, он сигурно одбаци најгори. Администрација чак ни то не чини, већ даје прво могуће решење.

Грађевински одбор, који је до сада био најпозванији да на основу постојећих законских прописа бди над лепотом Београда у погледу подизања приватних грађевина у главном, ма да у свом саставу има само једног архитекту, бранио је мушки и куражно ту лепоту колико год је могао. Има у последње време огроман број случајева да је одбијао новопројектоване фасаде које би директно ружиле Београд, боље речено које би унаказиле Београд. Али, било зато што су се моћни сопственици а нарочито пројектанти таквих фасада бунили, протестовали и жалили, те су око тога стваране дуге административне процедуре које су само временски кочиле рад на подизању грађевина, било зато што до данас Београд нема једног модерног правилника за његово изграђивање*), те се Грађевински одбор није могао увек ослањати на законске прописе, тек лепота Београда у главном била је остављена увиђавности самих грађана кад су у питању поједине приватне зграде.

Очигледно је, дакле, да је за изграђивање Београда, поред административних неопходно потребних прописа и отсека који ће се о њиховом примењивању старати, потребан и један уметнички форум коме ће бити *на души* и то искрено, *лепота* Београда. Само још двагри обичан примера показаће нам неопходност истог. Треба Вуку Караџићу подићи споменик, који је већ изливен и чека на место. Ако у времену његовог подизања буде постојала једна уметничка комисија у Београду, ствар ће ићи доста лако: комисија ће оценити прво вредност споменика, затим ће предложити место и величину постоља и споменик ће бити лепо подигнут. Не буде ли такве комисије у то доба десиће се да ће разни предлози почети да се „возају" од одељења до одељења, бирократе ће сваки на своју руку давати „своја мишљења", која се наравно неће слагати, али ће бити занимљива по „решењима", док једног дана општински одбор немајући куд, стави и њега у парк-музеј заједно са Доситејем и Панчићем. Или једна ситница. Калдрмише се Охридска улица и куће са стране леже на двема регулационим линијама које међусобно нису паралелне, т. ј. улица је левкаста. Како урадити тротоаре: да паралелно иду са кућама а да коловоз буде левкаст или коловоз израдити са паралелним странама а да тротоари испадну левкасти? Сад се ради по овој последњој варијанти и тротоари ће бити негде шири негде ужи. Међутим, ми смо уверени да би једна естетска комисија захтевала да тротоари буду паралелни а коловоз левкаст јер је сразмерно шири па се грешка толико не осећа а сем тога чини у једном правцу перспективно улицу дужом, ефекат који се по некад чак тражи ради монументалности (пример: плац пред црквом Св. Петра у Риму). Права ситница, али колико још има толиких ситница и крупница у Београду о којима би неко морао повести озбиљног, студиозног рачуна? Затим рекламе. Ко контролише лепоту реклама у Београду? Разне велике фирме дају неким мазалима да читаве калкане „намалају". Зар се не може регулисати да оне буду укусне и да не вређају око? И поврх још тога има код нас: Киосци, бензинске пумпе, перде-и (настрешнице) пред кафанама и т. д. Колико Немци пазе на рекламе најбоље ће показати приложене фотографије које показују један исти угао (или аркаде) пре рада естетске комисије и после уређења по њеним упутствима.

Споменули смо на почетку да један град може имати сам по себи живописан положај и бити привлачан. Београд у том погледу спада у најсрећније градове у Европи. Ушће Саве у Дунав, стари Град, благе падине ка Сави и Дунаву, плава Авала на видику чине га у правом смислу најлепшим градом по природном положају. Град и Калимегдански парк искористили су потпуно тај природни положај. Али даље, унутра Београд није искористио све лепоте које му пружа терен и које је могла да начини људска рука. Не треба се заваравати лепим похвалама пуним куртоазије н. пр. од стране господина Фикеа б. претседника општинског одбора Париске општине. Београд може још лепше да изгледа само кад би се о *Лепоти* повело мало више рачуна.

А нарочито је потребно убедити и становништво и надлежне да се лепота мора неговати заједно са осталим хигијенским и свеобухватним потребама града, и да није истина да она треба да остане на крају „јер се још ни са осталим елементарним изграђивањем није готово". Она мора ићи у корак са развојем града, јер као што се ни канализација града не ствара за један дан, не може се ни *град за дан учинити лепим*.

Ми би желели да овај чланак пробуди интересовање о *лепоти Београда* и да изазове да људи који њу разумеју, кажу преко часописа Београда још коју реч о њој.

*) Нови *Грађевински правилник* је већ израђен и примљен од стране Градског већа, сада чека санкционисање од стране надлежних министарстава. У њему ће бити доста одредаба о естетској страни Београда, само што ће те одредбе требати да спроводи једна естетска комисија.

Др. Александар Петровић и Др. Марио Селем

Исхрана београдског радништва

(Наставак)

Испитујући квалитет исхране породица београдских радника, ми смо се у овој анкети старали да у конкретним примерима проучавања имамо све врсте и степене радника: од обичних обалских и неквалификованих радника па до квалификованих и стручних мајстора.

Једна од таквих је породица бр. 3 (отац књиговезачки квалификован радник). Ма да је домаћин неупослен већ пуне две године, те највећи део издржавања породице пада на жену, која је такође квалификована радница, ипак се они труде да животни стандард своје породице одрже на висини, коју су раније имали. Али, на жалост, то им никако не иде за руком јер се услови живота из дана у дан све више погоршавају, а домаћинове наде на упослење расплинуле су се већ као мехури од сапуна...

Даљи анкетни подаци о исхрани ове породице говоре:

25-VII Уторак. Доручак: млеко. Ручак: паприкаш с месом, салата од кромпира. Вечера: исто. ½ литра млека (300) 1.50; ½ кгр. меса свињског (800) 6; ½ кгр. кромпира (300) 0.50; 1 кгр. лука 1; 5 краставца 2; 1½ кгр. хлеба (3000) 4.50; 125 гр. масти (1150) 1.75. Укупно 5550 калорија, 16.25 дин.

26-VII Среда. Доручак: млеко. Ручак: паприкаш с месом, салата од краставаца. Вечера: исто. ½ лит. млека (300) 1.50; ½ кгр. свињског меса (800) 6; 1 кгр. кромпира (600) 1; лука ка црног 0.50; зелена паприка 0.25; ¼ кгр. бошња (750) 1; 5 краставца 2; 1½ кгр. хлеба (3000) 4.50; 125 гр. масти (1150) 1.75. Укупно 6600 калорија, 18.50 дин.

27-VII Четвртак. Доручак: млеко. Ручак: паприкаш од јуче. Вечера: пржена јаја. ½ лит. млека (300) 1.50; 7 ком. јаја (525) 3.50; 1½ кгр. хлеба (3000) 4.50; 125 гр. масти (1150) 1.75. Укупно 4975 калорија, 11.25 динара.

28-VII Петак. Доручак: млеко. Ручак: боранија са говеђином, салата од краставаца. Вечера: исто. ½ литра млека (300) 1.50; ½ кгр. говеђег меса (600) 4; 1 кгр. боранije (600) 1.50; белог лука 0.50; 5 краставца 2. Укупно 1500 калорија, 8.50 дин.

29-VII Субота. Доручак: млеко. Ручак: боранија од јуче. Вечера: пржена јаја на масти. ½ лит. млека (300) 1.50; 7 ком. јаја (525) 3.50; 1½ кгр. хлеба (3000) 4.50; 125 гр. масти (1150) 1.75. Укупно 4975 калорија, 11.25 динара.

30-VII Недеља. Доручак: млеко. Ручак: пилећи паприкаш и похована пилетина. Вечера: исто. ½ лит. млека (300) 1.50; 2 пилета (800 гр.) (800) 15; ½ кгр. кромпира (300) 0.75; ¼ кгр. семпрезле (750) 1.50; 2 јајета (150) 1; 1 кгр. парадајза (36) 2; 1½ кгр. хлеба (3000) 4.50; 250 гр. масти (2300) 4. Укупно 7930 калорија, 30.25 дин.

31-VII Понедељак. Доручак: млеко. Ручак: остатак од јуче. Вечера: пржена јаја, салата од парадајза на зејтину. ½ лит. млека (300) 1.50; 7 јаја (525) 3.50; 1 кгр. парадајза (300) 2; 70 гр. зејтина (370) 1; 1½ кгр. хлеба (3000) 4.50. Укупно 4495 калорија, 12.50 динара.

1-VIII Уторак. Доручак: млеко. Ручак: остатак од јучерашњих пржених јаја. Салата од парадајза на зејтину. Вечера: Испржено 7 јаја. Салата од парадајза. ½ лит. млека (300) 1.50; ½ кгр. парадајза (150) 1; 7 јаја (525) 3.50; 70 гр. зејтина (370) 1; 125 гр. масти (1150) 1.75. Укупно 2525 калорија, 8.75 дин.

2-VIII Среда. Доручак: млеко. Ручак: пилећи пилав. Вечера: исто. ½ лит. млека (300) 1.50; 1 пиле (400 гр.) (400) 7.50; ½ кгр. пиринча (800) 2; 1½ кгр. хлеба (3000) 4.50; 125 гр. масти (1150) 1.75. Укупно 5650 калорија, 17.25 дин.

3-VIII Четвртак. Доручак: млеко. Ручак2 флекице с купусом. Вечера: исто. ½ лит. млека (300) 1.50; ½ кгр. бошња (1500) 2; 1 кгр. купуса. (240) 2; 2 јајета (150) 1; 1½ кгр. хлеба (3000) 4.50; 125 гр. масти (1150) 2. Укупно 6340 калорија, 13 дин.

4-VIII Петак. Доручак: млеко. Ручак: салата од парадајза. Вечера: купус с поклинама. ½ лит. млека (300) 1.50; 1 кгр. парадајза (300) 2.50; ½ кгр. бошња (1500) 2; 1 кгр. купуса. (240) 1.50; 2 јајета (150) 1; 125 гр. масти (1150) 2; 1½ кгр. хлеба (3000) 4.50. Укупно 6640 калорија, 15 дин.

5-VIII Субота. Доручак: млеко. Ручак: боранија са пилетином. Вечера: исто. ½ лит. млека (300) 1.50; 1 пиле (400 гр.) (500) 7.50; 1 кгр. боранije (600) 2.50; белог лука 0.50; 125 гр. масти (1150) 2; 1½ кгр. хлеба (3000) 4.50. Укупно 5650 калорија, 18.50 дин.

7-VIII Понедељак. Доручак: млеко. Ручак: аімакан. Вечера: остатак од ручка. ½ лит. млека (300) 1.50; ¼ кгр. пикембића (300) 4; црна лука 1; 125 гр. масти (1150) 2; 1½ кгр. хлеба (3000) 4.50. Укупно 4750 калорија, 13 дин.

8-VIII Уторак. Доручак: млеко. Ручак: сира. Вечера: исто. ½ лит. млека (300) 1.50; ½ кгр. сира (1250) 5; 1½ кгр. хлеба (3000) 4.50. Укупно 4550 калорија. 11 дин. Свега 178.200 калорија, 478.25 дин.

За 32 дана ова кућа потрошила је за исхрану 178.200 калорија, што износи по 5570 калорија дневно. Та је количина хранљивих калорија стајала 478,25 динара или по 14,94 динара дневно. Ту су количину хране узимали готово само отац и мајка, јер је дете уз ручу одлазило у Кошутњак и преко целог дана остајало у колонији Црвеног крста, где се и хранило. На тај начин видимо да сваки у овој породици отац и мати свакодневно узимали по 2785 калорије хране, која је стајала по 7,47 динара дневно.

Према причању мужа, он је примао по 400 динара месечне помоћи од Савеза, а жена је зарађивала по 800 динара месечно. На тај начин као да је њихов приход био свега 1200 динара месечно.

Расходе су имали ове:

за исхрану	448.20	динара	месечно
за стан	600.—	„	„
за дете	180.—	„	„
Свега	1228.20	динара	месечно

Према овоме рачуну, ова кућа требала би сваког месеца бити у дефициту најмање по 27.30 динара. Али то није све. Домаћин пуши по 4 динара дневно, што износи 120 динара месечно и за новине издаје по 30 динара месечно.

И у овом случају можемо рећи да се на стан и храну троши готово сав *редован* приход куће.

Кућа бр. 4. — У кући мати стара 29 година, удова. Муж је умро од туберкулозе плућа 1930. По занимању је уметачица у штампарији. Од 1 јула 1933 године је беспослена. Колико је прече зарађивала не знамо. Сад, као беспослена добија од свога Савеза по 84 динара недељне помоћи. Има двоје деце: девојчицу од 11 година, учи први разред Радничке школе и дечака од 9 година, учи III разред основне школе. Мати се дуго лечила код Уреда од хроничног бронхитиса. Оба детета према извештају школске поликлинике имају слаба плућа. За време наших испитивања оба су детета преко дана проводила у Кошутњаку, у колонији Црвеног крста.

Станују у Хилендарској улици. Стан им се састоји из собе и кујне. Обе просторије истих размера: по 4 мет. дужине и по 3 мет. ширине и висине. Свега по 36 куб. мет. запремине. Свако одељење има по 2 прозора: по 1 мет. висине и 80 см. ширине. Патос је дрвен. Чистоћа је добра. У соби имају: три кревета, орман, сто и 4 столица. Од одела имају и мајка и деца по 2 преслаке и по 2 хаљине. За стан плаћају 500 динара месечно.

20-VII Четвртак. Доручак: јаја. Ручак: пире од кромпира. Вечера: исто. 2 ком. јајета (150) 1; 1 кгр. кромпира (600) 1; 125 гр. масти (1150) 2; 1 кгр. хлеба (2000) 3. Укупно 3900 калорија, 7 дин.

21-VII Петак. Доручак: флекиће с купусом. Ручак: исто. Вечера: исто. ½ кгр. брашна (1500) 2; 1 кгр. купуса (240) 1.50; 11 ком. јаја (825) 5; 1 кгр. хлеба (2000) 3. Укупно 4565 калорија, 11.50 дин.

22-VII Субота. Доручак: млеко. Ручак: јаја кувана (2 ком.). Вечера: млеко. ½ лит. млека (300) 1.50; ½ кгр. хлеба (1000) 1.50. Укупно 1300 кал., 3 дин.

23-VII Недеља. Доручак: млеко. Ручак: боранија с говеђином. Вечера: исто. ½ лит. млека (300) 1.50; 1 кгр. боранije (600) 1; ½ кгр. меса говеђег (700) 4; ½ кгр. масти свињске (4600) 7; белог лука 0,50; 1½ кгр. хлеба (3000) 4.50; 5 ком. краставца 2. укупно 9200 калорија, 20.50 дин.

24-VII Понедељак. Доручак: млеко. Ручак и вечера: остатци од јуче. ½ лит. млека (300) 1.25.

25-VII Уторак. Доручак: млеко. Ручак: ћувеч без меса. Вечера: исто. ½ лит. млека (300) 1.25; 150 гр. пиринча (480) 1; паприке 4 ком. 1; ½ кгр. лука 0,50; 1 кгр. хлеба (2000) 3; 1 кгр. парадајза (260) 4. Укупно 3040 калорија, 10.75 дин.

26-VII Среда. Доручак: млеко. Ручак: Остатак од јуче. Вечера: јаја (4 ком.). ½ млека (300) 1.25; 1 кгр. хлеба (2000) 3. Укупно 2150 калорија, 4.25 дин.

27-VII Четвртак. Доручак: млеко. Ручак: парадајз салата. Вечера: млеко. 1 кгр. парадајза (260) 2; ¼ кгр. лука 0.50; 70 гр. зејтина (640) 1; 1 кгр. хлеба (2000) 3. Укупно 2900 калорија, 6.50 дин.

28-VII Петак. Доручак: млеко. Ручак: пржен кромпир. Вечера: исто. ½ лит. млека (300) 1.25; ½ кгр. кромпира (300) 0.50; 125 гр. масти (1150) 2; 1 кгр. хлеба (2000) 3. Укупно 3750 калорија, 6.75 дин.

29-VII Субота. Доручак: млеко. Ручак: од јуче. Вечера: парадајз салата. ½ лит. млека (300) 1.25; 1 кгр. парадајза (260) 2; ¼ кгр. лука црног 0.50; 140 гр. зејтина (1280) 2; 1 кгр. хлеба (2000) 3. Укупно 3840 калорија, 8.75 дин.

30-VII Недеља. Доручак: млеко. Ручак: ћувеч. Вечера: остатак од ручка. ½ лит. млека (300) 1.25; 1 кгр. парадајза (260) 2; 1 кгр. црног лука 1.50; 7 ком. паприка бабушара 1;150 гр. пиринча (480) 1; 125 гр. масти (1150) 2; ½ кгр. телећег меса (600; 4; ¼ кгр. шећера (975) 3.50; 1 кгр. хлеба (2000) 3. Укупно 5815 калорија, 19.25 дин.

31-VII Понедељак. Доручак: млеко. Ручак и вечера остатци од јуче. ½ лит. млека (300) 1.25; 1 кгр. хлеба (2000) 3.50. Укупно 2300 калорија, 4.75 дин.

1-VIII Уторак. Доручак: млеко. Ручак: боранија. Вечера: исто. ½ лит. млека (300) 1.25; 1 кгр. боранije (600) 1; 125 гр масти (1150) 2; белога лука 0.50; ½ кгр. парадајза (180) 1; 1 кгр. хлеба (2000) 3. Укупно 4230 калорија, 8.75 дин.

2-VIII Среда. Доручак: млеко. Ручак; остатак од јуче. Вечера: салата од парадајза. ½ лит. млека (300) 1.25; ½ кгр. парадајза (180) 1; ½ кгр. црнога лука 0.50; 140 гр. зејтина (1280) 2;1 кгр. хлеба (2000) 3.50. Укупно 3760 калорија, 7.75 дин.

3-VIII Четвртак. Доручак: млеко. Ручак: остаци од јуче. Вечера: пржена јаја. ½ лит. млека (300) 1.25; 4 јаја (300) 2; 125 гр. масти (1150) 2; 1 кгр. хлеба (2000) 3.50. Укупно 3750 калорија, 8.75 динара.

4-VIII Петак. Доручак: млеко. Ручак: паприкаш од кромпира. Вечера: исто. ½ лит. млека (300) 1.25; 1 кгр. кромпира (600) 1; 100 гр. брашна (300) 0,50; 125 гр. масти (1150) 2; алеве паприке 0.25; 1 кгр. парадајза (360) 2.50; 1 кгр. хлеба (2000) 3.50. Укупно 4710 калорија, 11.50 дин.

5-VIII Субота. Доручак: парадајз с хлебом. Ручак: паприкаш од јуче. Вечера: салата од парадајза. 70 гр. зејтина (640) 1; 1 кгр. хлеба (2000) 3. Укупно 2640 калорија, 4 дин.

17-VIII Четвртак. Доручак: млеко. Ручак; боранија. Вечера: исто. ½ лит. млека (300) 1.25; ½ кгр. боранije (300) 0.50; 125 гр. масти (1150) 2; 1 хлеб (2000) 3. Укупно 3750 калорија, 6.75 дин.

18-VIII Петак. Доручак: млеко. Ручак: остатак од јуче. Вечера: млеко. ½ лит. млека (300) 1.25; 1 кгр. хлеба (2000) 3. Укупно 2300 калорија, 4.25 дин.

19-VIII Субота. Доручак: црна кафа. Ручак: салата од парадајза. Вечера: исто. 1 кгр. парадајза (600) 2; 1 кгр. хлеба (2000) 3. Укупно 2600 калорија, 5 динара.

Наша су се испитивања у овој кући продужавала само 20 дана. За то време потрошено је свега *70.800* калорија хране или просечно *по 3539 калорија дневно*. И за ту храну издато је 162 динара или *по 8.07 динара дневно*. Оба су се детета преко дана хранила

у Кошутњаку, шта су добијала од куће ујутру и увече тачно нисмо могли дознати.

Ако сад погледамо на буџет ове куће ми налазимо:

За храну (кад су деца преко целог дана у Кошутњаку) по 240 динара. За стан плаћа 500. Тако да само за стан и храну ова кућа сваког месеца мора да издаје 740 динара! Међутим чланитељ куће, мајка, од 1 јула је бесплена и добија само по 380 динара месечно.

Кућа бр. 5. — У кући муж и жена. Њему је 33 године, а њој 28. Он је по занимању зидар. Ради од пре три недеље, пре тога није радио месец дана. Имали су четворо деце и сва су умрла у првој години. *Обоје* су за време наших испитивања имали јаке нападе маларије.

Станују у улици Жоржа Клемансоа. Имају собу и кујну. Соба је 4 мет. висине и 3 мет. у дужину и ширину, а кујна је 4 мет. висине и 2 мет. у дужину и ширину. За стан не плаћају ништа. То је плата жени за то, што ради као пазикућа у истој кући. Муж зарађује по 45 динара дневно, за 10 сати рада. Устају у 5 сати ујутру, лежу око 9—9½ сати у вече. У кафану и биоскопе не иду.

1-VII Субота. Чорба од грашка, пире. 1 лит. млека (600) 3; ¼ кгр. грашка (150) 0,75; ¾ кгр. говеђег меса (1075) 9; 1 јаја (75) 0.50; 125 гр. масти (1150) 2; 1 кгр. кромпира (560) 2; 1 кгр. слањине (7800) 13; 1 кгр. црног лука 1; 1 хлеб (2000) 3. Укупно 13,410 калорија, 34,25 динара.

2-VII Недеља. Чорба од грашка, јагњећи паприкаш с кромпиром. 1 лит. млека (600) 3; 1 кгр. јагњећиње (1400) 10; 1 кгр. кромпира (560) 2; ¼ кгр. грашка (150) 0.75; ¼ кгр. трешње (360) 2; 1 хлеб (2000) 3; 125 гр. масти (1150) 2. Укупно 6220 калорија, 22.75 динара.

3-VII Понедељак. Чорбу од кромпира, паприкаш од јуче. 1 лит млека (600) 3; 1 кгр. кромпира (560) 2; 1 хлеб (2000) 3; 10 ком. јаја (750) 5. Укупно 3910 калорија, 13 динара.

4-VII Уторак. Пасуљ са свињским месом. 1 лит. млека (600) 3; ½ кгр. свињског меса (1250) 5; ½ кгр. јагода (105) 3; зелене паприке 2; 1 кгр. хлеба (2000) 3; ¼ кгр. масти (2300) 3; ½ кгр. лука црног 0,50. Укупно 6255 кал., 19,50 дин.

5-VII Среда. (Данас су само доручковали и вечерали. Нису ручали: Муж је био на послу, а жена је имала грозницу.) 1 лит. млека (600) 3; 1 кгр. младог кромпира (600) 1,50; зелену салату 1; зелене паприке 2; 1 кгр. хлеба (2000) 3. Укупно 3200 кал., 10,50 дин.

6-VII Четвртак. Чорба од грашка и розбратне. 1 лит. млека (600) 3; ¾ кгр. грашка зеленог (800) 0,75; 1 кгр. кромпира (600) 1,5; 1 кгр. говеђине (1500) 8; 1 кгр. лука 1; 4 ком. јаја (300) 2; 3 ком. краставаца 2; ½ кгр. кисела млека (150) 2; ½ кгр. трешње (360) 2; 1 кгр. хлеба (2000) 3; паприке 1; 125 гр. масти (1150) 2. Укупно 7460 кал., 14 дин.

8-VII Субота. Парадајз-чорба, ноклице с јајима и салата. 1 лит. млека (600) 3; ½ кгр. белог брашна (1500) 2; 3 јаја (225) 2; салата 1; 1 кгр. полубелог хлеба (2000) 3; 1 кгр. парадајза (80) 2; ½ кгр. масти (4600) 7. Укупно 9005 кал., 20 дин.

9-VII Недеља. Чорба од боранције, пржено свињско месо. 1 лит. млека (600) 3; 1½ кгр. боранције (900) 1,50; 1 кгр. свињског меса (2500) 14; 1 кгр. хлеба (2000) 3. Укупно 6000 кал., 21,50 дин.

10-VII Понедељак. Чорба од грашка, пржен кромпир, с месом. 1 лит. млека (600) 3; ¾ кгр. грашка (150) 0,75; 1 кгр. кромпира (600) 1; ½ кгр. меса говеђег (600) 3; 1 кгр. хлеба (2000) 3. Укупно 3950 кал., 10,75 дин.

11-VII Уторак. Паприкаш од кромпира, салата од краставаца, кисело млеко, воће. 1 кгр. кромпира (560) 1; 1 лит. млека (600) 3; краставци 2; 1½ лит. кисело млеко (900) 12; ½ кгр. трешање (360) 4; 1 кгр. хлеба (2000) 3. Укупно 4420 кал., 22 дин.

12-VII Среда. Боранија, штрудла, воће. 1 лит. млека (600) 3; 1 кгр. зелене боранције (600) 1,50; 1 кгр. брашна (3000) 4; 2 ком. јаја (150) 1; ¼ кгр. шећера (875) 3,50; 1 кгр. вишања 4; 1 кгр. хлеба полубели (2000) 3; ½ кгр. масти (4600) 7. Укупно 11.825 кал., 27 дин.

13-VII Четвртак. Паприкаш, чорба од парадајза и штрудла. 1 лит. млека (600) 3; 1 кгр. говеђег меса (1500) 7; 1 кгр. кромпира (560) 1; ½ кгр. брашна (1500) 2; 1 јаје (75) 0,50; 1 хлеб (2000) 3. Укупно 6235 кал., 16,50 дин.

14-VII Петак. Чорба од парадајза са гризом, резанци. За вечеру креп-виршле. 1 лит. млека (600) 3; ½ кгр. брашна (1525) 2; ½ кгр. гриза (1800) 3,50; 1 јаје (75) 0,50; 2 пара крен-виршле 2,50. Укупно 4000 кал., 12,50 дин.

15-VII Субота. Млеко, јаја пржена на сланини, зелене паприке. 1 лит. млека (600) 3; 4 јаја (300) 2; 1 кгр. сланине (7800) 13; 1 хлеб (2000) 3; паприке зелене 1. Укупно 10,700 кал., 22 дин.

16-VII Недеља. Чорба од грашка, боранија са пржењем јагњећињом, воће. 1 лит. млека (600) 3; 1 кгр. говеђег меса (1500) 7; 1 кгр. боранције (600) 1,50; ¾ кгр. грашка (150) 0,50; ¼ кгр. кисела млека (150) 2; ½ кгр. кајсија 2; ½ кгр. крушака 2; 1 хлеб (2000) 3; ½ кгр. масти (4600) 7. Укупно 9,600 кал., 28 дин.

17-VII Понедељак. Резанци с кромпиром, тесто, воће. 1 лит. млека (600) 3; 1 кгр. кромпира (600) 1; ½ кгр. брашна (1500) 2; 1 јаје (75) 0,50; ½ кгр. кајсије 2; 1 кгр. хлеба (2000) 3. Укупно 4775 кал., 11,50 динара.

18-VII Уторак. Пасуљ, воће. 1 лит. млека (600) 3; ½ кгр пасуља (1300) 1,50; 1 зелен 1; ½ кгр. кајсија 2; 1 кгр. хлеба (2000) 3. Укупно 3900 кал., 10.50 дин.

19-VII Среда. Чорба од парадајза, ресторан кромпир, фаширане шницле. 1 лит. млека (600) 3; ⅞ кгр. говеђег меса (1200) 6,25; 1 кгр. кромпира (600) 1; ½ кгр брашна пшеничног (1500) 2; 1 кгр. хлеба (2000) 3; укупно 5900 кал. 15,25 динара.

20-VII Четвртак. Чорба од парадајза, паприкаш са кромпиром. 1 лит. млека (600) 3; 1 кгр. телећег меса (1500) 8; 1 кгр. кромпира (600) 1; 1 кгр. хлеба (2000) 3. Укупно 4700 кал., 15 динара.

26-VII Среда. Боранија са овчим месом, воће. 1 лит. млека (600) 3; ½ кгр. овчјег меса (800) 5; 1 кгр. боранције (600) 1; 1 лимун 1; ½ кгр малине 2,50; 200 гр. киселог млека (150) 2; 1 кгр. хлеба (2000) 3; 125 гр. масти (1150) 2. Укупно 5300 кал., 19,50 дин.

27-VII Четвртак. „Ајнпренсунг" с пиринчом и кромпир цуппаја са говеђом шницлом, воће. ½ кгр. говеђег меса (750) 6; 125 гр. масти (1150) 1,75; 1 кгр. кромпира (600) 1,50; зелен 0,50; 125 гр. пиринча (400) 1; ½ кгр. малине (120) 1,50; 1 кгр. хлеба (2000) 3; ½ лит. млека (300) 1,50; 4 ком. јаја (300) 2. Укупно 5620 кал., 18,75 динара.

28-VII Петак. Остатак од јуче, јаја пржена, сир. ½ лит. млека (300) 1,50; ½ кгр. сира (1250) 4; зелене паприке 1; 11 ком. јаја (825) 5; лукс 2 главице 0,25; 0,5 лит. вина (45) 4; ½ кгр. малине (120) 1,75; 1 кгр. хлеба (2000) 3. Укупно 4540 кал., 20,50 дин.

29-VII Субота. Чорба од кромпира. Тесто кувано са луком и кромпиром. ½ кгр. брашна (1500) 2,25; 1 кгр. кромпира (600) 1,50; ¼ кгр. масти (2300) 3; ½ кгр. лука 0,50; 1 кгр. хлеба (2000) 3; ½ лит. млека (300) 1,50. Укупно 6800 кал., 11,75 дин.

30-VII Недеља. Бувече, сутлија. ³/₄ кгр. свињског меса (1800) 9; 1 кгр. парадајза (160) 2; 1 кгр. кромпира (600) 1; ¾ кгр. пиринча (800) 2,50; 125 гр. масти (1150) 2; 1 лит. млека (600) 2; 1 кгр. хлеба (2000) 3; ½ лит. вина (за вечеру) 4. Укупно 7010 кал., 25,50 дин.

31-VII Понедељак. Чорба од парадајза, овчји паприкаш, куван кукуруз. 1 кгр. парадајза (600) 2; ½ кгр. брашна(750) 1; 1 јаје (75) 0,50; ½ кгр. соли 1,50; ¾ кгр. овчег меса (1300) 7,50; 125 гр. масти (1150) 2; 1 кгр. лука црног 1; 6 ком. паприке зелене 1; 1 кгр. кромпира (600) 1,50; ½ лит. млека (300) 1,50; ¾ кгр. хлеба (1500) 2,25; 4 ком. кукуруза 2. Укупно 6275 кал., 23,75 динара.

1-VIII Уторак. Пасуљ са сланином. 1 кгр. сланине (7800) 13; ½ кгр. пасуља (1300) 1; зелена 1; ½ лит. млека (300) 1,50; 1 кгр. хлеба (2000) 2,50; 6 ком. кукуруза 3. Укупно 11,400 кал., 25 динара.

2-VIII Среда. Чорба од парадајза, бораније са шницлом. ¾ кгр. сецканог говеђег меса (800) 6; 1 кгр. парадајза 1; 125 гр. масти (1150) 2; 1 јаје (75) 0,50; 1 кгр. бораније (600) 1,50; ½ лит. млека (300) 1,50; 1 кгр. хлеба (2000) 2,50. Укупно 4625 кал., 15 дин.

3-VIII Четвртак. Чорба од кромпира са кнедлама, крофне. 1 кгр. кромпира (600) 1; ¾ кгр. брашна (2250) 2; 5 ком. јајета (375) 2,50; 250 гр. масти (2300) 3,50; квасац 1; ¼ кгр. шећера (975) 1,75; ½ лит. млека (300) 1,50; зелене паприке 2; 1 кгр. хлеба (2000) 2,50. То је било само за ручак. За вечеру није записано. Укупно 8800 кал., 17,75 дин.

6-VIII Недеља. Чорба од парадајза, бораније са печеном пловком, кувани кукуруз. 1300 гр. чишћена пловка (1560) 13; ¾ кгр. масти (2300) 3,50; 1 кгр. парадајза 1,50; 1 кгр. црног лука 1,50; 1½ кгр. бораније (900) 4,50; ½ литра млека (300) 1,50; 1 кгр. хлеба (2000) 3; 1 лит. вина 7; 6 ком. куваног кукуруза 2. Укупно 7.060 калорија, 37,50 динара.

7-VIII Понедељак. Без меса: Чорба од бораније са ноклицама, паприкаш од кромпира, кисели краставци. ¾ кгр. бораније (150) 0.75; 1½ кгр. кромпира (900) 1.50; 125 гр. масти (1150) 2; паприке 2; ½ кгр. брашна (1500) 2; ½ лит. млека (150) 1.50; 1 кгр. хлеба (2000) 1.50. Укупно 5.850 калорија, 12 динара.

8-VIII Уторак. „Ајнпрен супа", филоване паприке. 1 кгр. сланине (7800) 12; ½ брашна (370) 0.50; 100 гр. пиринча (320) 1; ¾ кгр. свињског меса (700) 6; паприке зелене 1; бибера 0.25; 1 јаје (75) 0.50; 125 гр. масти (1150) 2; ½ лит. млека (300) 1.50; 1 кгр. хлеба (2000) 2.50. Укупно 12.715 калорија, 27.25 динара.

Свега 217.710 калорија, 600.75 динара.

За 31 дан ова кућа потрошила је за исхрану 217.710 калорија хране у вредности 600.75 динара. Просечно је дневно трошила по 7011 калорија и за то је издавала по 19.35 динара. У кући је било свега њих двоје, муж и жена. На сваког долази по 3.505 калорија, које су стајале по 9.67 динара. Одприлике овај број калорија који су они потрошили за 31 дан, потрошили би и за 30 дана, то јест, можемо ових 31 дана рачунати у месец дана.

Обратимо се сад на приходе ове куће. Стан су имали бесплатно. Муж је зарађивао по 45 динара дневно. Кад би радио у току целога месеца, то јест, 26 дана зарадио би 1.170 динара месечно. Ако од те суме одбијемо потрошених за храну 600.75 динара месечно, добијамо остатак од 569,25 дин. Другим речима и овде видимо да половину своје зараде, кад радник ради, даје у Београд за стан!

2. *Петнаест породица из „Пиштољ Мале"**)

У овој групи износимо исхрану 15 радничких породица. Заједничко је међу њима ово:

1. Сви станују на Дунаву у раније зв. „Пиштољ-Мали". То су куће већим делом подигнуте на брзу руку после рата на имању Панђела. Власник имања издаје под кирију земљиште на коме појединци зидају мале кућице, у којима или сами станују или их издају под кирију другима.

2. Свака од ових породица заузима по једну собу, у којој сви станују, кувају, а зими и перу веш.

3. У близини се налазе два велика сметалишта: Општинско и Бајлоново. По њима деца дању скупљају разне отпатке: гвожђа, старе крпе, коске, траву којом се пуне матраци. Ноћу иду по сметлиштима одрасли и они малим мотичицама копају по ђубришту и траже све што може да се прода.

4. Није далеко Јованова пијаца, на коју деца иду, скупљају отпадке воћа, поврћа, нешто украду, неког послушају, „зараде". Жене по свршетку пијаце скупљају отпадке парадајза и другог поврћа.

5. Особито велика пљаштвина влада не само у самим кућама, где ове породице живе, него и по двориштима. На неким местима са једним се нужником служи цело двориште у коме станује по 40—50 породица.?! Врло је често случај да једна од њих не плати за воду за један месец. Тада се водовод затвара за цело двориште. Пошто се из тих дворишта ђубре лети често не износи на време пуно је мува, онако као што су и куће пуне стеница.

По занимању старешине породице имали смо: 2 радника у електричној централи, 1 радницу на трамвају, 1 фабричну радницу, 1 месарског радника, 1 грађевинског радника, 1 обућарског радника, 2 који су „сваштa" радили, 1 продавца новина, 1 таљигаша, 1 носача и 3 свирача.

Према дужини испитивања имамо:

од	17—20	дана	2 куће
„	21—25	„	3 „
„	26—30	„	5 „
„	31—35	„	3 „
„	36—40	„	2 „
	Укупно		15 кућа

Кућа бр. 1. — У кући мајка 35 год., две кћери: 12 и 7 год. Мајка ради у ситари, (фабрици сита). Тка платно за сита. Ради од 7.30 до 12 пре подне и од 1—5 по подне. Зарађује по 28 динара дневно. Понекад ради преко времена, тада заради мало више.

Родом је из села Двориште, срез Голубачки, код Пожаревца. Доселила се у Бео-

*) Пиштољ-Мала је сада порушена од стране Савитета општине града Београда.

град пре 13 година. Удата је била два пута. За првог је пошла још док је била у селу. Живела је с њим 5 месеци, па га је напустила и дошла у Београд. С њим је била само испитана. Пре 7 година удала се за другога мужа, али није венчана. Зато што је муж две плате попио она га је пре 25 дана отерала из куће. Сад он спава у истоме дворишту у шупи, храни се „где стигне". Ради као чистач на гробљу.

Из овога брака имала је два детета од којих је млађе недавно умрло. Њему мајка сваке недеље пали свећу и „дели за душу". За време нашег испитивања једне је недеље поделила: ½ кгр. кајсија (2.50 дин.), ½ кгр. крушака (1.50 дин.), ½ кгр. свежих шљива (1.50 дин.), 2 веће погачице (2 дин.), 2 мање погачице (1 дин.), свећа (1 дин.). Свега је потрошила 10.50 дин. Иначе свакога дана за душу те мале укућани међу собом једу хлеба, на коме увек мора по нешто да буде. Средом и петком кад је пост: парадајз, лук, со, а кад је мрсно онда оно што има: сир, меса и т. д. Главно да се не сме дати само хлеб. До године дана ће се тако свако јутро да пуни свежом водом једна тестија и оставиће се да до сутра дан стоји у соби. Том приликом вода се прекрсти и на румунском (јер је мајка румункиња) изговоре ове речи: „Ово да буде Олги за душу, а ти хлебу буди нам за данас".

Станују у Добрачиној улици у једној соби са земљаним подом чије су размере: дуж. 3,80, шир. 3,60, вис. 2,10. Запремина 29 куб. метара. На соби само један прозор: 85×65 см. У соби, која се осветљава са петролеумском лампом има 2 кревета, у једноме спавају мајка са мањом девојчицом, а у другом старија. На сваком кревету по два чаршава, 1 јастук и по једно ћебе. 2 стола покривена мушемом. Завеса на прозору са чипкама. На зиду има четири ручна рада. Полица за судове: 3 мале шоље, сланик, 6 флаша од пива, а на прегради је ручни рад. По зиду висе стара одела и види се много стеница. Деца обучена само у црне кецеље. У овој соби станују 7 година. Најпре је кирија била 100 динара, а сад се је — у току последње године — попела на 170 дин. месечно!

Хлеб, млеко и пиљару плаћа недељно. Дрва узима у дрвари по 30 кгр. за 9 динара, а кад нема новаца онда узме у бакалници на вересију по 5 кгр. за 1.50 дин. Шећер троше ½ кћи недељно. „Мајка имаману срца и доктор јој је рекао да узима свако јутро по коцку шећера и чашу воде", прича нам девојчица. Недељом узима редовно по 2 флаше пива, пију она и деца пре ручка. Старија је кћи учила први разред гимназије, пала је из француског језика, спрема је „инштруктор", плаћају му 150 динара месечно. Кувају на тај начин што девојчице спреме све што треба, а мама кад дође стави на ватру и кува.

Старија девојчица је скрофулозна, остали су здрави. Исхрана:

Август 9 Среда. 1 кгр. кукурузног брашна (3600) 1.50; 250 гр. масти (1380) 2; 1 лит. млека (600) 2. Укупно 5.580 калорија, 6.50 динара.

10 Четвртак. 1 кгр. парадајза (160) 1; 1 кгр. лука (160) 1; 14 к. паприка бабура 1; ½ кгр. крушке (200) 1; 100 гр. кајмака (800) 2; 1 кгр. хлеба (2000) 2; 1 лит. млека (600) 3; 4 к. јаја (300) 2. Укупно 4.220 калорија, 13 динара.

11 Петак. Пиринча 250 гр. (800) 2; зејтина 100 гр. (920) 1; 150 гр. масти (1380) 2; 1 лит. млека (600) 3; 2 кгр. хлеба (400) 4; ½ лит. млека (300) 1.50 Укупно 7.500 калорија, 13.50 динара.

12 Субота. 1 кгр. хлеба (2000) 2; 1 лит. млека (600) 3; 100 гр. кајмака (800) 2. Укупно 3.400 калорија, 7 динара.

13 недеља. 2 кгр. кромпира (1200) 2; 2 кгр. хлеба (4000) 4; 18 к. паприке бабуре 1; 1 лит. млека (600) 3. Укупно 5.800 калорија, 10 динара.

14. Понедељак. ½ кгр. гов. меса (750) 4; 2 кгр. купуса (500) 2; 1 кгр. парадајза (160) 1; 1 кгр. лука (160) 1; 11 к. јаја (825) 6; 1 кгр. хлеба (2000) 2.50; ½ кгр. сира (1335) 2; 1 лит. млека (600) 3. Укупно 6.330 калорија, 21.50 динара.

15. Уторак. ¼ кгр. масти (1380) 3.50; 24 к. бабуре 2; 1 лит. млека (600) 3; ¾ кгр. кобасица (250) 2; 100 гр. париске саламе (530) 5; ¼ кгр. шећера коцке (880) 3.50; ¼ кгр. шећера ситног (880) 3; ¼ кгр. зејтина (2300) 2.50; 1 кгр. хлеба (2000) 2.50; 10 к. бабуре 1; 1 кгр. јабуке (350) 2; ½ кгр. пасуља (1300) 1.50. Укупно 9.390 калорија, 31.50 динара.

16. Среда. 1 кгр. хлеба (2000) 2; 2 кгр. парадајза (320) 2; 15 к. паприке 1; 1 лит. млека (600) 3. Укупно 2.920 калорија, 8 динара.

17. Четвртак. 1 кгр. кромпира (600) 1; 2 кгр. хлеба (4000) 4; 1 лит. млека (600) 3. Укупно 5.200 калорија, 8 динара.

18. Петак. 13 к. паприка 1; ¼ кгр. пиринча (800) 2; 2 кгр. хлеба (4000) 4; 1 лит. млека (600) 3. Укупно 5.400 калорија, 10 динара.

19. Субота. 1 кгр. парадајза (160) 2; ал. паприке 1; ½ кгр. грожђа (305) 1.50; 2 кгр. хлеба (4000) 4; 1 лит. млека (600) 3. Укупно 5.065 калорија, 12.50 дин.

20. Недеља. 3 кгр. бораније (1200) 4.50; 3 кгр. кромпира (1800) 3; 3 кгр. хлеба (6000) 6; ½ кгр. крушке (200) 1; 1 лубеница (300) 2; 1 лит. млека (600) 3. Укупно 9.800 калорија, 19.50 динара.

21. Понедељак. 1 диња 2; 4 кгр. хлеба (8000) 8; 1 лит. млека (600) 3. Укупно 8.600 калорија, 13 дин.

22. Уторак. ½ кгр. пасуља (1300) 1.50; 1 кгр. хлеба (2000) 2; 1 лит. млека (600) 3. Укупно 4.820 калорија, 7.50 динара.

23. Среда. 1 кгр. хлеба (2000) 2; 1 кгр. парадајза (160) 1; 1 кгр. кромпира (600) 1; 100 гр. зејтина (920) 2; 1 лит. млека (600) 3. Укупно 4.280 калорија, 9 дин.

24. Четвртак. 1 диња (300) 2; 2 кгр. парадајза (320) 2; 2 кгр. сланине (18.400) 16; паприке 1; 1 лит. млека (600) 3; ½ кгр. пасуља (1300) 1.50; 1 кгр. кукурузног брашна (3.600) 1.50; ¼ кгр. пиринча (1600) 4; ал. паприке 0.50; 100 гр. зејтина (920) 1; 1 кгр. хлеба (2000) 2. Укупно 29.400 калорија, 34.50 динара.

25. Петак. 14 к. паприка 1.50; ½ кгр. пасуља (1300) 1.50; 1 кгр. лука (160) 1; 2 кгр. хлеба (4000) 4; ½ крушке (200) 2; 1 лит. млека (600) 3. Укупно 6.260 калорија, 13 динара.

26. Субота. 1 кгр. кромпира (600) 1; 200 гр. зејтина (1840) 2; ¼ кгр. шећера (880) 3.50; ¼ кгр. у праху шећера (880) 3.50; 2 кгр. брашна (5200) 8; 1 лубеница (300) 2; 1 лит. млека (600) 3. Укупно 5.300 калорија, 23 динара.

За 18 дана ова је кућа потрошила: 116.505 калорија хране или по 6.472 дневно. Ако поделимо на 3 душе имамо, да је сваки *чдан*

породице трошно по 2.157 калорија дневно. За то је време издато 250 динара за храну. Дневно по 13.88 дин. или на *свакога по 4.62. Хлеб* троше дневно 1 кгр. и 600 гр., *на особу* 533 гр. или *1066 калорија*. Овај рачун није утолико тачан јер ми незнамо колико је мајка делила за душу своје мале од хране која је улазила свакога дана у овај наш дневник.

Кућа бр. 2. — Домаћинув је 42, радник је у месарници, жени 40 год. Три детета: син 14 год., шегрт је у касапници; старија кћи има 17 год. служи као служавка; млађа кћи 12 год. свршила је основну школу, код куће је. Доселили су се из Босанске Градишке 1927. године. Станују у једној соби чије су размере: дуж. 3.30 мет.; шир. 2.85 мет. и вис. 2.10. Кубатура собе: 16.8 куб. мет. Соба има само један прозор, 90×90. За собу плаћају 200 динара месечно. Зараду нисмо могли дознати. Домаћин воли да пије.

Мајка пати од стомака; старија ћерка, која послужује добија pneumotoraks. Остали су релативно здрави.

Август 8. Уторак. 2 кгр. хлеба (4000) 4; 1 кгр. кромпира (600) 1; ¼ лит. млека (300) 1.50; ½ кгр парадајза (80) 0.50; 150 гр. масти (1380) 2; 1 кгр. црног лука (160) 1. Укупно 6.520 калорија. 10 динара.

9. Среда. 2 кгр. хлеба (4000) 4; 100 гр. качкаваља (260) 3; 1 кгр. кромпира (600) 1; 75 гр. масти (690) 1; ½ кгр. црног лука (80) 1; ¼ лит. млека (300) 1.50. Укупно 5.930 калорија, 11.50 динара.

10. Четвртак. 2 кгр. хлеба (4000) 4; ¼ лит. млека (300) 1.50; 1 кгр. пасуља (2600) 2; 75 гр. масти (690) 1; ½ кгр. бршна пшеничног (1300) 1; ракије 4. Укупно 8.890 калорија, 13.50 динара.

11. Петак. 2 кгр. хлеба (4000) 4; 1 кгр. купуса слатког (250) 1; 150 гр. масти (1380) 2; ¼ лит. млека (300) 1.50. Укупно 5.930 калорија. 8.50 динара.

15. Уторак. 2 кгр. хлеба (4000) 4; 1 кгр. кромпира (600) 1; 1 кгр. парадајза (160) 1; 75 гр. масти (690) 1; ½ кгр. бршна пшеничног (1300) 1. Укупно 8.890 калорија, 9.50 динара.

16. Среда. 2 кгр. хлеба (4000) 4; 1 кгр. пасуља (2600) 2; 150 гр. масти (1380) 2; ¼ лит. млека (300) 1.50. Укупно 8.280 калорија, 9.50 динара.

17. Четвртак. 2 кгр. хлеба (4000) 4; бели лук 1; 100 гр. зејтина (920) 1; паприке зелене 2. Укупно 4.920 калорија, 6 динара.

18. Петак. 2 кгр. хлеба (4000) 4; 1 кгр. кромпира (600) 1; ½ парадајза (80) 0.50; 75 гр. масти (690) 1; ¼ лит. млека (300) 1.50. Укупно 5.670 калорија, 8 дин.

19 Субота. 2 кгр. хлеба (4000) 4; ½ кгр. пасуља (1300) 1; 75 гр. масти (690) 1; ¼ лит. млека (300) 1.50. Укупно 6.290 калорија, 7.50 динара.

20 Недеља. 2 кгр. хлеба (4000) 4; 2 кгр. киселa купуса (500) 2; 1 кгр. сувог меса свињског (1000) 16; ¼ лит. млека (300) 1.50. Укупно 5.800 калорија, 23.50 дина.

21 Понедељак. 2 кгр. хлеба (4000) 4; ½ литра млека (300) 1.50. Укупно 4.300 калорија 5 50 динара.

22 Уторак. 2 кгр. хлеба (4000) 4; 1 кгр. парадајза (160) 1; 100 гр. зејтина (920) 1; ¼ лит. млека (300) 1.50. Укупно 5.380 калорија, 7.50 динара.

23 Среда. 2 кгр. хлеба (4000) 4; 1 кгр. пасуља (2600) 2; 150 гр. масти (1380) 2; ¼ лит. млека (300) 1.50. Укупно 8.280 калорија, 9.50 динара.

24 Четвртак 2 кгр. хлеба (4000) 4; 1 кгр. кромпира (600) 1; 1 кгр. парадајза (160) 1; 150 гр. масти (1380) 2; ½ лит. млека (300) 1.50. Укупно 6.440 калорија, 9.50 динара.

25 Петак. 2 кгр. хлеба (4000) 4; ½ кгр. парадајза (80) 0.50; паприке зелене 2; 100 гр. зејтина (920) 1; ½ лит. млека (300) 1.50. Укупно 5.300 калорија 9 дин.

26 Субота. 2 кгр. хлеба (4000) 4; ½ лит. млека (300) 1.50; ¼ лит. млека (300) 1.50; 1½ кгр. свињског меса (3900) 15; 1 кгр. црног лука (160) 1; 75 гр. масти (690) 1; алеве паприке 0.50. Укупно 9.050 калорија, 23 динара.

27 Недеља. 2 кгр. хлеба (4000) 4; ½ лит. млека (300) 1.50; ½ кгр. парадајза (80) 0.50; 1 кгр. кромпира (600) 1; паприке бабуре 1; 75 гр. масти (690) 1. Укупно 5.670 калорија, 9 динара.

28. Понедељак. 2 кгр. хлеба (4000) 4; ½ литра млека (300) 1.50; паприке зелене 1. Укупно 4.300 калорија, 6.50 динара.

29. Уторак. 2 кгр. хлеба (4000) 4; ¾ лит. млека (300) 1.50; ½ кгр. кобасице (750) 5; ½ кгр. говеђине (750) 4. Укупно 5.800 калорија, 14 50 динара.

30. Среда. 2 кгр. хлеба (4000) 4; ¼ лит. млека (300) 1.50; ½ кгр. пасуља (1300) 1; 75 гр. масти (690) 1. Укупно 6.290 калорија, 7.50 динара.

31. Четвртак. 2 кгр. хлеба (4000) 4; ½ литра млека (300) 1.50; ½ кгр. кукуруза (80) 0.50; 1 кгр. свињског меса (2600) 12. Укупно 6.980 калорија 17 динара.

Септембар 1. Петак. 2 кгр. хлеба (4000) 4; ½ лит. млека (300) 1.50; 1 кгр. свињског меса (2600) 12; 1 кгр. кромпира (600) 1. Укупно 7.500 калорија, 17.50 динара.

2. Субота. 2 кгр. хлеба (4000) 4; ¼ лит. млека (300) 1.50; ½ кгр. бршна пшеничног (1800) 2; 1½ кгр. шљива свежих 3; 1 јаје (75) 0.50; 150 гр. масти (1380) 2. Укупно 6.455 калорија, 13 динара.

3. Недеља. 2 кгр. хлеба (4000) 4; ¼ лит. млека (300) 1.50; 1½ кгр. свињског меса (3900) 18; ½ кгр. киселог купуса 1. Укупно 7.200 калорија, 24.50 динара.

4. Понедељак. 2 кгр. хлеба (4000) 4; ½ лит. млека (300) 1.50; ½ кгр. парадајза (80) 0.50; 100 гр. зејтина (920) 1; киселе паприке 2. Укупно 5.300 калорија, 9 динара.

5. Уторак. 2 кгр. хлеба (4000) 4; ½ лит. млека (300) 5.50. Укупно 4.300 калорија, 5.50 динара.

Август 6. Среда. 2 кгр. хлеба (4000) 4; ½ лит. млека (300) 1.50; 1 кгр. пасуља (2600) 2; 150 гр. масти (1380) 2. Укупно 8.280 калорија, 9.50 динара.

7. Четвртак. 2 кгр. хлеба (4000) 4; ½ лит, млека (300) 1.50; 1 кгр сувог свињског меса (3000) 16; 1 кгр. киселог купуса 2; 75 гр. масти (690) 1. Укупно 7.990 калорија, 24.50 динара.

8. Петак. 2 кгр. хлеба (4000) 4; ½ лит. млека (300) 1.50; 1 кгр. свињског меса (2600) 12; 1 кгр. парадајза (160) 1. Укупно 7.060 калорија, 18.50 динара.

9. Субота. 2 кгр. хлеба (4000) 4; ½ лит. млека (300) 1.50; 1 кгр. кромпира (600) 1; 75 гр. масти (690) 1. Укупно 5.590 калорија, 7.50 динара.

17. Недеља. 2 кгр. хлеба (4000) 4; ½ лит. млека (300) 1.50; 1 кгр говеђине (1500) 10; 1 кгр. кромпира (600) 1; ½ кгр. парадајза (80) 0.50. Укупно 6.480 калорија, 17 динара.

18. Понедељак. 2 кгр. хлеба (4000) 4; ½ лит. млека (300) 1.50; 1 кгр. пасуља (2600) 2; 150 гр. масти (1380) 2; ½ кгр. парадајза (80) 0.50. Укупно 8.360 калорија, 9 динара.

19. Уторак. 2 кгр. хлеба (4000) 4; ½ лит. млека (300) 1.50; 1 кгр. кромпира (600) 1; 75 гр. масти (690) 1; ½ кгр. парадајза (80) 0.50. Укупно 5.570 калорија, 8 динара.

20. Среда. 2 кгр. хлеба (4000) 4; ½ лит. млека (300) 1.50; 2 кгр. кромпира (1200) 2; ½ кгр. кобасице (750) 5. Укупно 6.250 калорија, 12.50 динара.

21 Четвртак. 2 кгр. хлеба (4000) 4; ½ лит. млека (300) 1.50; ½ кгр. парадајза (80) 0.50. Укупно 4.380 калорија, 6 динара.

У току наших испитивања, која су трајала 35 дана ова је кућа потрошила 221.735 кало-

рија хране, *што износи по 6336 калорија дневно*. Ако се та цифра подели на 4, добићемо да је у овој кући *једно лице у средњем трошило по 1584 калорија хране дневно*. Отац и син раде у месарници. Врло је лако могуће да су они тамо штогод јели, а можда и по нешто крињући од нас доносили кући. На тај се начин по свој прилици и објашњава то, што су њих четворо дневно јели само 2 кгр. хлеба. Благодарећи таквој малој количини потрошеног хлеба и целокупна дневна потрошња калорија је доста ниска. У току нашег испитивања издато је укупно за храну 404 динара.

Дневно су за храну трошили по 11.54 динара, што износи по 2.90 на једнога.

На свако лице долази дневно 500 гр. хлеба или 1000 калорија.

Кућа бр. 3. — Отац, 41 год. ради све: био је обалски радник, ципелар, кувар пекмеза и т. д., и т. д. најглавније је да много пије. Мајка, 29 год. Имају 3 мушка детета: 10, 8 и 1 год. и 3 женска: 13, 5 и 3 год. Досељени су из Шапца пре 15 година. Станују у једној соби чија је величина: 3 мет. дужина, 2.70 мет. ширина и 2 мет. висина. Кубатура је собе 16.4 куб. мет. Један прозор 80×100 см. Патос је дрвен. Месечна је кирија 300 динара. У соби има два кревета, сто, 2 столице. Јако је прљаво, много стеница. Троје деце болују од маларије.

4-VIII Петак. 1 кгр. пасуља (2600) 4; 1 кгр. лука (160) 1; 150 гр. масти (1380) 2; ½ лит. млека (300) 1.50; 3 кгр. хлеба (6000) 6. Укупно 10.360 кал., 14.50 динара.

5-VIII Субота. ½ лит. млека (300) 1.50; 1 кгр. хлеба (2000) 2; 1 кгр. парадајза (160) 2; 1 кгр. хлеба (2000) 2. Укупно 4460 кал., 7.50 динара.

6-VIII Недеља. ½ лит. млека (300) 1.50; 1 кгр. парадајза (160) 2; 2 кгр. хлеба (4000) 4. Укупно 4460 калорија, 7.50 дин.

7-VIII Понедељак. ¼ литра млека (300) 1.50; 2 кгр. хлеба (4000) 4; 150 гр. масти (1380) 2; ½ кгр. пасуља (1300) 1.50. Свега 6900 кал., 9 дин.

8-VIII Уторак. ½ лит. млека (300) 1.50; 2 кгр. хлеба (4000) 4; 250 гр. кајмака (1900). Свега 6200 кал. 5.50 динара.

9-VIII Среда. ½ лит. млека (300) 1.50;3 кгр. хлеба (6000) 6; 1 кгр. боранџије (400 2; 150 гр. масти (1380) 2; 250 гр. кајмака (1900); 100 гр. алеве паприке 0.50. Свега 10.100 кал., 12 дин.

10-VIII Четвртак. ½ литра млека (300) 1.50; 2 кгр. хлеба (4000) 2; 250 гр. кајмака (1300). Укупно 5600 кал., 3.50 дин.

11-VIII Петак. ½ литра млека (300) 1.50; 250 гр. кајмака (1900); 1 кгр. хлеба (2000) 2. Укупно 4.200 кал., 3.50 дин.

12-VIII Субота. ½ литре млека (300) 1.50; 2 кгр. хлеба (4000) 2; 1 кгр. пасуља (2600) 2; 250 гр. кајмака (1900). Укупно 8.800 кал., 5.50 дин.

13-VIII Недеља. ½ литра млека (300) 1.50; 250 гр. кајмака (1900); 1 кгр. хлеба (2000) 2. (попара је за ручак и вечеру). Укупно 4.200 кал., 3.50 дин.

14-VIII Понедељак. ½ литра млека (300) 1.50; 2 кгр. хлеба (4000) 4; 2 кгр. парадајза (320) 2; 250 гр. кајмака (1900). Укупно 6.520 кал., 7.50 динара.

15-VIII Уторак. ½ литра млека (300) 1.50; 250 гр. кајмака (1900); 2 кгр. хлеба (4000) 4. Укупно 6.200 кал., 5.50 динара.

16-VIII Среда ½ литра млека (300) 1.50; 250 гр. кајмака (1900); 3 кгр. парадајза (480) 3; 2 кгр. хлеба (4000) 4. Укупно 6.680 кал., 8.50 динара.

17-VIII Четвртак. ½ литре млека (300) 1.50; 3 кгр. хлеба (6000) 6; 250 гр. кајмака (1300); кгр. парадајза (480) 3. Укупно 8.080 кал., 9.50 динара.

18-VIII Петак. ½ литре млека (300) 1.50; 2 кгр. хлеба (4000) 4; 250 гр. кајмака (1900). Укупно 6.200 кал., 5.50 динара.

19-VIII Субота. ½ литре млека (300) 1.50; 250 гр. кајмака (1900); 2 кгр. парадајза (320) 2; 2 кгр. хлеба (4000) 4. Укупно 6.520 кал., 7.50 динара.

20-VIII Недеља. ½ литре млека (300) 1.50; 2 кгр. хлеба (4000) 4; 1 кгр. парадајза (160) 1; 250 гр. кајмака (1900). Укупно 6.360 кал., 6.50 динара.

21-VIII Понедељак. ½ литре млека (300) 1.50; 1 кгр. пасуља (2600) 4; 2 кгр. хлеба (4000) 4; 75 гр. масти (690) 1; ½ кгр. лука (80) 0.50. Укупно 7.440 кал., 11.— динара.

22-VIII Уторак. ½ литре млека (300) 1.50; 2 кгр. хлеба (4000) 4; 1 кгр. парадајза (160) 1; 20 комада љуте паприке 1. Укупно 4.460 кал., 7.50 динара.

23-VIII Среда. ½ литре млека (300) 1.50;2 кгр. хлеба (4000) 4; 2 кгр. парадајза (320) 2. Укупно 4.620 кал., 7.50 динара.

24-VIII Четвртак. ½ литре млека(300) 1.50; 2 кгр. хлеба (4000) 4; 2 кгр. парадајза (320) 2. Укупно 4.620 кал., 7.50 динара.

25-VIII Петак. ½ литре млека (300) 1.50; 2 кгр. хлеба (4000) 4. Укупно 4.300 кал., 5.50 динара.

26-VIII Субота. ½ литре млека (300) 1.50; 2 кгр. хлеба (4000) 3; 1 кгр. купуса зеленог (80) 1; 150 гр. масти (1380) 2. Укупно 5.680 кал., 7.50 динара.

27-VIII Недеља. ½ литре млека (300) 1.50; 2 кгр. хлеба (4000) 4. Укупно 4.300 кал., 5.50 динара.

28-VIII Понедељак. ½ литре млека (300) 1.50; 2 кгр. хлеба (4000) 4. Укупно 4.300 кал., 5.50 динара.

29-VIII Уторак. ½ литре млека (300) 1.50; 2 кгр. хлеба (4000) 4. Укупно 4.300 кал., 4.50 динара.

30-VIII Среда. ½ литре млека (300) 1.50; 2 кгр. хлеба (4000) 4. Укупно 4.300 кал., 4.50 динара.

31-VIII Четвртак. ½ литре млека (300) 1.50; 3 кгр. парадајза (480) 3; 150 гр. масти (1380) 2; 3 кгр. хлеба (6000) 4.50. Укупно 7.080 кал., 11.— динара.

1-IX Петак. ½ литре млека (300) 1.50; 2 кгр. хлеба (4000) 3; 2 кгр. парадајза (320) 2; алеве паприке 100 гр. 0.50. Укупно 4.620 кал., 6.— динара.

2-IX Субота. ½ литре млека (300) 1.50; 4 кгр. хлеба (8000) 6; 3 кгр. купуса (240) 3; 150 гр. масти (1380) 2. Укупно 9.540 кал., 12.50 динара.

3-IX Недеља. ½ литре млека (300) 1.50; 2 кгр. хлеба (4000) 3; 3 кгр. парадајза (480) 3. Укупно 4.780 кал., 7.50 динара.

4-IX Понедељак. ½ литре млека (300) 1.50; 2 кгр. хлеба (4000) 3; 2 кгр. парадајза (320) 2. Укупно 4.620 кал., 6.50 динара.

Наша су испитивања у овој кући трајала 32 дана. За то је време потрошено 191.310 калорија хране, што износи по 5978 кал. дневно. Ако тај број поделимо са 5, (сву децу рачунамо у троје одраслих), добићемо да је у овој кући трошено на једног одраслог по 1195 кал. дневно. За то је време укупно издато 237.50 дин. за храну, што износи по 7.32 дин. дневно или по 1.46 дин. на одраслог. 3¼ кгр. кајмака (24700 калорија, добијено је бесплатно од Црвеног крста). На свако лице долази отприлике 418 гр. хлеба дневно или 836 калорија.

(Наставиће се).

Дим. Ј. Стојановић, инспектор Мин. просвете

Проблеми дечје заштите у Београду

(4)

IV Заштита деце у претшколско доба

Одвајамо ово доба, јер су деца у то доба, од 4—6 година у јачем развитку и физичком и духовном.

Њима тада треба јача и обилнија храна, јача обућа и одећа, и више бављења извесне особе с њима ради поука и забављања, ради духовног развића. У то време се стварају сталније претставе и образују први појмови, стварају се и навике и упућује на људно и лепо понашање; уопште врши се јачи васпитни утицај.

На децу ове категорије под заштитом, социјално-комунална служба мора да обрати већу пажњу због повећаних потреба.

За децу дату под своје престаје брига, сем повременог обавештавања о њиховом стању. За децу у колонији настаје брига, сем о повећаним потребама, још о томе: хоће ли градска деца остати у колонији на селу, или ће бити смештена у граду, да би добила васпитање за будући живот у граду. Ради бољег физичког напретка сеоска колонија је препоручљивија; а у погледу васпитања зависи од средине у којој би била у граду. Ако би била у породицама са мањим културним потребама, онда би и сеоска средина конвенирала. Само у случају ако би могла бити смештена у породице са вишим нивоом културног живота, могло би се поставити питање премештања, и то ипак само код деце нормално напредне, којој промена средине не би донела и промену у физичком напретку. За слабуњаву децу сеоска колонија је препоручљивија.

Централни уред за заштиту деце града Београда користи се двема колонијама: у Београду и у Милошевцу, коју, као што је речено, води Универзитетска дечја клиника. Према томе Централни уред, који се у могућој мери брине о београдској деци, има могућности да распоређује децу по стварној потреби.

У Београду постоји свега један дом интернатски уређен за децу овога узраста. То је дом „Српске мајке", који ради тек две године. Дом је имао на негу и васпитавање око 50 деце сиромашних родитеља, или потпуне сирочади.

За децу радница и чиновница, које раде ван своје куће, долазе у питање обданишта, у којима ће деца проводити дан у корисној забави и хигијенској нези. И ако су ово мала, неразумна деца, ипак њихове душе прља улица и улични живот, где би она морала бити у осуству своје мајке, ако их нико не би прихватио и заштитио и у погледу моралном и у погледу интелектуалном. А обданишта су та заштитна установа. Ту се, природно, о сиротињској деци мора повести рачуна, да, између осталога, добију и добру храну и топлије одело и обућу, да би тако имала пуне користи од социјалне заштите.

У Београду постоје само десет обданишта, која се старају о деци ове категорије. Сва су та обданишта добротворне установе београдских госпођа.

Ова су обданишта доста добро распоређена, јер их има скоро у свима крајевима Београда.

Тако, постоје: у ул. Цара Душана (Обдаште бр. 3), ул. Краљице Марије (Обданиште бр. 2), у ул. Бранковој (Жен. хр. покрет), у ул. Св Николе (Обданиште бр. 1), Св. Андреја на Карабурми, у ул. Поп Стојана (Мајка Јевросима), Св. Никола на Душановцу, Св. Тројице на Пашином Брду, у Кр. Александра ул. (Коло српских сестара) и Св. Ђорђе на Чукарици.

Прва од ових основана су још пре 10 година, а после су се остала прибављала.

Прва два, као и Мајке Јевросиме, имају и своје сопствене зграде са свима потребама за овакву установу.

Ова обданишта примају од 30 до 100 деце дневно. Већина деце прима се бесплатно, а имућнија деца плаћају по 1—2 динара дневно.

Деца у обданишту добивају по три оброка дневно; имају и своје васпитачице.

Ова обданишта поред помоћи коју указују у томе, што примају и заштићују радничку и другу децу, најчешће од 7 час. јутро до 7 час. увече, што им дају топлу храну и корисну забаву и поуку, она их још помажу

сама, или преко хуманих људи, и оделом и обућом, а нека их помажу и тиме, што их преко лета шаљу на летовање ради опоравка.

Тако ова обданишта врше врло корисну улогу у животу београдске мале деце.

Али Београд још нема довољан број ових обданишта. Има читавих насеља у којима нема ове тако потребне установе. Социјална служба би имала за задатак, да назове приватну иницијативу за оснивање оваквих установа и тамо где их сада нема, а потреба се осећа, пошто Градско поглаварство данас — то сви видимо — не стиже услед материјалних немогућности да у својој режији оснива нова обданишта.

Трпезарија једног београдског дечјег обданишта...

Оваквих обданишта треба да има бар толико, колико основних школа, а и више, пошто у њима треба да је ограничен број деце, да би била ближа дечјим кућама и да се не би оптерећивала великим бројем на случај какве заразе; а и само васпитање се боље изводи код мањег броја, 20—30 деце.

*

Београд као велики град са збивеним насељем, са кућама од више спратова и многобројним становима у њима, све више постаје насеље, које не пружа својим становницима у њиховим становима ни довољно свежег ваздуха, ни сунчаних зракова, нити пак могућност за слободно кретање деце. Дакле, не пружа најелементарније услове за развитак здравог дечјег организма. Међутим, ту животну потребу не може да задовољи у Београду сам за себе и своју децу ни најимућнији родитељ у оној мери, колико је то апсолутно потребно. А то је нарочито потребно малој деци, која сама не могу никуда из куће.

Из тога следује, да је за задовољење те елементарне потребе дужна да се постара друштвена заједница, стварајући услове за то, преко установа за заједничко искоришћавање и ваздуха и сунца и за пружање прилике за довољно кретање деце. У овом случају позвано је на првом месту Град. поглаварство, да омогући да деца његових становника, без обзира на имућност, дођу до благодети свежег ваздуха и топлог сунца, као и до довољног простора за кретање. А то ће бити, узев у обзир само малу децу имућних родитеља, ако општина, као друштвена заједница, уреди у сваком крају града, *јавне дечје градине са игралиштима и шеталиштима, и ако на тим игралиштима, преко своје социјалне службе, одреди спремне особе, које ће водити надзор над децом и васпитно утицати на њих, пошто је немогуће да на таквим скупним местима праве распоред и ред родитељи, сваки за своје дете, нити да то чине сама деца, или њихове боне.*

У неколико јавних паркова у Београду, као што је речено у прошлом одељку, има игралишта за малу децу са басенима песка, а на Калемегдану и са разним справама. Ова игралишта на Калемегдану одговарају и деци овога узраста, али је то премало за Београд. А сва друга недовољна су, као што је речено, и за најмању децу. Стога је нужно побринути се за уређење игралишта и за децу овога узраста.

Напослетку, поред све велике жеље и природом постављеног задатка, ипак је немогуће многим и обезбеђеним родитељима у Београду да сами, без туђе помоћи, васпитавају своју малу децу; стога је постала неопходна потреба да се оснивају комуналне установе, које ће помоћи родитељима. *То су забавишта, која примају малу децу само у одређено време, забављају их и васпитавају без бриге родитеља*, а кућама их враћају у одређено време ради исхране и одмора.

Забавишта могу бити приватна или општинска. И приватна морају бити под надзором као и општинска и евентуално државна, да би било у њима потребних хигијенских услова, потребног реда и васпитног система и да би тако била што корисније за децу коју примају на васпитавање.

У Београду постоји десет забавишта, и то: 6 општинских и 4 приватна.

Општинска су:

У осн. школи Кр. Петра једно одељење са 38 деце.

У осн. школи Кр. Александра I са два одељења по 60 деце.

У осн. школи Јанка Веселиновића са два одељења по 45 деце. Ради полудневно.

У осн. школи Св. Саве са два одељења по 50 деце.

У осн. школи Змај Ј. Јовановића са два одељења по 60 деце.

У осн. школи на Сењаку са два одељења по 80 деце. Ради полудневно.

Приватна су:

Француске мисије у Рашкеовој ул.

Француско-српског Друштва „Мајке Јевросиме".

Евангеличке црквене општине.

Енглеско-српско у Палмотићевој ул.

Забавишта раде са по 2 часа пре и 2 часа по подне, а полудневна по 3 часа.

Неке осн. школе имају уписану децу за забавиште, али немају просторије за то и стога их не отварају. Из тога се најбоље види, да је овај број од десет забавишта недовољан за број београдске деце која би се њима требала користити, а сем тога распоред је њихов такав, да се многа деца због удаљености тешко могу њима користити. Због тих недостатака видимо на београдској улици многобројну децу, остављену без надзора и изложену опасностима да буду осакаћена, да се заразе, да падну у какво искушење и грешку, да се поводе за рђавим примерима итд.

Дужност је дакле социјалне службе у Београду, да о томе поведе рачуна и помогне родитељима да своју децу могу и безбрижније и рационалније подизати. У томе треба да узму иницијативу општинска социјална служба, као заједничка и на првом месту позвана за то. А то она може и треба било сама, било уз помоћ приватне иницијативе, коју треба потстаћи и подржати.

Као што се из овога излагања види, нису на социјалну службу упућена само деца необезбеђена, незаштићена, него има случајева у којима је социјална служба дужна да води рачуна и о деци уопште, без обзира на имућност и положај њихових родитеља. Питање је само у колико ће и кад моћи комунално-социјална служба да задовољи ове потребе, како због обилности и разноврсности задатака, тако и због материјалних издатака које оваква служба захтева. Али онде где не може она својим средствима да доспе, може и треба да иазове приватну иницијативу, која је у Београду врло жива и врло обилна, нарочито кад су у питању деца.

Б. Заштита деце у школско доба

Период који почиње од седме године живота, кад почиње за децу школска обавеза, врло је важан; важан за децу, јер се тада прелази од претежно физичке неге и на систематско образовање деце; а важан и за њихове васпитаче и старатеље, јер деца сад не могу више бити везана само за кућу, за стални, непосредни, надзор. Она сад пробаве велики део времена ван куће и у друштву својих другова. Њима се сада хоризонат шири и зависи од многих околности у коме ће правцу поћи њихово васпитање и њихово стремљење.

Ово је период изласка деце из узаног круга, који им је обележило двориште, у један шири круг који иде до школе и до границе месног атара, а затим даље до граница државе. Ово је период кад деца почињу упознавати свет онакав какав је и упознавати га у његовом пространству; кад деца сазнају да сем њихове куће има још кућа, сем њихове улице има још улица, сем њихове родбине и суседа има још људи; кад сазнају да сем њиховог места, реке, поља, брда итд., има још свега тога много и много. Ово је период кад деца почињу стварати појмове и тећи искуства; кад почињу испољавати своје навике и посматрати туђе, друге деце, већег броја деце из различитих кућа и социјалних средина.

Због свега тога овај је период дечјег живота врло значајан. Чиста дечја душа сад је изложена најразноврснијим утисцима, и то утисцима датим с планом, под руководством васпитача и утисцима случајним, добивеним на улици и у друштву.

Полазак сиромашне деце на опоравак (о трошку београдског Уреда за заштиту деце)

Ови су утисци врло јаки; они остављају неизбрисиви траг у души. Познато је, да се догађаји из детињства боље и дуже памте, него они који се дешавају у зрело доба.

У ово доба мора се, дакле, обратити велика пажња на васпитање деце, јер је ово васпитање основно. Оно је темељ за васпитавање у даљим годинама.

У ово доба ни телесни развитак не сме се занемарити, јер његова важност не престаје тиме што духовни развитак захтева већу пажњу и веће старање.

Детињи телесни развитак не престаје; он напредује и даље, па му се према томе мора поклонити сва пажња и у толико већа, што дете у овом периоду, периоду првог активног, напорног рада, почиње трошити снагу не само на развијање тела, него и на рад; што оно проводи велики део времена у затвореном простору и телесном мировању.

Због тога се мора обратити на ту децу велика пажња, и то како на децу без природне

родитељске заштите, тако и на децу са родитељском заштитом.

*

Нас овде првенствено интересује заштита деце, која су, силом околности, остала без родитељске неге и заштите, а о којој се брине Београдски централни уред за заштиту матера, деце и младежи и друге установе, а тек на другом месту интересују нас деца која имају ту срећу да су како-тако под топлом родитељском заштитом.

примају на одгајивање децу, сирочад, овога узраста.

Дом Друштва за васпитавање и заштиту деце најстарија је дечја установа у Београду. Основан је 1887. У прошлој години имао је 89 питомаца (мушких), од којих су 62 у основној школи, а остало шегрти на разним занатима. Дом прима децу из целе државе, али их је највише из Београда (33).

Дом Друштва за заштиту девојака је послератна установа за женску младеж. Прима

У дечјем обданишту радничке деце (Београд)

Говорено је већ о заштити деце остављеној туђој руци и туђој љубави, и како замишљамо негу и васпитање те деце у доба пре школског. Сад нас интересује доба, кад деца дорасту и док пролазе кроз школу, кад им се отварају први видици и даје прилика за прва дружења ван куће.

За децу ове категорије постоје у свету, па и код нас два система заштите: затворена и отворена. У нашој држави преовлађује затворена заштита — дечји домови. До скора таква је заштита важила, а донекле и сад важи, и за децу из Београда. Међутим од пре 2—3 године Централни уред изводи и отворену заштиту, у колонији у Београду и на селу, о којима смо већ говорили. Поред тога Дом Друштва за васпитање и заштиту деце и Дом Друштва за заштиту девојака и сада постоје као добротворне установе и девојке од 7 година, а држи их док их не оспособи за какав посао, или не збрине на који други начин. Има их у Дому око 80.

Затворена заштита има за ову децу својих добрих страна, али отворена заштита има много више добрих страна, управо толико, да затворену заштиту за децу овог узраста треба сасвим одбацити.

Затворена заштита касарнизира живот и спутава слободу кретања; сужава видик и друштвену средину. Деца расту изван света. Ова је заштита, као што смо већ казали, само за децу која су дефектна и за децу напуштену и стога морално посрнулу. И једној и другој деци треба нарочито васпитање, а њега не може да пружи породица него само заводи специјално за то уређени.

Према томе београдски Централни уред за заштиту деце је са свим правилно поступио смештајући децу, сирочад, овога узраста у колоније.

Међутим код отворене заштите, има једно питање, које се, код деце овога доба, поставља, а то је: да ли колонија за ову децу, Београђане, треба да буде и на селу, да се градска деца у овоме периоду гаје под приликама какве су на селу, или треба да су у граду и да се гаје под приликама какве су у граду, где она по своме пореклу треба да се одгаје и да заснују своју егзистенцију. У прошлом одељку ово смо питање довољно расправили, те немамо потребе да се на њему општирније задржавамо.

сву сирочад, без обзира на порекло, треба бацити у села и тамо их аклиматизовати и егзистенцију им стварати, да би се, поред осталога, тако селу накнадио један део одбеглих становника из села у град.

Али ми мислимо да такво гледиште није ни много корисно, ни психички оправдано. Мали је број такве деце, да би она накнадила губитак села у одбеглом становништву; а међутим, колико би патила ова деца кад одрасту, кад сазнаду да су им родитељи били градски становници, а они, без своје воље и без икакве подлоге за самосталан живот, остављена у селу, на сеоском послу. Сеоски посао није понижавајући, али тек и сељак

Игралиште дечјег обданишта на Булбулдеру (Београд)

Хигијенски и економски интереси налажу да колонија буде у селу; а међутим чисто васпитни момент налаже да колоније за ову децу буде у граду, у градској средини.

И ако је васпитни момент врло важан, ипак мислимо да се у овом случају може дати превага ономе првом, хигијенском и економском моменту и да се, према томе, ова деца могу оставити на селу до завршетка основне школе, док не дорасту за евентуално гимназиско, или друго стручно образовање. Само се у овоме случају мора водити рачуна о томе, да у местима колоније буде и виша основна школа, како би деца провела све време основног образовања у школи.

О уређењу колоније већ је било речи у претходним одељцима. На шта би се још у овом случају имала обратити пажња, јесте уредно посећивање школе и уредна набавка школски и других потреба за ову децу, ђаке.

Да учинимо још једну напомену. Има угледних људи код нас који проповедају да прижељкује градски живот и поред највећег благостања у селу.

Али сем школске деце, која су без родитеља и о којима се морају у потпуности бринути београдске социјалне институције, а на првом месту општинске, има, као што смо већ нагласили, и деце родитеља запослених, сиромашних, који су по цео дан ван куће на раду, и своју децу виђају само увече и изјутра. И о тој деци, као оно док су била мала, мора се бринути социјална служба. То захтева интерес не само њихов и њихових родитеља, него и интерес целог друштва.

Београдске улице постају све убитачније и за живот и за здравље и за морални одгој деце у опште, а нарочито сиромашне, радничке деце, остављене без надзора родитељског. А доба основног школовања у томе погледу је врло критично.

За школску децу, која су у таквим приликама, нужно је створити институције које ће им обезбедити и физички и морални про-

сперитет. То би била ђачка склоништа. Деца би се доводила у склоништа у рано јутро, кад родитељи пођу на рад, па би ту била све до повратка родитеља с рада. У склоништу би та деца проводила све ваншколско време; стога би склоништа морала бити у вези са појединим школама, или у самим школским двориштима и зградама.

Склониште треба да има стручно особље за надзор и разумно васпитање и рационално забављање, да деца време ван школе, у колико га проведу у склоништу, искористе за физичко развијање, одмор и морално усавршавање.

Али то није довољно за децу која морају проводити слободно дневно време у склоништу. Јер, ова деца, због запослености и сиромаштва својих родитеља, не могу имати од куће задовољавајућу храну, коју захтева њихов организам. Стога је неопходно нужно да се у склоништима организују и кухиње, које би давале деци дневно по 2—3 оброка топле хране. Како би се та исхрана организовала, зависи од прилика и умешности организатора, али је извесно да би Општина морала допринети свој део у интересу одржања телесне снаге и доброг здравља ове деце.

У Београду постоји Друштво за ђачка склоништа. Оно има своје седиште у згради, у Видинској улици, коју му је зграду подигао добротвор пок. Никола Спасић. Сем тога све новије школске зграде Општине београдске имају просторије које одговарају потребама склоништа.

Користећи се својим и школским зградама Друштво за ђачка склоништа (основано 1904 год.) организовало је склоништа у овим основним школама:

У Душановој ул. (60 ђака), у Таковској ул. (60 ђ.), у Старине Новака ул. (50 ђ.), у Савиначкој (65 ђ.), на Вождовцу (60 ђ.), на Душановцу (60 ђ.), у Прест. Петра ул. (60 ђ.), на Смед. Ђерму (100 ђ.), у Вој. Илића (60 ђ.), на Булбудеру (80 ђ.), на Чукарици (60 ђ.), и у Предграђу Кр. Марије (40 ђ.) — свега у 12 основних школа са 755 ђака.

Ђаци добивају један или два оброка дневно. Свако склониште има васпитачицу и управу из грађанства, а непосредни надзор води управитељ школе. Сва се склоништа издржавају из добровољних прилога и од субвенције коју Друштву даје Општина у суми од 100.000 динара годишње.

Важно је да су склоништа махом у радничким крајевима. Али је још и сад већина основних школа у Београду без склоништа, што никако не би смело и даље бити.

Не само за време школског рада, него и за време школског одмора (ферија) склоништа треба да раде и да прибирају под своје окриље сву децу која остају у Београду. Јер баш је тада највећа опасност за морални кварез деце, пошто су остављена и без довољног родитељског и без школског надзора. Дуги летњи дани провођени у беспослици и без надзора могу их одвести не само на многе грешне мисли, него и на многа грешна дела. Јер деци у Београду доступни су, сем улице, обале Саве и Дунава, празне пољане, игралишта, биоскопи итд., где се све деца могу скупљати и забављати сама, или поред старијих другова свакојаког моралног схватања.

Да напоменемо, да и сва, раније побројана обданишта, имају под своје окриље и по известан број ђака најближих основних школа, нарочито из млађих разреда, које прихватају и на обданицу и на исхрану.

И Школска поликлиника, која врши лекарски преглед све школске деце у Београду, и тако прати здравствено стање ђака, предузела је да и она помогне исхрану сиромашне деце. Она то чини на два начина.

У својој кухињи (на Губеревцу), коју издржава Њ. В. Кр. Марија, храни 37 ђака основних школа. А сем тога уз припомоћ Општине организовала је код 13 осн. школа млечне кухиње, у којима се даје свакодневно по 250 кгр. топлог млека свим сиромашним ђацима. У 1932 год. издато је 29.463 л. млека.

Сав овај, више-мање, добротворни рад на склањању школске деце с улице и прехрањивање, недовољан је, јер због оскудице средстава и због неконцентрисане организације он је фрагментаран и не стиже свуда тамо где треба и колико треба. Социјална служба, управо Централни уред, морао би да узме на себе ту улогу, да прво створи јединство организације, а затим да сконцентрише средства, да би и кухиње и склоништа дали пуну меру, нарочито сада у овој општој и оштрој оскудици, кад се већ дешавало да ђаци због глади падају у несвест. Такву меру могуће је у толико лакше предузети, кад постоји стална лекарска служба у свима основним школама и постоји референт за ову службу. Референт за здравствено стање школске деце у могућности је, уз помоћ наставника, да покаже тачан број деце по школама, којој је потребна појачана храна, па се према томе може да установи годишњи издатак и да изведе организација кроз све школе путем склоништа, или специјалних кухиња. Друштво за ђачка склоништа, помогнуто јаче, могло би преко своје организације и искуства да прими на себе, да све то изводи. Само треба неко да координира тај рад, а тај неко треба да је београдски Централни уред за заштиту матера, деце и младежи.

(Свршиће се).

Самуило Демајо, адв.,
већник града Београда

Значај фото-архива за београдску општину

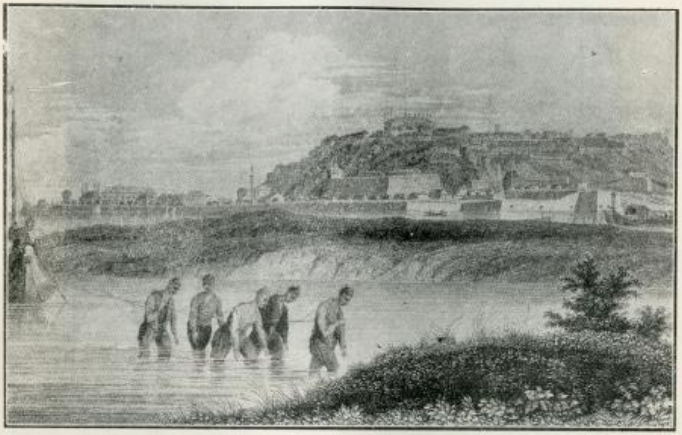

Београдски град из XIX века

Споменици старих народа сведоче нам о томе, да је од вајкада била тежња код људи, да оно, што се око њих дешавало, забележе и сачувају од заборава. Примитивни цртежи по пећинама, јероглифи на споменицима Египћана, скулптура код — Грка и Римљана, сликарство, које се код свих народа развијало према ступњу њиховога културног развитка — све су то изражаји људског духа, који је тежио за тим, да све што је запажао и све што је проживљавао, забележи сликовито, као — да су саме речи биле слабе да све то опишу. У свима тим — разноликим облицима остале су нам сачуване и борбе човека с природом и борба човека против човека. Та особина, да се сликама изражава, постојала је код човека пре способности да се изражава писменима. И ти цртежи, урези, скулптуре и слике говоре нам много речитије о свему, што је човек преживео, но исписане или урезане речи, које се често пута са много тешкоћа читају, тумаче и одгонетају.

Од свих тих начина да се личности и догађаји сачувају — сликарство је убрзо дошло на прво место. И ми данас имамо из кичица старих мајстора сачуване многе историске личности и догађаје из Средњега и Новога Века. Читав низ догађаја сачуван је од заборава. Гледајући те слике, добијамо много јачу и бржу претставу о ономе, што нас интересује у историји. Да није тих слика, морали би се ограничити само на читање савремених писаца. И једино би наша машта била та, која би све што читамо замишљала. Али то би било ограничено само на онај број људи, који чита и бави се читањем. За велики број, све би то остало непознато.

Деветнаести век, пун новина и изума на свима странама, забележио је и у том погледу значајно откриће — сликање светлошћу (фотографију). Пронађена 1829 год., фотографија је постепено заузимала место, које јој припада у бележењу догађаја и људи. Иако је сликарство са својом неоспорном уметнич-

ком превагом чувало и даље прво место, фотографија је својом особином да људе и догађаје представља онакве какви су, дакле својом верношћу, постепено то место заузимала. Остављајући и даље уметничку страну сликарству, фотографија је данас сликовити хроничар првога реда. То је истинити хроничар, који ради послушно и без маште. Она је аутентични сведок о свему што њено мало око види и запази. Уметничким сликама се човек може дивити, али у догађаје, које те слике представљају, не мора веровати. Те су слике често пута збир причања и замишљања. Оне су најближе ономе што је могло бити, али нису оно право што је било. У том погледу фотографија нема премца, јер она је истинити сведок.

И од када се појавила фотографија је почела да продире у све људске односе. Узмимо на пример породицу. Поред слика предака, које се обично налазе окачене у сваком дому,

Београдски град из XV века

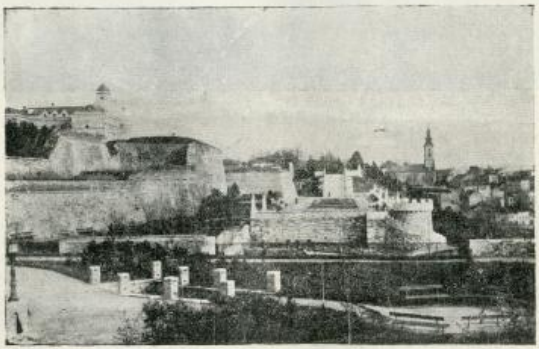

Данас: Један део терасе са београдског старог града (Снимак фото-архива Г. п. г. Б.)

— албум фотографија представља увек драгоценост. Ту видите своје претке и родитеље у разном добу старости. Вас интересује како су они изгледали. Верне слике вам о томе говоре. Хоћете ли да видите себе, какви сте били у малим годинама. Изгледаћете себи смешни, али сте збиља били такви. Деси ли

се ма какав радостан догађај у породици, сви инстиктивно помисле: како би било да се сликамо! Оно што су некада могли себи допустити само богати људи, који су могли — плаћати сликаре-уметнике, данас може учинити сваки грађанин. Чување догађаја од заборава постала је ствар популарна — помоћу фотографије.

скромним општинским фењерима, Београд се развија у модеран град, који пушта своје краке на све стране. А шта да кажемо о догађајима, које је он преживео? Ослобођење и уједињење са свима догађајима од 1905 до 1918 полазило је из Београда и стицало се у њему. Све то остало је записано и описано, и сликама сачувано код приватних лица, која

Предаја кључева града Београда

У XX веку фотографија је учинила гигантски напредак. Довољно је упоредити апарате, за које више ништа није немогуће. Мали колико да стане у џеп, фотографски апарат је данас раван човечијем оку. Што око види, апарат може да сними. Фотографија је данас најбољи новинарски репортер; у рату је она опасан извиђач. У миру је велики сарадник на упознавању народа. Сликама из новина и књига видимо шта се код других народа догађа.

И један такав „враг", који све види и све тачно запамти, мора имати своју примерну улогу у заједници као што је једна велика градска општина. По готову када та општина личи на вечитога младића, који дуго живи, али никада не стари, који ниже године али се стално подмлађује и принавља. Када је то општина једнога града — Београда, који има своју одређену улогу у стварању и изграђивању младе државе Краљевине Југославије, чији је он престоница, и своју историску улогу на Балкану, чији је он чувар мира.

Крупни су се догађаји одиграли у Београду почев од 1900 год. на овамо. Од престонице једне мале државе, од града са

су своје слике поклањала Београдској општини, јер их она није имала.

Године 1930 Београдска општина, на 100 година од проналаска фотографије, учинила је у том погледу напредак. Првога маја 1930 основан је фото-архив Општине београдске при одељку за штампу, туризам и културну

Дворац Принца Евгенија Савојског

пропаганду. Створен је одељак, који ће у име општине и за општину сликама бележити све оно што је за Београд важно. Забележити све знатније догађаје у њему, — и постати хроничар његовога живота. Забележити његов лик и његове промене и постати речити сведок његовога развића. Снимити постајање

његових установа и бити огледало комуналне политике његових управа. Са својих четири хиљаде снимака, колико их фото-архив има од 1930 год. до данас, фото-архив има неоспорно леп број слика о новом и старом Београду. Он је за будуће историчаре спремио материјал о догађајима, који су се од 1930 год. одигравали у Београду. За критичаре општинских управа, фото-архив чува доказе о социалном и техничком напретку Београда. Као одељку са тако финим задатком — треба му поклонити пуну пажњу, дати му могућности да постави своје темеље и да се систематски развије. Фото-архив је у нашој Општини сувише млад, да би се сада могао оценити његов значај. Стар свега пет година, фото-архив зна данас оно што и ми знамо, јер смо сви сведоци онога, што је он забележио. Али кроз десет, двадесет, педесет година он ће знати оно што многи неће знати. Генерације ће се изменити. Старији ће умирати, а млађи долазити. Фото-архив ће остати сталан. Он ће, ако се систематски води, постати неисцрпно врело за све што се у Београду збивало. Сваки који се за Београд буде интересовао, наћи ће у фотоархиви огромног материјала за истраживања. Кроз деценије он ће бити живи споменик, који ће потпуно објективно приказивати људе и догађаје.

Мени све ово изгледа доста убедљиво, да би било потребно навести још оно што раде градске општине других народа. Западне државе су у том погледу отишле далеко. Оне се не задовољавају тиме да развој својих градова чувају путем фотографије, већ чине то и помоћу филма и тон-филма. Будуће генерације имаће прилике не само да виде појединe слике, које пружа фотографија, већ ће моћи да посматрају развој свега, и не само све да виде него и све да чују. И ми смо дужни да будућим генерацијама пружимо све оно, што нам данашња техника омогућава. Људска је особина и то лепа особина да се интересује прошлошћу. На ту особину указано је већ на почетку овога чланка. О томе и Београд треба да мисли, и зато треба да својој младој установи фото-архиву при одељку за штампу и туризам поклони ону пажњу, коју он по своме значају у пуној мери заслужује.

Милорад П. Зечевић

Организација продаје и контроле млека и млечних производа у бугарским градовима

Проблем снабдевања здравим, добрим и хигијенским млеком јесте највећи проблем у свима градовима у циљу подизања народног здравља, јер је млеко најважнија и најпотребнија људска храна. И док је млеко с једне стране најважнија и најпотребнија људска храна, с друге стране највише трпи промене кварењем и најопаснији је разносач клица заразних болести, те је тако решење добијања здравог и доброг млека једно од најтежих комунално-апровизационих питања савремених градова.

Најидеалнији начин снабдевања здравим и хигијенским млеком био би постигнут, кад би сваки произвођач и продавац млека био толико морално свестан великог значаја здравља свог и његове околине. Тако би се дошло до здравог, доброг и чистог млека. Али пошто ниједан проблем не може тим путем да се реши, па ни проблем снабдевања здравим и добрим млеком, те се све више развија фалсификовање животних намирница па и млека, те се све више множе несавесни продавци намирница па и млека — то се проблем снабдевања добрим и здравим млеком спроводи путем завођења извесних законских мера. Ове законске мере спроводе се у градовима многих земаља, па и у Бугарским.

Код нас још није решено законским путем питање правилног снабдевања здравим млеком са гледишта јавне исхране. Верујемо да ће и то питање доћи на ред, па сматрамо да ће бити од користи да изнесемо податке о томе како је то питање решено у Бугарским градовима.

Систем продаје млека и млечних производа у Бугарској регулисан је Законом о надзору над продуктима животињског порекла од 1922 год., и Правилником за извршење истог закона од 1925 године.

По том Правилнику снабдевање, чување, превоз, прерада и продаја млека и млечних производа, као и радње које се баве тим послом, подлежу сталном и обавезном санитетско-ветеринарском надзору.

Услови за продају млека. Сваки који жели да се бави производњом, прерадом и продајом млека мора да прибави специјално одобрење од оне општинске власти у чијем граду и месту жели да упражњава тај рад. Да се добије одобрење подноси се зато молба, а уз молбу уверење из кога се мора видети место његовог становања, место где се чува млечна стока, бројно стање стоке, лице које стоку чува и музе и лице које разноси млеко. *Дозвола* за слободну продају млека даје се пошто надлежни градски ветеринар прегледа и региструје млечну стоку по нарочито прописаном обрасцу: провери се начин чувања и исхране стоке и стаје у којој се држи стока и, најзад, лекар прегледа лица која чувају и музу стоку и разносе млеко и увери се о *њиховом* стању здравља.

Лекарска контрола оних који рукују стоком и млеком. Лица која *чувају* стоку, која *музу* стоку и *разносе* млеко лекарски се прегледају свака три месеца. Лица која узимају непосредно учешће у чувању млечне стоке, мужењу, продаји и преради млека мора да су здрава, да не болују од прилепчивих болести, да немају на телу, нарочито на рукама и лицу, ране или абцесе и да држе тело и одело чисто.

Санитетске књиге. Здрави млекари и њихове слуге морају бити снабдевени санитетском књигом по прописаном обрасцу, а разносачи млека поред тога морају бити снабдевени још и са особеним знаком млекарским, који се уписује у санитетску књигу и обавезно се носи на видном спољњем месту на оделу. Ако се неко од таквих лица, или сам произвођач разболи од неке заразне болести, као: колере, богиња, тифуса, дизентерије, дифтерије, шарлаха, сифилиса, туберкулозе и др. забрањује му се кретање и продаја млека, све док се званично не објави да је престала опасност.

Контрола здравља стоке. Преглед млечне стоке и стаја врше надлежни општински лекари бесплатно, најмање једанпут месечно и том се приликом нарочита пажња обраћа на клинички преглед музне стоке.

Ветеринарске књиге. Сваки млекар, чија се музна стока нађе да је здрава, снабдева се

ветеринарском књигом у коју се уписује крупна стока појединачно са подацима: врста стоке, година старости, особени знаци, регистрована нумера, а ситна млечна стока уписује се у општу рубрику.

Сваку промену у бројном стању музне стоке у стајама, као куповину, продају, угињење, затим смењивање персонала који музе и чува стоку и разноси млеко, дужан је сопственик да пријави одговарајућој општинској ветеринарској власти најдаље у року од три дана.

При разношењу и продаји млека, млекари су дужни увек да носе са собом те књиге и да показују властима на захтев. Који се млекар ухвати без ових књига, сматра се да је његово млеко непознатог порекла и конфискује се. Конфисковано млеко, по наређењу општинске власти, после мишљења надлежног ветеринара, може се употребити ако је здраво у болницама или дечјим градским установама пошто се прокува. Резултати контроле млека и прегледа музне стоке упусују се редовно у ветеринарској књизи и преапотписују од општинских ветеринарских власти, која је извршила контролу.

Туберкулинизирање млечне стоке. Све краве и биволице, од којих се добија млеко за продају, треба да су туберкулинизиране најмање *једанпут годишње*. Краве са јавним клиничним знацима туберкулозе, као: телесна слабост, кашаљ, хронични проливи, накострешена и безбојна длака, смањена млечност, задебљање лимфатичних жљезда, оток вимена и др., увек се стављају под забрану за музу и *убијају*. Продаја млека од туберкулозних крава апсолутно је забрањена. Стаје у којима се констатује случај туберкулозе, после извођења оболелих животиња или после убијања подвргавају се чишћењу и дезинфекцији. Они делови од стаја који не могу да се дезинфикују уништавају се. За дезинфекцију забрањена је употреба јако мирисљавих сретстава, као креолин, карболна киселина, креозол, лизол и др. чије испарење и задах прелази на млеко.

Они који млекаре са овцама при тражењу дозволе за продају млека, морају поред дозвола и уверења која су напред поменута, да имају уверење од надлежног ветеринара да су овце здраве и да у општини нема заразних болести на овцама.

Хигијена сточних стаја. Стаје у којима се држе музне краве и биволице треба да одговарају хигијенским условима. Треба да су светле и простране, сразмерно на једно грло 15 куб. м. и да се лако проветравају. Под стаје да је издигнут најмање 20 см. над површином земљишта, цементиран и са падом 3—5 см. на један метар, да отиче нечистоћа слободно кроз општи канал у одређену цементирану јаму, која треба да се налази изван стаје и да је затворена масивним капком.

Зидови стаје треба да су озидани од сувог и порозног материјала, најбоље од цигле и изнутра на висини 1½ м. да су цементирани а над овом висином па до тавана да су окречени кречом.

Ђубре и употребљена простирка треба на време да се износе из стаје. За простирку се допушта само чиста слама.

Начин исхране млечне стоке. Млекари су дужни да хране млечну стоку са добром храном (сеном, плевом, јармом, мекињама, и т. сл.) Отпатци од шећерних , пивских и шпиритусних фабрика могу се употребити само као додатак обичној храни, али само у ограниченим количинама и ако су добро сачувани. Забрањена је продаја млека од стоке која је храњена са рђавом храном, или претежно са отпадцима фабриката. Забрана траје док се не набави добра храна. Ако се ухвати млекар, док траје забрана, да продаје млеко од тако храњене стоке млеко се конфискује, а продавац се кажњава са казном од 500 до 2000 лева. Млечна стока мора увек да се држи чисто, нарочито вime, задње ноге, и трбух. Балега и ђубре улепљено на стоци не сме да се оставља.

Хигијена муже. Пред мужу вime мора да се опере чистом водом и избрише чистим сувим пешкиром; музачи такође треба да оперу руке пажљиво са сапуном без мириса и да се опашу чистом белом кецељом. Мужа мора да се врши увек у одређено време. Пре но што се приступи мужи стоке престаје се са свима другим радовима у стаји. Први млазеви млека треба да се скупљају у одвојени суд и да се уништавају као непогодно за храну. Увек после измузавања млеко треба да се процеди кроз сито (цедиљку) од металне жице, да се остави у хладном месту на чување и да се држи на ниској топлоти, а не у стаји у којој се држи стока, у којој се спава, или у магацину у коме се држе друге потребе.

Судови за млеко. Млеко се скупља, држи, преноси и разноси у судовима *по прописаном обрасцу*, који морају бити израђени од дебелог лима и добро калаисани. Забрањује се употреба некалаисаних бакарних судова, или судова калаисаних али са калајом који садржи више од 1% олова. Исто тако забрањује се употреба судова од цинка, глине, дрвета и загађени судови. Судови треба да се затварају добро са сопственим капком и не сме се додавати слама, платно или крпе. Пред употребу судова треба да се оперу врелом водом и содом, а после тога да се исперу добро само чистом и хладном водом. Мерице са којима се продаје млеко треба да су жигосане и снабдевене са дршком да се не додирују руком. Увек треба да се држи чисто и после продаје млека да се испаре у врелој води и оперу.

Обавезно пријављивање болесне музне стоке. Сопственици музне стоке, или њихова послуга, чим примете на неком грлу болест, *дужни* су да извештавају одмах о томе управу општинске контроле музне стоке која вр-

шн преглед кад се тиче заразних или опасних болести за људско здравље; а кад се тиче обичних обољевања стоке у оба случаја млеко се такве стоке искључује из продаје док сопственик не донесе уверење од ветеринара да је стока оздравила. У ветеринарској књизи уписују се сва обољевања стоке и од стране начелника бирoа за контролу млечне стоке и од лекара и препоручује се лечење. Ако је болесна стока изван реона рада начелника за контролу млечне стоке, онда овај посао врши и одговарајући срески ветеринар.

Контрола млека. Пресно краваље, биволско и овче млеко мора да се продаје у одвојеним судовима, на којима треба да има метална плоча са натписом одговарајућег млека. Забрањено је мешање разних врста млека. Исто тако забрањено је справљање киселог млека од смесе разних млека.

Пресно млеко мора да се продаје цело, т. ј. да није оплављено (да није скидана повлака или кајмак) и да му није додавана муњеница т. ј. млеко из кога је ваљен путер, да није додавана вода или друге примесе. Млеко треба да има густину (специфичну тежину): краваље 1031, овче 1036, биволско 1033 мерено при топлоти 15° ц. Константни број масти у млеку минимум: 3.5%, биволско 6%, овче 7%. Рефакциони број на серум минимум: краваље 38.5, биволско 39.5, овче 41. Кисело млеко не треба да показује мањи константни број од онога броја што је код пресног млека.

У свакој општини води се тачан списак млечне стоке и стаја у којима се она држи, списак млекара и њиховог персонала који музе, чува и разноси млеко, прекупаца млека и млекарника.

Туберкулинизација крупне млечне стоке врши се од стране надлежних ветеринара, који су дужни пред туберкулинизацију да подвргну млечну стоку клиничком прегледу. У температурни лист за извршену туберкулинизацију уписује се и резултат ветеринарског клиничког прегледа, хигијенско стање стаја, млечне стоке, начин исхране, квалкоћа хране и т. д. Туберкулинизација се врши само на начин који одреди ветеринарско одељење.

Начин продаје млека. Млеко пресно и кисело продаје се: а) у нарочитим магацинима и млекарницама, и б) разношењем (амбулантно). У млекарницама могу да се продају само млечни производи. Кувано млеко може да се продаје само под правим називом (краваље, биволско, овче, козје) и не сме се мешати. Под куваним млеком разуме се млеко које је загревано до 100° ц. Допушта се продаја стерилисаног и пастерисаног млека, које мора бити у судовима снабдевеним са одговарајућим натписом. Одељење у коме се млеко кува, или кисели мора да буде светло, чисто и са цементираним подом. Ормани у којима се оставља кисело млеко морају да се затварају добро. Забрањује се употреба сламе, пољава, крпа и др. материјала за одржавање топлоте поткишељеног млека. Млекарници не смеју бити уз дом или спаваћа одељења и не могу да служе за спаваће персонала.

Изненадна контрола. Општинске ветеринарске власти дужне су да врше често изненадну ревизију како у млекарницима тако и код разносача и да проверавају густину млека по млекомеру Д-р Бишова или другог, који истовремено проверава и друге особине млека: боју, мирис, укус, чистоћу и др. Ако се при ревизији покаже да млеко има мању густину, онда се конфискује. Ако се пак покаже сумња да је млеко мешано или поправљано узима се проба за коју се сачини акт. Узета проба се запечати у присуству сопственика и шаље се актом на испитивање у свом градском лабораторијуму, а сумњиво се млеко задржава док се не саопшти резултат испитивања. Проба млека узима се бесплатно код сваког сумњивог случаја за бактеоролошко, биолошко и хемиско испитивање. За утврђивање фалсификата од сложенијег хемиског фактора и шкодљивог млека и уопште за екзактнију хемиску анализу, бактеоролошко и биолошко испитивање, пробе се шаљу најближој општинској хемиској лабораторији. За бактеоролошко и биолошко испитивање млека пробе се шаљу, по могућству, у Ветеринарско-бактериолошки институт, или његове реонске филијале.

Које млеко не сме да се конзумира. Законом није допуштена употреба млека у следећим случајевима:

а) млеко, које је добивено од стоке у последњем месецу бремености и у првој седмици после телења;

б) млеко од животиња дотераних на изложбу или на пазар ради продаје;

в) млеко од животиња које су болесне од заразних болести;

г) млеко од музне стоке која се лечи са лековима који имају јако лековито дејство (отровни су) чије се отровне честице одвајају кроз млеко, као: арсеник, живини препарати, tatarus emeticus, чемерика, опијум, јод, алоје, езерин, пилокарпин и други алкалоиди. Ветеринари који лече музну стоку са неким од побројаних медикамената дужни су да саопштавају благовремено о томе органима контроле млека, који са своје стране забрањују продају млека од такве стоке, не само док траје лечење, но и још три дана после тога;

д) млеко од туберкулозне стоке са јасним клиничким знацима и другим туберкулозним реакцијама;

ѓ) млеко које је плавкасто, црвено, жуто, горко, миришљаво, или крваво са садржином сасирене крви, буђи, љигаво, гнојаво, и уопште млеко које није нормално и нема нормалну боју и мирис;

ж) млеко које садржи стране примесе, као: воду, лед, средства за конзервисање, или му

је одузет део масти (буњкано) и које је неправилно стерилисано, или пастерисано;

з) млеко које садржи нечистоту више од 10 милиграма на један литар, или више од 6—10 гради киселине и које не издржава пробно кување или алкохолну пробу мешану са равним деловима млека и 70% алкохола;

и) кајмак, кисело млеко и мућеница који су спремани од млека набројаног у свима горњим случајевима;

ј) млеко које је мешано са млеком друге врсте: кравље са оњволским и овчим, као и цело (не мућено) млеко мешано са мућеницом;

к) кисело млеко подкишељено у обичним судовима од глине на којима је напукао глеђ, или у таквим судовима код којих се при загревању пола часа у 4% раствору сирћетне киселине раствара олово на глеђу;

л) млеко од стоке која је пасла у виноградима прсканим раствором од плавог камена, пиразита и других средстава противу пероноспоре.

Млеко под б и ж после конфисковања предаје се хуманим друштвима за употребу само пошто се прокува.

Стајске пробе. Кад се млеко конфискује због умањене садржине масти, или густине, а сопственик изјави да је млеко нормално и да се такво добива од музне стоке, узима се стајска проба ради испитивања и то најмање у три дневна оброка. За ту циљ стока се измузе потпуно у одвојени суд у присуству ветеринара и пре но што се узме проба млеко се охлади и добро измеша. Стајска проба не може да служи за доказ да је млеко исто као што је конфисковано у следећим случајевима: а) кад се докаже да је млечна стока после конфисковања храњена са таквом храном која умањује густину и масноћу млека; б) кад се при испитивању стајске пробе утврди следећа разлика: 0.001 односно густине млека, 0.3% масноће и 1% за суве остатке.

Ако се при испитивању стајске пробе докаже да млеко има исти састав какав је и код фалсификованог млека, онда се млекар не кажњава за млеко које му је конфисковано. Продаја таквог млека дозвољава се само кад се одобри умањени број масноће. У таквом случају сваких 15 дана узима се стајска проба млека за испитивање.

Разношење млека по кућама. Разношење пресног млека како по приватним кућама, тако и по млекарама дозвољено је само изјутра после свануња и најдаље до 11 часова. Тачно време разношења млека за сваку сезону одређује општинска власт. Преглед млека од стране ветеринара и прегледача врши се само при дневној светлости. Забрањено је разношење млека ноћу, или *изјутра рано пре свануња*, и пре времена које није одређено.

Вођење књига. Градски ветеринари који врше контролу млека и млечне стоке дужни су да воде следеће књиге: 1) књигу за уписивање млекарница, произвођача млека и прекупаца млека; 2) књигу за распоред персонала за надзор над млеком и извршење рада; 3) књигу за вођење регистра музних крава, биволица и стаја у којима се ови држе; 4) књигу за извршење туберкулинизације у коју се уписује свака лисна температура; 5) књигу за контролу млека; 6) списак стада оваца и коза са којима се млекари у околини.

Општински ветеринари и технички прегледачи млека дужни су свакодневно да воде податке о извршеним прегледима млека, како код разносача тако и у млекарама, који се достављају Управи за контролу млека. Шефови општинске ветеринарске службе који имају контролу млека и млечне стоке на крају сваког месеца састављају месечни извештај о резултатима извршених прегледа млека и млечних производа, тако исто и о резултатима контроле музне стоке, стаја и туберкулинизације и тај извештај подносе претседнику општине, Одељењу за ветеринарство Министарства пољопривреде, као и градском отсеку за штампу ради објављивања у општинским новинама.

Контрола млечних производа. Разне врсте масла животињског порекла (кравље, биволско, овче и козје) које је намењено за храну морају бити чиста и да се продају под правим називом и пореклом. Заорањено је продавање мешаног масла (кравље са биволским и козјим, овче са козјим и др.); свако масло за продају мора да има читљив натпис и порекло. Није дозвољена употреба поквареног масла, пљавог и уопште шкодљивог за људско здравље; тако исто забрањена је прерада масла са каквом било материјом за конзервисање сем кухињске соли и то не више од 2—3%. Забрањена је продаја масла мешаног са лојем, маргарином, свињском машћу и свима врстама биљног масла. Увоз млечног масла са стране дозвољен је само ако има уверење ветеринарских власти о пореклу и здрављу и ако је анализирано у одговарајућој државној или општинској лабораторији. Нетопљено млечно масло треба да садржи најмање 80% чистог масла и највише 16% воде, а не треба да садржи више од 10 гради (Bustring) слободне киселине, а топљено највише 20 гради и да не буде пљаво.

Извршни органи. За извршење ових задатака свака градска општина преко 5000 становника мора да има општинску ветеринарску службу и ветеринара са помоћним техничким персоналом, а свака сеоска општина мора да има прегледача млека. У општинама са мање од 5000 становника, где нема ветеринара, ову службу врши државни ветеринар, а неколико мањих општина могу имати заједничког ветеринара.

Већничка говорница:

Павле Кара-Радовановић,
новинар и већник Г. П. г. Београда

Једно урбанистичко питање Дедиња

Проблем кога ваља хитно решити

Пре извесног времена написао сам расправу *Крупни проблеми Београда*. По питању подизања и изграђивања Београда, ја сам у поменутој расправи, истакао само крупније проблеме, чије решење зависи једним делом од општине, а већим и важнијим делом од државе. Сви проблеми нису могли наћи места у поменутој мојој расправи, па ма колико

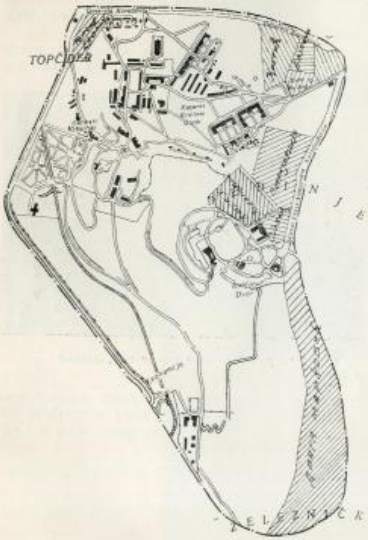

Скица Дедиња и околине

били важни, јер нису улазили у ред ствари које сам додиривао у том напису. Али за те проблеме, које сматрам за особито важне, остало ми је да о њима на овом месту проговорим слободно онако како сама ствар изискује. Хоћу, дакле, овога пута да проговорим неколико речи о једном не само важном но и особито прешћном питању.

Ствар је у овоме:

У атару Општине београдске има веома много грађевинских блокова и читавих комплекса имања, које надлежни ваља сад — кад то нису у своје време — да марљиво и савесно расправе, среде и уреде тако, да све буде у своме реду. Можда се до сада о свему није могло водити довољно рачуна. Можда се, по сили прилика, преко многих ствари прелазило са чега је општа ствар трпела знатне штете.

Било је ствари које се нису могле предвидети, са чега је наступило оно што се није желело. Тих примера урбанистичког хаоса има у атару наше општине веома много.

Али из појмљивих разлога, ја се овога пута на све те примере не могу осврнути, нити је овоме напису то циљ. За сад ћу се задржати само на једноме, који је у овај мах актуелан.

А ево у чему је ствар:

Хоћу да проговорим о ономе комплексу земљишта, који се од Дедињског гребена својом висином и својим падинама спушта до главнога топчидерског друма, који води од топчидерске цркве до железничке колоније, на коме су Краљев Двор и касарне Краљеве гарде, као и приватна болница женских лекара.

Као што се из приложене скице види, овај комплекс земљишта протеже се између Булевара *Кнеза Арсена Карађорђевића, Личићега потока, железничке колоније, топчидерскога друма до топчидерске цркве и улице Ђенерала Ковачевића.*

На најузвишенијем месту-делу овога простора Блаженопочивши Краљ подигао је Краљевски Дом, у нашем народном лепом стилу. А на другом већем делу Краљева Гарда подигла је потребне касарне и велике официрске станове са репрезентативним *Гардиским Домом*, што све укупно чини част нашој Краљевини и престоном граду Београду и са чиме се у пуној мери пред странцима можемо подичити.

При подизању касарни Краљеве Гарде и осталих потребних уређења, а нарочито при подизању Краљевског дворца на врху Дедиња, као и при уређењу Дедиња, надлежни су пропустили прилику да цео овај комплекс земљишта обезбеде искључиво за потребе Краљевског Двора и потребе Краљеве Гарде.

Погрешка учињена у питању обезбеђења целога овога комплекса за потребе Двора и Краљеве гарде, није се у прво време осећала. Али се у толико више сад осећа кад се саградила касарна Краљеве гарде са свим својим вилинским уређењем; а нарочито кад је подигнут Краљевски дворац са јединственим уређењем Булевара Кнеза Арсена.

Као што се из приложене скице види у овај се комплекс земљишта увукло и неколико приватних имања, која је ваљало у своје време апроприсати означеном дворском и државном имању у предњој скици. Но кад то није учињено још одмах у прво време, мора се учинити што пре.

Приватним лицима, па ма која она била, не може се и не сме се допустити, да се са својим летњиковцима измешају са Краљевским двором и касарнама Краљеве гарде. У непосредној околини Краљевога двора и касарна Краљеве гарде не може се и не сме се допустити подизање приватних зграда у којима се уз *добру кирију* у њима могу усељавати и особе са *рђавим предумишљајима*.

Кад већ надлежни нису у своје време учинили што су били дужни учинити, то ми сад неодступно тражимо да то овом приликом учине. Држава има да откупи сва приватна имања означена у овој скици за њене потребе у погледу Краљевог Двора и касарни Краљеве гарде. Ово изискују не само неопходна потреба државна но и правичност према сопственицима приватних имања у комплексу имања која се граниче са имањима Двора и Краљеве гарде.

Прилике нам налажу да у свему будемо обазриви и да се чувамо од свега што би нам могло причинити макакву неповољност. Из обзира потребне предострожности, држава би требала да узме и приватну болницу женских лекара, која се налази са дедињске стране на улазу у овај комплекс земљишта. И у овој болници држава ваља да врши контролу ко у њу долази и кроз њу пролази. Ко се чува и Бог га чува!

Ми ово питање овако и на овоме месту само додирнусмо, остављајући надлежнима да и они о њему промисле и да га повољно

Гардијски дом у Топчидеру

реше. Што пре то боље. У овоме питању не важе уобичајени изговори да се нема средстава.

На крају налазим да се ваља постарати, да приватни не уцењују државу са овим зем-

Касарне Краљеве гарде на Дедињу

љиштем, већ се вредност ових имања има узети из онога доба кад нису постојале касарне Краљеве гарде, официрски дом и Краљев Двор.

Друштвена хроника:

Помен Блаженопочившем Витешком Краљу Александру I Ујединитељу

Са тугом и болом дочекао је Београд 17 децембар, рођендан Блаженопочившег Витешког Краља Александра I Ујединитеља, који је требао да буде Његов четрдесет шести рођендан.

Београд и цела земља обележили су тај дан тужним поменима, који су одржани у свима местима Југославије.

У Београду одржан је помен у Саборној цркви. Архијерејску литургију служио је Њ. Св. Патријарх Варнава са епископом г. Викентијем. Помен су, после литургије, служили, поред Њ. Св. Патријарха и епископа г. Викентија, два протођакона и двадесет свештеника.

Тужном помену присуствовао је Краљевски Намесник г. др. Раденко Станковић, ађутант Њ. В. Краља потпуковник г. Наумовић и многобројни претставници војних власти, цивилних власти и корпорација.

Истога дана освећена је дворска капела у Дворцу на Дедињу и отслужена је служба за покој душе Блаженопочившег Витешког Краља.

Освећењу и служби присуствовали су Њ. В. Краљ Петар II, Њ. В. Краљица Марија и Њ. Њ. В. В. Краљевићи Томислав и Андреј, Кнез-Намесник Павле, Кнегиња Олга, Кнез Никола и чланови цивилне и војне куће.

У 5 сати по подне одржан је свечани помен у Дому Краља Александра I за ученике средњих школа.

Помену су присуствовали, поред питомаца и управе Дома, Краљевски Намесник г. др. Раденко Станковић, б. министар просвете г. др. Илија Шуменковић, претседник Сената г. др. Томашић, претседник Академије наука г. др. Богдан Гавриловић, врховни рабинер г. др. Исак Алкалај, генерали г. г. Милан Димитријевић и Војислав Вуковић, професори београдских средњих школа са директорима на челу и многе угледне личности.

У свечаној дворани доминирала је биста Блаженопочившег Краља Александра I Ујединитеља. Тужну свечаност отворио је директор Дома г. Мирко Балубдић говором посвећеним успомени и делима Блаженопочившег Витешког Краља.

После говора директора одржан је концертни део, у коме је хор питомаца отпевао композиције „Свјати Боже", „Со свјатими" и „Вечнаја памјат". Сви присутни били су дубоко дирнути.

Истога дана посетило је Опленац преко 10.000 поклоника из свих крајева Југославије, који су се поклонили Сенима Великог Покојника и положили венце на Његов гроб.

После подне дошли су на Опленац, да одаду пошту Свом Драгом Покојнику, Њ. В. Краљ Петар II, Њ. В. Краљица Марија и Краљевска Породица. Маса народа дочекала их је и приредила бурне овације.

Увече, после повратка са Опленца, академска омладина из Љубљане, Загреба и Београда приредила је на Тргу пред Кнежевим спомеником манифестацију, на којој је одала пошту Блаженопочившем Краљу Мученику и одушевљено клицала Њ. В. Краљу Петру II и Југославији.

Пошто је донела резолуцију о свом даљем националном раду, академска омладина отишла је пред Министарство војске и морнарице, где је приредила бурне овације.

Цела држава, сви градови и сва места спонтано су манифестовали сав бол широких маса свога грађанства за Витешким Краљем Ујединитељем.

Мост Витешког Краља Александра I Ујединитеља свечано је освећен и предат саобраћају

— Освећење је обавио лично Њ. Св. Патријарх г. Варнава, а траку је пресекао и мост предао саобраћају лично Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле. —

Земунци и Београђани још и пре рата били су спојени једном *мишљу* и једном идејом; и једни и други тежили су да се што пре оствари велико дело југословенског уједињења. И ако су их раздвајали туђини границом преко Дунава и Саве они су увек били једно, били су блиски једни другима. А то се нарочито дало осетити још онда када су и земунски трговци зајмом од 100.000 гроша помогли Карађорђу да подигне устанак и Београд ослободи од Турака и дахија. Од тада, читавих неколико деценија, Београђани, са бедема Калимегдана, и Земунци, са Бежанијске косе, бацали су погледе преко Саве, очекујући дан када ће се једни другима бацити у братски загрљај и када их више неће раздвајати никакве границе ни разбрађивати туђински силници и плаћеници.

Вековни сан је остварен

Дело ослобођења балканских народа, које је отпочео Бесмртни Вожд Карађорђе завршио је Уједињењем Југословена Његов Праунук, Витешки Краљ Александар I Ујединитељ. И зато сада мост који спаја Земун са Београдом и чини га једном општином, мост који спаја западне крајеве велике и сложне Југославије са источним крајевима, са поносом носи име Витешког Краља Александра I Ујединитеља. Јер оно што је некад изгледало само као сан Он је учинио да буде остварена животна истина.

И због тога, 16 децембра 1934 год., у 11 часова пре подне, када је мост имао да преда саобраћају лично Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле, десетине хиљада Београђана и Земунаца похитали су да узму учешћа при оба-

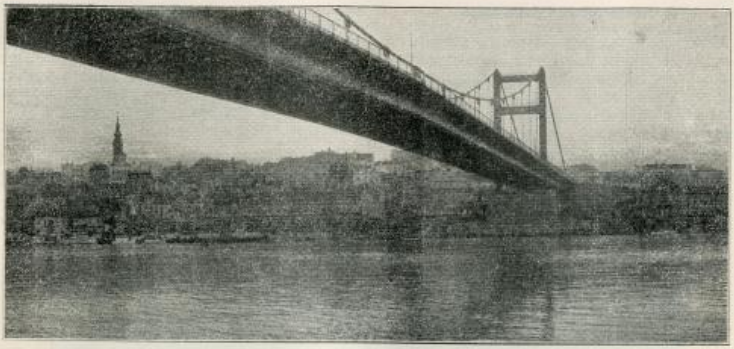

Поглед на мост Краља Александра, снимљен одоздо

вљању овог историјског чина; да буду живи сведоци догађаја, који се од како Сава поред Београда тече свега једном дешава.

С леве и с десне обале Саве народ радосно очекује пуштање моста у саобраћај

И ако је свечаност освећења моста била заказана за 11 часова, народ је почео пристизати са свију страна још чим је зора сванула. Нарочито су рано дошли и заузели места код моста на левој обали Саве сељаци из околних сремских села, за које овај догађај у трговачком и економском погледу значи веома много. Јер од сада ће они директно од својих кућа моћи колима да дођу у Београд без икаквих тешкоћа и издатака, које су раније због превоза на скели морали да чине. На десној обали Саве, испод моста и горе, у Бранковој и Поп-лукиној улици, крај прилаза ка мосту, свако место било је заузето још у 10 часова. Широке масе грађанства свих класа, сталежа и редова слегле су се у неколико улица поред моста, где жељно очекују да после свечаности закораче на великог џина, који сад спаја један град кога је раздвајала само својим коритом река Сава.

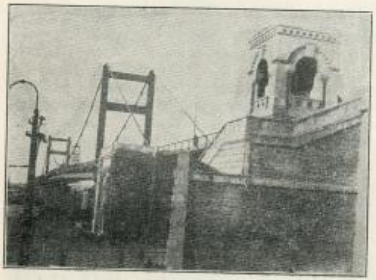

Прилаз мосту Краља Александра

Проба оптерећења моста: коњица у касу

Долазак великодостојника

Нешто одмах после 10 часова почели су да пристижу великодостојници, претставници, војних, грађанских и месних власти, као и претставници страних држава. Међу првима су на челу са својим претседником, г. Милутином Петровићем, стигли већници града Београда, који су заузели почасна места поред самог моста, који је био сав украшен зеленилом и заставама. Само круне, на врховима стубова биле су обмотане црнином, што је имало да значи, да се овим освећењем уједно одаје и дубока захвалност Блаженопочившем Витешком Краљу Александру I Ујединитељу, од кога је и потекла иницијатива за подизање овога моста, и коме плаћеничка злочиначка рука није дала да види остварено Своје велико дело.

Убрзо за градским већницима почели су да пристижу г. г. сенатори и народни посланици, на челу са својим претседницима г. г. Љубомиром Томашићем и др. Костом Кумануднјем. Пре 11 часова на месту су били чланови Краљевске владе, на челу са ондашњим претседником г. Н. Узуновићем. У исто време стигао је и заузео почасно место на трибини Командант града Београда и заменик I Намесника армијски ђенерал господин Војислав Томић.

На неколико минута пре почетка свечаности дошли су и страни посланици на нашем Двору: француски г. Емил Наџјар и немачки г. Виктор фон Херен. Они су се поздрави са министром иностраних послова г. Богољубом Јефтићем.

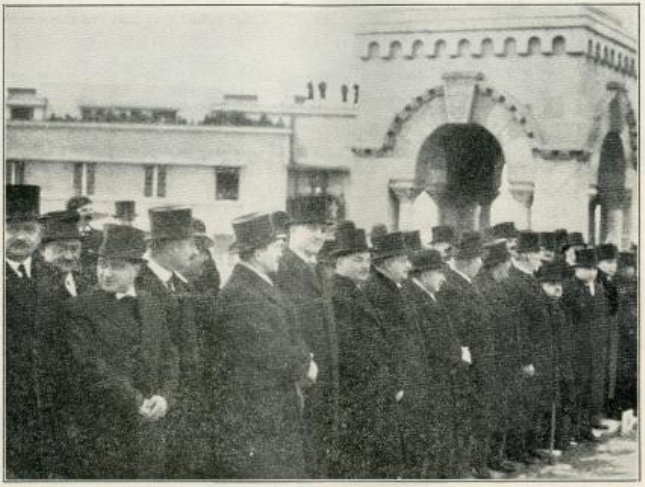

Већници града Београда присуствују освећењу моста Краља Александра

Долазак Краљевских Намесника и Њ. Св. Патријарха

Пошто су већ били на окупу претставници свих војних и грађанских власти, први је дошао Краљевски намесник г. др. Раденко Станковић, а одмах затим појавио се и Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле, кога је маса одушевљено поздравила, кличући Му једнодушно:

— Живео! Живео!

Пре него што је заузео место на почасној трибини, Кнез-Намесник се прво поздравио са Њ. Св. Патријархом, намесником г. др. Станковићем, затим са претседником Сената г. Томашићем, претседником скупштине г. др. Кумануднјем, претседником Општине г. М. Петровићем, претседником и члановима Краљевске владе и осталим великодостојницима.

Освећење

Тачно у 11 часова Њ. Св. Патријарх отпочео је свечани чин освећења, уз асистенцију епископа г. др. Викентија Вујића, најстаријег београдског проте г. Н. Божића и великог броја свештенства. На јектеније је одговарао хор студената Теолошког факултета, који је Њ. Св. Патријарха дочекао песмом „Исполаети деспота".

...Ослобођењем и уједињењем уклоњене су све вековне границе између појединих делова нашега народа, али на место ових остајале су још и даље природне саобраћајне препреке. Једне од најглавнијих биле су реке Сава и Дунав, које су у заједничкој држави делиле једнокрвну браћу. Ту препреку уклонио је наш Блаженопочивши Витешки Краљ

Њ. Св. Патријарх Варнава освећује мост Краља Александра

За време освећења присутни су поскидали капе. Тренутак је био веома свечан. Све мисли тога тренутка биле су упућене успомени на Бесмртног Витешког Краља Александра I Ујединитеља, чије је присуство сваки крај себе осећао. И када је Њ. Св. Патријарх златним крстом прекрстио по ваздуху и освећеном водицом пошкропио мост, уистини се чинило као да је над мостом у ваздуху лебдео дух нашег Великог Краља-Мученика, који је ипак дошао да са нама заједно присуствује освећењу Његовог великог дела...

Говор бив. Министра грађевина г. др. Ст. Сркуља

Пошто је Њ. Св. Патријарх обавио свечани чин освећења, ондашњи Министар грађевина г. др. Стјепан Сркуљ, одржао је говор у коме је између осталог рекао:

својом иницијативом и сталним старањем да се изгради овај мост, који се данас предаје саобраћају. Овим се мостом веже наша престоница са свим путевима који се у њу слежу са Балкана и Подунавља. Њиме се осигурава трајан саобраћај на путу који је столећима везивао Исток са Западом, а који је у новије време ушао у програм главног интернационалног аутомобилског пута Лондон—Кале—Истанбул.

Поред све велике националне и привредне важности, овај мост за нас Југословене има још један много већи значај. У њему је симболизирана иницијатива и старање нашег Благопочившег Ујединитеља, па због тога он треба да буде и остане симбол нашег Уједињења. Он је „монументум ере перенијус", јер је симболизовање душе нашег народа изражено у души нашег Великог Краља,

души, која је вечна и непроменљива. Зато овај мост с правом носи Велико Име Краља Александра Првог.

Овај мост је културно дело прворазредно, који ће кроз столећа бити сведок наше техничке способности и као такав, он је ремек дело и последња реч технике. Са њим се може такмичити само мост на Рајни код Келна, али је овај још виткији и елегантнији. Све што је досада постигнуто у мостоградњама примењено је код овога моста, који се ево у својој лепоти и величини својој нама приказује. Извршена пробна оптерећења показала су потпуно правилан и еластичан рад моста и ванредну издржљивост према осцилацијама услед покретних сила. Једном речју мост нам пружа све техничке гаранције за сообраћајну сигурност...

Молим, Ваше Краљевско Височанство, да изволи мост Краља Александра I предати сообраћају, а претседнику наше престонице честитам на тако дивном споменику и тековини молећи га да мост Краља Александра Првог прими на даље чување и старање.

Крај говора Министра г. др. Сркуља присутни су дочекали клицањем:

— Слава Краљу Александру Ујединитељу!

Говор претседника Београдске општине г. Милутина А. Петровића

После Министра грађевина претседник Београдске општине г. Милутин Петровић, одржао је, пажљиво од присутних саслушан, овај леп говор:

Ваше Краљевско Височанство,
Господо Краљевски Намесници,

Са гордошћу Београд прихвата ту част да буде чувар овога моста, овог великог дела нашег Великог Краља Ујединитеља. И овај мост је израз оног великог замаха, оних великих прегнућа да се изгради интегрална Југославија, да се она уздигне на што виши културни и економски ступањ.

Београд ће бити чувар овог моста, са исто толико одушевљења, са исто толико самопрегора, са колико је стајао као мртва стража наше националне мисли, био заточник оне велике историјске линије која је довела до Југословенског уједињења. Он је то био и онда када су са друге стране обале шетали стражари државе, која је била највећа препрека нашем народном ослобођењу и уједињењу, највећа сметња да се чува и развија национална мисао.

Мостови преко ових река у историјској прошлости били су средства освајачких намера, то су били мостови којима су прелазиле освајачке војске, преко њих се ишло у непријатељску земљу, где су живели туђи народи. Овај мост је само нова комуникациона веза на згради у којој станује један народ, пошен једним непоколебљивим духом Југословенства. Преко њега се не иде у непријатељску и туђу земљу ради освајања, већ се даје само још једна нова могућност што ближих и тешњих додира.

Овај колос од гвожђа и бетона, последњи израз технике, који има да послужи мирним, културним и економским интересима нашега народа, саздан је, као и цела Југославија, на крви читавих генерација, које су замисли коју мост изражава дали своје животе, пролили своју мученичку крв. Сваки килограм гвожђа, сваки килограм бетона претставља толико стотина и хиљаде килограма најплеменитије крви нашега народа.

И онда када је Вожд Карађорђе са својим див јунацима јурио овом, његовом, Карађорђевом улицом ка граду, да га ослободи, то је већ био један стуб овога моста за наше национално уједињење. Мост оваплоћење оне мисли, којом је загреван и ношен и онај Незнани Јунак „с Авале плаве", који сада гледа радосно и поуздано у суђени, остварени час. На мост гледају радосно и они бесбројни пали јунаци са Цера, Бобије и Букава, Кајмакчалана и Доброг Поља. Мосту се радују душе свих оних бесбројних жртава, које је обесна непријатељска држава посејала међ наш народ с оне стране, мислећи: да се вешалима и убијањем може обесити национално осећање и убити воља за националном слободом.

Зар не гледају на мост са пуно одушевљења и радости и сви они велики неимари наше народне будућности, који су је стварали пером и речју. Бранко, ево сада кола, правог твога Југословенског кола, које се може несметано без прекида заиграти од Бранкове улице преко моста до Стражилова. Фрушка горо, наш свети Атосу у коме се чувала и нежно одгајивала и вера у Бога и народно осећање, данас са твојих светих звоника, који су били наши националии форови, звона подрхтавају од радости гледајући овамо. И Лукијан Мушицки и натмурени Руварац са ритером Светог Саве Поп Луком, чијом смо улицом дошли, на ово место веселе се овом великом историјском дану.

Саво, наша Југословенска реко, ти си нас и у прошлости не раздвајала већ спа-

јала, данас твоји таласи као да шуме, радосно жуборећи хитају са Триглава поред Љубљане и Загреба ка Београду, да и они поздраве ово велико дело. Оно твоје историјско дело спајања и учвршћивања нашег народа у једну непоколебљиву целину, ми данас само настављамо, само појачавамо. Доводимо теби још један ток, који има да ти отвори богатства срца и душе, богатства равница Срема и Бачке.

Да, мост је у првом реду једна нова спојница наше нације, један нов орган који убрзава и интегрира крвоток наше Југославије. Али није он само то.

Суботица није више далеко од Београда, а Нови Сад, Рума, Митровица постају готово његова предграђа.

Оно што је херојским напорима целог народа створено, сада добија један необично важан чин, даје се још једна нова веза, која има да повеже још чврше делове наше Југославије, да вратнице Београда отвори широм: вредним ратарима, добрим занатлијама и честитим трговцима Срема, Бачке, наше житнице. Више од тога, она чврста и непоколебљива веза истог етничког порекла, истих националних идеала, добија сада свој конкретан израз. Земун, чији су грађани

Претседник Београдске општине, г. Милутин А. Петровић, говори пре пуштања моста у саобраћај

Мост је и један економски фактор првостепеног значаја. Упућен само на бродове и железнице, економски промет између ових разних делова наше Отаџбине био је ограничен. Сада ће тај додир бити, тако рећи, свакодневни. Богатим крајевима отвара се непосредно једно ново тржиште, које ће са побољшањем економских прилика бити све снажније и способније. Почеће једна стална размена, сталан промет, сталан додир, који ће користити обема странама. И кола са сточном запрегом и аутомобили и камиони разносиће и на једну и на другу страну и културне вредности и економска добра. Од тих размена биће обостране користи, а све ће то послужити напредовању и развитку наше Отаџбине. Мост скраћује простор, скраћује време.

били од увек испуњени највећим родољубљем и пожртвовањем према нашој земљи, који су још Карађорђу указивали сваку потпору и делом помагали нашу националну револуцију, постаје органски непосредно везан за Београд. Сва она безбројна села, која су давала своје синове на жртву идеји националног ослобођења, која су и у прошлости отварала и своја срца и своје домове када су за Србију настајали тешки дани, сада имају један сигуран и прав пут њиховој великој жељи, њиховом вековном сну, Београду.

Ваше Краљевско Височанство,

Господо Краљевски Намесници,

Од данас ми смо спојени и једном сигурном територијалном везом са кра-

јеве са оне стране Саве. Ослобођени смо свих временских непогода и саобраћај ће тећи стално, непрекидно. Радиус Београда и националног и као економског и као културног средишта страховито се повећава, да оним даном, када и Панчевачки мост буде предат саобраћају обухвати целу северну област, наш Мисир.

Али, ово! иницијатор за грађење овога моста, наш Велики Краљ Александар I Ујединитељ није дочекао овај дан, круну целог великог дела, отварање и предавање саобраћају моста, који носи Његово име. Он није дочекао овај дан, али Његова жеља је испуњена под Његовим Сином нашим Узвишеним Краљем Петром II.

Мост овај биће вечито потсетник свих оних великих напора и жртава, које је Краљ Александар Ујединитељ чинио за добро Југославије, биће велики завет нашем новом Краљу, да ћемо га љубити и носити у срцу и чувати свети аманет Његовог Оца.

И споменици, и Опленац наш велики национални храм, дела су и израз једног дубоког религиозног пиетета према херојској исполинској фигури Краља Ујединитеља. Мост је једно велико дело не само које буди успомене на Великог Краља, већ које активистички служи народу, његовој садашњости и његовој будућности. Мост Краља Александра је и наш национални понос и наша национална потреба. То је симбол јединства, јаке воље, науке и рада, симбол висине техничког напретка. Техника је овде извајала уметнички једно дело, које служи на част и понос извршиоцима плана Великога Краља, и онима који су својим умом, својом главом допринели извршењу, и онима који су својим жуљевитим рукама истрајно претворили мисао у дело. Свима њима нека је велика и топла хвала.

Ваше Краљевско Височанство,
Господо Краљевски Намесници,

У часу предавања овога моста саобраћају, ја Вас молим, да се сетимо његовог иницијатора Краља Александра Ујединитеља и да Му узвикнемо Слава Му! Да се сетимо свих оних небројених жртава, које су пале на бојним пољима за идеале, чији ми један део данас остварујемо. Њихов мучан и крвави рад, који је и довео до националног уједињења данас настављамо мирним и културним радом, који има да нас доведе до народног благостања. Мост је дело мира, економског и културног прогреса. И нека би Бог дао, да владавина нашег Краља Петра II буде испуњена оваквим делима културних и економских настојања, нека под Њиме постане Југославија још једном чувена и славна по богатству умном и моралном, по економском благостању њених грађана.

На чвршћој подлози од гвожђа и бетона, на крви хероја, на сузама и патњама мајка и сестара, на оним силним жртвама, од којих је последња или највећа жртва био наш Краљ Александар, подигнут је овај мост. Он није купљен, он је изникао из крви, муке и патњи, из јаука из шкргута зуби, а те вредности котирају се не на берзама, већ на крвавим оградшима и разбојиштима.

На тим и таквим мостовима, који се дижу и још ће се подизати, зида се и шири наша национална будућност. А на оном још чвршћем живом мосту, 15 милиона Југословена, задахнутих једном мишљу, ношених једном вољом, диже се наша држава. Стоји чврсто и непоколебљиво Престо нашег младог Краља Петра II. И нека нам, у овом моменту, као израз те наше заједничке воље, тог нашег заједничког прегнућа за добро и будућност наше Отаџбине полети из свих срдаца, са свих усана један громогласни узвик

Живео Краљ Петар II!

Живела Југославија!

Кад је претседник г. Милутин Петровић завршио свој говор, присутни су кликнули:

— Слава Витешком Краљу Александру Ујединитељу.

— Живео Краљ Петар II!

— Живела Југославија!

Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле предаје мост саобраћају

Чим је г. М. Петровић завршио говор, б. Министар г. др. Сркуљ умолио је Кнеза-Намесника да прекине тробојну траку разапету између стубова, те да на тај начин обави симболично отварање моста. Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле пресекао је траку, а затим је скинуо капу и тако гологлав остао неколико минута ћутећи. Сви присутни следовали су примеру Кнеза-Намесника. То је био видан знак признања и одавања поште Витешком Краљу Александру I Ујединитељу. Ово болно ћутање прекенули су пригушени узвици:

— Слава нашем Великом Краљу Александру!

Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле пресеца траку и предаје мост саобраћају. Поред Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника су Краљевски намесник г. др. Раденко Станковић, претседник Београда г. М. Петровић и бив. Министар грађевина г. др. Сркуљ.

Затим је претседник Општине г. Милутин Петровић, пришао Кнезу-Намеснику Павлу и лично му, у име целог Београда, захвалио.

Кад је Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле, праћен узвицима „Живео!", отишао са места освећења, претседник Београдске општине, г. М. Петровић, први је ступио ногом на освећени мост, преко кога је после превео г. г. чланове Краљевске владе, сенаторе, народне посланике, већнике и остале претставнике војних и грађанских власти. А после тога је

у току дана преко 150.000 Београђана прешло преко моста и дивило се његовој конструкцији.

*

Од стране Поглаварства града Београда надзор над радом око изграђивања моста водио је већник г. Милисав Ђорђевић, са стручним референтима, инжењерима Техничке дирекције г. г. Хутом Розенцвајгом, Божидаром Божићем, Ђорђем Соловјевом и Боривојем Крсмановићем.

Мост Витешког Краља Александра I Ујединитеља после пуштања у саобраћај

Комунална хроника:

Конгрес Савеза градова

Савез градова Краљевине Југославије претставља не само највиши комунални форум у нашој држави, него читав један комунално-социјални парламенат, једно међуградско комунално веће, које је најпозваније да каже прву реч о социјалној структури наших градова, о урбанистичком полету њиховом, о градским привредним стремљењима, о средствима за лечење целокупног градског привредног живота у свима његовим изукрштаним животним артеријама итд.

Ко је позванији од Савеза градова да н. пр. координираним радом унапреди градску комуналну администрацију и јуриспруденцију, да изнађе нове и социјално правичније изворе прихода или да брани принцип најширих самоуправа, тај захтев социјално напредан и правичан?

Зато конгреси Савеза градова изазивају од увек највеће интересовање и јавности и комунално-стручних кругова.

Овогодишњи конгрес, који је одржан у Крагујевцу, срцу Југословенског Пијемонта, у толико је био значајнији што је он претстављао у исто време и једну снажну манифестацију југословенске једнодушности свих градова и њихово најсветије заветовање пред Великом сени Витешкога Краља — *да ће сви југословенски градови сложно чувати Југославију и њено и духовно и државно јединство.*

Конгрес градова одржан је 8, 9 и 10 децембра. Управа града Крагујевца, на челу са вредним и домаћинским претседником г. Алексом Обрадовићем, достојно је извршила улогу домаћина овог конгреса и још једном у пуној мери манифестовала легендарну српску гостољубивост.

Делегати-претседници градова отпочели су били да стижу још од 7 децембра. Претседништво Крагујевца сачекивало их је на жељезничкој станици, одакле су колима одвезени у распорећене хотеле или приватне, исто толико гостољубиве домове. 8 децембра сви су делегати градова били у Крагујевцу и са поносом могло се констатовати да ни један досадашњи конгрес градова није привукао толики број учесника: било је званично заступљено 64 југословенска велика града од 75, колико их укупно има (а многи од њих са по 2 и 3 претставника). Деведесет од сто градова били су претстављени по самим својим претседницима, што је такође за пуну похвалу.

Између осталих, запажени су на овоме *Конгресу Градова* из: *Београда*, г. г. већници Драгослав Стојадиновић, др. Фридрих Попс, Павле Кара-Радовановић, проф. др. Ксенофон Шаховић, Михајло Стефановић и шеф Одељка за штампу г. Сл. Ж. Видаковић; *Загреба:* претседник Рудолф Ербер са сенаторима Д. Шарићем и др. Емином Богдановићем; *Љубљане:* др. Иван Тавчар и начелник Милан Шубић. Затим, претседници и делегати: *Бања Луке:* др. Фр. Никић; *Беле Цркве:* др. Јоцика Путник; *Бјеловара:* др. Кватерник Дражен са сенатором Робертом Вагнером; *Бихаћа:* Ибрахим Пашић; *Вараждина:* др. Стјепан Новаковић; *Велике Кикинде:* др. Жив. Ротаров; *Великог Бечкерека:* Мил. Стефановић са Тимом Рајићем; *Винковаца:* др. Паја Шумановац; *Вршца:* Милан Драгић са Бог. Димитријевићем; *Вуковара:* Вјекослав Гречл; *Зајечара:* Никола Николић; *Загодине:* Триф. Ђурић; *Карловца:* др. Никица Бадовинац са Ивом Гершићем; *Копривнице:* Јанеж Јурај; *Крушевца:* Крста Новаковић; *Марибора:* др. Фрањо Липолд; *Мостара:* др. Влатко Танбић; *Ниша:* инж. Мил. Чавдаревић; *Новог Сада:* др. Бранислав Борота; *Осијека:* Влад. Малин са равнатељем и сенатором Јов. Белајчићем и Антуном Хршићем; *Панчева:* др. Мил. Атанацковић; *Петриња:* Јос. Матагић; *Пећи:* Арсеније Мартиновић; *Пирота:* Љубеновић; *Подгорице:* Нешо Шћеповић; *Пожаревца:* Мих. Крстић; *Сарајева:* др. Вивица Павичић; *Сенте:* Сава Вујић; *Сиска:* Драг. Болтек; *Скопља:* инж. Јосиф Михаиловић; *Славонске Пожеге:* Стој. Ковачевић; *Славонског Брода:* др. Хенри Дуфек; *Сомбора:* Ђорђе Цвијановић; *Сплита:* инж. Мих. Карготић; *Сремске Митровице:* др. Јарослав Данеж; *Сремских Карловаца:* др. Л. Секулић; *Суботице:* инж. Ивандекић; *Сушака:* др. Ђура Рушић; *Тетова:* Риста Антић и Мил. Павловић; *Травника:* Арнаутовић; *Тузле:* Заимовић и др. Милчић; *Ужица:* Мил. Симовић; *Шибеника:* др. Сл. Грубишић. Такође су били заступљени *Н. Градишка, Лесковац, Котор* итд.

Пословни пленум

Да би се програм овогодишње скупштине брже савладао и да би Конгресно заседање било што достојније посвећено великој ма-

манифестацији једнодушности и заветовању свих градова за југословенско јединство, рад скупштине подељен је у два дела: у седницу пословног пленума и у заседање конгреса.

Седница пословног пленума одржана је 8 децембра у дворани градског већа града Крагујевца. Отворио ју је добродошлицом претседник Крагујевца г. Алекса Обрадовић и дао реч секретару Савеза и делегату Загреба г. Д. Шарићу, који је обавестио, да су претседник Савеза г. др. Иван Крбек и I потпретседник г. Добра М. Богдановић отишли са својих положаја у градовима, којима су ова два места у управи савеза изборно поверена.

— Зато предлажем — наставља г. Шарић — да се делегат града Београда г. Драгослав Стојадиновић изабере за I потпретседника Савеза сходно прописима Правилника Савеза градова, као и да сутрашњи конгрес призна за претседника Савеза новог претседника Загреба г. Рудолфа Ербера, који на положај претседника Савеза градова долази аутоматски пошто је почаст претседништва поверена, до избора новог седишта Савеза — граду Загребу.

Предлог г. Шарића примљен је једногласно и претседничку столицу заузео је новоизабрани I потпретседник г. Драгослав Стојадиновић, већник града Београда. После захваљивања на поверењу указаном Београду овим избором, г. Стојадиновић је подвукао програмске дужности Савеза градова, и преузео даље вођење седнице.

Рад Савеза градова у прошлој години

Пре него што је прешао на годишњи извештај управе Савеза градова, секретар г. Шарић саопштио је пословном пленуму да је у Београду 20 октобра одржан ванредни састанак претседништва управе Савеза свесловенских градова, коме су састанку присуствовали г. г. др. Штула, претседник Свесловенског Савеза, проф. др. Зенкл (Чехословачка) и од стране нашег Савеза отправник послова Савеза градова г. Слоб. Ж. Видаковић, као секретар комитета Словенских градова. Тада је одлучено, да се I манифестациони конгрес свих словенских градова одложи за идућу 1935 г., а да се у првој половини исте године (по могућству у месецу јуну) одржи пленарна седница управе Врховног комитета Савеза словенских градова. Ова седница одржаће се у Југославији у граду кога изабере претседништво Савеза словенских градова са управом Југословенског Савеза градова.

Исто тако секретар сенатор г. Шарић референсао је и о резултатима конференције у Прагу приликом оснивања Свесловенског Савеза градова, па су оба извештаја примљена са једнодушним одобравањем.

Годишњи извештај управе Савеза је обиман и показује да је наш Савез градова једна активна организација, која се успешно брине за комунални напредак свих наших градова. Између осталог, бележимо из овог извештаја у кратком изводу:

„...1934 година је једна од најзначајнијих у животу Савеза градова, јер је у тој години донесен дуго и жељно очекивани Закон о градским општинама за целу Краљевину.

Претседништво конгреса Савеза градова: г. г. Др. Ербер, Драг. Стојадиновић, Д. Шарић, Др. Ем. Богдановић, Ал. Обрадовић, Сл. Видаковић.

Како је познато, Савез градова је од свога постанка обраћао највећу пажњу томе питању, те је на надлежна места поднео велики број претставки, у којима је детаљно изложио све жеље и захтеве југословенских градова с обзиром на нови Закон о градским општинама. И у последњи час, кад је пројекат Закона већ имао ускоро да буде стављен на дневни ред Народне скупштине, делегати градова састали су се у седницу Пословног одбора Савеза градова, која је одржана 14 јуна 1934 год., у Београду. Тада су израђене примедбе на поједине одредбе пројекта, а одмах после тога састао се у Београду ужи одбор који је био изабран на поменутој седници Пословног одбора, са сврхом да расправи и дефинитивно формулише те примедбе. Тај ужи одбор радио је два дана и то 14 и 15 јуна, те коначно редиговао примедбе, у којима су садржане све жеље и захтеви Савеза градова с погледом на поједине одредбе пројекта новог Закона. Те примедбе поднесене су Министру унутрашњих послова, и уједно достављене народним посланицима чановима Законодавног одбора Народне скупштине, а и осталим народним посланицима и сенаторима.

Ако се, поред овде описаног рада, узме у обзир сав рад по питању Зак. о градовима

на скупштинама Савеза градова и седницама Пословног одбора, па онда бројне претставке и депутације, све то почевши од 1927 године па све до коначне расправе Закона о градским општинама у Народном претставништву, *никако се не би могло рећи да је Савез градова било што пропустио што је било у његовој моћи да би нови Закон у целости одговарао тежњама и жељама југословенских градова.* Ако се то није догодило, разлози се имају тражити другде, а нарочито у општим приликама данашњега времена.

Нови Закон о градским општинама ступио је на снагу 23 септембра 1934 год., и тај дан има се сматрати прекретницом у историји југословенских градова. Истим даном престали су, наиме, важити сви ранији партикуларни закони о градовима, а како нови Закон не усваја у целости ниједан од ранијих система комуналне управе, градови су се морали одређи многих старих градиција и уживети се у нове системе. *Карактер градске општине као такве и њеног самоуправног делокруга није се у суштини изменио,* али су настале многе важне измене у организацији градске управе и у извршењу послова опште управе, који су у једним деловима државе знатно проширени, а у другим рестрингирани.

Иако нови Закон о градским општинама није могао у свему да задовољи југословенске градове, нарочито у оним одредбама којима је финансијско пословање градова стављено под врло строг надзор државне власти, ипак градови морају да поздраве доношење тога Закона, прво зато што се њиме јединствено уређује организација градова у целој Краљевини, а друго зато што су многа питања у њему уређена напредније и либералније него у ранијим законима појединих правних подручја. И Савезу градова биће сада увелико олакшан рад, јер ће морати да има у виду само један јединствен Закон, уместо досадашњих многих, често мењаних и допуњаваних партикуларних прописа. Нови Закон увелико је зближио градове у целој Краљевини, јер су им сада сви интереси заједнички, и неће се догађати, као досад, да би се градови у једном делу државе морали борити за неке важне интересе који су у другим деловима били сасвим непознати.

Да би се градовима олакшао прелаз у ново стање, Савезна управа издала је и градовима доставила обимна упуства, у којима им је скренула пажњу на исправно тумачење свих оних одредаба новог Закона за које је сматрала да је то потребно.

Доношењем јединствених закона о општинама и о градским општинама извршен је основни део унификације општинског законодавства, али тај посао није још завршен. *У првом реду треба да буде донесен закон о самоуправним финансијама, како је то Савез градова истицао у својим бројним резолуцијама, а поред тога, мораће се унифицирати још многи на снази стојећи партикуларни прописи из разних грана самоуправе, уколико спадају у делокруг општина. Таквих неизједначених прописа има још знатан број на подручју здравства, пољопривреде, грађевинских послова, воднога права, вођења матица, полиције у ужем смислу итд.* Биће дужност Савеза градова да и даље тражи доношење јединственог Закона о самоуправним финансијама и изједначење прописа на свим подручјима где унификација досад није могла бити извршена.

Даље ће Савез градова морати ићи за тим да и градски статути, уредбе и правилници појединих градова буду што једнообразнији, како би и на том пољу дошла до што јачег изражаја идеја народног и државног јединства. Нема сумње да ће се при том ипак морати водити рачуна о засебним привредним, социјалним и културним приликама у појединим деловима Отаџбине.

Коначно ће бити једна од најважнијих дужности Савеза градова да *од државних надзорних власти тражи што либералнију примену оних одредаба Закона о градским општинама које дају надзорној власти право да по слободној оцени расуђује целисходност појединих одлука градских органа и скучава слободну делатност општина на привредном, социјалном и културном подручју. Широкогрудом применом могу се често ублажити многе оштрине Закона и получити сношљиво стање у развитку градова.*

Од стране Пословног пленума Савеза решавана су још много важна питања, а нарочито предлози о изменама и допунама Грађевинског закона и Закона о недржавним путовима, који су предлози израђени на основу мишљења велике већине градова. Одбор је те предлоге усвојио, па су Министарству грађевина поднесене обимне претставке о изменама и допунама једног и другог Закона. У погледу Закона о недржавним путовима примио је Савез градова решење Министарства грађевина бр. 22.790 од 5 септембра 1934 год., према којем ће се предлози Савеза градова узети у разматрање, те ће се те умесне и корисне напомене и примедбе унети у нацрт Закона о изменама и допунама Закона о недржавним путовима."

„Од осталог рада Савеза градова у поменутом раздобљу да наведемо: *поднете* су претставке и елаборити Министарствима по предмету:

а) Закона о градским општинама;

б) Закона о самоуправним финансијама, са свима што је са тим законом у вези;

в) Одобравања специјалних градских дажбина за чисто социјалне сврхе, ради сузбијања неупослености;

г) Унапређивања интереса Сокола Краљевине Југославије;

д) Електрификације земље;

ђ) Изједначења самоуправних штедионица у правима и повластицама са државним новчаним установама.

У току године поднесене су надлежним министарствима још и обимне претставке и елаборати по многим предметима, као н. пр.:

1) Пројекти Упутстава о начину прибирања општинских дажбина;

2) Измене члана 188 А Таксене и пристојбинске тарифе, у вези са Тар.бр. 259-а Закона о таксама, у погледу начина наплаћивања државне таксе на грађевинске дозволе;

3) Нормализације цеви и осталих састав них делова за канализацију, водовод и плин (стручна мишљења на захтев Министарства грађевина);

4) Примене Уредбе о извођењу јавних радова, у интересу градова;

5) Трошарине на плинско уље за потребе општинских централа;

6) Измене и изједначење досадашњих прописа о таксама по службеним односима између службодавца и службопримца;

7) Повишења такса на трамвајске карте и увођење нових такса на аутобусе;

8) Измене начина издавања пореских уверења о плаћеним државним порезима, у интересу самоуправних дажбина;

9) Оброчног отплаћивања самоуправних прireза, у вези са оброчним отплаћивањем државних пореза;

10) Доношење нарочите Уредбе о заштити самоуправних штедионица, поред Уредбе о заштити новчаних завода;

11) Вођење списка чланова и становника градских општина;

12) Упоређења звања градских службеника са звањима државних службеника, по другом ставу § 159 Закона о градским општинама;

13) Уредбе о смањењу принадлежности општинских службеника;

14) Повластица градских службеника на државним железницама и бродовима.

На захтев Ватрогасног савеза Краљевине Југославије израдила је Савезна управа и доставила Ватрогасном савезу примедбе на пројекат закона о пожарној полицији.

Члановима Савеза градова достављају се разни извештаји и то међу осталима:

а) о давању моралне и материјалне помоћи приликом одржавања соколских слетова;

б) о учествовању на конференцијама Међународног савеза градова у Лиону;

в) о учествовању на Млекарском конгресу у Милану и Риму;

г) о помоћи пострадалима од поплаве у граду Сиску итд.

„Наставља се прикупљање података ради измене Закона о осигурању радника, у циљу оснивања засебних градских фондова за осигурање службеника и радника."

„Управа Савеза градова прихватила се замашног посла око израде статистике градова. Сада се израђује статистика комуналних финансија, па ће резултати тога рада бити сукцесивно достављени члановима."

„Отправништво послова Савеза градова у Београду и ове је године оправдало своју егзистенцију, јер је сам живот показао колико је потребно да југословенски градови имају у Београду, као седишту централних државних власти, једну овакву радну канцеларију. *Велики број градова (преко 70%) обраћао се Експозитури (Отправништву послова) због многобројних службених послова, који су се налазили на решавању код министарстава, виших судова, Државног савета, Државне хипотекарне банке итд., итд.* Највећи број био је око одобравања статута, уредаба и правилника општинских дажбина, буџета, ванредних кредита, вирмана, царинског ослобођења, послова градских предузећа, спорова пред вишим судовима и Државним саветом итд. Отправништво послова савеза градова у Београду давало је градовима и разна обавештења и савете правне, урбанистичке и техничке природе на основу консултација угледних стручњака итд. Највећи део послова (97%) свршен је са пуним успехом. Остатак, који је релативно врло мален, односи се на добијање зајмова, на наплату од Државе дужних сума и на обнову формално застарелих правних спорова."

„Сав рад Отправништва послова Савеза градова врши се за поједине градове званично и бесплатно, те има за њих велику вредност, јер се на тај начин послови брже свршавају и уштеђују се знатни трошкови око путовања градских представника."

„Отправник послова Савеза градова г. Слободан Ж. Видаковић вршио је и знатан пропагандистичко-публицистички рад у нашој и страној штампи у интересу Савеза градова. *Надаље се бавио проучавањем социјалних проблема градова и прикупљањем за то потребних података* а у име Савеза градова, сарађивао је у Југословенској Унији за заштиту деце итд. Поред тога је, као претставник Градова, учествовао у разним привредним, социјалним и комуналним конференцијама и скуповима, где је заступао интересе градова."

Претседништво Савеза градова поверило је Отправништву послова у Београду послове око формирања Савеза градова словенских земаља.

Конференције за Савез словенских градова одржале су се у Чехословачкој у Прагу. Савез градова Краљевине Југославије заступали су на тој конференцији г. Доб. Богдановић, као потпретседник оп-

штине града Београда и Савеза градова; г. проф. Еуген Јарц, подпачелник града Љубљане, Слободан Видаковић, отправник послова Савеза градова, и г. др. Јарослав Данеш, претседник града Срем. Митровице.

Конференцијом је претседавао г. др. Алоиз Штула, претседник Савеза чехословачких градова, а главни референт био је г. др. Јарослав Шафарж, директор истог Савеза, који је изнео историјат читаве досадашње акције. Делегат г. Слоб. Видаковић поднео је извештај о раду нашег Савеза на реализовању идеје словенског савеза градова и уједно, у име југословенске делегације предложио нацрт свих резолуција Конференције. Ти предлози *примљени* су једногласно, са малим изменама. Главна је тачка резолуције, да се конференција изјашњава за оснивање Савеза словенских градова, у којима би имали бити Савези градова Чехословачке, Пољске, Југославије и Бугарске. Савез ће имати задатак да путем међусобног упознавања и сарадње помогне изграђивање што боље и социјалније политике словенских градова. као и да подупре пацификацију света кроз словенску солидарност и узајамност. Конференција је изјавила жељу да и руски градови што пре суделују у раду Савеза.

Уједно је извршено конституисање привременог управног одбора Комитета, у који су ушли и два делегата из наше Краљевине.

Поред тога је одлучено да се за Конгрес изради предлог статута и идеолошког програма Свесловенског савеза. Ови послови поверени су секретарима управе свесловенског Савеза г. г. дру. Шафаржу и Сл. Видаковићу.

Конгрес се има одржати под протекторатом Претседника Чехословачке Републике г. др. Масарика. У почасно претседништво Конгреса изабрани су Министар унутрашњих послова Краљ. Југославије и г. Милутин Петровић, као претседник престоног града Београда.

Извештај управе савезе, кога је поднео секретар г. Шарић, примљен је без дискусије.

Пошто су претресани и извештаји благајне и надзорног одбора, као и буџет за 1935 год., расправљало се дуго о измени статута и правилника Савеза градова. Предложени пројекат новог правилника изазвао је двочасовну дискусију, после које је већином гласова скинут са дневног реда с тим, да се преради и пошаље градовима на поновно мишљење. О Југословенској Унији за заштиту деце дао је обавештења отправник послова г. Сл. Видаковић и позвао градове да отварањем специјалних одсека за заштиту деце посвете што већу пажњу болном проблему дечје заштите. Одлучено је, да у раду Југословенске Уније за заштиту деце и даље учествује Савез званично, а у буџет Савеза градова унета је једна скромна субвенција земаљској Унији за дечју заштиту. Затим су расправљени предлози града Вараждина по предмету такса на признанице градских предузећа, и града Марибора по предмету испитивања грађевинског материјала.

У врло живој дискусији око циљева и реорганизације Савеза градова нарочито су запажени, између осталих, и г. г. Драг. Стојадиновић, др. Фридрих Попс, Павле Кара-Радовановић (Београд), др. Ем. Богдановић (Загреб), др. Бр. Борота (Нови Сад), инж. Чавдаревић (Ниш), др. Иван Павичић (Сарајево), др. Бадовинац (Карловац), Мих. Крстић (Пожаревац), др. Ј. Путник (Бела Црква), инж. Ј. Михаиловић (Скопље), др. Фр. Никић (Бања Лука) и други.

Конгресно заседање Југословенских градова

У свечаној и лепо декорисаној сали Крагујевачког Пожарног дома одржан је Конгрес Савеза градова. Већ у девет часова сала је била пуна званичних делегата свих југословенских градова. У почасној фотељи седео је изасланик Њ. В. Краља Петра II дивиз. ђенерал г. Ал. Стојановић. Министар унутрашњих дела заступао је виши инспектор г. др. Мајцен, министра грађевина виши инспектор г. инж. Јован Обрадовић итд. За претседничким столом били су г. г. I потпретседник Савеза г. Драгослав Стојадиновић, гл. секретар сенатор Шарић, благајник сенатор др. Емин Богдановић и отправник послова Савеза градова г. Слободан Ж. Видаковић.

Конгрес је отпочео тачно у 9 часова. Отворио га је I потпретседник Савеза г. Драгослав Стојадиновић, давши реч домаћину, претседнику Крагујевца г. Алекси Обрадовићу, који је топло поздравно све делегате:

— Од свога постанка југословенски градови стали су на чело југословенске цивилизације. Они су на њеном челу и данас, и показују довољно снаге да ту мисију врше и даље. За мене, претседника овога града и домаћина овога конгреса, велика је част да претставнике свих југословенских градова поздравим и пожелим им срећан рад, који треба да помогне крунисању великог дела изграђивању велике Југославије. У то име ја топло стежем братску руку претставницима свих југословенских градова, поздрављам их а преко њих сву југословенску браћу. Срећан вам рад! Живео Савез југословенских градова! Живела Југославија!

— Живела Југославија, живео Савез градова! одјекнуло је једнодушно салом.

Затим је претседавајући г. Драгослав Стојадиновић у своме говору подвукао:

— Господо, отварам годишњу главну скупштину Савеза градова Краљевине Југославије. Историски час у коме се одржава наша скупштина сам по себи намеће нам дужност да нагласимо да се далеко чује и изван граница наше отаџбине, *да су градови Југославије једно и недељиво, да ће они увек стајати на браніку права отаџбине, па ма с које стране*

она била угрожена, да ће свим силама радити на томе да се народно јединство снажи, а држави нашој обезбеди кроз њену несаломљиву снагу далеко јачи утицај утакмици са осталим народима... —

Вама је познато, господо, да је претседник на оваквим скупштинама увек претседник онога града у коме се налази седиште Савеза, и да је он и претседник Савеза градова. Како је г. Крбек поднео оставку на претседнички положај Савеза градова, онда смо се ми на синоћној седници Пословног пленума сагласили, да ово место припада новом претседнику града Загреба г. Рудолфу Ерберу. Ја молим да примите ово к знању и уједно молим г. Ербера да заузме своје место.

Тако је на предлог Пословног одбора скупштина једногласно изабрала новог претседника Загреба г. Рудолфа Ербера за претседника Савеза градова, те је г. Ербер преузео претседничку столицу, захвалио се на избору у име града Загреба, поздравио све званичне делегате и у своме обимном говору рекао између осталог:

— Захваљујем Вам на одличном поверењу којим сте ме почастили признавши ме за претседника Савеза градова Краљевине Југославије.

Ја Вам обећавам да ћу ту своју дужност вршити по свом најбољем знању, имајући у виду само интересе наших градова и њихов напредак, а по том и процват и напредак целе наше лепе домовине Краљевине Југославије.

Није тек случај, него нарочита патриотска намера, да се наша овогодишња главна скупштина одржава баш овде, у овом културном и напредном граду Крагујевцу, негдашњој престоници Кнежевине Србије и, што је понајглавније, у непосредној близини Опленца, нашег највећег народног светишта, вечног почивалишта Вожда Карађорђа, Великог Краља Петра I Ослободиоца, а сада на највећу општу народну жалост, и Витешког Краља Александра I Ујединитеља.

Ова Скупштина Савеза и Ви господо претставници југословенских градова, имате да извршите велику и узвишену дужност и да се на гробу неумрлог Витешког Краља, поклоните сени Онога који је принео највећу жртву за снагу и моћ и за бољу и срећнију будућност наше драге Отаџбине: свој драгоцени и свети живот. То поклоњење треба да буде велика национална манифестација југословенских градова, који ће пред очима целога света показати да ће они увек верно чувати и следити узвишену идеју националног и државног јединства Краљевине Југославије и да ништа није кадро сломити њихову чврсту и одлучну вољу, да сав свој рад, сва своја прегнућа, сва своја стремљења удешавају према једном једином циљу: снажењу свих народних, културних и економских снага, за процват и напредак свега народног и државног живота, свесни да ће тако најбоље извршити велики аманет Краља Мученика садржан у Његовим последњим речима: „Чувајте Југославију!"

И овде, на овом месту сматрам да нам је прва дужност да искажемо највећу пошту сени блаженопочившега Витешког Краља Александра I Ујединитеља, једнако храброг и неустрашивог јунака у рату, као и мудрог и далековидог државника у миру, Онога који је своје јуначке војске водио преко дивних победа и преко незапамћених у историји страдања Албанске Голготе до коначног народног Ослобођења и Уједињења, а онда, с једнаким жаром и вером у успех, усавршавао тековине Ослобођења и Уједињења, те настојао несамо да ојача и учврсти све унутрашње снаге нашег народног живота и државе, него да јој и у страном свету прибави највећи углед, учинивши је правом и искреном заточницом светског мира и спразума међу народима. И баш у часу кад је тај Његов рад имао да буде окруњен највећим успесима, отеле су нам га оне мрачне силе, којима је Његов племенити рад кварио мутне рачуне, јер су мислиле да ће тако оборити и зграду коју је подигао тај највећи Неимар у историји нашег народа. Али су се љуто преварили, јер Његова трагична и болна смрт још нас је јаче повезала и ујединила и напунила наша срца још већом љубављу према нашој великој и јединственој Југославији и још већом спремношћу да за њу жилаво и неуморно радимо и све за њу жртвујемо.

Југословенски градови, та средишта и жаришта свега народног живота, осећају са стоструким болом големи губитак Великога Краља, јер добро знају да само Његовим сјајним делима и прегнућима имају да захвале сав свој велики напредак у доба слободног народног живота, а исто тако су југословенски градови пуни спремности и готовости да чувају и усавршавају плодове Његових идеалних настојања и да се покажу достојни оне велике љубави коју је Витешки Краљ у свако доба показивао према њиховим тежњама око напретка градова и јачања градске самоуправе. Господо претставници југословенских градова, ја Вас зато позивам да из дна наших осјећених и ожалошћених срдаца кликнемо: Вечна слава Великом и Витешком Краљу Александру I Ујединитељу!

— Слава му! узвикнули су са болом претставници свих југословенских градова и ћутањем од једног минута одао је Конгрес градова пошту сени Великога Краља. —

— Поштована господо, ону исту велику љубав и оданост коју смо осећали према Витешком Краљу Александру I Ујединитељу, преносимо у пуној мери и на Његовог драгог Сина и Наследника, Његово Величанство Краља Петра II, па Вас молим да заносно кликнемо: Живео Његово Величанство Краљ Петар II! Живео Узвишени Краљевски Дом Карађорђевића!

— Живео Краљ Петар II! проломило се једнодушно кроз салу.

Затим је на предлог претседништва упућен поздравни телеграм Њ. В. Краљу Петру II и Њ. Вис. Кнезу Намеснику Павлу, па је претседник г. Ербер наставио свој говор:

Господо, поздрављам на првом месту изасланика Његова Величанства Краља, господина дивизијског ђенерала Александра Стојановића.

Господине ђенерале, ја Вас молим да код Краљевског Намесништва будете тумач искрене жалости и тешког бола што га претставници југословенских градова манифестују због трагичне смрти блаженопочившег Витешког Краља Александра I Ујединитеља, као и њихове спремности, да у духу Његових великих идеја наставе свој рад око напретка наше миле Отаџбине, у љубави и оданости према Његовом Величанству Краљу Петру II и у непоколебљивој верности идеји интегралног народног и државног јединства.

Поздрављам и осталу господу званичне изасланике који су нас почастили својим присуствовањем овој нашој скупштини.

*

Господо, поред трагичног случаја који је читав наш народ у црно завио, имамо у овој години да региструјемо један необично важан догађај у животу наших градова и њиховог Савеза, а то је доношење новог, јединственог Закона о градским општинама. Тај Закон није додуше испунио све наше наде, жеље и захтеве, али то се има приписати у првом реду приликама у којима је Закон настао, и ми то потпуно схватамо те ипак поздрављамо доношење тога Закона, који значи велики преокрет и напредак у нашем комуналном животу. Ви знате врло добро да су наши градови досад били управљани по разним партикуларним законима, који су се међу собом много разликовали у основним начелима градске самоуправе, и који су у многоме већ давно били несавремени. Сада имамо јединствени Закон о градским општинама, па ће се комунални живот свих наших градова у целој Држави развијати на једној јединственој бази, чиме ће бити увелико олакшано деланье Савеза градова.

У раду нашега Савеза био је од његова постанка па до најновијег доба главни предмет Закон о градовима. Овим предметом бавиле су се многе седнице Пословног одбора, конференције и главне скупштине. Али варао би се ко би мислио да је Савез градова доношењем новог Закона изгубио разлог свога опстанка и да је постао излишан. Напротив, Савез градова једва је дочекао нови Закон о градским општинама, и то баш зато да би могао на том јединственом основу што јаче проширити и продубити свој рад на унапређивању наших градова, њихове администрације и њихових установа. Сваки Закон показује своје добре и рђаве стране тек у практичној примени. Зато ће бити један од првих задатака Савеза градова да будно пази како би се нови Закон у пракси примењивао што либералније и на што већу корист градова, и да живо настоји око измене свих његових одредаба које би кочиле нормални развитак градова. Исто тако ће практични живот показати да је на свим подручјима комуналног живота увек потребна што тешња повезаност градова, јер се само заједничким радом и колаборацијом усредсређеном у једној јакој организацији, могу постићи они резултати који су потребни за снажан и напредан живот градова и за јачање њихове самоуправе. Зато Вас, господо, молим да чувате Савез градова као зеницу свога ока и да у њему гледате најјачи заклонац и штит својих интереса, који само у сложном раду могу да нађу своје остварење.

Да би се потпуно извршила унификација комуналног законодавства, Савез градова мораће наставити акцију у циљу доношења јединственог закона о самоуправним финансијама, и то таквог закона који ће градовима гарантовати слободан полет и развитак у првом реду што већом слободом код увођења градских прихода. Поред тога биће потребно да се што пре изврши и изједначење законодавства на свим подручјима јавне управе где још није спроведена.

Нема сумње да ће сада, након доношења новог Закона о градским општинама, а нарочито с обзиром на општу економску кризу од које још увек тешко страда наша привреда, сваки нови дан доносити нове потребе и тежње градова и да ће зато бити потребне многе нове иницијативе и важни радови, што ће све јасно показати да је Савез градова наша неминовна потреба и да га ваља свим снагама подржавати и помагати, као што и он помаже градове у њиховим више пута врло тешким приликама и животним питањима...

Иако Савез градова у појединим својим акцијама није успео, ипак можемо мирне душе рећи да он свуда, па и код највиших државних власти, наилазили на обзир и уважавање, па се надамо да ћемо у том погледу у будућности још више напредовати, а онда ће нам и успеси бити већи и значајнији.

За пораст угледа нашег Савеза градова биће од велике важности, ако дође до коначног оснивања Словенског савеза градова за које су учињени припремни радови на конференцијама Комитета за образовање Конгреса словенских градова, које конференције су одржане у Прагу и Београду. Тој акцији желимо најбољи успех.

Завршавам са жељом да ова наша скупштина, а још више будући рад Савеза гра-

дова, на основу новог Закона о градским општинама, донесе што више користи у комуналном животу југословенских градова, а с тиме и у животу наше драге Отаџбине Краљевине Југославије". Завршио је претседник г. Ербер.

Пре него што је пошао делегат Њ. В. Краља, дивиз. ђенерал г. Александар Стојановић узео је реч и одржао један топао говор, који је једнодушно поздрављен од целога Конгреса. Свој говор изасланик Њ. В. Краља ђенерал Стојановић завршио је овим топлим речима:

— Господине претседниче, господо делегати као изасланик Њ. В. Краља (Сви присутни устају и кличу: Живео Краљ.), а по налогу Краљевских Намесника, мени је част да Вас поздравим и да вам пожелим срећан рад на данашњем конгресу.

Господо делегати, симболички значај који има данашњи ваш састанак у Крагујевцу треба да вам буде потстрек на што интензивнијем раду у изграђивању наших лепих градова широм целе Краљевине Југославије. Тај значај повећан је тиме што ви ваш данашњи конгрес одржавате у Крагујевцу, у срцу Шумадије, одакле је планула прва искра за слободу целог нашег народа. Тај значај појачан је још тиме што се ви налазите на 40 км. од места на коме почивају Свете сени нашег неумрлог Витешког Краља Александра I Ујединитеља. Руковођени идејама које је наш врховни командант и Краљ Ујединитељ имао као идеје водиље, ви треба да продужите да идете стопама и стазама које је он показао и које су садржане и у Његовим последњим речима, изговореним на Његовом последњем даху: *Чувајте Југославију!* Желећи Вам срећан рад, ја Вас поздрављам са усклицима: Живели и срећан вам посао! (Буран и дуготрајан аплауз и једнодушан узвик: Живео Краљ Петар II!)

Одласком изасланика Њ. В. Краља, који је испраћен дуготрајним и једнодушним усклицима конгреса Краљу Петру II, свечани део Конгреса је завршен и отпочео је радни део конгреса, који је трајао са малим прекидом, све до 7 часова увече.

Извештаји о раду управе Савеза градова примљени су једногласно, а на предлог делегата гр. Београда г. Павла Кара-Радовановића, конгрес је одао признање управи на њеном досадашњем раду. Исто тако примљени су извештаји и благајне и надзорног одбора, кога је прочитао претседник Паичева г. др. Мих. Атанацковић. Измена правилника — статута Савеза градова скинута је с дневног реда с тим да се предложени пројекат допуни и пошаље претходно свима градовима на писмене примедбе. Буџет Савеза градова за 1935 год. усвојен је по предлогу Управе. Одлучено је да орган Савеза градова буде и даље „Савремена Општина", одлични часопис за комуналну и социјалну политику, чији је уредник г. др. Милослав Стојадиновић, народни посланик и један од првих потпретседника Савеза градова.

Како је ове године истекао мандат Пословном одбору, Надзорном одбору и Обраничком суду Савеза градова, који су органи били бирани на главној Савезној скупштини, одржаној 1931 године у Сарајеву, имала се на овогодишњем конгресу изабрати нова управа Савеза градова.

Међутим, с обзиром на околност што ускоро треба да буду извршени избори градских већа по новом Закону о градским општинама, а савезни органи бирају се на три године, Претседништво Савеза градова замолило је још пре овог Конгреса све чланове за писмено мишљење, не би ли се поменути избор савезних органа одложио до увођења нових градских већа, тако да би избор нове савезне управе извршила главна скупштина Савеза градова састављена од делегата *нових* градских управа. Од 55 градова, који су одговорили на поменути распис, 47 се изјаснило за одлагање избора савезних органа, а само 8 за то да се тај избор изврши без обзира на изборе нових градских управа.

С обзиром на то, као и с обзиром на околност што се ради нов правилник Савеза градова, који предвиђа друкчију организацију савезне управе, предложено је Конгресу да се избор органа Савеза градова одложи до пре идуће редовне главне скупштине, што је Конгрес једногласно и усвојио.

Затим се прешло на обимну дискусију по многим писменим предлозима чланова Савеза градова и то у вези с областима комуналних финансија, урбанистичких проблема, социјалне политике и комуналне јурисприденције наших градова, као и о оснивању Свесловенског Савеза градова.

Овим дискусијама дате су многе смернице управи Савеза у њеном будућем раду.

Одлучено је да се идући конгрес Савеза градова одржи на Цетињу и то тек по извршеним изборима нових градских већа. Као резултанте рада како пословних пленума и секција, тако и саме скупштине, Конгрес је донео једногласно своје резолуције у којима се једнодушно подвлачи:

Завет свих градова да ће сложно чувати Велику Југославију

„Југословенски градови, окупљени у Савезу градова Краљевине Југославије,обузети тешким и неутешним болом због трагичне смрти нашег љубљеног и непрежаљеног Владаоца, Витешког Краља Александра I Ујединитеља, који је својим племенитим и мудрим радом на великом делу општег светског мира, нашу Отаџбину учинио јаким и угледним чиниоцем у колу европских народа, изјављују пуну спремност да, у духу Његових великих и вечних идеја, свим својим моралним и ма-

теријалним снагама и даље сарађују на јачању и усавршавању великих тековина народног Ослобођења и Уједињења, и да преносећи сву голему љубав, коју су гајили према блаженопочившем Витешком Краљу на његова драгог Сина, Његово Величанство Краља Петра II, чувају као вечан аманет нашу јединствену, велику и моћну Краљевину Југославију."

О новом закону о градским општинама

„И ако нови Закон о градским општинама није донео југословенским градовима испуњење *свих* његових очекивања, нада и жеља, ипак они, путем свога Савеза, радосно поздрављају доношење тога Закона, благодарећи Краљевској Влади и Народном претставништву, што су тим Законом напокон ударили основ јединственог развитка градова, не само на корист његову него и на корист читаве Отаџбине, којој су градови најјачи ослонац пелокупног културног и економског напретка."

„Савез градова моли Краљевску Владу да би у вршењу врховног надзора над градским општинама што либералнијом применом одредаба новог Закона о градским општинама уклањала његове оштрине, нарочито при оцењивању целисходности на подручју финансијског газдовања градова, водећи рачуна о економској снази и осталим приликама сваког појединог града, и имајући у виду да је културни и економски напредак градова уједно и напредак државне целине."

„Будући да у новом Закону о градским општинама има неколико одредаба које допуштају разна тумачења, а интерес не само градова него и Државе захтева што једнообразнију примену законских одредаба, Савез градова моли Краљевску Владу да сходним упутствима протумачи поменуте нејасне одредбе Закона, како је то Претседништво Савеза градова нарочитом претставком затражило."

„Како градови, који су до сада вршили све послове опште управних власти првог степена, имају у тим пословима сву потребну праксу и рутину те дају гаранцију да ће, својим сталним и извежбаним чиновничким кадром, и у будуће те послове барем тако успешно вршити као и среска начелства, чији чиновници се често мењају те не могу потанко да упознају прилике у дотичном граду, Савез градова моли Краљевску Владу да би, користећи се правом које јој даје Закон о градским општинама, оставила у надлежности поменутих градова, у колико то буду тражили, све послове опште управних власти првог степена, а осталим градовима, који то буду желели, да би проширила надлежност у пословима опште управе и преко оног минимума што им га даје сам Закон о градским општинама.

За правично регулисање чиновничког питања

„Савез градова моли Краљевску Владу да код доношења Уредбе о упорећењу звања градских и државних службеника има у виду да је градска служба, због велике компликованости читавог културног, привредног и социјалног живота градског становништва много тежа и да се за њу тражи много веће опште знање и већа стручна спрема него за службу код државних првостепених власти, те да је зато неминовно потребно да се градским службеницима свих струка осигура онакав материјални положај и напредовање које одговара важности и тежини њихове службе."

„Савез градова моли Краљевску Владу да укине односно баремзнатно ублажи Уредбу о смањењу приналежности службеника, која је тешко, а у неким случајевима и катастрофално погодила градске службенике, нарочито оне са малим приналежностима и узроковала велико пореметење у њиховим породичним односима, а да на другој страни, с обзиром на релативно мали број таквих службеника, није донела никакво осетљивије растерећење градским буџетима, а према томе ни грађанима дотичних градова."

За закон о самоуправним финансијама

„Како унификација основног општинског законодавства неће бити потпуно извршена док не буду донесени још и јединствени прописи о финансијском газдовању општина, Савез градова понавља свој већ истицани захтев и моли Краљевску Владу да што пре спреми пројекат Закона о самоуправним финансијама којим ће бити фаворизиран здрав развитак градова и загарантован њихов слободан полет и напредак на свим подручјима културног живота.

Савез градова уједно моли да би му пројекат таквог закона свакако био достављен на мишљење.

Савез градова понавља свој захтев за што скорије доношење закона о самоуправним штедионицама са свим правима и повлашћењима које уживају повлашћене државне новчане установе."

О увођењу социјалног пореза за неупослене

„Савез градова моли Министарство финансија да би и ове године градовима, који то затраже, дозволи завођење привремених дажбина за социјалне сврхе на терет имућнијих слојева грађанства ради сузбијања неупослености, односно ублажавања њених тешких последица."

За измену и допуну Грађевинског закона и закона о недржавним путевима

„У вези обимних претставки што их је Савез градова поднео Министарству грађе-

вина на основу одлуке седнице Пословног одбора, одржане 1 јуна 1934 год., у Београду, Савез градова моли Краљевску Владу за што скорије доношење Закона о изменама и допунама Грађевинског закона и Закона о недржавним путевима."

За електрификацију земље

„Обнављајући своје жеље, садржане у резолуцијама прошлогодишње главне скупштине, одржане у Новом Саду, Савез градова моли Краљевску Владу за што скорије доношење Закона о електрификацији земље, односно за израду генералног плана електрификације земље, за уском колаборацијом између градова, бановина и Државе, тако да јавноправна лица задрже вођство електрификације земље у својим рукама, а спровођење опште електрификације да буде поверено у првом реду градовима и њиховим предузећима, уз потпору и олакшице од стране Државе.

О наплати самоуправних прireза из ранијих година

„Савез градова моли Господина Министра финансија да би изменио своје објашњење у погледу примене § 28 Закона за измене и допуне Закона о непосредним порезима на самоуправне прireзе, тако да се погодност оброчног отплаћивања државних непосредних пореза не би односила и на самоуправне прireзе, јер иначе настају велика поремећења у равнотежи општинских дажбина, који предвиђају приход од заостатака на самоуправним прireзима из ранијих година."

Једнодушан поздрав оснивања Савеза Словенских градова

„Савез градова радосно поздравља оснивање Савеза свесловенских градова, за које су извршени припремни радови на конференцији Комитета за организовање конгреса градова словенских земаља, одржаној, уз учествовање делегата југословенских градова, у месецу јуну ове године у Прагу."

После једногласног пријема свих резолуција, прешло се на стручне реферате и предавања из области комуналне политике, урбанизма и из историје наших градова.

Директор Крагујевачке гимназије проф. Павловић одржао је врло занимљиво предавање из историје града Крагујевца.

Одлично импровизовано предавање „Однос града према селу" одржао је г. др. Милослав Стојадиновић, народни посланик и познати комунални писац. Г. др. Стојадиновић доказао је овим предавањем да антагонизам града и села припада прошлости и историји и подвукао је све корисне моменте, културне, хигијенске, привредне, еугеничне и др. који се манифестују у благотворној сарадњи града и села.

Др. Станко Мајцен, виши инспектор Министарства унутрашњих дела, одржао је високо теориско предавање о основним начелима новог закона о градским општинама.

Практички за градске претставнике било је најкорисније предавање инж. Јована Обрадовића, вишег саветника Министарства грађевина о примени Грађевинског закона.

Пре поподневних предавања Крагујевац је приредио свечан банкет свима делегатима, на коме је одржано много здравица и лепих говора о југословенској једнодушности свих наших градова. Претседник Крагујевца поздравио је новог претседника Савеза г. Ербера, као и захвално се у име градских општина Отправнику послова Савеза градова у Београду на његовом непрекидном и успешном свршавању многобројних послова градова. У име управе Савеза одговорио му је претседник г. Ербер једним лепим говором. Нарочито су запажени високо патриотски и топли говори Д-р Јована Путника (Бела Црква), Ивана Тавчара (Љубљана), Крсте Новаковића (Крушевац) итд.

После завршеног Конгреса, делегати градова прегледали су урбанистичко-грађевинску изложбу развитка Крагујевца, обишли радове на грандиозном водоводу, посетили споменик палим Шумадинцима, чехословачко гробље, Војно-технички завод, стару цркву и остала историска места у Крагујевцу.

А сутра дан, 10 децембра, претставници свих градова отишли су аутомобилима на Опленац где су на гроб Великога Краља положили сребрни венац Савеза градова Краљевине Југославије и заветовали се да ће сви југословенски градови сложно чувати Југославију. Пред гробом Витешког Краља Александра I Ујединитеља претседник Савеза градова и града Загреба г. Рудолф Ербер говорио је у име Савеза градова.

После заветовања пред Краљевим гробом, претседници и претставници градова отпутовали су у своје градове — на све стране моћне и велике Краљевине Југославије.

Скупштина Југословенске уније за заштиту деце

Као што на пр. Савез градова Краљевине Југославије представља врховни комунални форум у нашој Држави, тако исто и Југословенска Унија за заштиту деце претставља синтетично вођство целокупне акције на заштити деце у нашој Краљевини, од акције званичне, државне па преко комуналне до друштвене и полуприватне. Преко седамдесет највећих социјалних, каритативних, хуманих и културних друштава и организација учлањено је у Земаљској Унији. Ту су, између осталих, Црвени Крст, Коло Српских сестара, Југословенски женски савез, Материнско удружење, Српска мајка, Народна заштита, Савез хуманих друштава, универзитетске дечје клинике, Савез сокола, Јеврејска женска друштва, Савез скаута, антиалкохоличарске организације, сва дечја обданишта, Министарство социјалне политике и народног здравља, Министарство просвете, Министарство физичког васпитања, Савез градова, Професорско и Учитељско удружење, Удружење дечјих лекара итд., итд.

Координираном акцијом свих ових организација, а под вођством Уније за заштиту деце, ради се на што снажнијој и што ефикаснијој и свестраној заштити деце.

Зато се у рад и успех Уније, на чијем се челу налази као почасна претседница Њено Величанство Краљица Марија као Највећа Мајка, дубоко верује, јер се само удруженим снагама може помоћи и решити бар до граница могућности најтежи друштвени проблем — питање заштите све наше деце.

Земаљска унија за заштиту деце одржала је 16 о. м. своју редовну годишњу скупштину у свечаној сали Црвеног крста. Скупштини су присуствовали делегати свих организација за дечју заштиту и изасланик Њ. В. Краља. Званични делегат Мин. просвете био је г. Антон Скала; Мин. соц. политике г-ца Милена Атанацковић; Мин. за физичко васпитање г. др. Ал. Стефановић; Савеза градова г. Слободан Видаковић итд.

Скупштину је отворио Претседник Уније г. проф. др. Јосип Шиловић једним лепим комеморативним говором, посвећеним успомени на Блаженопочившег Највећег Родитеља Уједињене Југославије — Витешког Краља Александра I.

Скупштина Уније одала је најсмернију пошту Великој Сени Витешкога Краља, који је са пуно родитељске љубави био највиши Покровитељ Уније.

Пошто је, затим, прочитао поздравне телеграме Њ. В. Краљу Петру II и Претседници Уније Њ. В. Краљици Марији, Претседник г. др. Шиловић истакао је значај проблема дечје заштите у овим тешким социјалним приликама и по том дао реч г.л. секретару проф. др. Божидару Зечевићу.

Главни секретар Уније г. Зечевић прочитао је обиман извештај о раду Управе Уније у прошлој години.

Из тога извештаја, између осталог, види се:

— По иницијативи Међународне Уније за помоћ деце у Женеви, а у споразуму са Главним одбором друштва Црвеног крста у Београду, основана је Југословенска Унија за заштиту деце на скупштини од 9 јула 1933 године у Београду.

Југословенска Унија за заштиту деце основана је са задатком да у Југославији непосредним радом и пропагандом приведе у дело Женевску декларацију о правима детета. Да што боље постигне тај циљ, Унија је себи ставила у задатак да потпомаже проучавање метода заштите деце и да пропагира најподеснije методе; да ствара везу и колаборацију између државних, самоуправних и приватних организација, које се искључиво или делимично баве заштитом деце; да у случајевима великих катастрофа предузима непосредне акције за заштиту пострадале деце, а у нормалним приликама да врши заштиту само преко својих учлањених организација, које помаже из својих сретстава; да потпомаже стварање нових организација дечје заштите.

Да би Унија дала акцији на пољу заштите деце у Нашој Држави што више маха, она је ставила себи у задатак и издавање информативног органа за претресање дечјег питања, организацију дечјег дана сваке го-

дине и репрезентацију наше дечје заштите на међународним форумима..."

„Решено је било да се упоредо са овом скупштином одржи и Конгрес и да се на њему расправљају следеће теме:

1) Заштита деце у породици властитој и страној.

2) Расна хигијена и заштита деце."

На молбу Главног одбора Уније Њено Величанство Краљица Марија, која је одувек посвећивала велику пажњу питању дечје заштите, благоизволела је да се прими почасног претседништва.

Министарство социјалне политике и народног здравља, просвете и за физичко васпитање народа, као и Савез градова признајући сву важност организовања у нашој земљи Савеза друштава, која се баве заштитом деце, одредили су у смислу правила Уније своје претставнике.

Оснивањем Југословенске Уније престао је да ради Одбор за помоћ деци, који је основан 1922 год. и Одбор за прославу Дечјих дана, а њихова имовина и библиотека предате су Управи Уније.

За време од 9 јула 1933 год. до 15 децембра 1934 год. Главна управа је одржала 27 седница. У своме раду Управа је поклонила главну пажњу проучавању нарочито норми о заштити деце које прописује нов Закон о градским општинама, као и Закон о народним школама; пропаганди идеја Југословенске уније; приређивању дечје недеље, проширењу и учвршћивању организације и организацији првог конгреса Уније.

После свога оснивања, Југословенска Унија је послала свима друштвима у нашој земљи, која се баве заштитом деце, распис и упитник који су друштва требала да попуне и да врате Унији, како би се она детаљно упознала са њиховим радом.

До сада се Унији пријавило 77 друштава — чланова.

Како је настало време да се организација Југословенске уније прошири и учврсти у целој земљи, приступило се организовању бановинских одбора Уније. Израђен је нацрт Правилника, који је разаслат бановинским одборима Друштва Црвеног крста и другим друштвима у бановинским центрима, који су до сада потпомагали рад Уније, с тим да се организују као бановинске организације.

Главни одбор Уније за заштиту деце организовао је прославу Дечје недеље у нашој Држави, у свима градовима. То је била прва јавна манифестација Југословенске Уније за заштиту деце. Циљ је прославе био да се заинтересују широки слојеви народа за дечје питање и да се укаже на потребу развијања и координисања рада на дечјој заштити код нас. Како се ове године навршило 10 година од доношења женевске декларације о правима детета, то је по предлогу Међународне Уније за време Дечје недеље упозната наша шира јавност са садржином ове декларације.

Увод у дечју недељу била су предавања, одржана по свима основним, средњим и стручним школама, а по специјалном одобрењу Министарства просвете и Министарства трговине и индустрије. Предавања са насловом: „Помозимо деци" штампана у облику брошуре у 16.000 примерака ћирилицом, латиницом и словеначки послала је Унија свима школама у Држави са осталим материјалом за прославу, и то: плакат са текстом Женевске декларације и амблемом Међународне уније за помоћ деци (штампан у 20.000 примерака) и значке (500.000 комада).

У недељу 6 маја почела су предавања истакнутих наших друштвених радника и стручњака на народним универзитетима и преко радија. По часописима и дневним листовима писани су чланци о начинима и важности дечје заштите. На Коларчевом универзитету у Београду, серију предавања отворио је претседник г. др. Јосип Шиловић и говорио је о „Заштити напуштене деце", Радио-станице у Београду, Загребу и Љубљани у току целе недеље давана су предавања из главних области заштите деце.

Ту су, између осталих, одржали предавања у име Уније чланови главне управе г.г проф. др. Јосип Шиловић, проф. др. М. Аброжић, проф. Бож. Зечевић, Слободан Видаковић, проф. Антон Скала, др. Марија Гајић, Милена Атанацковић, др. М. Поповић и др.

Унија је преко учлањених друштава организовала конкурсе најбоље одневане деце и спремила друге приредбе, којима је популарисано савремено схватање о подизању и васпитању деце и омладине. Министарство социјалне политике и народног здравља препоручило је свима својим установама да сарађују приликом прославе дечјих дана са друштвима за заштиту деце. Исто тако и Савез градова Краљевине Југославије ставио је у дужност свима градовима да свесрдно помогну ову као и остале акције Уније за заштиту деце.

У Дечјим данима узела је најживљег учешћа нарочито Београдска општина. У њеним саветовалиштима за матере, одојчад и малу децу награђивана су најбоље одневана деца. Одржан је и низ лекарских предавања. У саветовалишту на Пашином брду и селу Борчи на територији Београдске општине, одржан је течај о хигијени одојчади. У Борчи је приређена и изложба о хигијени одојчади и мале деце.

Нарочито много је допринела Београдска општина популаризацији дечјег питања тиме што је њен часопис „Београдске општинске

новине" поводом Дечје недеље издао посебну едицију посвећену дечјој заштити, за коју је уводни чланак написала лично Њ. В. Краљица Мајка, почасна претседница Уније.

Ова је књига штампана у 16.000 примерака и послата свима општинама. На тај начин општине су се упознале са радом Југословенске Уније и многе су од њих одлучиле да организују својом иницијативом прославу дечје недеље.

Већина установа и организација су веома активно сарађивале у тој манифестацији.

Да наведемо, примера ради, неколико организација и установа:

На позив Уније, Завод за здравствену заштиту матера и деце у Београду је отворио за време дечје недеље сталну изложбу хигијене одојчади и мале деце у Заводу; награђена су у Саветовалишту деца која су са успехом негована у сеоском одељењу заводске колоније у Милошевцу, награђивана су са успехом негована сеоска и колонијска деца итд. Сем тога Завод је сарађивао и са Београдском општином у манифестацији Дечје недеље.

Фонд за стварање и одржавање радничких установа награђивао је најбоље негованy децу у својим обдаништима.

Материнско удружење у Београду награђивало је у свом Дому мајке са највећим бројем добро негованe деце, а награђивање су и сељанке — мајке у селу Винчи и то повојницама и разним хигијенским потребама и дипломама. Осим тога, у Материнском удружењу обављено је крштење десетог детета једног Београђанина, коме је кумовала једна чланица Материнског удружења. За награђивање деце дала је свој прилог Њ. В. Краљица.

Друштво Српска мајка, са свим својим пододборима, приредило је конкурс најбоље одневане деце од 8—18 месеци. Деца су награђивана новчаним наградама и дипломама. Прву награду дала је Друштву Њ. В. Краљица Мајка.

Дечја обданишта и друге дечје установе у Београду и у другим градовима Краљевине награђивали су најбоље одневану децу на разне начине.

Приређене су у Београду, као и у Загребу, Скопљу, Новом Саду и другим градовима Југославије дечје манифестације. У многим поворкама је узимало учешћа по неколико хиљада деце од претшколског доба па до омладине из соколских и скаутских организација. Мања деца возила су се у Београду у градским камионима, који су били искићени зеленилом и друштвеним и државним заставама. Деца у поворци и на камионима носила су натписе у којима је било укратко изражено што треба деци.

Нарочито је лепо изведена манифестација деце у Херцег Новом, где се у то време налазила Почасна Претседница Уније Њ. В. Краљица Мајка. Док су деца са заставицама пролазила, Њено Величанство са принчевима је са балкона посматрала поворку. —

Главни одбор је са пуно наде очекивао да ће Конгрес много користити нашој дечјој заштити и то не само њеној популаризацији, него и њеном стручном и методичном усавршавању.

Мученичка смрт нашег највишег покровитеља, Блаженопочившег Витешког Краља Александра I Ујединитеља бацила је цео народ и Унију у дубоку жалост, те је тако и Конгрес морао бити одложен на неизвесно време, а Главна годишња скупштина морала се одржати скоро два месеца доцније, него што је правилима предвиђено.

Одбор за помагање деце по фотокартама вршио је заштиту деце преко Међународне Уније за помоћ деци у Женеви, и предлагао је кандидате за адоптовање.

Поред осталих акција за заштиту деце, Главни одбор посветио је пажњу шегртском питању и отворио анкету поводом случаја, који је указао на потребу таквог корака.

Затим је главни одбор предузео кораке код Мин. просвете да се Барловчев фонд, намењен у корист сирочади, приведе сврси.

На годишњој скупштини Међународне уније за помоћ деци у Женеви, која се одржала 21 априла 1934 год., примљена је наша Унија за редовног члана ове међународне установе.

Добротвори из иностранства шаљу преко Међународне уније у Женеви месечну помоћ сиромашној деци у нашој Држави. „Кумови" (заштитници) шаљу својим штићеницима, децу коју приме за своју „кумчад", сталну месечну помоћ, која износи у нашем новцу око 100 динара за једно дете. Добротвори дозначују помоћ преко Међународне уније у Женеви, а помоћ дели Југословенска Унија у Београду деци која остају у породицама.

Помоћ која се шаље деци не предаје се њиховим породицама у готову, него у намирницама које пропису Међународна унија, или у млеку и хлебу.

Југословенска Унија позвала је своја друштва да по угледу на овај каритативни рад племенитих дародаваца из иностранства настоје да нађу добротворе („кумове") и у нашој земљи, који ће на сличан начин помагати децу сиромашних породица.

Г-ђа Смол, делегат Међународне уније за заштиту деце у Женеви, приликом доласка у Београд у октобру о. г. саопштила је на седници Главног одбора да ће се на иницијативу Међународне уније одржати крајем септембра или почетком октобра 1935 године прва *Балканска конференција за заштиту деце* у Цариграду или Атини. Конференција има за циљ да пружи могућност за приказивање резултата рада и стеченог искуства и да се те-

мељно проуче начини рада за развијање националне заштите деце, као и да се установе могућности за колаборацију на томе пољу међу балканским народима.

У организовању Конференције узеће учешћа: Албанија, Бугарска, Грчка, Румунија, Турска и Југославија.

Рад ове прве Конференције биће подељен на секције:

1) заштита и помоћ нормалној деци у Балканским државама;

2) здравствена заштита деце на Балкану.

Поводом трагичне смрти нашег Блаженопочившег Краља, Главни одбор Уније основао је *„Фонд Витешког Краља Александра I Ујединитеља за подизање дечјих установа"* и из њега ће се помагати учлањена друштва која оснивају установе у дечју корист.

На крају ових извештаја Управа Југословенске Уније изјавила је своју дубоку захвалност друштву Црвеног Крста, које је у свакој прилици излазило у сусрет Унији; Министарству социјалне политике и народног здравља, које је одобрило новчану помоћ: Београдској општини која је највише допринела манифестацији „Дечје недеље" и свима друштвима, установама и сарадницима, који су рад Уније потпомагали" итд.

Извештај о раду Главног одбора у 1934 г. примљен је једногласно. Исто тако и благајника (г. др. Милана Петровића, шефа дечјег одељења Држ. болнице) и претседнице Надзорног одбора г-ђе Персе Продановић. На предлог г. др. Мих. Сарвана, делегата корпорације дечјих декара, који је нарочито истакао значај стварања бановинских мрежа Земаљске Уније, одато је признање Управи Уније на њеном досадашњем раду. Затим се развила дискусија о појединим проблемима дечје заштите у којој су учествовали г. г. др. Милош Ђ. Поповић, проф. др. Ал. Костић, Васа Лазаревић, Влада Павловић, г-ђа Лепосава Петковић, проф. др. Матија Амброжић и г-ђа др. Марија Гајић, која је мотивисано поднела један врло умесан предлог о обезбеђењу материјалних средстава за акцију дечје заштите у 1935 години.

Пошто је прихваћена и измена појединих чланова Статута — Правилника Уније — извршен је избор новог Главног одбора Земаљске уније за заштиту деце:

За претседника изабран је г. проф. др. Јосип Шиловић, сенатор и претседник Народне заштите. За потпретседнике г-ђе Нака Спасић (делегат Црвеног крста), Лепосава Петковић, Претседница Југословенског женског савеза и проф. др. Матија Амброжић, шеф дечије универзитетске клинике; за секретаре проф. др. Божидар Зечевић (подмладак Црвеног крста) и Влада Павловић (делегат Мин. социјалне политике). За благајника г. др. Милан Петровић, шеф. одељ. за дечје болести држ. болнице. За чланове Главне управе г-ђа Зорка Влајић, Претседница Материн. удружења, г-ца Мирка Грујић, Поетседница Кола српских сестара, г-ђа Мила Лазаревић, Претседница „Српске мајке", г-ђа Вера Ивана Перовића, Краљ. Намесника, г-ђа Олга Богдановић (Одбор женских друштава), г-ђа Деспанка Ристовић (Загреб), г-ђа В. Новак (Љубљана), г-ца др. Душанка Вићентијевић (Скопље), г-ца Милена Атанацковић, шеф Одељења за заштиту деце Мин. социјалне политике, г. г. др. Милош Ђ. Поповић (антиалкохол. друштва), проф. др. Алекса Костић, претседник Друштва за заштиту деце, Васа Лазаревић, члан Одбора Црвеног крста, др. Јован Ненадовић, претседник Савеза хуманих друштава (Нови Сад) др. Бранко Муачевић (Осијек), Антон Скала, референт Мин. просвете, Слободан Видаковић, отправник послова Савеза градова и др. Александар Стефановић, шеф Министарства за физичко васпитање.

У Надзорни одбор г-ђе Перса Продановић, потпретседница Кола Српских сестара, Јела Демајо, претседница Женског јеврејског друштва, Јела Спасић, и г. г. др. Фрања Горжић, начелник министарства и др. Хранислав Јоксимовић (Скопље).

Пошто су исцрпљене и остале тачке дневног реда, годишња скупштина Уније за заштиту деце завршена је око 11 часова пре подне и одмах је одржана радна седница новоизабраног Главног одбора, чије је претседништво примила у аудијенцију Њ. В. Краљица Мајка.

Конгрес федерације словенских апотекара у Београду

Као пијемонт Југословенства и као културна и привредна престоница Балкана, Београд постаје све више средиште и центар међународних културних манифестација а нарочито манифестација свесловенства. После конгреса Савеза свих словенских градских штедионица у Београду, ове године одржана још једна стручна свесловенска манифестација: Конгрес федерације словенских апотекара.

На овом Конгресу учествовала су сва апотекарска удружења Чехословачке, Пољске, Бугарске и Југославије.

Делегације словенских апотекара, а нарочито Бугарских, сачекани су на железничкој станици од претседништва комора наших

апотекара. Топлим говором, у име Београда, пожелео им је добродошлицу г. Мг. Јован Викторовић, дворски апотекар и већник гр. Београда, г. Викторовић завршио је свој говор овим речима:

„У моменту када ступате на тло Београда, престонице наше дичне Југославије, желим пре свега, пре почетка рада нашег конгреса, ради чега се овде и скупљамо, да увек имате пред очима, да се налазите у братској земљи.

„Ја Вам желим, да се у нашој милој Југославији, чији Вам Београд отвара своје срце, осећате као у својој рођеној домовини, као у својој рођеној кући."

Конгрес је у Београду трајао пуна два дана и дао одличних резултата на студиозном проучавању и расправи свих актуелних питања из обимне области апотекарске знаности.

Београдска општина, која са пуним смислом гостољубивог домаћина, пружа велику пажњу свима међународним конгресима и скуповима у Београду, а нарочито словенским, и овога пута похвално је извршила своју дужност.

На самом Конгресу имала је своје еминентне претставнике г. г. Мг. Јована Викторовића, Бранислава Ђирковића и др. Поред министра социјалне политике и народног здравља, претставника универзитета итд., на Конгресу је поздравио свесловенске делегате претставник београдске општине г. Мг. Бранислав Ђирковић, апотекар и градски већник града Београда. Свој лепи говор г. Ђирковић је завршио овим речима:

„У име Београдске општине, као њен претставник, поздрављам овако импозантан скуп словенских научењака и апотекара, који су учинили велику почаст нашем мученичком и гордом граду Београду, који је дочекао и испратио многе инвазије и доживио данашње дане слободе и уједињења, и благодарим Вам, господо научењаци и апотекари, што је Ваша одлука пала да баш Београд, срце наше земље, изаберете за место тако важних и знаменитих научних саветовања и одлучивања. Први је Конгрес федерације словенских апотекара одржан у Варшави, у пространој пољској земљи, у земљи Мицкијевића и Пилсудског, други у златном Прагу, у земљи Масарика, а трећи Конгрес одржава се у старом, историјском Сингидунуму, који памти још доба римске империје, а у наше је дане цветни и напредни Београд, челник наше лепе и драге Југославије".

Београдска општина приредила је у великој сали „Занатског дома" свечан банкет учесницима Конгреса Федерације словенских апотекара. Госте је дочекао и на банкету поздравио претставник београдске општине већник г. Мг. Бран. Ђирковић, који је, између осталог, рекао:

„Београдска општина и наш лепи витешки Београд са особитим задовољством, чашћу и усхићењем поздравља претставнике трећег Конгреса Федерације словенских апотекара желећи слогу, срећан рад и успех великог дела, које је започела наша Федерација. Престоница Југославије поносна је што јој се дала прилика, да Вас братски прими у свој гостољубиви дом и загрљај и што ће се тако значајне и плодоносне одлуке да донесу на његовом тлу. Београђани и сви ми Југословени, свесни смо значаја овога састанка и његове далекосежности. Само присуство Ваше, наше драге браће Бугара, Чеха, Пољака и нераздвојних наших пријатеља Француза, залога је и доказ наше сигурне, лепе и велике будућности, која је пред нама на домаку и у велико се већ назире. Сви ови наши састанци и све ове наше везе говоре јасно и очито свима и свакоме, да се велика славенска сфинга буди и да долази наше време, време Словена, у коме ће они имати да кажу своју мушку и одлучну реч и да даду своју пуну меру на својим пољима људске делатности.

Желећи успеха у раду и најлепши провод у Београду, ја Вас у име Београдске општине и Београђана поздрављам из свег срца и дижем ову чашу са: Добро нам дошли мили гости и живела наша драга браћо Словени!

На овом искреном и топлом говору г. Мг. Ђирковића, претставника општине града Београда, захвалио је дужим говором у име бугарске секције Федерације словенских апотекара г. апотекар Малинов. У име чехословачке секције говорио је потпретседник Федерације г. Пасаричек из Прага, и захвалио на лепом, искреном и братском дочеку и пријему у лепом Београду, а у име пољске секције Федерације изрекао је топлу захвалницу на пољском језику претседник Пољског општег апотекарског друштва г. Филиповић, док је у име Министарства народног здравља републике Пољске говорио г. Мг. Соколевић из Варшаве.

Власник: Градско поглаварство града Београда. — Уредник: Слободан Ж. Недић, шеф одељка за штампу ГПГБ. Престолонаследника Петра 10а. — Државна штампарија Краљевине Југославије — Београд.